

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ ТА СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Матеріали
Всеукраїнської науково-практичної конференції
(Київ, 19 листопада 2020 року)

Київ
2020

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ
КРИМІНАЛІСТИКИ ТА СУДОВОЇ
ЕКСПЕРТИЗИ

Матеріали
Всеукраїнської науково-практичної конференції
(Київ, 19 листопада 2020 року)

Київ
2020

Редакційна колегія:

Черней В. В., ректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Гусарев С. Д., перший проректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Чернявський С. С., проректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Никифорчук Д. Й., начальник відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Саковський А. А., директор навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

Самодін А. В., завідувач кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

Патик А. А., завідувач науково-дослідної лабораторії з проблем криміналістичного забезпечення та судової експертології ННІ № 2 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук;

Примак Р. М., в.о. завідувача кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз ННІ № 2 Національної академії внутрішніх справ;

Пясковський В. В., професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

Корольчук В. В., провідний науковий співробітник відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Національної академії внутрішніх справ від 19 жовтня 2020 року (протокол № 2)

Матеріали подано в авторській редакції. Відповідальність за їхню якість, а також відсутність у них відомостей, що становлять державну таємницю та службову інформацію, несуть автори

Актуальні питання криміналістики та судової експертизи
А437 [Текст] : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 19 листоп. 2020 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. – 461 с.

УДК 343.98

ЗМІСТ

НАУКОВІ ДОПОВІДІ

Черней В. В., Чернявський С. С. РОЗВИТОК КРИМІНАЛІСТИЧНИХ НАУКОВИХ ШКІЛ У НАЦІОНАЛЬНІЙ АКАДЕМІЇ ВНУТРІШНІХ СПРАВ	17
Біленчук П. Д., Малій М. І. КРИМІНОЛОГО-КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ ПОРТРЕТ ЕЛЕКТРОННОГО ЗЛОВМИСНИКА.....	21
Ващук О. П. ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС СПЕЦІАЛІСТА З НЕВЕРБАЛЬНОЇ ІНФОРМАЦІЇ	24
Гора І. В. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ СУДОВО-МИСТЕЦТВОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ	26
Кірін Р. С., Коротаєв В. М. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУДОВОЇ ІР-ЕКСПЕРТИЗИ: ФОРМА ВИРАЖЕННЯ ТВОРУ	29
Колесник В. А. ВПІЗНАННЯ ОСОБИ ЗА ТАКТИЛЬНИМ ОБРАЗОМ	32
Корж В. П. КРИМІНАЛІСТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ПОЛІЦЕЙСЬКИМ ПАТРУЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ НА МІСЦІ ПОДІЇ	35
Котляренко Л. Т. ОПТИМАЛЬНІ МОЖЛИВОСТІ ДНК-ДОСЛІДЖЕНЬ БІОЛОГІЧНИХ СЛІДІВ (СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ).....	38
Лук'яничков Є. Д., Петряєв С. Ю. УДОСКОНАЛЕННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ОБ'ЄКТІВ ЗА ІДЕАЛЬНИМ ВІДОБРАЖЕННЯМ.....	41
Пиріг І. В. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОВТОРНИХ ЕКСПЕРТИЗ.....	44
Полтавський А. О. ЗНОВУ ДО ПОНЯТТЯ «МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ»	47
Савка І. Г., Змієвська Ю. Г. ТРИВИМІРНА ПРОСТОРОВА РЕКОНСТРУКЦІЯ ВОГНЕПАЛЬНИХ УШКОДЖЕНЬ ЯК ОДИН З ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДІВ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ.....	50
Самодін А. В. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ В КРИМІНАЛІСТИЧНІЙ ПІДГОТОВЦІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ	52

Саковський А. А. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВЕ ДОКУМЕНТУВАННЯ В МЕЖАХ ПРОВЕДЕННЯ КОНТРОЛЮ ЗА ВЧИНЕННЯМ ЗЛОЧИНУ	56
Степанюк Р. Л., Перлін С. І. ДНК-АНАЛІЗ У СТРУКТУРІ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТЕХНІКИ.....	59
Стратонов В. М., Михайлова Ю. В. ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ДІЙ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ РОЗСЛІДУВАННЯ.....	61
Чорноус Ю. М. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОВЕДЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ У РЕЖИМІ ВІДЕОКОНФЕРЕНЦІЇ ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ.....	64
Шепітько В. Ю. ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИКИ ЯК НАУКИ Й НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ В УКРАЇНІ	67
Щербаковський М. Г. ПРОЄКТ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО СУДОВО-ЕКСПЕРТНУ ДІЯЛЬНІСТЬ».....	70
Юсупов В. В. СУЧАСНІ ТАКТИЧНІ ЗАСОБИ РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ	73

НАУКОВІ ПОВІДОМЛЕННЯ

Александренко О. В., Женунтій В. І. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ КОРОНАВІРУСНОЇ ХВОРОБИ	77
Амеліна А. С. ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ	80
Антонюк П. Є., Улещенко О. О. ПРОГАЛИНИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНУ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ПРОЦЕСУ РОЗСЛІДУВАННЯ	82
Антонюк І. А. ОСНОВНІ НАПРЯМИ РОЗСЛІДУВАННЯ ШАХРАЙСТВА, ПОВ'ЯЗАНОГО З ПРИХОВУВАННЯМ ФАКТУ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ З МЕТОЮ ОТРИМАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПІЛЬГ	85

Антонюк О. В. СУЧАСНІ ВИМОГИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ ВЗАЄМОДІЇ ЗА ІННОВАЦІЙНИМИ ТЕХНОЛОГІЯМИ АЛГОРИТМІЗАЦІЇ В ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧОГО, ДЕТЕКТИВА, ПРОКУРОРА.....	87
Антощук А. О., Безрученко К. В. ОСОБЛИВОСТІ ОГЛЯДУ ТРУПА, ВИЯВЛЕНОГО У ВОДОЙМІ	92
Арешонков В. В. КРИТЕРІЇ ВІДНЕСЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ДО КРИМІНАЛІСТИЧНИХ.....	95
Атаманов О. М. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ВЗАЄМОДІЇ УЧАСНИКІВ СЛІДЧО-ОПЕРАТИВНОЇ ГРУПИ ДО ЗДІЙСНЕННЯ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ	98
Бакаєва О. О. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ, ПОЄДНАНИХ ЗІ ЗГВАЛТУВАННЯМ АБО СЕКСУАЛЬНИМ НАСИЛЬСТВОМ	102
Баулін О. В. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИЯВЛЕННЯ ЕКСПЕРТОМ НАСЛІДКІВ КАТУВАННЯ ОСОБИ	105
Бідняк Г. С., Чечель А. О. ОКРЕМІ СЛІДЧІ ПОМИЛКИ ПІД ЧАС ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ.....	108
Бурак М. В. ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК СПОСІБ УЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ У ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНОМУ КОМПЛЕКСІ УКРАЇНИ	111
Вакулик О. О. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ВИВЧЕННЯ ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВООПОРУШЕННЯ.....	114
Васильєва Н. Ю. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУДОВО-ПСИХІАТРИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ	117
Васюга Ю. В. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ.....	119

Венгерова Ю. В. ТИПОВІ ПОМИЛКИ В ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТІВ, ОБШУКІВ ТА ІНШИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	122
Висотенко Ю. В. ТИПОВІ СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРАДІЖОК.....	126
Власенко С. О. СУЧАСНИЙ СТАН РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ЗАВОЛОДІННЯ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ	128
Войтович Є. М. ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ДОПИТУ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ НАСИЛЬНИЦЬКОГО ЗНИКНЕННЯ ЛЮДИНИ.....	130
Волошин О. Г. ПРОЦЕСУАЛЬНІ ЗАСАДИ ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ	133
Воробей О. В., Дідовець Я. О. НОВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЗАХИСТУ ВІД ПІДРОБКИ МАРОК АКЦИЗНОГО ПОДАТКУ	137
Гарашук Д. П. ОГЛЯД МІСЦЯ ПОДІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ЗАЙНЯТТЯ РИБНИМ ДОБУВНИМ ПРОМИСЛОМ.....	139
Гвоздюк В. В. ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ДЖЕРЕЛО ПРАВА ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ	142
Глушак Ю. А. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДАКТИЛОСКОПІЇ.....	145
Горюшкіна А. І. ЗНАЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО КОНТАКТУ ПІД ЧАС ДОПИТУ	149
Грига М. А. АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КІБЕРЗЛОЧИНІВ	151
Гриненко К. В. ТАКТИКА ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ОСОБИ ДЛЯ ВПІЗНАННЯ В РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА	154
Гришко Ю. Ю. КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ В КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО	157

Гукова І. А. ОСНОВНИ НАПРЯМИ РОЗСЛІДУВАННЯ ШАХРАЙСТВА, ПОВ'ЯЗАНОГО З ПРИХОВУВАННЯМ ФАКТУ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ З МЕТОЮ ОТРИМАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПІЛЬГ	159
Дементьев М. В. ВНУТРІШНЄ ПЕРЕКОНАННЯ ПІД ЧАС ОЦІНЮВАННЯ ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	161
Дікевич К. Г. ВПЛИВ ЗАХВОРЮВАНЬ ОРГАНІВ ЗОРУ НА ПОЧЕРК ЛЮДИНИ	164
Долженко Л. Ю. КІБЕРЗЛОЧИННІСТЬ: КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА Й ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ.....	167
Драган Д. М. СТРУКТУРА КРИМІНАЛІСТИКИ ЯК НАУКИ В ІНОЗЕМНИХ КРАЇНАХ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ	170
Єфименко О. В., Сафонова Т. В. ХАРАКТЕРИСТИКА СКЛЯНИХ ВИРОБІВ, ОЦІНКА ЯКОСТІ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ЗАСТОСУВАННЯ В СУДОВІЙ ТОВАРОЗНАВЧІЙ ЕКСПЕРТИЗИ	173
Єфімов М. М. ПОНЯТТЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ МОРАЛЬНОСТІ	175
Котляренко Л. Т., Жеребак В. С. ЗАКОНОДАВЧІ ІНІЦІАТИВИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНЕТИЧНОЇ (ГЕНОМНОЇ) ІДЕНТИФІКАЦІЇ В УКРАЇНІ	179
Жижин А. В. ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ НЕПОВНОЛІТНЬОГО ЗЛОЧИНЦЯ В КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕННЯХ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ НЕЗАКОННИМ ОБІГОМ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ АБО ПРЕКУРСОРІВ	183
Замула Б. А. СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ, УЧИНЕНИХ ІНОЗЕМЦЯМИ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ	185
Злагода О. В., Безрученко К. В. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ	188

Зюбрій С. О., Сініцина Я. О. МОЛЕКУЛЯРНО-ГЕНЕТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СЛІДІВ БІОЛОГІЧНОГО ПОХОДЖЕННЯ НА КУЛЯХ І ГІЛЬЗАХ	191
Іщенко Т. В. АСПЕКТИ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА	194
Калініков О. В. ВЗАЄМОДІЯ УЧАСНИКІВ СЛІДЧО-ОПЕРАТИВНОЇ ГРУПИ ДЛЯ ОТРИМАННЯ ДОЗВОЛУ СЛІДЧОГО СУДДІ НА ЗДІЙСНЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ (IN ABSENTIA)	197
Капустіна М. В. ПРИНЦИПИ РОБОТИ АВТОМАТИЗОВАНОЇ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ	200
Каркоцький І. О. ПОРЯДОК ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ЯК КОРЕЛЮЮЧИЙ ФАКТОР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ОБ'ЄКТИВНОСТІ ТА ПОВНОТИ ДОСЛІДЖЕННЯ В СУДОВО-ЕКСПЕРТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	202
Кашпур А. С. КРИМІНАЛЬНІ ПРОСТУПКИ: ПОНЯТТЯ ТА ПРАВОВІ ЗАСАДИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ..	205
Кишкан П. Я., Савка І. Г. ПРАКТИЧНЕ ВИКОРИСТАННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ СУДОВО-МЕДИЧНИХ ЕКСПЕРТІВ МЕТОДІВ 3D МОДЕЛЮВАННЯ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ ГОСТРОЇ ТРАВМИ СЕРЦЯ	208
Кобець М. В., Коломієць С. І. ВИКОРИСТАННЯ СЛУЖБОВО-РОЗШУКОВИХ СОБАК У ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	209
Кононенко Н. О., Миронова А. С. ВИКОРИСТАННЯ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ ПІД ЧАС ІДЕНТИФІКАЦІЇ ОСОБИ ПРАВОПОРУШНИКА	212
Корольчук В. В. КРИМІНАЛІСТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВІДШКОДУВАННЯМ ПОДАТКУ НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ, В УКРАЇНІ	215
Костенко І. О., Кирпичова К. В. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ МОЛЕКУЛЯРНО- ГЕНЕТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ	217

Котенко С. О., Талипова Л. А. ОСНОВНІ ПРИЧИНИ, ЩО СПРИЧИНЯЮТЬ ЗБІЛЬШЕННЯ КІЛЬКОСТІ КЛОПОТАНЬ І ПОВІДОМЛЕНЬ ПРО НЕМОЖЛИВІСТЬ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ	220
Котяш І. Л. ДОПИТ НЕПОВНОЛІТНІХ ПОТЕРПІЛИХ ВІД КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ.....	223
Кофанов А. В. ОСОБЛИВОСТІ УЧАСТІ СПЕЦІАЛІСТІВ З РОЗСЛІДУВАННЯ АВІАЦІЙНИХ ПОДІЙ (ПРОЦЕСУАЛЬНІ ТА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ)...	225
Кофанова О. С. ОТРИМАННЯ БІОЛОГІЧНОГО МАТЕРІАЛУ В УМОВАХ ПОШИРЕННЯ ХВОРОБИ «COVID-19»	228
Кравченко О. В. КРИМІНОЛОГО-КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ СЕРІЙНИХ УБИВСТВ	231
Кравчук О. В., Копанчук В. О., Остапчук М. О. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ.....	234
Курилін І. Р., Атаманчук В. М. ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ В ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО КІБЕРЗЛОЧИНИ	237
Курята Л. Л. ОБСТАВИНИ, ЯКІ ПІДЛЯГАЮТЬ ВСТАНОВЛЕННЮ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ШАХРАЙСТВА	242
Лапкін А. В. ЗДІЙСНЕННЯ ПРОКУРОРОМ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ДОСУДОВИМ РОЗСЛІДУВАННЯМ.....	244
Левицький А. О. ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ПІЗНАНЬ СПІВРОБІТНИКАМИ СЛУЖБИ СУДОВОЇ ОХОРОНИ	248
Лісіцький А. В. ПОНЯТТЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	251
Лісогор В. Г. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ.....	254

Літвінова І. Ф. АВТОМАТИЗОВАНІ ЕЛЕКТРОННІ БАНКИ ДАНИХ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО Й ОПЕРАТИВНО- РОЗШУКОВОГО ПРИЗНАЧЕННЯ: ВІДОМОСТІ, КОЛЕКЦІЇ, КАРТОТЕКИ, ФОНДИ	256
Лозова С. М., Кокорін О. В., Лозовий А. О. ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ЗАСОБІВ ОСВІТЛЕННЯ ПІД ЧАС ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ	259
Лось Ю. Р., Миrowsька А. В. ВИКОРИСТАННЯ ДАКТИЛОСКОПІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ	262
Лук'яничков Б. С., Микитенко О. Б. АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ В РОЗСЛІДУВАННІ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ ЗБРОЇ, БОЄПРИПАСІВ І ВИБУХІВКИ	265
Ляпун Н. М., Коваленко Н. В. ІДЕНТИФІКАЦІЯ ТОВАРІВ І ВИЗНАЧЕННЯ ФАЛЬСИФІКАЦІЇ ПРОДУКЦІЇ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ	268
Мазур М. І. ВИЯВЛЕННЯ І ВИЛУЧЕННЯ ЗАПАХОВИХ СЛІДІВ ЛЮДИНИ НА МІСЦІ ПОДІЇ	271
Максимчук І. М. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ТА ЕКСПЕРТИЗИ ОТРУЙНИХ РЕЧОВИН	274
Малярчук О. М. МОЖЛИВОСТІ СУЧАСНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ СУДОВО-БАЛІСТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ	277
Мамедова Л. Ш. ФОРМУВАННЯ ОКРЕМОЇ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ КІБЕРЗЛОЧИНІВ	279
Марков М. М., Тишкевич А. І. ТАКТИКА РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, УЧИНЕНИХ ОРГАНІЗОВАНИМИ ГРУПАМИ	282
Миrowsька А. В. ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ІНСПЕКТОРА-КРИМІНАЛІСТА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ	284
Моргун Н. С., Моргун А. Д. ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ЗАВОЛОДІННЯ ТРАНСПОРТНИМ ЗАСОБОМ	288

Нагайник Т. Г. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТА ІННОВАЦІЙНІ РІШЕННЯ У ВИКЛАДАННІ СУДОВОЇ МЕДИЦИНИ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ МВС УКРАЇНИ.....	291
Негребенький В. В. БІОМЕТРИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ В КРИМІНАЛІСТИЦІ: ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ	293
Несен О. О. ПСИХІЧНИЙ СТАН ОСОБИ, ЯКА ВЧИНЯЄ САМОГУБСТВО	296
Нечеснюк М. В. ДЕЯКІ ПИТАННЯ ТЕХНІЧНОЇ ЗАХИЩЕНОСТІ ДОКУМЕНТІВ	299
Нікітіна-Дудікова Г. Ю. ФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ ДІТЕЙ	304
Обшалов С. В. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧОГО ТА ПРАЦІВНИКА ОПЕРАТИВНОГО ПІДРОЗДІЛУ В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ТЕОРЕТИКО-ПРАКСЕОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ	307
Павлик М. П. ОБСТАНОВКА Й УМОВИ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ НАДАННЯМ ПОСЛУГ ЩОДО ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ЗА КОРДОНОМ	310
Павлова Н. В., Рудницька К. С. ДОСВІД КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У СФЕРІ ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ.....	314
Падалка Л. О. КРИМІНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЯК МЕТОД ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У СФЕРІ ОПОДАТКУВАННЯ.....	317
Патик А. А. СТАН ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНСПЕКТОРІВ-КРИМІНАЛІСТІВ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ.....	321
Патик Л. Л. ПИТАННЯ ДОСТОВІРНОСТІ ЗРАЗКІВ ДЛЯ ПОРІВНЯЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СУДОВО-ПОЧЕРКОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ	323

Перушко М. О. ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ПОРУШЕННЯМ ПРАВ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ	325
Письменний Д. П. СЛІДЧО-ОПЕРАТИВНА ГРУПА: ОКРЕМІ ПИТАННЯ СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ.....	328
Плетенецька А. О. ПОСТТРАВМАТИЧНИЙ СТРЕСОВИЙ РОЗЛАД У ПРАЦІВНИКІВ СИЛОВИХ СТРУКТУР. СУДОВО-МЕДИЧНА ОЦІНКА.....	331
Плосконос А. І. ЛЖЕСВІДЧЕННЯ ТА НЕПРАВДИВІ ПОКАЗАННЯ ЯК ФОРМИ ПРОТИДІЇ РОЗСЛІДУВАННЮ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО ВЧИНЯЮТЬ ОРГАНІЗОВАНІ ГРУПИ	334
Примак Р. М., Приходько Ю. П. СУЧАСНІ МОЖЛИВОСТІ ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВИХ СИСТЕМ У ТРАСОЛОГІЧНІЙ ЕКСПЕРТИЗИ ЗАМКІВ І ЗАПИРАЮЧИХ ПРИСТРОЇВ	337
Проценко А. М. ОДНОЧАСНИЙ ДОПИТ ДЕКІЛЬКОХ ЕКСПЕРТІВ У СУДІ.....	339
Пряха А. О. КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ... ..	343
Пясковський В. В., Бистрицький Б. Ю. ХАРАКТЕРИСТИКА СПОСОБІВ УЧИНЕННЯ НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ	346
Рец В. В. ВСТУП ДО МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ДОВЕДЕННЯ ДО САМОГУБСТВА ШЛЯХОМ ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРНЕТ-ТЕХНОЛОГІЙ.....	349
Руденька І. О. СУДОВО-ГЕМОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА: ПОНЯТТЯ, СУТНІСТЬ І ЗАВДАННЯ.....	352
Рудницька К. Г. ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИЯВУ ІНТЕРЕСУ ДО ДІЯЛЬНОСТІ СЕРІЙНИХ УБИВЦЬ.....	354

Савчук А. І. ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ	357
Саєнко Г. Ю. ОЦІНКА СУДОМ ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА ЯК ДЖЕРЕЛА ДОКАЗІВ	359
Свириденко С. М. ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАЇЬ У ГАЛУЗІ ФОТОТЕХНІКИ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ	363
Свобода Є. Ю., Михальчук Т. В. ПОРЯДОК ВИЛУЧЕННЯ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ І ПРЕКУРСОРІВ.....	365
Сезонов В. С. ОСОБЛИВОСТІ ОТРИМАННЯ ЗРАЗКІВ ДЛЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ДОКУМЕНТІВ, ВИГОТОВЛЕНИХ ЗА ДОПОМОГОЮ ЗАСОБІВ КОМП'ЮТЕРНОЇ ТЕХНІКИ	369
Семенов В. В. ПРОФЕСІЙНА СПРЯМОВАНІСТЬ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	371
Сербін М. М. ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОДНОЧАСНОГО ДОПИТУ ДВОХ ЧИ БІЛЬШЕ ВЖЕ ДОПИТАНИХ ОСІБ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ВТЕЧ ІЗ МІСЦЯ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ	375
Сидоренко О. В. ДОСЛІДЖЕННЯ СТАБІЛІЗАТОРІВ У СКЛАДІ ПОЛІМЕРНИХ МАТЕРІАЛІВ ЯК ОДНА З ОЗНАК ДЛЯ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ОБ'ЄКТІВ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ	377
Синоверська Т. І. ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИКИ ОГЛЯДУ ВЕБ-СТОРІНКИ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ З ТВАРИНАМИ	378
Слепко Б. В. РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ	382
Сокиран Ф. М. ВИДИ ТА ФОРМИ ВЗАЄМОДІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ	384

Сом К. С. ОСОБЛИВОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ НАЛЕЖНОСТІ ХОЛОДНОЇ ЗБРОЇ	386
Сорока І. В. АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ ЗА ФАКТАМИ КРАДІЖОК МАЙНА ГРОМАДЯН, УЧИНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІМИ	389
Спасенко К. О. АСПЕКТИ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИННИХ ПОРУШЕНЬ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ РОБІТ З ПІДВИЩЕНОЮ НЕБЕЗПЕКОЮ	392
Степанова Д. О. ЗМІСТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ФІКСАЦІЇ ДОКАЗОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ	394
Стужук А. О. ОСОБЛИВОСТІ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ОСОБИ ЗА ОЗНАКАМИ ЗОВНІШНОСТІ.....	397
Сьомін О. Є. РОЛЬ ДАКТИЛОСКОПІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	400
Тальянчук Л. С. ТИПОВІ ПОМИЛКИ, ЩО ТРАПЛЯЮТЬСЯ В ПОСТАНОВАХ ПРО ПРИЗНАЧЕННЯ ПОЧЕРКОЗНАВЧИХ ЕКСПЕРТИЗ І СУПРОВІДНИХ ДОКУМЕНТАХ ДО НИХ.....	402
Тігаренко К. І. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА В ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ	405
Усаткін Д. Г. СУТНІСТЬ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ГРУПОВОГО ПОРУШЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ	407
Фазан В. М. РОЗУМІННЯ ТРАСОЛОГІЇ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ НАУКИ	409
Файєр І. В. ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ	412
Федоренко О. А. ДІЯЛЬНІСТЬ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ У ВИЯВЛЕННІ ЗЛОЧИНІВ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ	415

Федченко В. М. ДЕЯКІ АСПЕКТИ РОЗСЛІДУВАННЯ СЛІДЧО-ОПЕРАТИВНОЮ ГРУПОЮ	417
Фурман Я. В. ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ, ЩО ВИКОРИСТОВУЮТЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ ВИБУХОВИХ МАТЕРІАЛІВ (ПРИСТРОЇВ) У ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ	421
Хованова Д. О. КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ ШАХРАЙСТВУ В БАНКІВСЬКІЙ СФЕРІ.....	424
Ходанович В. О. АСПЕКТИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	426
Циганюк Ю. В. СПІВВІДНОШЕННЯ ЗАЛУЧЕННЯ ЕКСПЕРТА ТА СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ	429
Чорний М. В., Терьoshiна О. М. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ НАСИЛЬСТВО В СІМ'І	431
Чуприна О. В. ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВО-ПСИХІАТРИЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ СТАНІВ ЗАЛЕЖНОСТІ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	434
Чучко В. В. ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПЛАНУВАННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ШАХРАЙСТВА ПІД ЧАС КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ ТОВАРІВ ЧЕРЕЗ МЕРЕЖУ ІНТЕРНЕТ	437
Шарай Л. Г. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ У ЗМАГАЛЬНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ	440
Шарай Є. В. ФОРМИ ЗАЛУЧЕННЯ ПРАЦІВНИКІВ ЕКСПЕРТНОЇ СЛУЖБИ МВС УКРАЇНИ ДО ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ.....	442
Шведова О. В., Луценко В. А. ВИЗНАЧЕННЯ РУКИ І ПАЛЬЦЯ, ЯКИМИ ЗАЛИШЕНІ СЛІДИ	444

Шрамко О. М. ЗАВДАННЯ РЕВІЗІЙ ТА ПЕРЕВІРОК ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ.....	447
Шульга О. В. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ СПРАВНОСТІ ЗАМКІВ ІЗ ДВОСТОРОННІМИ ЦИЛІНДРОВИМИ МЕХАНІЗМАМИ.....	449
Щербанюк В. М. ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ДО СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ВТЕЧІ З МІСЦЬ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ АБО З-ПІД ВАРТИ.....	452
Юнацький О. В. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПОШУКОВОЇ МОДЕЛІ ЗЛОЧИНЦЯ.....	455
Ящук В. О. ПОНЯТТЯ ЗАПАХОВИХ СЛІДІВ У КРИМІНАЛІСТИЦІ.....	458

Черней Володимир Васильович,
ректор Національної академії внутрішніх
справ, доктор юридичних наук, професор;
Чернявський Сергій Сергійович,
проректор Національної академії внутрішніх
справ, доктор юридичних наук, професор

РОЗВИТОК КРИМІНАЛІСТИЧНИХ НАУКОВИХ ШКІЛ У НАЦІОНАЛЬНІЙ АКАДЕМІЇ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Криміналістична наукова школа – це неформальний колектив дослідників проблем криміналістики, особлива форма кооперації та організації, постійного спілкування знаних учених і дослідників-початківців, досвідчених і молодих слідчих, експертів, працівників оперативних підрозділів, теоретиків-аналітиків та практиків-криміналістів з метою генерування оригінальних ідей, обміну слідчим й експертним досвідом для формування та популяризації нових уявлень про криміналістичне забезпечення правозастосовної практики.

Такий колектив володіє значними потенційними можливостями щодо стимулювання творчої праці. Адже нові ідеї продукуються в процесі наукового спілкування, суперечливості думок, у ситуаціях, що потребують інтелектуального напруження, інтенсифікації пізнавальних процесів. Суттєве значення також мають індивідуальні психологічні й моральні риси науковця. За наявності одного й того самого завдання різні вчені можуть отримати різний результат, дійти несхожих висновків.

Кожен творчий працівник є унікальною особистістю, це так званий генератор ідей, він як талановитий дослідник здатен продукувати якісно нові ідеї. Зазначене дає змогу науковій школі постійно розвиватися, рухатися вперед, давати відповіді на поставлені запитання та здійснювати повноцінну наукову діяльність.

Саме такий колектив й індивідуальні постаті в ньому має кафедра криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ (далі – НАВС).

У різні періоди серед очільників і працівників кафедри були видатні вчені, досвідчені юристи, заслужені педагоги зі значним практичним досвідом. Неоціненним є внесок у становлення та розвиток класичної та передусім прикладної криміналістики професорів з міжнародним визнанням Михайла Салтевського,

Володимира Бахіна, Євгена Лук'янчикова, Юрія Жарікова, Володимира Кузьмічова, Андрія Іщенка, Віктора Весельського та ін.

Михайло Салтевський як керівник кафедри 1971 року сформував наукову школу, основними напрямками досліджень якої стали ідентифікація та групофікація об'єктів експертизи, криміналістична фотографія, криміналістична одорологія, судова акустика. У наукову школу входили вчені, практики, які згодом розвинули ідеї професора Салтевського та сформували власні криміналістичні течії. Зокрема, це Ю. Ю. Орлов, О. В. Рибальський, Ю. Ф. Жаріков, Л. І. Громошенко, В. І. Пашко та ін.

Розвиток наукової школи продовжив професор Володимир Бахін, який очолив кафедру криміналістики 1979 року. Досвідчений криміналіст поглибив дослідження слідчої практики й проблем удосконалення слідчої діяльності. Згодом його учні В. К. Весельський, А. В. Іщенко, В. С. Кузьмічов, Є. Д. Лук'янчиков, С. С. Чернявський продовжили започатковані вчителем наукові розвідки. Тематика їхніх досліджень була присвячена нагальним потребам теорії криміналістики та практики протидії злочинності, а також проблемам, які у вітчизняній науці розглядали вперше й мали фундаментальний характер.

В умовах сьогодення стає очевидно, що сучасні досягнення науки й техніки залишаються лише потенційно значущими для розвитку криміналістики, якщо не забезпечено практичну реалізацію їх можливостей. Інноваційне втілення такого теоретичного осмислення, зазначає професор І. В. Гора, наявне в сучасній вітчизняній криміналістиці, що набуває нового звучання завдяки науковим працям відомих українських криміналістів, професорів В. П. Бахіна та його учня А. В. Іщенка.

Властиві В. П. Бахіну й А. В. Іщенку дар наукового передбачення, проникливе наукове чуття, тактовність і толерантність, ерудиція, енциклопедичні знання сприяли тому, що їхні учні, які поділяли їхні наукові ідеї та загальні теоретичні принципи, об'єдналися в наукову школу криміналістичного забезпечення діяльності правоохоронних органів. В умовах посилення ролі криміналістичної науки в сприянні правоохоронним і судовим органам у виявленні, розкритті й розслідуванні злочинів очевидною стала необхідність вивчення механізму взаємозв'язку криміналістики з практикою, пошуку ефективніших форм позитивного впливу на неї криміналістичних розробок. Унаслідок цього було започатковано формування наукових засад окремого вчення про криміналістичне забезпечення діяльності правоохоронних органів, що було одним з проблемних напрямів наукової школи професора А. В. Іщенка. Нині

справу Андрія Володимировича гідно продовжили в межах власних наукових шкіл доктори юридичних наук О. І. Мотлях, Д. Й. Никифорчук, Л. Д. Удалова, В. Г. Хахановський, В. В. Юсупов.

Пошукам шляхів розв'язання проблем слідчої практики криміналістичними засобами й методами присвятив свою діяльність видатний вчений-криміналіст Володимир Кузьмичов – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки, полковник міліції, начальник кафедри криміналістики НАВС у 1996–2004 роках. Володимир Сергійович започаткував наукову школу з молодих дослідників, пріоритетними напрямками досліджень яких стали: протидія наркозлочинності, удосконалення тактики слідчих дій, розслідування злочинів у сфері інтелектуальної власності, розвитку мови криміналістики тощо. Вагомий внесок у науку зробив Володимир Сергійович. До його школи ввійшли понад двадцять кандидатів наук і два доктори юридичних наук – І. В. Пиріг та Ю. М. Черноус.

Прогресивним керівником власної наукової школи був начальник кафедри криміналістики та судової медицини НАВС у 2004–2015 роках, кандидат юридичних наук, професор, полковник міліції Віктор Весельський. Він постійно підтримував і розвивав наукові зв'язки майже з усіма колективами кафедр криміналістики юридичних закладів вищої освіти держави. Основними напрямками досліджень наукової школи професора Весельського були проблеми криміналістичної тактики й методики розслідування окремих видів злочинів. Уміле управління науковою школою, осередком якої була кафедра криміналістики та судової медицини, сприяло те, що за одне десятиліття близько 150 ад'юнктів і здобувачів захистили кандидатські дисертації. Безпосередньо в криміналістичній науковій школі Віктора Казимировича було підготовлено 30 кандидатів юридичних наук, у дослідженнях яких висвітлено інноваційні підходи до вирішення складних питань криміналістичної тактики і криміналістичної методики.

Розвивати криміналістичні наукові школи в НАВС продовжують доктори юридичних наук С. С. Чернявський, Л. Д. Удалова, О. І. Мотлях, В. Г. Хахановський, Ю. М. Черноус, О. В. Таран та інші вчені.

Зокрема, наукова школа професора С. С. Чернявського досліджує питання криміналістичної тактики й методики розслідування окремих видів злочинів, використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. Це дослідження, присвячені протидії злочинам у сфері службової діяльності, що вчиняють працівники Національної поліції України (В. Є. Боднар);

розслідуванню злочинів у сфері будівництва (А. П. Запотоцький); теоретичним правовим і праксеологічним засадам негласної роботи й оперативно-розшукової діяльності Національної поліції України (С. М. Князев); кримінальній процесуальній діяльності прокурора в досудовому розслідуванні (І. В. Рогатюк) та ін.

Наукова школа професора Л. Д. Удалової спрямовує свої зусилля на вивчення криміналістичних аспектів фундаментальних і прикладних проблем кримінального провадження, а також удосконалення законодавчого забезпечення кримінальної процесуальної діяльності. Конкретними напрямками наукових пошуків численних представників цього дослідницького колективу є завдання та засади кримінального процесу, надання правової допомоги під час досудового розслідування, кримінальні процесуальні функції, запобіжні заходи в кримінальному процесі, проведення слідчих (розшукових) дій, забезпечення відшкодування шкоди незаконно засудженим особам. Наукова школа представлена однією докторською та 45 кандидатськими дисертаціями.

Продовжуючи дослідження актуальних питань теорії і практики криміналістики, професор Ю. М. Черноус сформувала власну наукову школу з вивчення сучасних проблем криміналістичного забезпечення процесу розслідування кримінальних правопорушень. Напрямами наукових досліджень школи є: розслідування злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, учинених транснаціональними організованими злочинними угрупованнями, тактика проведення окремих слідчих (розшукових) дій, виявлення та документування підрозділами кримінальної поліції України одержання неправомірної вигоди судьями, криміналістичне забезпечення міжнародного співробітництва під час розслідування злочинів тощо.

Криміналістичні наукові школи НАВС спрямовані на розвиток загальної теорії криміналістики й теорії судової експертизи, розроблення техніко-криміналістичного, тактико-криміналістичного й судово-експертного забезпечення розслідування злочинів. Результати їхньої роботи не лише вагомі, їх активно використовують науковці й практики закладів вищої освіти, науково-дослідних установ, різних структур правоохоронного відомства.

Водночас криміналістичні наукові школи НАВС продовжують розвиватися. Формуються наукові осередки, створюються дослідницькі групи, що стають новими науковими школами та примножують доробок провідного закладу вищої освіти МВС України у важливій справі протидії злочинності й розвитку низки напрямів правозастосовної діяльності.

Біленчук Петро Дмитрович,
професор кафедри кримінального права
і процесу Національного авіаційного
університету, кандидат юридичних наук,
доцент;

Малій Микола Іванович,
директор правничої компанії

КРИМІНОЛОГО-КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ ПОРТРЕТ ЕЛЕКТРОННОГО ЗЛОВМИСНИКА

Проведений нами майже тридцятилітній соціально-правовий, психолого-кримінологічний та експертно-криміналістичний консолідований аналіз наукових досліджень та слідчої і судової практики (1991–2020 рр.) дозволяє зробити висновок, що серед електронних зловмисників¹ більшість становлять чоловіки [2]. Водночас останнім часом слідча і судова практика свідчить, що в цій структурі різко зростає частка жінок електронних зловмисників. Системний аналіз показує, що з позиції людських психофізіологічних характеристик – це яскрава, думаюча, творча особистість, професіонал своєї справи, готовий прийняти технологічний виклик, бажаний працівник. Як правило електронні зловмисники часто займають відповідальні керівні посади в установах та організаціях і озброєні спеціальними професійними знаннями, а також найновішими інноваційними гід-технологіями. Ці зловмисники мають доступ до комп'ютерних систем, мереж і електронних баз даних завдяки своєму службовому становищу. Одночасно – це людина, яка боїться втратити свій авторитет або ж певний професійний статус в рамках якоїсь соціальної групи, або ж боїться на роботі глузувань. Слідча і судова практика свідчить, що лівова частка електронних злочинів здійснюється поодинокі, самостійно. Водночас сьогодні має місце тенденція співучасті електронних зловмисників в групових (організованих) злочинних посяганнях. Доцільно звернути увагу і на те, що зовні поведінка таких людей особливо не відрізняється від установлених в суспільстві соціальних та правових норм. До того ж електронні зловмисники відзначаються високим професіоналізмом, уважністю і пильністю, а їх дії достатньо витончені, хитромудрі, супроводжуються відмінним маскуванням [3, с. 16; 6, с. 14–15].

Слід зазначити, що особливу групу електронних піратів становлять хакери і крєкери². Розглянемо їх особливі риси детальніше. Відомо, що дослівно «хакер» – це людина, яка проникає в чужі інформаційні мережі,

¹ Вважаємо, що доцільно використовувати термін «електронний зловмисник», оскільки термін «електронний злочинець» можна використовувати щодо конкретної особи лише після визнання особи винною за рішенням суду.

² Крєкер – потужний викрадач чужої інформації (жарг. – злодій, взламувач).

комп'ютери, системи, електронні бази даних без злочинної мотивації. Хакери – це електронні корсари, комп'ютерні пірати, – так називають людей, які без дозволу господаря проникають в чужі інформаційні електронні мережі для забави, іноді з метою показу свого інтелектуального іміджу, зверхності, реваншу над іншими технократами. Слід зазначити, що хакери – це електронні хулігани, які отримують емоційне і психофізіологічне задоволення від непримітного вторгнення в чужий комп'ютер, інформаційну мережу, комп'ютерну систему, електронні бази даних. Очевидно, що хакери прекрасні телекомунікаційні професіонали – чудові знавці сучасної інформаційної та електронної техніки. Відомо, що за допомогою телефону (смартфону) і домашніх комп'ютерів вони підключаються до «всесвітньої павутини», електронних мереж, що передають дані, пов'язані майже з усіма великими електронними мережами і комп'ютерами світу, які діють в сфері економіки, фінансів, науково-дослідних центрів, банків, страхових компаній тощо [5, с.7].

Так, наприклад, американський хакер Річард Чешир, якого запросили в Мюнхен на нараду експертів з охорони відомостей в комп'ютерах практично на очах фахівців з кібербезпеки забезпечив собі доступ спочатку в німецьку мережу, потім просто завітав в американську інформаційну мережу, а звідти проник в один із найважливіших і найпотужніших стратегічних комп'ютерів США [3, с. 16].

Особливим різновидом хакерів є крєкери. Фактично ці надзвичайно потужні електронні зловмисники крадуть найважливішу електронну інформацію, викачуючи за допомогою комп'ютера та електронних мереж цілі закриті для звичайних користувачів інформаційні банки даних. Зрозуміло, що технічно це набагато складніше здійснити ніж те, що роблять звичайні хакери.

Практика показала, що за декілька годин, не докладаючи особливих зусиль, будь-який технік середньої руки може пограбувати недоступний електронний банк даних французького комісаріату з атомної енергії і отримати найконфіденційніші засекречені відомості, або, наприклад, таємний проект створення лазера чи програму будівництва ядерного реактора [1, с.30].

Слідча і судова практика свідчить, що серед електронних зловмисників є представники усіх груп традиційної кримінально-правової класифікації та кваліфікації: білокомірцевого, організованого і загальнокримінального злочинного світу. Причому вони працюють як в самих організаціях та установах, проти яких скоюють злочинні діяння, так і поза їх межами, поодиноч і в групі потужних технічно озброєних співучасників. Одні технічно оснащені слабо, а інші мають дорогі, престижні науковомісткі могутні комп'ютерні системи, а також стаціонарні та пересувні портативні пристрої [3, с.16–17].

Важливо звернути увагу, що провідне місце сьогодні де професійно працюють крєкери посідає організована електронна злочинність [7, с. 144–147]. Це обумовлено тим, що, по-перше, діяльність

мафіозних структур є часткою великомасштабного електронного злочинного бізнесу. По-друге, із організацій, що використовують комп'ютери та електронні мережі, значно простіше і зручніше «витягувати» гроші, ресурси, інформацію та потужні бази даних. Електронні зловмисники скоюють це за допомогою звичайних смартфонів, мобільних телефонів, комп'ютерів та різного роду електронних пристроїв та новітніх технологій. Нарешті, по-третє, оскільки сили кібербезпеки і кіберполіції також використовують комп'ютерні системи, електронні мережі, смартфони для боротьби із електронною злочинністю, то, відповідно, щоб попередити стеження і розгадати плани противника, організована електронна злочинність використовує таку могутню зброю, як сучасний мобільний телефон, смартфон чи комп'ютер [4, с. 138].

Підводячи підсумки можна стверджувати наступне: електронні зловмисники – це особи, які як правило, являються фахівцями-професіоналами своєї сфери, відмінно знають сучасну електронну обчислювальну техніку, віртуозно володіють програмуванням. Їхні дії достатньо сплановані, витончені і розумно опрацьовані.

Список використаних джерел

1. Батурин Ю.М. Право и политика в компьютерном круге. М.: Наука, 1987. 111 с.
2. Біленчук П.Д., Малій М.І. Пріоритетні напрями досліджень психологічного портрету електронного зловмисника. *Актуальні проблеми психологічного забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 30 жовтня 2020 року). К.: Державний науково-дослідний інститут МВС України 2020. С.10.
3. Біленчук П.Д., Зубань М.А. Комп'ютерні злочини: соціально-правові і кримінологічно-криміналістичні аспекти: навчальний посібник. Київ: Українська академія внутрішніх справ, 1994. 72с.
4. Біленчук П.Д., Романюк Б.В., Цимбалюк В.С. та ін. Комп'ютерна злочинність: навчальний посібник. Київ: Атіка, 2002. 240с.
5. Біленчук П.Д., Береський Я.О., Кобилянський О.Л., Малій М.І., Перелігіна Р.В. Конвергенція сонячного суспільства знань: креативна освіта і цивілізаційний розвиток: монографія; за заг. ред. П.Д. Біленчука. Київ: УкрДГРІ, 2019. 416 с.
6. Біленчук П.Д., Малій М.І. Космічна й електронна кіберзлочинність: загрози і виклики нового тисячоліття. *Юридичний Вісник України*. 2019. № 40. С. 14–15.
7. Біленчук П.Д., Перелігіна Р.В., Малій М.І. Кримінологічна характеристика особи комп'ютерного злочинця. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*: матеріали міжвузів. наук.-практ. Круглого столу (Київ, 22 березня 2019 р.) [редкол. В.В. Черней, С.Д. Гусарев, С.С. Чернявський та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2019. С.144–147.

Ващук Олеся Петрівна,
голова Ради молодих учених
при МОН України, професор кафедри
криміналістики Національного університету
«Одеська юридична академія», доктор
юридичних наук, доцент

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС СПЕЦІАЛІСТА З НЕВЕРБАЛЬНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Процесуальний статус спеціаліста з невербальної інформації в кримінальному провадженні не відрізняється від процесуального статусу будь-якого іншого спеціаліста та регламентується рядом норм КПК України, що дає можливість поділити їх за значенням у дві великі групи: загальну та окрему. В рамках цієї доповіді, будуть розглядатися норми КПК України загальної групи щодо процесуального статусу спеціаліста з невербальної інформації в кримінальному провадженні.

1. П. 25 ч .1 ст. 3 КПК України визначено, що учасником кримінального провадження є спеціаліст, тобто це може бути і спеціаліст з невербальної інформації.

2. Спеціаліст з невербальної інформації – це особа, яка володіє спеціальними знаннями/навичками, може надавати консультації та висновки під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок з невербальної інформації (ч. 1 ст. 71 КПК України), він може бути залучений для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) сторонам кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду, а також для надання висновків у випадках, передбачених п. 7 ч. 4 ст. 71 (ч. 2 ст. 71 КПК України). Закріплено, що сторони кримінального провадження мають право під час судового розгляду заявляти клопотання про залучення спеціаліста з невербальної інформації або використання його пояснень і допомоги (ч. 3 ст. 71 КПК України).

3. Спеціаліст з невербальної інформації має право: 1) ставити запитання учасникам процесуальної дії з дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду; 2) користуватися технічними засобами, приладами та спеціальним обладнанням; 3) звертати увагу сторони кримінального провадження, яка його залучила, або суду на характерні обставини чи особливості речей і документів; 4) викладати у висновку відомості, що мають значення для кримінального провадження і щодо яких йому не були поставлені запитання; 5) знайомитися з протоколами процесуальних дій, в яких він брав участь, і подавати до них зауваження; 6) одержувати винагороду за виконану роботу та відшкодування витрат, пов'язаних із його залученням до кримінального провадження; 7) заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом; 8) надавати висновки з питань, що

належать до сфери його знань, під час досудового розслідування кримінальних проступків, у тому числі у випадках, передбачених ч. 3 ст. 214 КПК України (ч. 4 ст. 71 КПК України).

4. Спеціаліст з невербальної інформації зобов'язаний: 1) прибути за викликом до слідчого, дільничого, прокурора, суду і мати при собі необхідні технічне обладнання, пристрої та прилади; 2) виконувати вказівки сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду та давати пояснення з поставлених запитань; 3) не розголошувати відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і які стали відомі спеціалісту у зв'язку з виконанням його обов'язків; 4) заявити самовідвід за наявності обставин, передбачених КПК України (ч. 5 ст. 71 КПК України).

5. Ст. 72 КПК України визначає відповідальність спеціаліста з невербальної інформації. Так, у разі неприбуття до суду без поважних причин або неповідомлення про причини неприбуття на спеціаліста з невербальної інформації судом покладаються всі витрати, пов'язані з оголошенням перерви в судовому засіданні (ч. 1 ст. 72 КПК України) та за завідомо неправдивий висновок спеціаліст з невербальної інформації також несе відповідальність, встановлену законом (ч. 2 ст. 72 КПК України).

Отже, процесуальними формами участі спеціаліста з невербальної інформації в кримінальному провадженні є участь у процесуальних діях, дача пояснень і показань, надання висновків і консультацій. З криміналістичної точки зору всі ці форми мають свої особливості в залежності від:

- мети залучення спеціаліста з невербальної інформації (реалізації в кримінальному провадженні можливостей, які дає застосування спеціальних знань з невербальної інформації для встановлення істини у кримінальному провадженні);

- завдань, які вирішуються спеціалістом з невербальної інформації в межах його участі в кримінальному провадженні (надання технічної і консультативної допомоги учасникам кримінального провадження та забезпечення прав учасників кримінального провадження у передбачених КПК України випадках);

- функцій спеціаліста з невербальної інформації (участь у процесуальних діях, надання письмових консультацій і висновків сторонам кримінального провадження і дача показань з питань, що вимагають застосування спеціальних знань з невербальної інформації);

- принципів участі спеціаліста з невербальної інформації у кримінальному провадженні (компетентність, незалежність і незацікавленість у ході та результаті кримінального провадження).

Таким чином, метою залучення спеціаліста з невербальної інформації під час кримінального провадження є одержання консультацій, висновків та надання ним технічної допомоги. Процесуальний статус спеціаліста з невербальної інформації є комплексним поняттям, що

представляє собою законодавчо регламентовану сукупність прав, обов'язків, відповідальності і процесуальних гарантій діяльності спеціаліста з невербальної інформації як учасника кримінального провадження, засновану на цілях, завданнях, функціях та принципах його залучення у кримінальному провадженні.

Гора Ірина Віталіївна,
провідний науковий співробітник
Науково-організаційного центру
Національної академії Служби безпеки
України, доктор юридичних наук, професор

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ СУДОВО-МИСТЕЦТВОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Судова мистецтвознавча експертиза є процесуальною формою використання спеціальних мистецтвознавчих знань в судочинстві. В результаті її проведення органами досудового розслідування й судом отримується нова інформація, яка має доказове значення і яка не може бути отримана іншим процесуальним шляхом. Сьогодні така експертиза призначається практично в усіх видах судочинства, зокрема: в цивільному процесі – в майновому праві, майнових спорах, авторському праві; в адміністративному – у випадках незаконного переміщення через кордон культурних цінностей, їхнього неповернення в державу; в господарському процесі – у випадках встановлення вартості об'єктів (предметів, мистецтва та архітектурних пам'яток, які є предметом охорони держави), що перебувають у власності юридичних осіб; у випадках невиконання договірних зобов'язань, пов'язаних з продажем творів мистецтва, спорів, що стосуються захисту, оренди й страхування творів живопису, графіки; спорів, що торкаються захисту, оренди, авторського права юридичних осіб тощо.

Специфічною стороною судово-мистецтвознавчої експертизи є дослідження власних (невіддільних) суттєвих сталих ознак предметів мистецтва й архітектури, що мають потенційно фактичний характер, які сприяють визначенню історико-культурного та художнього статусу об'єкта судово-мистецтвознавчої експертизи. Основними завданнями цього виду експертизи є атрибуція досліджуваного твору, предмета або речі, тобто визначення часу, місця та інших обставин його створення, встановлення його справжності, культурної цінності, інколи – встановлення конкретного автора чи авторів твору. Іншими словами, така експертиза проводиться з метою встановлення наявності або відсутності можливості віднесення витворів мистецтва до спадщини певного або іншого автора, визначення ступеню схоронності предмета, наявності або відсутності реставраційних робіт, визначення належності до певного періоду часу, а також для встановлення того, чи є досліджуваний предмет культурною, історичною, науковою, художньою, археологічною або іншою цінністю.

Судово-мистецтвознавча експертиза є найбільш проблемним з окремих видів судових експертиз внаслідок яскраво виразної суб'єктивної природи гуманітарних знань, що використовуються в разі її проведення. З одного боку, мистецтвознавча експертиза здається доступною внаслідок всезагальної впевненості у власному розумінні мистецтва, а отже, компетентності майже всіх шанувальників мистецтва у питаннях оцінки художнього достоїнства предметів мистецтва, з іншого – можна побачити очевидні труднощі в оцінці вірогідності експертного висновку, внаслідок високого рівня мімікрії і підрбок, у тому числі історичних реконструкцій, які зроблені в минулому. Науковці звертають увагу на те, що в силу яскраво виразного суб'єктивного уявлення щодо власної професійної значимості експертами-мистецтвознавцями виносяться вкрай суб'єктивні оцінки, котрі повністю залежать від професійного самосприйняття мистецтвознавця. Л.К. Бондаренко слушно підкреслює, що на перший план має виходити знавцтво (визначення цінності витворів мистецтва засобами атрибуції), яке передбачає наявність професійного досвіду не лише на рівні академічних хрестоматійних знань, а й на практичному верифікаційному рівні – їх застосування (перепереверки, фальсифікації, розвитку, фрагментації, аналогії, узагальнення, аналізу) в реальній обстановці. Знавцтво передбачає вузьку спеціалізацію мистецтвознавця або іншого спеціаліста в певній галузі [1, с. 93, 94].

В судово-експертному висновку окрім атрибуції, як суто мистецтвознавчому методі дослідження, значне місце займають етико-естетичні почуття мистецтвознавця, його світогляд, рівень культури, а також його соціокультурний статус, котрий визначає ступінь авторитетності його оцінок. Тому мистецтвознавці, що звичні до публічного висловлювання своєї думки, асоціюють її часто із «істинним глибоким знанням», що підкреслює суб'єктивний, суто особистісний характер, у тому числі результатів і висновків судової мистецтвознавчої експертизи. Для подолання цього суб'єктивного фактору, що перешкоджає об'єктивізації результатів експертного дослідження, необхідним вважаємо призначення комісійної експертизи, за якої у осіб, уповноважених оцінювати отримані в результаті дослідження фактичні обставини, з'явиться можливість розглядати їх як об'єктивний доказ. У складі комісії експертів, котрій доручено проведення судово-мистецтвознавчої експертизи, кожний експерт незалежно й самостійно проводить дослідження у повному обсязі, оцінює результати, отримані ним особисто та іншими експертами, й формує власні висновки за поставленими питаннями в межах своїх спеціальних знань. Дійшовши до загального висновку, експерти складають й підписують спільний висновок або повідомлення про неможливість надання висновку. У випадку виникнення розбіжностей між експертами кожний з них чи експерт, який не погоджується з іншими, надає окремий висновок. Оцінка такого висновку надається в кожному конкретному випадку тією особою, яка уповноважена використовувати отримані результати в доказуванні з урахуванням інших наявних в неї доказів.

В разі проведення комплексних мистецтвознавчих експертиз й інтеграції результатів досліджень кількох експертів між їх дослідженнями мають виникати й певні окремі логічні зв'язки. Комплекс ознак, котрий виокремлюється кожним з експертів, є недостатнім для загального висновку, проте при їх поєднанні утворюється сукупність таких ознак, достатня для висновку. За такого судження формується загальний висновок, який підписують всі експерти. Загальна логічна характеристика комплексної мистецтвознавчої експертизи полягає в тому, що досліджувана задача логічно поділяється на необхідну кількість елементів, до того ж кожний з них досліджується самостійно окремим експертом, а інтеграція загального висновку проводиться експертом, який вирішує кінцеву задачу, шляхом синтезу висновку кожного експерта. При цьому характер знань даного експерта та його компетенція до уваги не беруться. Однією з важливих проблем є розробка загальної методики вирішення завдань комплексної мистецтвознавчої експертизи, тобто вироблення загального алгоритму дій експертів різних спеціальностей в процесі кооперації їх спеціальних знань у формі комплексної експертизи. Поряд з цією проблемою існує й інша, яка тісно пов'язана з першою, а саме – виявлення й науковий аналіз «пограничних» завдань судових експертиз. Це, в свою чергу, буде сприяти вирішенню наступної проблеми комплексного дослідження в судовій експертизі, що полягає в спільній розробці експертами різних спеціальностей (у тому числі й різних відомств) комплексних методик вирішення найбільш актуальних завдань.

Зазвичай, експертиза картини як твору мистецтва на предмет її справжності – це комплексне дослідження, над яким працюють мистецтвознавці та експерти-технологи. Експерти-мистецтвознавці аналізують картину з точки зору подібності із базою еталонного матеріалу: авторська манера, характер почерку, фарби, котрими користувався художник. Експерти-технологи вивчають витвір мистецтва, застосовуючи спеціальне лабораторне обладнання. Експертними задачами при цьому будуть такі: встановлення часу створення досліджуваного витвору; підтвердження або виявлення авторства, регіону створення або художньої школи; визначення ступеня збереженості витвору, характеру реставраційного втручання в його структуру; визначення художньої, историко-культурної та наукової цінності витвору.

Список використаних джерел

1. Бондаренко Л.К. Историческая реконструкция как предмет исследования судебной искусствоведческой экспертизы. *Современное право*. Москва: Новый индекс, 2015. № 2. С. 92–96.

Кірін Роман Станіславович,
судовий експерт відділу досліджень
в ІТ-сфері Дніпропетровського
НДЕКЦ МВС України, доктор юридичних
наук, доцент;
Кортаєв Володимир Миколайович,
директор Дніпропетровського НДЕКЦ
МВС України, кандидат юридичних наук,
судовий експерт

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУДОВОЇ ІР-ЕКСПЕРТИЗИ: ФОРМА ВИРАЖЕННЯ ТВОРУ

Для того, щоб закон був зрозумілим в тексті нормативно-правового акту зазвичай передбачається стаття, де закріплюються визначення найбільш складних термінів, що відносяться до предмету даного акту. Поняття «форма вираження твору», на жаль, й досі залишається в ІР-законодавстві таким, що немає ані легітимного визначення, ані офіційного тлумачення.

В цьому випадку доречним уявляється вислів В.Я. Іонаса, згідно із яким застосування закону передбачає точне розуміння його змісту. Оперуючи поняттями, законодавець не завжди може їх коментувати, тим більше – аналізувати складні уявлення, які вони викликають в нас. Ці завдання має виконати наука [1, с. 3].

Сучасне авторське право на твір, згідно з ч. 2 ст. 11 Закону України «Про авторське право і суміжні права»(далі – закон про АПіСП) [1] виникає внаслідок факту створення останнього. Для виникнення і здійснення авторського права не вимагається: 1) реєстрація твору; 2) будь-яке інше спеціальне його оформлення; 3) виконання будь-яких інших формальностей. Реєстрація може здійснюватися на вимогу суб'єкта авторського права, але вона не має правовстановлюючого характеру.

Вказане є принциповою відмінністю охорони об'єктів авторського права і суміжних прав від об'єктів промислової власності, де, відповідно до ст. 465 Цивільний кодекс України (далі – ЦК) [2], майнові ІР-права на винахід, корисну модель, промисловий зразок є чинними з дати, наступної за датою їх державної реєстрації, за умови підтримання чинності цих прав відповідно до закону.

Крім того, у ст. 437 ЦК виникнення авторського права пов'язується з моментом створення твору. Отже, твір вважається створеним з моменту первинного надання йому будь-якої об'єктивної форми з урахуванням суті твору (зокрема, письмової форми, електронної форми, речової форми). Якщо не доведено інше, результат інтелектуальної діяльності вважається створеним творчою працею.

Таким чином, твори є об'єктами авторського права без виконання будь-яких формальностей щодо них та незалежно від їх: а) завершеності; б) призначення; в) цінності; г) способу чи форми їх вираження, тощо.

Останні можуть бути різними: усний вираз, письмова форма (малюнок, ноти, текст), об'ємне зображення (скульптура) тощо. Наприклад, для літературних творів матеріальним носієм образності, тобто формою вираження твору, є слово, словесний вираз.

У ч. 3 ст. 8 закону про АПіСП встановлено, що правова охорона поширюється тільки на форму вираження твору і не поширюється на будь-які ідеї, теорії, принципи, методи, процедури, процеси, системи, способи, концепції, відкриття, навіть якщо вони виражені, описані, пояснені, проілюстровані у творі. Майже так само подібне застереження врегульоване й у ЦК (ч. 3 ст. 433), за яким авторське право не поширюється на ідеї, процеси, методи діяльності або математичні концепції як такі.

Відтак, була й залишається дуже поширеною думка, згідно із якою є логічним вважати, що якщо правом охороняється лише «форма вираження твору», то відповідно правова охорона не поширюється саме на «зміст твору», хоча очевидно, що і у законі про АПіСП і у ЦК таке поняття як «зміст твору» взагалі не згадується.

У ч. 2 ст. 9 Угоди про торговельні аспекти ІР-прав природа того, що може бути об'єктом авторського права, встановлено, що захист авторського права поширюється на вислови, а не на ідеї, процедури, способи дії або математичні концепції як такі [3]. Поняття «вислів» вживається у зазначеному документі як переклад терміну «expressions», що можна також розглядати як вираз, виголос, вираження, висловлення. В аспекті тлумачення, зазначене поняття розуміється як сполучення слів, що виражає закінчену думку або становить певну єдність; фраза, мовний зворот; твердження, передане небагатьма виразними словами.

Натомість, термін «ideas» можна розуміти як: поняття, уявлення, що відбивають дійсність у свідомості людини та виражають ставлення її до навколишнього світу; думку про що-небудь, міркування з приводу чогось; задум, план, намір; основну думку, що визначає зміст твору. Тобто, очевидно, що поняття «ідея» та «зміст твору» є пов'язаними, але не тотожними, адже ідея – це не зміст, а план його визначення.

Таким чином, ключова розділова лінія між ідеєю та висловом, або так званий принцип дихотомії «ідея/вираз», полягає в тому, що тільки творчі вираження заслуговують охорони, а ідеї або інформація залишаються в загальному вільному користуванні.

Як зазначає Северін Дюсол'є (Severine Dusollier) логічне обґрунтування цього принципу виходить від визначного допущення, про те, що ідеї та інформація є основними складовими елементами новаторства, творчості, наукових досліджень та освіти. Авторські права не можуть обмежувати можливості користувачів і творців в отриманні доступу до існуючих знань та опори на них для розвитку творчого процесу на шляху до прогресу [5, с. 24].

Ідеї складають ядро суспільного надбання, оскільки воно як таке не може скористатися благами авторсько-правової охорони, а тому власне ідея може бути неодноразово використана ким завгодно інколи завгодно. Приміром, у двох авторів може бути одна і та ж ідея для твору, однак те,

як вони виражають себе, тобто спосіб, яким вони висловлюють свою ідею в об'єктивній формі, саме це і є тим, що має значення. Авторське право діє тільки в матеріальній формі, в яку переводяться ідеї. Отже, правом охороняється форма, в якій втілюється, виражається конкретна ідея. Відтак остання, через практичну нескінченність, є несприйнятливою, хоча і не остаточно втраченою, до авторсько-правової охорони. Основна причина надання охорони саме виразами, а не ідеям, полягає в захисті вільного обігу, оскільки авторське право на ідеї, в кінцевому підсумку, призведе до певних проблем у розвитку творчості та інновацій.

На нашу думку, вчення про дихотомічність «ідея/вираз», а так само про охороноздатні та необороноздатні елементи, як це було зроблено, наприклад, для окремих ІР-об'єктів [6], залишаються дискусійними через те, що, як уявляється, критерії, які використовуються для диференціації зазначених ланок, й досі не отримали сталого, в першу чергу, юридичного визначення, та вимагають подальшої конкретизації як для цілей реалізації авторських прав так і для судової та експертної практики.

У підсумку, на розгляд та оцінку ІР-спільноти, пропонуються наступні положення:

1. Форма вираження твору—це сукупність слів, словосполучень, речень, обрана, сформована та виражена автором у спосіб, необхідний для послідовного розкриття змісту та достатній для його однозначної ідентифікації, сприйняття та відтворення.

2. Кваліфікацію твору, як результату творчої діяльності, доцільно проводити за її складом – сукупністю передбачених нормами (принципами) права об'єктивних і суб'єктивних ознак (суб'єкт, суб'єктивна сторона, об'єкт, об'єктивна сторона).

Список використаних джерел

1. Ионас В.Я Критерий творчества в авторском праве и судебной практике. М.: Юрид. лит., 1963. 138 с.

2. Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 р. № 4038-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12?find=1&text>.

3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-ІV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15?find=1&text>.

4. Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності. Додаток ІС до Угоди про заснування Світової організації торгівлі: Міжнародний документ СОТ від 15.04.1994. *Офіційний вісник України*. 12.11.2010 № 84.Стор. 503.Ст. 2989.

5. Дюсолье С. Обзорное исследование по авторскому праву и смежным правам и общественному достоянию. Всемирная организация интеллектуальной собственности. Комитет по развитию и интеллектуальной собственности. 7-я сессия. Женева, 2–6 мая 2010 г. – 95 с.

6. Щодо виплати винагороди за використання або надання права на використання бази даних та торговельної марки: лист Державної фіскальної служби України від 08.06.2015 № 1472/2/99-99-19-02-02-10.*Бізнес-Бухгалтерія-Право. Податки. Консультації*. 28.09.2015. № 39. С. 27.

Колесник Валерій Аркадійович,
головний науковий спеціаліст
Науково-організаційного центру
Національної академії Служби безпеки
України, доктор юридичних наук, професор

ВПІЗНАННЯ ОСОБИ ЗА ТАКТИЛЬНИМ ОБРАЗОМ

Криміналістика як окрема галузь наукових знань має безсумнівно важливе значення в забезпеченні ефективних заходів протидії злочинності, у виявленні й якісному та результативному досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень, судовому розгляді матеріалів кримінальних справ, прийнятті правильних і законних судових рішень. Кожен з розділів криміналістики містить положення, які мають певне значення для розв'язання таких завдань. В розрізі застосування положень криміналістичної тактики в досудовому розслідуванні частіш за все ставиться питання про тактику підготовки, проведення й використання в доказуванні результатів слідчих (розшукових) дій як важливих засобів діяльності слідчого, прокурора, а також про тактику окремої слідчої (розшукової) дії. Науковці й практики погоджуються з тим, що сьогодні перед криміналістикою стоїть завдання з розробки науково обґрунтованих рекомендацій щодо підготовки й проведення саме окремих слідчих (розшукових) дій, до того ж, з урахуванням реалій часто змінюваного й не завжди досконалого кримінального процесуального законодавства та прогнозованих в подальшому негативних змін в динаміці й якісній складовій злочинності. Однією з таких процесуальних дій, що потребують окремої уваги з боку криміналістів науковців і практиків, є пред'явлення для впізнання. Проведення кожного впізнання має суттєві тактичні особливості й потребує врахування не лише законодавчих кримінальних процесуальних вимог, а й окремих наукових положень, дослідженню яких приділяється значна увага в науковій літературі з криміналістики та кримінального процесу.

На сьогодні тактичне забезпечення пред'явлення особи для впізнання вимагає удосконалення і додаткового аналізу під кутом зору конкретних змін, що відбуваються у сфері судочинства, кримінальних процесуальних норм, в розвитку й реалізації новітніх криміналістичних розробок та з урахуванням сучасних потреб і можливостей правоохоронної практики. Це стосується і розширення об'єктів впізнання та способів проведення такого впізнання з урахуванням факторів, що впливають на сприйняття й запам'ятовування характерних ознак певних об'єктів.

Кожна людина сприймає навколишній світ і об'єкти та явища в ньому власними органами чуттів. Унаслідок цього в її пам'яті утворюються сліди – уявні суб'єктивні образи. Такі уявні образи можуть бути зорові, слухові, нюхові, дотикальні чи комбіновані, коли в їх формування беруть участь декілька певних органів відчуття. Якщо ознаки

і властивості реального предмета або живої особи збігаються з ознаками образу, що запам'ятовується, суб'єкт констатує, що це є той самий предмет чи особа або схожий з ними. Основою узнавання слугує зіставлення наявного сприйняття певного об'єкта із ідеальним слідами, що збереглися у пам'яті особи, яка впізнає, і характеризують цей об'єкт.

Першим і необхідним етапом процесу узнавання є сприйняття людиною зовнішнього вигляду об'єкта за допомогою органів чуттів. Найбільш розвинутою в переважній більшості людей і важливою для процесу впізнання є система зорових сприйнятів, далі йдуть слухові, дотикові, нюху, смаку та ін. Сьогодні ідеальні сліди, що зберігаються в пам'яті людини, ще називають уявними образами. Кожний образ створюється людиною внаслідок впливу на її рецептори зовнішнього світу, дії зовнішніх та внутрішніх подразників. О вузькому розумінні образ означає чуттєву форму відображення. У психічно нормальних людей відправним є адекватність відображення в образі об'єктів. Можливість ототожнення різноманітних об'єктів зумовлена тим, що кожний із них має певні властивості, проявом котрих є ознаки: загальні особливі індивідуальні, котрі характеризують конкретний об'єкт і сприймаються під час впізнання. Висновок про тотожність об'єкта завжди базується на сукупності його ідентифікаційних ознак. Людина пізнає, запам'ятовує і впізнає матеріальні об'єкти навколишнього світу завдяки їх сприйняттю з використанням наявних в людини відчуттів. Трапляються випадки, коли мають місце вади певних органів відчуття і їх функції перебирають на себе інші органи, діяльність яких підвищується і завдяки цьому отримується кращий результат. Так відбувається, коли людина з малечку чи в ранньому віці втрачає зір і на місце зорового сприйняття приходить підвищена здатність сприйняття матеріальних об'єктів на дотик або ж підвищена тактильна чутливість – тактильне відчуття, яке іноді називають тактильним зором. В ньому беруть участь тангорецептори – вид тактильних рецепторів, які реагують на дотик, та інші рецептори шкіри, що розкидані у вигляді чутливих точок по її поверхні і щільність розподілу яких на різних ділянках різна. Найбільшу тактильну чутливість має поверхня кінчика язика і шкіра долонної сторони останньої фаланги пальців. Відчуття, що виникають у людини, викликаються дотиком, тисненням, вібрацією, фактурою об'єкта, його протяжністю. Це зумовлено комбінованою дією окремих рецепторів шкіри, нервових сплетінь, які дають змогу відобразити якісні особливості поверхні предметів, їх щільність, місце торкання до тіла, розмір поверхні та її окремі дрібні деталі [1]. У різноманітних життєвих ситуаціях частіш за все основним органом відчуття дотику в людини виступають руки, за допомогою яких навіть за відсутності зорових відчуттів людина може розрізняти й запам'ятовувати характерні ознаки багатьох предметів.

Формування й запам'ятовування дотикового образу зумовлено реалізацією рухів обмацування руками, завдяки чому в пам'яті відтворюється контур об'єкта, особливості структури й форми поверхні й формується цілісний кінцевий дотиковий образ. Людина завдяки

тактильному відчуттю і тактильним сприйняттям здатна розвивати в собі свідомість, мислення, не втрачаючи всього того, що мають люди, які здатні добре бачити й чути. Проблемою вивчення тактильного сприйняття займаються вчені в галузі фізіології, психології, нейропсихології, нейрофізіології і хоча вона на сьогодні все ще є недостатньо вивченою, але все ж таки наявні наукові розробки дають підстави для твердження про те, що люди з добре розвиненим тактильним відчуттям здатні сприймати й запам'ятовувати ознаки фізичних тіл та інших об'єктів на дотик. Прикладом цього може бути швидке й безпомилкове розрізнення особами з тяжкими вадами зору тактильних знаків на грошових купюрах різного номіналу, що дає їм можливість користуватись готівкою, хоча для більшості інших людей такий спосіб розрізнення грошових знаків недоступний.

Вченими доведено, що у природі немає двох однакових людей, які б мали абсолютно тотожний набір генів, що й визначає практичну нескінченність, варіативність ознак зовнішності в межах навіть однієї популяції населення чи однієї родини [2, с. 7]. На нашу думку, цілком правомірним і науково обґрунтованим можна вважати проведення впізнання особи за ознаками зовнішності, які були сприйняті людиною тактильно й збереглися як тактильний образ у пам'яті того, хто впізнає. Це, по суті, таке саме пред'явлення особи для впізнання, можливість якого встановлена положеннями ст. 228 КПК України, але ознаки зовнішності якої були сприйняті особою, що впізнає, «тактильним зором» і зберігаються в пам'яті людини. Вимоги до порядку підготовки й проведення впізнання особи за тактильним образом залишаються загальними. Особливість має з'ясування під час попереднього допиту особи, яка впізнає, обставин і способу сприйняття нею ознак зовнішності, відомостей про характер і особливості ознак зовнішності, які запам'ятались і за якими може бути упізнано особу, а також повідомлення під час впізнання і внесення до протоколу даних про сприйняті на дотик повторно конкретні ознаки зовнішності, що стали підставою для висновку про впізнання або не впізнання особи. Істотно підвищує об'єктивність оцінки такого впізнання застосування для його додаткової фіксації відеозапису, результати якого можуть бути демонстровані учасникам кримінального провадження як під час досудового розслідування, так і в судовому засіданні. Окремий аспект має морально-етична сторона такого способу проведення впізнання, оскільки не завжди і не всі особи, в тому числі й статисти, можуть погодитись на обмацування їхнього обличчя руками чужої людини. Але в цьому може допомогти належна тактична майстерність слідчого.

Список використаних джерел

1. Тактильна чутливість. URL:<http://vseslova.com.ua/word/>.
2. Гора І.В., Колесник В.А. Використання методу словесного портрета в ототожненні осіб окремих антропологічних груп: навч. посіб. Київ: НВВ НА СБ України. 2010. 88 с.

Корж Валентина Павлівна,
професор кафедри кримінального процесу,
криміналістики та судової експертизи
Харківського національного університету
внутрішніх справ, доктор юридичних наук,
професор

КРИМІНАЛІСТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ПОЛІЦЕЙСЬКИМ ПАТРУЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ НА МІСЦІ ПОДІЇ

Розкриття, розслідування умисних вбивств, вирішення завдань огляду місця події потребують від слідчого, прокурора, поліцейських патрульної і кримінальної поліції високого професіоналізму, належних знань теорії та практики криміналістики, вміння використовувати їх при розслідуванні злочину. Огляд місця події – є найбільш складною, важливою і невідкладною слідчою дією, метою якої є виявлення слідів події злочину, обставин його вчинення та встановлення особи злочинця. Ефективність огляду значною мірою залежить як від додержання слідчим, прокурором спеціальних тактичних правил його проведення, використання необхідних сучасних науково-технічних засобів, належного процесуального оформлення як ходу огляду, так і отриманих результатів, так і виконання завдань та обов'язків поліцейських патрульної поліції на місці події. Огляд місця вбивства є основною невідкладною слідчою дією. Відповідно до ч.1 ст.237 КПК України огляд проводить слідчий, прокурор. Місцем вбивства може бути: приміщення, місцевість, будівля та інше місце, де було виявлено труп. Місце вбивства не завжди збігається з місцем безпосереднього виявлення трупа. Як правильно зазначено у криміналістичній літературі, місце події не завжди збігається з місцем безпосереднього вчинення злочину. У юридичній літературі правильно зазначено, що метою огляду місця події є виявлення слідів злочину, встановлення події та висунення версій щодо події злочину, її учасників, отримання даних про осіб, які могли бути очевидцями вбивства. Огляд місця вбивства проводиться до початку розслідування. Слідчий після одержання повідомлення про вбивство повинен здійснити низку організаційних, підготовчих заходів до виїзду на місце події. У зв'язку з цим йому доцільно знати та використовувати *криміналістичні рекомендації, пов'язані з підготовкою до виїзду на місце події.*

Рекомендація 1. Вияснити коли, де, що сталося; хто і коли виявив подію; хто із співробітників поліції знаходиться на місці події.

Рекомендація 2. Дати вказівку поліцейському патрульної, кримінальної поліції, організувати охорону місця події.

Рекомендація 3. Доручити поліцейським патрульної поліції, які охороняють місце події виявити очевидців злочину.

Рекомендація 4. Доручити поліцейським патрульної поліції забезпечити присутність понятих.

Рекомендація 5. Залучити до участі в огляді оперативних працівників кримінальної поліції, кінолога з собакою.

Рекомендація 6. Запросити до участі в огляді спеціаліста криміналіста, судового медика, інших спеціалістів.

Рекомендація 7. Дати завдання спеціалісту-криміналісту перевірити стан техніко-криміналістичних засобів.

Рекомендація 8. Доповісти керівнику слідчого відділу про виїзд на місце події, узгодити з ним склад слідчо-оперативної групи і забезпечення її транспортними засобами для виїзду на місце події.

Криміналістичні знання необхідні поліцейським патрульної поліції, оперативним працівникам кримінальної поліції, які в окремих ситуаціях прибувають на місце події раніше слідчого або слідчо-оперативної групи. В ситуації, коли поліцейські патрульної поліції прибули на місце вбивства раніше слідчого, то вони зобов'язані: *з'ясувати хто потерпіла особа; встановити знаряддя, засоби вбивства; забезпечити захист матеріальних слідів, речових доказів від руйнування, псування, затоптування; виявити очевидців злочину, які знаходяться на місці події, та тих осіб, які могли бачити злочинців.*

Важливе значення огляду місця вбивства слідчим має дотримання поліцейськими патрульної поліції, які раніше за слідчого (прокурора) прибули на місце вчинення вбивства, розроблених нами криміналістичних рекомендацій.

Поліцейські патрульної поліції зобов'язані:

1. Забезпечити охорону місця події.
2. Повідомити про вбивство черговому відповідного відділу Національної поліції.
3. Здійснити заходи щодо гасіння пожежі, рятування людей, цінного майна, коли цього вимагає ситуація.
4. Віддалити із місця події сторонніх осіб.
5. Виявити очевидців.
6. При наявності інформації про місце ймовірного знаходження злочинця організувати його переслідування по «гарячим слідам» та затримати підозрюваного. забезпечити захист знаряддя, засобів вбивства від руйнування.
7. Забезпечити захист матеріальних слідів, мікрооб'єктів, предметів від руйнування, псування, затоптування.
8. Встановити особу жертви шляхом опитування очевидців чи інших осіб.
9. В ситуації вбивства в умовах очевидності затримати підозрюваного.
10. Здійснити поверхневу перевірку та особистий огляд підозрюваної особи.
11. Перевірити та вилучити документи у підозрюваної особи.
12. Обмежити пересування підозрюваної особи.
13. Обмежити пересування транспортних засобів в ситуації, коли труп було виявлено на дорозі.
14. Обмежити користування підозрюваного певною річчю (мобільним телефоном, персональним комп'ютером, тощо) та вилучити її.

15. До приїзду слідчого запросити понятих.

16. Здійснити інші заходи, в межах своїх повноважень, з урахуванням конкретної ситуації.

Нехтування цими рекомендаціями призводить до втрати доказової інформації, негативно впливає на розкриття та розслідування вбивства.

Варто зазначити, що доказове значення для розкриття та розслідування вбивства мають матеріальні сліди, речові докази, які можуть бути виявлені на місці події. Водночас, як свідчить слідча практика поліцейські патрульної поліції на місці події допускають серйозні помилки, прогалини. Деякі поліцейські проявляють службову недбалість, неохайність і залишають на місці події сліди рук, паління, слини, (волосся – поліцейські жіночої статі), або проявляють невдалу активність тощо, що призводить до руйнування або знищення слідів злочину, речових доказів. Це призводить до втрати доказів, які мають суттєве значення розкриття та розслідування вбивства, ускладнює розслідування. Причини цих недоліків – недостатні знання поліцейськими патрульної поліції тактичних правил на місці події. Вважаємо, що поліцейським патрульної поліції необхідно знати та виконувати розроблені нами *тактичні правила*.

Поліцейським патрульної поліції забороняється:

1. Проводити розвідувальний огляд місця події.
2. Обстежувати, змінювати обстановку на місці вбивства.
3. Вносити сторонні сліди, зміни до розташування об'єктів на місці злочину.
4. Руйнувати, затоптувати сліди, залишені злочинцем на місці події.
5. Ходити, палити та кидати недопалки на місці події.
6. Залишати свої сліди, мікрооб'єкти на місці злочину.
7. Оглядати без рукавичок знаряддя, засоби вбивства, перевіряти сліди застосування зброї тощо.
8. Обстежувати предмети, речі залишені злочинцем.
9. Залучати в якості понятих близьких родичів потерпілого.
10. Вважаємо, що поліцейським жіночої статі з довгим волоссям при виїзді на місце вбивства необхідно заколотити волосся (зібрати в пучок), щоб не залишати там власні мікрооб'єкти.

Виконання зазначених криміналістичних рекомендацій і тактичних правил поліцейськими на місці події сприятиме вирішенню завдань огляду місця події слідчим, збереженню матеріальних слідів, речових доказів, іншої інформації, яка має значення для розкриття та розслідування вбивства.

Котляренко Лідія Теодорівна,
професор кафедри теорії, методики та
організації фізичної підготовки і спорту
Національного університету оборони
України імені Івана Черняхівського,
доктор біологічних наук, професор, академік
Академії наук вищої освіти України

ОПТИМАЛЬНІ МОЖЛИВОСТІ ДНК-ДОСЛІДЖЕНЬ БІОЛОГІЧНИХ СЛІДІВ (СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ)

На сьогоднішній день молекулярно-генетична ідентифікація являє собою принципово новий тип наукового знання, що відкриває надійні перспективи для вирішення ідентифікаційних задач у кримінальному процесі та розвитку доказової бази, і має низку переваг перед традиційними серологічними методами дослідження біологічних слідів людини, а саме: наявність молекули ДНК в кожній клітині організму людини, що містить ядро; підвищена стійкість структури молекули ДНК до дії фізико-хімічних чинників навколишнього середовища; відсутність впливу предмета-носія; можливість встановлення факту змішування біологічного матеріалу від двох та більше осіб; можливість дослідження мікрослідів; можливість диференціації змішаних слідів (наприклад, сперми та епітеліальних клітин потерпілої у розслідуванні злочинів на статевому ґрунті); високий ступінь ймовірності висновків щодо належності слідів певній особі; надійність та наочність висновку експерта при розгляді в суді; зростання довіри в суспільстві до кримінального судочинства.

Сучасний рівень розвитку ДНК-аналізу свідчить про необхідність використання його результатів у розкритті та розслідуванні злочинів проти особи.

Вже більше 20-років у відділі біологічних досліджень ДНДЕКЦ МВС України впроваджений метод ДНК-аналізу, який застосовується у виконанні експертиз за тяжкими видами злочинів (вбивства, зґвалтування тощо), а також встановленні кровного споріднення (спірне батьківство). До практики роботи відділу біологічних досліджень ДНДЕКЦ МВС України поступово впроваджені останні досягнення в галузі молекулярної генетики, що дозволило виконувати експертизи методом ДНК-аналізу на світовому рівні. Для проведення досліджень за світовими стандартами у відділі використовуються генетичні аналізатори ABI 3100 Avant, 3130, 3500 виробництва фірми "APPLIED BIOSYSTEM" (США) та сучасні набори реактивів, що дозволяють ідентифікувати особу з високим ступенем ймовірності (1:10 млрд.). На сьогоднішній день у відділі молекулярно-генетичних досліджень ДНДЕКЦ МВС України

проводяться найбільш складні, зокрема, комплексні експертизи, а також експертиза мітохондріальної ДНК.

На теперішній час важливим є проведення комплексних досліджень, що включають перераховані як пошуково-оперативні методи так і порівняльно-ідентифікаційні, адже саме поєднання цього надає якнайбільшу ефективність розкриття злочину. Аналіз досвіду роботи свідчить, що найбільш ефективним є комплексне дослідження речових доказів, вилучених в процесі огляду місця події.

Найбільш важливою є вимога першочергового застосування методів, у процесі використання яких речовий доказ максимально зберігає сліди для наступних досліджень. Крім того, вирішальне значення при дослідженні мають кількісна характеристика об'єкта та його якісний стан.

До того ж за допомогою сучасних наборів реагентів, можливе виділення ДНК з різних органів та тканин (кісток) людського організму (наприклад: при виявленні розчленованих, скелетованих або обвуглених трупів), що дозволяє на даний час встановлювати генетичні ознаки кісток в 95 % випадків.

На сьогоднішній день в експертній службі апробована методика, що дозволяє при виявленні 2-5 та більше папілярних ліній, на яких не відобразилося окремих ознак, дослідити наявність епітеліальних клітин та встановити їх ДНК профіль. Цей метод дослідження дозволяє встановлювати ДНК-профіль слідів пальців рук після обробки об'єктів-слідоносіїв певними дактилоскопічними порошками (форсуночною сажею та окисом цинку, а також розчином чотирьохокису рутенію).

В ході аналізу ДНК не виявляються особливі, властиві тільки даному індивідууму, ознаки. Кожна ознака має властивості лише групової належності, але в сукупності вони дозволяють індивідуалізувати об'єкт. Але це не виключає можливості одночасного існування декількох осіб, які мають ознаки, ідентичні об'єкту, який досліджується. Основною ідентифікаційною ознакою є алель.

Для оцінки ідентифікаційної значимості цих ознак проводять ймовірно-статистичну обробку результатів дослідження, яка базується на законах теорії ймовірностей. Розподіл алелів у популяції має ймовірний характер, тобто з визначеною мірою впевненості можна говорити про частоту зустрічності того чи іншого алелю в досліджуваній популяції. Кількість осіб даної популяції, які мають певний алель, визначає частоту (ймовірність) даного алелю, яка встановлюється експериментально. Дані про частоту зустрічності дозволяють вираховувати ймовірність ідентифікаційних ознак.

У випадку, коли профіль ДНК об'єкта збігається з генотипами підозрюваного і потерпілого й не виключена жодна з гіпотез, то питання вирішенню не підлягає.

Одним із напрямків використання аналізу поліморфізму мікросателітних послідовностей є розв'язання проблеми спірного походження дітей. Як правило, воно призначається у цивільних справах. Проте в експертній практиці зустрічаються випадки, коли необхідність визначення можливості походження дитини від конкретної особи виникає у зв'язку з карними злочинами. До найбільш типових можна віднести такі ситуації: встановлення батьківства у випадках звалтування, яке спричинило вагітність потерпілої (з наступними пологами або передчасним перериванням вагітності); встановлення материнства в експертизах у справах дітовбивства; визначення можливості походження дитини від конкретних осіб у випадку підміни, крадіжки дітей.

Найбільш поширеним в експертизі спірного походження дітей є визначення спірного батьківства.

Висновки: На сьогоднішній день метод ДНК-аналізу (генотипоскопія) один із самих перспективних напрямків розвитку судових експертиз, а його результати є достатньо надійним доказом причетності до злочину конкретної особи. Завдяки своїм унікальним можливостям метод ДНК-аналізу (генотипоскопія) став потужним інструментом у розслідуванні кримінальних справ.

Список використаних джерел

1. Котляренко Л.Т. Особливості правового регулювання відібрання біологічних зразків для експертного дослідження / Л.Т. Котляренко // Актуальні питання техніко-криміналістичного забезпечення кримінальних проваджень: збірник матер. круглого столу (21 листопада 2013 року). – Київ, 2013. – С. 171–173.

2. Особливості збирання у досудовому провадженні біологічних слідів людини : метод. рек. / [Фурман Я.В., Юсупов В.В., Котляренко Л.Т., Дмитрук Р.С.] – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2016. – 44 с.

3. Криміналістичні дослідження біологічних об'єктів. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/1705>.

4. Участь спеціаліста-криміналіста під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/16325>.

5. Криміналістика : консп. лекц. / [Кобилянський О.Л., Кофанов А.В.]. – Київ, 2019. – 380 с.

Лук'янчиков Євген Дмитрович,
професор кафедри інформаційного права
та права інтелектуальної власності
Національного технічного університету
України «Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського», доктор юридичних
наук, професор;

Петряєв Сергій Юрійович,
завідувач кафедри інформаційного права
та права інтелектуальної власності
Національного технічного університету
України «Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського», кандидат
юридичних наук, доцент

УДОСКОНАЛЕННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ОБ'ЄКТІВ ЗА ІДЕАЛЬНИМ ВІДОБРАЖЕННЯМ

Діяльність правоохоронних органів із запобігання та розкриття злочинів здійснюється у визначеній законом процесуальній формі з дотриманням засад кримінального провадження. Сучасний стан і рівень розкриття злочинів не може задовольнити законних потреб суспільства. Це спонукає до пошуку нових та удосконалення традиційних засобів інформаційного забезпечення правоохоронної діяльності.

Одним із напрямів, спрямованих на покращення результативності діяльності з розслідування і судового розгляду кримінальних правопорушень є удосконалення інструментарію пізнавальної діяльності, його нормативного регулювання та тактичного забезпечення застосування. Основним інструментом пізнавальної діяльності були і залишаються слідчі дії, перелік яких поступово розширюється, удосконалюється технологія і нормативне регулювання традиційних. Цей процес не може відбуватися без урахування сучасних досягнень різних галузей наукових знань і в першу чергу науки криміналістики.

Однією із слідчих дій, в процесі якої відбувається ідентифікація об'єктів за їх відображенням в пам'яті особи є пред'явлення для впізнання.

Психологічні властивості людини до розпізнавання образів, що відбилися і зберігаються в її свідомості використовуються з давніх часів як в побуті, так і в практиці боротьби із злочинністю. Так, наприкінці ХІХ століття в роботі Н. Орлова викладалися рекомендації з тактики пред'явлення свідкам тих осіб, про яких вони мають свідчити, щоб визнали їх особисто [1, с. 51].

Використання прийомів ідентифікації особи за мисленим образом описує І. Д. Путілін з особливої практики. За підозрою у вчиненні вбивства було затримано Якова, якого він вирішив пред'явити для впізнання сестрі загиблого Ахметовій. Для цього доручив привести до

кабінету шістьох заарештованих та поставив їх поряд з Яковом, який із здивуванням спостерігав за тим, що відбувалося.

Після запрошення до кабінету Ахметової їй запропонували уважно подивитися на усіх сімох людей та сказати «чи не впізнаєте серед них того чоловіка, котрий розпивав з вами горілку у приміщенні для охоронців на городі на Виборзькій стороні в день убивства вашого брата?» [2, с. 225, 226].

З наведеного можна зробити припущення, що практики намагалися дотримуватися правил, щоб забезпечити об'єктивність результатів цієї дії: особу пред'являли серед шести статистів; ці особи були із кола заарештованих. З цього приводу можуть висловлюватися деякі сумніви, проте зовнішність і одяг цих осіб, скоріше за все, не відрізнялися від зовнішності та одягу особи, яку пред'являли для впізнання.

За більше ніж віковий період застосування методу ідентифікації об'єктів за мисленим образом відбулися суттєві зміни у нормативному регулюванні порядку проведення слідчої дії – пред'явлення для впізнання, на що нами зверталася увага у попередніх роботах [3].

Слід звернути увагу на те, що за останні десятиліття суттєво змінилося ставлення потерпілих і свідків до співпраці з правоохоронними і судовими органами. Не усі ті, хто міг би надати допомогу у викритті злочинців погоджуються до участі у слідчій діяльності з метою ідентифікації особи, яка вчинила злочин. Причин цьому є багато, що може стати предметом самостійного дослідження. Ми зупинимось на одній із них, що безпосередньо пов'язана з організацією та тактикою пред'явлення особи, яка підозрюється у причетності до злочину, для впізнання.

В багатьох випадках особа, яка буде впізнавати вважає, що це буде відбуватися приховано і їй не доведеться зустрічатися віч-на-віч з підозрюваним або іншою особою. Тому вже під час допиту такої особи слідчий має встановити з нею психологічний контакт і психологічно підготувати до зустрічі віч-на-віч з особою, яка вчинила відносно неї насилля, або інші протизаконні дії. Особу слід заздалегідь попереджати про можливість зустрічі з підозрюваним і з'ясовувати ставлення до цього.

Потерпілий або свідок з почуття жаху або інших обставин можуть заявити, що серед пред'явлених для спостереження людей, немає особи, яка вчинила злочин. Це може підштовхнути підозрюваного до активного заперечування причетності до злочину з посиланнями на заяву потерпілого, «збити» слідчого з правильної версії і ускладнити процес розслідування.

Виключити подібні ситуації можливо шляхом пред'явлення для впізнання поза візуального спостереження з боку особи, яку пред'являють. Подібний порядок проведення пред'явлення для впізнання використовується в багатьох країнах світу. Так, ст.152 КПК Куби передбачає можливість пред'являти для впізнання людей в умовах, коли особа, яка впізнає знаходиться у такому місці «де її не видно».

Зважаючи на стан і характер злочинності у 90-ті роки минулого століття прийнято Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які

беруть участь у кримінальному судочинстві». Одним із таких заходів визначено забезпечення конфіденційності даних про особу, для чого передбачена можливість «проведення впізнання особи поза візуальним та аудіоспостереженням того, кого впізнають, з дотриманням вимог кримінального процесуального законодавства» (п. 6 ст. 15 Закону).

Подальше унормування порядку пред'явлення особи для впізнання поза візуального спостереження з боку того, кого впізнають знайшло відображення в ст. 174 КПК України 1960 року та було підтримано розробниками чинного КПК України. Так, в ч. 4 ст. 228 КПК зазначається «з метою забезпечення безпеки особи, яка впізнає, впізнання може проводитися в умовах, коли особа, яку пред'являють для впізнання, не бачить і не чує особи, яка впізнає, тобто поза її візуальним та аудіоспостереженням». Отже і у даному випадку такий порядок пред'явлення для впізнання розглядається як *винятковий* і застосовується для забезпечення безпеки особи. Проте у даній нормі не вказується, якою має бути безпека для особи, що дозволяє проводити пред'явлення для впізнання поза візуального спостереження. Не надають відповіді на це запитання і коментарі до КПК України. Проведення такого впізнання, зазначається в одному з них, можливо лише у виняткових випадках, що зумовлені наявністю загрози для особи, яка впізнає, з боку того, кого мають впізнавати, чи його оточення. Ніякі інші обставини, окрім наявної загрози безпеці особи, не можна розглядати як приводи для проведення впізнання особи поза її візуальним та аудіоспостереженням [4, с. 502]. Скоріше за все мова йде про пред'явлення для впізнання як захід забезпечення безпеки особи, яка впізнає відповідно до Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві».

Пред'явлення для впізнання – складний психологічний процес з багатьма комунікативними потоками, які ініціюються пам'яттю, асоціаціями, емоціями, інтуїцією, логічними побудовами тощо [5, с. 549]. Особа, яка пережила подію злочину (потерпілий, свідок) може перебувати у різному психологічному стані. Вона буде почувати себе більше захищеною, перебувати у спокійному психологічному стані (у міру такої можливості), коли особа, яку впізнають не бачить впізнаючого, не зустрічається з ним поглядом і не може негативно впливати на його психіку. Слушною є думка В. Г. Гончаренка, що такий порядок пред'явлення особи для впізнання з виняткових випадків слід зробити загальним правилом, бо воно повністю забезпечуватиме виконання вимог науковості та надійності [5, с. 550].

На завершення слід зазначити, що порядок проведення слідчої дії, коли особа, яку пред'являють для впізнання не бачить і не чує особу, яка впізнає має бути закріплений у ст. 228 КПК. Разом з тим не може виключатися можливість проведення пред'явлення для впізнання у звичайному порядку. Обрання відповідного порядку проведення слідчої дії відноситься до компетенції слідчого і відбувається з урахуванням наявних у нього матеріалів провадження. Під час допиту особи, яка буде

впізнавати слід з'ясувати її ставлення до ситуації, що склалася, можливості та психологічної готовності зустрітися з такою особою віч-на-віч ще раз.

Список використаних джерел

1. Орлов Н. Опыт краткого руководства для произведения следствий. М., 1833. 96 с.
2. Путилин И. Д., Кошко А. Ф. На страже отечества. Уголовный розыск Российской империи. М.: Эксмо, 2013. 608 с.
3. Лук'янчиков Б. Є., Лук'янчиков Є. Д., Петряев С. Ю. Криміналістична ідентифікація об'єктів за ідеальними відображеннями. Київ: НТТУ «КПІ», 2016. 204 с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За загальною редакцією професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. К. : Юстініан, 2012. 1224 с.
5. Гончаренко В. Г. Вибране. К.: Прецедент, 2011. 791 с.

Пиріг Ігор Володимирович,
професор кафедри криміналістики
та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ, доктор
юридичних наук, професор

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОВТОРНИХ ЕКСПЕРТИЗ

Загальноприйнятою класифікацією судових експертиз за критерієм послідовності проведення є поділення їх на первинні та повторні. Первинною є експертиза, коли об'єкт досліджується вперше. Повторною є експертиза, під час проведення якої досліджуються ті ж самі об'єкти та вирішуються ті самі питання, що й при проведенні первинної (попередніх) експертизи (експертиз) [1].

Розглянемо підстави призначення повторної експертизи. На жаль, у КПК України, чинному Законі України «Про судову експертизу» та «Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень» підстав призначення повторної експертизи не зазначено. У Постанові Пленуму Верховного суду України № 8 від 30.05.97 року «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах» зазначено, що «повторна експертиза призначається, коли є сумніви у правильності висновку експерта, пов'язані з його недостатньою обґрунтованістю чи з тим, що він суперечить іншим матеріалам справи, а також за наявності істотного порушення процесуальних норм, які регламентують порядок призначення і проведення експертизи. Істотними можуть визнаватися, зокрема, порушення, які призвели до обмеження прав обвинуваченого чи інших осіб» [2]. Зазначимо, що норма Постанови (яка була незмінною з 1998 року) щодо призначення повторної експертизи за наявності істотного порушення процесуальних норм, особливо таких,

що стосуються обмеження прав учасників процесу, на наш погляд, на сьогодні є застарілою, за наявності системи контролю за діяльністю слідчого з боку прокуратури та суду в умовах чинного КПК України, що унеможлиблює допущення процесуальних помилок з боку слідчого при призначенні експертизи.

Іншою підставою призначення експертизи, зазначеною у Постанові, є виникнення сумнівів у правильності висновків експерта, пов'язані з двома чинниками: а) недостатньою обґрунтованістю висновків експертизи або самого дослідження; б) невідповідності висновків наявним матеріалам кримінального провадження. Оскільки тлумачення зазначених чинників у нормативному акті не наведено, визначимо їх. На нашу думку, необґрунтованість висновку експерта може полягати у наступному: відсутні відповіді на поставлені на вирішення експертизи питання; висновки не відповідають проведеному дослідженню; не враховано всі обставини справи, не використано всі наявні у провадженні матеріали (наприклад, протоколи допитів свідків при проведенні експертизи встановлення механізму дорожньо-транспортної пригоди); проведене дослідження не узгоджується з його наочним відображенням на фотознімках; в наявності суттєві порушення методики дослідження (порушення послідовності проведення дослідів, відсутності окремих стадій експертного дослідження, відсутність наочності проведених досліджень (фотознімків) або їх неналежна якість, відсутність обґрунтування сукупності розбіжностей ознак при проведенні ідентифікації тощо); використання застарілих методик дослідження при наявності інших; використання застарілих техніко-криміналістичних засобів; формулювання висновків, заснованих на ймовірних судженнях, а не на результатах проведених досліджень; неправильна оцінка проведених дослідів; порушення визначених законодавством вимог щодо оформлення висновку експерта.

Невідповідність результатів експертизи матеріалам провадження є суб'єктивним чинником та залежить від особи, яка оцінює висновок експерта. При цьому ми погоджуємось з думкою М. Г. Щербаковського, який зазначає, що «суперечність висновку експерта матеріалам справи може бути обумовлено не тільки неправильно проведеним експертним дослідженням, але й неправдивістю показань учасників розслідування, недоброякісністю документів тощо» [3, с. 41]. Тобто, суперечності висновку експерта потрібно порівнювати не з окремими матеріалами провадження, а з їх сукупністю. Означене потрібно враховувати сторонам провадження або суддею при оцінці висновку експерта.

Найбільш повно сутність повторної експертизи та підстави її призначення зазначено у проекті Закону України «Про судово-експертну діяльність», винесеного нещодавно Міністерством юстиції України на публічне громадське обговорення. Зокрема цьому присвячена окрема стаття 49 «Повторна судова експертиза» наступного змісту: «1. Повторна судова експертиза проводиться під час судового провадження у разі необхідності дослідження тих самих об'єктів і вирішення тих самих питань, які вже були предметом дослідження, у випадках, якщо: в

результаті проведення первинної (попередньої) судової експертизи судовий експерт не надав вичерпних відповідей на всі поставлені питання, не дослідив усі надані йому об'єкти, а усунути неясність і неповноту дослідження шляхом отримання пояснень від нього неможливо; висновок під час його оцінки визнано необґрунтованим або таким, що суперечить іншим матеріалам справи, або викликає інші сумніви в його правильності; наявні висновки судових експертів суперечать один одному, а пояснення судового експерта не дають змоги усунути виявлені суперечності. 2. Повторна судова експертиза обов'язково доручається іншому судову експерту (експертам). 3. У разі проведення повторної судової експертизи судовому експерту має бути наданий висновок первинної (попередньої) судової експертизи. 4. У випадку, якщо судова експертиза проводиться за декількома підставами, одні з яких є підставою для проведення додаткової експертизи, а інші – до повторної, то така судова експертиза проводиться за правилами повторної судової експертизи» [4].

В цілому погоджуючись зі змістом цієї статті, звернемо увагу на певні дискусійні, на наш погляд, положення. Основним з них є обмеження на призначення повторної експертизи тільки під час «судового провадження» (визначено некоректно, правильно «судовий розгляд»). Цілком зрозуміло, що при оцінці первинної експертизи стороною захисту, можуть виникнути підстави призначення повторної експертизи і на стадії досудового розслідування. Теза «висновок під час його оцінки визнано необґрунтованим» є, на наш погляд, досить неконкретним та потребує додаткового тлумачення з урахуванням висловлених нами вище положень. Пункт 3 потребує видалення, не зважаючи на те, що положення щодо надання висновку первинної експертизи при призначенні повторної, є загальноприйнятим у теорії судової експертизи. Оскільки при повторній експертизі досліджуються ті ж самі об'єкти та вирішуються ті самі питання, то, на наш погляд, з метою дотримання принципу об'єктивності дослідження, експерту зовсім не обов'язково знати про результати первинної експертизи. З точки зору психологічного впливу, її результати можуть підсвідомо вплинути на прийняття експертом правильного рішення.

Іншим питанням, що виникає на практиці під час призначення повторної експертизи, є проблеми оцінки висновку первинної експертизи. В більшості випадків слідчий, адвокат або суддя не в змозі оцінити обґрунтованість висновків, порушення методики проведення експертизи, застосовувані експертом засоби та методи досліджень та ін., оскільки вони не володіють потрібними спеціальними знаннями. Для оцінки висновку експертизи можуть залучатись спеціалісти. Зокрема, є певна практика залучення спеціалістів під час судового розгляду справи стороною захисту для обґрунтування необхідності призначення повторної експертизи суддею. Виникає питання щодо особи залученого спеціаліста та рівня його спеціальних знань. Бажано, щоб запрошений до суду спеціаліст володів хоча б загальною експертною методикою та спеціальними знаннями в галузі розглядуваної експертизи. Але, по

окремих видах експертиз таких спеціалістів недостатньо. Наприклад, експертів з дослідження причин та наслідків порушення вимог безпеки життєдіяльності та охорони праці (експертиза безпеки життєдіяльності) на сьогодні, згідно Реєстру атестованих судових експертів, всього сім і вони працюють у державних експертних установах та не можуть виступати в суді як незалежні фахівці. Безумовно, можливо залучення як спеціалістів й інших осіб: відповідальних за дотримання техніки безпеки будь-якого підприємства; науково-педагогічного працівника вузу, який викладає відповідний предмет; проектувальника та ін. Але названі фахівці не знайомі з методикою проведення експертизи та можуть не вплинути на судові рішення. В результаті маємо обмеження права на захист та порушення принципу змагальності сторін.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз: Наказ Міністерства юстиції України № 53/5 від 8 жовтня 1998 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.
2. Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30.05.1997 р. № 8. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-97>.
3. Щербаковський М.Г. Судебные экспертизы: учебно-теоретич. посobie. Х.: Эспада, 2005. 536 с.
4. Про судово-експертну діяльність: Проект Закону України. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/ministerstvo-yustitsii-ukraini-vinosit-na-publichne-gromadske-obgovorennya-proekt-zakonu-ukraini-pro-sudovo-ekspertnu-diyalnist>.

Полтавський Андрій Олександрович,
помічник директора Київського
НДІСЕ Міністерства юстиції України,
відповідальний секретар Технічного
комітету стандартизації № 192 «Судова
експертиза»

ЗНОВУ ДО ПОНЯТТЯ «МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ»

Нещодавно експертне співтовариство було «розбурхане» офіційним опублікуванням проекту Закону України «Про судово-експертну діяльність» задля його громадського обговорення.

Пропозицій та зауважень до законопроектів було надано чимало, проте ми зупинимось тільки на аспектах щодо методичного забезпечення судової експертизи, зокрема на дефініціях: «методика проведення судової експертизи»; «вибір методів, засобів і способів дослідження», «методи, засоби й способи проведення судової експертизи».

По-перше. Відповідно до Великого тлумачного словника сучасної української мови дефініції «метод», «спосіб» мають, серед іншого, наступні визначення:

– **спосіб** ... Певна дія, прийом або система прийомів, яка дає можливість зробити, здійснити що-небудь, досягти чогось ... Те, що служить *знаряддям, засобом* і т. ін. у якій-небудь справі, дії ...;

– **метод** ... Прийом або система прийомів, що застосовується в якій-небудь галузі діяльності (науці, виробництві тощо) ... **Спосіб дії** ..., тобто ці дефініції фактично є **синонімічними**.

Певним чином, вторять цьому терміни та їх визначення у Словнику основних термінів судових експертиз:

– **спосіб** – система прийомів, що входить до структури **метода** або (у випадку досягнення даним **способом** кінцевої мети експертизи) така, що співпадає з **методом**;

– **метод** – система логічних та (або) інструментальних операцій (**способів**, прийомів) отримання даних для вирішення питання, поставленого перед експертом.

Таким чином, на наш погляд, терміни «метод» та «спосіб» неможна застосовувати у сполученні через їх синонімічність.

По-друге. Щодо поняття **методики**, то зазначені вище словники надають, відповідно, наступні визначення:

– **методика** – ... Сукупність взаємозв'язаних **способів** та **прийомів** доцільного проведення будь-якої роботи ... Документ, який описує послідовність **методів**, **правил** і **засобів** виконання роботи ...;

– **методика експертизи** – система **методів** (**прийомів**, технічних **засобів**), що застосовуються при вивченні об'єктів судової експертизи для встановлення фактів, які відносяться до предмету певного роду, виду, підвиду судової експертизи.

Єдиним нормативним документом, що регламентує поняття методики проведення судової експертизи, є Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз» від 02.07.2008 № 595, де під поняттям «методика проведення судової експертизи слід розуміти результат наукової роботи, що містить систему **методів** дослідження, які застосовуються в процесі послідовних дій експерта з метою виконання певного експертного завдання». Фактично теж саме поняття міститься і в законопроекті: «методика проведення судової експертизи – визнаний відповідно до цього Закону результат наукової роботи, що містить систему **методів**, які застосовуються в процесі послідовних дій судового експерта з метою вирішення певного експертного завдання». Слід зазначити і те, що первинним у визначенні поняття методики не може бути «результат наукової роботи, що містить *систему методів*». **Методика** – це система **методів** ..., що розроблена у ході наукової роботи.

Науково-дослідною роботою (НДР), проведеної Київським НДІСЕ Міністерства юстиції України (2012 р.), було визначено це поняття наступним чином: «**Методика** проведення судової експертизи – детально регламентована програма вирішення експертного завдання (експертних завдань), яка складається з послідовних практичних та розумових операцій, що спрямовані на пізнання властивостей і зв'язків досліджуваних об'єктів (матеріальних об'єктів, явищ, подій) та передбачають застосування при цьому системи **методів** і **засобів**, а також **правил** проведення експертного дослідження.». НДР було визначено і поняття **методика** проведення судової експертизи як видання – *нормативного документа*, яким визначено детально регламентовану програму вирішення експертної задачі (експертних задач), яка складається з послідовних практичних та розумових операцій, що спрямовані на пізнання властивостей і зв'язків досліджуваних об'єктів (матеріальних об'єктів, явищ, процесів) та передбачають для цього застосування **системи методів та засобів**, а також **правил** при проведенні експертного дослідження.

Таким чином, одними із первинних ключових складових поняття «методика» є словосполучення «**система методів та засобів**, а також **правил**» (і якщо потрібно наголошувати – розроблених під час наукової роботи).

Здійснене аналізування, дає змогу дійти до висновку про застосування таких термінів у порушеному сенсі: «**методи та засоби**», «**система методів та засобів**», «**методика**», «**методи та методика**».

І наостанок. Щодо положення законопроекту про допустимість використання при проведенні судових експертиз **методів** або **методик**, які висвітлені в наукових публікаціях, то тут очевидною білою плямою є те, що законотворцями не були враховані у законопроекті такі процедури як їх (**методів** та **методик**) вибирання, валідація та верифікація, передбачені одним із лінійки міжнародних стандартів систем управління якістю, гармонізованим в Україні як ДСТУ ISO/IEC 17025:2017 «Загальні вимоги до компетентності випробувальних та калібрувальних лабораторій», за яким акредитуються експертні установи країн світу. Недотримання цих вимог потягне за собою сумніви щодо отриманого результату експертного дослідження. Але це вже тема іншої доповіді.

Савка Іван Григорович,

професор кафедри судової медицини та медичного правознавства ВДНЗ України «Буковинський державний медичний університет», доктор медичних наук;

Змієвська Юлія Геннадіївна,

аспірант кафедри судової медицини та медичного правознавства ВДНЗ України «Буковинський державний медичний університет»

ТРИВИМІРНА ПРОСТОРОВА РЕКОНСТРУКЦІЯ ВОГНЕПАЛЬНИХ УШКОДЖЕНЬ ЯК ОДИН З ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДІВ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

В останні роки відмічається тенденція до зростання кількості поранених і загиблих внаслідок застосування вогнепальної зброї в усьому світі та зокрема в Україні [1-4]. З початком бойових дій на Сході нашої країни у 2014 році тема вогнепальної травми стала особливо актуальною для вітчизняних судових експертів [5, с.279]. Різноманіття, швидкий розвиток та постійне вдосконалення сучасної вогнепальної зброї створюють певні труднощі при проведенні судово-медичних та судово-криміналістичних експертиз з приводу вогнепальної травми. У більшості випадків сучасні діагностичні методики не дають можливості відновити точну картину обставин за яких відбулися поранення. Тому питання ідентифікації травмуючого фактора у цих випадках, особливо при наскрізних та дотичних вогнепальних ушкодженнях є дуже важливим в судовій медицині [6, с. 591].

В еру науково-технічного прогресу, майже у всі сфери людського життя входять новітні комп'ютерні технології. Останнім часом, велика роль відводиться методам 3D моделювання та просторової реконструкції.

Ці методи дозволяють підвищити рівень візуалізації, наочності експертних висновків у випадках вогнепальної травми.

В якості експериментальних матеріалів дослідження використовують балістичні гелі та пластиліни, вкриті шкірою з підшкірно-жировою клітковиною свині(товщиною 1,5–2 см). Для експертних досліджень використовують біологічні тканини (шкіра, кістки) з практичними випадками вогнепальних ушкоджень. Експериментальні ушкодження та вогнепальні поранення з експертної практики досліджували методом фотограмметрії з подальшим імпортом фотознімків у комп'ютерні програми, в яких реалізована сучасна технологія створення 3D моделей високої якості.

Одним з найважливіших питань при експертизі вогнепальних ушкоджень є питання ідентифікації основного травмуючого фактора вогнепальних тілесних ушкоджень. Так, наприклад при кульових вогнепальних ушкодженнях перед судовими експертами завжди постає

питання про калібр кулі, якою це ушкодження було спричинено. Тому, в ході дослідження окрему увагу було приділено дослідженню вхідного вогнепального ушкодження. Першопочатково, вогнепальне ушкодження піддавали макроскопічному лінійному вимірюванню. Після чого, для вхідного вогнепального ушкодження застосовували поетапну кругову фотограмметрію під різними кутами (30,60,90). Пізніше, фотознімки у форматі JPEG імпортували в комп'ютерну програму «Agisoft Photoscan», в якій за допомогою автоматизованого процесу створювали текстуровану 3D модель вогнепального ушкодження. У подальшому, створену модель у форматі «OBJ» переносили у програму 3ds Max, яка дозволяє досліджувати лінійні розміри створеної моделі з високою точністю (до 0,001 см). Для порівняння теж саме ушкодження було досліджене стереомікроскопічно (МБС-9 збільшення до 98разів), точність вимірів складала при цьому 0,01см, що вказує на підвищену точність лінійних вимірювань, які проводили у цифровому форматі з використанням комп'ютерних програм.

Таким чином, результати, отримані при виконанні роботи, відкривають нові можливості у напрямку створення цифрових 3D моделей вогнепальних тілесних ушкоджень, що в свою чергу надає певні переваги в порівнянні з класичними методами. По-перше, такий метод дозволяє довгий час зберігати 3D модель, яка відтворює первинний стан вогнепального ушкодження, на різних електронних носіях і дає змогу на будь-якому етапі слідства працівникам слідчих органів, в разі необхідності, переглянути це ушкодження чи продемонструвати його іншим учасникам провадження. По друге, для судово-медичних експертів цей метод відкриває нові можливості і дозволяє проводити лінійні вимірювання таких ушкоджень з більшою точністю та підвищити наочність експертних висновків.

Впровадження сучасних комп'ютерних технологій у практику судової експертизи дозволить не тільки створювати комп'ютерні тривимірні цифрові моделі вогнепальних тілесних ушкоджень, а на сучасному науковому рівні досліджувати їх характер і морфологічні особливості, що дозволить судовим експертам сформулювати та обґрунтувати нові діагностичні критерії ідентифікації основного травмуючого фактора вогнепальних тілесних ушкоджень.

Список використаних джерел

1. Bäckman PB, Riddez L, Adamsson L, Wahlgren C-M. Epidemiology of firearm injuries in a Scandinavian trauma center. *European Journal of Trauma and Emergency Surgery: Official Publication of the European Trauma Society* [Internet]. 2018 Nov 3 [cited 2019 Oct 21]; Available from: <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=mnh&AN=30392124&site=ehost-live>.
2. Cook A, Hosmer D, Glance L, Kalesan B, Weinberg J, Rogers A, et al. Population-Based Analysis of Firearm Injuries among Young Children in the United States, 2010-2015. *The American Surgeon* [Internet]. 2019 May 1 [cited

2019 Oct 21];85(5):449-55. Available from:
[http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=mnh&AN=31126354
&site=ehost-live](http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=mnh&AN=31126354&site=ehost-live).

3. Iroku-Malize T, Grissom M. Violence and Public and Personal Health: Gun Violence. FP Essentials [Internet]. 2019 May [cited 2019 Oct 21]; 480:16-21. Available

from:<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=mnh&AN=3106341&site=ehost-live>.

4. Levy M, Safcsak K, Dent DL, Cheatham M. Mass shootings: Are children safer in the streets than in the home? Journal of Pediatric Surgery [Internet]. 2019 Jan [cited 2019 Oct 21];54(1):150-4. Available from:
[http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=mnh&AN=30429065
&site=ehost-live](http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=mnh&AN=30429065&site=ehost-live).

5. Шевчук М.М. Аналіз показників смертності серед населення України внаслідок заподіяння вогнепальних ушкоджень за 2005–2007 рр. *Збірник наукових праць співробітників НМАПО імені П.Л. Шупика*. 2009. № 2(18):279-84.

6. Мішалов В.Д., Войченко В.В., Бачинський В.Т., Кривда Г.Ф. Аналіз кількості осіб, що загинули внаслідок вогнепальної травми серед населення України за 2007–2016 рр. *Збірник наукових праць співробітників НМАПО ім. П.Л. Шупика*. 2018;30:591-8.

Самодін Артем Володимирович,
завідувач кафедри криміналістики
та судової медицини Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ В КРИМІНАЛІСТИЧНІЙ ПІДГОТОВЦІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Проблематика запровадження технологій дистанційного навчання у сучасний освітній процес у закладах вищої освіти набула особливої актуальності у 2020 році у зв'язку із запровадженням карантину та введенням обмежувальних протиепідемічних заходів щодо запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19. Водночас, незважаючи на чималу кількість загальних інструктивних, методичних та дидактичних матеріалів у цій сфері з приводу форм, методів, технологій та якості навчання, питання криміналістичної підготовки мають свою специфіку, яка окреслена специфікою криміналістики як науки та навчальної дисципліни, у контексті особливостей набуття знань та вмінь здобувачів вищої освіти у межах загальнотеоретичних положень

криміналістики, криміналістичної техніки, тактики та методики розслідування кримінальних правопорушень.

Відповідно до рекомендацій Міністерства освіти і науки України щодо впровадження змішаного навчання у закладах фахової передвищої та вищої освіти, дистанційні (або онлайн) технології визначаються як такі, які є основою для взаємодії суб'єктів освітнього процесу як у змішаному навчанні, так і в дистанційному. Змішане навчання є підходом, педагогічною й технологічною моделлю, методикою, що поруч із онлайн-технологіями спирається також і на безпосередню взаємодію між студентами та викладачами в аудиторії [с. 22, 1].

Водночас, технології дистанційного навчання ґрунтуються на освітніх, психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологіях тощо. При цьому, у сучасних умовах пріоритетними, є перш за все інформаційно-комунікаційні технології дистанційного навчання, які реалізують можливості щодо створення, накопичення, зберігання та доступу до веб-ресурсів навчальних дисциплін, а також забезпечення організації та супроводу освітнього процесу за допомогою спеціалізованого програмного забезпечення та засобів інформаційно-комунікаційного зв'язку.

Наприклад, в Національній академії внутрішніх справ (далі – НАВС) Положенням про змішане навчання визначається, що електронний курс будь-якої навчальної дисципліни передбачає розміщення теоретичних та методичних матеріалів, а також підсумкового контролю з використанням можливостей платформи Moodle (Modular Object-Oriented Dynamic Learning Environment). Зокрема, криміналістична підготовка здобувачів вищої освіти забезпечується можливостями дистанційних курсів на платформі Moodle за 46 напрямками, які охоплюють профільні базові навчальні дисципліни як «Криміналістика», «Методика розслідування кримінальних правопорушень», «Слідчий огляд», «Особливості розслідування окремих видів кримінальних правопорушень», «Інновації у криміналістиці», «Техніко-криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень», «Домедична підготовка», «Судова медицина та психіатрія», а також відповідну тематику підвищення кваліфікації поліцейських за напрямками профільної роботи підрозділів слідства, дзнання, техніко-криміналістичного забезпечення, кримінальної поліції, експертної служби та інші. Загалом кожен із напрямів забезпечений нормативно-методичними матеріалами (програми, робочі програми, силабуси), теоретичним блоком (матеріали лекцій, нормативно-правові акти у

межах теми, мультимедійні презентації, відеолекції, тощо), блоками практичної підготовки (ситуативні завдання, у тому числі й відео ситуативні завдання, процесуальні документи, плани розслідування тощо), самостійної роботи, контролю перевірки знань за окремими темами, розділами та навчальною дисципліною у цілому. Успішність засвоєння матеріалу у формалізованому вигляді відбувається автоматично за рахунок можливостей системи, водночас якість підготовки завдань самостійної та практичної роботи відбувається за допомогою інших технологій дистанційного навчання.

Зважаючи на специфіку та закритість для сторонніх осіб роботи зазначеної навчально-інформаційної системи, теоретична та практична криміналістична підготовка забезпечується шляхом використання можливостей відкритих електронних ресурсів, як: електронний репозитарій закладів вищої освіти (наприклад, «Електронний репозитарій НАВС», URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/>); офіційні реєстри органів державної влади (наприклад, «Реєстр судових рішень», URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>); мультимедійні підручники та навчальні посібники (наприклад, «Криміналістика», «Домедична підготовка», «Слідчі (розшукові) дії у кримінальному провадженні», URL: <https://www.naiu.kiev.ua/vidannya-kafedr/>); відкриті інтернет-ресурси щодо криміналістичної тематики (наприклад, ТОВ «НБК» ЕКСПЕРТ» <https://pro-expert.in.ua/>); офіційних веб-порталів практичних підрозділів (наприклад, Експертна служба МВС України, URL: <https://dndekc.mvs.gov.ua/>) тощо.

Розвиток зазначеного напрямку он-лайн комунікації у системі викладач-курсант (студент) набув особливої актуальності із запровадженням протиепідемічних заходів починаючи з березня 2020 року, у зв'язку із чим фактично вийшов за межі платформи виключно дистанційних курсів та стимулював впровадження технологій дистанційного навчання з використанням можливостей програмних он-лайн продуктів як Google Classroom, Google Meet, Zoom Cloud Meetings, «Microsoft Teams» (Office 365) та інші, у поєднанні з традиційними можливостями соціальних мереж, електронної пошти, месенджерів (WhatsApp, Facebook Messenger, Telegram, Viber), систем он-лайн тестування для перевірки рівня засвоєння знань. Водночас криміналістична підготовка здобувачів вищої освіти паралельно забезпечується традиційними можливостями у форматі надання індивідуальних та групових, у тому числі он-лайн, консультацій здобувачів вищої освіти.

Незважаючи на окреслені напрями та підвищення ефективності і результативності використання технологій дистанційного навчання

здобувачами вищої освіти, а також науково-педагогічними працівниками, залишається відкритим питання практичної підготовки за окремими напрямками криміналістичної техніки та тактики проведення слідчих (розшукових) дій на навчально-тренувальних полігонах, інсценованих місцях події, криміналістичних лабораторіях, спеціалізованих аудиторіях тощо. Адже, вирішення конкретних ситуаційних завдань, в окремих випадках потребує не лише формалізованого (текстового) вирішення, або складання процесуального документа (наприклад, протокол допиту свідка), фото таблиці, фотоілюстрації, дактилокарти, план-схеми, плану розслідування тощо, а й відпрацювання (демонстрацію) курсантом (студентом) окремих елементів роботи слідчого (наприклад, алгоритм роботи слідчо-оперативної групи на місці події). Зазначене питання у перспективі може знайти вирішення за допомогою використання технічних та програмних засобів 3D моделювання.

Перспективними напрямками впровадження технологій дистанційного навчання є синтез існуючих навчальних криміналістичних освітніх дидактичних напрацювань, у тому числі з використанням кейс-методу [2], тренінгових методик та програм, а також визначення можливості їх подальшої трансформації у інтерактивне он-лайн середовище з врахуванням потреб судово-слідчої практики та реальної можливості забезпечити якість криміналістичної підготовки здобувачів вищої освіти.

Список використаних джерел

1. Рекомендації щодо впровадження змішаного навчання у закладах фахової передвищої та вищої освіти. URL: <https://mon.gov.ua>.
2. Самодін А.В., Петров С.Є. Використання кейс-методу під час викладання методики розслідування злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей. *Актуальні проблеми досудового розслідування та судового розгляду злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей, шляхи їх вирішення*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 19 черв. 2020 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 270-275.

Саковський Андрій Анатолійович,
директор ННІ № 2 Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, доцент

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВЕ ДОКУМЕНТУВАННЯ В МЕЖАХ ПРОВЕДЕННЯ КОНТРОЛЮ ЗА ВЧИНЕННЯМ ЗЛОЧИНУ

Розкриття та розслідування будь-якого кримінального правопорушення залежить від правильно обраної тактики та відповідного документування. Особливо, якщо мова йде про тяжкі або особливо тяжкі кримінальні правопорушення, для розкриття яких законодавець наділив правоохоронні органи такою зброєю як негласні слідчі (розшукові) дії (далі – НСРД), зокрема, контролем за вчиненням злочину.

Відповідно до ч. 1 ст. 271 КПК України контроль за вчиненням злочину проводиться в чотирьох формах: 1) контрольована поставка; 2) контрольована та оперативна закупка; 3) спеціальний слідчий експеримент; 4) імітування обстановки злочину [1].

Однак, слід зауважити, що проведення контролю за вчиненням злочину можливе лише за 100% впевненості в тому, що цими діями вдається запобігти: 1) посяганням на життя або заповіданням особі (особам) тяжких тілесних ушкоджень; 2) поширенню речовин, небезпечних для життя багатьох людей; 3) втечі осіб, які вчинили тяжкі чи особливо тяжкі злочини; 4) екологічній або техногенній катастрофі. Можливо, з врахуванням сьогоденних реалій, найближчим часом до цього списку додасться запобігання епідемії та епізоотії.

Основними нормативними актами, якими регулюється порядок та тактика проведення контролю за вчиненням злочину є Кримінальний процесуальний кодекс України, Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» [2], міжвідомчий наказ № 114/1042/516/1199/936/1687/5 від 16.11.2012 «Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні» (далі Інструкції) [3], міжнародні договори (наприклад, Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин від 20 грудня 1988 року [4]), інші відомчі накази та інструкції.

У межах міжнародного співробітництва, на підставі міжнародних договорів України та домовленостей з відповідними іноземними органами, контроль за вчиненням злочину може проводитись щодо незаконного переміщення через територію України транзитом, ввезення до України або вивезення за межі України речей, вилучених з вільного обігу, або інших речей чи документів, але за обов'язковою умовою дотримання національного законодавства України. Будь-які процесуальні дії та оперативно-розшукові заходи на території України проводяться безпосередньо правоохоронними органами України або за участю

іноземних представників з дотриманням нашого законодавства та інструкцій.

Головною метою проведення НСРД контролю за вчиненням злочину, як зазначалось, є запобігання настанню протиправних наслідків від вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів. Тобто, супроводження правоохоронними органами злочинних дій злочинця (злочинної групи) з моменту появи злочинного умислу та підготовки до злочину і до його реалізації, але до настання негативних наслідків. При цьому злочинець має зробити усе, що від нього залежить, для вчинення злочину, щоб у його діях вбачався склад злочину і його можна було притягнути до відповідальності.

В зв'язку із цим вбачаються два головних ризики: 1) без якісного проведення контролю за вчиненням злочину, злочинець може довести до кінця, повністю реалізувати злочинний умисел – вчинити тяжкий або особливо тяжкий злочин, наприклад, вбити людину; 2) при неякісному проведенні даної НСРД злочинець може довести або не довести, з незалежних від нього причин, злочин до кінця та уникнути кримінальної відповідальності, і відповідно продовжити злочинну діяльність.

Якщо перше залежить від ретельного планування, належного матеріально-технічного забезпечення, чіткої координації дій задіяних сил, в решті решт особистого професіоналізму правоохоронців, то друге, окрім переліченого, напряму залежить від правильної фіксації слідів злочинної діяльності для отримання доказів.

Ми пам'ятаємо, що докази мають бути належними, допустимими, достовірними та достатніми. Для того, щоб отримані в ході проведення контролю за вчиненням злочину докази відповідали зазначеним умовам, законодавець чітко попереджає виконавців НСРД, що під час підготовки та проведення заходів з контролю за вчиненням злочину забороняється провокувати (підбурювати) особу на вчинення цього злочину з метою його подальшого викриття, допомагаючи особі вчинити злочин, який вона би не вчинила, якби слідчий цьому не сприяв, або з цією самою метою впливати на її поведінку насильством, погрозами, шантажем. Здобуті в такий спосіб речі і документи не можуть бути використані у кримінальному провадженні як доказ (ч. 3 ст. 271 КПК України).

Відповідно до Інструкції протокол про хід і результати проведеної негласної слідчої (розшукової) дії (або її етапів) складається слідчим, якщо вона проводиться за його безпосередньої участі, в інших випадках – уповноваженим працівником оперативного підрозділу, і повинен відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження.

Періодичність складання протоколів залежить від виду негласної слідчої (розшукової) дії, терміну її проведення (одномоментно чи упродовж часу), від доручення слідчого, прокурора, але в будь-якому випадку безпосередньо після отримання фактичних даних, які можуть використовуватись як докази для встановлення місця перебування особи, що розшукується, про кожний випадок огляду, виїмки, дослідження матеріалів про результати негласної слідчої дії тощо.

Кожний протокол про результати проведеної негласної слідчої (розшукової) дії з додатками не пізніше 24 годин після його складання передається прокурору, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва.

До протоколу долучаються додатки, якими можуть бути: спеціально виготовлені копії, зразки об'єктів, речей і документів, письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні відповідної дії, стенограма, аудіо-, відеозаписи, фототаблиці, схеми, зліпки, носії комп'ютерної інформації та інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу.

Додатки до протоколу мають бути належним чином виготовлені, упаковані з метою надійного збереження, а також засвідчені підписами осіб, які виконували негласну слідчу (розшукову) дію (ст. 105 КПК України).

Фіксація результатів негласної слідчої (розшукової) дії повинна здійснюватись таким чином, щоб завжди була можливість експертним шляхом встановити достовірність цих результатів.

Співробітниками (працівниками) оперативних підрозділів – виконавцями негласних слідчих (розшукових) дій - мають бути вжиті необхідні заходи щодо забезпечення збереження і цілісності одержаних матеріалів (захист від несанкціонованого втручання, деформації, розмагнічування, знебарвлення, стирання тощо) у період до передачі їх прокурору.

Прокурор або слідчий за його вказівкою досліджує отриману в ході проведення негласних слідчих (розшукових) дій інформацію. У разі необхідності залучається спеціаліст (ст.ст. 36, 266 КПК України).

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

2. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>.

3. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні: Генеральна прокуратура України, МВС України, Служба безпеки України [...]; Наказ, Інструкція від 16 листоп. 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text>.

4. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин: ООН; Конвенція, міжнар. док. від 20 груд. 1988 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_096#Text.

Степанюк Руслан Леонтійович,
професор кафедри криміналістики, судової
експертології та домедичної підготовки
Харківського національного університету
внутрішніх справ, доктор юридичних наук,
професор;
Перлін Станіслав Ігорович,
директор Харківського НДЕКЦ
МВС України, кандидат юридичних наук

ДНК-АНАЛІЗ У СТРУКТУРІ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТЕХНІКИ

Технології криміналістичного дослідження ДНК, починаючи з середини 80-х років минулого століття, міцно увійшли в арсенал криміналістики та судових наук у більшості країн світу. На теперішній час методи генетичної ідентифікації людини за її ДНК вважають найбільш точними й інформативними у порівнянні з іншими способами ототожнення в судовій експертизі. Вони довели свою ефективність у вирішенні завдань з розкриття та розслідування тяжких й особливо тяжких злочинів, зокрема, вбивств, зґвалтувань, терористичних актів тощо. Проте до цього часу у вітчизняній криміналістичній науці не представлено такої новітньої галузі криміналістичної техніки, як дослідження ДНК (генотипоскопія). На нашу думку, таке становище є не задовільним і потребує виправлення. Відсутність належного розвитку найбільш ефективних технологій ідентифікації людини за залишеними слідами біологічного походження призводить до суттєвого зниження стану практичної діяльності правоохоронних органів.

Аналіз слідчої й експертної практики у сфері дослідження слідів біологічного походження з метою вирішення ідентифікаційних завдань за ДНК дозволяє стверджувати про наявність значних правових, організаційних, технічних, тактичних і методичних проблем, пов'язаних із неналежним станом наукового забезпечення вказаного напрямку. Серед них найбільш вагомими видаються відсутність правового регулювання питань одержання та використання відомостей про індивідуальні генетичні ознаки людини у вирішенні завдань протидії злочинності, недостатність відповідної інформації у вітчизняній науковій і навчально-методичній літературі з криміналістики та прогалини у підготовці фахівців для органів правопорядку, чисельні помилки в практичній діяльності з виявлення та вилучення слідів біологічного походження під час слідчих (розшукових) дій та призначення молекулярно-генетичних експертиз, повільний розвиток баз даних криміналістичних обліків генетичних ознак людини та методик проведення молекулярно-генетичної експертизи тощо. На нашу думку, системне вирішення цих проблем можливе за умови формування та розвитку повноцінної галузі криміналістичного дослідження ДНК як розділу науки.

У сучасній експертній практиці питання ДНК-аналізу розвиваються у судово-медичному та криміналістичному аспектах, а

відповідні експертизи проводяться в державних експертних установах МОЗ України та МВС України. Разом з цим не визначено місце молекулярно-генетичної експертизи в системі судових експертиз, що, знову ж таки, пов'язано із відсутністю чіткого уявлення про місце судової генетики у системі вітчизняного наукового знання. Вважаємо, що віднесення її до сфери криміналістичної науки допоможе у вирішенні цієї проблеми.

На нашу думку, виокремлення ДНК-аналізу (ДНК-профілювання, генотипоскопії, криміналістичного дослідження ДНК) саме в структурі вітчизняної криміналістичної науки як самостійної галузі криміналістичної техніки є найбільш доцільним рішенням, яке потрібно реалізувати для приведення до належного рівня стану наукового забезпечення цієї галузі.

Головними аргументами на користь вищевказаного вважаємо наступні: 1) криміналістична теорія ідентифікації є підґрунтям для методології порівняльного дослідження індивідуальних генетичних ознак; 2) сліди людини як об'єкт вивчення з метою розкриття кримінальних правопорушень вивчає саме криміналістика; 3) криміналістична наука завжди виконувала функцію адаптації досягнень інших наук до вирішення завдань судочинства; 4) головною метою ДНК-аналізу є забезпечення потреб правоохоронних органів у розкритті злочинів, чим займається саме криміналістика; 5) крім судово-експертного напряму, важливим для вирішення практичних завдань є розвиток технологій виявлення та вилучення слідів біологічного походження та біологічних зразків під час слідчих (розшукових) дій за допомогою засобів і методів криміналістичної техніки; 6) важливо підкреслити, що питання одержання, зберігання та використання індивідуальної генетичної інформації про людину потребує належного правового регулювання, а криміналістика як наука, яка містить юридичну складову, може на належному рівні розробляти відповідні положення.

Крім того, на користь розвитку дослідження ДНК як окремого розділу криміналістичної техніки свідчить найвищий, порівняно з іншими галузями, рівень точності результатів молекулярно-генетичного аналізу в ідентифікації особи та включення відповідних складових частин до структури криміналістики (судової науки) в зарубіжних країнах.

Підсумовуючи викладене відзначимо, що криміналістичне дослідження ДНК (ДНК-аналіз) доцільно визначити як розділ криміналістичної техніки, який вивчає індивідуальні генетичні ознаки живих організмів, що містяться в їхній ДНК, з метою ідентифікації та вирішення діагностичних завдань під час розкриття та розслідування кримінальних правопорушень.

Стратонов Василь Миколайович,
професор кафедри галузевого права
Херсонського державного університету,
доктор юридичних наук, професор;
Михайлова Юлія Володимирівна,
студентка Чорноморського національного
університету ім. Петра Могили

ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ДІЙ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ РОЗСЛІДУВАННЯ

На сьогодні актуальності набувають проблеми кваліфікації дій працівників медичної сфери діяльності. Оскільки в умовах пандемії викликані COVID-19 є суттєва загроза суспільству загалом та окремим громадянам зокрема, а дії (іноді бездіяльність) лікарів може призвести до самих страшних наслідків, а саме смерті людини. Тому працівникам правоохоронних органів, слід вміти оцінювати слідчі ситуації які можуть скластись у їх практичній діяльності, давати їм правильну кримінально-правову оцінку. Кримінальна відповідальність є найбільш суворим видом юридичної відповідальності медичних працівників за правопорушення, що вчиняються ними під час здійснення професійної діяльності яка наступає за злочини, які вчиняються медичними працівниками і є злочинами проти життя та здоров'я особи, як це передбачено Кримінальним кодексом України [1].

Відповідно до статті 80 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» (далі ОСНОВИ) [2] особи, винні у порушенні законодавства про охорону здоров'я, несуть: цивільну, адміністративну або кримінальну відповідальність згідно із законодавством України. При цьому, слід зазначити, що згідно з частиною третьою статті 34 цього Закону лікар не несе відповідальності за здоров'я хворого у разі відмови останнього від медичних приписів або порушення пацієнтом встановленого для нього режиму.

Злочини за якими можуть бути кваліфіковані дії медичних працівників: неналежне виконання професійних обов'язків, що спричинило зараження особи вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби (ст. 131 КК України); розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної хвороби (ст. 132 КК України); незаконне проведення абортів (ст. 134 КК України); незаконна лікувальна діяльність (ст. 138 КК України); ненадання допомоги хворому медичним працівником (ст. 139 КК України); неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником (ст. 140 КК України); порушення прав пацієнта (ст. 141 КК України); незаконне проведення дослідів над людиною (ст. 142 КК України); порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини (ст. 143 КК України);

насильницьке донорство (ст. 144 КК України); незаконне розголошення лікарської таємниці (ст. 145 КК України).

Узагальнений аналіз даних норм показав, що в основному санкції зазначених норм передбачає покарання у вигляді: виправні роботи на строк до 2 років; обмеження волі на строк до 2 років; позбавленням волі на строк до 2 років. *Водночас, слід також врахувати можливість застосування до медичного чи фармацевтичного працівника більш суворого покарання, якщо вчинення дії чи бездіяльності, про які йшлося вище, спричинили тяжкі наслідки саме неповнолітньому.* Такі дії караються: обмеженням волі на строк до 5 років; позбавленням волі на строк до 3 років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років. Як на нашу думку, такі санкції є досить помірними, і, не можуть мотивувати особу не вчиняти протиправні дії.

Для лікарів, фармацевтів передбачено КК України додатковий (факультативний) вид покарання, а саме *позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 5 років.* Застосування саме цієї санкції є найбільш болюче для більшості лікарів. Тому потрібно враховувати даний висновок.

З метою визначення надання некваліфікованої, неповної або помилкової медичної допомоги (послуги) та причинного зв'язку між діями медичного працівника та негативними наслідками які наступили, необхідним є проведення судово-медичної експертизи.

Провадження судово-медичної експертизи регламентується *Законом України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 № 4038-ХІІ, Інструкцією про проведення судово-медичної експертизи, затвердженою наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17.01.95 р. № біз змінами і доповненнями 27.02.2020 [3; 4].*

Судово-медична експертиза проводиться в усіх випадках в процесі провадження так званих «лікарських справ», обов'язково призначається проведення комісійної судово-медичної експертизу. При цьому не слід забувати про корпоративні принципи. Адже лікарі з однієї лікарської установи, та навіть невеликого (провінційного) міста знають один одного і можуть давати не категоричні, а ймовірні висновки. Тому проведення таких експертиз краще доручати фахівцям суміжних районів. При цьому виникнуть проблеми іншого ґатунку: транспорт, відстань, обмеження часу тощо.

Звичайно працівникам правоохоронних органів необхідно пам'ятати і про обставини, які виключають притягнення медичного працівника до кримінальної відповідальності. А до них можемо віднести: *хвороба самого медичного працівника; непереборна сила; відсутність кваліфікації для надання конкретного виду допомоги; стан крайньої необхідності; відсутність необхідних ліків, інструментів для надання медичної допомоги.* Аналіз статистичних даних показав, що у 2019-2020 рр. у діяльності правоохоронних органів та відповідно у судах найбільше кримінальних проваджень проти медичних працівників (лікарів)

розглядалось за такими злочинами як: неналежне виконання професійних обов'язків, що спричинило зараження особи вірусом імунодефіциту людини чи іншою невиліковною інфекційною хворобою (ст. 131 Кримінального кодексу України (КК України)); ненадання допомоги хворому медичним працівником (ст. 139 КК України); неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником (ст. 140 КК України); порушення встановленого законом порядку трансплантації анатомічних матеріалів людини (ст. 143 КК України); порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним хворобам та масовим отруєнням (ст. 325 КК України). Як бачимо лише половина діючих норм КК України умовно кажучи працює. Тому зазначені питання потребують додаткової уваги.

В період коли йде боротьба з подоланням наслідків пандемії *варто зауважити, що, згідно з ч. 4 ст. 34 ОСНОВ, лікар не несе відповідальності за здоров'я хворого в разі відмови останнього від медичних приписів або порушення пацієнтом встановленого для нього режиму.* Водночас, практична реалізація зазначеного положення, матиме місце виключно за наявності відповідних доказів, щодо відмови особи від медичних приписів (зокрема, письмової заяви особи тощо), або щодо порушення пацієнтом відповідного режиму, факт доведення та встановлення чого на практиці є досить складним. Тому в зазначеній ситуації досить актуальними є останні зміни, які внесені до положень Основ та пов'язані з праввідносинами лікування особи, хворої на коронавірусну хворобу (COVID-19). Відповідно до нової ч. 4 ст. 44 Основ, в інтересах лікування особи, хворої на коронавірусну хворобу (COVID-19), підтверджену за результатами лабораторного тестування, згідно з протоколом надання медичної допомоги за умови отримання інформованої згоди на медичне втручання відповідно до цього Закону можуть також застосовуватися: незареєстровані лікарські засоби, що рекомендовані офіційним органом відповідних країн для лікування коронавірусної хвороби (COVID-19) у відповідній країні; зареєстровані лікарські засоби за показаннями, не зазначеними в інструкції для медичного застосування, за умови наявності доведеної ефективності щодо лікування коронавірусної хвороби (COVID-19) та/або якщо такі лікарські засоби рекомендовані офіційним органом відповідних країн для лікування коронавірусної хвороби (COVID-19) у відповідній країні. Особлива увага у даній ситуації має приділятися належному оформленню порядку лікування та перебування особи, хворої на коронавірусну хворобу (COVID-19), оскільки під час медичного втручання до вказаної особи передбачається застосування досить нових лікарських засобів, дія яких ще немає перевірених часом результатів та відповідно може призвести до негативних наслідків для стану здоров'я або життя такої особи, що у свою чергу є підставою для притягнення до кримінальної відповідальності відповідного лікаря.

Зазначене, дає можливість узагальнити і зазначити: проблеми потребують дослідження не лише криміналістичною наукою, але і кримінологією, кримінальним правом та процесом.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 27.10.2020).

2. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> (дата звернення 27.10.2020).

3. Закон України «Про судову експертизу». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення 28.10.2020).

4. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень Із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства юстиції від 27 лютого 2020 р. за № 216/34499 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0216-20#n5> (дата звернення 28.10.2020).

Чорноус Юлія Миколаївна,

професор кафедри криміналістики
та судової медицини Національної академії
внутрішніх справ, доктор юридичних наук,
професор

**КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОВЕДЕННЯ
ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ У РЕЖИМІ ВІДЕОКОНФЕРЕНЦІЇ
ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ**

Сучасний стан боротьби зі злочинністю вимагає застосування нових засобів, методів і прийомів правоохоронної діяльності, сучасних технологій розслідування кримінальних правопорушень згідно з міжнародними стандартами та кращим досвідом провідних демократичних держав. Необхідним є використання досягнень науково-технічного прогресу для цілей кримінального провадження, а одним із них є застосування технології відеоконференції під час проведення процесуальних дій. Дана технологія має широку сферу використання, адже процесуальні дії у режимі відеоконференції проводяться як під час досудового розслідування, так і судового розгляду. Відеоконференція застосовується під час здійснення кримінального провадження як у межах держави, так і в порядку міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні. Враховуючи наведені особливості, власне криміналістичне забезпечення проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції потребує формування єдиних, уніфікованих на міжнародному рівні підходів, що стосуються правової основи, технології,

організації й тактики проведення, науково-технічного, навчально-методичного та кадрового забезпечення. Зважаючи на досить широке коло важливих питань, акцентуємо увагу на окремі аспекти проблематики.

На підставі проведених досліджень, сформовано засади проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції під час кримінального провадження, які повинні бути враховані під час розробки відповідного криміналістичного забезпечення:

1. Проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції під час досудового розслідування та судового розгляду згідно із міжнародним та національним законодавством. За умови проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції під час міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні, можливість проведення процесуальних дій шляхом відеоконференції повинна узгоджуватися із законодавством обох держав (запитуючої та запитуваної);

2. Наявність технічних засобів для відеоконференції, залучення необхідних спеціалістів. Використання технічних засобів і технологій повинно забезпечувати належну якість зображення і звуку, а також інформаційну безпеку. Інформаційна безпека передбачає захищеність інформації та підтримуючої її інфраструктури від випадкового чи навмисного впливу природного чи штучного характеру, що можуть завдати шкоди кримінальному провадженню, призвести до розкриття таємниці досудового розслідування [1, с. 57]. За умови застосування заходів міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні, у запитуваної держави повинні бути наявні технічні засоби для відеоконференції. Якщо запитувана держава не має доступу до таких технічних засобів, вони можуть надаватися їй запитуючою державою за взаємною згодою (ч. 1-2 ст. 9 Другого додаткового протоколу 2001 року до Європейської конвенції про взаємну правову допомогу у кримінальних справах 1959 р. [2]);

3. Попереднє узгодження порядку проведення процесуальної дії компетентними органами держави. Це стосується узгодження таких питань: норми застосовуваного законодавства; коло учасників; місце та час проведення процесуальної дії; технічні засоби; заходи безпеки та ін.

4. Підготовка необхідних технічних засобів для відеоконференції. Технічні засоби відеозапису ходу і результатів процесуальних дій – це сукупність програмно-апаратних засобів та приладів, що забезпечують належне фіксування, зберігання, копіювання (дублювання) і використання інформації, яка відображає процес відеоконференції [3].

5. Залучення необхідних учасників процесуальної дії, залежно від ситуації – захисника, законного представника, спеціаліста-криміналіста, експерта, технічних помічників та ін. З метою забезпечення інформаційної безпеки, а також належної якості зображення і звуку, слідчий, прокурор, суддя повинні залучити до участі у проведенні процесуальної дії у режимі відеоконференції спеціаліста. Основною метою залучення якого є забезпечення належної якості передачі зображення і звуку, безперервного

і стабільного сеансу зв'язку та інформаційної безпеки відеоконференції [4, с. 57].

6. Проведення процесуальної дії у режимі відеоконференції згідно із стадіями: підготовчою; безпосереднього проведення; фіксації ходу та результатів. Наприклад, початкова стадія проведення процесуальної дії розпочинається із встановлення особистих даних учасників, роз'яснення їх прав і обов'язків (наприклад, особа, яка дає показання, може скористатися правом відмови від їх надання, якщо таке право надається їй законодавством запитуваної або запитуючої держави, згідно п. е ч. 5 ст. 9 Другого додаткового протоколу 2001 року [2]); відбувається доведення до відома учасників інформації про наявні технічні засоби і порядок їх застосування, засвідчення їх згоди та ін.

7. Дотримання вимог, що забезпечують отримання повних і достовірних показань, отримання належних результатів процесуальної дії. У тому числі мова йде про недопущення будь-якого впливу на учасників. З цією метою приміщення для відеоконференції повинно повністю бути відображеним на екрані, представлені й помітні учасники процесуальної дії, заборонено ставити навідні запитання учасникам та ін.

8. Застосування ряду тактичних прийомів з метою досягнення поставлених завдань. При проведенні допиту це: встановлення психологічного контакту; надання особі можливості вільної розповіді; постановка різних запитань; використання з метою уточнення отриманих показань макетів, фотознімків, відеозаписів; пред'явлення речових доказів, які можуть сприяти отриманню достовірних показань чи пригадуванню обставин події. З тактичних міркувань, слід забезпечити спостереження за невербальними реакціями учасника (міміка, жести, поведінка) з метою оцінювання достовірності показань, прийняття процесуальних і тактичних рішень.

9. Фіксація ходу і результатів проведеної процесуальної дії. Згідно ст. 103 КПК України, процесуальні дії під час кримінального провадження фіксуються у протоколі, на носії інформації за допомогою технічних засобів, у журналі судового засідання. Процес фіксації ходу і результатів процесуальної дії є складним і може бути охарактеризований з двох аспектів: процесуального і криміналістичного. З процесуальної точки зору, першочергова увага повинна бути приділена процесуальній формі закріплення і засвідчення доказової інформації. Криміналістичний аспект спрямовується на фіксацію змісту проведеної процесуальної дії. Фіксування процесуальних дій за допомогою технічних засобів за даних умов є обов'язковим та має значні переваги перед іншими формами фіксації.

Проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції хоча й супроводжується необхідністю вирішення низки проблем нормативно-правового, організаційно-технічного, матеріально-технічного, кадрового забезпечення, але й має багато переваг, підвищує ефективність діяльності з досудового розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень й застосовується правоохоронними і судовими органами

держав світу. Відповідно, залишається актуальним завдання розробки належного криміналістичного забезпечення вказаної діяльності, що стосується техніко-, тактико- та методико-криміналістичної складової.

Список використаних джерел

1. Шульга Н. В. Проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2019. 209 с.

2. Другий додатковий протокол до Європейської конвенції про взаємну правову допомогу у кримінальних справах 1959 р. підпис. 8 лист. 2001 р. ; ратифіковано із заявами та застереженнями Законом № 3449-VI від 1 черв. 2011 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_518.

3. Інструкція про порядок роботи з технічними засобами відеозапису ходу і результатів процесуальних дій, проведених у режимі відеоконференції, під час судового засідання (кримінального провадження) : затверджена наказом Державної судової адміністрації України № 155 від 15 листоп. 2012 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0155750-12>.

4. Чорноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів : монографія. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2017. 492 с.

Шенітько Валерій Юрійович,

завідувач кафедри криміналістики

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних

наук, професор, академік Національної

академії правових наук України

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИКИ ЯК НАУКИ Й НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ В УКРАЇНІ

Виникнення криміналістики традиційно пов'язують з формуванням окремої «наукової дисципліни», «спеціального вчення» або «допоміжної науки» для судових слідчих, чинів жандармерії та поліції (Г. Гросс). Криміналістика – наука, виникнення якої обумовлено впровадженням досягнень природничих та технічних наук у практику протидії злочинності. Поряд із становленням криміналістики відбувалося й формування окремих наукових дисциплін – судової токсикології, судової фармакології, судової хімії, судової психології, судової психіатрії, судової медицини, судової бухгалтерії та ін.

Окремим напрямком розвитку криміналістики є розроблення засобів та методів збирання доказів, прийомів розслідування злочинів. Деякі засоби та прийоми криміналістичного напрямку були відображені у правових актах Київської Русі («Руській правді»). В українських землях використання криміналістичних знань відображено в Статутах Великого князівства Литовського. У Статуті Великого Князівства Литовського

1529 року вперше на рівні законодавства було закріплено, що спричинення побойів і поранень засвідчується віжем (арт. 2 р. 7). Віж – спеціально уповноважена на те особа. Віж – це офіційний свідок заявника для запису правових дій в урядові книги. У Статуті Великому Князівства Литовського 1588 року віж був перейменований на возного (арт. 2 р. 11). Він був зобов'язаний засвідчити наявність ран на тілі або смерть людини [6, с. 83]. Така діяльність відбувалась шляхом огляду тіла людини або трупа на місці їх виявлення. Проведення цих дій передбачало наявність у віжа (возного) деяких спеціальних (криміналістичних) знань.

Спроби формування криміналістики на території України були пов'язані з освітньою і науковою діяльністю представника Австро-Угорської школи криміналістів, засновника криміналістики Г. Гросса, який у 1898 р. відбуває до Університету м. Чернівці (нині – Чернівці, Україна), Буковина, Австро-Угорська імперія, де був призначеним ординарним професором кримінального права і деканом юридичного факультету. Роком раніше (1897 р.) конгрес Міжнародного союзу криміналістів, який відбувався у м. Лінц (Австро-Угорщина), рекомендував ввести викладання спеціального курсу з криміналістики під час навчання майбутніх юристів [9, с. 63, 64].

До реальних спроб викладання криміналістики в Україні має бути віднесено запровадження зарубіжного досвіду у вивченні цієї дисципліни професором О. Д. Кисельовим (юридичний факультет Імператорського Харківського університету) [4, с. 361]. З 1897 р. О. Д. Кисельов удостоївся дворічного зарубіжного відрядження з грошовим утриманням від університету і Міністерства народної освіти, а у 1899 р. – за власні кошти здійснює поїздку в Париж до Альфонса Бертільйона з метою вивчення методу ідентифікації [11]. У 1910 р. вперше в Російській імперії О. Д. Кисельов розпочинає читати курс криміналістики, який було внесено до навчальної програми за спільним із професором судової медицини Імператорського Харківського університету М. С. Бокаріусом клопотанням [10, с. 159-161].

Формування в Україні судово-психологічного і тактичного напрямів в криміналістиці може бути віднесено до наукової та освітньої практики Л. С. Владимірова в Імператорському Харківському університеті³, якого у 1872 р. було обрано професором по кафедрі кримінального права та судочинства цього університету. У 1892 р. Л. С. Владиміров був затверджений у званні заслуженого професора [7, с. 32]. Його наукові інтереси мали достатньо широку амплітуду: дослідження механізму впливу кримінального закону на правосвідомість особистості, вивчення природи і ефективності суду присяжних, розробка

³ У відомій роботі «Краткий очерк истории Харьковского университета за первые сто лет его существования: (1805–1905)» відзначається, що «в Харькове по временам жизнь была ключём, происходил не только обмен товаров, но и обмен мыслей» [1, с. 2].

тактики ведення захисту з кримінальних справ, вивчення психологічних особливостей злочинців тощо [10, с. 67, 68].

Розвиток криміналістики нерозривно пов'язаний з ім'ям професора М. С. Бокаріуса. Його фундаментальні праці заклали засади формування і викладання предмета криміналістики в Україні [5, с. 315] та створення такого напрямку, як медична криміналістика. М. С. Бокаріус з 1905 р. викладає судову медицину на юридичному факультеті Імператорського Харківського університету, а також веде такі самостійні курси, як «Курс мікроскопічних і мікрохімічних досліджень речових доказів» для студентів 4 курсу (1909–1916 рр.), «Практичний курс техніки судово-медичних розтинів» зі студентами 4 та 5 курсів (1907–1909 рр.) [2, с. 170, 171].

У подальшому криміналістика як наука та університетська дисципліна успішно розвивається. З 1920 р. з часу заснування Інституту народного господарства (у подальшому – Харківський юридичний інститут, нині – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого) розпочинається викладання предмета криміналістики в межах дисциплін судової медицини та кримінальної (криміналістичної) техніки. У цей період курс «Техніка розслідування злочинів» читається судовим медиком, відомим професором М. С. Бокаріусом. Його послідовник М. М. Бокаріус (молодший) пише, що «можна з повною підставою вважати М. С. (Миколу Сергійовича – курсив наш) засновником криміналістичного напрямку в судовій медицині, що отримало у подальші роки досить велике розповсюдження як у науковій, так й практичній роботі судових медиків. Цей напрямок червоною ниткою проходить у працях М. С., і завжди було в його практичній діяльності» [3, с. 144, 145].

Криміналістика в Україні формувалася за різними напрямками. В Україні криміналістика як наука та навчальна дисципліна має свою історію виникнення, становлення та розвитку. Криміналістика відноситься до наук кримінально-правового циклу, що динамічно розвиваються. На сьогодні простежуються певні тенденції у розвитку криміналістики, відбивається її роль для практики правозастосування.

Список використаних джерел

1. Багалеї Д. П., Сумцов Н. Ф., Бузескул В. П. Краткий очерк истории Харьковского университета за первые сто лет его существования: (1805-1905). Москва: Книга по требованию, 2017. 360 с.

2. Бокариус Н. Н. Жизнь и деятельность Заслуженного профессора Николая Сергеевича Бокариус. *Криминалист первопечатный*. 2013. № 6. С. 163–171.

3. Бокариус Н. Н. Жизнь и деятельность Заслуженного профессора Николая Сергеевича Бокариус. *Криминалист первопечатный*. 2013. № 7. С. 135–148.

4. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 20: Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія. Харків: Право, 2018. 952 с.

5. Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. 1804-2009 / ред. кол. В. Я. Тацій, В. В. Сташис, А. П. Гетьман та ін. Харків: Право, 2009. 464 с.

6. Орехова Е. П. Становление и развитие судебной экспертизы. *Вопросы криминологии, криминалистики и судебной экспертизы*. 2017. № 2 (42). С. 83–90.

7. Професори Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого / ред. кол.: В. Я. Тацій (голова), В. В. Сташис, В. В. Комаров та ін. Харків: Право, 2014. 128 с.

8. Професори Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого / ред. кол.: В. Я. Тацій (голов. ред.) та ін. Харків: Кроссроуд, 2009. 144 с.

9. Шепитько В. Ю. Проблемы становления и развития криминалистики как университетской дисциплины. *Модели преподавания криминалистики: история и современность*: сб. науч. тр. Харьков: Апостиль, 2014. 228 с.

10. Энциклопедия криминалистики в лицах / под ред. В. Ю. Шепитько. Харьков: Апостиль, 2014. 400 с.

11. Конгресс криминалистов. Киселев Александр Дмитриевич. URL: www.crimcongress.com/tag/kiselev-a-d/.

Щербаковський Михайло Григорович,
завідувач кафедри кримінального процесу,
криміналістики та експертології
факультету № 6 Харківського Національного
університету внутрішніх справ, доктор
юридичних наук, професор

ПРОЄКТ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО СУДОВО-ЕКСПЕРТНУ ДІЯЛЬНІСТЬ»

На сайті Міністерства юстиції України на публічне обговорення винесений Проект Закону України «Про судово-експертну діяльність» (далі – Проект) [1], розроблений на виконання Указу Президента України від 08.11.2019 № 837 «Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави». Вказаний Проект є не першим, але на відміну від попередніх достатньо повно розкриває сутність та особливості сучасної багатогранної судово-експертної діяльності.

Проект складається з восьми Розділів, які включають 62 статті, що визначають загальні принципи, правові засади та зміст державного регулювання судово-експертної діяльності; види суб'єктів судово-експертної діяльності; порядок професійної підготовки та присвоєння кваліфікації судового експерта, його права, обов'язки, відповідальність; засади самоврядування судових експертів; строки та види судових експертиз; фінансове забезпечення та міжнародне співробітництво в галузі судово-експертної діяльності та ін. При всьому позитивному значенні Проекту в цілому, він не позбавлений певних вад, а деякі

положення вимагають уточнення і доопрацювання. Розглянемо основні визначення щодо судової експертизи, її об'єктів, предмета, суб'єктів проведення.

У п. 10 ст. 1 Проекту дається таке визначення: *судова експертиза – дослідження суб'єктом проведення судової експертизи на основі спеціальних знань відповідно до законодавства України матеріальних (матеріалізованих) об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про фактичні дані та обставини, що мають значення для досудового, судового чи виконавчого провадження, або становлять інтерес для юридичних чи фізичних осіб* (виділено нами). Розглянемо виділені елементи дефініції.

Поняття судової експертизи може бути розглянуто з різних позицій, але головним, на нашу думку, є правовий аспект, оскільки експертиза є одним із засобів доказування, процесуальною дією. Дослідження з використанням спеціальних знань є змістом цієї дії, що і відрізняє експертизу від інших засобів збирання доказів. Саме з правової позиції необхідно визначити поняття судової експертизи. У цьому разі відповідає необхідність включення у визначення відповідності проведення судової експертизи законодавству України.

У Проекті в термін «суб'єкт проведення судової експертизи» вкладається різний зміст, що не сприяє чіткому і однозначному його розумінню. Вст. 1 вказуються «приватні судові експерти», а в ст. 14 серед суб'єктів проведення судових експертиз відзначені «судові експерти» та «інші фахівці». У ч. 2 ст. 15 розкриваються вимоги до судового експерта, що пред'являються до нього, а за місцем роботи він може бути працівником державної судово-експертної установи або приватним судовим експертом. Особливо відзначені вимоги до фахівця, який набуває права судового експерта. У наведених та інших статтях поняття процесуального учасника проведення експертизи підміняється службовими та іншими характеристиками обізнаних осіб. Однак цілком очевидно, що слід виходити з положень процесуальних законів, відповідно до яких єдиним учасником судочинства, якому доручено проведення експертизи є експерт. Тому, незалежно від місця роботи і наявності свідоцтва про кваліфікацію судового експерта, якщо обізнана особа залучена до проведення експертизи (при наявності відповідної вищої освіти та відсутності процесуальних заборон) вона є експертом в досудовому, судовому або виконавчому провадженні.

Відповідно до п. 9 ст. 1 Проекту під спеціальними знаннями розуміються «професійні знання, навички та вміння фахівця...». По-перше, вказівка у дефініції на фахівця не корелює з судовим експертом та приватним судовим експертом, які є суб'єктами проведення судових експертиз так само як і фахівці. По-друге, як нами було показано, дане традиційне визначення містить логічну помилку – «порочне коло» (знання визначаються через знання), а також включає елементи, які відносяться не до знань як теоретичної категорії, а практичної діяльності (вміння і навички) [2].

У п. 6 ст. 1 Проекту об'єктом судової експертизи визначено «матеріальний об'єкт, а також матеріалізована у будь-якій формі інформація ..., а також відомості про такі об'єкти, явища, процеси, що зафіксовані в матеріалах справи (провадження) та на інших носіях інформації». У наведеному вище визначенні експертизи дослідженню підлягають «матеріальні (матеріалізовані) об'єкти, явища і процеси». Вважаємо, що, по-перше, «відомості, зафіксовані в матеріалах справи» та «матеріалізована інформація» за змістом тотожні, по-друге, безпосередньо явища та процеси не є об'єктами експертного дослідження, оскільки до них не може бути застосований процесуальний режим як до реально існуючих матеріальних об'єктів [3, с. 25].

Згідно із п. 7 ст. 1 Проекту предметом судової експертизи є «інформація про фактичні дані та обставини», що мають значення для досудового, судового та виконавчого провадження». Оскільки висновок експерта є джерелом доказів, то предмет експертизи становлять саме докази, якими, відповідно до теорії доказів є фактичні дані, тобто відомості про факти, обставини події [4, с. 90]. Тому предмет судової експертизи становлять фактичні дані правопорушення чи спору

Якщо розглядати судову експертизу як процесуальну дію, за допомогою якої отримують докази в процесі досудового, судового або виконавчого провадження, то викликає обґрунтований сумнів щодо визначення мети експертного дослідження для задоволення інтересу юридичних чи фізичних осіб, а тем більш «поза межами судочинства» (п. 1 ст. 1 Проекту). Очевидно, що задоволення таких інтересів замовника експертизи експертом, який несе кримінальну та інші види відповідальності при проведенні експертизи, виходить за рамки судочинства.

На закінчення слід зазначити, що у будь-якому провадженні процедура та результати проведення експертного дослідження повинні знайти відображення в висновку експерта, наданого у письмовій формі.

Підсумовуючи викладене, можна, на нашу думку сформулювати таке визначення: *судова експертиза – процесуальна дія, змістом якої є науково-обґрунтоване дослідження експертом на основі спеціальних знань, із застосуванням умінь та навичок представлених матеріальних об'єктів або матеріалізованої інформації про них для встановлення фактичних даних правопорушення чи спору, які відбуваються у письмовому висновку експерта.*

Список використаних джерел:

1. Про судово-експертну діяльність: Проект Закону України. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2020/10/23/20201023144438-63.doc> (дата звернення 30.10.2020).
2. Щербаковський М.Г. Сутність, структура та цілі використання спеціальних знань в судочинстві. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Харків: Право, 2018. Вип. 18. С. 184–193.
3. Орлов Ю.К. Судебная экспертиза как средство доказывания в уголовном судопроизводстве: научное издание. Москва: Институт

повышения квалификации Российского федерального центра судебной экспертизы, 2005. 264 с.

4. Грошевий Ю.М., Стахівський С.М. Докази і доказування в кримінальному процесі: посібник. Київ: КНТ, Видавець Фурса С.Я., 2006. 272 с.

Юсунов Володимир Васильович,
провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем криміналістичного забезпечення та судових експертиз ННІ № 2 Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник

СУЧАСНІ ТАКТИЧНІ ЗАСОБИ РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

З урахуванням сьогоденного стану протидії корупційним кримінальним правопорушенням в Україні під час їх розслідування підлягають удосконаленню певні тактичні засоби, а саме: алгоритмізація слідчих (розшукових) дій, програмування розслідування, проведення тактичних операцій.

Отже, криміналістичний алгоритм – це науково обґрунтоване правило про виконання в заданому порядку системи послідовних операцій, що рекомендовані слідчому для виконання визначених завдань [1, с. 87]. Криміналістичний алгоритм під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень реалізується, у першу чергу, у виді алгоритмів проведення слідчих (розшукових) дій. Зокрема, результати вивчення практики розслідування корупційного злочину, передбаченого ст. 368 КК України, засвідчило, що типовими слідчими діями є обшук, огляд місця події, освідування, допит, одержання зразків для експертизи, проведення судових експертиз. Тому слідчий може алгоритмізувати свої дії під час проведення цих типових, таких, що постійно повторюються, процесуальних дій під час розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою.

Наступним сучасним тактичним засобом розслідування корупційних кримінальних правопорушень є формування програм їх розслідування. Програма розслідування злочинів є належно систематизованими низкою криміналістичних алгоритмів в сукупності з іншими практичними рекомендаціями, що охоплюють різну сукупність слідчих дій [1, с. 87]. Програми розслідування спрямовані на послідовні дії слідчого з управління та вирішення типових слідчих ситуацій.

Загалом програма розслідування корупційного кримінального правопорушення є конструкцією, що пропонує вжиття у визначеній послідовності слідчих (розшукових) дій, логічно відображає типовий розвиток слідчої ситуації. У цих програмах розслідування комбінуються алгоритми проведення слідчих (розшукових) дій і оперативно-

розшукових заходів, окремі тактичні прийоми, компромісні варіанти їх реалізації, визначаються нові напрями розслідування тощо. Відповідно можна вести мову про типові програми розслідувань окремих видів корупційних кримінальних правопорушень, як то зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України); перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу (ст. 365 КК України); прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК України); зловживання впливом (ст. 369² КК України) та ін.

Типові програми розслідування корупційних кримінальних правопорушень дають змогу структурувати дії слідчого з чітким орієнтуванням на кінцеву мету кримінального провадження. Вони пропонують правильну послідовність виконання тактичних завдань, формування таких правил поведінки, що без затрат часу підшуковують індивідуальну систему дій, які сприяють досягненню низки завдань конкретного кримінального провадження.

На прикладі розслідування злочинів, учинених з використанням службовою особою своїх повноважень, А. Б. Балонь пропонує типову програму діяльності слідчого на початковому етапі: 1) проаналізувати наявні матеріали, направлені контролюючими державними органами за фактом перевірки, ревізії; 2) вилучити на підставі ухвали слідчого судді про тимчасовий доступ до речей і документів; 3) допитати як свідків осіб, що володіють інформацією про службову діяльність підозрюваного; 4) провести одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб; 5) провести обшуки за місцем роботи, проживання чи іншого володіння; 6) провести негласні слідчі дії; 7) призначити судові експертизи; 8) проаналізувати зібрані матеріали, вручити повідомлення про підозру [2, с. 116–117].

Типові програми розслідування будуються з використанням ситуаційного підходу, вони орієнтуються на типові слідчі ситуації початкового, подальшого та завершального етапів кримінального провадження.

Наступним тактичним засобом розслідування корупційних кримінальних правопорушень є тактичні операції.

Як зазначає В. О. Коновалова, проведення тактичних операцій полягає в об'єднанні слідчих дій, оперативно-розшукових і організаційних заходів для вирішення конкретних завдань. Тактична операція замінює тривале і послідовне здійснення слідчих дій *тактичним комплексом*, який вирішує двоєдине завдання – швидкість і раптовість отримання доказової інформації, що обумовлює не лише ефективність розслідування, а й економію процесуальних засобів і сил слідчого апарату [3, с. 348].

Механізм реалізації тактичних операцій, як і алгоритмів та програм розслідування, полягає в поступовому проведенні слідчим запланованих слідчих (розшукових) і процесуальних дій, організаційних заходів, спрямованих на поетапну реалізацію мети – від виконання тактичних завдань слідчих ситуацій до розкриття злочину загалом.

Зокрема, на початковому етапі розслідування корупційного злочину, передбаченого ст.368 КК України, проводиться тактична операція по затриманню службової особи, яка одержала неправомірну вигоду. Ця тактична операція охоплює такі слідчі (розшукові) дії та організаційно-технічні заходи: негласні слідчі (розшукові) дії – аудіо-, відеоконтроль особи, спостереження за особою, річчю або місцем, аудіо-, відеоконтроль місця, контроль за вчиненням злочину; слідчі (розшукові) дії – обшук, огляд місця події, огляд предметів і документів, освідування; процесуальні заходи – підготовка понятих, залучення спеціаліста в слідчі (розшукові) дії, забезпечення техніко-криміналістичними засобами перебігу проведення тактичної операції, процесуальні документи щодо обшуку жигла чи іншого володіння особи, освідування особи, її затримання, доступ до речей і документів тощо.

Крім цієї, під час розслідування одержання неправомірної вигоди службовою особою проводяться такі тактичні операції:

«Груповий обшук» – одночасні обшуки у співучасників службової особи, її рідних, близьких родичів, приміщеннях, де зберігають майно, придбане за рахунок корупційної діяльності службовця;

«Збирання інформації про злочин» – проводиться в умовах інформаційної невизначеності про окремі обставини корупційної діяльності чиновника, полягає у збиранні детальної інформації відповідно до даних заяв і повідомлень про вимагання, пропозицію надати або одержання неправомірної вигоди конкретною службовою особою, що надійшли в правоохоронні органи;

«Захист» – тактична операція, що спрямована на реалізацію положень законів України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» і «Про державний захист працівників суду і працівників правоохоронних органів» відповідно до викривача корупційного злочину, свідків або інших осіб у межах кримінального провадження;

«Подолання протидії розслідуванню» – тактична операція спрямована на подолання протидії розслідуванню корупційного кримінального правопорушення. Передбачає створення необхідних умов, що сприяють успішному виконанню окремих завдань щодо запобігання та розкриття відповідних правопорушень шляхом дезорієнтування осіб, які протидіють, коли в умовах, що склалися, виконати такі завдання іншими засобами неможливо або надзвичайно складно [4].

Таким чином, алгоритмізація проведення слідчих (розшукових) дій, програмування розслідування та тактичні операції щодо корупційних кримінальних правопорушень усувають інформаційну невизначеність, сприяють скоординованості дій слідчого, оперативних працівників та інших уповноважених осіб під час кримінального провадження. Ці тактичні засоби забезпечують успішне розслідування конкретного корупційного кримінального правопорушення в цілому.

Список використаних джерел

1. Шаталов А. С. Криминалистическая алгоритмизация и программирование расследования преступлений : учеб. пособие : в 3 ч. М. : ГУ ВШЭ, 2001. Ч. 2 : Ситуационный подход, цели и задачи, классификация. 141 с.

2. Балонь А. Б. Методика розслідування злочинів, вчинених з використанням службовою особою своїх повноважень : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2015. 258 с.

3. Коновалова В. Е. Генезис криминалистической тактики. *Криміналістика XXI століття* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25–26 листоп. 2010 р.). Харків, 2010. С. 347–350.

4. Андрейко Ю. О. Проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування одержання неправомірної вигоди службовою особою : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2020. 20 с. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/17568>.

Александренко Олена Віталіївна,
науковий співробітник лабораторії
з проблем криміналістичного забезпечення
та судової експертології ННІ № 2
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент;
Женунтій Володимир Іванович,
провідний науковий співробітник відділу
організації наукової діяльності та захисту
прав інтелектуальної власності Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, старший науковий
співробітник

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ КОРОНАВІРУСНОЇ ХВОРОБИ

Пандемія коронавірусної інфекції (COVID-19), яка наразі шириться світом, ускладнила й без того непросту діяльність правоохоронних органів, насамперед, органів досудового розслідування. Окрім появи нових адаптованих видів злочинності, безпосередньо пов'язаних з пандемією, ця хвороба визначила проблеми у діяльності по розслідуванню злочинів та здійсненню правосуддя. Злочинність «на карантин» не пішла, натомість виникли певні сприятливі умови для поповнення її рядів новими «джентльменами удачі».

Сьогодні не висуваються навіть обережні прогнози стосовно того, коли ця пандемія закінчиться або розповсюдження коронавірусної інфекції можна буде достатньо ефективно контролювати. Напевно, до створення дієвої вакцини та позитивних результатів її застосування говорити про це зарано. Проте, життя триває й у таких складних умовах і відкласти його до найкращих часів неможливо.

Урядом України і місцевою владою було впроваджено заходи щодо переводу працівників на «дистанційну» або «віддалену» роботу, обмеження у роботі транспорту, розважальних і закладів харчування тощо. Певним чином такі заходи було запроваджено у правоохоронній сфері. На час карантину робота судів не припинялася, але було введено особливий режим їх роботи, що мало зменшити ризик розповсюдження коронавірусної хвороби.

Проте, для правоохоронної системи, насамперед, для органів досудового розслідування, вказані заходи не можуть бути цілком прийнятними за зрозумілих причин. Можна відкласти на певний час

розгляд кримінальних, цивільних справ та інших категорій справ – призупинити прийняття судами рішень. Проте, ця стадія у кримінальному судочинстві є завершуючою, де оцінюється проведена слідчими робота по встановленню усіх обставин події. А сам процес розслідування зупинити чи відкласти до кращих часів неможливо.

Слідчого та оперативного працівника на «дистанційну» роботу перевести неможливо. Ця робота потребує безпосереднього контакту та роботи з людьми. Можливість проведення окремих слідчих (розшукових) дій у режимі відеоконференції в цілому проблему не вирішує. Кримінальний процесуальний кодекс України не передбачає інших підстав для продовження строків слідства та утримання під вартою.

Видається, що дана проблема належним чином ще не оцінена, уповноважені особи та фахівці ще не зважили на її можливі негативні наслідки. Хоча тут можуть критися багато негараздів, що невдовзі становитимуть проблему, яку достатньо складно буде розв'язати, якщо надто запізно за неї взятися.

Зупинимося на розгляді окремих питань, які наразі постали перед органами досудового розслідування в умовах обмежувальних заходів, викликаних необхідністю запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19) (далі – коронавірус).

Вплив карантинних та інших заходів, введених задля запобігання поширенню коронавірусу, може створити певні труднощі для проведення досудового розслідування кримінального провадження. Найбільш наочно це можна відчутися й побачити у наступному:

У діях учасників розслідування, пов'язаних з використанням ситуації, що склалася, на свою користь з метою уникнення участі у розслідуванні (судовому розгляді) або затягування їх проведення;

У діях безпосередніх суб'єктів розслідування, що пов'язані з проведенням слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій під час вказаних карантинних заходів.

У першій групі такі дії можуть проявитися: у посиланні особи (осіб) на неможливість своєчасно чи взагалі дістатися у призначений слідчим час для участі у проведенні слідчих (розшукових) дій чи процесуальних заходів, за існуючої можливості це здійснити. Для перевірки цього слідчому слід здійснити певні процесуальні та інші дії, пов'язані з перевіркою таких посилань. В разі підтвердження реальної можливості особи прибути до слідчого та наявності в її діях ознак складу злочину (наприклад, ст.ст. 384, 396 та інших Кримінального кодексу України), слідчий має прийняти відповідне процесуальне рішення по кримінальному провадженню.

У другій групі труднощі у проведенні у слідчих (розшукових) дій вбачаються у наступному.

1) Можливість підозрюваних і потерпілих відмовитися від участі у слідчих (розшукових) діях, посилаючись як на необхідність

убезпечити себе від зараження вірусом, так і на своє конституційне право відмовитися від дачі показань. Не слід, напевно, говорити, наскільки вказані дії можуть затягти розслідування.

2) Наразі через запобіжні розповсюдженню коронавірусної інфекції заходи суттєво ускладнюються ідентифікація осіб за ознаками зовнішності – через маски на обличчі, наявність захисних окулярів, захисного костюму. Особливої роботи й поведіння потребує збирання дактилоскопічної та біологічної інформації (слідів), застосування службово-розшукового собаки – через можливу обробку рук дезінфекційними засобами та/чи носіння рукавичок.

3) Робота слідчо-оперативної групи (СОГ) при огляді місця події може бути ускладнена через певні незручності, викликані необхідністю носіння захисного костюму, рукавичок, маски чи/та захисного екрану на обличчі.

4) На якість і повноту огляду місця події та збирання доказової інформації може вплинути знаходження слідчого, судового експерта у захисному костюмі. Він обмежує рухи людини, особливо, за відсутності звички та навичок його носіння і роботи у ньому. Окрім цього, слід також пам'ятати про необхідність його своєчасної заміни та дотримання певних правил при роботі з окремими слідами на місці події.

5) Проблему також становить запрошення понятих для участі у слідчих діях та забезпечення їх безпеки на протязі усього часу проведення дій. Особливо пов'язаних з перебуванням в оточенні певної кількості інших учасників (пред'явлення для впізнання, слідчий експеримент, одночасний допит двох та більше осіб, обшук та ін.).

6) Проблемою слід визнати необхідність забезпечення безпеки усіх учасників окремих слідчих (розшукових) дій поряд з їх правильним проведенням, щоб унеможливити можливі подальші звинувачення у неприпустимості отриманих результатів.

7) Окрему проблему, яку слід вирішувати комплексно, силами декількох відомств, а не лише можливостями слідчих підрозділів, становить проведення розслідування, коли підозрювані перебувають під вартою.

Тут можна говорити про цілу низку проблем, пов'язаних з утриманням вказаних осіб в слідчих ізоляторах та ізоляторах тимчасового тримання, забезпеченням їх доставки до суду та органів досудового розслідування, проведення слідчих та інших процесуальних дій, забезпечення їх особистої безпеки від зараження коронавірусом, здійснення необхідних заходів з метою попередження розповсюдження коронавірусу для оточуючих та ін.

Звичайно, ми розглянули не всі, а лише деякі проблемні питання, пов'язані з проведенням досудового розслідування в умовах обмежувальних заходів, викликаних необхідністю запобігання поширенню коронавірусу. Існують й інші, розглянути які нам не дозволяє обсяг публікації. Проте, вказані питання потребують свого

якнайскорішого розгляду та вирішення, оскільки можуть потягти за собою інші негативні наслідки, що неминуче позначатимуться на перебігу і результатах розслідування, а надалі – судового розгляду.

Видається, що вказану проблему слід вирішувати якнайшвидше, комплексними зусиллями, для чого узагальнити практику розслідування, судові рішення по кримінальних провадженнях, слідство по яких було проведено у вказаний період.

Своє слово мають сказати й науковці, дослідивши наведені та інші проблеми, пов'язані з організацією і тактикою досудового розслідування в умовах пандемії коронавірусу, та запропонувавши шляхи їх вирішення.

Амеліна Анна Сергіївна,

професор кафедри фінансових розслідувань
Університету державної фіскальної служби
України, кандидат юридичних наук, доцент

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Одним із основних завдань кримінального судочинства є повне і швидке розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, для вирішення якого слідчий повинен вжити всіх передбачених законом заходів до встановлення злочинної події, осіб, винних у вчиненні правопорушення. Але, досудове розслідування у будь-якому кримінальному провадженні вимагає від слідчого глибоких знань і в інших галузях науки, техніки, мистецтва та ремесла. Зважаючи на це, особливе значення в організаційному і тактичному забезпеченні досудового розслідування має використання працівниками слідчих підрозділів «спеціальних знань»[1].

Проблемні питання використання спеціальних знань у різні часові періоди досліджували вітчизняні та зарубіжні вчені: В. П. Бахін, Р. С. Белкін, В. Г. Гончаренко, А. В. Іщенко, П. П. Іщенко, Н. І. Клименко, О. А. Кравченко, А. А. Ейсман, В. В. Лисенко, В. К. Лисиченко, І. Х. Макаров, Г. А. Матусовський, Б. В. Романюк, М. В. Салтєвський, М. Я. Сегай, М. А. Селіванов, В. М. Тертишник, І. Я. Фрідман, П. В. Цимбал, Ю. Т. Шуматов та інші.

В. Г. Гончаренко, В. К. Лисиченко, Н. І. Клименко зазначають, що «найбільш розповсюдженою є думка, за якою під спеціальними знаннями слід розуміти знання, які лежать в основі тих чи інших спеціальностей та спеціалізацій». Деякі автори розрізняють криміналістичні й кримінально-процесуальні спеціальні знання [2, с. 8].

Стверджується, що криміналістичні знання являють собою систему взаємопов'язаних юридичних і природничо-технічних наукових знань. Саме сукупність природничо-технічних наукових знань треба називати спеціальними техніко-криміналістичними знаннями в процесуально-правовому змісті. До спеціальних відносять

криміналістичні знання, які стосуються виявлення, фіксації, вилучення та дослідження доказів, а також знання, які належать до предмета відповідних видів криміналістичних експертиз: почеркознавчих, авторознавчих, технічної експертизи документів, фототехнічної, портретної, трасологічної тощо [3, с. 8].

В.В. Лисенко стверджує, що «спеціальні знання завжди є професійними, науковими знаннями, які отримані як результат не лише спеціальної підготовки, а й заняття певною роботою, діяльністю тощо» [3, с. 19].

В. М. Ревака вказує, що «крім вказаних форм, є не регламентовані нормами КПК форми, але такі, що за змістом, цілеспрямованістю є процесуальними (попередні дослідження, консультаційно-довідкова діяльність, документальні перевірки; судово-медичне дослідження трупа)»; а до непроцесуальних форм відносять діяльність спеціаліста зі сприяння здійсненню оперативно-розшукових заходів [4, с. 17].

На думку В. Д. Арсенєва та В.Т. Заболоцького, спеціальними знаннями «...є система відомостей, які отримані в результаті наукової та практичної діяльності, а спеціальні пізнання – знання, отримані відповідними особами як результат теоретичної та практичної підготовки». На думку В. К. Лисиченка та В. В. Циркаля, «...однозначність термінів «спеціальні знання» та «спеціальні пізнання» свідчить про різновидність професійних знань, якими володіє експерт» [6, с. 17].

Під «процесуальними» формами використання спеціальних знань слід розуміти спеціальні знання, що прямо передбачені кримінально-процесуальним законодавством. До основних процесуальних форм використання спеціальних знань можна віднести: безпосереднє використання слідчим спеціальних знань під час досудового розслідування; проведення судових експертиз; участь спеціаліста при проведенні слідчих дій.

Під терміном «непроцесуальні» форми використання спеціальних знань, на думку В.С. Кузьмічова і І.В. Пирога, «треба вважати спеціальні знання, що прямо не передбачені законом» [7, с. 28]. Г.І. Грамович до непроцесуальних форм використання спеціальних знань відносить: технічні та інші обслідування; попереднє дослідження слідів, речових доказів; консультації» [8, с. 16–21].

Ю. А. Чаплинська зазначає, що «непроцесуальні форми використання спеціальних знань мають важливе значення для повного та швидкого розкриття і розслідування кримінальних правопорушень. На сьогодні більшість слідчих (63 %) досить ефективно застосовують ці форми знань у своїй професійній діяльності. Це дозволяє встановити істину у кримінальному провадженні, повно, всебічно та об'єктивно дослідити усі обставини справи» [1, с. 89–91].

Отже, однією з основних і найбільш поширених форм використання спеціальних знань у судочинстві є проведення судових

експертиз, які здійснюються у державних і приватних експертних установах відповідними висококваліфікованими спеціалістами. Розрізняють такі основні форми використання спеціальних знань є процесуальні та непроцесуальна форми, які мають важливе значення для розслідування злочинів.

Список використаних джерел

1. Чаплинська Ю.А. Форми використання спеціальних знань. Криміналістика и судебная экспертиза. 2013. Вып. 58(2). С. 89–91.
2. Семенов В.В. Спеціальні знання в розслідуванні злочинів (зміст, організація використання): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. К., 2006. 20 с.
3. Лисенко В.В. Проблеми криміналістичного забезпечення розслідування податкових злочинів: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.09. К., 2006. 38 с.
4. Ревака В.М. Форми використання спеціальних пізнань в досудовому провадженні: автореф. дис.... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Х.: Націон. юрид. акад. ім. Я. Мудрого, 2007. 21 с.
5. Арсеньев В.Д., Заболотский В.Т. Использование специальных знаний при установлении фактических обстоятельств уголовного дела. Красноярск, 1986. 160 с.
6. Лисиченко В.К., Циркаль В.В. Использование специальных знаний в следственной и судебной практике. К.: КГУ им. Т.Г. Шевченко, 1987. 100 с.
7. Кузьмічов В.С., Пиріг І.В. Використання спеціальних знань при розслідуванні розкрадань вантажів на залізничному транспорті: монографія. Д.: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2007. 180 с.
8. Грамович Г.И. Тактика использования специальных знаний в раскрытии и расследовании преступлений: учебное пособие. Минск: МВШ МВД СССР, 1987. 66 с.

Антонюк Поліна Євгенівна,

професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук;

Улещенко Ольга Олександрівна,

провідний фахівець відділу забезпечення діяльності центру Київського НДЕКЦ МВС України

ПРОГАЛИНИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНУ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ПРОЦЕСУ РОЗСЛІДУВАННЯ

Процес розслідування кримінальних правопорушень – це складна логічна, організаційна та тактична діяльність суб'єкта розслідування, яка являє собою певний вид мистецтва. Робота по кожному кримінальному правопорушенню, що перебуває у

провадженні слідчого, вимагає від нього не лише ретельної та якісної підготовки й проведення у певній послідовності комплексу слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, але й чіткого дотримання встановленої кримінальним процесуальним законом процедури.

В теорії науки криміналістики велика увага приділяється організації й плануванню розслідування. На рівні окремого наукового вчення розроблена сукупність наукових положень та заснованих на них криміналістичних рекомендацій щодо забезпечення всебічності та повноти розслідування шляхом його правильного планування та організації. Дотримання запропонованих рекомендацій гарантує суб'єкту розслідування максимально ефективний результат його діяльності.

Нажаль, вимушені констатувати, що не завжди ефективність процесу розслідування залежить лише від професійної компетентності суб'єкта розслідування та дотримання ним розроблених криміналістичних рекомендацій. До об'єктивних чинників, які впливають на ефективність діяльності по розслідуванню кримінальних правопорушень, належать, в тому числі, очевидні прогалини в кримінальному процесуальному законі. Такі прогалини не дозволяють суб'єкту розслідування своєчасно зібрати певні докази, як наслідок цього – об'єктивно та повно перевірити висунуті версії, і в кінцевому результаті – організувати та планувати розслідування в цілому.

До такої очевидної прогалини кримінального процесуального закону, на наш погляд, відноситься відсутність законодавчо визначених строків розгляду судом клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів, поданого стороною кримінального провадження.

Так, глава 15 КПК України (ст.ст. 159–166) встановлює загальний порядок тимчасового доступу до речей і документів як заходу забезпечення кримінального провадження: сутність такої процесуальної дії, її підстави; речі і документи, доступ до яких заборонено чи обмежено; порядок звернення до суду та процедуру розгляду судом такого звернення; зміст ухвали суду та порядок її виконання.

Встановлюючи порядок розгляду судом звернень сторін кримінального провадження щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження, законодавець чітко встановлює процесуальні строки розгляду таких звернень: клопотання про здійснення приводу – у день його надходження до суду (ст. 142 КПК України); клопотання про накладення грошового стягнення на особу – не пізніше 3 днів з дня його надходження до суду (ст. 146 КПК України); клопотання про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом та клопотання про відсторонення від посади – не пізніше 3 днів з дня його надходження до суду (ст.ст. 151, 156 КПК України); клопотання про арешт майна – не пізніше 2 днів з дня його надходження до суду (ст. 172 КПК України). І лише щодо розгляду

судом клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів (ст. 163 КПК України) законодавець не зазначив жодних процесуальних строків розгляду судом такого звернення.

Така прогалина в кримінальному процесуальному законі, на нашу думку, робить сторони кримінального провадження, а особливо слідчого, заручником рішення судді.

Тимчасовий доступ до речей і документів – це нерідко єдиний спосіб зібрати певні докази в кримінальному провадженні. Наприклад, в ситуації, коли в процесі розслідування кримінального провадження необхідно отримати інформацію про деталізацію мобільних з'єднань за номером мобільного телефону від операторів мобільного зв'язку. На сьогоднішній день такі фактичні дані отримуються виключно тимчасовим доступом до речей і документів.

Висуваючи певні версії, визначаючи процесуальні дії по їх перевірці, слідчий повинен передбачати часовий проміжок для реалізації запланованих дій, в тому числі й тому, що він сам обмежений процесуальними строками при розслідуванні кримінальних правопорушень. А, по факту, виходить так, що в ситуації, коли отримання доказів відбувається шляхом тимчасового доступу до речей і документів, то слідчий не може навіть орієнтовно визначити часові рамки по причині відсутності відповідної процесуальної норми. І в такій ситуації, за відсутності правового механізму, суб'єкт розслідування позбавлений можливості вплинути на слідчу ситуацію чи змінити її. Очевидно, що це вкрай негативно впливає на ефективність процесу розслідування: розслідування або призупиняється (перевірити висунуті версії та висунути нові не представляється можливим), або відбувається однобічно, неповно, не об'єктивно (відпрацьовується лише доступні для перевірки версії), що віддаляє суб'єкта розслідування від встановлення істини – кінцевої мети розслідування.

Крім того, у випадку необхідності проведення експертизи отримання зразків з речей і документів відбувається згідно з положеннями про тимчасовий доступ до речей і документів (ч. 2 ст. 245 КПК України). Тобто сторони кримінального провадження знову потрапляють в залежність від рішення судді, суду щодо строків розгляду звернення про отримання зразків з речей і документів.

При цьому не лише затягується процес розслідування (або закладаються умови для такого затягування), але й існує об'єктивна та реальна загроза знищення речей і документів, зразки з яких необхідно отримати для проведення експертизи, а також інших об'єктів, тимчасовий доступ до яких планується отримати в рамках заходу забезпечення кримінального провадження.

Підтвердженням існування такого порядку речей є результати спілкування зі слідчими та дізнавачами Національної поліції в рамках курсів підвищення кваліфікації на базі Національної академії внутрішніх справ. Так, наприклад, слідчий СВ Подільського УП ГУНП

в м. Києві при розслідуванні особливо тяжкого злочину в квітні 2020 року звернувся до Подільського районного суду м. Києва з клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів. Станом на 1 листопада 2020 року слідчий суддя не розглянув таке клопотання, мотивуючи свої дії значною завантаженістю та відсутністю процесуально визначених строків розгляду такого клопотання.

Відсутність закріплених в кримінальному процесуальному законі строків розгляду судом звернення сторін кримінального провадження про тимчасовий доступ до речей і документів, на наш погляд, не лише не відповідає загальним засадам кримінального провадження щодо розумності строків (ст.ст. 7, 28 КПК України) та спотворює сутність тимчасового доступу до речей і документів як власне заходу забезпечення кримінального провадження (ст. 131, п. 6 ч. 2 ст. 160 КПК України), але й унеможливує організаційну діяльність слідчого по плануванню та здійсненню розслідування та виступає об'єктивним чинником, який негативно впливає на ефективність процесу розслідування в цілому, що, в свою чергу, сприяє формуванню негативного ставлення громадськості до державних інституцій.

Антонюк Ірина Андріївна,

здобувач кафедри криміналістики
та домедичної підготовки Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ

ОСНОВНІ НАПРЯМИ РОЗСЛІДУВАННЯ ШАХРАЙСТВА, ПОВ'ЯЗАНОГО З ПРИХОВУВАННЯМ ФАКТУ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ З МЕТОЮ ОТРИМАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПІЛЬГ

Слід визнати, що шахрайські схеми постійно «еволюціонують» та особливо активізуються у періоди економічної кризи. Як свідчить практика, певною мірою «вразливою» виявилася й сфера працевлаштування, де п'ята частина угод між посередником, роботодавцем та найманим працівником, є безперспективними. Недосконалість та наявність колізій у трудовому, цивільному законодавстві стали причиною розповсюдження зловживань на ринку праці.

Більшість трудових угод при цьому укладають у такий спосіб, що умови найму і характер професії, а також обов'язки роботодавця сформульовано дуже розпливчато, в результаті чого громадяни України отримують роботу, яка їх не влаштовує, обмежує їхні права, але при цьому умови угоди формально не порушено [1, с. 354].

Втім, на ринку праці набирають обертів варіанти дій, які мають елементи обману, і знаходяться вже не в площині цивільного законодавства, а підлягають кримінально-правовій оцінці. Обман може бути з боку роботодавців, посередників, і навіть осіб, які отримують

роботу. Натомість, іноді громадяни, зловживаючи статусом безробітного, також можуть вчиняти шахрайські дії. Складною є ситуація, коли особа здійснює обман у відношенні державної служби зайнятості, отримуючи незаконно соціальні виплати по безробіттю.

Так, згідно ст. 22 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття», право на допомогу по безробіттю залежно від страхового стажу мають застраховані особи, визнані в установленому порядку безробітними, страховий стаж яких протягом 12 місяців, що передували реєстрації особи як безробітної, становить не менше ніж шість місяців за даними Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування. Разом із тим, ст. 31 зазначеного закону визначає підстави припинення виплати допомоги по безробіттю, серед яких є й працевлаштування безробітного [2]. Між тим у деяких випадках особи, які набули статус «безробітний», можуть приховувати факт нового працевлаштування, отримуючи при цьому соціальні виплати по безробіттю.

Слід зазначити, якщо під час перебування на обліку безробітний не повідомив центр зайнятості завчасно про дату його самостійного працевлаштування, як за трудовим договором, так і на підставі договору цивільно-правового характеру, то центр зайнятості в рамках діючого законодавства має право стягнути кошти, отримані безробітним з дня виникнення трудових відносин. Такі особи знімаються з обліку та мають право на наступну реєстрацію у центрі зайнятості не раніше ніж через 90 календарних днів з дня зняття з обліку за умови повернення незаконно отриманих коштів. Однак, більшість громадян все ще не усвідомлює всю ступінь відповідальності за обман державної служби зайнятості. Зокрема, такі обманні дії громадян можуть кваліфікуватися за статтею 190 КК України «Шахрайство» і стають підставою для призначення сплати значного штрафу, громадських робіт або реального обмеження волі [3].

Враховуючи вказане, основними напрямками розслідування шахрайств, пов'язаних із незаконним отриманням допомоги по безробіттю, є:

- встановлення факту перебування робітника у трудових відносинах із роботодавцем;
- встановлення факту та підстав звільнення працівника;
- встановлення даних, які подають особи для надання їм статусу безробітного та призначення матеріального забезпечення;
- встановлення терміну перебування особи у статусі безробітного;
- встановлення характеру та розміру грошових виплат по безробіттю;
- встановлення факту надання пропозицій, які надходили від служби зайнятості та пропонувані вакансії, чи погоджувалася особа на ці пропозиції, якщо ні, то кількість відмов;

встановлення терміну, протягом якого особа отримувала матеріалу допомогу по безробіттю, отримавши при цьому нову роботу; встановлення розміру виплат по безробіттю за весь період; встановлення осіб, яким було відомо про обманні дії по відношенню до державної служби зайнятості тощо.

У разі виявлення розбіжностей у відомостях, наданих особою до певних служб, починається процедура розслідування страхових випадків та обґрунтованості виплат матеріального забезпечення безробітним. Якщо у діях особи, яка зловживала статусом безробітного, буде встановлено ознаки шахрайства (обман відносно державної служби зайнятості) необхідно поставити питання про відкриття кримінального провадження за фактом шахрайства.

Список використаних джерел

1. Біленчук П.Д. Криміналістична тактика і методика розслідування окремих видів злочинів: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / П. Д. Біленчук, А. П. Гель, Г. С. Семаков. К.: МАУП, 2007. Бібліогр.: у кінці розд. 512 с.

2. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття: Закон України від 2 березня 2000 року № 1533-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/index> (дата звернення 11 жовтня 2020 р.).

3. Незаконне отримання допомоги по безробіттю кваліфікується як шахрайські дії. Офіційний веб-сайт. URL: <https://selidovog-rada.gov.ua/images/symvolika/gerb.png> (дата звернення 12 жовтня 2020 р.).

Антонюк Олена Володимирівна,
доцент кафедри криміналістики та домедичної
підготовки Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук

СУЧАСНІ ВИМОГИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ ВЗАЄМОДІЇ ЗА ІННОВАЦІЙНИМИ ТЕХНОЛОГІЯМИ АЛГОРИТМІЗАЦІЇ В ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧОГО, ДЕТЕКТИВА, ПРОКУРОРА

На теперішній час в Україні відсутній сучасний, ефективний та єдиний підхід до процесу взаємодії в стадії досудового слідства під час розкриття й розслідування кримінальних правопорушень, який би дозволяв представникам правоохоронних органів в on-line режимі ефективно здійснювати взаємодію між собою в рамках кримінального провадження та оперативно отримувати необхідну інформацію з різних державних та недержавних баз даних та обмінюватись нею; запитувати аналітичні дані про аналогічні злочини, методи їх скоєння та розкриття, способи та засоби доказування (у тому числі з урахуванням сталої судової практики) та застосовувати їх; своєчасно отримувати допомогу відповідних фахівців як на місці події, так і під

час розслідування злочину; мати швидкий, якісний та ефективний контакт між собою як в стадії планування слідчих (розшукових) та процесуальних дій, так і в процедурі їх узгодження «санкціонування».

Фактично, зазначену проблематику в ситуації, що існує у правоохоронній системі в стадії досудового слідства, відчують та розуміють усі: як громадяни, які є невдоволеними рівнем, якістю та строками досудового розслідування, так і держава, яка вимушена, утримувати чималий штат правоохоронних органів (при тому, що з функцією захисту від злочинів та злочинності, натепер держава справляється не в повному обсязі, особливо з урахуванням погіршення криміногенної ситуації на фоні проведення ООС, пандемії та інших чинників), але мати незначущий іміджевий, економічний та соціальний ефект результативності.

Одним із способів вирішення зазначеної прогалини є пропозиція застосування засад алгоритмізації загального процесуального стандарту електронного документообігу у кримінальному провадженні. Фактично – це алгоритмізація повного циклу розслідування кримінальному провадженні: від заяви про скоєння кримінального правопорушення до винесення ухвали слідчим суддею, що надає:

1. Спрощення роботи і покращення взаємодії: слідчого, оперативних підрозділів, процесуальних керівників, слідчих суддів.

2. Автоматизацію етапів: а) генерування заяви про вчинення правопорушення; б) подачі заяви про вчинення кримінального правопорушення; в) визначення кваліфікації й підслідності; г) прийом заяви та внесення в ЄРДР; д) планування і розслідування кримінального провадження; е) складання проекту будь-якого процесуального документу в кримінальному провадженні; ж) формування кримінального провадження в цілому.

3. Об'єднання в єдину точку доступу: а) до всієї інформації у кримінальному провадженні в цілому; б) до всіх інформаційних електронних баз.

4. Економію часу слідчого для: а) складання проектів процесуальних документів; б) взаємодії слідчого з оперативними підрозділами, експертами, процесуальними керівниками, слідчими суддями, громадянами (сторонами кримінального провадження).

5. Економію грошей на: витрати робочого часу слідчого і оперативних співробітників та паперовий документообіг.

6. Скорочення термінів розслідування кримінального провадження.

7. Підвищення якості розслідування кримінального провадження.

Так, аналізуючи процесуальну функцію слідчого, в аспекті його прямого права та обов'язку, як спеціального суб'єкта (яким, на стадії досудового слідства є: слідчий, детектив, прокурор), дії якого повинні бути спрямовані, у тому числі на прийняття процесуального рішення,

яке виноситься у формі постанови, що прямо передбачено ч. 1 і ч. 2 ст. 110 КПК України [1], встановлено, що процесуальними рішеннями є всі рішення органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді, суду. Окремо, ч. 5 ст. 110 КПК України, встановлені чіткі критерії питань і обставин, які обов'язково повинні бути відображені в такому процесуальному документі, як постанова слідчого, прокурора та ін. Такий перелік критеріїв до процесуального документа, законодавчо визначений, і серед іншого, повинен містити:

а) вступну частину, яка повинна містити відомості про: місце і час прийняття постанови; П.І.Б. і посаду особи, яка прийняла постанову;

б) мотивувальну частину, яка повинна містити відомості про: зміст обставин, які є підставами для прийняття постанови; мотиви прийняття постанови, їх обґрунтування та посилання на положення КПК України;

в) резолютивну частину, яка повинна містити відомості про: зміст прийнятого процесуального рішення; місце та час (строки) його виконання; особу, якій належить виконати постанову; можливість та порядок оскарження постанови та підпис службової особи, яка прийняла відповідне процесуальне рішення.

По суті наявність тотожних вимог щодо змісту такого процесуального документа як постанова містяться в ст. 284 КПК України і, по аналогії такі ж критерії, – до клопотання прокурора – ст. 287 КПК України. Аналіз вимог ст. 291 КПК України [1] дає можливість порівнювати вимоги законодавця до складу такого процесуального документа, як обвинувальний акт. Аналогічні вимоги до процесуальної діяльності слідчого, прокурора, під час складання ним таких процесуальних документів, як клопотання, містяться в різних розділах та статтях КПК України, до прикладу : ч. 1, 7 ст. 100, ч. 2, 3 ст. 132, ст. 134, ч. 2 ст. 140, ст. 141, ст. 145, ст. 150, ч. 2 ст. 155, ч. 2 ст. 160, ч. 6 ст. 170, ч. 2 ст. 171, ч. 3 ст. 176, ч. 6 ст. 181, ч. 9 ст. 182, ст. 184, ст. 188, ст. 192, ст. 194, ст. 199, ст. 200, ст. 234, ст. 240, ч. 3 ст. 245, ч. 3 ст. 246, ст. 248, ст. 257, ст. 258, ст. 274, п. 2 ч. 2 ст. 283, ст. 292, ст. 294, ст. 295, ст. 297-2, в частині обов'язкового відображення: 1) короткого викладу фактичних обставин правопорушення, в якому підозрюється або обвинувачується особа; 2) правової кваліфікації кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; 3) виклад обставин, що дають підстави підозрювати, обвинувачувати особу у вчиненні кримінального правопорушення, і посилання на матеріали, що підтверджують ці обставини; 4) посилання на один або кілька ризиків, зазначених у ст. 177 КПК України; 5) викладу обставин, на підставі яких слідчий, прокурор дійшов висновку про наявність одного або кількох ризиків, зазначених у його клопотанні, і посилання на матеріали, що підтверджують ці обставини; 6) обґрунтування неможливості запобігання ризику або

ризикам, зазначеним у клопотанні, шляхом застосування більш м'яких запобіжних заходів; 7) обґрунтування необхідності покладення на підозрюваного, обвинуваченого конкретних обов'язків, передбачених ч. 5 ст. 194 КПК України.

Таким чином, зазначений аналіз, свідчить про законодавчо встановлені критерії аналогії та певної тотожності до змісту, форми та функціональної сутності зазначених процесуальних документів, процес складання яких має ознаки правотворчості. Питання наявності в процесуальній діяльності посадових осіб державних органів (у тому числі слідчих) ознак незалежності, самостійності та правотворчості присвятили дослідження такі вчені як Ю. П. Аленін, В. В. Бернік, О. В. Зайцев, Т. О. Лоскутов, В. С. Петров та інші. До змісту юридичної діяльності, за визначенням В. С. Петрова, належить створення, реалізація і охорона права або правотворчість, правореалізація і правоохоронна діяльність [2]. Наукові опрацювання процесуалістами критеріїв самостійності слідчого під час його процесуальної діяльності, свідчать про стратегічно-законодавчо визначену незалежність слідчого під час здійснення ним процесуальної правотворчості у кримінальному провадженні з метою встановлення об'єктивності, повноти й всебічності в дослідженні суттєвих обставин у справі, під час виконання завдань кримінального провадження і доведеності встановлених фактів і обставин належними й допустимими доказами [3, с. 135].

Критерій законодавчо встановленої аналогії вимог до процесуальних документів, які підлягають складанню (генеруванню) спеціальним суб'єктом (визначеним: п.п. 8, 9, 15, 17 ч. 1 ст. 3 КПК України), дають можливість стверджувати про доцільність наукового дослідження та обґрунтування необхідності, не порушуючи критеріїв самостійності й незалежності в процесуальній діяльності слідчого (детектива, прокурора), створення інноваційно-алгоритмізованого процесуального стандарту, в складі комплексної системи проектів електронних процесуальних документів, з метою їх прямого і безпосереднього застосування слідчим (детективом, прокурором) під час виконання ними завдань кримінального провадження.

З метою досягнення дієвого процесуального результату, ефективної координації людських, фінансових і технологічних ресурсів в умовах, необхідних для оперативного виконання завдань кримінального процесу, оптимізації фактору часу операцій (часових витрат співробітників: слідчого, детектива, прокурора) на опрацювання масиву паперового документообігу, вважаємо за необхідне запропонувати створення комплексної системи ситуативно спланованого загального (закритого у ланці послідовностей) переліку проектів електронних процесуальних документів, які складаються в послідовну тематичну систему проектів правових і процесуальних документів.

Запропонована концепція надає змогу алгоритмізувати рішення наступних задач:

– універсалізація алгоритмів встановлення та критеріїв доведення наявності або відсутності складу злочину прописаний в програмному коді;

– узагальнення (стандартування) структури процесуальних документів, які складаються учасниками і сторонами кримінального провадження, а також ідентифікування одержуваної інформації на підставі наданих документів;

– аналіз й прогнозування наступних можливих кроків розслідування злочинів, що дозволяє їх алгоритмізувати;

– on-line зв'язок між учасниками процесу, використовуючи цифрові технології, та offline фіксація їх дій в єдиному кабінеті, що переводить паперове спілкування в цифрове з використанням цифрових ключів.

Методи, які можуть бути застосовані при обґрунтуванні інноваційної систематизації процесуального електронного документообігу: варіаційні методи і чисельний аналіз, математичний метод побудови математичної моделі формули права за методом Булевої алгебри, метод прогнозувань і метод оптимізації управлінських рішень, метод моделювання, експериментування, систематизації, коригування нових і отриманих раніше знань з метою удосконалення алгоритму дій у процесі розробки, прийняття та реалізації управлінських рішень.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17?find=1&text=%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F+110#w21>.

2. Правотворчість. Юридична енциклопедія: [у 6 т.] / ред. кол. Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.] – К.: Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2003. Т. 5. С. 51.

3. Зайцев О. Поняття та сутність процесуальної самостійності та незалежності слідчого в кримінальному процесі України. Jurnalul juridicnational: teories i practica. 2017. № 6. Ч. 1. С. 132–135.

4. Правова система України в епоху глобалізаційного поступу: монографія / О.Є. Гада, О.М. Костенко, О.А. Радзівілл [та ін.]; за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. В.К. Матвійчука. К.: ВНЗ «Національна академія управління», 2014. 492 с.

5. Лоскутов Т.О. Щодо питання про процесуальну самостійність та незалежність слідчого. Порівняльно-аналітичне право. 2018. № 4. С. 422–424.

Антощук Андрій Олександрович,
доцент кафедри криміналістики та судової
медицини Національної академії внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук;
Безрученко Катерина Володимирівна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ОГЛЯДУ ТРУПА, ВИЯВЛЕНОГО У ВОДОЙМІ

Огляд місця події є однією з першочергових та невідкладних слідчих(розшукових) дій. Багато в чому успіх розслідування залежить від ретельності та якості проведення огляду. Він здійснюється з метою вивчення місця події, виявлення, фіксації та вилучення слідів та інших речових доказів для з'ясування характеру події, що відбулася, особи злочинця, мотивів вчинення злочину, а також встановлення інших фактів, що мають значення для кримінального провадження. Проведення огляду регламентовано статтями 237–238 КПК України [1]. Правильно обрана тактика та дотримання певного алгоритму дій при дослідженні трупа на місці його виявлення має особливе значення не тільки для слідчих (розшукових) дій, але й для розслідування кримінального правопорушення. В цілому, злочинність – явище динамічне, що постійно змінюється та перебуває в русі. Саме тому кримінально-правові науки, методи та рекомендації потребують постійного вдосконалення. Це стосується і огляду місця події.

Необхідно відмітити, що місце події – ділянка місцевості або приміщення, де безпосередньо відбулася подія, що підлягає слідчому огляду. Особливістю огляду місця події на водоймі є незначна кількість залишених слідів кримінального правопорушення, що пов'язується з динамічністю події (переміщенням трупа у водоймі, руйнівною дією води та природніх мешканців водойм т. ін). Зміни до обстановки на місці події можуть бути внесені також погодними, сезонними умовами, ненавмисними діями сторонніх осіб та спробами злочинців знищити сліди. Шляхи потрапляння людини у воду можуть бути різним: утоплення, смерть у воді від різноманітних захворювань, смерть від пошкоджень, викидання трупа у воду, самогубство.

Утоплення – це вид насильницької смерті, яка є наслідком впливу на організм рідини, причому для утоплення досить занурення лише рота і носа. Середовищем утоплення зазвичай є вода, а місцем події – природні водойми: річки, озера, моря. Менш поширеними є випадки утоплення у бочках, цистернах, ваннах, колодязях; заповнених водою чи іншою рідиною, наприклад, бензином, фарбою. Коли людина тоне у воді, то спочатку намагається не дихати, щоб не захлинутися, але це триває не більше 30 секунд. Весь процес утоплення може тривати 3–5 і більше хвилин. Іноді людина, перебуваючи у воді вмирає від крововиливу в мозок або в результаті швидкого занурення в дуже холодну воду. У цих випадках людина,

втрачаючи свідомість, без активної боротьби за життя, майже без заковтування води в легені і шлунок йде на дно [2]. Тому далеко не завжди можна відразу відрізнити смерть від утоплення.

Причина смерті встановлюється спеціалістом – судовим медиком, а обставини утоплення чи знаходження трупа у воді – слідчим за участю працівників оперативного підрозділу. В ході такого розслідування здійснюється огляд місця події, який передбачає: зовнішній огляд трупа, огляд ложе трупа та водойми і її берегів.

Огляд берега водойми здійснюється з метою відшукування слідів, які вказують на обставини попадання постраждалого у воду. У такому випадку дослідження обстановки є аналогічним іншим видам огляду на місцевості, тому застосовуються ті ж правила пошуку, виявлення, дослідження, вилучення і збереження слідів та об'єктів.

Важливого значення для виявлення предметів, що мають відношення до події, відіграє огляд поверхні води. Його слід проводити від країв води і суші, оскільки предмети, що знаходилися у воді, можуть бути прибиті до берега. При цьому потрібно враховувати силу вітру, наявність і швидкість течії в водоймі, а також з'ясувати особливості його дна (це має велике значення, якщо на трупі встановлені пошкодження, адже вони могли бути заподіяні камінням, корчами та іншими предметами, які знаходяться на дні водойми) [3, с. 110].

Для огляду дна водойми можуть залучатися спеціалісти-водолази. На підставі власних спеціальних знань і отриманої інформації про розслідувану подію, спеціаліст-водолаз може надати слідчому консультативну допомогу, зокрема у висуванні версій щодо події.

Як зазначає А.О. Антошук та А.В. Самодін в Україні досить швидкими темпами розвивається впровадження безпілотних літальних апаратів (далі – БПЛА), зокрема квадрокоптерів у різні сфери суспільного життя. Звичайно, що органи національної поліції не є винятком і у їх повсякденній службовій діяльності можливість використання БПЛА також може стати актуальною і корисною, наприклад, для досягнення результатів такої слідчої (розшукової) дії, як огляд місця події. В рамках діяльності органів національної поліції БПЛА можна використовувати під час проведення оглядів місць подій з різних видів злочинів на ділянках місцевості великої площі, межі огляду якої визначені слідчим або обмежені висотою і дальністю польоту використовуваного БПЛА, а також у важкодоступній місцевості [4, с. 201].

На трупах, витягнутих з води, у першу чергу відзначають наявність ознак перебування тіла у воді: мокрий одяг, волосся, наявність піску, мулу, болота, водоростей. Під час опису одягу на трупі, витягнутому з води, зазначаються: сезонність одягу, ступінь його вологості, колір тканини, детально перевіряється вміст кишень. При виявленні на тілі і одязі трупа сторонніх нашарувань, які не

відповідають місцю виявлення трупа, вони вилучаються. Якщо труп виявлений не у воді, то необхідно взяти зразок води. Нерідко на трупі утопленника майже немає одягу, але його можна знайти на березі, в човні, на містках, греблях [5, с. 222].

На тілі і одязі трупа важливо шукати сліди боротьби та тілесні ушкодження, при цьому звертати увагу на такі деталі: чи зв'язані руки і ноги трупа, чи не прив'язані до нього важкі предмети, чи немає на шії мотузки. При довготривалому перебуванні у рідині і торканні корчів, колод, каменів, на одязі можуть виникнути розриви і інші дефекти схожі на сліди волочіння і боротьби.

Одним із важливих питань при експертизі утоплення є установлення часу перебування трупа у воді, для цього уважно оглядають кисті та ступні для виявлення ознак мацерації. Зазвичай вже через два-три години перебування трупа у воді епідерміс надолонної і підошовної поверхнях нігтьових фаланг пальців набухає, стає блідим, зморшкуватим. Далі процес поширюється на всю долонну поверхню кистей і підошвену поверхню стоп. Через два-три тижні епідерміс разом з нігтями відділяється від дерми («рукавички смерті») [6]. Практика показує, що в літній період при температурі води 20–220 С початкові явища мацерації проявляються уже через 30–40 хвилин, повне відділення епідермісу разом з нігтями у вигляді «рукавички смерті» проходить через перші явища мацерації до кінця доби [2].

Основним питанням при виявленні механічних ушкоджень на трупі є встановлення їх походження (прижиттєве, помертне). Прижиттєві пошкодження можуть виникати до попадання у воду або в воді, під час падіння, пірнання з висоти, від ударів об каміння, об наявні у водоймі предмети чи частини водного транспорту. Помертні пошкодження трупів виникають від ударів тіла об поверхню дна, об наявні там предмети при перетаскуванні тіла течією, від дії предметів якими труп витягували з води, від впливу реанімаційних заходів.

Отже, найбільша результативність у розслідуванні кримінальних правопорушень досягається, коли необхідними спеціальними знаннями, досвідом і навичками достатньою мірою володіє сам слідчий. Тому тактикою огляду трупа, виявленого в водоймі повинні володіти всі слідчі з метою якісного та повного огляду місця події.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

2. Судова медицина: мульт. навч. посіб. / О.О. Несен, Т.Г. Нагайник, О.С. Нарусевич та ін. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/sudova_medutsyna/nm3/lec34.html.

3. Антошук О.А., Терещенко Ю.В. Процесуальні та тактичні засади проведення огляду трупа, виявленого у водоймі. Правова позиція. Київ. 2020. № 1 (26). С. 108–111.

4. Самодін А.В., Антошук А.О. Сучасні тенденції науково-технічного забезпечення огляду місця події. Knowledge, Education, Law, Management. 2017 № 3 (19) С. 199–209.

5. Кравчук П. Ю. Особливості слідчого огляду у випадку виявлення трупа у водоймі. Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика). 2018. Вип. 1-2. С. 220–227.

6. Медичний довідник «Судова медицина»: URL: <http://medical-enc.com.ua/utoplenie-4.htm>.

Арешонков Віталій Володимирович,
провідний науковий співробітник наукової
лабораторії з проблем протидії злочинності
ННІ № 1 Національної академії внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук, старший
науковий співробітник

КРИТЕРІЇ ВІДНЕСЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ДО КРИМІНАЛІСТИЧНИХ

Проаналізувавши редакції Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5, які були чинними у різні часи, можна помітити тенденцію до постійного збільшення кількості різновидів криміналістичної експертизи.

З викладеного логічним постає питання щодо визначення критеріїв віднесення судових експертиз до криміналістичних. Нагадаємо, що Інструкція передбачає й інші види експертиз, зокрема: інженерно-технічна, економічна; товарознавча; експертиза у сфері інтелектуальної власності та інші, кожна з яких має свої різновиди. У той самий час, найбільш динамічно розвиваються саме криміналістичні, перелік яких постійного розширюється.

З приводу критеріїв поділу судових експертиз, до яких відносяться у тому числі і криміналістичні, ще у 70-х роках минулого століття О. Р. Шляхов зазначав, що вони можуть бути поділені на галузі знання за сукупністю трьох її суттєвих ознак – предмета, об'єкта і методики експертного дослідження, які тільки в сукупності утворюють окрему галузь спеціальних знань, самостійний вид експертизи [1, с. 27, 28].

З цього приводу вітчизняні науковці О. А. Гуменський та Т.В. Будко зазначають, що при розмежуванні експертиз потрібно керуватися комплексним критерієм, який включає уявлення про предмет і цілі даного виду експертизи, її об'єкт, методи і характер ґрунтового знання та враховує генезис її розвитку. Разом із цим, на їх думку, у слідчій і судовій практиці можна керуватися розподілом експертиз за характером ґрунтового знання [2, с. 71].

На нашу думку, викладені думки О. А. Гуменського та Т. В. Будько дещо суперечать одна одній. Незрозумілим є чому у слідчій і судовій практиці повинен застосовуватись не комплексний критерій розмежування експертиз, а їх розподіл за характером знань. На наш погляд, тут потрібна певна деталізація даного питання.

Виходячи із поглядів щодо критеріїв диференціації експертиз потрібно зауважити, що застосування конкретних критеріїв залежить від рівня поділу судових експертиз, до яких застосовується той чи інший критерій або їх сукупність. Як відомо у торії судової експертизи таких рівнів виділяють щонайменше чотири – клас, рід, вид, підвид. При поділі експертиз на першому рівні – рівні класу, використання всіх зазначених критеріїв у комплексі є недоцільним, щонайменше з причини можливої однаковості загальних методів дослідження та їх об'єктів. Для даного рівня як раз характерною є диференціація судових експертиз за галуззю спеціальних знань або ж, як зазначають науковці, за «характером ґрунтового знання». Відповідно починаючи із рівня роду, кількість критеріїв починає збільшуватись, і як раз тут вже можливо говорити про їх комплексність.

Щодо криміналістичних експертиз як різновиду техніко-криміналістичних досліджень, існування яких відстоюється нами, потрібно зауважити, що перераховані фактори, зокрема об'єкти, методи, предмет та експертні завдання, безумовно вплинули на появу та подальший розвиток криміналістичного підвиду експертних досліджень.

Разом з тим, рушійною силою постійного включення нових і нових різновидів експертиз до розряду криміналістичних є саме спеціальні криміналістичні знання. Останні є критерієм віднесення судових експертиз саме до криміналістичних. Спеціальні криміналістичні знання були розроблені та систематизовані під час розвитку криміналістичної доктрини та практики кримінального провадження. Іншими словами, спеціальні криміналістичні знання є продуктом становлення криміналістичної сфери у частині теорії, законодавства та практичної діяльності. Саме цим спеціальні криміналістичні знання відрізняються від інших спеціальних знань – медичних, економічних, технічних, екологічних тощо. Відповідно і криміналістичні експертизи відокремлюються від інших підвидів експертиз з огляду на використання спеціальних криміналістичних знань.

Попри простоту та певну абстрактність критерій «спеціальні криміналістичні знання» є універсальним та неспростовним. Оскільки важко поставити під сумнів багатолітню генезу спеціальних криміналістичних знань у вітчизняній криміналістиці. Цей критерій для виділення криміналістичних експертиз можна визнати актуальним на протязі тривалого часу розвитку криміналістики. Зокрема, він залишається незмінним принаймні з радянського періоду, за часів

якого також безпомилковим можна було б визначити судові експертизи криміналістичними за критерієм спеціальних криміналістичних знань.

Зовсім інший підхід використовується у США, де окремо криміналістичні експертизи не виокремлюються, а існує розподіл на розслідування на місці події (crimescene investigation) та судові експертизи (forensic science) [3, с. 25]. Де останні розуміються як будь які експертні наукові дослідження, що застосовуються для цілей правосуддя, у тому числі кримінального правосуддя. Тобто в американській юридичній системі окремо не виділяються криміналістичні експертизи та незалежно від області спеціальних знаній (медичні, фізичні, біологічні, соціологічні, психологічні тощо) необхідні судові експертизи успішно проводяться на царині кримінального правосуддя. Таким чином, криміналістична сфера експертних досліджень чітко не окреслюється та залишається «відкритою», потенціальною для охоплення інших судових експертиз [4, с. 57].

Якщо використовувати «американський» підхід щодо визначення системи криміналістичних експертиз, то закономірним уявляється, що критерієм віднесення експертного дослідження до підвиду криміналістичних експертиз є спрямованість на вирішення завдання, які ставляться перед вказаним видом техніко-криміналістичного дослідження. У випадку проведення експертизи для встановлення фактичної інформації про кримінальне правопорушення чи одержання доказів будь-яка експертиза може вважатися криміналістичною. Наприклад, товарознавча експертиза, згідно Інструкції, є самостійним видом експертиз, тобто формально не є криміналістичною. Водночас, вона обов'язково признається під час досудового розслідування у злочинах проти власності, що є необхідною умовою для правильної кваліфікації вчиненого суспільно-небезпечного діяння, що зумовлює її іменування саме криміналістичною.

Окреслений сучасний «американський» розподіл спеціальних досліджень у кримінальному провадженні є менш формалізованим та обумовлюється відсутністю криміналістики як окремої галузі наукових знань у цій державі. Його використання у національній правовій системі та практиці правозастосування сприяло б усуненню неузгодженостей («розриву») між криміналістичною теорією та практикою кримінального провадження з приводу системи криміналістичних експертиз. Проте, з урахуванням вітчизняного шляху наукових криміналістичних досліджень, отримання наукових результатів щодо спеціальних криміналістичних знань, доктринальних напрацювань стосовно виокремлення галузей криміналістичних знань представникам криміналістичної науки та прикладної сфери важко буде швидко сприйняти та адаптуватися до розподілу судових експертиз без застосування криміналістичного критерію.

Проблема щодо невідповідності між описом у криміналістичній теорії та динамічним нормативним удосконаленням системи криміналістичних експертиз має вирішуватися шляхом внесення відповідних доповнень до розділу криміналістична техніка у підручниках, навчальних посібниках, монографіях, інших працях теоретичного характеру. Разом з тим, з метою уникнення постійних доповнень та перевидань наукової та навчальної літератури, у змісті останньої доцільно виписати основні засади визнання певних знань спеціальними криміналістичними, а окремі судові експертизи – криміналістичними. Це забезпечить непотрібність безперервного доповнення криміналістичної літератури та необґрунтованого збільшення її обсягу.

Список використаних джерел

1. Шляхов А.Р. Процессуальные и организационные основы криминалистической экспертизы. Москва, 1972. 121 с.
2. Гуменський О.А., Будко Т.В. Місце експертизи спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації (СТЗ) в системі судових експертиз. Криміналістика і судова експертиза. 2018. Вип. 63(1). С. 67–80.
3. Barry A. J. Fisher, David R. Fisher Techniques of Crime Scene Investigation, Eighth Edition. CRC Press, 2012. 535 p.
4. Jay A Siegel, Kathy Mirakovits Forensic Science: The Basics, Third Edition. CRC Press, 2015. 610 p.

Атаманов Олександр Михайлович,
аспірант кафедри досудового розслідування
ННІ № 1 Національної академії внутрішніх
справ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ВЗАЄМОДІЇ УЧАСНИКІВ СЛІДЧО-ОПЕРАТИВНОЇ ГРУПИ ДО ЗДІЙСНЕННЯ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ

Інститут повідомлення про підозру було закріплено в новому КПК України порівняно нещодавно. На жаль, під час формулювання норм, які його регламентують, зокрема й осіб, щодо яких здійснюють особливий порядок кримінального провадження, законодавець припустився порушення правил юридичної техніки, а саме одночасно оперує різними термінами «повідомлення про підозру», «складення письмового повідомлення про підозру», «вручення письмового повідомлення про підозру» та «здійснення повідомлення про підозру», що призвело до неоднозначного їх тлумачення науковцями, сторонами кримінального провадження й судом під час правозастосовної діяльності. Подальші зміни, яких зазнав цей інститут, не усунули окреслених протиріч, тому досі він є предметом дослідження науковців [1, с. 65].

Після внесення змін до КПК України, відповідно до Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини» від 07 жовтня 2014 року №1689-VII [2], яким введено форму здійснення кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (*in absentia*), на реалізацію якої розширено поняття підозрюваного – особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй внаслідок невстановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень, проблеми правозастосування інститут повідомлення про підозру лише примножилися.

Згідно з ч. 1 ст. 276 КПК України повідомлення про підозру обов'язково здійснюється в порядку, передбаченому статтею 278 цього Кодексу, відповідно до частини першої якої, письмове повідомлення про підозру вручається в день його складання слідчим або прокурором, а у випадку неможливості такого вручення - у спосіб, передбачений цим Кодексом для вручення повідомлень [3].

Таким чином, кримінальний процесуальний закон встановлює порядок повідомлення особі про підозру, який визначений в окремій главі 22 (статті 276-279) КПК України, саме шляхом вручення письмового повідомлення про підозру в день його складання слідчим або прокурором.

Вручення письмового повідомлення про підозру повинно здійснюватися слідчим або прокурором безпосередньо, оскільки ст. 278 КПК України передбачає саме вручення повідомлення про підозру, а не його передачу в будь-який спосіб. Разом із тим, зазначена стаття передбачає, що у випадку неможливості такого вручення – у спосіб, передбачений цим Кодексом для вручення повідомлень. З урахуванням ст. 42 КПК України, передбачений лише один випадок неможливості такого вручення – не вручення особі повідомлення про підозру внаслідок невстановлення місцезнаходження особи.

Тому, якщо місцезнаходження особи встановлене, тобто у сторони обвинувачення наявні відомості про місце роботи, місце проживання або тимчасового перебування особи, то вручати їй повідомлення про підозру у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень, не можна.

З урахуванням наведеного вбачається, що факт невстановлення місцезнаходження особи повинен бути доведений належними, достовірними та допустимими доказами, які сторона обвинувачення повинна зібрати під час здійснення досудового розслідування по конкретному кримінальному провадженню, а саме виконати всі

необхідні та можливі слідчі (розшукові) дії та інші процесуальні дії, спрямовані на встановлення місцезнаходження особи.

Саме у зазначеній слідчій ситуації початкового етапу розслідування кримінального провадження необхідна належна взаємодія учасників слідчо-оперативної групи, спрямована на встановлення місцезнаходження особи, які умовно можливо поділити на дві групи.

Перша група повинна бути пов'язана із допитом родичів, сусідів, знайомих, співробітників, стосовно можливого місцезнаходження особи, та у процесі допитів встановити найбільш широке коло знайомих, які, можливо, мають інформацію про місцезнаходження особи, яких також повинно бути допитано в якості свідків.

Друга група дій повинна бути пов'язана із запитами, наприклад: а) в медичні заклади, з метою встановлення можливого факту перебування особи на лікуванні; б) в морги та органи РАЦСу, з метою встановлення можливого факту смерті та зміни прізвища, тощо; в) інформаційні центри, з метою встановлення можливого факту притягнення підозрюваного до кримінальної відповідальності, застосування до особи заходів забезпечення кримінального провадження, тощо; г) в прикордонні, митні та інші органи, з метою встановлення можливого факту перетину кордону, тощо.

Зазначений перелік слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій не є вичерпним, однак, з урахуванням відомостей та обставин, встановлених під час здійснення досудового розслідування по конкретному кримінальному провадженню, сторона обвинувачення зобов'язана виконати всі необхідні та можливі дії, спрямовані на встановлення місцезнаходження особи. З урахуванням встановлених відомостей та обставин, слідчий, прокурор має визначити, який саме порядок повідомлення про підозру повинен бути застосований: «загальний» чи «особливий».

Необхідно зазначити, що підставою застосування «особливого» порядку вручення повідомлення про підозру варто розглядати факт тимчасової відсутності особи за місцем проживання не сам по собі, а в сукупності з фактом невстановлення місцезнаходження особи (стороною обвинувачення вживались всі необхідні та можливі заходи, в тому числі сукупність слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій для встановлення місцезнаходження особи, але їх реалізація не дозволила встановити її місцезнаходження). Наявність цих двох фактів свідчатиме про наявність «випадку неможливості вручення повідомлення», про який йдеться у ст. 278 КПК України. Лише після встановлення фактів тимчасової відсутності та не встановлення місцезнаходження особи у слідчого, прокурора виникає право

застосовувати «особливий» порядок вручення повідомлення про підозру.

Причому інтерпретація зазначених фактів має відповідати раціональному підходу щодо змісту встановлених обставин. Так, не можна розглядати як підставу для застосування «особливого» порядку вручення повідомлення про підозру факт відсутності особи за місцем проживання у зв'язку з тим, що вона, перебуваючи у відпустці, виїхала на декілька днів в інший населений пункт або за кордон і до того ж не повідомила слідчого, прокурора про день свого повернення додому, оскільки не мала процесуального обов'язку.

Натомість, якщо слідчим, прокурором встановлено відомості про місцезнаходження особи, то до такої особи, з огляду на зміст ч. 1 ст. 42 КПК України, не можуть вживатися заходи для вручення у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень. До такої особи підлягає застосуванню «загальний» порядок – особистого (безпосереднього) вручення їй письмового повідомлення про підозру, що відповідатиме загальним засадам кримінального провадження.

На підставі викладеного вище, вважаємо, що порядок і момент вручення повідомлення про підозру особі врегульовані у КПК України неоднозначно, бо значною мірою залежать від розсуду слідчого, прокурора.

Не вирішення цих проблем та їх недостатня урегульованість в чинному законодавстві, обумовлюють актуальність та необхідність проведення подальшого наукового дослідження.

Список використаних джерел

1. Атаманов О. М. Теоретичні та практичні аспекти процесуальної діяльності сторони обвинувачення під час складання письмового повідомлення про підозру. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2019. № 4 (113). С. 64-79. DOI: <https://doi.org/10.33270/01191134.64>.

2. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини: Закон України від 07 жов. 2014 р. №1689-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1689-18#Text>.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квіт. 2012 р. №4651-VI (зі змін та допов. від 11 верес. 2020 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

Бакаєва Ольга Олександрівна,
викладач кафедри юридичних дисциплін
Сумської філії Харківського національного
університету внутрішніх справ

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ, ПОЄДНАНИХ ІЗ ЗГВАЛТУВАННЯМ АБО СЕКСУАЛЬНИМ НАСИЛЬСТВОМ

Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека відповідно до статті 3 Конституції визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Вимогами ст. 27 Основного Закону регламентовано, що ніхто не може бути свавільно позбавлений життя, а головним обов'язком держави є захист життя людини. На сучасному етапі розвитку суспільства однією з основних причин численних порушень прав і свобод людини є кримінально-протиправні посягання. Умисне позбавлення життя іншої людини належить до найтяжчих кримінальних правопорушень проти особи, тому рішуча боротьба з вбивствами є важливим завданням правоохоронних органів. Поряд з випадками існуючої терористичної загрози, політичного сепаратизму, корупційних правопорушень, проявами організованої злочинності щорічно реєструються випадки скоєння вбивств, поєднаних із згвалтуванням або сексуальним насильством.

Варто розуміти, що публічний резонанс від злочинів, скоєних гвалтівником, може бути величезний. Факти про злочинну діяльність вбивці-гвалтівника, що стали відомі громадськості, ще й до того ж обросли чутками, можуть не лише паралізувати буденне життя окремих населених пунктів-регіонів, а й значно ускладнити розкриття вбивств зазначеної категорії. Вбивства, поєднані з насильницькими діями сексуального характеру окрім викликаного в суспільстві високого резонансу, становлять неабияку суспільну небезпеку і потребують швидкого, повного та всебічного дослідження всіх обставин з метою їх розслідування і запобігання скоєнню нових аналогічних злочинів. Так, суспільна небезпека вбивств даної категорії полягає в тому, що вони завдають незворотної шкоди, адже людину позбавляють найціннішого – життя, яке неможливо відновити, до того ж, в аморальний з винятковим цинізмом спосіб. Тому слідчі органи повинні якнайшвидше встановити особу, яка вчинила злочин, з'ясувати всі обставини такого вбивства та виявити причини й умови, що сприяли його скоєнню.

За таких умов, з огляду на практику, оперативно-розшукове забезпечення є фактично основною формою діяльності, за допомогою якої можливе успішне розслідування вбивств поєднаних із згвалтуванням або сексуальним насильством.

Без якісного оперативно-розшукового забезпечення процесуальна діяльність слідчих у боротьбі із зазначеним видом вбивств стає фактично неспроможною. Запорукою якнайшвидшого

розкриття вбивства є технічно оснащена слідчо-оперативна група, укомплектована кваліфікованими працівниками. Також вкрай необхідною умовою успішної роботи такої групи є розслідування злочину з моменту початку кримінального провадження до передання його до суду [1].

Встановлюючи сутність оперативно-розшукового забезпечення, поділяємо думку В.П. Хомколова, який визначає оперативно-розшукове забезпечення як систему заходів, визначених законом і відомчими нормативними актами, що здійснюються можливостями оперативно-розшукових апаратів органів внутрішніх справ, і спрямованих на безупинне, своєчасне і повне забезпечення досудового розслідування інформацією, що містить сукупність фактичних даних про обставини вчинених злочинів і осіб, що їх вчинили, а також інших відомостей, необхідних для розкриття і розслідування злочинів [2, с. 13]

Протягом тривалого часу питаннями розкриття і розслідування вбивств, поєднаних із зґвалтуванням або сексуальним насильством, типологією злочинців і жертв цих злочинів займалися багато як вітчизняних, так і зарубіжних науковців та практичних працівників. Однак об'єктом дослідження більшості дослідників не охоплювалися недоліки, допущені співробітниками правоохоронних органів при розслідуванні зазначеної категорії злочинів.

Виходячи з наявних прикладів невдалого розслідування вбивств, поєднаних із зґвалтуванням або сексуальним насильством, постає проблема пошуку шляхів вдосконалення здійснення досудового слідства, відходу від сформованих шкідливих стереотипів, від поверхневого підходу в дослідженні цього складного кримінального явища. Оперативно-розшукове забезпечення є видом діяльності і полягає у проведенні оперативно-розшукових заходів, що можуть здійснюватися на будь-якій стадії чи етапі оперативної перевірки. Першочерговими завданнями, що постановляються на початковому етапі досудового розслідування є виявлення та збір якомога повнішої інформації щодо всіх елементів злочину: особи вбивці-ґвалтівника, жертви, мети та мотиву вбивства, можливих співучасників злочину, тощо.

Зазвичай слідча ситуація на початковому етапі розслідування таких вбивств характеризується тим, що потерпілий загинув, як правило, очевидці вбивства відсутні, винний зник. Недоліки, допущені при розслідуванні вбивств, зокрема, поєднаних із сексуальним насильством, полягають в неякісній перевірці підозрюваних (обвинувачених) у вчиненні злочину. Поспішність висновків про причетність до злочинних дій, відсутність ретельного аналізу доказів, недостатньо глибоке дослідження особистості підозрюваного (обвинуваченого) є причинами низького розкриття злочину. Глибоке та всебічне вивчення і систематизація ознак у зовнішності, поведінці, слідів вбивці-ґвалтівника, залишених на місці вчинення злочину, дає

можливість створити його психологічний профіль, на підставі якого він класифікується як небезпечний або особливо небезпечний та дозволяє встановити основні його дані [3].

Здебільшого пошук вбивці-садиста часто здійснюється на основі припущення, що він раніше судимий, спостерігається або перебуває на обліку в спеціальній медичній установі, веде антигромадський спосіб життя, тощо – за замовчуванням, особу злочинця абстрагують за межі розслідуваної події [4]. Часто може виявитися безперспективною перевірка способу життя і кола знайомих жертви – злочинець міг і не бути близькою людиною потерпілій особі або раніше взагалі не був знайомий з нею.

Якісне вирішення окреслених питань досудового розслідування такої категорії злочинів лежить в комплексному підході, в більш глибокому проникненні в суть проблеми за рахунок залучення сучасних знань в галузі криміналістики, психіатрії, криминології. Інформація, що дозволяє встановити суть події, що відбулася, висунути версії про суб'єкта злочину, визначити напрямки розслідування, може бути отримана за допомогою моделювання способу дій, механізму заподіяння поранень і смерті, тобто шляхом аналізу наслідків, що настали.

Встановлення мотиву та мети є найбільш важливим при розслідуванні такої категорії злочинів. Вбивці-гвалтівники розставляють найрізноманітніші акценти щодо самого акту вбивства як позбавлення життя: вбивство може виступати засобом приховування згвалтування або ж придушення опору жертви чи сам акт вбивства слугує засобом отримання задоволення від споглядання агонізуючого тіла і подальшої маніпуляції з ним; є джерелом отримання задоволення (садизм) чи може виступати катуванням жертви та спогляданням мук та страждань останньої (ситуація повного контролю над жертвою); мотивуючим фактором можуть бути трупні зміни та/або наступні маніпуляції з тілом жертви [5].

На завершення слід зауважити, що оперативно-розшукове забезпечення є фактично єдиною ефективною формою діяльності, оптимізація якої дозволить підвищити результативність протидії вбивствам, поєднаним із згвалтуванням або сексуальним насильством, якісно та професійно розкривати такі злочини і вирішувати всі інші завдання досудового розслідування.

Список використаних джерел

1. Січковська І.В. Особливості взаємодії слідчого з оперативними працівниками на початковому етапі досудового розслідування сексуальних убивств. Юридичний науковий електронний журнал. 2020. № 4. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2020/83.pdf (дата звернення: 28.10.2020).

2. Хомколов В.П. Правовые и организационно-тактические вопросы оперативно-розыскного обеспечения деятельности следователя по установлению лица, совершившего преступление:

дисс. ...канд. юрид. наук: 12.00.09 / Академія МВД ССРСР. Москва, 1984. 162 с.

3. Топчій В.В. Кримінологічна характеристика особи насильницького злочинця. Європейські перспективи. 2015. № 5. С. 85–91.

4. Мелешев С.Б. Серійні сексуальні вбивства: проблеми визначення та розкриття. Право і безпека. 2004. № 2 Т. 3. URL: http://old.pb.univd.edu.ua/?action=publications&pub_name=pravo_i_bezpeka&pub_id=132439&mid=8&year=2004&pub_article=133399 (дата звернення: 28.10.2020).

5. Сотула О.С., Саїнчин О.С., Мальцев О.В. Теоретичні основи розслідування умисних вбивств: кримінально-правові, криміналістичні та психологічні аспекти. Психологічний портрет серійного вбивці: монографія. Ottawa, Ontario, Canada: Accent Graphics Communications Publishing, 2019. 754 с.

Баулін Олег В'ячеславович,

кандидат юридичних наук, доцент

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИЯВЛЕННЯ ЕКСПЕРТОМ НАСЛІДКІВ КАТУВАННЯ ОСОБИ

В останній частині (останньому реченні) пункту 19 Порядку проведення судово-психіатричної експертизи, який затверджений Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 08 травня 2018 року № 865, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 14 червня 2018 року за № 719/32171 «Про затвердження Порядку проведення судово-психіатричної експертизи» зазначено: «У разі якщо в ході СПЕ експерт виявив психічні розлади, які могли б виникнути внаслідок застосування до особи катування та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання, експерт зобов'язаний поінформувати про це підслідного, обвинуваченого або засудженого (його законного представника) та, за умови отримання його усвідомленої згоди за формою, наведеною у додатку до цього Порядку, зобов'язаний передати відповідну інформацію органу (особі), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), незалежно від того, чи було поставлено це питання» [1].

Як відомо з чисельних прикладів практики вітчизняних і міжнародних судових установ, застосування до особи катування та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання досить часто використовують недбалі працівники правоохоронних органів з метою найшвидшого отримання необхідних для них і їхнього керівництва обвинувальних доказів проти певної особи (певних осіб) у кримінальних провадженнях [2, с. 450–451; 3, с. 182–188]. І досить часто у таких випадках саме вони – дізнавачі, слідчі, детективи, керівники підрозділів та органів, що

уповноважені здійснювати досудове розслідування, пов'язані з ними спільними службовими інтересами посадовці або залучені до проведення окремих слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій співробітники і керівники оперативних підрозділів, є зацікавленими у приховуванні фактів і слідів застосування до особи катування та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження. При цьому в силу вимог публічності, неупередженості та всебічності вони призначають або ініціюють призначення експертиз спрямованих на встановлення цих обставин, у тому числі й судово-психіатричних. Вони також залучають до проведення даних експертиз експертів та забезпечують останніх необхідною для здійснення експертного дослідження інформацією про фактичні обставини кримінального правопорушення, яке розслідується, і особу, психічне здоров'я або психічний стан якої на момент певних подій (на час вчинення кримінального правопорушення чи суспільно небезпечного діяння, під час проведення процесуальних дій на стадії досудового розслідування тощо) потрібно з'ясувати. Отже, отримання такими зацікавленими у приховуванні фактів застосування заборонених методів розслідування дізнавачами, слідчими, детективами та їхніми керівниками (за винятком прокурора, слідчого судді, суду) від експерта, залученого для проведення судово-психіатричної експертизи підозрюваного, обвинуваченого або засудженого, даних про те, що в ході проведення експертного дослідження він виявив психічні розлади, які могли б виникнути внаслідок застосування до цієї особи катування та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження, у ситуації, коли не було поставлено такого питання перед експертом, може стати шкідливим як для цього підозрюваного, обвинуваченого чи засудженого, так і для інтересів правосуддя у даному кримінальному провадженні та суспільства в цілому.

Справа у тому, що поінформування експертом вказаних заінтересованих правоохоронців про наявність об'єктивних даних про застосування катування до особи спровокує останніх до вжиття усіх можливих заходів, зокрема незаконних й радикальних, з метою як нівелювати висновки експерта, так і спотворити об'єкти та методику дослідження, знищити докази, які підтверджують експертний висновок про застосування катування.

І наявність усвідомленої згоди підозрюваного, обвинуваченого чи засудженого або його законного представника на передачу експертом виявлених ним за власною ініціативою даних про застосування до особи катування та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження або покарання, до службових осіб, які безпосередньо, прямо чи опосередковано заінтересовані у їхньому приховуванні, або можуть бути у цьому заінтересовані, шкідливості ситуації не змінюють.

Треба враховувати, що у таких випадках мова йде про виявлення експертом ознак кримінального правопорушення, вчиненого працівниками правоохоронного органу, оскільки вони є суб'єктами таких злочинів як катування (ст. 127 КК України), перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронних органів (ст. 365 КК України), примушування давати показання (ст. 373 КК України) [4].

Відповідно до п. 1 ч. 4 ст. 216 КПК України [5] здійснювати досудове розслідування злочинів, вчинених працівниками правоохоронних органів, уповноважені слідчі органів державного бюро розслідувань, а тому саме їх необхідно своєчасно інформувати про виявлені під час судово-психіатричної експертизи факти можливого застосування правоохоронцями катування особи та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують її гідність, видів поводження чи покарання.

Як уявляється, остання частина (останнє речення) пункту 19 Порядку проведення судово-психіатричної експертизи, затвердженого Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 08 травня 2018 року № 865, повинна бути викладена у такій редакції:

«У разі якщо в ході СПЕ експерт виявив психічні розлади, які могли б виникнути внаслідок застосування до особи катування та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання, експерт зобов'язаний поінформувати про це підслідного, обвинуваченого або засудженого (його законного представника) та, за умови отримання його усвідомленої згоди за формою, наведеною у додатку до цього Порядку, зобов'язаний передати відповідну інформацію слідчому судді, суду, прокурору, який призначив експертизу (залучив експерта), незалежно від того, чи було поставлено це питання, а також у будь-якому випадку (незалежно від бажання особи) – територіальному органу Державного бюро розслідувань».

Реалізація запропонованого сприятиме посиленню загальної профілактики катування та підвищить ефективність реагування компетентних органів державної влади на випадки застосування до особи катування з боку правоохоронців.

Список використаних джерел

1. Порядок проведення судово-психіатричної експертизи, затверджений Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 08 травня 2018 року № 865 «Про затвердження Порядку проведення судово-психіатричної експертизи»: [Текст]: станом на 30 жовтня 2020 р. // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

2. Реабілітація репресованих: Законодавство і судова практика. - Офіційне видання / Укладачі: Маляренко В. Т., Овчинніков Є. І. За ред. В. Т. Маляренка. – К.: Юрінком, 1997. - 462 с.

3. Макбрайд Дж. Європейська конвенція з прав людини та кримінальний процес: Практика Європейського суду з прав людини. – 2-е видання / Джемрі Макбрайд. – К.: К.І.С., 2019. – 554 с.

4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року: [Текст]: станом на 30 жовтня 2020 р. // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу до сайту: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року: станом на 30 жовтня 2020 р. // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу до сайту: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

Бідняк Ганна Сергіївна,

доцент кафедри криміналістики та домедичної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

Чечель Анастасія Олександрівна,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ОКРЕМІ СЛІДЧІ ПОМИЛКИ ПІД ЧАС ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ

З метою виконання завдань кримінального процесуального законодавства, задля швидкого, повного та неупередженого розслідування кримінальних проваджень слідчі вживають комплекс необхідних дій, які допомагають їм направити матеріали кримінального провадження до суду. Однією із слідчих (розшукових) дій, яка дозволяє отримати доказову базу за слідами правопорушень, можна зазначити призначення судових експертиз.

Завдяки судовим експертизам слідчій може встановити той чи інший факт, який необхідний для розслідування провадження. Процес розвитку науки і техніки є позитивним вектором у розробці нових технологій задля нових методик експертних досліджень. Проте, на перешкоді виступає економічна складова цього питання, адже задля проведення сучасних науково-технічних досліджень необхідні ресурси, якими в повному обсягу не забезпечені всі правоохоронні органи та науково-експертні установи що обмежує їх можливості. Безперечно, цей факт негативно впливає на роботу слідчих, проте низка помилок та прорахунків під час призначення судових експертиз не пов'язана із матеріальним забезпеченням, а лише із професіональним рівнем особи, яка проводить досудове розслідування.

Як відомо, визначення поняття «судова експертиза» – це певне дослідження на основі знань в різних галузях науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо, а також об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, які необхідно вирішити у рамках кримінального провадження [1]. Різновиди судових експертиз досить повно розглядалися вченими-криміналістами. Очевидно, що класи судових експертиз безпосередньо залежать від виду кримінального правопорушення. Так, у рамках досудового розслідування по економічним злочинам найчастіше призначаються судово-почеркознавча експертиза, технічне дослідження документів, судово-економічна та товарознавча експертизи; будівельно-технічна тощо. По злочинам проти життя та здоров'я особи зазвичай доцільно призначати різні види судово-медичних експертиз; експертизу матеріалів, речовин та виробів; балістичну експертизу; судово-трасологічну, в межах якої велика частина припадає на дактилоскопічні дослідження папілярних візерунків, дослідження холодної зброї тощо.

Призначення кожної судової експертизи з боку органів досудового розслідування є досить важливий та трудомісткий процес. Законодавчі зміни КПК України в частині повернення права слідчому самостійно виносити постанову про призначення певної судової експертизи слід відмітити як позитив. Це дозволяє скоротити процесуальні строки, консультуватися з фахівцями з приводу питань, поставлених перед експертом, напередодні винесення постанови, ретельніше збирати порівняльний матеріал та, в результаті, отримати максимально повний висновок. Втім, як показує практика, існують певні недоліки з боку слідчих підрозділів, що стає на заваді своєчасного отримання доказової бази та, як наслідок, направлення матеріалів кримінального провадження до суду.

З огляду на практичну складову під час призначення судових експертиз, А.Б. Марченко змістовно виділяє декілька найрозповсюдженіших помилок, а саме: несвоєчасне призначення експертиз; неправильне формулювання запитань, з якими звертається слідчий до експерта; надання недостатньої кількості зразків; помилки, які стосуються оформлення постанови про призначення судової експертизи; неправильна оцінка висновків експерта та ін. [2, с. 12].

Звісно, завдяки своєчасному проведенню експертиз слідчий може планувати подальше розслідування, яке притаманне відповідному злочину, а у випадку несвоєчасного призначення таких експертиз, потім буде досить складно дослідити, перевірити та закріпити всю доказову базу в матеріалах кримінального провадження.

Слушно зазначає В. Маляренко помилки, які стосуються оформлення постанови про призначення судової експертизи. Автор зазначає, що досить часто слідчі при призначенні експертиз упускають уточнення обставин, за яких були вилучені надані на експертизу матеріали, що може призвести до неправильності дослідження таких доказів [4].

Також, практики та науковці відмічають досить розповсюджену помилку в процесі призначення судових експертиз у вигляді неправильного формулювання запитань. Запитання мають відповідати експертним можливостям, адже якщо слідчий ставить в експертизі запитання, які не належать до компетенції того чи іншого експерта, це не лише не дасть бажаного результату від експертизи, а й витратить багато часу на очікування результату цієї експертизи, а потім на призначення нової. Окрім типових питань по видах експертиз, які викладені в науковій літературі, в Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендаціях з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, велику роль відіграють консультації з обізнаними особами. Враховуючи особливості того чи іншого об'єкта дослідження, фахівці, володіючи спеціальними знаннями, допоможуть більш влучно та правильно сформулювати питання, притаманні саме цим матеріалам кримінального провадження. За таких умов, в процесі виконання експертизи будуть враховані всі особливості і не буде необхідності проявляти експертну ініціативу та викладати у висновку експертизи виявлені в ході її проведення відомості, які мають значення для кримінального провадження і з приводу яких йому не були поставлені запитання. Хоча деякі автори зазначають вияв ініціативи експерта без згоди слідчого як процесуальну помилку, що призводить до необгрунтованого виходу за межі поставленого завдання або компетенції виконавця експертизи [5, с.60]. Ми не можемо погодитись із зазначеною науковою думкою, оскільки ст. 69 та ст. 102 КПК України прямо передбачено таке право експерта.

Не менш важливим є надання достатньої кількості зразків. Існують чітко визначені критерії вилучення, відібрання, упаковки й оформлення матеріалів, які передбачені законодавством та ґрунтовно викладені в науковій літературі. Такі вимоги досить часто ігноруються та тягнуть за собою більш серйозну експертну помилку або зупинку проведення експертного дослідження до моменту подання необхідних матеріалів.

Звідси витікає ще одна помилка – ігнорування клопотання експерта про надання тих чи інших зразків, об'єктів, інших матеріалів, що у подальшому може змінити хід досудового розслідування. Так, уразі невиконання клопотань експерта щодо надання додаткових матеріалів, несплати вартості експертизи протягом 45 календарних днів з дня направлення клопотання, незабезпечення прибуття експерта, безперешкодного доступу до об'єкта дослідження, а також належних умов для його роботи (учинення перешкод з боку сторін, що беруть участь у справі, в обстеженні об'єкта), матеріали справи повертаються органу (особі), який призначив експертизу, із зазначенням мотивованих причин неможливості її проведення [6].

У підсумку варто зазначити, що судові експертизи слугують невід'ємним елементом у дослідженні доказів, які здобуваються під час досудового розслідування. Лише за умови двостороннього зв'язку слідчого та експерта, а також прийняття до уваги методичних рекомендацій, інформаційних листів, підготовлених працівниками експертних підрозділів та науковцями, можливо зменшити кількість помилок, яких припускаються слідчі, та забезпечити виконання процесуального завдання, яке полягає в швидкому, повному та неупередженому розслідуванні кримінальних проваджень.

Список використаних джерел

Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>. (дата звернення 30.10.2020).

Марченко А.Б. Слідчі помилки та шляхи їх подолання: дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.09. Луганськ, 2006. 210 с.

Кримінальний процесуальний кодекс: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. (дата звернення 30.10.2020).

Маляренко В. Найпоширеніші помилки та порушення законів, які допускаються при провадженні дізнання і попереднього слідства. Право України. 2001. № 3. С. 15–20.

Щербакова Г. Типові помилки, що допускаються при призначенні та проведенні експертиз під час досудового слідства. Вісник Національної академії прокуратури України. 2011. № 1. С. 58–62.

Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень. Наказ МЮ України від 08.10.98 р. № 53/5 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98?find=1&text=%D0%BA%D0%BB%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F#Text>. (дата звернення 30.10.2020).

Бурак Марія Василівна,

старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК СПОСІБ УЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ У ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНОМУ КОМПЛЕКСІ УКРАЇНИ

Паливно-енергетична сфера має стратегічне значення для економіки держави, оскільки енерговиробництво та енергопостачання забезпечують енергоспоживання всіх інших галузей ринкової

економіки та добробут населення. Водночас на сьогодні з прикрістю доводиться констатувати той факт, що Україні поки що не вдається побудувати ефективну та прозору модель управління паливно-енергетичним комплексом (ПЕК) та розпорядження енергетичними ресурсами без ризиків, зокрема корупційних [1, с. 3].

Вжиті правоохоронними органами заходи щодо протидії злочинам у паливно-енергетичній сфері виявилися недостатніми для реальної стабілізації криміногенної обстановки. Це пов'язане, перш за все, з тим, що підрозділи Національної поліції України, Національного антикорупційного бюро України до кінця не з'ясували основні способи і схеми, що на практиці використовують правопорушники для вчинення злочинів. Водночас, встановлення матеріальної шкоди при розслідуванні злочинів даної категорії є одним із найбільш контрверсійних аспектів – через відсутність належного правового унормування. Це призводить до того, що суд може відмовитися вважати за завдану матеріальну шкоду, наприклад, недоотримані вигоди чи прибутки державних компаній внаслідок службового зловживання чи реалізації корупційної схеми. Так само вкрай складно переконати суд у завданні шкоди інтересам державних підприємств ПЕК через тендери, якщо слідчі не назбирають прямих доказів, які б свідчили про порушення законодавства в сфері державних закупівель тощо. Варто зазначити, що наведена проблематика є актуальною і найбільш відчутною саме в ПЕК.

На наше переконання, одним із найбільш поширених способів службових зловживань у ПЕК є порушення законодавства у сфері службової діяльності.

Так, службові зловживання керівників державних підприємств Міністерства енергетики України при проведенні реконструкції будівель і споруд шахт, ремонтно-будівельних робіт, коли до участі у відкритих тендерних торгах з надання цих послуг вибірково допускаються лише ті комерційні структури, засновники і співзасновники яких перебувають у родинних чи так званих корупційно-ділових стосунках із першими. Значна кількість злочинів, пов'язаних із нецільовим використанням бюджетних коштів, виділених на фінансування державної програми газифікації населених пунктів, з метою подальшого привласнення, вчиняється службовими особами газопостачальних компаній, приватних підприємств, органів влади і місцевого самоврядування під час будівництва підвідних і розподільних газових мереж у населених пунктах.

До прикладу, службові особи ВАТ «Волиньгаз» вступили у злочинну змову із керівниками ТОВ «Будпрофсервіс» та ПП «Промбуддеталь» і, зловживаючи службовим становищем, шляхом внесення неправдивих відомостей до актів виконаних робіт з будівництва підвідних газопроводів і довідок про їх вартість перерахували на розрахункові рахунки зазначених комерційних структур і згодом привласнили кошти на загальну суму понад

20 млн грн, виділені по бюджетній програмі газифікації населених пунктів [1, с. 68].

Класичними схемами порушення службовими особами законодавства у сфері службової діяльності є складання фіктивних документів з метою незаконного нарахування й отримання заробітної плати, премій, витрат на відрядження за фактично невиконану роботу, перевищення норм виробітку, приховування фактів невиходу працівників на робочу зміну, приписування зайвої кількості відпрацьованих годин тощо. Іноді для вказаних цілей створюються злочинні групи з числа керівників підприємств та підлеглих їм інспекторів з трудової дисципліни й табельного обліку, начальників структурних ділянок, інспекторів відділу кадрів та працівників бухгалтерії, які, перебуваючи у змові між собою, вживають заходів щодо приховування фактів заволодіння коштами підприємства шляхом надання правомірного вигляду незаконним діям, службового підроблення офіційної документації тощо.

Порушення порядку проведення розрахунків за енергоносіями.

Службові зловживання уповноважених суб'єктами господарювання осіб при проведенні розрахунків за енергоносіями полягають у таких діях:

перерахування грошей на рахунки суб'єктів підприємницької діяльності без здійснення зустрічних поставок (так звані «безтоварні операції»);

фінансування (кредитування) приватних бізнес-структур за рахунок обігових коштів енергетичних підприємств державного сектору економіки;

порушення порядку розрахунків за переказними дорученнями (використання переказних доручень без наявної кредиторської заборгованості);

недопостачання товарно-матеріальних цінностей поза публічні або їх отримання за цінами, які в декілька разів перевищують ринкові, по зазначених взаємозаліках, закупівля товарно-матеріальних цінностей поза публічні закупівлі та систему «ProZorro»;

списання заборгованості та затрат на собівартість виробництва за всіма видами безгрошових форм розрахунків та взаємозаліків, яка утворилася внаслідок порушення порядку їх здійснення;

утворення фіктивної кредиторської заборгованості для подальшої реалізації процедури штучного банкрутства;

отримання кредитів за надмірно високими ставками;

порушення порядку збору та використання коштів, отриманих від споживачів за спожиту електроенергію і газ поза перерахуванням їх на консолідовані розподільчі рахунки та проведення оплати за них безгрошовими формами розрахунків;

порушення розрахунків за електроенергію, спожиту на власні потреби, між енергопостачальними компаніями, ДП «Енергоринок»,

підприємствами НАК «Нафтогаз України», вугільної промисловості, НЕК «Укренерго», «Укрзалізниця» тощо.

Резюмуючи викладене вище, варто зазначити, що саме специфіка злочинів, вчинених службовими особами в ПЕК не дозволяє правоохоронним органам миттєво на них реагувати. Відповідно, знання слідчими вищевказаних особливостей порушення законодавства у сфері службової діяльності, дозволить використовувати ефективні тактичні прийоми та методичні рекомендації щодо їх розслідування і запобігання, висувати та перевіряти версії про механізм злочину, його зв'язки з іншими злочинами, причетних осіб та з'ясовувати інші важливі обставини по кримінальних провадженнях.

Список використаних джерел

1. Злочинність у паливно-енергетичній сфері України: кримінологічна характеристика та запобігання: монографія / Б. М. Головкін, Г. Ю. Дарнопих, І. О. Христинич та ін.; за заг. ред. Б. М. Головкіна. Х. : Право, 2013. –248 с.

Вакулик Ольга Олексіївна,

доцент кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ВИВЧЕННЯ ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Одним з головних структурних елементів криміналістичної характеристики, який підлягає обов'язковому вивченню у процесі розслідування кримінального правопорушення, безумовно, є особа злочинця.

Сьогодні, вивчення слідчої практики показує, що сучасні слідчі при побудові тактичного напрямку розслідування не приділяють достатньої уваги вивченню особистості учасника слідчої (розшукової) дії, а особливо особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення. У той же час, про формальний підхід до вивчення слідчими особистості злочинця опосередковано свідчить і той факт, що в протоколах допитів та інших матеріалах кримінальних проваджень рідко містяться відомості про індивідуальні психологічні риси учасників процесу розслідування. А збір даних зводиться, як правило, лише до отримання характеристик з місця роботи, навчання, проживання, довідок з психоневрологічних і наркологічних диспансерів та про судимість.

Ця ситуація, тягне за собою істотне зниження ефективності використання тактичних прийомів, що застосовуються у процесі розслідування в цілому.

У криміналістиці, особа яка вчинила кримінальне правопорушення, може досліджуватися у всій різноманітності прояву його властивостей: фізичних, інтелектуальних і психічних, генетично обумовлених і прижиттєво сформованих, природних і соціальних. Як відомо, всі властивості людини співіснують в нерозривній єдності, а їх поєднання в конкретному індивіді утворює ще одну важливу якість – індивідуальність. Індивідуальність – сукупність зовнішніх та внутрішніх особливостей людини, що формують її своєрідність, відмінність від інших людей [1].

Багатогранність ситуацій, що виникають при здійсненні кримінально-протиправної діяльності в ході розслідування злочинів, створюють передумови до того, що при вивченні особистості злочинця криміналістично значущою може виявитися будь-яка з безлічі його людських якостей: від анатомічних і біологічних (папілярні візерунки, група крові, запах і т.д.) до психологічних і соціальних (особливості протікання психічних процесів, світогляд, професія та ін.).

У свою чергу В. В. Тищенко поділяє криміналістично значущі властивості особистості злочинця на три групи: 1) біологічні, що включають статеві, вікові, фізичні ознаки; 2) психічні, що свідчать про інтелект, емоційну й вольову сферу індивіда; 3) соціальні, що характеризують його суспільний статус, професійну належність, родинний стан, місце проживання, рід занять, взаємини з іншими людьми тощо [2, с. 62].

Криміналістично значущими є властивості злочинця, які проявляються при вчиненні кримінального правопорушення і які відображаються як у свідомості людей, так і у вигляді матеріальних та ідеальних слідів, що залишаються у навколишньому середовищі. Виявлення, фіксація і дослідження цих слідів, а через них відповідно і властивостей злочинця – необхідна ланка у встановленні фактичної картини кримінального правопорушення.

У процесі здійснення криміналістичної діяльності слідчий, спеціаліст, експерт вивчають людину як індивіда в цілому або його окремі властивості в тому обсязі і напрямку, які визначаються завданнями, що стоять перед ними. Слідчий – є головним суб'єктом розслідування події, що відбулася і йому в найбільшій мірі доводиться виконувати основну роботу по дослідженню людини як об'єкта пізнання, а також оцінювати результати діяльності спеціалістів і експертів.

Криміналістична теорія і практика використовує термін «особистість» у найширшому сенсі цього слова, охоплюючи властивостями особистості всю сукупність криміналістично значущих людських якостей: морфологічні, фізіологічні, психічні, соціальні. Так, криміналісти традиційно використовують словосполучення «встановлення особи злочинця», «встановлення особи потерпілого», розуміючи під цим процесом виявлення і використання сукупності властивостей різного рівня [3, с. 40].

Таким чином, під криміналістичним вивченням особистості злочинця слід розуміти встановлення криміналістично значущої інформації про особу яка вчинила кримінальне правопорушення, що включає в себе відомості про її біологічні, психічні та соціальні властивості, які необхідні для ідентифікації особи, вирішення тактичних завдань, встановлення механізму вчинення злочину і фактичної картини події у процесі його розслідування.

Вивчення особистості в процесі розслідування поряд з криміналістикою здійснюють кримінальне право, кримінальний процес, кримінологія, юридична психологія тощо. Однак всі ці науки вивчають її в різних аспектах. Кримінально-правовий аспект вивчення передбачає встановлення ряду обов'язкових ознак, які відносяться до людини як до суб'єкта злочину, (вік, психічний стан; особистісні ознаки, що впливають на кваліфікацію, на покарання). Кримінально-процесуальний напрямок передбачає встановлення даних про особистість, як учасника процесу розслідування, необхідних для забезпечення процесуальної форми розслідування (не володіння державною мовою; вік, наявність фізичних чи психічних вад, які потребують обов'язкової участі захисника тощо). Кримінологічний аспект проявляється у вивченні особистості злочинця як частини дослідження злочинності в цілому, її причин, стану, прогнозування тенденцій розвитку, а також попередження. У свою чергу юридична психологія, більш ретельно вивчає характеристики особистості, котра вчинила злочин, зокрема на її вік, осудність, функціонально-рольові ознаки в усій складності її інтелектуальних, емоційно-вольових та інших ознак [4, с. 113].

Таким чином у ході розслідування кримінального правопорушення багатоаспектний процес вивчення особистості утворюється у складну комплексну задачу, вирішення якої покладається на слідчого. Якому даний процес, в свою чергу, можуть ускладнювати специфічні умови розслідування, що полягають не тільки в обмеженні часу, який слідчий може приділити для вивчення особистості, а й цілеспрямованій протидії окремих учасників процесу, складній психологічній обстановці серед учасників кримінального провадження і навколо розслідування та ін..

Отже, криміналістичне вивчення особистості злочинця у процесі розслідування кримінального правопорушення є важливим напрямком діяльності слідчого в кримінальному провадженні, спрямованого на створення найбільш тактично продуманої системи взаємовідносин з ним у цьому процесі. Зазначений напрямок багато в чому носить загальнотактичний характер, бо впливає на формування слідчим тактики проведення слідчих (розшукових) дій, а в сукупності і на вибір методів, засобів, та прийомів розслідування.

Список використаних джерел

1. Долматова Д.Т. Особистість та рушійні сили розвитку особистості. Психологічні умови становлення особистості у сучасному

суспільстві: матеріали Всеукраїнська науково-практична Інтернет-конференції (Кропивницький, 20 березня 2017 р.): Кропивницький: Центральноукраїнський державний педагогічний університет ім. В. Винниченка. URL:<https://www.cuspu.edu.ua/ua/konferentsii-2016-2017-n-r/vseukrainska-naukovo-praktychna-internet-konferentsiia-psykholohichni-umovy-stanovlennia-osobystosti-u-suchasnomu-suspilstvi/prohrama/6221-osobystist-ta-rushiyi-syly-rozvytku-osobystosti> (дата звернення: 25.10.2020).

2. Тищенко В.В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів монографія. Одеса Фенікс, 2007. 260 с.

3. Яблоков Н.П. Криминалистика в вопросах и ответах: учебное пособие. Москва: Юристъ, 2000. 224 с.

4. Корецький С., Петьков В. Особистість злочинця, як об'єкт психологічного дослідження. Вісник Національного університету оборони України. 2015 № 1 (44). С. 112–116. URL:http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vnaou_2015_1_21.pdf (дата звернення: 26.10.2020).

Васильєва Наталія Юрївна,

заступник директора з експертної роботи
Київського міського центру судово-
психіатричної експертизи, кандидат
медичних наук

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУДОВО-ПСИХІАТРИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Відомо, що ефективна робота судово-психіатричної експертизи залежить від стану та взаємодії в тріаді: законодавчий базис, наукове забезпечення та експертна практика, яка включає організаційну та кадрову складову. На сьогодні доводиться констатувати проблеми в кожній з цих складових.

Так, законодавчий базис має значний діапазон дефектів від недосконалості Закону «Про судову експертизу», відсутності нормативно-правового акту, регламентуючого організацію служби судово-психіатричної експертизи в Україні, законодавчих механізмів оцінки експертного висновку до неефективності існуючого інституту відповідальності експерта за дачу завідомо неправдивого висновку та відмову від надання висновку [1].

Що стосується наукового забезпечення – Український науково-дослідний інститут соціальної, судової психіатрії та наркології, який був створений у свій час для дослідження в першу чергу проблем судової психіатрії, перейменованій МОЗ України. Із його назви вилучено «судова психіатрія», що неминуче спричинить припинення виконання відповідних наукових досліджень.

Тепер про експертну практику. Як зазначено вище, мова йде про організаційні та кадрові складові судово-психіатричної служби. Головною проблемою першої складової є руйнація судово-

психіатричної служби в Україні та абсолютна монополізація державною експертної діяльності. Судово-психіатрична експертиза в Україні не є ні вільною, ні незалежною, всупереч ствердженню Закону України «Про судову експертизу», вона просто відомча. Судово-психіатрична експертиза підпорядкована МОЗ України і це містить в собі значні ризики з точки зору забезпечення незалежності експерта, антикорупційної безпеки та антимонопольного законодавства. Якщо до останнього часу умовна незалежність експерта забезпечувалась існуванням конкуруючих, в позитивному сенсі, експертних закладів, то на даний час, після введення в дію наказу МОЗ України від 17.07.2019 №1626 «Про визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства охорони здоров'я України від 29 червня 2017 року № 722», вони самоліквідуються та перетворюються у філіали єдиного центру, підпорядкованого МОЗ України [2]. Чимала роль у цьому належить сформованій системі фінансування служби. З цієї точки зору вельми сумнівним виявився статус так званих комунальних (на відміну від державних) експертиз. Реформа охорони здоров'я з її гаслом «гроші йдуть за пацієнтом» не передбачала системного реформування судово-психіатричної експертизи. Окрім того, гроші не могли піти за підекспертними тому, що вони не є пацієнтами охорони здоров'я, а значна частина з них просто психічно здорові. Парадокс полягає в тому, що у реалізованій частині медична реформа зробила свій внесок у «виштовхування» судово-психіатричної експертизи із системи охорони здоров'я. У той же час, замовник експертизи – слідчі та судові органи не готові прийняти її в свою систему, оскільки основний зміст цього виду експертизи медичний.

На сьогодні стає очевидним, що судово-психіатрична експертиза все більш перетворюється в чужорідне тіло в системі охорони здоров'я. В чималій мірі з цим пов'язано закриття ряду регіональних судово-психіатричних стаціонарів, як то в Харкові, Вінниці, Херсоні, Одесі. Зі сказаного випливає, що наріжним каменем реформування судово-психіатричної експертизи є рішення проблеми незалежності експерта, експертних закладів та їх фінансування.

Зрозуміло, що ніяка, навіть найдосконаліша організаційно система не зможе ефективно працювати без відповідно підготовленого фахівця. Такою фігурою є експерт. До його підготовки та атестації виникає чимало питань. Це велика тема, яка потребує окремого осмислення. Тому вкажу лише на очевидні проблеми. Судово-психіатричні експерти не готуються в ВУЗах і отримують тільки післядипломну підготовку. З прийняттям Закону України «Про судову експертизу» передбачена окрема процедура атестації судових експертів [3]. У медицині вона наклалася на вже існуючу відомчу атестацію на лікарську категорію зі спеціальності «судово-психіатрична експертиза». Відомо, що пріоритет має закон і відомча атестація мала би бути скасована. Проте, досі судові психіатри одночасно проходять дві атестації в атестаційних комісіях різного

рівня підпорядкування. Це з очевидністю вступає в протиріччя з вимогою закону про те, що експертом є особа атестована у відповідності до закону, а не відомчої інструкції.

Ми виклали тільки частину проблем, але вже вони за своєю значимістю свідчать про необхідність розробки комплексної програми реформування судово-психіатричної експертної служби.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. – 2341-III.
URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

2. Про визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства охорони здоров'я України від 29 червня 2017 року № 722» від 17.07.2019 № 1626. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1626282-19#Text>.

3. Про судову експертизу: Закон України від 25 лют. 1994 р. № 4038-ХІІ (зі змін. та допов.). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>.

Васюта Юлія Володимирівна,

здобувач ступеня вищої освіти магістра
Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник: Чорноус Ю. М.,

професор кафедри криміналістики та судової
медицини Національної академії внутрішніх
справ, доктор юридичних наук, професор

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

Зміни в економічній та політичній системах України призвели до виникнення значної кількості нових злочинів і суттєвих змін у механізмах вчинення раніше відомих. Тож слідчо-криміналістична практика постійно потребує розроблення нових і вдосконалення існуючих криміналістичних методик розслідування з метою підвищення рівня протидії злочинності.

Вітчизняними криміналістами було проведено низку наукових досліджень, що відображають проблеми методики розслідування окремих видів злочинів. Значну увагу приділено питанням формування та реалізації методик розслідування злочинів міжнародного характеру, економічних злочинів, зокрема, розкрадань у різних галузях економіки, податкових, службових, екологічних злочинів, економічного шахрайства, злочинів у сфері підприємницької діяльності, кримінальних правопорушень у бюджетній і банківській сферах тощо. У наукових працях відображено і проблеми розслідування злочинних посягань на життя, здоров'я, майно громадян, боротьби з організованою злочинністю.

Сучасні потреби правозастосовної практики висувають нові наукові завдання в галузі криміналістичної методики. Зокрема, у

загальнотеоретичному сенсі потребують переосмислення та пошуку шляхів вирішення проблеми розширення предметної галузі методико-криміналістичних рекомендацій не тільки для органів досудового розслідування, а й для прокурорів і захисників. Тому є потреба у створенні наукових основ для формування методик підтримання державного обвинувачення за різними видами злочинів і методик здійснення професійного захисту від кримінального переслідування [2].

Крім того, зміни у структурі злочинності спричинили значну актуалізацію прикладних наукових розробок у галузі криміналістичної методики. Зокрема, існує гостра потреба у розробленні нових науково обґрунтованих положень з розслідування злочинів міжнародного характеру, проти основ національної безпеки України, пов'язаних з тероризмом, незаконним обігом зброї та вибухових речовин, кіберзлочинів. Вирішення цих завдань надасть можливість забезпечити органи правопорядку сучасними рекомендаціями щодо застосування криміналістичних засобів, прийомів і методів під час виявлення та розслідування досить поширених і небезпечних кримінально каранних посягань, що завдають значної шкоди державі та громадянам [2].

На думку В.О. Коновалової, методика розслідування у практичному значенні покликана забезпечити слідчого необхідними науковими рекомендаціями, що сприяють прийняттю своєчасних вірних рішень з визначення напрямів і конкретних засобів досягнення істини у кожній справі [4, с. 245]. В.А. Журавель переконує, що методику розслідування злочинів можна охарактеризувати як сукупність порад щодо найбільш ефективних шляхів здійснення діяльності [5, с. 57]. Б.В. Щур вважає, що змістовну частину криміналістичної методики складають методичні рекомендації, які є комплексами взаємопов'язаних типових порад, апробованих слідчою практикою, і пропонує до застосування в розслідуванні окремих видів злочинів, що спрямовані на оптимізацію слідчої діяльності [3, с. 8, 9].

Важливим є питання про впровадження криміналістичних рекомендацій у практику розкриття і розслідування злочинів, оскільки воно пов'язане із функцією науки криміналістики, та останніми десятиліттями багато висловлених рекомендацій не реалізовані на практиці, що є серйозним недоліком у діяльності боротьби зі злочинністю. Потрібно визначитися із поняттям та змістом криміналістичної практики. У цьому явищі варто розмежовувати два аспекти: наукове забезпечення, тобто розроблення необхідних практиці засобів, прийомів і методів діяльності, й організація забезпечення, тобто створення умов для сприйняття і використання практикою цих рекомендацій.

Структура криміналістичної методики розслідування злочинів може бути визначена відповідно до таких елементів [1, с. 404]:

криміналістична характеристика злочину;
обставини, що підлягають з'ясуванню при розслідуванні злочину;

особливості початкового етапу розслідування;
типові ситуації й дії слідчого на початковому етапі розслідування;

наступний етап розслідування і тактика окремих процесуальних, слідчих дій;

профілактична діяльність слідчого при розслідуванні злочину.

Дискусії щодо сутності криміналістичної характеристики та її місця у структурі методики розслідування злочину вже тривалий час відбуваються на сторінках наукової літератури. Так, за результатами дослідження В. В. Тищенко, з однієї точки зору в структуру методики включається криміналістична характеристика розслідування злочинів, а з іншої – така характеристика не включається або заперечується її методичне значення. До того ж існує твердження, що криміналістична характеристика – це основа розробки окремих методик, але не її елемент [1, с. 404, 405; 6, с. 362, 363].

Проте важливо акцентувати увагу на вагомому значенні криміналістичної характеристики для методики розслідування злочинів, адже вона є інформаційною моделлю, яка відображає криміналістично значущі ознаки та має важливе значення для наукових досліджень та практичної діяльності.

Зміст методико-криміналістичного забезпечення слід розуміти як систему розробок та впровадження нових, удосконалення існуючих криміналістичних засобів, методів у практичну діяльність оперативних та слідчих підрозділів з метою ефективного виявлення, попередження та розслідування умисно вчинених суспільно небезпечних діянь, передбачених кримінальним законодавством. Такий зміст складають відповідні рекомендації, які стосуються діяльності органів досудового розслідування України на початковому та наступному етапах розслідування, організації міжнародного співробітництва, особливостей проведення слідчих дій при розслідуванні певних видів злочинів.

Отже, сьогодні в складних економічних, політичних, соціальних умовах знову і знову постає питання зміцнення процесуальної діяльності органів досудового розслідування з метою неухильного дотримання засади верховенства права та законності, а також захисту прав, свобод та законних інтересів особи. На підставі цього, потребують активного дослідження питання методики розслідування злочинів. Їх вирішення надасть поштовх для подальших наукових пошуків, удосконалення чинного законодавства і напрацювання нових або ж більш удосконалених існуючих методик з метою розкриття і розслідування злочинів та розширення можливостей правозастосовної практики не лише на державному, а й на міжнародному рівнях.

Список використаних джерел

1. Черноус Ю.М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів: монографія. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 492 с.
2. Сокуренок В.В. Актуальні питання досудового розслідування та тенденції розвитку криміналістичної методики. Тези доповідей всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Харків, 21 листоп. 2018 р.). URL: http://univd.edu.ua/general/publishing/konf/21_11_2018/pdf/1.pdf.
3. Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук: спец. 12.00.09. Х., 2011. С. 8–9.
4. Коновалова В. Е. Актуальные проблемы тактики и методики расследования преступлений. Выбранные творы. Х., 2012. С. 245.
5. Журавель В. А. Криміналістичні категорії: традиції та новації (деякі дискусійні питання). Правничий часопис Донецького університету. Донецьк, 2002. Вип. 2 (8). – С. 57.
6. Тищенко В. В. К дискуссии о структуре методик расследования отдельных видов преступлений. Актуальні проблеми кримінального права та кримінології, кримінально-виконавчого права: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 10-річчю Міжнародного гуманітарного університету (м. Одеса, 28 жовт. 2011 р.). Одеса, 2011. С. 362–363.

Венгерова Юлія Віталіївна,

аспірант кафедри криміналістики
та домедичної підготовки Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ

ТИПОВІ ПОМИЛКИ В ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТІВ, ОБШУКІВ ТА ІНШИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Особливе місце серед всіх інших джерел доказів займають показання та речові докази, які набувають форми доказів лише у разі дотримання прав, свобод та законних інтересів осіб, які володіють інформацією про подію кримінального правопорушення та правильного їх процесуального оформлення. Проте, під час проведення допитів, одночасних допитів двох або більше осіб, обшуків та інших слідчих (розшукових) дій при розслідуванні злочинів, пов'язаних із туризмом, слідчі нерідко стикаються з труднощами як процесуального, так і організаційно-тактичного характеру.

Як показав аналіз наукової літератури та судово-слідчої практики, типовими помилками організаційно-підготовчого етапу допиту, одночасного допиту двох або більше осіб, обшуку тощо є:

- формальний підхід до вивчення особливостей методики розслідування злочинів даної категорії, а також до тактики проведення слідчих (розшукових) дій при розслідуванні таких злочинів;
- ігнорування допомоги спеціаліста при підготовці до проведення слідчих (розшукових) дій;
- ігнорування рекомендацій щодо складання попереднього плану проведення слідчих (розшукових) дій, в якому були б прописані всі складові проведення, тактичні прийоми впливу на ситуацію та учасників слідчої (розшукової) дії;
- недостатній рівень ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, а також поверхнєве вивчення особистості кожного з допитуваних, характеру їх взаємовідносин, поведінкових особливостей обшукуваного тощо;
- замість проведення слідчої (розшукової) дії особисто слідчим – надання оперативним працівникам доручення про їх проведення тощо.

Виходячи з цього, слідчому необхідно більш ретельно готуватися до допиту, одночасного допиту, обшуку у справах щодо злочинів у сфері туристичної діяльності. Зокрема, вивченню підлягають не тільки матеріали кримінального провадження, а й нормативні акти та спеціальна література.

На цьому наполягає й Т. О. Калюга, яка зазначає, що окрім традиційних обставин, які підлягають встановленню (яка обстановка вчинення злочину, де саме вчинено злочинні дії і в якій час, у який спосіб, хто вчинив злочинні дії і яка участь цієї особи у вчиненні злочину тощо), актуальною є потреба й у науковому вивченні об'єктивної обстановки, що склалася у готельному бізнесі, враховуючи правовий режим функціонування правовідносин у цій сфері та його вплив на обрання способу вчинення злочину, в наслідок якого утворюються певні сліди, вибір жертви тощо [1].

Попереднє вивчення матеріалів кримінального провадження та попередня підготовка до проведення слідчої (розшукової) дії є запорукою успіху, особливо, якщо потерпілою стороною або підозрюваним у провадженні є іноземець. Через специфіку напрямів туристичної діяльності та географію поширення злочинних дій, такі випадки виникають досить часто.

Як слушно звертають увагу Т. М. Біденчук і Н. В. Павлова, складність проваджень, де учасниками процесу розслідування є іноземці, пов'язана з чітко встановленими термінами можливого перебування іноземця на території нашої держави та необхідністю запрошення перекладача. Останній, не знаючи специфіки роботи слідчого, не може повністю виконати покладені на нього обов'язки, тому що не знає спеціальної юридичної термінології кримінального судочинства України. Щоб запобігти неправильному трактуванню юридичних термінів, появи ускладнень у процесі перекладу, необхідно вирішити низку організаційних питань щодо залучення перекладачів, а

також професійної підготовки слідчих. Ураховуючи фактор тимчасового перебування під час проведення допиту чи здійснення з ним інших процесуальних дій, бажано документувати всі проведенні дії не лише у відповідних протоколах, але й застосовувати під час проведення цих дій належні технічні засоби фіксування з дотриманням усіх процесуальних вимог щодо застосування [2, с. 96]. Як свідчить аналіз матеріалів кримінальних проваджень, такі дії не завжди виконуються слідчими.

Матеріали кримінальних проваджень та опитування практичних працівників свідчить і про проблеми та недоліки, що виявляються під час безпосередніх допитів. Так, виходячи зі змісту протоколів допитів, простежується формалізм, що полягає у поверхневому описі події злочину, без уточнення дрібних деталей, які могли б сприяти встановленню важливої інформації. У показаннях різної категорії осіб має місце безліч неточностей, розбіжності з показаннями інших учасників та іншими джерелами доказів. В той час, як слідчі (розшукові) дії, спрямовані на усунення розбіжностей, проводилися лише у 34 % випадків.

Щодо встановлення психологічного контакту – 37 % працівників поліції надали відповідь, що в них бракує часу, достатнього для встановлення психологічного контакту і вони обмежуються фіксацією обов'язкових анкетних даних та задаванням питань, які є обов'язковими для процедури проведення допиту. Витрачати час на знайомство з допитуваною особою, а також проводити тривалі бесіди на сторонні теми, цікаві допитуваному, 87 % слідчих не бачають можливості через великий обсяг функціональних обов'язків та щільність робочого графіку.

Бракує слідчим часу й технічної можливості супроводжувати процес отримання показань звуко- або відеозаписом. У 78 % підозрювані особи через деякий час відмовляються від своїх показань, мотивуючи тим, що вони були отримані внаслідок психологічного тиску чи фізичного впливу. В той час, як матеріали звуко- відеозапису могли б сприяти спростуванню даних заяв і довести про правомірність дій особи, яка провела допит.

Крім того, дослідженням встановлено, що кримінальні провадження щодо злочинів, пов'язаних із туристичною діяльністю, мають тривалі строки розслідування. У зв'язку із чим, потерпілі та свідки на момент судового розгляду можуть ненавмисно викривляти раніше надані показання або забувати про ряд обставин. Інформація, яка міститься у матеріалах відеозапису, що є додатком до протоколу допиту, може допомогти пригадати певні факти щодо події кримінального правопорушення.

Найсуттєвішою проблемою є небажання слідчих застосовувати весь спектр тактичних прийомів, які рекомендовані криміналістикою та напрацьовані практикою.

Опитування слідчих, які розслідували кримінальні провадження щодо злочинів у сфері туризму, показало, що серед найчастіше використовуваних здебільшого застосовуються наступні тактичні прийоми:

- запевнення в зайнятті неправильної позиції (94 %);
- роз'яснення можливості пом'якшення покарання у разі визнання провини та співпраці з правоохоронними органами (86 %);
- оголошення показань інших осіб (56 %);
- згадування про наявні у слідства докази та їх пред'явлення (81 %);
- створення завищеної поінформованості слідчого щодо події злочину (78 %);
- приховування меж поінформованості слідчого щодо події злочину (62 %);
- виокремлення із загального потоку інформації тієї, що має відношення до справи (51 %);
- фактор раптовості (71 %) тощо.

Водночас, низку тактичних прийомів, які могли б бути в нагоді, слідчі або взагалі не назвали, або вважають, що вони не ефективні, або послаються на брак часу для їх використання (про що ми вже згадували). Такий тактичний прийом, як співставлення фактів та коректування предмету розповіді взагалі не назвали в той час, як ці тактичні прийоми допомагають держати ситуацію під контролем. Одним із тактичних прийомів допиту, що не повною мірою використовується слідчими під час допиту та обшуку – спостереження за поведінкою допитуваного, обшукуваного та його психофізіологічними реакціями. До того ж, згадуючи про пред'явлення наявних доказів на допиті, слідчі не приділяють достатньої уваги особливостям пред'явлення таких доказів, залежно від певних обставин.

Список використаних джерел

1. Калюга Т.О. Розслідування шахрайства у сфері надання туристичних послуг: дис. канд. юрид. наук.: 12.00.09. Київ: Міжрегіональна академія управління персоналом, 2019. 240 с.
2. Біденчук Т.М., Павлова Н.В. Установлення психологічного контакту під час допиту громадянина іншої держави за участю перекладача. Jurnalul juridicnational: teorieşipractică. 2–2 (36). 2019. С. 94–97.

Висоценка Юлія Вікторівна,
здобувач кафедри криміналістики та судової
медицини Національної академії внутрішніх
справ

ТИПОВІ СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРАДІЖОК

Успішне розслідування кримінальних проваджень за фактами крадіжок, вчинених злочинними групами, перш за все обумовлене тим, наскільки вчасно, законно й обґрунтовано приймається рішення про початок досудового розслідування, наскільки повно й точно зафіксовані сліди злочину, яка інформація наявна про осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, які заходи вжито щодо розшуку викраденого майна, а також наявністю певних теоретичних знань слідчих, їх практичним досвідом з розслідування досліджуваних злочинів.

Початковий етап розслідування – категорія криміналістична, яка використовується для визначення періоду досудового розслідування, в межах якого за допомогою слідчих (розшукових) дій, організаційних та оперативно-розшукових заходів встановлюються обставини кримінальної події, які мають ознаки кримінального правопорушення. Зміст таких обставин полягає у отриманні органами та особами, які проводитимуть розслідування, орієнтуючої інформації про вчинений злочин; у забезпеченні процесу, пов'язаного із побудовою та перевіркою слідчих версій; планування розслідування; вжиття заходів, спрямованих на розшук злочинця та викраденого майна.

Вважаємо, що зміст слідчої ситуації не обмежується визначенням лише зовнішніх та внутрішніх характеристик процесу розслідування, насамперед сутність зазначеної категорії покликана визначати напрям розслідування та обумовлювати його тактичні завдання.

Розуміння типових слідчих ситуацій, виникнення яких притаманне конкретним видам кримінальних правопорушень – є важливим аспектом у роботі особи, яка проводить досудове розслідування. Розуміння специфічних ознак того чи іншого злочину, які виникають в залежності та під дією конкретних обставин – обумовлює широкі можливості пов'язані з плануванням та організацією розслідування, а також побудовою та перевіркою версій.

На нашу думку, типова слідча ситуація початкового етапу розслідування крадіжок, вчинених групою осіб – являє собою сукупність обставин, подій та процесів, зумовлених специфічними ознаками вчиненого кримінального правопорушення та особливостями обраних особою, яка проводить досудове розслідування, криміналістичних засобів та методів, з метою усунення негативних наслідків та забезпечення швидкого розкриття та всебічного і повного розслідування кримінального правопорушення.

Враховуючи результати нашого дослідження, можемо дійти висновку, що типовими слідчими ситуаціями, які виникають на початковому етапі розслідування крадіжок, вчинених групою осіб є ситуація у яких:

1) встановлена інформація про наявний склад кримінального правопорушення, передбачений ст. 185 КК України, наявна інформація про вчинення злочину групою осіб, але особи злочинців та їх місцезнаходження не встановлено.

2) встановлена інформація про наявний склад кримінального правопорушення, передбачений ст. 185 КК України, наявна інформація про вчинення злочину групою осіб, особи злочинців встановленні, але на місці події такі особи не затримані та їх місцезнаходження не відоме.

3) встановлена інформація про наявний склад кримінального правопорушення, передбачений ст. 185 КК України, особи, які вчинили крадіжку затримані.

4) інформація, яка б достовірно вказувала на ознаки злочину відсутня.

Кожній із запропонованих нами типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування крадіжок, вчинених групою осіб притаманний певний алгоритм дій слідчого, спрямований на подолання негативних чинників та вирішення ситуації. Сутність діяльності слідчого під час розслідування обумовлює його вміння чітко визначити необхідний алгоритм та забезпечити проведення всіх необхідних слідчих (розшукових) дій, з метою повного, всебічного та об'єктивного дослідження всіх обставин злочину та прийняття остаточного рішення.

Водночас хочемо звернути увагу, що запропонований нами перелік слідчих (розшукових) дій до кожної конкретної слідчої ситуації носить здебільшого рекомендаційний характер. Визначені нами заходи не є вичерпними та можуть бути доповнені у зв'язку із вирішуваними в ході розслідування завданнями. Не викликає сумнівів той факт, що центральна та провідна роль у процесі діяльності з організації роботи на початковому етапі розслідування крадіжок, вчинених групою осіб, належить слідчому, який визначає пріоритетні напрями, висуває криміналістичні версії, формує доручення оперативним підрозділам на проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій.

Список використаних джерел

1. Криміналістика: підручник / В.В. Пясковський, Ю.М. Черноус, А.В. Іщенко та ін. Київ, 2015. 704 с.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. №4651-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/4651>. (Дата звернення 01.11.2020 р.).

Власенко Сергій Олександрович,
ад'юнкт відділу докторантури та ад'юнктури
Національної академії внутрішніх справ

СУЧАСНИЙ СТАН РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ЗАВОЛОДІННЯ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ

У зв'язку із погіршенням економічного стану в світі збільшився рівень кримінальних правопорушень проти власності громадян, також дана тенденція не оминула і Україну. Проблема незаконного заволодіння транспортним засобом не стала виключенням, які реєструють щодня, а також нові способи вчинення цього протиправного діяння. Наприклад, із застосуванням евакуаторів, нових технічних пристроїв, участь в таких діяннях беруть злочинні угруповання і не є виключенням той факт, що її члени отримують відповідну допомогу від корумпованих чиновників різного рівня, і це не може не викликати хвилювання у громадян.

На законодавчому рівні були прийняті зміни для протидії незаконного заволодіння транспортних засобів, а саме 22 вересня 2020 року Президентом України Володимиром Зеленським було підписано Закон України «Про внесення змін до статті 289 Кримінального кодексу України щодо протидії незаконному заволодінню транспортним засобом», і відтепер за вчинення даного правопорушення більше не передбачено покарання у вигляді штрафу чи виправних робіт [1].

Також, 1 липня 2020 року набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень», завдяки якому було введено новий термін, такий як «кримінальний проступок», і запроваджено новий підрозділ – дізнання в Національній поліції, де ключовою метою було розвантаження підрозділів слідства [2].

Офіційна статистика вчинених правопорушень за статтею 289 кримінального кодексу України яку надала Генеральна прокуратура України демонструє, що станом на вересень 2020 року (з початку року) було зареєстровано 17362 провадження в ЄРДР з яких незаконно заволоділи 9281 автомобіль, в яких 7483 особам вручено повідомлення про підозру, 5734 проваджень які були направлені до суду з обвинувальним актом, порівняно з попередніми роками статистка покращилась (за 2019 рік зареєстровано в ЄРДР 34895, викрадено автомобілів 19657, 11815 особам вручено повідомлення про підозру, 9143 проваджень які були направлені до суду з обвинувальним актом; за 2018 рік зареєстровано в ЄРДР 42922, викрадено автомобілів 25506, 13631 особам вручено повідомлення про підозру, 11084 проваджень які були направлені до суду з обвинувальним актом; за 2017 рік зареєстровано 57743 в ЄРДР, викрадено автомобілів 33209,

16181 особам вручено повідомлення про підозру, 12401 проваджень які були направлені до суду з обвинувальним актом) [3].

Вчені-криміналісти встановили, що для незаконних заволодінь транспортних засобів характерними є такі способи підготовки до його вчинення, які застосовуються в комплексі:

- вибір місця і способу незаконного заволодіння ТЗ;
- вибір часу вчинення незаконного заволодіння ТЗ;
- підготовка місця для переховування ТЗ;
- пошук предмета злочинного посягання;
- розробка плану заволодіння ТЗ;
- добір учасників організованої групи та розподіл ролей між ними;
- збирання даних про об'єкт злочинного посягання і спостереження за ним;
- придбання чи виготовлення знарядь вчинення злочину;
- попередня домовленість із конкретними особами про продаж (зберігання) ТЗ;
- вироблення певної лінії поведінки і розробка заходів щодо протидії правоохоронним органам у випадку викриття організованих злочинних груп [4, с. 41].

На нашу думку спосіб вчинення злочину є однією із найважливіших частин криміналістичної характеристики незаконного заволодіння транспортного засобу, оскільки від нього по-перше, буде встановлена правова кваліфікація відповідно до КК України; по-друге, слідчий може припустити чи до даного правопорушення була проведена підготовка, чи у особи винник умисел не задовго до протиправних дій щодо особи потерпілої; по-третє, шлях відступу викраденого транспортного засобу, чи то особа підозрюваного їхала по основній дорозі, а можливо долала відстань через дорогу спальних масивів, та інше. Також можна припустити рівень володіння навичками злочинця, наявність у нього спеціального технічного обладнання, щоб відмикати сигналізацію, заглушувати сигнал GPS-трекера (якщо такий наявний в викраденому транспортному засобі). І підбиваючи дані факти можна опрацьовувати коло осіб які раніше відбували покарання за схожі способи вчинення правопорушення, бо навряд чи особа яка раніше відчиняла двері автомобіля за допомогою спеціальних пристроїв і відмикала сигналізацію, буде розбивати скло дверей транспортного засобу, а потім робити певну маніпуляцію з дротами, щоб завести двигун.

Можна прогнозувати, що статистика з незаконного заволодіння транспортного засобу – покращиться, але в першу чергу це відбулося не завдяки змінам в законодавстві, а саме через те, що у зв'язку із пандемією COVID-19, більшість громадян не виїжджали за кордон, поза межі свого населеного пункту, працювали дистанційно в своїх помешканнях, оскільки діють обмеження і тому транспортні засоби залишались під більш чітким наглядом. З приводу внесених змін в

статтю 289 Кримінального кодексу України можна прогнозувати, що статистика покращиться, але однозначно за дану «послугу» буде збільшена ціна, оскільки покарання більше не передбачає штрафів та виправних робіт. На цих змінах остаточно не можна зупинитися, і тому для вирішення в комплексі даної проблематики пропонуємо:

розробити криміналістичну методику розслідування незаконного заволодіння транспортних засобів;

необхідно покращити організацію взаємодії підрозділів Національної поліції під час розслідування даного правопорушення;

збільшити кількість відеокамер системи «безпечне місто»;

надати превентивним підрозділам контроль на гаражні кооперативи, які б могли перевіряти гаражні приміщення, наявність пристроїв, що заглушують сигнал до супутнику, наявність невстановлених транспортних засобів, а саме відсутність документів, номерних знаків або пошкодження Vin-code.

Список використаних джерел

1. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#Text>.

2. Офіційне інтернет-представництво Президент України Володимир Зеленський. URL: <https://president.gov.ua/news/glava-derzhavi-pidpisav-zakon-shodo-posilennya-vidpovidalnos-63861>.

3. Офіційний сайт Генеральної прокуратури України. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113281&libid=100820&c=ed it&_c=fo.

4. Христов О.Л. Протидія незаконним заволодінням транспортними засобами: криміналістичний аспект: монографія. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 148 с.

Войтович Євген Михайлович,

здобувач кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ДОПИТУ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ НАСИЛЬНИЦЬКОГО ЗНИКНЕННЯ ЛЮДИНИ

Допит – це слідча (розшукова) дія, змістом якої є одержання показань від особи, яка володіє відомостями, що мають значення для розслідуваного кримінального правопорушення. Допит можна охарактеризувати як процес передачі інформації про розслідуване кримінальне правопорушення, пов'язані з ним обставини і людей. Ця інформація надходить до допитуваного в момент сприйняття ним тих або інших явищ або предметів, запам'ятовується і потім під час допиту відтворюється і передається слідчому[1, с. 440].

Під час розслідування насильницького зникнення людини у слідчого виникають проблеми із допитом осіб, які вчиняють такі злочини. Пояснюється це тим, що такі особи, у більшості

випадків, перебувають на території іншої держави або на території невідконтрольній Україні.

У разі встановлення місцеперебування насильницького зниклої людини на території іншої держави, або на території невідконтрольній Україні вона оголошується в розшук відповідно до положень Міжнародної Конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень (2006 р.) [2, 3] та Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти» (2018 р.) [4].

У разі встановлення особи підозрюваного, який перебуває на території іншої держави, або на території невідконтрольній Україні (у 89 % кримінальних провадженнях) така СРД як проведення допиту здійснюється у двох формах:

1) виклик зазначених осіб на підставі запиту про міжнародну правову допомогу, сприяння їх прибуттю, проведення допиту компетентними органами запитуючої держави;

2) допит зазначених осіб на підставі запиту про міжнародну правову допомогу компетентними органами запитуваної держави.

Допит та інші форми отримання показань учасників кримінального провадження регламентуються міжнародними договорами України. Наприклад, Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах 1959 року веде мову про виконання судових доручень, які стосуються допиту, ставки віч-на-віч щодо свідка, експерта (ст. ст. 7-12) [5].

Мінська конвенція 1993 року з Протоколом 1997 року до неї передбачає надання правової допомоги шляхом «допиту сторін, третіх осіб, підозрюваних, обвинувачених, потерпілих, свідків, експертів» (ст. 6) [6]. Стаття 9 регламентує порядок виклику свідків, потерпілих, цивільних позивачів, цивільних відповідачів, їх представників, експертів.

Відповідно до ч. 1 ст. 566 КПК України особу, яка перебуває за межами України, для провадження слідчих чи інших процесуальних дій на території України викликають повісткою на підставі запиту (доручення) про міжнародну правову допомогу. У свою чергу, допит підозрюваного, обвинуваченого, свідка, потерпілого, його представника у порядку міжнародної правової допомоги регламентований ст. 552 КПК України у формі запиту про міжнародну правову допомогу [7].

Слід зауважити, що виконання запитуваних українським органом досудового розслідування процесуальних дій із додержанням українського процесуального законодавства для компетентних органів іноземних країн є досить складним. Особливо це стосується держав, в яких кримінальний процес значною мірою відрізняється від українського. Тому навіть при дотриманні українською стороною при складенні запиту усіх вимог немає гарантій того, що запит буде виконано іноземним компетентним органом повною мірою відповідно до законодавства України. Порушення ж вимог процесуального

законодавства України при виконанні запиту може призвести до того, що докази, отримані при наданні правової допомоги, будуть визнані недопустимими.

Відповідно до ч. 2 ст. 553 КПК України відомості, що містяться в матеріалах, отриманих у результаті виконання дій, передбачених у запиті про міжнародне співробітництво, органами іноземної держави та за процедурою, передбаченою законодавством запитуваної держави, не потребують легалізації і визнаються судом допустимими, якщо під час їх отримання не було порушено засади справедливого судочинства, права людини і основоположні свободи.

Зміст ч. 1 ст. 553 КПК України вказує на те, що під час отримання міжнародної правової допомоги доказ може бути отриманий в результаті виконання запиту про міжнародну правову допомогу. Необхідно пам'ятати, що докази та відомості, одержані від запитуваної сторони в результаті виконання запиту про міжнародну правову допомогу, можуть бути використані лише у кримінальному провадженні, якого стосувався запит, крім випадків, коли досягнуто домовленостей про інше із запитуваною стороною. У ч. 2 ст. 553 КПК України міститься застереження, що відомості, які містяться в матеріалах, отриманих внаслідок виконання запиту про міжнародну правову допомогу, не можуть визнаватися судом допустимими, якщо запит компетентного органу України був переданий запитуваній стороні з порушенням передбаченого порядку, встановленого цим Кодексом або міжнародним договором України[7].

Однак, у вивчених кримінальних провадженнях такий запит на проведення СРД у 99 % ігнорувався.

З огляду на викладене вважаємо за доцільне рекомендувати слідчим і прокурорам звертатися до компетентних органів на непідконтрольній Україні території із проханням виконати запит за процедурою, визначеною чинним кримінальним процесуальним законодавством України, лише у разі нагальної потреби у цьому.

Список використаних джерел

1. Криміналістика: підручник / [В.В. Пясковський, Ю.М. Черноус, А.В. Самодін та ін.] ; за заг. ред. В.В. Пясковського. 2-ге вид., перероб.і допов. Київ: Право, 2020. 752 с.

2. Міжнародна Конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень від 20 груд. 2006 р. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154(дата звернення – 01.11.2020).

3. Про приєднання України до Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень: Закон України від 17 черв. 2015 р. № 525-VIII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/525-19#n2>(дата звернення – 01.11.2020).

4. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти: Закон України від 12 лип. 2018 р. № 2505-VIII. Верховна Рада України. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19> (дата звернення – 01.11.2020).

5. Європейська конвенція про взаємну правову допомогу у кримінальних справах 1959 року з Додатковими протоколами 1978 та 2001 року до неї: ратифікована Законом України від 16 січ. 1998 р. Збірник міжнародних договорів України про правову допомогу у кримінальних справах. Багатосторонні договори. Київ, 2006. С. 112–232.

6. Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 22 січня 1993 року. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/997_009 (дата звернення – 01.11.2020).

7. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення – 01.11.2020).

Волошин Олексій Гнатович,

старший викладач кафедри
криміналістичного забезпечення та судових
експертиз ННІ № 2 Національної академії
внутрішніх справ

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ЗАСАДИ ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ

Науково-технічний процес впливає на всі сфери суспільних відносин, тому на стадії попереднього розслідування кримінальних проваджень так і на стадії судового слідства встановлення справжньої сутності тих чи інших фактів або явищ, які мають значення по кримінальному провадженні, часто потребують спеціальних знань. Тому практично кожен випадок розслідування кримінальних правопорушень, не відбувається без використання спеціальних знань, тобто залучення спеціалістів чи судових експертів. У таких випадках без висновку спеціаліста-експерта слідство не може прийти до правильного та обґрунтованого висновку про винуватість.

Серед процесуальних форм залучення спеціальних знань, що передбачені КПК України, найбільш поширеними є участь спеціаліста у проведінні процесуальних дій та проведення судової експертизи.

Судова експертиза – це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового розслідування чи суду (ст. 1 Закон України «Про судову експертизу»).

В діяльності з розслідування кримінальних правопорушень залучення судового експерта, призначення та проведення судової експертизи (ст.ст. 242 (Підстави проведення експертизи) – ст. 243

(Порядок залучення експерта) ст. 244 (Розгляд слідчим суддею клопотання про залучення експерта) ст. 245 (Отримання зразків для експертизи) КПК України) за своїм значенням визнається основною процесуальною формою використання спеціальних знань, оскільки надає найбільших можливостей в застосуванні науково-технічних досягнень для вирішення завдань кримінального судочинства. Висновок експерта є процесуальним джерелом доказів (ч. 2 ст. 84 КПК України) та має однакове процесуальне значення з іншими доказами у кримінальному провадженні.

У кримінальних провадженнях експертиза проводиться експертом за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду (ч. 1 ст. 242 КПК України).

Крім того, проведення судової експертизи є важливою складовою адміністративного провадження та у порядку цивільного судочинства, інших галузях юриспруденції та сферах суспільного життя для вирішення різноманітних завдань, де є потреба у залученні спеціальних знань.

Розслідування пожежі, як і процес доказування у інших кримінальних провадженнях, пов'язане з встановленням та оцінкою, іноді дуже багатьох обставин, явищ та даних, які враховуються при визначенні осередку пожежі (місце виникнення початкового горіння), перевірки версій про причину її виникнення тощо. Повнота та об'єктивність розслідування залежить від їх достовірності. У таких випадках задача встановлення істини може бути вирішена іноді тільки за допомогою експертизи. По справах про пожежу експертний висновок часто оказує вирішальний вплив на хід попереднього слідства по справі про пожежу і на рішення суду.

Процесуально порядок призначення та проведення судових пожежно-технічних експертиз, як люба інша судова експертиза, визначаються Законом України «Про судову експертизу», Кримінально-процесуальним та Цивільно-процесуальним кодексами України, Арбітражно-процесуальним кодексом України та іншими процесуальними законами діючими на території України. Порядок призначення та проведення судових експертиз регламентується діючою Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. №53/5 (із змінами).

Пожежно-технічна експертиза повинна відповідати усім вимогам процесуального законодавства України, тому що тільки у такому випадку вона може відповідати задачам правосуддя. Висновок експерта набуває статус доказу по справах тільки при умові, коли він складений у встановленому законом порядку. Не дотримання процесуальних норм при призначенні і проведенні експертизи позбавляє висновок експертизи доказової сили.

В Законі України «Про судову експертизу»: надається поняття судової експертизи (Ст. 1); викладені принципи судово-експертної

діяльності (Ст. 3) і гарантії незалежності судового експерта та правильності його висновку (Ст.4); зазначено про осіб, які можуть бути судовими експертами (Ст. 10); викладені основні обов'язки і права судового експерта (Ст. 12, Ст. 13) та відповідальність судового експерта (Ст. 14); інше стосовно судово-експертної діяльності.

У кримінальному судочинстві підстави проведення експертизи та порядок залучення експерта регламентований у ст. 242, 243, 332 КПК України [2]. Про особу, яка може бути експертом, її відповідальність, права та обов'язки, висновок експерта та його зміст зазначається у ст.ст. 69, 70, 101, 102 КПК України.

У цивільному судочинстві призначення судової експертизи, вимоги до особи-експерта, обов'язки і права експерта та його відповідальність за неправдивий висновок або за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків регламентовані ст. 53 ЦПК України. Вимоги до висновку експерта викладені в ст. 66 ЦПК. Порядок призначення експертизи за ухвалою суду викладені в ст. 143 і ст. 144 ЦПК. Порядок проведення експертизи за ухвалою та оцінка висновку експерта викладені в ст.147. В ЦПК, окремими статтями визначено проведення комісійної експертизи ст. 148), комплексної експертизи (ст. 149), додаткової і повторної експертизи (ст. 150).

У господарчому судочинстві порядок призначення і проведення судової експертизи, обов'язки і права експерта, зміст висновку експерта регламентовані ст.ст. 31, 41, 42 ГПК України.

Відповідні вимоги до призначення судової експертизи є і в Кодексі про адміністративне правопорушення України та інших Законах України, в яких при необхідності передбачається призначення судових експертів.

Існують і підзаконні акти, які більш детально регламентують порядок призначення та проведення судових експертів. В першу чергу до них відносяться Інструкція про призначення та проведення судових експертів та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р.№53/5 (із змінами) та науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертів та експертних досліджень.

При підготовці та призначенні експертів формулювання питань, вирішення яких доручається експертові, обов'язково слід дотримуватися певних правил і рекомендацій, які побудовані на класичних принципах криміналістики. Від того наскільки компетентно будуть сформульовані такі питання, залежить і результат (повнота та об'єктивність)експертного дослідження.

Перше. Питання повинні бути конкретизовані, базуватися на фактичних обставин кримінальному провадженні, не виходити за рамки спеціальних знань.

Друге. Питання викладаються в логічній послідовності. Перелік питань повинен бути максимально повним, для того, щоб висновок

мав вичерпаний характер, але не механічним переписуванням з методичних збірників повного списку питань, які можуть вирішуватися тією чи іншою експертизою.

Третє. Неприпустимим є постановка перед експертом питань, які з урахуванням сучасного стану експертної та криміналістичної науки в державі, не можуть бути вирішені.

Четверте. Якщо слідчий (дознавач) не може бути зорієнтований в якісному та кваліфікованому призначенні конкретної експертизи, буде доцільним завчасно проконсультуватися з відповідним експертом, роз'яснити йому обставини справи і погодити перелік питань, на які він зможе дати відповідь в експертному висновку.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодексу України: станом на 1 грудня 2013 р URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

2. Кримінальний кодекс України: станом на 20 грудня 2014 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

3. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015. № 580-VIII. Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

4. Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події: затверджено Наказом МВС України від 03.11.2015 р. № 1339 URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15>.

5. Про судову експертизу: Закон України № 4038-XII за станом на 25 лютого 1994 р. / Верховна Рада України. Офіц. вид. К.: Парлам. вид-во, 1994. № 28. 232 с.

6. Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України: затверджено Наказом МВС України від 03.11.2015 р. № 1343 URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1390-15>.

7. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні: Затверджено наказом Міністерства внутрішніх справ України від 7 лип. 2017 р. № 575. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1390-15>.

8. Про затвердження Порядку ведення Реєстру методик проведення судових експертиз: наказ Міністерства юстиції України від 02 жовтня 2008 р. № 1666/5, із змінами, внесеними згідно з Наказами Міністерства юстиції № 1274/5 від 08.01.2014.

Воробей Олена Вячеславівна,
професор кафедри криміналістичного
забезпечення та судових експертиз ННІ № 2
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент;
Дідовець Ярина Олексіївна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
ННІ № 2 Національної академії внутрішніх
справ

НОВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЗАХИСТУ ВІД ПІДРОБКИ МАРОК АКЦИЗНОГО ПОДАТКУ

Як відомо, марка акцизного податку – це спеціальний знак встановленого зразка, яким маркуються алкогольні та тютюнові вироби. Наявність її на цих товарах підтверджує сплату акцизного податку, легальність ввезення та реалізації на території України. Вона є бланком документу суворої звітності та захищена спеціальними елементами захисту, які покликані унеможливити її підробку [1].

На сьогоднішній день, за фактами незаконного виготовлення алкогольних напоїв та придбання, перевезення й зберігання підроблених марок акцизного податку, відкрито значні об'єми кримінальних проваджень. За даними Кабінету Міністрів України, у 2019 році з незаконного обігу було вилучено алкогольних напоїв вартістю 154,8 млн грн. А у січні 2020 року проведено 443 перевірки в місцях роздрібної торгівлі алкоголем і встановлено 435 випадків порушень. Варто зазначити, що щорічно держбюджет України втрачає мільярди від несплати акцизу і від розмаху контрабанди. Наприклад, 2018 року – це, як мінімум, 2,6 млрд грн., а 2019 – 4,6 млрд грн.

Очікується, що Міністерству фінансів вдасться зламати тенденцію і значно збільшити надходження акцизного податку за допомогою сучасної системи контролю та новітньої захищеної від підробки акцизної марки. Для ефективної боротьби з цією проблемою компанія Industrial Innovation Group розробила нову інноваційну систему Track&Trace, а також нову цифрову голографічну акцизну марку нового покоління. За допомогою впровадження комплексної інформаційної автоматизованої системи Track&Trace відбудеться відстеження марок акцизного збору на всіх етапах, від розміщення замовлення на марки в Державній податковій службі України і до надходження маркованої продукції в роздріб. За допомогою цієї інноваційної системи буде запроваджено повний контроль продажу підакцизних товарів, спрощення документообігу та зменшення обсягів тіншового ринку підакцизних товарів. Однак, для повноцінного запуску системи треба не тільки впровадити вже розроблену технологію, а й почати випуск принципово нових акцизних марок.

Чинне на сьогодні в Україні маркування підакцизної продукції паперовими марками є недостатньо ефективним засобом контролю.

Для того, щоб розпочати боротьбу з контрабандою та ухиленням від оподаткування підакцизних товарів, Кабінет Міністрів України постановою «Деякі питання маркування алкогольних напоїв» від 12.02.2020 р. (набрала чинності 18.02.2020 р.) № 74 затвердив нові зразки марок акцизного податку для алкогольних напоїв вітчизняного та імпортного виробництва, запроваджені з 1 травня 2020 року [2].

Паперові акцизні марки змінилися: на них додано 2 елементи (QR-код та штрих-код), за допомогою яких можна буде зчитати інформацію та ідентифікувати товар. Варто зазначити, що фізичні параметри акцизної марки нового зразка не передбачають яких-небудь змін до наявної технології нанесення акцизної марки на підакцизні товари – тобто ніякого додаткового обладнання виробника або імпортерам докупувати не потрібно. Працюватиме це так – на готовий виріб, а також на ящик, наноситься унікальний код, що має 12 символів (цифр і букв), у якому зашифровано інформацію про товар (дату, час, місце виготовлення тощо). За допомогою такого коду кожен покупець коли завгодно (через програму в смартфоні, СМС або зателефонувавши) може перевірити легальність походження продукту, на який цей код нанесено. Тобто тепер кожен може бути своєрідним контролером.

Варто вказати і на певні недоліки запропонованих нововведень. По-перше, система Track&Trace може бути реалізована тільки в тому випадку, якщо на товар наноситься акцизна марка з унікальним кодом, який знімається (гаситься) в момент продажу товару кінцевому покупцю і виводиться з обігу. Якщо не виводити унікальний код з обігу, він буде використовуватися ще на тисячі одиниць товарів [3]. По-друге, 12 лютого Кабмін затвердив дві постанови № 74 та № 97, що стосуються акцизних марок на алкогольні напої, однак в даних постановах немає нових вимог до акцизних марок тютюнових виробів [2; 4]. Проблема в тому, що акцизні марки на алкоголь та на тютюнові вироби мають різну форму і по-різному клеються на товар. Тобто дане питання ще треба допрацьовувати, щоб до системи можна було підключити всі підакцизні товари одразу.

Отже, фальсифікація алкогольних та тютюнових виробів є дуже поширеною в нашій країні. Тому перехід до електронної акцизної у рамках боротьби з тіншовим ринком призведе до збільшення надходжень до бюджету країни. Таким чином, запровадивши новий зразок акцизної марки та систему Track&Trace, Україна наближається до загальних принципів акцизних зборів, запроваджених в Європейському Союзі.

Список використаних джерел

Про затвердження Положення про виготовлення, зберігання, продаж марок акцизного податку та маркування алкогольних напоїв і тютюнових виробів: постанова Кабінету Міністрів України від 27 груд. 2010 р. № 1251.URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1251-2010-p#Text>.

2. Деякі питання маркування алкогольних напоїв: постанова Кабінету Міністрів України від 12 лютого 2020 р. № 74. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74-2020-п#Text>.

3. Акцизний прорив: розробки Industrial Innovation Group нададуть держбюджету шанс на 2,5 мільярда доларів. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/akcizniy-proriv-rozrobki-industrial-innovation-group-nadadut-derzhbyudzhetu-shans-na-2-5-milyardi-dolariv-1408125.html>.

4. Про внесення змін до Положення про виготовлення, зберігання, продаж марок акцизного податку та маркування алкогольних напоїв і тютюнових виробів: постанова Кабінету Міністрів України від 12 лютого 2020 р. № 97. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/97-2020-п#Text>.

Гарашук Діана Петрівна,
ад'юнкт кафедри криміналістики
та домедичної підготовки Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ

ОГЛЯД МІСЦЯ ПОДІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ЗАЙНЯТТЯ РИБНИМ ДОБУВНИМ ПРОМИСЛОМ

Досудове розслідування кримінальних правопорушення проти довкілля є досить актуальними для сьогодення. Одним з найпоширенішим кримінальним правопорушення даної категорії є незаконне зайняття рибним добувним промислом, передбачене ст. 249 КК України. Переважно більша частина даних кримінальних правопорушень вчиняються в умовах очевидності, однак згідно статистичних даних представлених Генеральною прокуратурою України тільки половина з зареєстрованих кримінальних проваджень органами досудового розслідування направляються до суду. Так, у 2015 р. з 629 зареєстрованих кримінальних проваджень 420 направлено до суду (67 %); у 2016 р. з 445 – 247 відповідно (55 %); у 2017 р. з 538 – 308 (57 %); у 2018 р. з 538–346 (64 %); у 2019 р. з 619–372 (60 %) [1].

Вказані статистичні дані свідчать про наявність проблем досудового розслідування кримінальних проваджень, розпочатих за фактами незаконного зайняття рибним добувним промислом. Насамперед, важливим є початковий етап досудового розслідування, оскільки на даному етапі здійснюється збір речових доказів, а саме матеріальних об'єктів, що були знаряддям вчинення кримінальних правопорушень (човни, сіті, вудки, вибухові речовини та інші) та предметів, що були об'єктами кримінально протиправних дій (риба різноманітних порід).

Однією з найважливіших слідчих (розшукових) дій початкового етапу розслідування від якого залежить подальший результат

кримінального провадження є огляд, зміст якого полягає у «безпосередньому сприйнятті об'єктів із метою виявлення слідів злочину та інших речових доказів, з'ясування обставин події, а також обставин, що мають значення для кримінального провадження» [2, с. 275]. Огляд місця події є первинною і невідкладною слідчою дією. Це пояснюється необхідністю отримання інформації про обставини події у первісному, незміненому стані, оскільки будь-яке зволікання спричиняє втрату речових доказів, зміну слідчої картини. Невідкладність огляду місця події пояснюється також необхідністю оперативного отримання інформації з метою організації розшуку злочинця, а також проведення інших слідчих (розшукові) дій, спрямованих на розкриття злочину [2, с. 277].

Прибувши на місце події слідчий повинен визначитися з колом учасників слідчої (розшукової) дії. До учасників огляду місця події, крім інспектора-криміналіста, як спеціаліст може бути залучений інспектор відділу охорони водних біоресурсів та якщо кримінальне правопорушення вчинене в умовах очевидності – особа, яка вчинила дане кримінальне правопорушення. Крім того для проведення огляду слідчий, згідно ст. 223 КПК України, запрошує не менше двох понятих. Перед початком проведення огляду місця події слідчий роз'яснює всім учасникам їх права та обов'язки, повідомляє про застосування засобів фото-, відеофіксації. Після чого слідчий розпочинає проводити огляд місця події.

Під час огляду необхідно виявити, дослідити та зафіксувати сліди, які вказують на: дії особи після вчинення кримінального правопорушення (наприклад, спосіб зникнення з місця події та приховання або знищення слідів правопорушення); бездіяльність особи, що викликала негативні (злочинні) наслідки; предмет (об'єкт) злочинного посягання; місце та час вчинення кримінального правопорушення (зокрема, проміжок часу перебування злочинців на місці події); фізіологічні, психологічні та інші ознаки особи злочинця; характер злочинних наслідків; обставини, що сприяли або перешкождали вчиненню кримінального правопорушення [3, с. 261].

Обов'язковим методом фіксації доказової інформації є протоколювання. Протокол огляду складається із трьох частин: вступної; описової; заключної. Значну складність представляє складання описової частини протоколу огляду місця події. Криміналістикою з даного питання сформовані наступні тактичні правила: конкретний об'єкт повинен мати в протоколі одне і те саме найменування; окремі частини протоколу огляду можуть бути виділені абзацами, підзаголовками чи підкреслені; у протоколі фіксуються заяви і зауваження присутніх осіб, що беруть участь в огляді, у тому випадку, якщо ці заяви пояснюють хід і напрямки огляду; усе вилучене при огляді доцільно вказувати в заключній частині протоколу, перелічивши за списком. Це полегшить надалі облік вилученого; особлива увага повинна бути приділена питанням, щодо фіксації в протоколі огляду

техніко-криміналістичних засобів, які використовувалися при проведенні огляду; точність протоколу забезпечується загальнозживаною термінологією, простим, ясным, коротким грамотним текстом, що не вимагає додаткових роз'яснень і таким, що виключає можливість його різного тлумачення [4, с. 338, 339].

Для правильного відображення доказового факту в протоколі, крім опису самого, наприклад, сліду чи предмета, повинно бути відзначено його точне місцезнаходження, розташування щодо інших слідів чи предметів, які є речовими доказами, а також відносно не менш як двох постійних (фундаментальних) орієнтирів (якщо вони є) [4, с. 340].

З тактичної точки зору протокол огляду повинен відповідати наступним вимогам: має бути складений в точній відповідності до вимог нового кримінального процесуального закону; повно і об'єктивно відображати всі обставини і об'єкти, що фіксуються, щоб можна було отримати чітке уявлення про обстановку місця події; відображати всі сліди і предмети, виявлені при огляді, які мають значення для кримінального провадження; дані, що містяться в протоколі, мають бути викладені таким чином, щоб при необхідності можна було здійснити реконструкцію місця події. Для забезпечення високої якості протоколу огляду, під час проведення слідчої (розшукової) дії, рекомендується спочатку робити чорнові нотатки, а потім складати протокол [5, с. 15, 16].

Таким чином, належне фіксування слідчим в протоколі огляду місця події доказової інформації є досить важливим для подальшого визнання речових доказів допустимими під судового розгляду та винесення рішення, щодо притягнення винної особи до кримінальної відповідальності.

Список використаних джерел

1. Статистична інформація за 2015–2019 роки (за даними Офісу Генерального прокурора). URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/1stat> (дата звернення: 28.10.2020).
2. Шепітько В. Ю., Коновалова В. О., Журавель В. А. та ін. Криміналістика: підручник. Київ: Ін Юре, 2016. 640 с.
3. Чаплинський К. О., Лускатов О. В., Пиріг І. В., Плетенець В. М., Чаплинська Ю. А. Криміналістика: підручник. Дніпро: Ліра ЛТД, 2017. 480 с.
4. Пясковський В. В., Черноус Ю. М., Іщенко А. В., Алексєєв О. О. та ін. Криміналістика: підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2015. 544 с.
5. Кікінчук В. В., Бугайчук К. Л., Малярова В. О., Матюшкова Т. П. Процесуальний порядок та тактичні особливості здійснення слідчих (розшукових) дій: наук.-метод. рек. Харків: ХНУВС, 2018. 101 с.

Гвоздюк Віталій Валерійович,
ад'юнкт відділу докторантури
та ад'юнктури Національної академії
внутрішніх справ

ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ДЖЕРЕЛО ПРАВА ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Слідчі (розшукові) дії (далі – СРД) завжди потрапляють в поле зору науковців у галузі криміналістики та кримінального процесуального права, адже їх норми є чи не ключовими у кримінальному процесуальному законодавстві України, за допомогою яких можна забезпечити встановлення істини під час досудового розслідування у конкретному кримінальному провадженні. Саме від законності та ефективності їхнього проведення і залежить подальший судовий розгляд кримінального провадження. Тому і ми, не змогли оминати проблематику у контексті загальної теми, вибравши не до кінця з'ясований напрям у ній.

Останнім часом значної уваги набув інститут звернення громадян України до Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Про це свідчить те, що в період з 2014 по 2017 роки наша держава займала перше місце у кількості поданих заяв серед членів Ради Європи до ЄСПЛ, а в період з 2018 по 2019 роки входила в трійку країн відповідного рейтингу. На нашу думку, така ситуація свідчить про те, що з однієї сторони ЄСПЛ завоював довіру громадян України у питаннях правосуддя, а з іншої, посадові особи органів державної влади не у повній мірі дотримуються вимог законодавства України та не так ефективно унормовують національні норми до імплементованих міжнародних.

Тому, із зазначеного впливає цілком прийнятне та логічне питання: «Чи можна при проведенні СРД уповноваженим особам використовувати та посилались на практику ЄСПЛ як джерело права?»

Так, у 1997 році Україна ратифікувавши Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) від 4 листопада 1950 року та в подальшому протоколи до неї, визнала компетенцію ЄСПЛ.

Після чого, важливим кроком щодо впровадження механізму виконання та застосування рішень ЄСПЛ і ухвал Європейської комісії з прав людини (далі ЄКПЛ) в межах території нашої держави, було прийнято Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» (далі – Закон) від 23 лютого 2006 року.

Відповідно до ст. 9 Конституції України «чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України». У ч. 2 ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України» від

29.06.2004 року передбачено, що «якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору». З цього є зрозумілим, що при застосуванні та зверненні будь-яким уповноваженим суб'єктом до норм національного законодавства, норми Конвенції та її протоколи матимуть пріоритетне значення щодо інших законів України.

Згідно з ст. 17 Закону «суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику ЄСПЛ як джерело права» [1]. Буквально, можна ствердити, що національні суди України при розгляді конкретної справи, якщо це можливо та доречно, використовують Конвенцію, протоколи до неї та практику ЄСПЛ посилаючись на їх норми та прецедентні рішення, що виявляється у змісті кінцевого рішення національних суддів.

Все ж таки, у Законі «прямо» не визначено норм, що надають право використовувати Конвенцію та практику ЄСПЛ під час проведення СРД чи інших заходів уповноваженими працівниками правоохоронних органів. Варто відзначити, що пункт «д» ст. 14 розглядуваного Закону визначає, що орган, відповідальний за забезпечення представництва України в Європейському суді з прав людини та координацію виконання його рішень (далі – Орган представництва) надсилає до Кабінету Міністрів України пропозиції щодо забезпечення професійної підготовки з питань вивчення Конвенції та практики ЄСПЛ для суддів, прокурорів, адвокатів, працівників правоохоронних органів, імміграційних служб, інших категорій працівників, професійна діяльність яких пов'язана із правозастосуванням, а також з триманням людей в умовах позбавлення свободи [1]. З цього можна зробити висновок, що знання Конвенції та практики ЄСПЛ стосується не тільки суддів і прокурорів, які повинні застосовувати їх при судовому розгляді, а і правоохоронних органів, які здійснюють досудове розслідування та інших органів України.

Згідно з ч. 3 ст. 19 вищевказаного Закону: «Орган представництва забезпечує постійну та з розумною періодичністю перевірку чинних законів і підзаконних актів на відповідність Конвенції та практиці ЄСПЛ, передовсім у сферах, що стосуються діяльності правоохоронних органів, кримінального провадження, позбавлення свободи» [1]. Тобто в сукупності викладене надає підстави вважати, що правоохоронні органи України можуть застосовувати у своїй діяльності норми Конвенції, протоколи до неї та практику ЄСПЛ.

У ч. 2 ст. 8 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України передбачено, що «принцип верховенства права у кримінальному провадженні застосовується з урахуванням практики ЄСПЛ». Відповідно до ч. 1 ст. 9 КПК України «під час кримінального

провадження суд, слідчий суддя, прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий, інші службові особи органів державної влади зобов'язані неухильно додержуватися вимог Конституції України, цього Кодексу, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, вимог інших актів законодавства», а також згідно з ч. 5 ст. 9 цього законодавчого акту «кримінальне процесуальне законодавство України застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини»[2]. Вказане свідчить про те, що усі уповноважені особи правоохоронних органів України під час виконання службових обов'язків у кримінальному провадженні зобов'язані дотримуватися принципу верховенства права та законності. Це означає, що під час проведення СРД уповноважені особи правоохоронних органів зобов'язані керуватися Конвенцією, її протоколами та використовувати практику ЄСПЛ.

Варто відзначити слушну позицію П. Пушкар та Р. Бабанли: «Як положення Конвенції, так і їх тлумачення є універсальними, і якщо ЄСПЛ визнав за певних обставин порушення Конвенції щодо однієї держави, то, слідуючи своїй попередній практиці, використовуючи методологію прецеденту, здійснює аналогічне тлумачення Конвенції і щодо подібних обставин, які виникли в іншій державі. Наведені аргументи ... свідчать про те, що застосуванню в Україні підлягають як рішення ЄСПЛ, ухвалені щодо України, так і рішення, ухвалені щодо інших держав» [3, с. 23].

Переконані, як і національні суди, так і органи державної влади, які уповноважені проводити СРД, негласні слідчі розшукові дії та інші заходи, що передбачені КПК України зобов'язані у своїй службовій діяльності використовувати практику ЄСПЛ, а саме як і рішення ЄСПЛ та ухвали ЄКПЛ постановлені проти України, так і ті, що постановлені проти інших держав.

Висловлене можна обґрунтувати двома основними позиціями:

1. Як закріплено у преамбулі Конвенції, метою її є «забезпечення колективного гарантування певних прав, проголошених у Загальній декларації прав людини». Це означає, що Конвенція направлена на захист загальноприйнятих та основоположних прав і свобод людини, які закріплені у ній, усіх держав, які ратифікували її. Тобто кожна з цих держав погодилась на ті норми, що визначені у Конвенції. Так, як Конвенція є міжнародним договором, то кожна держава на національному рівні самостійно і визначає дію та юридичну силу цих договорів на території своєї країни. Як уже зазначалося, юридична сила міжнародного договору, що ратифікований Верховною Радою України в нашій державі є вищою за національні закони, але нижчою за Конституцію України.

2. Відповідно до абзацу 3, пункту 12 Постанови пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 13 «Про застосування судами міжнародних

договорів України при здійсненні правосуддя» від 19.12.2014 року, «застосування судами Конвенції має здійснюватись з обов'язковим урахуванням практики Європейського суду з прав людини не тільки щодо України, а й щодо інших держав». Так як суди уповноважені використовувати рішення ЄСПЛ та ухвали ЄКПЛ, що постановлені і проти інших держав, то аналогічним є і те, що правоохоронні органи при проведенні СРД також можуть посилаються на них.

Отже, можна зробити висновок, що практика ЄСПЛ (остаточні рішення ЄСПЛ та ухвали ЄКПЛ, що постановленні як проти України, так і проти інших держав) є джерелом права при проведенні уповноваженими правоохоронними органами слідчих (розшукових) дій.

Список використаних джерел

1. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV. Дата оновлення: 02.12.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15> (дата звернення 31.10.2020).

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. Дата оновлення: 11.09.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 31.10.2020).

3. До питання про (не)релевантне застосування практики Європейського суду з прав людини: практичні поради. Громадська думка про правотворення. 2019. № 9 (174). 47 с.

Глушак Юлія Андріївна,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
ННІ № 3 Національної академії внутрішніх
справ

Науковий керівник: Лісогор В.Г., доцент
кафедри криміналістики та судової
медицини НАВС, кандидат юридичних
наук, доцент

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДАКТИЛОСКОПІЇ

Дактилоскопія являє собою метод ідентифікації людини за відбитками пальців, заснований на унікальності малюнка шкіри.

Під час розслідування кримінальних правопорушень слідам рук приділяється важливе значення, оскільки:

1) контактування руки з яким-небудь об'єктом відбувається переважно долонною поверхнею кисті;

2) на пальцях і долонях рук є папілярні візерунки, відображення яких залишаються на різних поверхнях під час контактної взаємодії;

3) шкіра руки має специфічні властивості.

Дактилоскопічні дослідження засновані на знанні морфологічних особливостей будови шкіри та зумовлені властивостями папілярних візерунків на пальцях і долонях рук та підшвах босих ніг.

Основними властивостями папілярних ліній є їхня індивідуальність, стійкість та відновлюваність. Індивідуальність папілярних візерунків полягає в тому, що у кожної людини свої малюнки папілярних ліній, а їх будова має таку сукупність ознак, що дає змогу відрізнити один візерунок від іншого [1, с. 63]. Ф. Гальтон, використовуючи математичну теорію ймовірності, встановив, що можливість збігу відбитків десяти пальців однієї людини з відбитками іншої виражається у відношенні 1:64 мільярдів, а, отже, збіг відбитків пальців двох осіб є практично неможливим. Про те існує думка, що індивідуальність не є специфічною властивістю папілярного візерунка [2, с. 16].

Сліди рук під час розслідування кримінальних правопорушень використовуються найчастіше і найуспішніше. Сліди пальців рук поділяють на видимі (забарвлені) та невидимі (безколірні). Забарвлені сліди не викликають труднощів щодо їх виявлення та фіксації – якщо руки злочинця у крові або в іншій речовині, сліди пальців будуть видимими. Проте, зазвичай, на місці події залишаються невидимі сліди, точніше важко помітні для ока. Такі сліди завдяки виділенням потових залоз правопорушник залишає майже завжди, зокрема на всіх гладких предметах, яких він торкався, особливо на склі, полірованій поверхні металу або дерева, на гладкому папері, та й взагалі глянцеви́х поверхнях. Виявляти такі сліди краще при косо падаючому освітленні. Крім цього, їх можна виявити, обережно подихавши на те місце, де вони можуть бути залишені [3, с. 103, 104, 106].

На місці події трапляються такі види слідів пальців рук, як об'ємні (утворюються на пластичних речовинах) та поверхневі (видимі, слабо видимі та невидимі; відшарування і нашарування). Поверхневі сліди рук можуть бути безбарвними або забарвленими. Механізм утворення слідів та їхній вид зумовлюють техніку їх виявлення.

При пошуках слідів рук на місці події необхідно уявляти, до яких предметів міг торкатися злочинець. Виявлення об'ємних і забарвлених слідів не викликає значних труднощів. Об'ємні сліди виявляють візуальним оглядом.

Поверхневі сліди рук виявляють:

- 1) оглядом у косо падаючих променях;
- 2) оглядом в проникаючому світлі (якщо об'єкт огляду прозорий);
- 3) обробкою поверхні дактилоскопічними порошками;
- 4) окурюванням парами йоду;

5) використанням хімічних реактивів (розчинів азотнокислого срібла, нінгідрину та алоксану).

Фізичні способи виявлення слідів рук засновані на здатності потожирової речовини утримувати частки іншої речовини (порошку). Хімічні способи засновані на взаємодії деяких складових частин потожирової речовини з певними реактивами: хімічні реактиви вступають в реакцію з амінокислотами поту і забарвлюють сліди рук. Найбільшого поширення отримали такі хімічні реактиви, як водний розчин азотнокислого срібла (5–10 %), розчинні нгідрину (0,2–2 %) або алоксану в ацетоні (1 %), розчин бензидину в перекисі водню. Робота з хімічними реактивами проводиться в лабораторних умовах [4].

Якщо сліди пальців рук неможливо вилучити, їх необхідно зафіксувати за допомогою фотозйомки та правильно підбраного освітлення. Виокремлюють чотири варіанти умов освітлення: відображене; світло, що проходить; зйомка на темному чи світлому фоні; комбіноване.

Для підвищення контрасту зображення, при фотографуванні слідів рук у світлі, що проходить, використовують спеціальне освітлення за методом темного поля з центральною діафрагмою. На темному фоні (або за методом темного поля) фотографують мало контрастні сліди, які потребують підвищення чіткості зображення. Фотозйомка безбарвних слідів на прозорих предметах зі скла, кристалю, пластмаси і подібних їм матеріалів проводиться, як правило, в світлі, що проходить, за методом темного поля. Змінюючи положення освітлювачів, які знаходяться за фотографованим об'єктом, добиваються, щоб папілярні лінії стали розрізнятися на матовому склі у вигляді білих яскравих ліній. Потожирові сліди, знайдені на прозорому склі, фотографують у світлі, що проходить. Потожирові сліди, виявлені на глянцевиx поверхнях (полірованих шкатулках, склянному посуді тощо), фотографують, як правило, у відбитому світлі. Рельєфні сліди фотографують при навкісному освітленні, джерело світла повинно розташовуватися щодо поверхні під гострим кутом. Якщо речовина сліду та фон мають схоже кольорове забарвлення, то потрібно використати освітлення, наближене до вертикального.

Люмінесценція потожирової речовини може реєструватися в різних частинах спектру. Для одержання люмінесценції у видимій частині спектру об'єкт потрібно опромінювати монохроматичним світлом, що має різні довжини хвиль.

Експерименти показали, що гарні результати виявлення слідів рук можуть бути отримані за допомогою аргонного лазера безперервної дії, що дає синьо-зелене світло: об'єкт висвітлюється випромінюванням лазера через розширювальну лінзу, а ділянка локалізації сліду фотографується. Існує принципова можливість завдяки лазерному опроміненню визначати давнину утворення потожирового сліду папілярних ліній, тому що згодом люмінесценція

змінюється від жовто-зеленого світіння до жовтогарячого. Дослідження проводиться в затемненому приміщенні. Перед об'єктивом камери встановлюються загороджувальні світлофільтри, що не пропускають світлові хвилі з довжиною лазерного випромінювання і пропускають зелено-жовтий або жовтогарячий колір, яким люмінесцують сліди.

Фотографування слідів на багатокольорових поверхнях здійснюють за допомогою світлофільтрів в УФП та ІЧП. Ультрафіолетове опромінення слідів має на меті підвищити контрастність зображення, одержати доброякісні фотознімки при фотографуванні на багатобарвних поверхнях. Зйомка ІЧП застосовується для виявлення об'єктів, які містять графіт чи вуглець, бо мають в інфрачервоній зоні спектру іншу відображану здатність, порівняно з видимою.

Для дослідження старих слідів, залишених на папері або картоні, а також у тих випадках, коли сліди знаходяться на поверхнях, колір яких виключає можливість одержати якісні фотознімки, застосовують обробку радіоактивним матеріалом.

Ця методика застосовується для виявлення слідів давниною не менш двох місяців, тому що в більш свіжих слідах органічні компоненти потожирової речовини можуть розчинитися [5].

Отже, дактилоскопія – це метод ідентифікації людини за відбитками пальців.

Список використаних джерел

1. Криміналістика: підручник / Кол. авт.: В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. / за ред. проф. В. Ю. Шепітька. 4-е вид., перероб. і доп. Х.: Право, 2008. 464 с.

2. Шведова О. В. Дактилоскопічні дослідження : навч. посібник. К.: КНТ, 2010. 208 с.

3. Трегубов С.Н. Основы уголовной техники. Научно-технические приемы расследования преступлений: практ. руков. для судебных деятелей. Петроград: Право, 1915. 334 с.

4. Виявлення, фіксація і вилучення слідів рук. Сутність дактилоскопічної експертизи. URL: <https://buklib.net/books/26164/>.

5. Фіксація слідів пальців рук. URL: <http://www.detektiff.com.ua/fiksaciya-slidiv-palciv-ruk/>.

Горюшкіна Анастасія Ігорівна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: Антощук А. О., доцент
кафедри криміналістики та судової
медицини Національної академії внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук

ЗНАЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО КОНТАКТУ ПІД ЧАС ДОПИТУ

Допит – це процес передачі слідчому допитуваним інформації про розслідувану подію чи пов'язані з нею обставини і осіб. Показання які особа дає під час даної слідчої (розшукової) дії мають вагоме значення під час розслідування, звісно якщо воно є істинним. Не завжди опираючись лише на місце події можна дати адекватну оцінку вчинюваного діяння, саме тому і існує така слідча (розшукова) дія, як допит.

Мета допиту полягає в отриманні інформації, що сприяє встановленню істини у провадженні, а тому кожен слідчий має володіти та знати, як найкраще встановити психологічний контакт з допитуваною особою та що при цьому потрібно зробити.

Як вірно писав В. В. Баранчук, для ефективного налагодження психологічного контакту при допиті необхідно розробити ситуаційно обумовлені етапи, які будуть враховувати характер слідчої ситуації, дозволять спрогнозувати послідовність дій слідчого та розвиток події у цілому. Сформульовані етапи встановлення психологічного контакту повинні: регулювати процес установа, підтримання та закріплення психологічного контакту; допомогти ліквідувати дію негативних чинників та усунути перекручення, що виникають із природи формування психологічного контакту; враховувати рівні формування психологічного контакту; дослідити можливості ефективного застосування тактичних прийомів його встановлення при проведенні допиту та ін. [1].

На сьогодні в практичній діяльності працівники поліції обирають різноманітні тактичні прийоми допиту. Проте, як вірно відзначає О.М. Процюк, в ході досудового слідства з боку слідчого часто застосовується психологічний вплив на допитуваного з метою отримання повної та достовірної інформації. Проте не завжди цей вплив є законним та правомірним та не завжди слідчий вибирає доцільний для тієї чи іншої ситуації метод впливу на конкретну людину [2, с. 402].

Існує безліч методів та прийомів встановлення психологічного контакту, але основне правило, яким слід керуватись під час допиту це створення психологічного аналогу своєї поведінки та поведінки допитуваного, іншими словами «ввійти в його положення». При цьому

допитувана особа почне відчувати довіру та розуміння того, що слідчий розуміє мету, мотив та інші елементи його діяння.

При встановленні психологічного контакту, слідчий повинен оперувати можливостями і психології. У соціальній психології встановлення психологічного контакту можливе за такою схемою: а) первинного сприймання і впізнавання, в результаті чого формується перше враження про партнера; б) зближення, спрямованого на формування оцінки і самооцінки, розвиток рефлексивних стосунків, актуалізації настанови на спеціальні дії; в) спеціальної дії, що веде до прийняття міжособистісних ролей і визначення статусу спілкування; г) зчеплення, що характеризується зміцненням почуття «ми», формування норм спілкування і включення механізмів взаємовпливу [2].

У криміналістичній літературі розглядаються й інші етапи. Зокрема, В. А. Журавель більш повно згрупував етапи встановлення психологічного контакту при допиті в наступну систему:

1. Пошук інформації про особливості особи допитуваного, що здійснюється як у процесі підготовки так і під час допиту. Важливою умовою успішного виконання цього завдання є правильне сприйняття психологічного вигляду (обличчя) людини. Одним із методів отримання інформації про особу є діагностика його особистості під час допиту, що здійснюється безпосередньо через спостереження, бесіду та метод незалежних характеристик.

2. Вибір засобів та способу «входження» в контакт, де основним засобом установа психологічного контакту є коректна, тактовна поведінка слідчого, де такт, як комплекс психологічних рекомендацій, спрямованих на встановлення психологічного контакту, повинен поширюватись на порядок виклику, першу зустріч з допитуваним, тон, темп та обстановку допиту.

3. Створення атмосфери взаєморозуміння та доброзичливості між слідчим і допитуваним – важливий етап формування безконфліктної ситуації допиту [3, с. 19, 20].

Отже, правильне поєднання знань в галузі психології та криміналістики допомагає слідчим не лише встановити психологічний контакт з допитуваним, але й отримати достовірні відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, що має значення в подальшому на прийняття обґрунтованих процесуальних рішень.

Список використаних джерел

1. Баранчук В. В. Етапи формування психологічного контакту при допиті. Теорія і практика правознавства : електрон. наук. фах. вид. Харків, 2013. Т. 2, № 4. URL: <http://tlaw.nlu.edu.ua/article/view/63622> (дата звернення: 06.09.2020)

2. Процюк О.М. Застосування методів психологічного впливу під час допиту неповнолітніх. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. № 1. 2013. С. 402-412

3. Психологія допиту. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/1_DISK/UR_PSIX/html/31.htm (дата звернення: 06.09.2020)

4. Журавель В. А. Ситуационность тактических приемов при допросе потерпевшего. Криминалистика и судебная экспертиза. К. : Вища шк., 1985. Вып. 30. С. 18–24.

Грига Марія Андріївна,

старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КІБЕРЗЛОЧИНІВ

Глобальні зміни, викликані пандемією коронавірусу торкнулися абсолютно всіх сфер життя людства на всіх континентах. Вплинули ці процеси і на характер злочинної діяльності. З одного боку, повсюдне закриття кордонів та соціальне дистанціювання швидко припинило чи значно уповільнило певні види злочинів. З іншого – зловмисники скористались нестабільною ситуацією та наживаються на стрімко зростаючому попиті на деякі товари та послуги.

Загалом у Європолі зафіксували швидке зростання рівня злочинності у зв'язку з пандемією [1]. Встановлено збільшення кількості шахрайств, крадіжок та фальшувань, а також злочинів, пов'язаних з використанням комп'ютерної техніки та інтернет-ресурсів. Кіберзлочинність швидко нарощує темпи, скориставшись тим, що багато людей обмежені у можливості вільно переміщуватися і значно більше часу проводять у Інтернеті. Такі активні дії криміналітету під час світової кризи становлять особливу загрозу для безпеки людей.

Необхідно зазначити, що у поняття «кіберзлочин» включаються різноманітні протиправні посягання, однак головною ознакою таких злочинів є використання комп'ютерної техніки, програмних продуктів, телекомунікаційних засобів та інших інформаційних технологій для реалізації злочинних цілей. При цьому такі прагнення можуть бути абсолютно різними: розкрадання коштів, якщо у злочинця є доступ до систем накопичення грошових ресурсів; збагачення – якщо злочинець реалізує шкідливе програмне забезпечення (віруси); розповсюдження інформації з обмеженим доступом; правопорушення, пов'язані з поширенням дитячої порнографії або расистських чи ксенофобних матеріалів; різні види шахрайств тощо.

На ефективність розслідування таких злочинів, як і будь-яких інших, впливає оперативність виявлення залишених злочинцями слідів та ефективне залучення спеціальних знань для їхнього дослідження. Унаслідок вчинення кіберзлочинів утворюються як традиційні в

криміналістичному сенсі, так і нетрадиційні або «цифрові» сліди, що потребує проведення в таких провадженнях широкого спектру судових експертиз, а саме: експертизи комп'ютерної техніки і програмних продуктів; експертизи телекомунікаційних систем (обладнання) та засобів; технічної експертизи документів; експертизи відеозвукозапису; експертизи у сфері інтелектуальної власності; інших видів експертиз, без проведення яких неможливо отримати необхідні відомості, що свідчать про ознаки складу одного зі злочинів злочинної сукупності (наприклад, економічних експертиз під час розслідування злочинів, пов'язаних із фінансово-економічною сферою відносин у кіберпросторі; психологічної, мистецтвознавчої експертизи або відповідної комплексної експертизи – злочинів, пов'язаних із соціальною сферою відносин суб'єктів у кіберпросторі; трасологічних експертиз – злочинів, що вчинені з антидержавно політичних або корисливих мотивів, лінгвістичної експертизи мовлення (семантико-текстуальний аналіз писемного й усного мовлення) – злочинів, що вчинені з антидержавно-політичних мотивів; судово-балістичних, судово-хімічних експертиз тощо – злочинів, що порушують встановлений порядок обігу певних речей) [2, с. 28].

Втім, типовою експертизою, яка призначається під час розслідування кіберзлочинів, є все ж експертиза комп'ютерної техніки і програмних продуктів (комп'ютерно-технічна – КТЕ). У свою чергу у межах даного виду експертних досліджень виокремлюють такі її підвиди: апаратно-комп'ютерна, програмно-комп'ютерна, експертиза даних (інформаційно-комп'ютерна), комп'ютерно-мережева, а також часто призначається комплекс цих експертиз. Хоча деякі науковці чітко виокремлюють у межах КТЕ три самостійних експертних підвиди: експертиза комп'ютерної техніки, експертиза програмних продуктів та інформаційно-комп'ютерна експертиза [3, с. 141, 142]. Виходячи з наведеного, коло об'єктів даного виду експертизи є доволі широким: комп'ютери та їх складові, будь-які носії інформації (дискети, жорсткі диски, CD-диски, флеш-карти тощо), програмні продукти й інша комп'ютерна техніка (на кшталт мобільних телефонів, різноманітних гаджетів, банкоматів, гральних автоматів, принтери, сканери та ін.). Основні завдання та орієнтовний перелік питань, що вирішується під час проведення КТЕ визначені у п. 13 розділу II Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень.

Не так давно з'явився ще один вид експертизи, що також вирішує завдання, пов'язані зі сферою інформаційних технологій. Йдеться про експертизу телекомунікаційних систем та засобів, об'єктами якої є телекомунікаційні системи, засоби, мережі і їх складові частини та інформація, що ними передається, приймається та обробляється. Під час розслідування кіберзлочинів дана експертиза призначається, якщо спосіб учинення (приховування або підготовки) злочину пов'язаний із втручанням у роботу мереж операторів зв'язку,

заміною, спотворенням, витіканням або втратою трафіку і спотворенням процесу його обробки; порушенням встановленого порядку маршрутизації трафіку. Об'єктами цієї експертизи під час розслідування кіберзлочинів часто є: Інтернет, IP вузли, веб-сторінки, приймачі радіосигналів, вузли комутації; первинні мережі зв'язку, наземні станції супутникового зв'язку, обставини (адресації в мережі Інтернет; передачі радіосигналів; використання доменних імен у мережі Інтернет тощо) [2, с. 30].

Проте потенціал даного виду експертних досліджень вкрай обмежено використовується під час розслідування кіберзлочинів через цілу низку факторів. По-перше – це дефіцит кадрів, адже проведення даного виду досліджень передбачає наявність у експерта вузької спеціалізації і володіння комплексом знань щодо інформаційних процесів у комп'ютерних мережах, мережах зв'язку та спеціалізованих телекомунікаційних пристроях. При чому така спеціалізація, зважаючи на темпи розвитку даної галузі, передбачає постійне оновлення згаданих знань, а також вимагає високого рівня матеріально-технічного забезпечення роботи такого спеціаліста, що зумовлює високу вартість даних експертиз.

По-друге, вкрай низьким залишається рівень науково-методичного підґрунтя для проведення даного виду експертиз. Так, якщо Реєстр методик судових експертиз передбачає 14 методик проведення комп'ютерно-технічної експертизи, то стосовно дослідження телекомунікаційних систем та засобів розроблено лише одну. Це знову ж таки свідчить про її новизну та недостатню дослідженість [4].

Очевидно, можна констатувати, що вказаної науково-методичної бази недостатньо для вирішення усіх можливих питань, які можуть бути поставлені перед експертом при розслідуванні кіберзлочинів. Водночас основною роботою експерта залишається виконання судових експертиз. Відповідно підготовка науково-методичних матеріалів не є пріоритетним завданням, тому кількість і якість такої методичної роботи не завжди відповідає нагальним потребам [5].

Таким чином, на тлі стрімкого збільшення кількості кіберзлочинів в умовах пандемії затребуваність у проведенні експертних досліджень, пов'язаних з вирішенням завдань у сфері інформаційних технологій значно зросла. Основними проблемами, які на сьогодні вимагають невідкладного вирішення з метою збільшення ефективності таких експертних досліджень є покращення якості підготовки та залучення кваліфікованих експертних кадрів, а також підвищення рівня методичного та матеріально-технічного забезпечення роботи експертів. Уявляється, що ефективність вирішення зазначених проблем напряму залежить від об'єднання зусиль та можливостей всіх суб'єктів використання спеціальних знань

в галузі комп'ютерно-технічної експертизи та вироблення спільної стратегії дій у кризових умовах.

Список використаних джерел

1. Європол: Під час коронавірусної кризи активізуються кіберзлочинці та шахраї. URL: <https://www.dw.com/uk/європол-під-час...>
2. Самойленко О.А. Виявлення та розслідування кіберзлочинців [Текст]: навч.-метод. посіб. Одеса. 2020. 112 с.
3. Карпінська Н., Крикунов О. Окремі питання проведення судової комп'ютерно-технічної експертизи у кримінальному судочинстві. Історико-правовий часопис. Р. IV. Кримінальне та кримінально-виконавче право, кримінологія, кримінальний процес і криміналістика. 2017. №1 (9). С. 140–144.
4. Шапошнікова І. Основні аспекти вибору типу і проведення експертизи у справах про кіберзлочинність. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/osnovni-aspekti-viboru-tipu-i-provedennya-ekspertizi-u-spravah-pro-kiberzlochinnist.html>.
5. Надіжко М.М. Деякі питання науково-методичного забезпечення судово-експертної діяльності в системі СБ України (на прикладі комп'ютерно-технічних досліджень). URL: http://www.academy.ssu.gov.ua/ua/page/page_1581425700.htm.

Гриненко Катерина Вікторівна,

ад'юнкт кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ

ТАКТИКА ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ОСОБИ ДЛЯ ВПІЗНАННЯ В РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА

Як в українському, так і в польському кримінальному процесі пред'явлення для впізнання розглядається як одне з найбільш істотних процесуальних дій, що має важливе доказове значення. Пред'явлення для впізнання проводиться в процесі розслідування кримінальних правопорушень, де позитивний результат у більшості випадків являється основою підозри (обвинувачення) у кримінальному провадженні. Результатами впізнання можуть бути розпізнання, нерозпізнання або констатація того, що впізнаючий не запам'ятав об'єкт, при цьому в кожному випадку буде отримано результат процесуальної дії, що має різне та водночас важливе значення для розслідування.

Не дивлячись на те, що пред'явлення особи для впізнання вважається слідчою дією в кримінальному процесі, та таким що має суттєве, а іноді вирішальне доказове значення, його форма та тактика детально не прописані в КПК Республіки Польща, на відміну від КПК України (ст. 228).

Так, нормативно-правовою базою, якою регламентується пред'явлення для впізнання в Республіці Польща є: ст. 173 КПК Республіки Польща регламентує правову основу пред'явлення особи для впізнання [1, ст. 54, 55]; технічні умови проведення впізнання визначені в Розпорядженні міністра юстиції від 2 червня 2003 року [2], а принципи і тактика проведення впізнання окреслені криміналістикою та інструкцією для поліції.

Відповідно до ст. 173 КПК Республіки Польща особі, яку допитують можна пред'явити для впізнання людину, його зображення або річ. Впізнання (*okazanie*) повинно проводитись без навідних дій, а при необхідності можливе проведення впізнання в умовах, що виключає можливість розпізнавання особи, яка впізнає. В п. 3 даної статті законодавець визначає кількість статистів (*świadki przybrany*) – особа, яку пред'являють для впізнання має знаходитись в групі осіб, загальною чисельністю не менше чотирьох.

Друга умова відображає один з доктринальних постулатів, що полягає в тому, щоб для впізнання пред'являлося парне число осіб, уникаючи тим самим розміщення впізнаваного в центрі групи пропонуваніх для впізнання. Проведені дослідження показали, що в разі пред'явлення для впізнання непарного числа осіб, а саме при пред'явленні для впізнання тільки трьох осіб (наприклад, підозрюваного і двох статистів) впізнаючий схильний частіше вказувати на того, хто займає місце посередині, як найбільш привілейованого з психологічної точки зору [3, с. 138].

Як і при будь-якій іншій процесуальній дії, при впізнанні необхідно дотримуватись правил (принципів), що забезпечують правильне його проведення, враховувати діючі нормативні чинники, що впливають на його ефективність.

В польському кримінальному процесі впізнання складається з трьох етапів. Першим етапом є допит впізнаючого, спрямований на пошук якомога більшої кількості даних про зовнішність людини, яка розшукується і яка повинна бути об'єктом впізнання. Допитуваний зобов'язаний дати детальний опис загальних і окремих ознак зовнішності особи, а також слід з'ясувати обставини, які були під час спостереження, та, як довго і в яких умовах воно велось. Необхідно також отримати відповідь, чи зможе допитуваний впізнати особу, про яку дає показання.

Наступним етапом впізнання є саме презентація ідентифікаційного параду (з англ. *the identification parade* – пред'явлення для впізнання). Основною умовою правильної реалізації цього етапу впізнання є показ особи, яку пред'являють, в групі статистів загальним числом не менше чотирьох, уникаючи при цьому навідних дій. При проведенні впізнання однією з найбільш істотних умов, що впливають на його результат, є підбір осіб, що складають ідентифікаційний парад.

Статисти повинні бути схожі за віком, ростом, статури, одязі і по інших характерних ознаках, тобто виглядати так, щоб їх зовнішній вигляд не був би для впізнаючого навідним. Діючі сьогодні в Польщі правові приписи не дозволяють задіювати як статистів співробітників, що проводять процесуальну дію (найчастіше це поліція) а також осіб, відомих особі, яка впізнає. Орган, який проводить впізнання, згідно з цими приписами повинен забезпечити той же зовнішній вигляд, що був у нього на момент спостереження. Якщо актуальний зовнішній вигляд відрізняється від колишнього в момент спостереження, це слід відобразити в протоколі. Дане правило покликане перешкодити спробам особи, яка пред'являється для впізнання, унеможливити або ускладнити розпізнавання, використовуючи засоби маскування свого натурального зовнішнього вигляду, а також умисної зміни зовнішності через страх впізнання [4, с. 180].

Останнім, третім, етапом є допит особи, яка впізнавала, спрямований на обґрунтування результату впізнання. У польській процесуальній практиці він проводиться тільки в тих випадках, коли досягнутий позитивний результат впізнання. Впізнаючий зобов'язаний повідомити, на основі яких ознак він впізнав обличчя, а також описати різницю між актуальним зовнішнім виглядом особи, яка пред'являлась і тим, як він виглядав в минулому, в момент спостереження. Слідчий повинен звернути увагу на відмінності в початковому і наступному описі ознак зовнішності і з'ясувати їх причини. Встановлення таких відмінностей може мати значення для оцінки достовірності впізнання і може вплинути на подальше розслідування провадження.

Кожний етап впізнання має бути зафіксований в протоколі відповідно до приписів КПК Республіки Польща. Рекомендується також документувати впізнання за допомогою відеозапису або фотографії ідентифікаційного параду.

Пред'явлення для впізнання – неповторна процесуальна дія, тобто його повторне проведення за участю тих самих учасників є недоцільним як з правової, так і з психологічної точки зору. Неповторність впізнання обумовлена одним з найважливіших криміналістичних принципів проведення даної процесуальної дії – неприпустимість попереднього контакту впізнаючого з впізнаваним. Повторне проведення впізнання було б порушенням цього принципу [3, с. 142].

Таким чином, питання правового регулювання пред'явлення для впізнання в польському кримінальному процесі потребують остаточного врегулювання. Але незважаючи на значну різницю в українському і польському законодавстві, процедура впізнання в обох країнах має схожий характер з точки зору криміналістичної тактики.

Список використаних джерел

1. Kodeks postępowania karnego z dnia 6 czerwca 1997 r (Dz. U. 1997 № 89 poz. 555). URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970890555/U/D19970555Lj.pdf>.
2. Распоряжение министра юстиции от 2 июня 2003 г. в деле технических условий проведения опознания (Dz.U. nr 104, poz. 981). URL: <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20031040981/O/D20030981.pdf>.
3. Груза Э. Опознание человека в польском уголовном процессе. Воронежские криминалистические чтения. Воронеж. 2010. №12. С. 137–151. URL: http://www.law.vsu.ru/vrn-crime/pdf/vrn_crime2010_12.pdf
4. Piculski S. Podstawowe zagadnienia taktyki kryminalistycznej. Białystok. 1997. 214 с. URL: https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/7685/1/S_Pikulski_Podstawowe%20zagadnienia%20taktyki%20kryminalistycznej.pdf.

Гришко Юлія Юрївна,

аспірант кафедри криміналістики
та домедичної підготовки Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ В КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО

Насильство в сім'ї є актуальною проблемою сьогодення та негативним проявом суспільного життя, що загрожує безпеці як сім'ї, так і суспільства загалом. Все це пов'язано із такими явищами, як збільшення кількості розлучень, бездоглядність і безпритульність дітей, формування насильницького менталітету нації, жебракування, втрати загальнолюдських цінностей та взаєморозуміння.

Так, М. І. Єнікеев зазначає, що особа злочинця – це сукупність типологічних якостей індивіда, які обумовили вчинене ним злочинне діяння [1, с. 47].

Особу злочинця, який вдається до насильства в сім'ї, визначають як особу, яка вчиняє умисні насильницькі дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного характеру відносно члена (членів) своєї сім'ї. Відповідно, кримінологічна характеристика такої особи – це кримінологічний опис комплексу соціально значущих ознак особи, наділеної такими якостями з огляду на її взаємодію із зовнішніми умовами й обставинами, що зрештою призводить до вчинення нею актів насильства відносно члена (членів) сім'ї [3, с. 84].

Більшість дослідників виокремлюють три групи властивостей особи злочинця: біологічні, соціальні та психологічні.

Питання, пов'язані з характеристикою осіб, які вчиняють домашнє насильство, розглядали у своїх працях такі науковці: Ю. М. Антонян, О. В. Радзевілова, М. І. Бажанов, О. М. Бандурка, Н. І. Малихіна, А. Б. Блага, І. Г. Богатирьов, А. В. Варданян, О. В. Бойко, В. В. Василевич, В. В. Вітвіцька, О. М. Джужа, О. Г. Колб та ін.

Науковці намагались визначити кримінологічні ознак структури особи злочинця, який вчиняє насильство в сім'ї, завдяки цьому можливо визначити його типовий кримінологічний портрет, а отже, розробити рекомендації з удосконалення діяльності щодо протидії домашньому насильству. В наукових працях було доведено, що для учасників кримінальних конфліктів, які вирішують їх шляхом насильства, притаманним є низький культурний та освітній рівні. За рівнем освіти більшість осіб (49,3 %) мала повну загальну середню освіту, 23,4 % – середню спеціальну, по 3,9 % – вищу та базову середню освіту, незакінчену вищу – 1,3 %. Більшість осіб (90,9 %) мали постійне місце проживання, де вчиняли домашнє насильство стосовно подружжя, колишнього подружжя, осіб, з якими перебували у сімейних або близьких стосунках [2, с. 67].

На сьогоднішній день більшість науковців виділяють такі групи особи злочинця: соціальна, психологічна та біологічна. Також вони є значними для структури особи злочинця, і надають можливість виокремити його типові ознаки: біологічні (стать, вік), соціальні (місце проживання, освіта, сімейний стан, вид діяльності, загальний рівень культури, виховання), психологічні (емоційний стан, темперамент, інтелект, наявність або відсутність психічних відхилень).

Вчені дійшли висновку, що суб'єкти такого виду злочину мають спільні риси. Це здебільшого особи чоловічої статі, повнолітні, із середньою освітою, які не працюють, офіційно неодружені (проте перебувають у сімейних стосунках із жертвою).

Результати узагальнення кримінальних проваджень свідчать, що у 77 % випадків злочинці були у сімейних чи подружніх стосунках з потерпілими, у 23 % мотивами вчинення домашнього насильства були ревності, у 9 % хуліганські дії.

Базуючись на дослідженнях науковців отримані в процесі знання допоможуть не лише скласти портрет злочинця, а й висвітлити зв'язки його особистісних рис із зовнішніми чинниками, що сприяють учиненню цього виду злочинів.

Список використаних джерел

1. Еникеев М. И. Юридическая психология: учебник. Москва: НОРМА, 2001. 624 с.
2. Іщенко Т. В. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2019. № 3(112). С. 65–69.
3. Ботнаренко І. А. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2017. № 2(103). С. 99–105.

Гукова Ірина Андріївна,
аспірант кафедри криміналістики
та домедичної підготовки Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ

ОСНОВНІ НАПРЯМИ РОЗСЛІДУВАННЯ ШАХРАЙСТВА, ПОВ'ЯЗАНОГО З ПРИХОВУВАННЯМ ФАКТУ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ З МЕТОЮ ОТРИМАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПІЛЬГ

Слід визнати, що шахрайські схеми постійно «еволюціонують» та особливо активізуються у періоди економічної кризи. Як свідчить практика, певною мірою «вразливою» виявилася й сфера працевлаштування, де п'ята частина угод між посередником, роботодавцем та найманим працівником, є безперспективними. Недосконалість та наявність колізій у трудовому, цивільному законодавстві стали причиною розповсюдження зловживань на ринку праці.

Більшість трудових угод при цьому укладають у такий спосіб, що умови найму і характер професії, а також обов'язки роботодавця сформульовано дуже розпливчасто, в результаті чого громадяни України отримують роботу, яка їх не влаштовує, обмежує їхні права, але при цьому умови угоди формально не порушено [1, с. 354].

Втім, на ринку праці набирають обертів варіанти дій, які мають елементи обману, і знаходяться вже не в площині цивільного законодавства, а підлягають кримінально-правовій оцінці. Обман може бути з боку роботодавців, посередників, і навіть осіб, які отримують роботу. Натомість, іноді громадяни, зловживаючи статусом безробітного, також можуть вчиняти шахрайські дії. Складною є ситуація, коли особа здійснює обман у відношенні державної служби зайнятості, отримуючи незаконно соціальні виплати по безробіттю.

Так, згідно статті 22 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття», право на допомогу по безробіттю залежно від страхового стажу мають застраховані особи, визнані в установленому порядку безробітними, страховий стаж яких протягом 12 місяців, що передували реєстрації особи як безробітної, становить не менше ніж шість місяців за даними Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування. Разом із тим, стаття 31 зазначеного закону визначає підстави припинення виплати допомоги по безробіттю, серед яких є й працевлаштування безробітного [2]. Між тим у деяких випадках особи, які набули статус «безробітний», можуть приховувати факт нового працевлаштування, отримуючи при цьому соціальні виплати по безробіттю.

Слід зазначити, якщо під час перебування на обліку безробітний не повідомив центр зайнятості завчасно про дату його самостійного працевлаштування, як за трудовим договором, так і на підставі

договору цивільно-правового характеру, то центр зайнятості в рамках діючого законодавства має право стягнути кошти, отримані безробітним з дня виникнення трудових відносин. Такі особи знімаються з обліку та мають право на наступну реєстрацію у центрі зайнятості не раніше ніж через 90 календарних днів з дня зняття з обліку за умови повернення незаконно отриманих коштів. Однак, більшість громадян все ще не усвідомлює всю ступінь відповідальності за обман державної служби зайнятості. Зокрема, такі обманні дії громадян можуть кваліфікуватися за ст. 190 «Шахрайство» КК України і стають підставою для призначення сплати значного штрафу, громадських робіт або реального обмеження волі [3].

Враховуючи вказане, основними напрямками розслідування шахрайств, пов'язаних із незаконним отриманням допомоги по безробіттю, є:

- встановлення факту перебування робітника у трудових відносинах із роботодавцем;
- встановлення факту та підстав звільнення працівника;
- встановлення даних, які подають особи для надання їм статусу безробітного та призначання матеріального забезпечення;
- встановлення терміну перебування особи у статусі безробітного;
- встановлення характеру та розміру грошових виплат по безробіттю;
- встановлення факту надання пропозицій, які надходили від служби зайнятості та запропоновані вакансії, чи погоджувалася особа на ці пропозиції, якщо ні, то кількість відмов;
- встановлення терміну, протягом якого особа отримувала матеріалу допомоги по безробіттю, отримавши при цьому нову роботу;
- встановлення розміру виплат по безробіттю за весь період;
- встановлення осіб, яким було відомо про обманні дії по відношенню до державної служби зайнятості тощо.

У разі виявлення розбіжностей у відомостях, наданих особою до певних служб, починається процедура розслідування страхових випадків та обґрунтованості виплат матеріального забезпечення безробітним. Якщо у діях особи, яка зловживала статусом безробітного, буде встановлено ознаки шахрайства (обман відносно державної служби зайнятості) необхідно поставити питання про відкриття кримінального провадження за фактом шахрайства.

Список використаних джерел

1. Біленчук П.Д., Гель А.П., Семаков Г.С. Криміналістична тактика і методика розслідування окремих видів злочинів: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К.: МАУП, 2007. 512 с.
2. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття: Закон України від 2 березня 2000 року № 1533-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/index>. (дата звернення 11 жовтня 2020 р.).

3. Незаконне отримання допомоги по безробіттю кваліфікується як шахрайські дії. Офіційний веб-сайт. URL: <https://selidovorada.gov.ua/images/symvolika/gerb.png>. (дата звернення 12 жовтня 2020 р.).

Дементьєв Микола Володимирович,
аспірант Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз ім. Засл. проф.
М. С. Бокаріуса»

ВНУТРІШНЄ ПЕРЕКОНАННЯ ПІД ЧАС ОЦІНЮВАННЯ ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Законодавець в ст. 94 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України вказує, що слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд оцінюють докази за своїм внутрішнім переконанням, але не розкриває зміст терміна «внутрішнє переконання». Науковцями внутрішнє переконання визначається як впевненість, що склалася у судді, слідчого судді, прокурора, слідчого в тому, що ними дано правильну оцінку всім наявним у кримінальному провадженні засобам доказування і всім встановленим фактам, і те що отриманий таким шляхом висновок з усіх питань, які виникли в кримінальному провадженні, є єдино правильним [1, с. 91].

Законодавець вжив в законі дану понятійну категорію щодо зазначених учасників процесу, перераховуючи їх в якості суб'єктів оцінки доказів, яка розглядається як їх обов'язок. Разом з тим наведена норма аж ніяк не означає неприпустимість формування внутрішнього переконання у інших учасників процесу, в тому числі у сторони захисту, а також присяжних, які відповідно до ст. 388 КПК України клянуться керуватися не тільки законом, а й внутрішнім переконанням.

Цілком вірно вважається, що оцінка доказів за внутрішнім переконанням відображає незалежність суб'єкта у здійсненні процесуальних функцій. Переконання завжди формується у свідомості певної особи і є внутрішнім психічним продуктом, але також може бути і переконання іншої особи. Тобто для осіб необов'язкова оцінка, проведена іншим учасником провадження [2, с. 117]. Наприклад, суд може не погодитися з оцінкою висновку експерта слідчим і призначити нову експертизу на підставі сумнівів в її правильності (ст. 336 КПК України). Внутрішнє переконання виступає як основа для прийняття організаційних, тактичних, стратегічних та процесуальних рішень у кримінальному провадженні.

Внутрішнє переконання як суб'єктивно-об'єктивна категорія досліджується науковцями в декількох площинах. Внутрішнє переконання має виключно важливе правове значення, закріплене в законі. Це положення відіграє провідну роль як для теорії доказів, так й для кримінального судочинства в цілому, тому його можна

розглядати в якості принципу кримінального процесу. Внутрішнє переконання розглядається іноді як метод і результат оцінки доказів (доказової інформації) в кримінальному провадженні, тобто воно виступає в якості підсумку по завершенні правозастосовної діяльності. Вважаємо, що спроби розглядати внутрішнє переконання ізольовано як процес оцінки або як результат оцінки малопродуктивні. Обидва ці процеси нерозривно пов'язані між собою, так як кожен з них зумовлює інший. Здійснюючи оцінку висновку експерта, тобто формуючи внутрішнє переконання щодо цього джерела доказів, особа неминує фіксує в свідомості якісь проміжні пункти цієї оцінки, наприклад, порядок оформлення висновку, дані щодо особистості експерта, логіку та повноту опису дослідження та ін. Сформоване при цьому проміжне внутрішнє переконання направляє думку на продовження процесу оцінки в певному напрямку до отримання наступного результату, наприклад, наукової обґрунтованості і достовірності проведеного експертного дослідження. І так далі в плоть до формування остаточного переконання щодо висновку в цілому. Тому більш правильно розглядати внутрішнє переконання як симбіоз процесу і результату оцінки доказів [2, с. 166].

Розглядаючи внутрішнє переконання як результат оцінки, виділяють два аспекти: гносеологічний і психологічний. Гносеологічний аспект характеризує істинність відображення в свідомості суб'єкта відомостей про об'єктивні обставини, викладені у висновку експерта, тобто конкретне знання про факти кримінального правопорушення. Внутрішнє переконання, будучи результатом оцінки доказів, служить суб'єктивним вираженням об'єктивної істини[4, с. 481]. У гносеологічному аспекті переконання особи, яка здійснює оцінку, це результат пізнання, відбиття у свідомості умовиводів експерта та обставин, які необхідно доказати у кримінальному провадженні з обов'язковою функцією критичного ставлення до досягнутих результатів з метою забезпечення такого переконання, яке було би безпомилковим та відповідало реальним обставинам процедури проведення експертизи.

Психологічний аспект внутрішнього переконання обумовлений емоціями і сумнівами при його формуванні. Психологічною особливістю діяльності суб'єкта оцінки є те, що вона реалізується через систему психічних процесів, як когнітивних, так і інших – емоційних, вольових, мотиваційних, в ході яких оцінюється всі сторони висновку експерта і формується переконання та на його основі готується, приймається і реалізується рішення щодо прийняття висновку експерта як джерела доказів у кримінальному провадженні.

Важливою рисою внутрішнього переконання є те, що воно формується на основі професійних знань суб'єкта оцінки. Для уповноважених учасників процесу – слідчого, прокурора, судді це означає знання не тільки процесуального порядку призначення та провадження експертизи, але й методичних основ експертного

дослідження: стадій дослідження, загальних та окремих ознак об'єктів, що ідентифікуються, форм кінцевих висновків експертів та ін.

Необхідно розрізняти внутрішнє переконання під час оцінки безпосередньо висновку експерта, як процесуального акту й як результат оцінки встановлених ним фактів [3, с. 338]. У першому випадку висновок досліджується ізольовано від інших матеріалів кримінального провадження, оцінюється правильність проведеного дослідження. У другому випадку внутрішнє переконання спирається на встановлені експертом факти, які зіставляються з іншими зібраними доказами, ступінь повноти проведеного дослідження, наукової обґрунтованості підсумкових висновків, достовірність отриманих експертом результатів. Слід зауважити, що для формування внутрішнього переконання здійснити оцінку наукової обґрунтованості висновку експерта об'єктивно неможливо, оскільки професійні учасники кримінального провадження не володіють в повному обсязі спеціальними знаннями експерта. Тому для встановлення цих властивостей висновку й формування внутрішнього переконання стосовно всього висновку експерта необхідна, на нашу думку, консультація зі спеціалістом.

Підсумовуючи слід зазначити, що внутрішнє переконання, що формується у учасників кримінального провадження під час та після оцінки висновку експерта, залежить від суб'єктивних та об'єктивних факторів, які в сукупності дозволяють правильно оцінити проведене експертне дослідження та значення встановлених фактів для кримінального провадження.

Список використаних джерел

1. Удалова Л.Д., Рожнова В.В., Савицький Д.О., Хабло О.Ю. Кримінальний процес України у питаннях і відповідях: навчальний посібник. Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2012. 275 с.

2. Кримінальний процес: підручник / за заг. ред. О.В. Капліної, О.Г. Шило. Харків: Право, 2019. 584 с.

3. Рагинов А.Р. Судебная психология для следователей. Москва: Юрлитинформ, 2001. 352 с.

4. Теория доказательств в советском уголовном процессе / отв. ред. Н.В. Жогин. Москва: Юридическая литература, 1973. 736 с.

Дікевич Кристина Геннадіївна,
судовий експерт сектору почеркознавчих
досліджень відділу криміналістичних видів
досліджень Харківського НДЕКЦ
МВС України

ВПЛИВ ЗАХВОРЮВАНЬ ОРГАНІВ ЗОРУ НА ПОЧЕРК ЛЮДИНИ

Почерк – це заснована на письмово-руховому функціонально-динамічному комплексі програма виконання рукописних записів, яка містить суб'єктивний зорово-руховий образ виконуваних рукописів і спеціально пристосована для його реалізації розгорнута система рухів [1, с. 111]. Він може змінюватися, певним чином трансформуватися, під впливом різного роду «збиваючих» факторів, як природного, так і штучного характеру. Одним з підвидів природних факторів є ураження органів зору.

Ще з дитячого віку ознаки почерку, що зустрічаються найбільш часто та які виявляються у дітей з порушенням зору, включають:
нерівномірний інтервал букв в словах і слів в рядку;
труднощі з дотриманням форми лінії письма у рядку на розлінованому папері;

порушення послідовності виконання елементів окремих літер;
зміна розміру і нахилу букв;
пропуск слів і частин слів;
труднощі з написанням на полях.

Діти, які не можуть бачити слово цілком, можуть зіткнутися з труднощами при копіюванні, оскільки їм постійно доводиться шукати і перефокусувати, що може бути повільним і виснажливим.

Також у деяких дітей буква або слово, які вони копіюють або пишуть, в якійсь мірі не в фокусі, можливо, через мимовільні коливальні рухи очей високої частоти (ністагму) або через те, що окуляри або лінзи не можуть правильно виправити, щоб дати чітке зображення. Це розмите зображення може ускладнити навчання дітей формуванню правильних форм на ранніх етапах розвитку почерку. Крім того, у дітей зі світлобоязню можуть виникати проблеми з відблисками при спробі читати або писати на певних типах паперу (наприклад, на глянцевому).

Люди, повністю позбавлені зору, при письмі чорнилом виконують штрихи з надлишком барвника, в результаті чого утворюються розпливи в штрихах, в той час як окремі письмові знаки виконуються ними зовсім без барвника або ж барвника вистачає тільки на виконання якоїсь частини окремого письмового знака. Почерк сліпих зазвичай відрізняється високою або суцільною зв'язністю, великим розміром письмових знаків, нерівномірним напрямом лінії письма, порушенням топографії (просторової орієнтації),

нерівномірним інтервалом між словами (часто збільшеним). У довгих словах додаткові штрихи нерідко ставляться не на місці.

Короткозорість (міопія) – це недолік зору, при якому добре видно близькі предмети і погано – віддалені. Крім того, при роботі обох очей, незалежно від наявності або відсутності короткозорості, в поле їх зору не виникає відчутних прогалин, які виникають через наявність сліпої плями (область на сітківці, яка не чутлива до світла). Тому людина з обома короткозорими очима здатна в процесі письма охопити своїм поглядом рядок на меншій протяжності, ніж людина, яка нормально бачить обома очима і на більшій протяжності, ніж людина, що бачить тільки одним оком. Відповідно до особливостей свого зору людина з короткозорими очима здатна писати почерком різних, в тому числі і малих розмірів. Необхідність при короткозорості розташовувати рукопис на малій відстані від очей пише змушує її приймати таку позу, яка до певної міри ускладнює рухи руки цієї людини. В результаті темп почерку може стати нерівномірним.

Далекозорість (або гіперметропія) – недолік зору, що заважає ясно бачити на близькій відстані. Людина з обома далекозорими очима охоплює більшу площу, ніж людина з обома нормальними очима (не кажучи вже про площу, яку охоплює короткозорими очима), тобто рядки значної довжини, протягом всього шляху одночасно. Однак через ненормальне збільшення поля зору їй важко розрахувати довжину окремих ділянок кожного рядка, зокрема, відстань між словами у рядку. Відповідно особливостям даного виду зору, людині з «далекоглядними» очима найлегше писати великим почерком (більше 4 мм), надаючи буквам, по можливості, найбільш помітну округлу (дугову) форму. Збільшене поле зору людей з далекозорістю в процесі письма створює почерк зі збільшеними розгоном і розстановкою, з великими інтервалами між словами в рядку (які перевищують ширину двохелементної літери), а нездатність розраховувати ці інтервали призводить до того, що вони можуть виходити нерівномірними. Нарешті, необхідність при далекозорості розташовувати рукопис на великій відстані від очей пише змушує людину приймати таку позу, яка позбавляє її руку однієї опори. В першу чергу це може впливати на такі характеристики, як темп та координація рухів (спостерігаються ознаки зниження координації 2-ї групи).

Почерк осіб, які бачать тільки одним оком, має ряд особливостей, так як поле зору цих людей відрізняється розмірами та конфігурацією від поля зору людей, які бачать нормально двома очима. Людина, що бачить тільки одним оком, охоплює меншу площу поверхні аркуша, ніж людина з короткозорістю, але з бінокулярним зором.

Людина з одним оком не в змозі спостерігати при листі рядок на значній протяжності та бачить в кожен даний момент лише окрему його частину. При цьому впливає також і пробіл в поле зору внаслідок сліпої плями (при зорі двома очима цей пробіл компенсується). Таким

чином, з поля зору в процесі письма випадає не тільки один з країв рядка, але і деяка його частина, що знаходиться між цими краями. Через це людина, що пише, не може розташовувати рядки перпендикулярно бічним краям паперу і паралельно один одному. Якщо людина бачить тільки правим оком, то при письмі хаотичне розташування рядків найчастіше спостерігається ближче до лівого краю рукопису, а у тих, хто бачить тільки лівим оком – біля правого краю рукопису. Не маючи можливості охопити своїм поглядом одночасно весь рядок, людина, яка бачить одним оком, інстинктивно побоюється втратити в процесі письма його напрямком. Тому вона прагне якомога рідше відривати пишучий прилад від паперу, завдяки чому почерк має високу або суцільну зв'язність. Інтервали між словами в письмі таких осіб часто бувають нерівномірні, так як вони погано розраховують траєкторію власних рухів по лінії рядка. Внаслідок відсутності у таких людей бінокулярного зору їм важко розрахувати відстань від ока до об'єкта. У почерку це проявляється в тому, що роблячи поправки і дописки, людина, яка бачить одним оком, як правило, не потрапляє пишучим приладом на місце вже наявних письмових знаків, а натиск з середнього диференційованого перетворюється в сильний. Нерідко при такому письмі спостерігаються наявність виправлень, домальовувань, порушення змістовної організації письма у вигляді зайвих штрихів або пропусків елементів букв [2, с. 82].

Астигматизм (в перекладі з латині – відсутність фокусної точки) – це різновид аномалії рефракції ока, яка характеризується різною силою заломлення променів за двома головними меридіанами. Астигматизм очей створює спотворене, неправильної конфігурації поле зору. У процесі письма астигматизм проявляється в тому, що рядки стійко, певним чином для кожної особи, відхиляються від горизонталей. Також астигматизм призводить до спотворення і окремих письмових знаків, а саме – нерівномірної протяжності по вертикалі та горизонталі. Нарешті, при астигматизмі людина може робити описки, здвоєні штрихи, плями (через неправильні рухи пишучого приладу).

Таким чином, можна виокремити основні загальні ознаки, які видозмінюються під впливом захворювань органів зору на почерк людини: ступінь досконалості системи рухів (недостатній при короткозорості); можливе порушення змістової організації письма (пропуски букв, недописування, зайві штрихи й букви); порушення топографії (просторової орієнтації) у вигляді викривлень лінії рядка, конфігурації полів, нерівномірних інтервалів між словами. Також можна зазначити, що розміщення рядків, відстані між словами та характеристики натиску в почерку осіб, які бачить одним оком, нагадують відповідні особливості почерку людей з короткозорістю. Однак, ці особливості у першому випадку проявляються в більшій мірі, ніж у другому.

Список використаних джерел

1. Судебно-почерковедческая экспертиза: общая часть: теор. и метод. основы / под науч. ред. В.Ф. Орловой. 2-е изд. перераб. и доп. Москва: Наука, 2006. 544 с.

2. Томилин В.В. Физиология, патология и судебно-медицинская экспертиза письма. Москва, 1963. 235 с.

Долженко Любов Юрївна,

судовий експерт сектору дослідження звуко-та відеозапису відділу досліджень у сфері інформаційних технологій Харківського НДЕКЦ МВС України

КІБЕРЗЛОЧИННІСТЬ: КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА Й ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ

Розвиток всесвітньої мережі Інтернет спричинив новий вид злочинності – кіберзлочинність, який з кожним роком набирає свої оберти і несе за собою серйозні, а часом, незворотні наслідки.

Дії кіберзлочинців стають більш досконалими, що становить реальну загрозу для суспільства та держави в цілому. Це загострює необхідність боротьби зі злочинами такого роду, як створення комп'ютерних систем і технологій з підвищеним рівнем безпеки в мережі Інтернет, а також законодавчої бази, що дозволить притягнути злочинців до відповідальності.

В українському законодавстві кіберзлочин розуміється як суспільно небезпечне винне діяння у кіберпросторі та/або з його використанням, відповідальність за яке передбачена законом України про кримінальну відповідальність та/або яке визнано злочином міжнародними договорами України [2].

Специфіка даного виду злочинності полягає у:

комфортності вчинення злочинів, тобто їх підготовка та скоєння здійснюється, практично, не відходячи від «робочого місця»;

доступності – тому що існує тенденція постійного зниження цін на комп'ютерну техніку. Майже у кожної людини є комп'ютер або мобільний телефон з підключенням до мережі Інтернет;

широкій географії скоєння злочинів, але враховуючи те, що основна кількість комп'ютерів розташована у великих населених пунктах, то саме на них і припадає більша частина злочинності;

віддаленості об'єкту злочинних посягань – він може знаходитись за тисячі кілометрів від місця скоєння злочину;

складності виявлення, фіксації та вилучення криміналістично-значущої інформації при здійсненні оперативно-розшукових та слідчих (розшукових) дій для використання її як речового доказу.

Слід зауважити, що український законодавець приділяє велику увагу цій проблемі: вперше новий Кримінальний кодекс України передбачив самостійний розділ про ці злочини, а саме розділ XVI

«Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку», що свідчить про актуальність цієї проблеми в суспільстві, зокрема статті 361, 361-1, 361-2, 362, 363, 363-1 Кримінального кодексу України [1].

Об'єкт злочину – сукупність діянь, що заподіюють шкоду нормальній роботі електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку [3].

Суб'єкт злочину загальний, тобто суб'єктом є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно Кримінального кодексу України може наставати кримінальна відповідальність, тобто особа, якій до вчинення злочину виповнилося шістнадцять років [1].

Об'єктивна сторона злочину проявляється у формі несанкціонованого втручання у роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), їх систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку, наслідком якого є: витік, втрата, підробка, блокування інформації, спотворення процесу обробки інформації або порушення встановленого порядку її маршрутизації [3].

Суб'єктивна сторона злочину характеризується умисною виною. Злочинні дії можуть бути вчинені лише з прямим умислом, тоді як психічне ставлення винного до наслідків може характеризуватись як умисною (прямим чи непрямим умислом), так і необережною формою вини (злочинною самовпевненістю чи злочинною недбалістю) [3].

Одним з масштабніших злочинів, якій заподіяв багато негативних наслідків є «вірус Retya». Це була масштабна хакерська атака. Хакерські атаки в Україні – це цілеспрямовані масштабні хакерські напади на мережі українських державних підприємств, установ, банків, медіа тощо, які відбулись 27 червня 2017 року. У результаті цих атак була заблокована діяльність наступних підприємств: аеропорт «Бориспіль», ЧАЕС, Укртелеком, Укрпошта, Ощадбанк, Укрзалізниця та ряд великих комерційних підприємств. Шахраї вимагали внести визначену грошову суму на їх рахунки для відновлення і подальшої роботи сайтів.

На жаль, Україна зіткнулась ще з однією проблемою, такою як COVID-19 (коронавірус). Після виявлення цього захворювання, держава повинна була ввести карантинні заходи. Для багатьох людей це велика трагедія, а для шахраїв ще один різновид заробітку. З початку карантину шахраї розсилають СМС-повідомлення або телефонують та повідомляють інформацію про державні компенсації для громадян, такі як: виплата коштів на лікування, придбання тестів для визначення коронавірусу, компенсація за втрату місця роботи тощо; розповсюджують фейки з метою поширення паніки та дестабілізації ситуації в країні в умовах карантину; вчиняють певні шахрайські дії з метою заволодіння грошима чи особистими даними

під приводом продажу захисних масок, антисептиків, медичного обладнання тощо.

Розслідування таких злочинів ускладняється їх підвищеною латентністю. У злочинців є можливість змінити, приховати комп'ютерні дані, що можуть бути доказами у досудовому розслідуванні.

Першочерговим завданням слідчого на початковому етапі розслідування кіберзлочинів є аналіз інформаційного середовища вчинення злочину:

визначення типу електронно-обчислювальної машини (носія), де зберігалася або оброблялася комп'ютерна інформація, до якої здійснено неправомірний доступ, що визначить напрямок всього подальшого розслідування;

встановлення типу операційної системи комп'ютера (сервера), до якого здійснено неправомірний доступ, а також використаного для вчинення злочину програмного забезпечення, що значною мірою допоможе звузити коло можливих підозрюваних;

визначення апаратного та програмного забезпечення, яке піддалося впливу в ході неправомірного доступу, а також інформації про засоби і знаряддя вчинення такого доступу, що дозволить скласти об'єктивну картину слідів злочину [4].

Важливою умовою боротьби з кіберзлочинністю є підготовка фахівців належної кваліфікації для збільшення ефективності розслідування та розкриття злочинів даної специфіки.

В Україні існує Департамент кіберполіції Національної поліції України, завданням якого є забезпечити кібербезпеку країни і запобігти кіберзлочинності. Але немає єдиної бази ключових термінів і понять, не розроблені криміналістичні техніка та тактика, використовуючи які співробітники кіберполіції змогли б ефективніше проводити розслідування кіберзлочинів.

Таким чином, сучасний рівень інформатизації суспільства вимагає від України забезпечити належний та ефективний механізм боротьби із кіберзлочинами як однієї із серйозних загроз національній безпеці держави.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 р. №2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/print>. (Дата звернення 06.10.2020)
2. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05.10.2017 р. № 2163-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2163-19>. (Дата звернення 08.10.2020).
3. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / відп. ред. С. С. Яценко. 4-те вид., перероб. та доп. К.: А.С.К., 2005. 848 с. URL: <http://ir.nusta.edu.ua/jspui/handle/doc/819>. (Дата звернення 07.10.2020).

4. Бурбело Б.А. Криміналістичні основи протидії кіберзлочинності. Актуальні питання розслідування кіберзлочинів: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків: 10 груд. 2013 р.). Харків: ХНУВС, 2013. С. 179–181.

Драган Діана Миколаївна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
ННІ № 3 Національної академії внутрішніх
справ
Науковий керівник: Антонюк П. Є.,
професор кафедри криміналістики
та судової медицини Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

СТРУКТУРА КРИМІНАЛІСТИКИ ЯК НАУКИ В ІНОЗЕМНИХ КРАЇНАХ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Одним із напрямів вирішення проблеми підвищення ефективності протидії кримінально протиправній діяльності в Україні є впровадження в роботу правоохоронних органів новітніх техніко-криміналістичних засобів, прийомів, методів збирання, дослідження й використання доказів, розробленням яких займається криміналістика – самостійна наука юридичного циклу.

Запозичуючи досвід зарубіжних країн по боротьбі з кримінально протиправною діяльністю в практику вітчизняних правоохоронних органів, цікавим є, на наш погляд, розуміння, в рамках яких наукових знань відбувається розроблення системи наукових методів, прийомів та засобів протидії кримінально протиправній діяльності в інших країнах світу.

Наприклад, в США та інших країнах англо-саксонської системи права найбільш близькою до криміналістики дисципліною нерідко вважають Forensic Science, яка являє собою застосування будь-яких наукових методів і технік у кримінальному розслідуванні та судовому розгляді. Тобто вітчизняну криміналістику об'єднує з Forensic Science лише криміналістична техніка, яка в Україні входить до складу криміналістичної науки, а в США є частиною Forensic Science. При цьому, Forensic Science за сутністю є сукупністю судових наук. Тому в США немає єдиного підходу до її структури. За одними джерелами до її дисциплін відносять судову патологію, антропологію, одонтологію, ентомологію, токсикологію, психіатрію, дослідження слідів-предметів, дослідження зброї та слідів її застосування, дослідження документів, дослідження слідів пальців рук, дослідження ДНК, аналіз слідів крові, аналіз слідів-відображень, дослідження комп'ютерних засобів, судові інженерні науки тощо. В інших працях, крім деяких згадуваних, до змісту Forensic Science також включають: хімічні дослідження наркотичних засобів, судову біологію, дослідження мікрооб'єктів, поліграфічний аналіз, дослідження слідів-речовин, криміналістичний

профайлінг тощо. Деякі джерела до основних дисциплін Forensic Science також відносять дослідження відбитків взуття та протекторів шин, аналіз волосся, аналіз волокон, цифровий та мультимедійний аналіз, спектрографічне розпізнавання голосу, реконструкцію дорожньо-транспортних подій[3].

Останніми роками науковці США все частіше розглядають криміналістику у вузькому розумінні й фактично мають на увазі ті знання, що складають, відповідно до вітчизняного розуміння, розділи криміналістичної техніки. Так, виходячи з наявних знань, випливає, що криміналістика є лише складовою частиною Forensic Science, яка являє собою застосування досягнень різних наук для вирішення завдань дослідження біологічних слідів, слідів-відображень (трасології), зокрема слідів рук, взуття, транспортних засобів, знарядь злочину та інструментів тощо, дослідження матеріалів, речовин і виробів, балістики та дослідження вогнепальної зброї та інших матеріальних об'єктів – речових доказів[3].

Серед вчених-криміналістів існує думка, що уявлення про криміналістику як науку суто юридичної природи, що залишилося в спадок від радянських часів, фактично призвело до виродження природничо-технічного напрямку криміналістичних досліджень і перетворило сучасну українську криміналістику на гуманітарну науку про кримінальне розслідування, аналогом якої можна вважати дисципліну Criminal Investigations у США. Також цим вони пояснюють те, що розділи криміналістичної техніки та судової експертизи належно не розвиваються через відсутність чіткого розуміння обсягу та місця відповідних знань у наявній системі наук. Природничо-технічної дисципліни на зразок Forensic Science в Україні немає, а відповідні положення розглядаються в різних науках, зокрема, криміналістиці, судовій експертології, судовій медицині, судовій психіатрії, біології, хімії, матеріалознавстві тощо. Зазначені обставини, на їх погляд, не дають можливості формувати системні знання про використання досягнень природничо-технічних наук у вирішенні завдань кримінального судочинства [3].

На відміну від США, в німецькій криміналістичній науці під криміналістичною технікою розуміється розділ криміналістики, який утворює сукупність природничо-технічних висновків і методів, а також технічних засобів і прийомів, що базуються на них, та спрямовані на пошук, збереження і використання слідів для отримання доказів з метою виявлення, розкриття та запобігання злочинів та інших криміналістично релевантних подій [2, с. 220–222]. Основними суб'єктами застосування криміналістичної техніки в Німеччині є техніко-криміналістичні установи, представлені головним чином в структурі поліції, хоча такі установи є і в інших державних органах, а також у недержавній сфері.

Криміналістика в Україні розглядається як самостійна юридична наука, до структури якої входить:

Загальна теорія криміналістики – вчення про предмет криміналістики, її завдання, мету й закони розвитку, понятійний апарат і місце криміналістичних знань у системі юридичних наук.

Криміналістична техніка – розділ криміналістики, що об'єднує систему теоретичних положень і розроблених на їх основі технічних засобів і методів збирання та подавання криміналістичної інформації з метою розслідування та попередження кримінальних правопорушень.

Складовими цього розділу є: судова фотографія, трасологія, балістика, техніко-криміналістичне дослідження документів, криміналістичне дослідження письма, габітологія, криміналістична реєстрація, основи теорії й техніки відео- та звукозапису, основи та засоби криміналістичної одорології.

Криміналістична тактика – розділ криміналістики, що займається розробкою прийомів виконання слідчих (розшукових) дій, загальних тактичних рекомендацій про організацію та планування процесу розслідування [1, с. 211, 212].

Криміналістична методика – це система наукових положень і рекомендацій, що базуються на них, щодо розслідування й попередження вбивств, розкрадань, крадіжок, розбоїв та інших видів кримінальних правопорушень. Складовими криміналістичної методики є загальні положення, що стосуються розслідування будь-якого злочину, криміналістична характеристика та окремі методики, які визначають порядок розслідування певних видів злочинів. У методиці розслідування реалізуються криміналістична техніка й тактика на основі методологічних положень криміналістики [1, с. 211, 212].

Отже, цілком логічним є висновок про надзвичайно широкий та багатогранний діапазон криміналістичних знань, які не мають кордонів, й незалежно від тлумачення криміналістики як науки, як навчальної дисципліни, як практичної діяльності, слід підкреслити, що за будь-яких умов ефективна реалізація правоохоронної діяльності без залучення криміналістичних знань неможлива.

Список використаних джерел

1. Криміналістика (криміналістична техніка): курс лекцій / П.Д. Біленчук, А.П. Гель, М.В. Салтєвський, Г.С. Семаков. К.: МАУП, 2001. 216 с.

2. Черноус Ю.М. Криміналістика в Україні та іноземних державах: окремі аспекти порівняльного дослідження / Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу: тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. до 100-річчя від дня народження проф. М. В. Салтєвського (м. Харків, 8 листоп. 2017 р.). Х.: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2017. 356 с.

3. Степанюк Р.Л., Лапта С. П. Можливості розвитку криміналістичної науки в Україні з огляду на досвід США. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. Сєвєродонецьк, 2018. Вип. 3 (83). С. 289–296.

Єфименко Олеся Володимирівна,
судовий експерт відділу товарознавчих
та гемологічних досліджень Харківського
НДЕКЦ МВС України;

Сафонова Тетяна Валеріївна,
судовий експерт відділу товарознавчих
та гемологічних досліджень Харківського
НДЕКЦ МВС України

ХАРАКТЕРИСТИКА СКЛЯНИХ ВИРОБІВ, ОЦІНКА ЯКОСТІ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ЗАСТОСУВАННЯ В СУДОВІЙ ТОВАРОЗНАВЧІЙ ЕКСПЕРТИЗИ

На сьогоднішній день велика кількість товарознавчих експертиз пов'язана з вирішенням питання визначення ринкової вартості об'єкта дослідження. Між тим судова товарознавча експертиза може вирішувати цілу низку інших питань. Одним з них є питання якості товарів. Виходячи із цілей товарознавчої експертизи та визначеного предмету, найбільш часто перед експертом ставляться наступні завдання: ідентифікація об'єкта товарознавчої експертизи, тобто визначення приналежності конкретних екземплярів продукції або деякої кількості товарних одиниць одного типу (марки, моделі, сорту або виду); визначення відповідності якості товару приписами нормативних документів (стандартів, ДСТУ та ін.), сертифікатам якості або еталонним зразкам; встановлення змін якості товару, які сталися внаслідок псування об'єкта, присутності дефектів та їх відображення на якості продукції; встановлення відповідності характеристик, які зазначені в інформації про продукцію, яка зафіксована на упаковці товару (етикетці, ярлику, самому виробу).

Скляні побутові товари класифікують за такими ознаками: призначення, функціональне використання, хімічний склад, колір скла, спосіб формування, вид і складність декорування, форма, розмір, комплектність та вид виробу [1].

Асортимент скляного посуду в залежності від способу вироблення і призначення ділять на наступні групи: видувні вироби; пресовані вироби; пресовидувні вироби, кришталеві вироби, господарський посуд, кухонний посуд [2, с. 309].

Відповідно до діючих нормативних документів оцінюється якість скляних побутових товарів. Якість основних груп скляних побутових товарів нормується стандартами, ДСТУ [3] та поширюється на вироби зі звичайного скла і кришталю і висуває вимоги до зовнішнього вигляду, фізико-хімічними показниками, маркування, пакування, безпеки. Вимоги безпеки є обов'язковими, за цими показниками скляний посуд, що контактує з їжею, підлягає обов'язковій сертифікації. Вимоги даної групи включають вимоги до: хімічної безпеки (обмежується міграція свинцю і кадмію), механічної безпеки (не допускаються відколи, ріжучі і обсипаючі частинки,

наскрізні посічки і прорізані грані, сторонні вклучення викликані пошкодженням скла), водостійкості і термостійкості, міцності кріплення ручок і елементів декоративного оформлення [4].

Існують різні методи визначення показників якості продукції – вимірювальний, реєстраційний, розрахунковий, органолептичний, експертний та соціологічний. Проводячи оцінку якості скляних побутових товарів в товарознавчій експертизі, найбільш оптимальними є органолептичний та вимірювальний методи. Органолептичний метод вимірювання якості товару – відрізняється простотою у використанні та можливістю проведення в різних обставинах, не потребує використання спеціального обладнання. Базується на використанні інформації, отриманої у результатах аналізу сприйняття органами почуття: зору, слуху, нюху, дотику, смаку. Вимірювальний метод базується на інформації, яку отримують за допомогою вимірювальних пристроїв. Результати вимірювань дорівнюють до стандартів, в котрих зазначені припустимі значення тих параметрів, котрі аналізуються [5].

Визначення рівня зниження якості виробів із скла і кришталю у відсотках можливо визначити згідно додатку 3 «Таблиці втрати якості виробів за один рік експлуатації та внаслідок зносу і наявності дефектів», який наводиться в методичних рекомендаціях Желявської О.О. «Розрахунок втрати якості непродовольчих товарів у зв'язку з їх зносом та наявністю дефектів» та використовується при проведенні товарознавчих досліджень [6].

Для ідентифікації скляного побутового посуду та його приналежності до певної групи товару, впливають: характер, повнота та чіткість маркування.

Маркування виробів наноситься на паперову етикетку, котру наклеюють безпосередньо на виріб, споживчу тару, групову упаковку з паперу та транспортну тару. Для упаковки скляних виробів застосовують картонні та гофровані коробки, а також паперові пакети з пакувального паперу. Перевозяться скляні вироби всіма видами транспорту в критих транспортних засобах відповідно з правилами перевезення, діючими на кожному виді транспорту [7].

Питання оцінки якості скляних побутових виробів є актуальними і важливими на сьогодні. Для правильної оцінки важливою є класифікація скляних товарів, серед основних ознак яких виділяються: призначення, функціональне використання, хімічний склад, колір скла, спосіб формування, вид і складність декорування, форма, розмір, комплектність та вид виробу. Класифікація дозволяє ретельніше досліджувати споживчі властивості однорідних груп товарів, розробляти групові методи дослідження та оцінки рівня якості товарів. Для товарознавчого дослідження важливим також є розуміння асортименту скляного посуду, який в залежності від способу вироблення і призначення поділяють на наступні групи: видувні

вироби; пресовані вироби; пресовидувні вироби, кришталеві вироби, господарський посуд, кухонний посуд.

Врахування при оцінці якості скляних виробів їх класифікаційних ознак, основних дефектів, особливостей маркування, упаковки і транспортування, а також правильний вибір методів дослідження дозволяє значно підвищити ефективність судової товарознавчої експертизи.

Список використаних джерел

1. Товарознавчі характеристики скляних товарів: реферат. URL: <https://ukrbukva.net/page,3,23829-Tovarovedcheskie-harakteristiki-steklyannyh-tovarov.html>.

2. Кочуров А.М., Каранян К.А. Довідник продавця промислових товарів. М.: Выс. школа, 1982. 399 с.

3. Посуда и декоративные изделия из стекла. Общие технические условия: ГОСТ 30407-96 (ИСО 7086-1-82, ИСО 7086-2-82) [Чинний від 01.01.2000]. URL: csm.kiev.ua/nd/nd.php?z=+30407-96&st=0&b=2.

4. Вимоги до якості скляних побутових товарів. URL: <https://studfile.net/preview/7349813/page:5/>.

5. Товарознавча оцінка скляних виробів. URL: https://otherreferats.allbest.ru/marketing/00023045_0.html.

6. Желавська О.В. Розрахунок втрати якості непродовольчих товарів у зв'язку з їх зносом та наявністю дефектів, який використовується в проведенні товарознавчих досліджень: метод. рекомендації. К.: Київський НДІСЕ, 2003. 45 с.

7. Ассортимент і якість скляних побутових виробів. URL: <http://skaz.com.ua/sport/2875/index.html?page=3>.

Єфімов Микола Миколайович,

доцент кафедри криміналістики та домедичної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ПОНЯТТЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ МОРАЛЬНОСТІ

Поняття криміналістичної характеристики як елементу криміналістичної методики, кількість, зміст та значення її елементів на сьогодні залишаються невизначеними та суперечливими. В свою чергу, єдиного твердження стосовно поняття та наповнення криміналістичної характеристики у науковців немає. Наприклад, А. В. Старушкевич формулює її як засновану на практиці правоохоронних органів та криміналістичних досліджень модель системи зведених відомостей про криміналістично значущі ознаки виду, групи або конкретного злочину, яка має на меті оптимізацію

процесу розслідування злочинів [7, с. 9]. В свою чергу, В. П. Бахін та Б. Є. Лук'янчиков, широко проаналізувавши погляди вчених на зазначене питання, визначили, що більшість авторів криміналістичну характеристику визначають як:

- інформаційну модель типових ознак певного виду (групи) злочинів;
- вірогідну модель події;
- систему даних (відомостей) про злочин, які допомагають розкриттю та розслідуванню;
- систему узагальнених фактичних даних, знання яких необхідне для організації розслідування злочинів;
- систему особливостей виду злочинів, які мають значення для розслідування;
- систему опису криміналістично значущих ознак злочинів з метою забезпечення їх розслідування та запобігання;
- склад події даного виду злочину, який вказує на його стійкі ознаки, що проявляються зовні як визначена за змістом, чітко вибудована система матеріальних та інтелектуальних слідів тощо [1, с. 39].

На основі аналізу наукової літератури нами було з'ясовано, що наразі недостатньо вивченою залишається проблема сучасної криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень проти моральності. Також, з огляду на проведене опитування працівників правоохоронних органів, було встановлено, що 91 % респондентів одним із найбільш перспективних напрямів підвищення ефективності розслідування називають створення системи сталих кореляційних зв'язків між елементами криміналістичної характеристики досліджуваної групи протиправних діянь.

Слід зазначити, що ми підтримуємо позицію Р. Л. Степанюка, який наголошує на тому, що кореляційні зв'язки між елементами криміналістичної характеристики певної групи злочинів і можливість їх встановлення та використання при вирішенні завдань щодо виявлення і розслідування злочинів має найбільше значення при дослідженні окремих кримінальних правопорушень [8, с. 399].

Вважаємо за необхідне навести думку Л. О. Сергєєва, який аналізуючи питання методики розслідування розкрадань майна у сфері будівництва, звернув увагу і підкреслив виключно важливе значення для розслідування знань про способи вчинення розкрадань; умови, в яких вони вчиняються і особливості обстановки; особливості безпосереднього об'єкту посягання; особливості суб'єкту і суб'єктивної сторони злочинів; зв'язок розкрадань з іншими злочинами і діями, що не тягнуть кримінального покарання; взаємозв'язки між названими групами обставин [6, с. 4, 5].

Доречним вбачається наведення думки О. Н. Колесніченка та В. О. Коновалової, які наголошували на тому, що, по-перше, криміналістична характеристика – це відомості про криміналістично

значущі ознаки злочинів певного виду. По-друге, це система відомостей, яка спирається на структуру складу злочину (кримінальне право) та відповідну структуру предмету доказування (кримінально-процесуальне право). По-третє, це система відомостей, яка включає дані про закономірні зв'язки статистичного характеру між ознаками злочинів певного виду. По-четверте, це система відомостей, яка слугує побудові і перевірці слідчих версій. Саме з урахуванням цих положень вченими було сформульовано визначення поняття криміналістичної характеристики як системи відомостей (інформації) про криміналістично значущі ознаки злочинів певного виду, яка відбиває закономірні зв'язки між ними і слугує побудові і перевірці слідчих версій в розслідуванні конкретних злочинів[3, с. 16–20].

Цікавою є позиція В. Д. Берназа, який відстоював важливість розробки криміналістичної характеристики, але вказує на те, що без дослідження матеріалів кримінальних проваджень неможливо надати узагальнені відомості певної групи кримінальних правопорушень. Саме тому автор акцентував увагу на тому, що це основана на державних статистичних даних науково-обґрунтована система узагальненої інформації та їх джерел про обставини, які були доказані, та інші, які мали значення для попередження, виявлення, розслідування та судового розгляду досліджуваних злочинів зазначеної категорії [2, с. 17]. Ми не можемо в повній мірі підтримати зазначену думку, адже вважаємо, що основну роль у побудові криміналістичної характеристики відіграє вивчення матеріалів судово-слідчої практики (кримінальних проваджень та справ).

В свою чергу, В. В. Радаєв стосовно значення досліджуваної категорії зазначає, що воно полягає у наступних положеннях: 1) виявлення злочинів, висунення версій про злочинний характер тієї чи іншої події; 2) висунення версії про особу злочинця; 3) висунення версії про вчинення злочину групою осіб; 4) використання відомостей про типові місця приховання та реалізації викраденого для розшуку предметів посягання; 5) застосування даних про механізм слідоутворення для правильного визначення кола можливих джерел інформації про злочин, більш цілеспрямованої роботи з їх виявлення, для виявлення матеріальних слідів злочину в ході огляду [5, 17–19].

Ми підтримуємо позицію В. О. Малярової, яка говорить про те, що ні кримінально-правова, ні кримінологічна, ні інші характеристики злочинів не здатні охопити низку ознак, що мають важливе значення для формування й реалізації криміналістичних методик. До таких ознак належать, зокрема, пов'язані з діями, спрямованими на підготовку до вчинення злочину та приховування його слідів, з механізмом слідоутворення тощо. Вони не входять до числа кримінально-правових чи кримінологічних, оскільки не мають правового значення й необхідних змістовних ознак. Відомості, наведені в цих характеристиках, не є однопорядковими й конкуруючими, хоча досить близькі за суттю. Вони призначаються для

вирішення різних завдань, є складовими елементами різних систем, тому можуть вивчатися паралельно та в комплексі [4, с. 114], що ми підтримуємо.

Підводячи підсумок, зазначимо, що акумулюючи наведені думки науковців, вважаємо за потрібне сформулювати криміналістичну характеристику кримінальних правопорушень проти моральності як систему відомостей про криміналістично значущі ознаки протиправного діяння досліджуваної категорії, яка відображає закономірні зв'язки між ними і слугує побудові та перевірці слідчих версій для вирішення основних завдань розслідування.

Список використаних джерел

1. Бахін В.П., Лук'янчиков Б.С. Склад і призначення криміналістичної характеристики злочинів. Правничий часопис Донецького університету. 2000. №1(4). С. 39–43.

2. Берназ В.Д. Криміналістична характеристика як наукова категорія. Південноукраїнський правничий часопис. № 1. 2006. С. 16–18.

3. Колесниченко А.Н., Коновалова В.Е. Криминалистическая характеристика преступлений: учеб. пособие. Харьков: Юрид. ин-т, 1985. 93 с.

4. Малярова В.О. Криміналістична методика: питання співвідношення криміналістичної характеристики з іншими. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2015. Серія Право. Випуск 35. Частина I. Том 3. С. 111–113.

5. Радаев В.В. Криминалистическая характеристика преступлений и ее использование в следственной практике: лекция. Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1987. 24 с.

6. Сергеев Л.А. Расследование и предупреждение хищений, совершаемых при производстве строительных работ: автореферат дисс.... кандидата юрид. наук: 12.00.09. М., 1966. 24 с.

7. Старушкевич А.В. Криміналістична характеристика злочинів: навч. посібник. К., 1997. 44 с.

8. Степанюк Р.Л. Сутність і практичне значення криміналістичної характеристики злочинів. Порівняльно-аналітичне право. 2014. № 5. С. 398–400.

Котляренко Лідія Теодорівна,
Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського, доктор біологічних
наук, професор;
Жеребак Віктор Степанович,
завідувач сектору біологічних досліджень
та обліку Закарпатського НДЕКЦ МВС України

ЗАКОНОДАВЧІ ІНІЦІАТИВИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНЕТИЧНОЇ (ГЕНОМНОЇ) ІДЕНТИФІКАЦІЇ В УКРАЇНІ

Вимоги сьогодення ставлять перед слідчими органами завдання щодо впровадження в систему доказів все більш широких сучасних можливостей судових експертиз. Одним з ефективних засобів під час доказування причетності підозрюваного до вчиненого злочину є молекулярно-генетичне дослідження біологічних слідів людини, фрагментів тіла чи його решток як при виконанні молекулярно-генетичних, так і судово-медичних експертиз для вирішення питання, чи належить виявлений матеріал конкретній особі, що є надзвичайно важливим у розслідуванні цілого ряду злочинів. З цієї причини методичні підходи, спрямовані на вирішення завдань в галузі судової молекулярно-генетичної експертизи є одними з актуальних завдань сучасної судової науки. Їх удосконалення та підвищення ефективності має значний інтерес для судових і слідчих органів.

Однак, попри високу ефективність використання потенціалу ДНК-ідентифікації, доведена багаторічним позитивним вітчизняним і міжнародним (США, Канада, Великобританія, Японія, Сінгапур тощо) досвідом, в Україні донедавна не було приділено належної уваги її законодавчому забезпеченню.

Хоча й в Україні ще у 2000 році було прийнято рішення про формування в ДНДЕКЦ МВС України (далі ДНДЕКЦ) криміналістичного банку даних результатів ДНК-аналізу, спочатку лише за нерозкритими злочинами на ґрунті (вбивства із звалтуванням), а на сьогодні в ДНДЕКЦ наявний банк даних результатів ДНК-аналізу біоматеріалу, вилученого з місць нерозкритих злочинів, зразків підозрюваних/обвинувачених, а також біологічних зразків нестановлених тіл загиблих, безвісти зниклих осіб та їх родичів з метою подальшої перевірки в автоматичному режимі та ідентифікації особи. Проте організаційні засади функціонування автоматизованого обліку генетичних ознак людини визначаються наказом МВС України від 30.09.2009 р. № 390 «Про затвердження Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС» [1] та «Інструкцією про порядок формування та використання автоматизованого обліку генетичних ознак людини» затвердженою наказом ДНДЕКЦ МВС України від 19.09.2013 р. № 19/50-227н [2]. Визначені в цьому наказі джерела формування

обліку генетичних ознак не дають змоги ефективно використовувати інструмент бази даних для розкриття злочинів, вирішувати завдання ідентифікації безвісти зниклих осіб тощо, тому виникає нагальна необхідність розширення меж категорій джерел формування обліку генетичних ознак. Проте відповідно до статті 32 Конституції України «Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України» розширення таких меж потребує врегулювання питання ведення баз даних ДНК на рівні закону. Саме відсутність визначення на законодавчому рівні правових засад оброблення та державної реєстрації геномної інформації людини також була підставою розгляду конституційного подання Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в Конституційному Суді України (від 13.02.2017 № 1-302/17-107).

Також, ще у листопаді 2007 року в м. Страсбург від України було підписано Конвенцію Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (далі – Конвенція) [3], яку було ратифіковано відповідним Законом України у 2012 році. Відповідно до пункту 1 статті 37 Конвенції «для запобігання скоєнню злочинів, установлених відповідно до цієї Конвенції, та забезпечення їх кримінального переслідування кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для накопичення та зберігання з урахуванням відповідних положень стосовно охорони й захисту особових даних та інших відповідних норм і гарантій, передбачених національним законодавством, інформації про ідентифікаційні дані та генетичний код (ДНК) осіб, засуджених за скоєння правопорушень, установлених відповідно до цієї Конвенції».

Все це вказує на відсутність випереджальної стратегії держави щодо створення умов для своєчасної ідентифікації не лише біоматеріалу, вилученого з місць нерозкритих злочинів, зразків підозрюваних/обвинувачених чи біологічних зразків невстановлених тіл загиблих, безвісти зниклих осіб, але й ряд інших категорій, як зразків військовослужбовців (військовозобов'язаних), призовників, поліцейських, добровольців, пересічних громадян та ін. Саме створення державного повноцінного банку даних генетичних ознак людини сприятиме оперативному вирішенню суспільно важливих завдань сучасними засобами як криміналістики, так і цивільного життя.

Тому варто визнати актуальною законодавчу ініціативу у вигляді проекту Закону України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини» (далі проект закону), який розроблений Експертною службою МВС і 20 жовтня 2020 року в порядку законодавчої ініціативи внесено на розгляд Верховної Ради України [4]. Розглянемо окремі аспекти цього законопроекту.

Проектом закону передбачається створення системи державної реєстрації геномної інформації людини та створення відповідної

автоматизованої інформаційно-пошукової система куди буде вноситись геномна інформація стосовно:

осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності за вчинення умисних злочинів проти життя, здоров'я, статевої свободи, статевої недоторканості особи, щодо яких обрано запобіжний захід;

осіб, які вчинили суспільно-небезпечні діяння проти життя, здоров'я, статевої свободи, статевої недоторканості особи, до яких за рішенням суду застосовані примусові заходи медичного характеру;

осіб, засуджених за вчинення умисних злочинів проти життя, здоров'я, статевої свободи, статевої недоторканості особи;

установлена в біологічному матеріалі, вилученому під час проведення слідчих дій з місць вчинення кримінальних правопорушень, скоєних в умовах неочевидності, або отримана під час досудового розслідування, та неідентифікована;

невпізнаних трупів людей та їх останків, відомості про виявлення яких унесено до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочато розслідування;

осіб, зниклих безвісти, яка за рішенням суду може бути встановлена шляхом проведення молекулярно-генетичної експертизи (дослідження) раніше відібраних біологічних зразків або біологічного матеріалу, відібраного з особистих речей особи, зниклої безвісти.

Представленим законопроектом «Про державну реєстрацію геномної інформації людини» вперше у нашій країні передбачається добровільна державна реєстрація геномної інформації:

громадян України, а також іноземців та осіб без громадянства, які перебувають на території України на законних підставах, яка проводитиметься на підставі їх письмової заяви особи про відбір у неї біологічного матеріалу, проведення молекулярно-генетичного дослідження та внесення геномної інформації до Бази даних;

малолітніх, неповнолітніх осіб, яка проводиться на підставі письмової заяви їх законних представників й отримання біологічного матеріалу в малолітніх, неповнолітніх осіб здійснюється також лише в присутності їх законних представників;

громадян України, визнаних у встановленому законодавством порядку недієздатними або обмежених судом у дієздатності, проводиться на підставі письмової заяви їх законних представників й отримання біологічного матеріалу в таких осіб здійснюється в присутності їхніх законних представників.

Порядок обов'язкової та добровільної державної реєстрації геномної інформації, її оброблення, а також розмір плати за надання платних послуг при добровільній державній реєстрації буде визначатися Кабінетом Міністрів України.

Термін зберігання геномної інформації в Базі даних складатиме 75 років. Вилучення та знищення геномної інформації з Бази даних, отриманої в результаті проведення обов'язкової державної реєстрації геномної інформації, здійснюватиметься на підставі виправдувального

вироку суду, що набрав чинності, закриття кримінального провадження прокурором щодо підозрюваного на підставі пунктів 1–3 частини першої статті 284 Кримінального процесуального кодексу України. Вилучення та знищення геномної інформації з Бази даних, отриманої в результаті проведення добровільної державної реєстрації геномної інформації, здійснюватиметься на підставі письмової заяви фізичної особи або її законного представника.

З урахуванням досвіду ідентифікації загиблих в АТО пропонується встановити механізм відбору біологічних зразків осіб, які добровільно вступають або призиваються на військову службу, і військовослужбовців. Зокрема відбір біологічного матеріалу у військовослужбовців планується проводити з періодичністю кожні 8 років та за потреби забезпечити подальшу їх ідентифікацію.

Таким чином можна зробити висновок, що актуальність законодавчих новацій такого спрямування є безсумнівною та нагальною, а прийняття Закону України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини» дасть змогу забезпечити спрямування і координацію зусиль правоохоронних органів у сфері боротьби зі злочинністю та виконання ними соціальних функцій (розшуку безвісти зниклих осіб та встановлення осіб невідомих трупів), захисту прав і свободи людини, слугуватиме ефективним засобом профілактики злочинності, а створення державної автоматизованої інформаційно-пошукової системи дозволить удосконалити міжнародне співробітництво щодо обміну геномною інформацією з іншими країнами та міжнародними організаціями.

Список використаних джерел

1. Інструкція з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС України: наказ МВС України від 10.09.2009 р. № 390. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0963-09>.
2. Інструкція про порядок формування та використання автоматизованого обліку генетичних ознак людини: наказ ДНДЕКЦ МВС України від 19.09.2013 р. № 19/50-227н.
3. Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4988-17>.
4. Про державну реєстрацію геномної інформації людини: проект Закону України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70249.

Жижин Артем Вадимович,
аспірант кафедри криміналістики та судової
медицини Національної академії внутрішніх
справ

ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ НЕПОВНОЛІТНЬОГО ЗЛОЧИНЦЯ В КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕННЯХ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ НЕЗАКОННИМ ОБІГОМ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ АБО ПРЕКУРСОРІВ

Нажаль, за останнє десятиліття в Україні набуло значного поширення таке явище як наркоманія та зростання кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. Наприклад, лише за 9 місяців 2020 року неповнолітніми вчинено 98 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 307 КК України та 46 – ст. 309 КК України[1]. Такі антисуспільні діяння набувають усе більших масштабів і стають серйозним соціальним чинником, який негативно впливає на життя, здоров'я та благополуччя громадян. Особливу тривогу викликає поширення наркотиків серед неповнолітніх. З кожним роком кількість залежності від наркотиків серед молоді зростає. Це і наркоманія, і токсикоманія, і тютюнопаління, зловживання ліками, енергетичними напоями, алкоголем тощо. Щороку наркозалежні особи та особи, що перебувають у стані наркотичного сп'яніння, скоюють понад 10 тисяч злочинів, серед яких бивства, розбійні напади, пограбування, крадіжки.

Особа неповнолітнього злочинця характеризується фізичними, соціально-демографічними даними; чинниками, що мали вплив на формування і здійснення злочинної мети, створення злочинної групи, розподілу ролей між співучасниками тощо [2, с. 546]. Система ознак особи злочинця складається крім демографічних даних, ще і з моральних якостей та психологічних особливостей (наприклад, риси характеру) тощо. Певна частина таких ознак розробляється із врахування можливості їх співставлення з даними інших елементів криміналістичної характеристики. Крім зв'язку «злочинець-потерпілий-злочинець» можуть бути й інші взаємозв'язки, наприклад: «сліді злочину-спосіб вчинення-злочинець», «місце-час вчинення-злочинець», «місце-обстановка-злочинець» тощо [3, с. 39].

Особа неповнолітнього злочинця, пов'язаного з незаконним обігом наркотиків, має особливе значення для розуміння предмета посягання і способу вчинення кримінального правопорушення. Можливо також встановити прямий зв'язок між елементами «особа неповнолітнього злочинця» і «спосіб злочину», який виражається у тому, що лише неповнолітні особи можуть використовувати конкретний злочинний спосіб. Однак, на цей зв'язок впливають

побічні обставини, що належать до предмета злочинного посягання і обставинки злочину [4, с. 110].

У силу свого віку та відсутності життєвого досвіду, неповнолітні особи не здатні вірно оцінювати ситуацію, що склалася, не завжди розуміють протиправність своїх дій та часто не усвідомлюють небезпечність наслідків своїх вчинків. Реєструючись в групах, створених в різних соціальних мережах, під вигаданими іменами («ніками»), з метою легко заробити кошти для власних потреб і не залежати від батьків, неповнолітні, як правило, не вважають свої дії протиправними, а також легковажно розраховують на можливість уникнення відповідальності, оскільки, впевнені, що убезпечили себе від викриття правоохоронцями [5].

Важливе значення на формування особи неповнолітнього злочинця мають умови життя, моральні якості його батьків і виховання. Байдужість батьків до виховання підлітка спонукає його до пошуків авторитетних осіб, з якими можна спілкуватись на стороні. Тому такі підлітки більш довірливі ніж дорослі, легко підпадають під вплив, зокрема із числа старших ровесників. З'ясування умов життя і виховання підлітка, який вчинив правопорушення, має велике значення не лише для встановлення причин і умов, що сприяли вчиненню розглядуваних кримінальних правопорушень, а і для правильного вирішення питання про відповідальність неповнолітнього, визначення для нього міри покарання.

Важливим є також наявність дорослих підмовників та інших співучасників, які не лише сприяли всіляко протиправній діяльності неповнолітнього, але і могли втягнути його у таку діяльність.

Аналізуючи криміналістичну літературу [6, с. 873; 7, с. 532] ми виділили такі типи осіб неповнолітнього злочинця:

особи, які вперше вчинили таке кримінальне правопорушення під впливом конфліктної або критичної ситуації, їх поведінка і характеристики доволі позитивні;

особи, які вперше вчинили таке кримінальне правопорушення під впливом критичної ситуації, однак попередня їх поведінка була негативною (наприклад, вживання спиртних напоїв, наркотиків, куріння, втеча з дому тощо);

особи із загальною моральною деформацією, які раніше вчиняли різні правопорушення, притягувались до адміністративної відповідальності, направлялись в спеціальні школи для перевиховання;

особи із значною моральною деформацією, які представляють серйозну загрозу для суспільства, поведінка яких носить анти суспільний характер (наприклад, особи, які ухиляються від роботи і навчання, об'єднуються в підліткові злочинні угруповання чи входять у склад дорослої злочинної групи. Вони грубі, жорстокі, їх основна мета – збагачення, почуття влади.

Остання наведена вище група осіб неповнолітніх злочинців є найбільш небезпечною, оскільки вчинення кримінальних

правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів набуває ознак систематичності, масштабності та організованості. Знаходячись в такій групі у неповнолітнього виникає почуття анонімності, тобто почуття особистої безвідповідальності і безкарності.

Отже, вивчення особи неповнолітнього злочинця за даною категорією кримінальних правопорушень має важливе значення для встановлення інших елементів криміналістичної характеристики, оскільки вони тісно пов'язані між собою, взаємозалежні. З'ясування такої інформації уможливить встановити механізм злочину, слідову картину, вийти на співучасників, а також припинити розповсюдження наркотичних засобів.

Список використаних джерел

1. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень–вересень 2020 року. Генеральна прокуратура України. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113897&libid=100820&c=edit&_c=fo#.

2. Криміналістика: підручник / В.В. Пясковський, Ю.М. Чорноус та ін. К.: Центр учбової літератури, 2015. 704 с.

3. Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений / В.К. Лисиченко др.; под ред. В.К. Лисиченко. К.: Выщашк. Главное изд-во, 1998. 405 с.

4. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів / за ред. проф. В. Ю. Шепітька. Харків, 1998. 277 с.

5. На Буковині за збут наркотиків засуджено неповнолітнього / 03.02.2020 р. / Українське право. URL: https://ukrainepravo.com/law-practice/practice_public_prosecutor/na-bukovyni-za-zbut-narkotyktiv-zasudzhenon-povpovnlitnogo/.

6. Аверьянова Т.В. Криминалистика: учебник для вузов / под ред. проф. Р.С. Белкина. М.: НОРМА, 2001. 990 с.

7. Настільна книга слідчого / М.І. Панов, В.Ю. Шепітько та ін. 3-те вид., перероб. і допов. К.: Ін Юре, 2011. 736 с.

Замула Богдан Анатолійович,

здобувач кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ

СЛІДЧІ (РОЗШУКОВІ) ДІЇ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ, УЧИНЕНИХ ІНОЗЕМЦЯМИ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Криміналістична тактика як розділ криміналістики – це система наукових положень та рекомендацій, вироблених криміналістичною наукою, щодо використання тактичних прийомів слідчим, прокурором та захисником для здійснення ними тактичного впливу на психіку об'єкта такого впливу, спрямованого на подолання протидії, що

чиниться цим об'єктом (прямої, прихованої, потенційної, уявної та ін.), або на спонукання його до певних дій в їх інтересах (за відсутності явної протидії), з метою ефективного вирішення завдань кримінального судочинства [1]. Основою криміналістичної тактики є тактика проведення слідчих (розшукових) дій (далі – СРД).

Проведення кожної СРД, передбаченої КПК України, за участю іноземців має свої як організаційні, так і тактичні особливості. Оскільки розслідування вбивств, вчинених іноземцями на території України передбачає участь особливого учасника кримінального провадження, а саме іноземця, тому особливості проведення таких дій, пов'язані із наступними чинниками:

- 1) володіння повного або часткового дипломатичного імунітету деякими іноземцями;
- 2) мовний бар'єр;
- 3) психологічний фактор;
- 4) короткостроковість перебування іноземного громадянина на території України;
- 5) необхідністю співпраці з правоохоронними органами інших держав.

Як вірно відзначає Ю.М. Чорноус, тактика слідчих (розшукових) дій залежить від багатьох чинників: виду слідчої (розшукової) дії, процесуального статусу залучених осіб, слідчої ситуації на певному етапі розслідування, підготовчих дій слідчого та багатьох інших. Дослідження різних питань тактики слідчих (розшукових) дій, враховуючи особливий статус учасників кримінального провадження, постійно привертає увагу теоретиків і практиків [2, с. 62, 63].

Таким чином, проведення таких дій мають, як пізнавальний, так і процесуальний характер, а водночас і розшукову спрямованість.

Розслідування кримінальних проваджень про кримінальні правопорушення іноземними громадянами, вчиненими на території України, здійснюється в загальному порядку, передбаченому КПК України. Виключення стосується лише тих осіб, які мають право дипломатичної недоторканності. Про що вказано у ст. 6 КПК України [3]. У цій статті, зокрема, йдеться і про кримінальне провадження щодо особи, яка користується дипломатичним імунітетом. Однак розглядається лише в найзагальнішому вигляді і не відображає всіх його особливостей. Водночас, такі особливості відіграють важливе значення при прийнятті рішення про початок кримінального провадження відносно іноземця, при застосуванні заходів процесуального примусу, із отриманням згоди як іноземного громадянина, який володіє дипломатичною або іншим імунітетом, так і компетентного органу держави (міжнародної організації), яку представляє така особа на проведення окремих СРД.

Однак, нам доводиться констатувати, що серед досліджуваної категорії злочинів, а саме вбивств нами не вивчено жодного випадку

на території України, щодо вбивства іноземним громадянином, який володіє імунітетом який ми вище розглядали. Тому, зосередимо увагу на СРД, які дають позитивний результат при розслідуванні вбивств особами, які не володіють імунітетом.

Щодо категорії іноземців, які не володіють імунітетом, то в результаті проведеного дослідження нами виокремлено чотири групи таких осіб, залежно від місця їхнього перебування після вчинення вбивства:

Перша група – іноземці, які знаходяться на території України;

Друга група – іноземці, які після вчинення вбивства покинули територію України і знаходяться на території держав учасниць Європейської конвенції про взаємну допомогу в кримінальних справах. Станом на 28.04.2020 року дану конвенцію підписали 50 країн учасниць (серед них: Азербайджан, Вірменія, Великобританія, Грузія, Польща, Республіка Молдова, Російська Федерація та ін. [4].

Третя група – іноземці, які після вчинення вбивства покинули територію України і знаходяться на території держав СНД (до таких країн відносяться Республіка Білорусь, Республіка Казахстан, Киргизька Республіка та ін.).

Четверта група – іноземці, які після вчинення вбивства покинули територію України і знаходяться на території інших держав із якими в Україні укладені договори про надання правової допомоги (серед таких країн: В'єтнам, Алжир, Ємен, Кіпр, Китай, Корея, Куба, США).

В залежності від місця знаходження особи іноземця, яка вчинила вбивство і буде залежати організація та тактика проведення окремих СРД.

В результаті проведеного нами анкетування, слідчі НП України серед СРД, які є найефективнішими під час розслідування вбивств вчинених іноземцем на території України вважають такі (за умовами анкетування, відповідь на це питання може охоплювати декілька варіантів): допит – 134 (85,8 %); огляд, зокрема місця події та трупа – 118 (75,6 %); пред'явлення для впізнання, – 107 (62 %); обшук – 97 (56,7 %); освідчування – 48 (24,8 %); слідчий експеримент – 34 (16,2 %).

Необхідно відмітити, що ці данні цілком зіставляються з результатами вивчення матеріалів кримінальних проваджень по даній категорії злочинів, відповідно до яких, серед С РД, найчастіше проводяться: огляд і допит, інколи – пред'явлення для впізнання, обшук, освідчування.

Список використаних джерел

1. Погорецький М.А., Сергеева Д.Б. Криміналістична тактика: щодо визначення поняття. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2012. Електронне джерело : <https://lj.oa.edu.ua/archives/n1-2012>. (дата звернення – 01.11.2020).

2. Чорноус Ю.М. Особливості тактики слідчих (розшукових) дій за участю іноземців. *Криміналістичний вісник* № 2 (24). 2015. С. 62–69.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення – 01.11.2020).

4. Таблица подписей и ратификации договора Европейская конвенция о взаимной правовой помощи по уголовным делам. URL: https://www.coe.int/ru/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/030/signatures?p_auth=qZ3Tij1e. (дата звернення – 01.11.2020).

Злагода Ольга Валеріївна,

доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

Безрученко Катерина Володимирівна,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

Явище обману супроводжує життєдіяльність людини. Чимало досліджень встановили, що навіть спеціально навчені поліцейські не можуть визначити, коли допитуваний каже неправду лише за допомогою мови тіла чи виразу обличчя. Однією з найскладніших проблем кримінального судочинства є проблема виявлення обману і визначення достовірності показань свідків, потерпілих, підозрюваних. Згідно з Конституцією України, життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека особи визнаються найвищою соціальною цінністю держави [1]. Україна, як правова, демократична держава, відповідає перед людиною за свою діяльність. Захист прав і свобод людини є головним обов'язком держави. З метою виконання вказаних завдань правоохоронні органи наділені специфічною компетенцією, у тому числі повноважні на здійснення заходів оперативно-розшукової діяльності. Злочинність явище динамічне, і тому методи та засоби досудового розслідування потребують всебічного вдосконалення та осучаснення. Розвиток технічного прогресу сприяв появі унікального приладу, в основі застосування якого лежить вимірювання психофізіологічних показників стану людини під час впливу на її емоційний стан слів-подразників.

Поліграф (детектор брехні) – різновид спеціального психофізіологічного технічного засобу, який призначений для одночасної реєстрації подиху, кров'яного тиску, біострумів мозку, серця, м'язів та інших фізіологічних процесів, у відповідь на пред'явлення за спеціальною методикою певних психологічних стимулів (запитань, зображень, предметів), не завдаючи шкоди життю, здоров'ю людини та навколишньому середовищу. Метою проведення опитування є перевірка наданої інформації [3]. Саме при реєстрації

фізіологічних реакцій людини під час проведення спеціальне дослідження, у спеціаліста поліграфа формується думка про наявність інформації, яку приховує опитувана особа.

У ч. 3 ст. 28 Конституції України зазначено, що жодна людина без її згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідом [1]. Перевірка на поліграфі вважається науковим медичним дослідом. Тобто, відповідно до вищезазначеної норми Конституції, опитування з використанням поліграфа повинно проводитись лише на підставі добровільної згоди особи, яку необхідно перевірити. Винятком може бути лише використання так званих «безконтактних поліграфів», які реєструють психофізіологічні показники організму особи дистанційно і не пов'язані з накладенням на тіло людини [4, с. 194].

На думку Н.В. Павлова та Д.Н. Пінчук, перед проходженням тестування на поліграфі до тіла людини проводять датчики в тих місцях, де найлегше вловити зміну ритму дихання, тиску. Після приєднання вимірників випробуваному задаються питання. Якщо людина сказала неправду, то у неї несвідомо посиляться психофізіологічні реакції організму. При цьому може здатися, що вона поводиться невимушено, широко посміхається [5, с. 72].

На сучасному етапі Кримінальний процесуальний кодекс не врегульовує використання поліграфа під час розслідування кримінальних правопорушень, а тому висновки поліграфологів доказової сили не мають, хоча набуло широкого поширення в практичній діяльності правоохоронних органів та під час прийняття особи на роботу.

Призначена в рамках кримінального, цивільного та інших видів судочинства факультативна експертиза називається, як правило, «судовою психофізіологічною експертизою з використанням поліграфа». При цьому, застосування поліграфа є лише одним з методів дослідження, що використовуються судовим експертом [6].

Але проведення даного дослідження має важливий орієнтовний характер, адже виходячи з результатів, працівники оперативних підрозділів можуть зробити висновки щодо доцільності проведення подальших розшукових дій, підтвердити істинність існуючих версій, визначити найбільш перспективні напрямку розслідування, отримати орієнтуючу інформацію, яку не можливо отримати іншим шляхом.

Окрім того, поліграф може бути застосований для реалізації права на захист, а саме: результати дослідження можуть підтвердити невинуватість особи, що підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення.

Стосовно правових підстав та можливостей застосування поліграфа у оперативно-розшуковій діяльності доцільно вважати, що цей захід входить в межі опитування осіб за п. 1 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», оскільки поліграф проводиться виключно за добровільною згодою. Підставами

застосування опитування осіб із використанням поліграфа у ОРД є загальною підставою, передбачені ст. 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [2].

О.І. Мотлях і В.Л. Костюк вважають, що використання поліграфа при опитуванні осіб є різновидом оперативно - розшукового заходу – опитування, та являє собою бесіду, що проводиться за спеціальними методиками з особою, яка опитується з фіксацією її психофізіологічних параметрів (реакцій) на поставлені запитання [7, с. 22].

Отже, застосування перевірки на поліграфі значно спростить роботу правоохоронних органів, дозволить прискорити строки досудового розслідування і заздалегідь виявляти неправдиві свідчення учасників процесу. Можливі зміни до Кримінального процесуального кодексу України, внесуть вагомий внесок в роботу оперативних працівників та правоохоронних органів загалом, а створення відповідного сектору поліграфологів в межах оперативних підрозділів забезпечить дотримання принципів негласності та конфіденційності в межах здійснення оперативно-розшукової діяльності.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua> (дата звернення: 30.10.2020).

2. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua> (дата звернення: 30.10.2020).

3. Про затвердження Інструкції про порядок використання поліграфів у Національній поліції України: наказ МВС України від 13.11.2017 р. № 920. URL: <http://zakon.rada.gov.ua.z0937>

4. Лешкович Т.А. Форми використання поліграфа в кримінальному провадженні України. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2013. № 6–1. Т. 2. С. 192–195.

5. Павлова Н.В., Пінчук Д.Н. Проблеми закріплення на законодавчому рівні використання поліграфа в Україні. Оперативно-розшукова діяльність Національної поліції: проблеми теорії та практики: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 20 жовт. 2017 р.), Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. Ч. 1. С. 72–73.

6. Юридичний портал «Протокол». Застосування поліграфа в Україні: правові підстави. URL: https://protocol.ua/ru/zastosuvannya_poligrafa_v_ukraini.

7. Мотлях О.І., Костюк В.Л., Куценко Д.В. Психофізіологічні дослідження з використанням поліграфа в практиці розслідування злочинів: метод. рек. Київ: «Освіта України», 2016. 73с.

Зюбрій Софія Олександрівна,
старший судовий експерт сектору
молекулярно-генетичних досліджень відділу
біологічних досліджень та обліку
Харківського НДЕКЦ МВС України;
Сініцина Яна Олександрівна,
головний судовий експерт сектору
молекулярно-генетичних досліджень відділу
біологічних досліджень та обліку
Харківського НДЕКЦ МВС України

МОЛЕКУЛЯРНО-ГЕНЕТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СЛІДІВ БІОЛОГІЧНОГО ПОХОДЖЕННЯ НА КУЛЯХ І ГІЛЬЗАХ

Кількість та тяжкість злочинів з використанням вогнепальної зброї щорічно збільшується у зв'язку з легкістю отримання дозволів на використання зброї та безконтрольне її переміщення з зони ООС на Сході України. Зростання частоти збройних правопорушень призводить до зростання кількості призначених до відповідних установ експертиз. На дослідження після озброєних конфліктів може надаватись зброя, патрони, гільзи та кулі, вилучені з місця події. При чому кулі можуть бути вилученими з оточуючих предметів або тіла жертви чи бути не проникаючими у предмети [1, с. 597]. Ми в нашому дослідженні розглянемо проведення молекулярно-генетичних експертиз гільз та куль, які надані на дослідження для пошуку контактних біологічних слідів причетних до конфлікту осіб та їх ідентифікації.

Ця тема у світі розробляється такими вченими як Радойчіч В., Кекаревіч Марковіч М., Пуак Ф., Поллей Д., Мікевіч П., Ваунг М., котрі проводять дослідження у контрольованих умовах, порівнюючи результати методу змивів та замочування гільз та куль на етапі пошуку слідової інформації спільно з використанням наборів для ампліфікації Identifiler™ PCR Amplification Kit – та Identifiler Plus™ PCR Amplification Kit та аналізуючи вплив пострілу на концентрацію ДНК на об'єктах.

Наше дослідження направлено на оцінку ефективності методів дослідження гільз та куль в Харківському НДЕКЦ при використанні вибраних стандартних методик. Об'єктами нашого дослідження стали 24 гільзи, 4 кулі.

Вилучення біологічних слідів з гільз та куль проводилося методом змивів за допомогою паличок з ватним тампоном, змочених бідистильованою деіонізованою водою, з усієї поверхні предметів, особливо приділяючи увагу нерівностям та стикам поверхонь.

Всі об'єкти досліджувались на наявність клітинних елементів за допомогою мікроскопа «Leica DM 750» з використанням окулярів 10х, об'єктива 100х з масляною імерсією за стандартним протоколом фарбування за Романовським-Гімзою [2, с. 7].

Етап виділення ДНК відбувався з використанням набору реагентів для автоматизованого виділення ДНК з криміналістичних зразків PrepFiler™ Express™ Forensic DNA Extraction Kit, за рекомендованими протоколами, на приладі AutoMate Express™ Instrument фірми «Applied Biosystems» (США) [3]. Паралельно з об'єктами дослідження проводилось виділення зразка крові людини (позитивний контроль) та лізуючого буферу (негативний контроль).

Кількісну та якісну оцінку виділеної ДНК проводили методом полімеразної ланцюгової реакції (ПЛР) у реальному часі з використанням наборів «PowerQuant™ System DNA Quantification Kit» фірми «Promega» (США) [4, с. 20] та «Quantifiler® Human Plus DNA Quantification Kit» фірми «Applied Biosystems» (США), у відповідності до інструкцій, наданих виробниками реагентів [5, с. 14], на приладі «7500 Real Time PCR Systems» фірми «Applied Biosystems» (США). Паралельно досліджувались контрольна ДНК 007 із відомою концентрацією (позитивний контроль), бідистильована деіонізована вода (негативний контроль), зразок крові та лізуючий буфер з етапу виділення ДНК.

Для об'єктів концентрація яких методом ПЛР у реальному часі визначена як вище 0,003 нг/мкл типували на ампліфікаторі GeneAmp PCR System 9700 фірми «Applied Biosystems» (США) з використанням набору реактивів для ідентифікації «GlobalFiler™ PCR Amplification Kit» фірми «Applied Biosystems» у відповідності до інструкції, наданої виробником реагентів [6, с. 9]. Також використовували контрольну ДНК 007 як позитивний контроль та бідистильовану деіонізовану воду, як негативний контроль реакції ампліфікації. Процес розділення та детекції флуоресцентно мічених ампліфікованих фрагментів проводили з використанням генетичних аналізаторів ДНК «3130» та «3500» фірми «Applied Biosystems» (США).

За результатами кількісного та якісного аналізу на 62,5 % гільз (15 з 24 об'єктів) не було виявлено ДНК на рівні чутливості приладу (0,003 нг/мкл), на інших 37,5 % предметів (9 з 24) концентрація ДНК складала від 0,003 нг/мкл до 0,015 нг/мкл, та вважалась за вкрай низький рівень ДНК. Серед чотирьох куль, наданих на дослідження, на 75,0 % (3 з 4) не виявлено ДНК на рівні чутливості приладу, для однієї кулі (25,0 %) виявлено ДНК на вкрай низькому рівні. Рівень деградації об'єктів був нормальний (<2) у 55 % випадків. Інгібіція спостерігалась для 15 % від загальної кількості об'єктів. Подальше дослідження проводилось для 9 гільз та 1 кулі, в яких рівень ДНК був вищий за поріг чутливості приладу.

Серед електрофореграм гільз отримано два змішані та непридатні для ідентифікації профілі, які не містили основного постачальника, інші сім електрофореграм містили недостатню для аналізу кількість ДНК, та визначені експертом як непридатні для ідентифікації. Електрофореграма з кулі була непридатна для ідентифікації у зв'язку з недостатньою для аналізу кількістю ДНК.

На отриманих електрофореграмах не було виявлено інгібіції та деградації біологічного матеріалу це можливо пов'язане з використанням набору для ідентифікації нового покоління «GlobalFiler™ PCR Amplification Kit» фірми «Applied Biosystems», який має у складі 10 міні STR-локусів для роботи з деградованими зразками та покращенні характеристики буферної системи для роботи з інгібованими об'єктами [6, с. 9], проте це також може бути пов'язане з недостатньою кількістю об'єктів з концентрацією ДНК придатною для аналізу у вибірці.

Проте така низька кількість об'єктів з нормальною концентрацією можлива не тільки через малу вибірку, а й через низку факторів, які негативно впливають на кількість ДНК та можливість її ампліфікації. Середи них, наприклад, тип металу з якого зроблена оболонка кулі, оскільки для мідних куль показана взаємодія з ДНК, що призводить до зміни її конформації та заряду молекули, що ускладнює процеси виділення та ампліфікації ДНК [7, с. 94]. Інші проблеми це температура при пострілі, яка за деякими даними досягає 1800°C, механічна деформація та тиск загалом призводять до деградації генетичного матеріалу під час пострілу [8, с. 242]. Крім того після пострілу на предметах залишається залишки вибухових речовин та компоненти вогнепальної зброї, які можуть інгібувати ПЛР, що може призвести до негативного результату аналізу навіть при наявності генетичного матеріалу на кулях та гільзах [8, с. 243].

Таким чином ця тема потребує розширеного дослідження з більшою вибіркою та використанням інших методик виділення для можливого порівняльного дослідження, що передбачається зробити в подальших дослідженнях.

Список використаних джерел

1. A sensitive method to extract DNA from biological traces present on ammunition for the purpose of genetic profiling / P. Dieltjes et all. International journal of legal medicine, 2011. Vol. 125, p. 597–602. Doi: 10.1007/s00414-010-0454-4.
2. Дослідження ДНК з об'єктів біологічного походження методом полімеразної ланцюгової реакції: метод. рекоменд. / за заг ред. Н.М. Дяченко, С.О. Ольховець, В.І. Лагус К.:ДНДЕКЦ МВС України, 2003. 39 с.
3. PrepFiler Express™ and PrepFiler Express BTA™ Forensic DNA Extraction Kits User Guide. Thermo Fisher Scientific, 2010. p. 15-19.
4. Technical manual PowerQuant system instructions for use of product. Promega, 2020. p. 144.
5. Quantifiler Human Plus DNA Quantification Kit. Руководство пользователя. Applied Biosystems, 2015. p. 150.
6. GlobalFiler™ and GlobalFiler™ IQC PCR Amplification Kits: user guide. Thermo Fisher Scientific, 2019. p. 194.

7. Moreno, L., McCord B. Understanding metal inhibition: The effect of copper (Cu 2+) on DNA containing samples. *Forensic Chemistry*, 2017. Vol. 4, p. 89–95. Doi: 10.1016/j.forc.2017.03.005.

8. Development of STR profiles from firearms and fired cartridge cases / K. Horsman-Hall, Y. Orihuea, S. Karczynski, et al/ *Forensic Science international Genetics*, 2009. Vol. 3, p. 242-250. Doi: 10.1016/j.fsigen.2009.02.007.

Ищенко Тетяна Володимирівна,

ад'юнкт кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ

АСПЕКТИ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Як показує аналіз судово-слідчої практики, однією з найбільш поширених судових експертиз, які призначаються під час розслідування домашнього насильства, є судово-медична. В науковій літературі під судово-медичною експертизою розуміють застосування спеціальних медичних і біологічних знань (практичних, наукових, теоретичних тощо) лікарем судово-медичним експертом з метою дослідження наданих йому матеріалів, що містять інформацію про обставини справи, з наданням відповідей на запитання органів досудового розслідування або суду [1, с. 375].

Необхідно зазначити, що при призначенні будь-якої судової експертизи, в тому числі і судово-медичної, працівникам органів досудового розслідування вкрай необхідно зважати на основні елементи процесу її призначення, які дозволяють найбільш ефективно організувати її проведення. Серед них називають такі: збирання необхідних матеріалів; обрання моменту призначення експертизи; визначення предмета судової експертизи; формулювання запитань експерту; обрання експертної установи чи експерта [2, с. 165]. Безперечно, кожен із названих елементів у своїй сукупності має важливе значення для успішного проведення судової експертизи.

Слушною є думка М.Г. Щербаковського, який наголошує на важливості правильного формулювання питань, які виносяться на вирішення експерта [3, с. 334]. Погоджуючись з наголошенням, вважаємо, у разі сумнівів про те, які питання поставити, доцільно попередньо звернутися до експерта за відповідною консультацією.

Нами з'ясовано, що при призначенні судово-медичної експертизи у кримінальних провадженнях за фактом домашнього насильства експерту ставилися запитання переважно для встановлення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень саме потерпілого. Втім, вартує уваги думка дослідниці А.С. Колесової про те, що на судово-медичну експертизу потрібно направляти не лише потерпілого, але й підозрюваного, за наявності у нього тілесних ушкоджень, або ж коли

він заявляє про те, що напередодні вчинення злочину спричинено шкоду його здоров'ю [4, с. 201].

Не менш важливе значення має збирання необхідних матеріалів для проведення експертизи.

Зауважимо, що відповідно до Порядку проведення та документування результатів медичного обстеження постраждалих від домашнього насильства або осіб, які ймовірно постраждали від домашнього насильства, та надання їм медичної допомоги, затвердженого наказом МОЗ України від 01.02.2019 № 278 медичні працівники під час звернення за медичною допомогою постраждалих осіб або їх законних представників повинні зафіксувати їх скарги (звернення), зібрати анамнез, провести медичний огляд з оцінкою стану постраждалої особи та в разі потреби – додаткове інструментально-лабораторне обстеження й заходи щодо попередження наслідків сексуального насильства [5]. Звернення постраждалих осіб фіксуються у журналі реєстрації фактів виявлення (звернення) про вчинення домашнього насильства та насильства за ознакою статі, який ведеться у закладі охорони здоров'я та має гриф обмеження доступу «Для службового користування». Крім того, залежно від надання необхідної медичної допомоги дані загального медичного обстеження і результати досліджень медичним працівником вносяться до відповідних форм первинної облікової документації, затверджених наказом МОЗ України № 110 від 14.02.2012. Копії зазначених облікових форм слідчий може отримати за запитом, або ж оригінали за ухвалою слідчого судді про тимчасовий доступ до речей і документів.

Як зазначається в науковій літературі, при проведенні судово-медичної експертизи експерт повинен використовувати оригінали медичних документів, однак у виняткових випадках дозволяється використання копій і виписок, за умови відображення в останніх вичерпних відомостей про ушкодження та їх клінічний перебіг. При цьому ці документи мають бути з підписом лікаря і печаткою лікувального закладу [1, с. 381].

Зауважимо, що у разі звернення та доставлення до закладів охорони здоров'я осіб у зв'язку із заподіянням їм тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості (вогнепальні, колоті, різані, рубані рани, забої) відомості про них записуються до Журналу обліку фактів звернення та доставлення до закладу охорони здоров'я осіб у зв'язку із заподіянням їм тілесних ушкоджень кримінального характеру та інформування про такі випадки органів та підрозділів поліції [5]. А тому копію запису про такий факт теж можна долучити до матеріалів кримінального провадження та надати експерту.

Крім того, під час медичного огляду постраждалих від домашнього насильства можуть бути зібрані як докази: свідчення травми, одяг, сторонній матеріал тощо. Однак вони передаються уповноваженим органам лише у разі звернення жертви із заявою про

домашнє насильство [5]. Про проведені медичне обстеження на прохання постраждалої особи або її законного представника надається довідка, в якій зазначаються наявні в особи ознаки, що можуть свідчити про насильство, та яка теж може бути використана під час проведення судово-медичної експертизи.

Як було уже зазначено вище, у переліку елементів процесу призначення експертизи має значення момент її призначення. За результатами аналізу судово-слідчої практики нами встановлено, що судово-медичні експертизи у кримінальних провадженнях за фактом домашнього насильства призначалися переважно у строк до 20 днів, у тому числі: до 10 днів – 18 (32,7 %), від 11 до 20 днів – 18 (32,7 %), від 21 до 30 днів – 7 (12,7 %), від 31 до 40 днів – 1 (1,8 %), від 41 до 50 днів – 0, від 51 до 60 днів – 2 (3,6 %), понад 61 день – 9 (16,4 %) з моменту внесення відомостей про кримінальні правопорушення до ЄРДР.

Не зважаючи на те, що законом не визначено строки призначення експертизи, працівники органів досудового розслідування не повинні з цим зволікати. Це пов'язане з тим, що потерпілі не завжди звертаються за медичною допомогою до закладу охорони здоров'я, а тому несвоєчасне призначення судово-медичної експертизи може призвести до зникнення тілесних ушкоджень, тобто до втрати слідів кримінального правопорушення. Крім того, проведення судової експертизи займає значний час, що відповідно, може призвести до затягування строків досудового розслідування.

Отже, від результатів проведеної судово-медичної експертизи у кримінальних провадженнях за фактом домашнього насильства залежить подальша кримінально-правова кваліфікація кримінального правопорушення не лише за статтею 126-1 Кримінального кодексу України, а й водночас за іншими спеціальними статтями цього кодексу, а тому проведення зазначеної експертизи має важливе значення.

Список використаних джерел

1. Судові експертизи в процесуальному праві України: навч. посіб. / за заг. ред. О.Г. Рувіна. Київ, 2019. 424 с.
2. Коновалова В.О., Шепітько В.Ю. Юридична психологія: підручник. Харків. 2008. 240 с.
3. Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні: монографія. Харків. 2015. 560 с.
4. Колесова А.С. Экспертизы, назначаемые при расследовании насильственных преступлений в семье. Актуальные проблемы современной юриспруденции: сб. науч. тр. Международной научно-практической конференции. Москва, 2018. Ч. 1. С. 199–207.
5. Порядок проведення та документування результатів медичного обстеження постраждалих осіб від домашнього насильства або осіб, які ймовірно постраждали від домашнього насильства, та надання їм медичної допомоги: Наказ МОЗ України № 278 від 1 лют. 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0262-19#top>.

Калінніков Олексій Валерійович,
аспірант кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

**ВЗАЄМОДІЯ УЧАСНИКІВ СЛІДЧО-ОПЕРАТИВНОЇ ГРУПИ
ДЛЯ ОТРИМАННЯ ДОЗВОЛУ СЛІДЧОГО СУДДІ
НА ЗДІЙСНЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО ДОСУДОВОГО
РОЗСЛІДУВАННЯ (IN ABSENTIA)**

В жовтні 2014 року в Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України) було запроваджено порядок здійснення кримінального провадження за відсутності підозрюваного (in absentia), що стало позитивним і необхідним кроком на шляху реформування законодавства України та наближення його до високих стандартів країн Європи.

Згідно зі ч. 2 ст. 2971 КПК України спеціальне досудове розслідування (in absentia) здійснюється на підставі ухвали слідчого судді у кримінальному провадженні стосовно підозрюваного, який переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності та оголошений у міждержавний та/або міжнародний розшук [1].

Відповідно до ст. 2972 КПК України в клопотанні про здійснення спеціального досудового розслідування серед інших обов'язкових відомостей також зазначаються: виклад обставин, що дають підстави підозрювати особу у вчиненні кримінального правопорушення, і посилання на обставини; відомості щодо оголошення особи у міждержавний та/або міжнародний розшук; виклад обставин про те, що підозрюваний переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності [1].

Водночас ч. 5 ст. 139 КПК України визначено, що ухилення від явки на виклик слідчого, прокурора чи судовий виклик слідчого судді, суду (неприсуття на виклик без поважної причини більш як два рази) підозрюваним, обвинуваченим та оголошення його у міждержавний та/або міжнародний розшук є підставою для здійснення спеціального досудового розслідування чи спеціального судового провадження.

Згідно зі ст. 2974 КПК України слідчий суддя відмовляє у задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування, якщо прокурор, слідчий не доведе, що підозрюваний переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності та оголошений у міждержавний та/або міжнародний розшук [1].

Системне тлумачення наведених положень КПК України свідчить, що для прийняття слідчим суддею рішення про спеціальне досудове розслідування слідчому необхідно вести сукупність наступних обставин: наявність у особи процесуального статусу підозрюваного; кримінальне провадження здійснюється щодо злочинів, передбачених статтями КПК України, які перелічені у статті 297-1 КПК

Україні; наявні достатні докази для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення; підозрюваний переховування від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності; підозрюваний ухилився від явки на виклик слідчого, прокурора чи судовий виклик слідчого судді без поважної причини з метою ухилення від кримінальної відповідальності більш як два рази, тобто мінімум три рази; підозрюваний оголошений у міждержавний та/або міжнародний розшук.

Зважаючи на наведені правові норми задоволення слідчим суддею клопотання слідчого про здійснення спеціального досудового розслідування може бути тільки в разі якісної роботи сторони обвинувачення, в тому числі, всіх учасників слідчо-оперативної групи (далі СОГ).

Поняття СОГ визначено Інструкцією з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України, затвердженої наказом Міністерства внутрішніх справ України 27 квітня 2020 року № 357, як організаційна форма взаємодії слідчих (дознавачів), працівників оперативних та інших підрозділів поліції з метою виявлення, фіксації, вилучення слідів кримінального правопорушення, речових доказів, встановлення свідків та потерпілих, встановлення осіб, які його вчинили, з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження [2].

Доведення наявності обставин, з якими КПК України пов'язує задоволення слідчим суддею клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування, повинно здійснюватися слідчим за допомогою кола певних засобів, які є досить широкими і включають систему внутрішньо організованих, упорядкованих і узгоджених процесуальних дій і непроцесуальних засобів та прийомів, поєднаних спільною метою – виконання завдань кримінального провадження [3, с. 170].

Провідне місце серед зазначених засобів розслідування злочинів займають слідчі (розшукові) дії.

Під час досудового розслідування слідчий, як суб'єкт досудового розслідування, який несе відповідальність за законність та своєчасність здійснення процесуальних рішень, уповноважений, зокрема, проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії та доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам.

Так, відповідно до пункту 1 Розділу VI Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, затвердженої наказом Міністерства внутрішніх справ України від

07.07.2017 № 575 під час досудового розслідування злочинів слідчий дає уповноваженим оперативним підрозділам поліції письмові доручення про проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій. У разі створення СОГ слідчий дає доручення про проведення слідчих (розшукових) дій працівникам оперативного підрозділу, включеним до її складу [4].

Не допускається надання слідчим оперативному підрозділу (працівнику оперативного підрозділу – члену СОГ) неконкретизованих доручень та доручень без встановленого строку їх виконання. Працівники оперативних підрозділів не мають права здійснювати процесуальні дії в кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися із клопотанням до слідчого судді чи прокурора [4].

Таким чином, єдиною запорукою задоволення слідчим суддею клопотання слідчого про здійснення спеціального досудового розслідування та досягнення в такий спосіб завдань кримінального провадження є злагоджена взаємодія всіх учасників СОГ, яка здійснюється у строгій відповідності до вимог КПК України, як шляхом самостійного проведення слідчим відповідних слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій, так і шляхом надання слідчим працівникам оперативного підрозділу, включеним до складу СОГ, конкретних доручень на їх проведення.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квіт. 2012 р. №4651-VI (зі змін та доповн. від 11 верс. 2020 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n5122>.

2. Про затвердження Інструкції з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 27 квіт. 2020 р. № 357. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0443-20#n7>

3. Чорноус Ю.М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів: монографія. Вінниця : НІлан ЛТД, 2017. 492 с.

4. Про затвердження Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 07 лип. 2017 р. № 575 (зі змін. та доповн. від 28 трав. 2020р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#Text>.

Капустіна Марієтта Владиславівна,
доцент кафедри криміналістики
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, кандидат
юридичних наук, доцент

ПРИНЦИПИ РОБОТИ АВТОМАТИЗОВАНОЇ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

Одним із засобів криміналістичного забезпечення є автоматизована методика розслідування злочинів. В свою чергу засобами забезпечення роботи автоматизованої методики розслідування злочинів є засоби інформаційного, технічного та програмного забезпечення.

До технічного забезпечення відносяться: апаратні компоненти (комп'ютери, пристрої для збору, накопичення, обробки інформації); телекомунікаційна апаратура та її елементи (модеми, пристрої безпроводного зв'язку тощо).

Щодо засобів програмного забезпечення (програмного інструментарію) (це сукупність програм систем обробки інформації і програмних документів), то загалом розрізняють засоби системного програмного забезпечення (операційна система), прикладного програмного забезпечення та інструментального програмного забезпечення (редактори тексту, бази даних).

Щодо інформаційного забезпечення то, головним його призначенням є своєчасне формування та видача достовірної інформації для прийняття рішень. І саме інформаційне забезпечення воно слугує основою для розробки автоматизованої методики та визначає технічне і програмне забезпечення. Інформаційним забезпеченням автоматизованої методики є науково-практичні рекомендації щодо оптимальної організації досудового розслідування, результати узагальнення судово-слідчої практики (емпірична база) та нормативно-правова база. Всі ці компоненти рекомендації, емпірична та нормативно-правова бази знаходяться в нерозривному зв'язку. Так, наприклад, рекомендації ґрунтуються на результатах узагальнення судово-слідчої практики та відповідають чинному законодавству.

Структурними елементами автоматизованої методики є:

Криміналістично-значущі ознаки відповідного злочину (криміналістична характеристика);

Типові слідчі ситуації та версії;

Системи слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, заходів, заходів забезпечення кримінального провадження та інших процесуальних дій;

Окрема слідча (розшукова) дія, негласна слідча (розшукова) дія, захід забезпечення кримінального провадження або певна процесуальна дія з запропонованої системи.

Робота з автоматизованою методикою розслідування злочинів має певний алгоритм дій. Так, на початковому етапі роботи слідчий (користувач) заносить до відповідних вікон вихідні відомості по певному кримінальному провадженню. При чому, відомості ці стосуються криміналістично-значущих ознак певного злочину. Також, якщо не має інформації або відомостей щодо певної ознаки злочину, то робиться відповідна помітка «не відомо». Заповнюються всі вікна. Це перший етап роботи.

Традиційно у роботі з інформаційними технологіями виділяють три етапи: 1. Збір інформації; 2. Обробка первинної інформації та отримання підсумкової інформації; 3. Передача інформації користувачу. Заповнення всіх вікон, граф це є перший етап роботи. Після чого починається другий етап – обробка первинної інформації та отримання підсумкової інформації. Первинна інформація ці відомості відносно криміналістично-значущих ознак, а вже підсумкова інформація стосується слідчої (кримінальної) ситуації, яка має місце. Тобто відомості, які надані користувачем фактично є підґрунтям для формування слідчої ситуації. Після чого починається третій етап роботи це передавання інформації користувачу.

Перша інформація яка надається слідчому як користувачу це версії та система слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інші дії. Дії розташовані у відповідному порядку і цьому ж порядку і бажано з ними працювати. Користувач обирає дію, (першу яка зазначена в переліку) і відкривається наступне діалогове вікно. Воно вже стосується конкретної слідчої (розшукової) дії, а саме алгоритму її проведення. Фактично це вже перелік рекомендацій процесуального, тактичного характеру та рекомендації щодо фіксації. Що стосується процесуального характеру наприклад, можуть міститись рекомендації щодо звернення до слідчого судді з клопотанням про дозвіл на проведення відповідної слідчої дії. Порядок цього звернення та можливо зразок клопотання про надання дозволу на проведення відповідної слідчої дії.

Щодо рекомендацій тактичного характеру, то вони будуть присвячені послідовності проведення дії (етапам), тактичним прийомам та обставинам, які необхідно встановити при проведенні цієї слідчої дії.

І що стосується фіксації, будуть міститися відомості щодо основних способів: якщо це протоколювання, то зразок або бланк відповідного протоколу та схема занесення відомостей до нього. Щодо графічних зображень будуть міститися відомості щодо видів планів та схем, перелік умовних позначень. Щодо фото фіксації також будуть надані певні рекомендації по її здійсненню та оформленню фототаблиці.

Отже із зазначеного вище вбачається, що відомості користувач отримує крок за кроком. Тобто інформацію користувач отримує поступово: від загального до окремого.

Висновок:автоматизована методика розслідування злочинів є новітнім засобом криміналістичного забезпечення, розробка якого ґрунтується на сучасних положеннях загальної теорії криміналістики, узагальненні та аналізі передової судово-слідчої практики, досягненнях науково-технічного прогресу.

Каркоцький Іван Олексійович,
директор Запорізького НДЕКЦ МВС України

ПОРЯДОК ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ЯК КОРЕЛЮЮЧИЙ ФАКТОР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ОБ'ЄКТИВНОСТІ ТА ПОВНОТИ ДОСЛІДЖЕННЯ В СУДОВО-ЕКСПЕРТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Діяльність органів досудового розслідування передбачає необхідність забезпечення швидкого розкриття злочинів, повного, всебічного і об'єктивного розслідування кожної кримінального провадження. Від їх професійних знань, вміння, наполегливості великою мірою залежить ефективність всієї діяльності по боротьбі зі злочинністю.

Саме тому в сучасних умовах гостро стоїть завдання вдосконалення всіх сторін діяльності з розслідування злочинів.

Вирішення цього завдання багато в чому пов'язане з більш широким використанням в слідчій практиці досягнень науково-технічного прогресу, які швидко збільшуються. Необхідність цього обумовлена також тим, що зростають число і частка організованих і добре замаскованих злочинів; розширюються корумповані зв'язки злочинних груп з посадовими особами, в злочинних цілях все більше застосовуються досягнення науки і техніки.

В процесі розгляду судами будь-яких категорій справ виникають ситуації, коли для встановлення конкретних обставин справи або фактів, необхідним є отримання інформації, яка стосується спеціальних знань, у певній сфері діяльності і не може бути отримана інакше як шляхом звернення з переліком питань до експертної установи або експерта.

У цих умовах важливо, щоб в рамках кримінально-процесуальної діяльності використовувати всі можливості технічного та наукового прогресу для підвищення ефективності боротьби зі злочинністю.

В діяльності з розслідування кримінальних правопорушень призначення та проведення судової експертизи за своїм значенням визнається основною формою використання спеціальних знань, оскільки надає найбільших можливостей в застосуванні науково-технічних досягнень для вирішення завдань кримінального судочинства [1, с. 415].

Відповідно до ст.1 Закону України «Про судову експертизу», судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у

галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [2].

Одним з напрямків вирішення цього завдання є більш повне використання слідчими знань обізнаних осіб. Володіючи спеціальними знаннями, що представляють акумуляцію пристосованих для цілей доказування по кримінальному провадженню досягнень науково-технічного прогресу, експерти здатні внести неоціненний вклад в діяльність слідчого по встановленню істини при розслідуванні злочинів.

Порядок призначення судової експертизи визначає процесуальне законодавство України, однак в залежності від категорії справи та судового процесу має свої особливості у порядку її призначення.

У ч. 1 ст. 242 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) передбачено, що експертиза проводиться експертом за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання [3].

Законом України «Про судову експертизу» (ст. 7) передбачено, що судово-експертну діяльність здійснюють державні спеціалізовані установи, їх територіальні філії, експертні установи комунальної форми власності, а також судові експерти, які не є працівниками зазначених установ, та інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань.

Проведення експертизи передбачає ряд дій і рішень слідчого та суду. До них відносяться:

- прийняття рішення про проведення експертизи;
- вибір експертної установи та експерта;
- підбір об'єктів дослідження і порівняльних матеріалів;
- контакт експерта і слідчого в процесі проведення експертизи;
- оцінка наукової достовірності і доказового значення виконаної експертизи.

Висновок експерта є одним із процесуальних джерел доказів у кримінальному провадженні (ч. 2 ст. 84 КПК), і тому, в кожному конкретному випадку слідчий, слідчий суддя чи суд аналізують можливість експертизи та доцільність її призначення.

У КПК конкретні підстави проведення судової експертизи не визначені, вказується лише необхідність використання останніх. Разом із тим, Закон передбачає випадки обов'язкового проведення судової експертизи з метою вирішення певних питань, а саме для:

- 1) встановлення причин смерті;
- 2) встановлення тяжкості та характеру тілесних ушкоджень;

3) визначення психічного стану підозрюваного за наявності відомостей, які викликають сумнів щодо його осудності, обмеженої осудності;

4) встановлення віку особи, якщо це необхідно для вирішення питання про можливість притягнення її до кримінальної відповідальності, а іншим способом неможливо отримати ці відомості;

5) встановлення статевої зрілості потерпілої особи в кримінальних провадженнях щодо злочинів, передбачених ст. 155 КК України (ч. 2 ст. 242 КПК).

Організація проведення експертиз (досліджень) та оформлення їх результатів здійснюється у відповідності до наказу Міністерства юстиції України від 08.10.1998 року № 53/5 «Про затвердження інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень» [4].

Законодавець виходить з того, що експерт здатний сам визначити оптимальні умови і методи дослідження, і в цьому сенсі він як учасник процесу унікальний. Щодо судді, то він, не володіючи зазвичай відповідними знаннями, не може і не повинен рекомендувати експерту будь-яку методiku і порядок проведення дослідження.

Законодавством передбачено право осіб, які беруть участь у провадженні, бути присутніми при проведенні дослідження, що сприяє прозорості діяльності експертів і розширює можливості зацікавлених осіб.

Слід зазначити, що регламентація проведення судової експертизи як складова процесуальної форми забезпечує належний порядок отримання висновку експерта і водночас виступає корелюючим фактором забезпечення реалізації принципу об'єктивності та повноти дослідження в судово-експертній діяльності.

Список використаних джерел

1. Криміналістика [текст] : підручник. / В. В. Пяковський, Ю.М.Чорноус, А. В. Іщенко, О. О. Алексеев та ін. – К. : «Центр учбової літератури», 2015. –544 с.

2.Про судову експертизу : Закон України від 25 лютого 1994 р. № 4038-ХІІ //Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 28. – Ст. 232.

3.Кримінальний процесуальний кодекс України : прийнятий Верховною Радою України Законом № 4651-VI від 13.04.2012 р. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» № 4652-VI від 13.04.2012 р. – Х. : Право, 2012. – 392 с.

4. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз : наказ Міністерства юстиції України № 53/5 від 8 жовтня 1998 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.

Кашиур Анна Сергіївна,

здобувач наукового ступеня доктора філософії кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНІ ПРОСТУПКИ: ПОНЯТТЯ ТА ПРАВОВІ ЗАСАДИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22 листопада 2018 року № 2617-VIII [1], в Україні з 1 липня 2020 року запроваджено інститут кримінальних проступків.

Кримінальний проступок – це один із видів кримінального правопорушення, діяння (дія чи бездіяльність), передбачене Кримінальним кодексом України, за вчинення якого призначають основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше ніж три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі.

До кримінальних проступків належать некваліфіковані крадіжки, шахрайства, незаконні дії з наркотичними засобами без мети збуту, хуліганство й інші правопорушення, які становлять майже половину всіх зареєстрованих фактів [2, с. 5].

З метою ефективного функціонування інституту дізнання, до ст. 3 «Визначення основних термінів кодексу» Кримінального процесуального кодексу України [3] були внесені доповнення, а саме:

п. 4 «дізнання – форма досудового розслідування, в якій здійснюється розслідування кримінальних проступків»;

п. 4-1 «дізнавач – службова особа підрозділу дізнання органу Національної поліції, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу Державного бюро розслідувань, у випадках, установлених цим Кодексом, уповноважена особа іншого підрозділу зазначених органів, які уповноважені в межах компетенції, передбаченої цим Кодексом, здійснювати досудове розслідування кримінальних проступків» [3].

Нова ст. 40-1 КПК України регламентувала компетенцію дізнавача, визначивши, що дізнавач при здійсненні дізнання наділяється повноваженнями слідчого. Дізнавач несе відповідальність за законність та своєчасність здійснення дізнання [3].

Особливим є те, що законодавець у ч. 2 ст. 40-1 КПК України визначив розширене коло слідчих (розшукових) дій та інших заходів. Зокрема, дізнавач уповноважений проводити огляд місця події, обшук затриманої особи, опитувати осіб, вилучати знаряддя і засоби вчинення правопорушення, речі і документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку або виявлені під час затримання, а також проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові)

дії у випадках, установлених КПК України. Тому окремого дослідження потребують такі процесуальні дії у кримінальному провадженні як «опитування осіб», «вилучення знарядь і засобів вчинення правопорушення, речей і документів, що є безпосереднім предметом кримінального проступку або виявлені під час затримання».

Відносно кримінальних проступків, змінилася процедура початку досудового розслідування. Так, згідно ст. 214 КПК України дізнавач невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального проступку, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань, розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань. У невідкладних випадках до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, може бути проведений огляд місця події (відомості вносяться невідкладно після завершення огляду). Для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань може бути: 1) відібрано пояснення; 2) проведено медичне освідування; 3) отримано висновок спеціаліста і знято показання технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису; 4) вилучено знаряддя і засоби вчинення кримінального проступку, речі і документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку, або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей [3].

Важливим з термінологічного та діяльнісного аспектів є положення, що досудове розслідування злочинів здійснюється у формі досудового слідства, а кримінальних проступків – у формі дізнання в порядку, передбаченому КПК України.

Отже, таким чином, можна зробити висновок, що інститут кримінальних проступків та здійснення щодо них дізнання є новим у кримінальному процесуальному законодавстві України. Однак, більш точно вести мову про його нове змістовне значення, адже термін «дізнання» вже був відомий історії вітчизняного кримінального судочинства.

Так, до часу прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України 2012 року, основний обсяг роботи з вирішення заяв та повідомлень про вчинені злочини та злочини, що готуються, провадження дізнання і протокольної форми досудової підготовки матеріалів виконувався органами дізнання системи МВС України (міліцією, органами Державного пожежного нагляду, командирами військових частин, з'єднань внутрішніх військ) [4, с. 4]. Термін «дізнання» відомий давно і походить від слів «дізнавати, дізнатися про

що-небудь». За КПК України 1960 року зі змінами та доповненнями [5] дізнання тлумачилося як форма досудового розслідування, сутністю якого є кримінально-процесуальна діяльність уповноважених суб'єктів у порушеній кримінальній справі, яка спрямована на виявлення, одержання і фіксацію доказів шляхом проведення слідчих дій у справах про злочини, що не є тяжкими або особливо тяжкими (невеликої та середньої тяжкості), і невідкладних слідчих дій у справах про тяжкі та особливо тяжкі злочини з метою виявлення ознак злочину й особи, яка його вчинила, з наступним направленням матеріалів справи слідчому або її закриттям [4, с. 37]. Таким чином, дізнання в Україні пройшло еволюцію від діяльності непроцесуального, в основному розшукового характеру, результати якої не мали доказового значення у суді, до форми досудового розслідування у кримінальних справах поряд з досудовим слідством [4, с. 26].

Таким чином, інститут кримінальних проступків є новим у вітчизняному кримінальному законодавстві, а щодо провадження дізнання у формі протокольної форми досудової підготовки матеріалів у вітчизняній практиці кримінального судочинства напрацьовано значний досвід. Нині проведення досудового розслідування у формі дізнання щодо кримінальних проступків зазнало суттєвих змін, що стосується як термінів, так і їх змісту, що обумовлює актуальність дослідження та буде предметом дослідження у наступних публікаціях.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22 листопада 2018 року № 2617-VIII. *Верховна Рада України*: [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#Text>

2. Досудове розслідування кримінальних проступків : метод. рек. / [С. С. Чернявський, М. С. Цуцкірідзе, Р. М. Дударець та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. 160 с.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України*. : [сайт]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-172>.

4. Юрченко Л. В. Теорія та практика провадження дізнання органами внутрішніх справ України. Дисертація на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук. 12.00.09. Харків, 2002. 209 с.

5. Кримінально-процесуальний кодекс України : затв. Законом від 28 груд. 1960 р. ; зі змінами і доп. станом на 17 січ. 2012 р. (відп. офіц. текст.). – К. : Правова єдність, 2012. – 215 с.

Кишкан Павло Ярославович,
аспірант кафедри судової медицини
та медичного правознавства ВДНЗ України
«Буковинський державний медичний
університет»;

Савка Іван Григорович,
професор кафедри судової медицини
та медичного правознавства ВДНЗ України
«Буковинський державний медичний
університет», доктор медичних наук

ПРАКТИЧНЕ ВИКОРИСТАННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ СУДОВО-МЕДИЧНИХ ЕКСПЕРТІВ МЕТОДІВ 3D МОДЕЛЮВАННЯ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ ГОСТРОЇ ТРАВМИ СЕРЦЯ

Актуальність. Незважаючи на те, що класичні методики дослідження гострої травми досить добре вивчені і широко використовуються в судовій медицині, останніми роками в світову та вітчизняну судово-медичну та медико-криміналістичну практику все ширше впроваджуються сучасні комп'ютерні технології та методи тривимірного просторового моделювання, які суттєво доповнюють і покращують візуалізацію тілесних ушкоджень, а також підвищують точність проведення медико-криміналістичних експертиз.

Мета роботи. Судово-медико-криміналістична ідентифікація знайденого на місці події та вилученого слідчими органами колюче-ріжучого знаряддя травми, з наявним колото-різаним ушкодженням серця, за допомогою методів фотограмметрії та 3D моделювання ранового каналу в серцевому м'язі.

Матеріал та методи. В якості матеріалів дослідження було використано колюче-ріжуче знаряддя травми та окремі елементи ранового каналу, які були досліджені за допомогою методів фотограмметрії і подальшого 3D моделювання на предмет їхньої відповідності при проведенні експертизи гострої травми серця.

Результати дослідження. Наведено приклад використання методу 3D моделювання та показано його переваги у порівнянні з класичними методиками, які використовують у судово-медичній та медико-криміналістичній практиці під час виконання експертиз тілесних ушкоджень при проведенні ідентифікації колюче-ріжучого знаряддя. Продемонстровано, що при зіставленні створеної за допомогою методів фотограмметрії та тривимірного просторового моделювання 3D моделі клинка ножа, наданого слідчими органами, його довжини, ширини в місці найбільшого потовщення та скоса леза, з 3D моделями фрагментів ранового каналу колото-різаного ушкодження серця встановлена їх повна відповідність. Результати вимірювання, отримані з 3D моделей фрагментів ранового каналу за допомогою комп'ютерних програм «Agisoft Photoscan» і «3ds max», на

порядок більш точні, порівняно з вимірами, що забезпечують класичні методики.

Висновки. Використання фотограмметрії та сучасних технологій 3D моделювання дозволяє отримувати 3D моделі ранового каналу в товщині серцевого м'язу чи будь-якому іншому паренхіматозному органі та колочче-ріжучого знаряддя травми, проводити більш точні лінійні вимірювання та зіставлення фрагментів ранового каналу з імовірним знаряддям травми для встановлення їхньої відповідності.

Електронний архів 3D моделей дозволить зберігати параметри ушкоджень у первинному вигляді, використовувати їх при проведенні додаткових, повторних чи комісійних експертиз, віртуального експертного експерименту, а також направляти електронною поштою для дистанційного консультування та слідчим органам і суду присяжних для використання під час судових засідань.

Використання 3D моделей з метою ілюстрування проведеної медико-криміналістичної експертизи підвищує її об'єктивність та значно покращує рівень візуалізації.

Кобець Микола Вікторович,

доцент кафедри оперативної-розшукової діяльності Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник;

Коломієць Світлана Іванівна,

начальник відділу організації кінологічної діяльності Національної поліції України

ВИКОРИСТАННЯ СЛУЖБОВО-РОЗШУКОВИХ СОБАК У ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Серед засобів розшукової діяльності, що використовуються в боротьбі з правопорушеннями і кримінальною протиправністю, особливе місце займають службово-розшукові собаки. Основою застосування цього засобу є унікальні одорологічні можливості собак.

Застосування службових собак у правоохоронній діяльності регламентується пунктом 4 статті 42 та пунктом 12 статті 45 Закону України «Про Національну поліцію», пунктом 19 статті 9 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» та відомчими нормативно-правовими актами, зокрема наказом МВС України від 01.11.2016 №1145 «Про затвердження Інструкції з організації діяльності кінологічних підрозділів Національної поліції України» та наказом МВС України від 07.07.2017 №575 «Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні».

Службово-розшукові собаки у правоохоронній діяльності призначені для:

пошуку підозрюваних за слідами запаху, який вони залишають на місці події;

огляду місцевості і приміщень з метою виявлення злочинців та викрадених речей, трупів, знаряддя злочинів, гільз та інших предметів, які можуть бути речовими доказами;

вибірки злочинця або його речей за запахом речей і знаряддя злочину, залишених ним на місці події;

затримання злочинців, які чинять опір чи намагаються втекти, а також для конвоювання затриманих;

виявлення наркотичних засобів, легкозаймистих і вибухових речовин, зброї та боєприпасів;

проведення оперативних комбінацій.

Службово-розшукових собак у правоохоронній діяльності використовують, головним чином собак таких порід як німецька та східноєвропейська вівчарка, бельгійська вівчарка «Малінуа», ротвейлери, лабрадори та ін. Ці собаки після відповідного тренування можуть виконувати біля 30 різних команд інспекторів-кінологів.

Для пошуку наркотичних, вибухових речовин, зброї, трупів і людських залишків та проведення деякі інші оперативні заходи використовуються такі породи собак як спаніелі, сетери, фокстер'єри та деякі інші мисливські собаки.

Розведення, навчання та дресирування службово-розшукових собак проводиться в спеціальних кінологічних центрах Національної поліції (далі – НП) України.

Доставлення інспектора-кінолога з розшуковою собакою до місця події і назад здійснюється на автотранспорті чергової частини Управління НП, відділу/відділення НП України, транспортом кінологічного центру на території обслуговування якого вчинено злочин.

Як свідчить практика запаховий слід людини зберігається біля 24 годин. Більш тривалий час запах зберігається на ґрунті з трав'яним покриттям, біля будівель, парканів. Наявність таких сприятливих умов у сполученні з добре тренованою собакою дозволяє результативно застосовувати її на більший проміжок часу.

Застосування розшукової собаки для вибірки підозрюваного за запахом може проводитись як зразу після його виявлення, так і через декілька місяців. Факт вилучення запаху з предметів оформлюється протоколом у присутності понятих.

Для відшукування наркотиків розшукові собаки використовуються під час обшуку, огляді одягу або вибірці осіб, які підозрюються у викраденні, збуті, придбанні і використанні наркотичних засобів; обшуку жилих, підсобних, виробничих помешкань, присадибних ділянок і дворів з метою виявлення тайників де зберігаються, наркотики; під час огляду громадян в чергових

частинах і на контрольно-пропускних пунктах; обшуку транспортних засобів, аеропортів, вокзалів; під час обшуку багажу у камерах схову і поштових посылках, у поштових відділеннях тощо як би ретельно вони не були упаковані; під час проведення засідок, прочісування місцевості й інших оперативних-розшукових заходах щодо пошуку і затримання у визначеному районі осіб, які збувають наркотики.

Застосування розшукової собаки в розкритті злочину визнається результативним, якщо вона, працюючи за слідом, на вибірку або під час проведення операції, обходу, патрулювання огляду місцевості і нежитлових приміщень знайшла правопорушника, викрадене майно, знаряддя злочину, або інші речові докази, чи привела оперативну групу до іншого місця, будинку, в квартири де знаходився підозрюваний після вчинення злочину, що дало можливість при допомозі інших сил і засобів встановити або затримати.

Під час застосування розшукової собаки складається акт про застосування розшукової собаки та довідка. В ньому вказується: ким, коли він складений, характер вчиненого злочину, яка розшукова собака використовувалась для його розкриття, спосіб, умови і результати її застосування. Температура при якій було застосовано розшукову собаку, детально розписується маршрут руху службової собаки, знайдені під час руху предмети та малюється схема руху. Акт долучається до матеріалів кримінального провадження, або заяви, повідомлення про злочин. Довідку, підписану слідчим, інспектор-кінолог надає своєму керівникові, який направляє його разом з доповідною запискою про роботу кінологічної служби у відділ/відділення НП України.

Акт про застосування розшукової собаки складається також у випадку відпрацювання нею за слідами, на вибірку, чи для затримання злочинця під час проведення операції, засідки, патрулювання, обходу території тощо. Якщо застосування розшукової собаки сприяло розкриттю злочину або затриманню злочинця оперативний працівник або слідчий, що керував проведенням заходом заповнює довідку, яка передається до кінологічного центру для обліку залучень розшукової собаки.

Консервація і вилучення винайденого на місці пригоди запахового сліду злочинця оформляється протоколом у присутності понятих. Використання запаху злочинця, що зберігається, також оформляється протоколом, що складається у двох примірниках з вказівкою в них крім звичайних даних і способів використання запаху, відомостей про собаку і результати його роботи. Один примірник протоколу додається до кримінального провадження, другий – до справи обліку результатів застосування собаки, або до оперативних матеріалів.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ МВС України від 07.07.2017 № 575, зареєстр. в МЮ України 31 липня 2017 р. за № 937/30805.

2. Про затвердження Інструкції з організації діяльності кінологічних підрозділів Національної поліції України : наказ МВС України від 01.11.2016 № 1145, зареєстр. в МЮ України 29 листопада 2016 р. за № 1544/29674.

3. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII.

4. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII.

Кононенко Наталія Олександрівна,
старший викладач кафедри криміналістики
та судової медицини Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних наук;
Миронова Алевтина Сергіївна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
ННІ № 1 Національної академії внутрішніх
справ

ВИКОРИСТАННЯ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ ПІД ЧАС ІДЕНТИФІКАЦІЇ ОСОБИ ПРАВОПОРУШНИКА

З моменту свого виникнення злочинність, як соціально-правове явище, детально вивчається багатьма науками. Особливий науковий підхід вироблений до вивчення особистості злочинця. Вивчення особи правопорушника у криміналістичній науці має давні традиції, адже ще засновник криміналістики, австрійський учений Ганс Гросс наприкінці ХІХ ст. зазначав, що в розслідуванні кримінальних правопорушень «найбільше зусилля слід докладати саме до з'ясування особи обвинуваченого» [2, с. 4–5].

Використання технічних засобів при ідентифікації правопорушників є актуальним, оскільки науково-технічний прогрес та новітні інформаційні технології виступають дієвим інструментом для ефективної боротьби зі злочинністю.

Тому для всебічного та повного дослідження питання були використані наукові праці таких вчених як Калюга К.В., Захаров В. П., Мороз А. О., Гарасим Ю.Р., Крет Т.Б., Гуреєва О.Є., Коваль Л.Г., Злепка С.М., Новицький Г.М., Кречотень Є.Г., Царьов Р.Ю., Лемеха Т.М. та ін.

У свою чергу, необхідно наголосити на тому, що біометрія – це технологія ідентифікації особи, що використовує фізіологічні та

поведінкові параметри суб'єкта. Особливість ідентифікації за біометричними параметрами базується на їх винятковості. Ймовірність того, що знайдуться дві людини з однаковими ознаками, мізерна (наприклад, ймовірність того, що в двох різних людей на однакових пальцях однієї руки збігатимуться відбитки пальців, рівна $1/24$ млн., тобто практично є нульовою).

Для ідентифікації особи найкраще підходить технологія розпізнавання за рисами обличчя. На нашу думку, вона не є нав'язливою (розпізнавання людини проходить на відстані, без затримки і відволікання уваги), як правило, пасивна (не потребує жодних дій зі сторони людини), не обмежують користувача у вільному переміщенні та відносно недорога.

Проблеми ідентифікації особи за обличчям значно спрощуються, якщо перевести біометричну систему спостереження в дальній діапазон інфрачервоних променів світла. Цей метод дозволяє виконувати (сканувати) термографію ідентифікованого обличчя, виявляючи при цьому особливу мережу розташування кровоносних судин на обличчі. [4] При цьому використовуються технічні засоби, зокрема компанії, які є лідерами в розробці технологій розпізнавання обличчя: ZN Vision Technologies (Системи ZN-Face, ZN-Phantomas и ZN SmartEye), SAFLINK (біометричні add-on-модулі для Windows), magis Technologies (CABS – інтегрована система обліку правопорушення и злочинців). Проблеми достатнього освітлення для цього класу біометричних пристроїв не існує, оскільки вони сприймають і фіксують тільки температурні зміни обличчя і можуть працювати в повній темряві.[5] Ми вважаємо, що значною перевагою методу є те, що на результати ідентифікації не впливають такі фактори, як перегрів обличчя чи його переохолодження, природне старіння шкіри, пластичні операції тощо, оскільки вони не змінюють внутрішнього розташування кровоносних судин людини.

Існує також спосіб ідентифікації особи за геометрією кисти руки, який за своєю технологічною структурою і рівнем надійності схожий із способом ідентифікації особи за відбитком пальця, але використовується поки що досить рідко. Найдосконалішим є пристрій «Handkey», який сканує не тільки внутрішній, але й зовнішній бік долоні, використовуючи для цього вмонтовану відеокамеру.[1] Аналогічні системи, в яких можуть скануватися й інші параметри руки, розробляються в даний час такими компаніями, як BioMetPartners, Palmetrics і VTG. Дослідивши ці засоби, ми вказуємо на недоліки зазначеного методу, зокрема, неприпустиме засвічення сканера сонячними променями і променями галогенних ламп. Крім цього, пристрої досить громіздкі, оскільки потребують винесення джерел підсвічування на відстань до 10–15 см. та відносно дорогі – коштують від 600\$ до 3000\$.

Найнадійніший метод біометричної ідентифікації – це метод, що базується на скануванні сітківки ока. Він поєднує в собі кращі риси

ідентифікації за райдужною оболонкою і за рисунком вен руки. Сканер зчитує малюнок капілярів на поверхні сітківки ока. Під час ідентифікації за сітківкою ока вимірюється кутовий розподіл кровоносних судин на поверхні сітківки щодо сліпої плями ока та інші ознаки.

Капілярний малюнок сітківки очей відрізняється навіть у близнюків і може бути з великим успіхом використаний для ідентифікації особистості. Основні патенти цієї ідентифікаційної системи знаходяться в руках однієї фірми – IriScan. Цей клас систем сканує зображення ока на відстані 20–30 см. від відеокамери, виконує автоматичне виділення зіниці й райдужної оболонки.[3,104] Проте варто зазначити проблемні питання методу, наприклад: похибка негативної ідентифікації може з'явитися при невеликих травмах ока, чи навіть у результаті безсоння або великих навантажень на очі; складна система користування і досить довгий час оброблення; висока вартість системи (від 500\$ до 6500\$); відсутність широкого ринку пропозиції і, як наслідок, недостатня інтенсивність розвитку методу у нашій країні.

Дослідивши зібрані статистичні дані, щодо використання технічних засобів ідентифікації, зокрема камер зі smart-функціями та роботизованих IP камер типу Speed Dome, зазначимо, що кількість розкритих правопорушень, зі встановленням особи правопорушника, збільшилась на 35%. Це свідчить про позитивний результат впровадження інформаційних систем та засобів ідентифікації при розслідуванні кримінальних правопорушень.

Ідентифікація людини розглядається в криміналістичній літературі як мета діяльності суб'єктів її застосування, які стикаються з необхідністю встановлення особи при розкритті та розслідуванні злочинів. Встановлення особи – постійне і найбільш важке криміналістичне завдання, що виникає у процесі розслідування кримінальних правопорушень. Це складна діяльність, у ході якої з використанням криміналістичних методів і засобів відбувається виявлення, фіксація і дослідження інформативних властивостей та ознак людини, важливих для кримінального провадження

Біометричні системи в залежності від ознаки особи поділяються на ідентифікацію за відбитком пальця, за геометрією кисті руки, за рисами обличчя, за райдужною оболонкою ока, за голосом, за допомогою підпису, тощо. Головною перевагою біометричних технологій є найвища надійність. Проте, при комплексному дослідженні кожного методу, ми виділяємо ряд суттєвих недоліків.

Отже, використання технічних засобів ідентифікації правопорушника є важливим для науки криміналістики і потребує вдосконалення, оскільки від якісної роботи систем залежить успіх при встановленні особи злочинця.

Список використаних джерел

1. Биометрическая идентификация по рисунку вен ладони (mini How To) URL: <https://habrahabr.ru/post/149424/>.
2. Гросс Г. Руководство для судебных следователей, чинов общей и жандармской полиции / Г. Гросс. Смоленск, 1895. Вып. 1. С. 42–43.
3. Коваль Л.Г., Злепко С.М., Новіцький Г.М., Кречотень Є.Г., Методи і технології біометричної ідентифікації за результатами літературних джерел. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: технічні науки. 2019. Том 30 (69) Ч. 1. № 2. С. 104–112
4. Dunstone Ted. Biometric system and data analysis. Springer Science+Business Media, 2009. 720 p.
5. Kumchenko Y. O. Usage of Training Methods to Parameterization of Multilayer Neural Computing Structures for Technological Processes. Радіоелектронні і комп'ютерні системи. 2014. № 5. С. 100–104.

Корольчук Віктор Володимирович,

провідний науковий співробітник відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

КРИМІНАЛІСТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВІДШКОДУВАННЯМ ПОДАТКУ НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ, В УКРАЇНІ

Актуальність питань внутрішніх загроз безпеці нашої держави в здебільшого обусловлені прорахунками правоохоронних органів та органів влади в сфері фінансово-економічної політики, недосконалість нормативно-правової бази, помилковими управлінськими рішеннями, зловживаннями та протиправними діями, корупцією в сфері управління фінансовою системою країни.

Нестабільність ринкової економіки, світова фінансова криза, пандемія викликана хворобою COVID-19 сприяють кримінальній активності і реалізації корисливих інтересів неправомірного збагачення за рахунок державних коштів.

Нині можна спостерігати добре законспіровані злочини, шахрайські дії з елементами корупції, правопорушення проти власності, у нових формах, пов'язаних з підробками, фальсифікацією облікових документів, отриманням незаконних прибутків від приховування фактичних доходів і як наслідок несплатою податків.

Під час дослідження стану і рівня такої злочинності слід мати на увазі, що значна частина протиправних діянь у фінансово-економічній сфері має латентний характер, оскільки не фіксується в офіційній

статистиці в силу того, що правоохоронні органи про факти вчинення таких правопорушень не інформуються або приховуються за отримання неправомірної вигоди.

Також детермінанти латентності такої злочинності, пов'язані з шахрайськими діями при отриманні грошових коштів (відшкодування ПДВ, компенсацій, субсидій, тощо) або іншого майна з держбюджету шляхом подання завідомо неправдивих, недостовірних відомостей.

Ігнорування цієї проблеми, а саме недооцінення гостроти кримінальної ситуації, що завдає величезних збитків державі, може призвести до того, що правоохоронні органи та суспільство загалом, будуть нездатними, у найближчому майбутньому, вжити адекватних заходів щодо її вирішення.

Незважаючи на статистику та тенденцію щодо зниження кількості скоєних злочинів в сфері економіки, збитки, завдані інтересам держави, переконливо засвідчують про колосальні масштаби таких злочинів. Так, зі слів Голови Ради Національного банку України Богдана Данилишина лише за останні 3,5 роки вимивання капіталу з України на користь зовнішніх кредиторів перевищило 25 млрд доларів США [1]

Знову ж таки офіційна статистика податкових злочинів по отриманню необґрунтованої податкової вигоди за допомогою незаконного відшкодування ПДВ з бюджету за найбільш скромними оцінками занижена, а сама процедура відшкодування ПДВ вже давно перетворилася на високоприбутковий кримінальний бізнес для шахраїв і їх спільників в державних структурах, а загальна сума збитків держав обчислюється сотнями млрд гривень.

Така ситуація обумовлена недосконалістю правової регламентації процедури відшкодування ПДВ: прогалинами в праві, відсутністю єдиного правового підходу відшкодування ПДВ при здійсненні платником податку операцій які звільняються від оподаткування, суперечливості окремих норм законодавства.

Саме ці обставини обумовлюють різні способи шахрайства. Вчені констатують прорахунки в правоохоронних органах у боротьбі із такими злочинами, до того ж постійні зміни в податковому законодавстві вимагають модифікації методик розслідування цих злочинів.

На наш погляд в першу чергу слід звернути увагу на економічні злочини, розкрадання коштів, що виділяються державою з бюджету в рамках фінансування цільових програм, відшкодування податку на додану вартість, ухилення від виконання обов'язків по сплаті податків.

Специфіка скоєних злочинів і обставин, в якій вони протікають, об'єктивно виключає можливість застосування цілого ряду оперативно-розшукових заходів. Тому основними методами виявлення є криміналістичний аналіз документів і отримання інформації з офіційних джерел – податкових органів, митниці. Істотна роль в ході

здійснення таких перевірочних заходів відводиться кваліфікованим фахівцям.

Отже комплекс питань, які розглядаються, виходить за рамки криміналістики та потребує всебічного науково-практичного дослідження. Разом з тим держава в особі правоохоронних і судових органів зобов'язана ефективно здійснювати роботу по виявленню правопорушень, злочинців та притягненню їх до відповідальності відповідно скоєному. Їх успіх в здебільшого залежить від сучасних криміналістичних методик, що містять ефективні рекомендації з розкриття і розслідування злочинів, дієвих з точки зору практичного застосування.

Список використаних джерел

1. https://lb.ua/economics/2020/10/26/469071_golova_radi_nbu_zay_aviv_shcho_ostanni.html

Костенко Ірина Олександрівна,

судовий експерт відділу біологічних досліджень та обліків Запорізького НДЕКЦ МВС України;

Кирпичова Катерина Володимирівна,

судовий експерт відділу біологічних досліджень та обліків Запорізького НДЕКЦ МВС України

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ МОЛЕКУЛЯРНО-ГЕНЕТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Сьогодні в арсенал судово-експертних служб більшості розвинених країн світу міцно увійшли експертні дослідження біологічних об'єктів з використанням методів молекулярно-генетичної індивідуалізації людини.

Більш ніж десятирічний світовий досвід впровадження цих технологій в практику роботи правоохоронних органів переконливо свідчить про те, що завдяки їм ефективність розслідування багатьох тяжких злочинів проти особистості може бути істотно підвищена.

Існує кілька базових технологій молекулярно-генетичного (геномного) ідентифікаційного аналізу, що застосовуються в судово-медичній експертній практиці. Загальним для них є дослідження особливих, так званих гіперваріабельних ділянок геномної ДНК людини, які строго специфічні для кожного індивідуума і тому можуть служити індивідуалізуючими особистістю ознаками.

Варіант молекулярно-генетичного ідентифікаційного аналізу, в основі якого лежить феномен поліморфізму довжини ампліфікованих фрагментів (ПДАФ) ДНК, є одним з найбільш перспективних в плані судово-медичного дослідження речових доказів. Він відрізняється високою диференціюючою здатністю, завдяки використанні в якості маркерних (діагностичних) елементів високополіморфних генетичних

локусів міні- і мікросателітної природи, а також надзвичайно високою чутливістю, завдяки застосуванню процесу ампліфікації молекул ДНК, відому як полімеразна ланцюгова реакція (ПЛР) [1, с. 30].

Феномен ПДАФ проявляється в тому, що в разі ПЛР-ампліфікації гіперваріабельних міні і мікросателітних генетичних матриць (локусів), присутніх в геномі кожної людини, в ході реакції утворюються фрагменти ДНК, які у різних людей мають різну довжину і тому виявляються індивідуально специфічними. Ці поліморфні по довжині фрагменти, по суті представляють різні аallelні варіанти поліморфних локусів геномної ДНК, які стають доступними для порівняльного аналізу в якості індивідуалізуючої особистістю ознак, що є важливим фактором при розслідуванні та розкритті злочинів.

Варто відзначити, що в ряді поколінь кожен варіант ПДАФ успадковується як проста Менделєвська кодомінантна ознака. Все це створює чудові передумови для вирішення експертних завдань, пов'язаних як з індивідуалізацією і ідентифікацією, так і з встановленням біологічних родинних зв'язків даного індивідуума з іншими особами.

Специфічність людини, її індивідуальність, визначається генотипом, тобто специфічною послідовністю ДНК.

Генотип – це набір аallelів, що характеризують даний організм. Варіабельні локуси, використані в судовій медицині, мають визначену кількість аallelів. Кожен з аallelів зустрічається в популяції з визначеною частотою. Збіг у різних людей великої кількості аallelів наймовірний. Якщо збігається 7-10 аallelів у різних об'єктів, то можна констатувати, що на 99,99% вони ідентичні. Будь-які дві людини відрізняються трьома мільйонами основ ДНК, що становить 0,1 % геному. Такі розходження можуть бути достатніми для персональної ідентифікації особи людини. ПДАФ-типування ДНК є одним з найбільш доказових методів аналізу біологічного матеріалу при виробництві судової ідентифікаційної експертизи.

Слід зазначити, що генетична експертиза допомагає встановити родинні зв'язки, що також часто стає необхідним у розслідуванні злочину [2, с. 40].

Дослідження біоматеріалу з метою ідентифікації особи застосовуються у випадках:

встановлення належності біоматеріалу конкретній особі або виключення такої належності;

встановлення статеві належності біологічних слідів та об'єктів; діагностичного типування з метою наступної ідентифікації з об'єктами злочинів або нещасних випадків;

настання вагітності після звалтування з метою встановлення, що вагітність настала від підозрюваного і що він є генетичним батьком дитини, або виключення цього;

дітовбивств (в тому числі новонароджених), викраденні дітей, підміни їх у пологовому будинку для встановлення, чи є особи, що проходять у справі, батьками дитини;

встановлення, чи є рештки або частини трупа рештками однієї людини і чиїми саме за дослідженням зразків близьких родичів;

виявлення зв'язку між різними злочинами – встановлення, що сліди біоматеріалу, які виявлені на місцях різних злочинів, залишені однією і тією ж особою;

порівняння генетичного профілю біологічного об'єкта з генетичними даними, які зберігаються в комп'ютерній базі даних, і за співпадіння – зорієнтувати слідство на пошук певної особи;

у разі відсутності підозрюваного – зберегти біологічний об'єкт для наступної ідентифікації, коли підозрюваний з'явиться;

встановлення справжніх батьків дитини у справах про спірне походження дітей (оспорювання батьківства, материнства або підміни дітей);

встановлення зиготності близнюків;

встановлення родинності.

У криміналістиці ідентифікація особи на підставі даних ДНК-аналізу, як правило, виконує два основних завдання:

1) аналіз відповідності біологічних зразків, виявлених на місці злочину із зразками, що отримані від підозрюваного у вчиненні злочину;

2) встановлення рідства за характерними ознаками ДНК [3, с. 138].

Попри неперевершені досягнення фахівців служби актуальною проблемою, на жаль, залишається постійно зростаюча кількість призначених ДНК експертиз. Наразі можливості існуючих лабораторій не задовольняють потреби МВС у розкритті та розслідуванні тяжких і резонансних злочинів. Крім того, законодавчо не врегульовано і генотипування певних категорій осіб для створення ДНК-обліку.

Проблемою є й повільне наповнення бази – її масив на сьогодні складається лише з 8 тис. ДНК профілів осіб, які підозрювались або обвинувачувались у вчиненні злочинів.

Також слід звернути увагу на недостатню кількість ДНК лабораторій в експертних підрозділах МВС, МОЗ та їх цілковиту відсутність у підрозділах СБУ, недостатню координацію діяльності ДНК лабораторій різних відомств, зокрема щодо розподілу їх функцій та визначення механізму формування єдиного обліку генетичних ознак людини.

На нашу думку, вирішувати ці питання потрібно насамперед шляхом нормативно-правового врегулювання питань щодо використання ДНК технологій в діяльності МВС.

Вважаємо, що для цього, ефективним рішенням було б схвалення концепції Державної цільової програми розширення мережі ДНК лабораторій в кожній області України та створення Національної бази даних генетичних ознак людини для використання в оперативно-службовій діяльності.

Список використаних джерел

1. Заграй Т. С. Проблеми використання даних днк-аналізу при розслідуванні злочинів / Т. С. Заграй // Голос України. 2015.
2. Лук'янчиков Є.Д. Використання ДНК-аналізу у кримінальному провадженні: матеріали кругл. столу [«Сучасні криміналістичні експертизи в розслідуванні злочинів»], (Київ, 25 лют. 2015 р.) / Є.Д. Лук'янчиков. К.: НАВС, 2015. С. 38–42.
3. Старченко А.В. Современные возможности использования метода генотипоскопии в биологической экспертизе при расследовании преступлений / А.В. Старченко. – Известия Тульского государственного университета. 2015. № 2–2. С. 93–97

Котенко Світлана Олександрівна,

старший судовий експерт товарознавчих та гемологічних досліджень Харківського НДЕКЦ МВС України;

Талипова Лариса Анатоліївна,

судовий експерт відділу товарознавчих та гемологічних досліджень Харківського НДЕКЦ МВС України

ОСНОВНІ ПРИЧИНИ, ЩО СПРИЧИНЯЮТЬ ЗБІЛЬШЕННЯ КІЛЬКОСТІ КЛОПОТАНЬ І ПОВІДОМЛЕНЬ ПРО НЕМОЖЛИВІСТЬ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Ефективність розкриття і розслідування злочинів в даний час багато в чому обумовлюється використанням спеціальних знань, що значно розширює пізнавальні можливості слідчого, оскільки кримінальне судочинство не може ефективно функціонувати. Чітке розуміння сутності спеціальних знань у кримінальному судочинстві вкрай важливе для їх ефективного використання у процесуальній діяльності: воно сприятиме правильному визначенню галузі знань, які можуть бути використані; залученню до участі у слідчій дії відповідного фахівця; визначенню підстав і призначення експертного дослідження, його предмета, а також вирішенню інших питань.

Відповідно до пп. 2, 3 ст. 69 КПК України експерт має право заявляти клопотання про надання додаткових матеріалів і зразків та вчинення інших дій, пов'язаних із проведенням експертизи. В діяльності експерта товарознавця часто виникає необхідність реалізації цього права [1, ст. 69].

Згідно з Інструкцією з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби МВС: затвердженої наказом Міністерства внутрішніх справ 17.07.2017 № 591, у разі незадоволення порушених експертом клопотань упродовж сорока п'яти календарних днів з дня його направлення, експерт не вирішує окреме питання, з приводу якого було направлено

клопотання, або складає повідомлення про неможливість проведення експертизи. Проведення призначеної судової товарознавчої експертизи до виконання заявленого клопотання призупиняється.

Досить часто на практиці слідчі назначають велику кількість експертиз за шаблоном, використовуючи одні і ті ж самі запитання, не задумуючись що у експерта при отриманні до виконання матеріалів експертизи виникає питань ще більше. На дослідження надходить велика кількість різноманітних об'єктів і для того щоб відповісти на запитання експерту товарознавцю дуже важливо мати достатню кількість вихідних даних не лише для початкової ідентифікації об'єкта дослідження, а й подальшої його оцінки.

З метою наочності розглянемо декілька прикладів. Так, якщо об'єктом дослідження є наприклад мобільний телефон чи інша дрібна побутова техніка. Для вирішення поставленого запитання експерту товарознавцю необхідна інформація про дату покупки та дату введення вищевказаних об'єктів дослідження в експлуатацію, їх повне та точне найменування, а іноді й основні технічні характеристики (такі як об'єм оперативної та вбудованої пам'яті), по можливості комплектацію на момент скоєння злочину для мобільних телефонів та планшетів – наявність гарнітури та зарядного пристрою, для телевізорів, цифрових ефірних приймачів – наявність кабелів живлення, пульту дистанційного управління тощо.

Відповідно до Інформаційного листа щодо особливостей визначення вартості ювелірних виробів з дорогоцінних металів, для того щоб визначити вартість ювелірного виробу, нам необхідна достатня інформація щодо об'єкта дослідження, а саме: маса виробу; проба або відсотковий склад дорогоцінних металів та інших домішок у виробі; інформація про вставки (найменування, маса, колір, чистота, огранка, вартість) із дорогоцінного каміння органічного утворення, напівдорогоцінного каміння та їх імітацій; інформація про дату виготовлення виробу та/або термін користування виробом; інформація про пошкодження виробу та/або ознаки користування ним; інформація про специфічні (художні) характеристики виробу) [2, ст. 3].

При надходженні об'єктів дослідження з пошкодженням або в непридатному для подальшого використання стані важливо щоб в постанові про призначення судової товарознавчої експертизи містилася інформація про стан об'єкту дослідження на момент скоєння кримінального правопорушення.

На розгляд експертам товарознавцям назначаються експертизи щодо визначення ринкової вартості велосипедів, при чому при призначенні даної експертизи зазвичай орган досудового розслідування не вказує точного та повного найменування об'єкта дослідження, та досить часто прописують характеристики моделі, що не співпадають з характеристиками самого об'єкта дослідження, що призводить до виникнення сумнівів у експерта та потреби в написанні клопотання.

Якщо об'єктом дослідження є кабелі електрозв'язку, то для того щоб визначити ринкову вартість необхідно мати достатню кількість вихідних даних, а саме повне та точне найменування, їх розмірні характеристики та дату введення в експлуатацію (для визначення дійсного коефіцієнту зносу). Якщо ж різні металеві вироби, якщо наприклад орган досудового розслідування не володіє інформацією щодо точних розмірних характеристик, то експерту товарознавцю необхідно зазначити інформацію щодо виду металу (чорний чи кольоровий) та обов'язково точної маси, щоб у експерта була можливість в даному випадку оцінити вказані металеві предмети якщо не в якості виробу, то хоча б в якості брухту металу.

Досить часто виникає необхідність в написанні клопотання при надходженні експертиз щодо визначення ринкової вартості продуктів харчування чи спиртних напоїв. Так, для таких споживчих товарів як, м'ясні, хлібобулочні та кондитерські вироби, обов'язково вказати не лише торгову марку, повне та точне найменування, з вказівкою штрихкоду, а за можливості виробника, сорт, тип фасування, точну масу. Для алкогольних та інших напоїв, окрім найменування, бажано вказати об'єм, вид тари (пляшка, ПЕТ, банка), та тип алкогольний, неалкогольний, слабоалкогольний, безалкогольний та тип газованості (негазований, слабо газований, сильно газований). А також необхідно для вказаної групи об'єктів дослідження органу досудового розслідування необхідно вказати чи на момент скоєння правопорушення, об'єкти дослідження перебували в новому та запакованому стані (експлуатації не піддавалися), а також чи відповідають вищевказані об'єкти дослідження умовам зберігання, термінам придатності, транспортування, відповідності упаковки безпеки і стандартам, а також наявності відповідних сертифікатів, прийнятих для товарів даної категорії на ринку України.

Якщо об'єктом судової товарознавчої експертизи є косметична продукція, чи то при призначенні експертиз з даними об'єктами дослідження необхідно вказати повне та точне найменування, з вказівкою штрихкоду, тип та об'єм, за можливості прописати чи є дані товари оригіналом фірми виробника (оскільки це впливає на ціну товару), наприклад для парфумів, туалетних чи парфумованих вод, а також інформації чи знаходились дані товари у користуванні, тобто піддавалися експлуатації.

Враховуючи рекомендації з боку судово експертних установ, стосовно обсягу та повноти наданої інформації, своєчасності призначення експертиз розглянуті вище все це сприятиме зменшенню кількості направлених клопотань та винесенню повідомлень про неможливість проведення судової товарознавчої експертизи, і як наслідок повноті та всебічності висновку експерта.

Список використаних джерел

1. Кримінально-процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-17. База даних «Законодавство України». URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

2. Інформаційний лист щодо особливостей визначення вартості ювелірних виробів з дорогоцінних металів / [Чечіль Ю.О., Горішній Є.І., Кулік А.В., Суліменко Ю.Д.]. К. : ДНДЕКЦ МВС України, 2018. 19 с.

Котляш Іванна Леонтіївна,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
ННІ № 1 Національної академії внутрішніх
справ

Науковий керівник: Антощук А. О., доцент
кафедри криміналістики та судової
медичини Національної академії внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук

ДОПИТ НЕПОВНОЛІТНІХ ПОТЕРПІЛИХ ВІД КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ

В Україні нерідко вчиняються кримінальні правопорушення, пов'язані зі статевою свободою малолітньої та неповнолітньої особи. Кількість потерпілих неповнолітніх станом на 2019 рік лише від згвалтувань сягнула 148 осіб, що більш ніж вдвічі у порівнянні з 2018 роком. Цього року зареєстровано вже 24 злочини сексуального характеру. Саме врахування вікових особливостей під час допиту неповнолітніх потерпілих у кримінальних провадженнях даної категорії, має низку особливостей, на які доцільно звернути особливу увагу.

Особлива увага полягає у тому, що під час допиту неповнолітніх необхідно враховувати не лише специфіку їх психіки, а й дотримуватися процесуального порядку їх допиту з метою забезпечення гарантій об'єктивності та участю законного представника, психолога або педагога, а за необхідності – лікаря. Як відзначає Т. П. Матюшкова, допит підлітка потребує глибокого знання особливостей його психіки, виняткового вміння проводити цю слідчу дію, тактовності і стриманості культури спілкування [1, с. 15]. Необхідно відмітити, що допит являє собою регламентований кримінально-процесуальними нормами інформаційно-психологічний процес спілкування між особами, що беруть участь у ньому, спрямований на одержання інформації про відомі допитуваному факти, які мають значення для встановлення істини у справі [2, с. 135].

Однією з основних особливостей при підготовці й проведенні допиту малолітньої або неповнолітньої потерпілої є отримання слідчим у порядку ст. 227 КПК України, консультативної допомоги фахівців, насамперед психолога. Обізнаність слідчого з умовами

життя, особливостями виховання, інтересами, соціальними зв'язками неповнолітніх сприяє встановленню комунікативного та психологічного контактів із ними під час допиту. Допитувати неповнолітніх потерпілих тактично правильно й доцільно у звичній для них обстановці, наприклад вдома. У ситуації, коли місце проживання неповнолітньої потерпілої є місцем скоєння кримінального правопорушення, доцільно проводити допит за місцем проживання її родичів. В загальному, місце, де відбувається допит неповнолітньої особи, має бути достатньо комфортним, щоб дитина почувала себе в безпеці та надала правдиві й точні показання. Важливо уникати тих місць, які будуть асоціюватися у неї з учиненням проти її статевої свободи та недоторканості кримінального правопорушення. Розмову слід починати з нейтральних тем, задля того аби налагодити контакт з дитиною. Для більш точно відтворення дій, які вчинилися проти неї, рекомендують використовувати анатомічні ляльки, які допомагають отримати свідчення без стресу та психологічного травмування дитини. Дитина асоціює себе з лялькою і навіть може показати, яким чином їй завдали шкоди. Також важливо роз'яснити особам, які не досягли шістнадцятирічного віку, обов'язок про необхідність надання правдивих показань, не попереджуючи про кримінальну відповідальність за відмову від давання показання і за завідомо неправдиві показання [3, с. 95, 96].

Проте, доводиться констатувати, що в Україні є проблеми із «правильним» місцем проведення допиту такої категорії осіб. З метою вирішення даної проблеми, в Україні почали діяти так звані «зелені кімнати», які призначені для роботи з дітьми, які стали свідками або постраждали від насильства, а також інших злочинів, або з дітьми, які підозрюються у вчиненні такого злочину. «Зелена кімната» – спеціально обладнана кімната, призначена для опитування дітей, які постраждали чи стали свідками сексуального насильства або експлуатації, за допомогою спеціальних методик, дружніх до дитини [4, с. 108].

Також необхідно визначитися з питаннями, які в обов'язковому порядку слід поставити потерпілій особі. Важливо формулювати питання таким чином, щоб зайвий раз не загострювати увагу потерпілої особи на обставинах скоєного відносно неї кримінального правопорушення, але загалом підводити її до дачі правдивих і об'єктивних показань. Допит повинен відбуватися у формі вільної розповіді із детальним викладенням обставин події, що розслідується.

Слід після вільної розповіді потерпілої особи задати ряд простих питань таких як (звідки він щойно прийшов, що робив), що не стосуються подій кримінального правопорушення. Таким чином, можна виявити той елемент показань, на який доцільно звернути особливу увагу [5].

Крім вищевикладеного, необхідно звертати увагу і на підвищену емоційність, яка буде присутня при отриманні показань від потерпілих

у зв'язку з посяганням на їх статеву свободу та недоторканість. Всі потерпілі у таких категоріях злочинів, тривалий період зберігають у пам'яті те, що з ними трапилося. У таких ситуаціях особливого значення має встановлення психологічного контакту, який сприятиме отриманню правдивих та повних показань.

Отже, проведення допиту неповнолітніх потерпілих, відносно обставин вчинення щодо них кримінальних правопорушень проти статевої свободи та недоторканості, має ряд особливостей, які пов'язані, як з процесуальними, так і організаційними та тактичними засадами. Врахування та дотримання вказаних особливостей допоможе слідчим отримати повні та об'єктивні показання.

Список використаних джерел

1. Лукьянов Е. Особенности допроса несовершеннолетнего свидетеля и потерпевшего. Закон и жизнь. 2005. №1. С.15–18.
2. Коновалова В.Е. Допрос: тактика и психология: [учеб. пособие]. Харьков: Консум, 1999. 157 с
3. Мозгова В. Тактико-психологічні особливості допиту неповнолітніх, які постраждали від сексуального насильства Науковий часопис Національної академії прокуратури України. № 4. 2015. С. 94–104.
4. «Зелені кімнати»: психологічні особливості організації роботи з дітьми / Н.П. Бочкор, О.М. Цільмак, О.В. Швед та ін. К. : ТОВ «Агентство «Україна», 2012. 112 с.
5. Як опитувати дитину: порадник для фахівців, які беруть участь в опитуванні малолітніх свідків та потерпілих / [опрацюв. порадника: Аліція Будзинська]. – Варшава: Фондація Нічийні діти, 2007. – 64 с. URL: http://childfund.org.ua/Uploads/Files/docs/pOLand_book_correct%2B%2B.pdf.

Кофанов Андрій Віталійович,
професор кафедри криміналістичного
забезпечення та судових експертиз ННІ № 2
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ УЧАСТІ СПЕЦІАЛІСТІВ З РОЗСЛІДУВАННЯ АВІАЦІЙНИХ ПОДІЙ (ПРОЦЕСУАЛЬНІ ТА МІЖНАРОДНО- ПРАВОВІ АСПЕКТИ)

Участь спеціалістів України в розслідуванні авіаційних подій з повітряними суднами України на території іноземних держав. У разі АП з ПС, що зареєстровані в Україні, за межами України розслідування АП проводиться органами розслідування АП держави місця події. Державіаслужба призначає уповноваженого представника з розслідування. У разі потреби, для допомоги в роботі уповноваженому представнику призначаються радники. Після затвердження персонального складу групи спеціалістів направляється

відповідне повідомлення державі місця АП і при потребі до МЗС України. Оформлення виїзду спеціалістів, які беруть участь у розслідуванні АП, здійснюється у встановленому порядку відповідними підрозділами органів виконавчої влади і організацій України, які призначили спеціалістів для участі в розслідуванні. Усі питання, які виникають у ході розслідування, вирішуються уповноваженим представником через уповноваженого з розслідування (голову комісії) держави, яка проводить розслідування АП. Дипломатичні представництва, консульські установи та представництва організацій ЦА України в державі місця АП, а також представники власника (експлуатанта) ПС надають всебічне сприяння групі спеціалістів, які беруть участь у розслідуванні, у тому числі в забезпеченні транспортом, зв'язком, приміщеннями для роботи та відпочинку, харчуванням та іншим. За результатами участі в розслідуванні АП уповноважений представник з групою радників складають довідку, яка направляється в зацікавлені організації. Ця сама група розглядає проєкт остаточного звіту з розслідування АП, поданий органом розслідування держави місця АП, і протягом 60 діб дає та відправляє зауваження до зазначеного звіту. Якщо держава місця події передає проведення розслідування АП Україні, то таке розслідування проводиться згідно з вимогами цих Правил з дотриманням стандартів та рекомендацій додатка 13 до Конвенції про міжнародну цивільну авіацію (995–655). Якщо під час АП з ПС реєстрації України за межами України неможливо встановити, на території або зоні відповідальності якої держави сталася АП з ПС реєстрації України, або якщо держава місця АП не проводить розслідування, то розслідування проводиться комісією, що призначається Міністерством транспорту за поданням Державіаслужби. Обсяг та порядок розслідування в цьому разі встановлюється Міністерством транспорту. Якщо держава місця події, яка розслідує АП, протягом 45 діб не подає попередній звіт, то Державіаслужби направляє в установленому порядку запит щодо отримання звіту. Якщо протягом 30 діб після направлення запиту держава місця події не подає попередній звіт або інформацію про хід розслідування, то Державіаслужба готує і направляє відповідний запит в ІКАО. Класифікація експертиз, що призначаються при розслідуванні авіаційних подій, та визначення типових питань, які необхідно з'ясувати у ході проведення експертиз. Важливе значення мають правильно скоординовані дії органів слідства та комісії при організації та проведенні судових експертиз, що призначаються при розслідуванні авіаційних подій. З урахуванням обставин авіаційної події органи слідства та члени комісії повинні спільно встановити перелік судових експертиз, які необхідно провести, та визначити перелік питань, на які необхідно отримати відповідь при проведенні призначених експертиз. Під час розслідування авіаційної події нерідко виникають випадки необхідності негайного призначення окремих судово-технічних

експертиз уже в перші дні розслідування, проте органи слідства відтягують проведення цих експертиз до закінчення службового розслідування. Це виникає тоді, коли органи слідства слабо орієнтовані в обставинах авіаційної події, що розслідується, оскільки недостатньо обізнані із специфікою справ даної категорії та через відсутність чіткої взаємодії із фахівцями комісії.

Призначення криміналістичних, медичних і психіатричних експертиз особливих складностей для органів слідства не викликають. Інакше відбуваються призначення і проведення експертиз, де необхідні спеціальні знання в галузі авіації та авіаційної техніки. Такі експертизи, як правило, проводяться досвідченими фахівцями в цій галузі, які не є штатними співробітниками експертних установ. Ними можуть бути співробітники науково-дослідних інститутів, викладачі навчальних закладів цивільної авіації, висококваліфіковані фахівці авіаційних, авіаремонтних заводів та фахівці Державіаслужби України. Підбір спеціалістів для проведення комплексних експертиз у справах про авіаційні події викликає певну складність. Значну допомогу у підборі таких фахівців органам слідства можуть надати члени комісії, які беруть участь у службовому розслідуванні. При підборі спеціалістів для проведення експертиз слід пам'ятати, що експертами не можуть бути визнані особи, які беруть участь у службовому розслідуванні даної авіаційної події. При необхідності вони можуть бути допитані у якості свідків на загальних підставах. Експертизи у справах про авіаційні події можна розділити на такі групи. Перша група експертиз пов'язана із з'ясуванням питань стосовно виконання польотного завдання, якості пілотування, управління повітряним рухом, метеорологічних та інших умов польоту, технічного стану повітряних суден, наземних засобів управління, обладнання аеропортів. До цих експертиз відносяться: авіаційно-технічна; авіаційна льотно-технічна; метеорологічна; авіаційна хімічна; пожежно-технічна; експертизи, пов'язані з роботою засобів зв'язку, сигналізації, з розшифровкою магнітних стрічок з радіопереговорами та інші. Друга група експертиз включає в себе криміналістичні експертизи, що призначаються для дослідження різних слідів, предметів, документів. До них відносяться: трасо логічна, дактилоскопічна, балістична, почеркознавча і технічна експертиза документів. Третя група експертиз призначається для встановлення причин смерті загиблих, характеру і тяжкості тілесних ушкоджень потерпілих, психічного стану осіб, причетних до авіаційної події. Це – медична, психіатрична, психологічна експертиза. Залежно від конкретних обставин авіаційної події, що розслідується, можуть бути призначені і інші експертизи. Зокрема, технологічна, металографічна, хімічна, фізико-технічна, які складають четверту групу експертиз. При підготовці і призначенні експертиз слід чітко і конкретно сформулювати питання, які будуть поставлені перед експертами. Щоб уникнути недоліків при постановці питань, слід попередньо

проконсультуватися з цього приводу з експертами, відповідними фахівцями в галузі цивільної авіації та авіаційної техніки та з їх допомогою сформулювати питання.

Список використаних джерел

1. Aviation flights safety as an element of national security. URL: <http://dx.doi.org/10.25313/2617-572x-2019-1-4868>.

2. Кофанов А.В. Деякі аспекти проблематики підготовки судових експертів, їх взаємодії з керівництвом та оцінки проведених ними досліджень / Криміналістичний вісник : наук. практ. зб. / [голов. ред. В.В. Черней] / ДНДЕКЦ МВС України; НАВС. – К. : ПК «Типографія від «А» до «Я», 2013. – № 2 (20). – С. 107–116.

3. Implementation of cadets preparation for the special aircraft and aviation objects review during international sport events (olympics, world cup) to ensure the safety of passengers and staff. URL: <http://df.duit.edu.ua/index.php/dictum/article/view/67/58>.

4. Кузьмічов В.С., Моїсєєв Є.М., Мацішин В.С., Прокопенко Г.І., Бичкова С.С. Катастрофи в авіації: криміналістичний аналіз. Науково-практичне видання. – К. : КВІЦ, 2005 – 500с.

5. Огляд пасажирських повітряних суден та авіаційних об'єктів на наявність вибухових пристроїв, вибухових речовин і вибухових компонентів : метод.рек. / [Василинчук В.І., Кофанов А.В., Антонюк П.Є., Приходько Ю.П. та ін.]. – К.: ФОП Кандиба Т.П., 2015 – 88 с.

Кофанова Олена Сергіївна,

доцент кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз ННІ № 2 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ОТРИМАННЯ БІОЛОГІЧНОГО МАТЕРІАЛУ В УМОВАХ ПОШИРЕННЯ ХВОРОБИ «COVID-19»

На сучасному етапі дослідження генетичного матеріалу людини складають основу при виконанні судової молекулярно-генетичної експертизи, завдяки якій в суспільстві зросла довіра до кримінально-судової системи та надійності доказів при їх розгляді в суді.

Проте при виконанні вказаного виду експертизи важливе значення має дослідження не лише об'єктів біологічного походження, але й дослідження відповідних зразків для повноцінної ідентифікації виявлених слідів при огляді місць вчинених кримінальних правопорушень, а також відібрання відповідних біологічних зразків для встановлення батьківства чи родинних зв'язків. У цьому законодавець не обмежує експерта, а навпаки, закріпив у статті 245 Кримінального процесуального кодексу України право на отримання зразків для проведення експертизи. Зокрема, у випадку необхідності отримання зразків для проведення експертизи останні відбираються

стороною кримінального провадження, яка звернулася за проведенням експертизи або за клопотанням якої експертиза призначена слідчим суддею. У випадку, якщо проведення експертизи доручено судом, відібрання зразків для її проведення здійснюється судом або за його дорученням залученим спеціалістом. Проте зразки крові та інші виділення людського організму мають відбиратися лише в умовах медичного закладу при дотриманні санітарних норм, що виключали б можливі шкідливі наслідки для здоров'я особи, у якої вони відбираються. При такому відібранні слідчий повинен керуватися відповідними інструкціями і методичними рекомендаціями.

Біологічні зразки для проведення експертизи відбираються за правилами, встановленими статтею 241 КПК України для проведення освидування особи. Відібрання біологічних зразків у особи здійснюється на підставі постанови прокурора та, за необхідності, за участю судово-медичного експерта чи лікаря, або ж особами, які володіють даною маніпуляцією. Якщо відібрання біологічних зразків супроводжується оголенням особи, то відповідні маніпуляції здійснюється особами тієї ж статі, за винятком його проведення лікарем і за згодою особи, у якої зразки відбираються. Слідчий, прокурор не вправі бути присутнім при відібранні біологічних зразків особи іншої статі, коли це пов'язано з необхідністю оголювати особу.

Перед початком відібрання біологічних зразків особі пред'являється постанова прокурора. Після цього особі пропонується добровільно надати біологічні зразки. При відібранні біологічних зразків не допускаються дії, які принижують честь і гідність особи або є небезпечними для її здоров'я. Про відібрання у особи біологічних зразків складається протокол.

У разі відмови особи добровільно надати біологічні зразки сторона кримінального провадження має звернутися з клопотанням про відібрання біологічних зразків до слідчого судді чи суду. Клопотання розглядається в порядку, передбаченому статтями 160–166 КПК України. За результатами розгляду клопотання слідчий суддя чи суд дозволяє слідчому, прокурору здійснити відібрання біологічних зразків примусово, або зобов'язує їх примусово відібрати зразки, якщо клопотання було подано стороною захисту. Особі, в якої примусово відбираються біологічні зразки для експертизи, надається копія протоколу відібрання зразків.

Враховуючи, що біологічні зразки людини невід'ємно пов'язані з цілісністю організму (кров, шкіра, епітеліальна тканина, інші тканини тощо) примусове їх відібрання, тобто без її згоди, передбачає моральний чи фізичний вплив на особу. Крім того в статті 43 Основ законодавства України про охорону здоров'я громадян чітко визначено, що необхідною умовою попередньою медичного втручання є добровільна згода особи.

Отже цілком новою є норма КПК України, в якій законодавець передбачив примусове відібрання біологічних зразків. Так у частині 3

статті 245 визначено, що в разі відмови особи добровільно надати біологічні зразки слідчий суддя, суд за клопотанням сторони кримінального провадження, що розглядається в порядку, передбаченому статтями 160-16 КПК України, має право дозволити слідчому, прокурору (або зобов'язати їх, якщо клопотання було подано стороною захисту) здійснити відбирання біологічних зразків примусово. Проте на теперішній час порядок і процедура його здійснення залишаються законодавчо не врегульованими, що загалом створює підґрунтя до порушення конституційних прав та свобод людини і громадянина на особисту недоторканість.

Так, в статті 29 Конституції України встановлено, що кожна людина має право на особисту недоторканість. Тому вище вказана новела КПК України є надто «чутливою», та такою що потребує чіткої регламентації в законі України, адже примусове проведення зазначеної дії, без дотримання встановленої в КПК України процедури, в тому числі обов'язкового залучення не заінтересованих осіб (понятих) тощо, створюють передумови до суттєвих порушень норм кримінального процесуального права, та відповідно може ставити під сумнів об'єктивність результатів експертного дослідження.

Висновки: Враховуючи викладене, питання примусового відбирання біологічних зразків для експертного дослідження потребує подальшої розробки та висвітлення як науковцями, так і практичними працівниками.

Біологічні сліди людини завжди відігравали велику роль у розкритті та розслідуванні тяжких злочинів. В зв'язку з постійним зростанням кількості злочинів проти особи, використання зазначених слідів як носіїв криміналістично-значущої інформації, потребує професійного підходу.

Молекулярно-генетичний аналіз ДНК – лише один з етапів ідентифікації, і для винесення остаточного результату необхідний статистичний аналіз одержаних даних, особливо важливий при збігу генотипів злочинця і підозрюваного: адже в цьому випадку йдеться деколи про людське життя. Для ймовірно-статистичної оцінки результатів ідентифікаційної значимості сукупності встановлених генетичних ознак необхідні величини частот їх зустрічаємості.

Таким чином, ефективність позитивного вирішення кожного кримінального провадження по боротьбі зі злочинністю як на побутовому, так і на загальнодержавному рівні залежать від результативності роботи правоохоронних органів, підвищити яку можливо лише за умов постійної взаємодії та координації зусиль оперативних, слідчих підрозділів і експертної служби МВС України. Міжнародне співробітництво щодо обміну ДНК-профілями між європейськими країнами дозволить удосконалити міжнародне поліцейське співробітництво.

Список використаних джерел

1. Котляренко Л.Т. Біологічні права людини: основи, реальності чи експеримент / Л.Т. Котляренко // Судово-експертна діяльність: сучасний стан та перспективи розвитку: збірник матеріалів круглого столу (23 квітня 2015 року). К.: ННПФЕКП НАВС, 2015. – С. 193–196.
2. Котляренко Л.Т. Особливості огляду трупа: роль судово-медичного експерта і спеціаліста / Л.Т. Котляренко // Актуальні питання судово-експертного забезпечення кримінальних проваджень: збірник матер. круглого столу (10 квітня 2014 року). – Київ, 2014. – С. 130–132.
3. Патент на корисну модель «Контейнер для об'єктів біологічного походження» № 116198. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/2316>.
4. Криміналістичні дослідження біологічних слідів людини. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/2993>.

Кравченко Олександр Васильович,
аналітик правничої компанії

КРИМІНОЛОГО-КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ СЕРІЙНИХ УБИВСТВ

Відомо, що значний суспільний резонанс у країні чи країнах вносять так звані серійні вбивства. Вони на відміну від інших злочинів наділені специфічними характеристиками способів підготовки, вчинення та приховування, латентною сутністю наявної слідової картини, індивідуальними психофізіологічними рисами особи зловмисника та їх мотивацією. Слід зазначити, що серійні вбивства в першу чергу мають свою особливу нетипову специфіку у використанні засобів, методів і технологій організації їх розслідування.

Комплексно досліджуючи даний криміногенний феномен вважаємо, що особливо цікавим для освітян, науковців і практичних працівників органів правопорядку є системний аналіз розвитку криміногенних процесів проаналізованих за 50 років в Україні (1960–2010 р.р.), пов'язаних з серійними вбивствами, який здійснив засновник Всесвітнього антикримінального і антитерористичного форуму (WAAF) і МААК академік О.М. Чистяков [7]. Результати системного дослідження проведеного О.М. Чистяковим свідчать, що класичні масові вбивства здійснюються, як правило, психічно неврівноважені індивіди, які мають серйозні особисті психофізіологічні проблеми. Ці індивіди, як правило, переносять свою ворожість на групи людей, які ніяким чином з ними особисто і їхніми проблемами не пов'язані. Що стосується сутності ланцюгового вбивства, то це один розтягнутий в часі епізод криміногенної поведінки, який поєднаний з послідовним скоєнням вбивств декількох людей в двох і більше місцях. Причому період емоційного

«охолодження» між вбивствами у таких злочинців відсутній. Водночас серійне вбивство як стверджує О.М. Чистяков – це три і більше окремих епізодів в трьох або більше окремих місцях з часовим періодом емоційного «охолодження» зловмисника між вбивствами. Слідча і судова практика, а також наукові дослідження підтверджують, що це продуманий навмисний злочин, характерними відмінними рисами якого є попередня його фаза (стадія) фантазії і детального планування вбивства. Коли проходить час, достатній для «охолодження» від останнього вбивства, серійний кілер вибирає свою наступну жертву і діє згідно з чітко продуманим своїм планом. Довжина періоду емоційного «охолодження» може складати дні, тижні, місяці і навіть роки. Але вбивства обов'язково відновляться. Наявність періоду емоційного «охолодження» являється ключовою ознакою, яка відрізняє серійника від інших кілерів, які скоюють множинність масових вбивств [7, с. 401, 402].

Очевидно, що існують і інші відмінності між масовими, ланцюговими, сімейними і серійними вбивствами. В класичному масовому і ланцюговому вбивстві жертвами стають випадкові люди: тобто любий хто випадково буде на шляху вбивці. Що стосується вбивства серійного, то тут, як правило, в фантазіях злочинця формується своєрідний ідеальний образ, типаж, відповідно до якого і вибирається майбутня жертва [7, с. 402].

Ще одна суттєва ознака, яка відрізняє серійне вбивство від інших видів вбивств з багатьма множинними жертвами – чітке і продумане планування злочину і контролювання власної поведінки і ситуації до його скоєння, під час скоєння і після скоєння вбивства. Серійний вбивця на відміну від убивці масового (класичного, сімейного) чи ланцюгового діє свідомо, обдуманно, холоднокровно, прагне залишити якнайменше слідів скоєного злочину. Він вибирає не тільки зручну для реалізації своїх замислів жертву, але і зручне місце скоєння злочину. Причому, якщо ситуація не є для нього благоприємною, він може відкласти на певний час задуманий злочин [6, с. 80].

Слід зазначити, що серійні вбивства в більшості випадків є довгий час латентними, оскільки зловмисник продовжує вбивати своїх жертв оскільки органи правопорядку не можуть його затримати, а значить він не несе відповідного покарання. Світова і вітчизняна слідча та судова практика засвідчує, що інколи ці зловмисники скоюють таку кількість злочинів, яка складає загалом більше 50–60 жертв. А даний зловмисник залишається не тільки не встановленим, але і не затриманим і, зазвичай, продовжує скоювати серійні вбивства. На нашу думку, однією з причин відсутності в слідчій практиці значимого прогресу у розслідуванні серійних злочинів, по-перше, це недостатня обізнаність працівників органів внутрішніх справ, прокурорів, слідчих, оперативних працівників, експертів із методиками розслідування зазначеного виду злочинів (як сучасними,

так і тими що були напрацьовані протягом останніх десятиліть), по-друге, необізнаність з специфікою розслідування зазначеного виду злочинів за кордоном, і саме звідси виникають проблеми в організації та плануванні розслідування, правильному обранні напрямів та форм їх розслідування, залучення необхідних спеціалістів та кваліфікованих працівників оперативних підрозділів до розслідування [1]. По-третє, залишається сьогодні низькою і безпосередня професійна підготовка слідчих, детективів, прокурорів, суддів в галузі розслідування серійних вбивств. В-четверте, в навчальних закладах мало уваги приділяється вивченню даних криміногенних процесів [5]. По-п'яте, в підручниках з криміналістики ця тематика взагалі відсутня. В-шосте, в Україні дослідження з даної проблематики здійснюються тільки фанатично налаштованими науковцями [2]. В-сьоме, в чинному кримінальному законодавстві поняття «серійне вбивство» взагалі відсутнє [3; 4].

Список використаних джерел

1. Біленчук П.Д., Семаков Г.С. Криміналістика. Кредитно-модульний курс : підручник / За ред. П.Д. Біленчука, 4-те вид., змін., допов. і доопр. – К. : ВД «ДАКОР», 2014 – 520 с.
2. Біленчук П.Д., Малій М.І. Правові засади забезпечення життя та здоров'я людини в умовах розвитку цивілізації. Правові засади забезпечення права людини на життя і здоров'я: збірник матеріалів міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 10-12 груд. 2019 р.) / [редкол.: Б.В. Михайличенко, А.М. Біляков, Н.М. Ергард та ін.]. – Київ: УкрДГРІ, 2019. – С. 17–19.
3. Кравченко О.В, Біленчук П.Д. Проблематика визначення поняття «Серійні вбивства». Сучасні тенденції розвитку науки: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 9-10 березня 2019 року). Київ: МЦНД, 2019. 67 с.
4. Кравченко О.В. Методика побудови психологічно портрету серійного вбивці. Правове життя: сучасний стан та перспективи розвитку [Текст]: зб. Тез наук. доп. XV Міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених. Уклад Х.М. Полюх, О.Л. Драницька. Луцьк : Вежа-Друк, 2019. 364 с.
5. Меморандум про співпрацю між НАЦІОНАЛЬНИМ АВІАЦІЙНИМ УНІВЕРСИТЕТОМ та правничою компанією ТОВ «АЮР-КОНСАЛТИНГ» від 23 жовтня 2019 року.
6. Образцов В.А., Богомолова Н.Н.. Криминалистическая психология. Изд-во: Юнити-Дана. Закон и право. – 2002. – С. 15–25, 80–95.
7. Чистяков О.М. Пандемія страху. К: МААК, 2010. – 708 с.

Кравчук Олег Вікторович,

заступник директора центру – завідувач
відділу криміналістичних видів досліджень
Хмельницького НДЕКЦ МВС України,
кандидат юридичних наук, доцент;

Копанчук Володимир Олександрович,

доцент кафедри кримінального права
та процесу Хмельницького університету
управління та права імені Леоніда Юзькова,
кандидат юридичних наук;

Останчук Марія Олександрівна,

головний судовий експерт Хмельницького
НДЕКЦ МВС України

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ

Проведені в нашій країні реформи спричинили кардинальні зміни у всіх сферах суспільного життя (державному устрої, політиці, економіці, соціальній сфері тощо). Процеси формування нових суспільних і соціально-економічних відносин мали й негативні наслідки. Зокрема, з'явилися осередки міжнаціональної напруженості й збройного протистояння, активізувалися міграційні процеси.

З огляду на це, очевидно є необхідність вживання адекватних заходів з підтримки законності й громадського порядку та забезпечення державної безпеки. Екстенсивний шлях вирішення даної проблеми (зокрема, збільшення чисельності правоохоронних органів) є неефективним, якщо не сказати безвихідним. У цих умовах стає все більш актуальною проблема пошуку нових засобів і методів боротьби зі злочинністю, що дозволяють у значній мірі підвищити продуктивність праці у сфері кримінального судочинства й більш результативно вирішувати завдання розкриття й розслідування злочинів.

Один з найбільш реальних шляхів вирішення таких завдань – це розширення й зміцнення законодавчої бази у кримінальному провадженні, насамперед, за рахунок матеріальних джерел криміналістично-значимої інформації, що, практично, можливо тільки за умови вдосконалення криміналістичного забезпечення діяльності правоохоронних органів. Інакше кажучи, сучасній злочинності необхідно об'єктивно протиставити випереджальний розвиток сучасних методів і засобів криміналістичної техніки й відповідну їхнім можливостям систему організації й правового регулювання використання науково-технічних методів і засобів розкриття й розслідування злочинів для посилення громадського порядку та забезпечення державної безпеки [1, с. 304].

Підвищення ефективності використання криміналістичних засобів і методів можливе тільки за умови системного вирішення взаємозалежних проблем організації, механізмів правового державного управління, науково-технічного й методичного забезпечення цього процесу. При цьому слід мати на увазі, що при збиранні слідів злочинів з використанням криміналістичних засобів і методів з метою розкриття й розслідування злочинів немає «дріб'язків». Будь-який, насамперед матеріальний слід, вилучений на місці події, може виявитися вирішальним для успішного розкриття й розслідування злочину [2, с. 28].

Таким чином, формування правового і організаційного механізмів державного управління у підвищенні якості застосування криміналістичної техніки в розкритті й розслідуванні злочинів являє собою складний діалектичний процес, який протікає під впливом безлічі різних факторів.

Разом з тим, організаційно-правові аспекти застосування криміналістичної техніки, мають стійкий закономірний характер, який виражається в наступних положеннях.

По-перше, потреба суспільства забезпечити свою безпеку, у тому числі від злочинності, об'єктивно визначає пошук більш сучасних, більш досконалих методів і засобів вирішення цієї проблеми. При цьому науково-технічний прогрес відкриває нові можливості у боротьбі зі злочинністю, а його досягнення виступають як джерела основного засобу розвитку криміналістичної техніки.

По-друге, необхідність у застосуванні криміналістичної техніки обумовлює появу відповідних правових і організаційних форм. Вони виявляють активний зворотний вплив на процеси «об'єктивізації й технізації» кримінального судочинства, сповільнюючи, або прискорюючи їх. При цьому основна роль, безумовно належить правовим, найбільшою мірою, кримінально-процесуальним формам управління при застосуванні техніко-криміналістичних методів і засобів у розкритті й розслідуванні злочинів.

По-третє, у своєму розвитку право й організація тісно взаємодіють між собою й взаємо обумовлюють один одного. З одного боку, організаційний механізм державного управління застосування техніко-криміналістичних методів і засобів удосконалюється під впливом змін в державному управлінні і є похідним від останніх, конкретизуючи їх. З іншого боку, організаційний механізм державного управління в силу його динамічності, упорядковує застосування техніко-криміналістичних методів і засобів з питань, що не одержали закріплення в праві й тим самим є основою для вдосконалення законодавства [3, с. 91, 92].

Дія перерахованих закономірностей та механізмів державного управління проявляються й на сучасному етапі розвитку кримінального судочинства. Криміналістичні методи й засоби широко використовуються при здійсненні різних слідчих (розшукових) дій.

Їхнє застосування значно підвищує ефективність розкриття й розслідування злочинів. На думку ряду вчених, це одне з найважливіших напрямків розширення й зміцнення доказової бази у кримінальному провадженні.

Що стосується поняття криміналістичної техніки, то воно, як і сам предмет криміналістики, його система, інші методологічно найважливіші поняття й категорії, на різних етапах розвитку цієї науки визначалися по-різному.

Важливо, щоб така техніка відповідала критеріям допустимості в кримінальному процесі, у тому числі була науково обґрунтована, а її застосування не створювало загроз життю й здоров'ю, не принижувало б честі й гідності громадян. Для забезпечення цих умов використання криміналістичної техніки повинне базуватися на спеціально розроблених методиках і тактичних прийомах. Тобто техніка сама по собі, незалежно від джерел її походження, безпредметна без методичного забезпечення її застосування з метою вирішення криміналістичних завдань [4, с. 29].

Слід також дати загальну характеристику організаційно-правового механізму державного управління системою криміналістичного забезпечення, що дозволяє виділити її головні істотні ознаки.

1. Визначальними в даній системі є специфічні цілі й завдання діяльності з розкриття й розслідування злочинів, що дозволяє виділити криміналістичне забезпечення серед інших видів людської діяльності.

2. В основі криміналістичного забезпечення лежать наукові положення багатьох галузей наукового знання, що дозволяє говорити про науково вироблену систему.

3. Інформаційна спрямованість криміналістичного забезпечення дозволяє розглядати його як компонент загальної системи інформаційного забезпечення правоохоронної діяльності, зокрема, спрямованої на розкриття й розслідування злочинів для забезпечення державної безпеки.

4. Разом з тим, криміналістичне забезпечення саме є керуючою системою – системою, спрямованою на врегулювання процесів, пов'язаних із застосуванням криміналістичної техніки й відповідних їй спеціальних пізнань.

У системі організаційно-правового механізму криміналістичного забезпечення розкриття й розслідування злочинів слід розрізняти:

– по-перше, саме формування такої системи (удосконалення її правової бази, організацію криміналістичної підготовки й діяльності слідчих, дізнавачів, оперативних працівників, детективів, інспекторів-криміналістів та судових експертів, їхнє забезпечення сучасними засобами криміналістичної техніки й науково-методичними рекомендаціями з її застосування);

– по-друге, реалізацію можливостей такої системи в повсякденній практиці розкриття й розслідування злочинів, що забезпечується результатами формування цієї системи, її станом.

Таким чином, практична реалізація можливостей криміналістичного забезпечення припускає системність підходу до формування його організаційно-правового механізму, здійснення цілеспрямованої, планомірної діяльності з забезпечення державної безпеки. У свою чергу, така діяльність не може бути успішною без її відповідного методичного забезпечення, без теоретичних та практичних розробок проблем криміналістичного забезпечення.

Список використаних джерел

1. Ануфрієв М.І. Службова підготовка працівників органів внутрішніх справ: навч.-метод. посіб. Київ: РВВ МВС України, 2003. 440 с.

2. Бандурка О.М. Оперативно-розшукова діяльність. Частина I: підруч. Харків: НУВС, 2002. 336 с.

3. Бєсчастний В.М. Механізми державного управління розвитком вищих навчальних закладів системи МВС України: теорія, методологія та практика: монографія. Донецьк: Юго-Восток, 2009. 458 с.

4. Ківалов С.В., Дрьомін В.Н. Кримінологічна політика у сфері боротьби з організованою злочинністю. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2001. № 4. С. 28–33.

Курилін Іван Ростиславович,

доцент кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;
Атаманчук Володимир Миколайович,
старший слідчий в особливо важливих справах Головного слідчого управління Національної поліції України, кандидат юридичних наук

ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ В ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО КІБЕРЗЛОЧИНИ

Розслідування кіберзлочинності – це процес розслідування, аналізу та відновлення критично важливих криміналістичних цифрових даних із мереж, що беруть участь у нападі – це може бути Інтернет та (або) локальна мережа – з метою встановлення авторів цифрових злочинів та їхні справжні наміри [2].

Допит при розслідуванні кіберзлочинів можна віднести до одних із найважливіших та найважчих слідчих (розшукових) дій. Така ситуація зумовлена особливостями вчинення кіберзлочинів. До таких можна віднести: спосіб вчинення злочинів; місце вчинення злочину; особу-злочинця, яка володіє спеціальними знаннями; розмір нанесеної шкоди; організованість вчинення кіберзлочинів та інші.

Слідчі які розслідують кіберзлочини повинні бути експертами в галузі інформатики, розуміючи не тільки програмне забезпечення, файлові системи та операційні системи, а й те, як працюють мережі та обладнання. Вони повинні бути достатньо обізнаними, щоб визначити, як відбувається взаємодія між цими компонентами, отримати повне уявлення про те, що сталося, чому це сталося, коли це сталося, хто саме вчинив кіберзлочин і як жертви можуть у майбутньому захиститися від цих типів кіберзагроз [2].

Тактика здійснення допиту при розслідуванні кіберзлочинів залежить від механізму їх вчинення. Аналіз практики розслідування вчинених зазначених злочинів показав, що при здійсненні допиту виникають такі труднощі: проблеми з термінологією, вибором тактичних прийомів взаємодії та встановлення контакту [9].

Можна виділити основні проблеми, які можуть виникати при здійсненні допиту кіберзлочинців:

- залучення спеціалістів при проведенні допиту. Такий підхід зумовлений браком спеціальних знань в слідчих. Так, при здійсненні допиту кіберзлочинців потрібні знання в програмному забезпеченні, комп'ютерних технологіях, телекомунікаційних мереж та інші. Такими знаннями володіє спеціаліст, який може надати консультативну допомогу у роз'ясненні термінів, побудові запитань, встановити логічний зв'язок між здійсненими особою операціями та вчиненим злочином та інші.

- брак спеціальних знань у слідчого дає можливість кіберзлочинцю цим користуватися в процесі допиту;

- важливість проведення повноти допиту, так як докази, які в більшості зберігаються в електронному вигляді можуть мати часові обмеження або піддаватися змін.

З криміналістичної точки зору, допит є слідчою (розшуковою) дією, яка вирішує ряд тактичних завдань: викриття особи в брехні, яка протидіє слідству; перевірка висунутих версій; розпізнання міцності позицій допитуваного; з'ясування раніше невідомих обставин і т.д. [9].

В. Поляник в своїй науковій праці зазначає про такі основні тактичні завдання допитів в сфері кіберзлочинності:

- розкриття складових злочину;
- встановлення обставин, місця та часу дій, важливих для розслідування; шляхи та мотиви їх виконання та одночасні, особливості осіб, які беруть у ньому участь;

- визначення предмета кримінального правопорушення;

- визначення розміру заподіяної шкоди;

- встановлення інших свідків та осіб, причетних до злочинів [6].

На початковому етапі розслідування незаконного доступу необхідно допитувати громадян різних категорій (операторів комп'ютерів, програмістів, службовців, відповідальних за інформаційну безпеку, менеджерів, службовців, зайнятих сервісом,

керівників комп'ютерних центрів або підприємств (організацій). Є певна тема допиту для кожної з цих категорій [6].

Важливим у процесі здійснення допиту є його планування, що відображається в тактичній побудові зазначеної слідчої дії. Ключовим є той факт, що допит, здійснений на стадії досудового розслідування не є доказом на етапі судового розгляду, а тому, слідчий повинен опиратися на мету проведення допиту та шляхи досягнення ефективного результату.

Є.С. Шевченко до стадій підготовки до допиту підозрюваного в кіберзлочинності відносить: інформаційне забезпечення допиту, вивчення особи підозрюваного і планування допиту [9].

Доцільно дещо розширити перелік стадій підготовки. Так, тактика проведення допиту учасників кримінального провадження у вчиненні кіберзлочину повинна включати такі етапи підготовки:

- постановка завдань допиту;
- вивчення особи-злочинця;
- визначення переліку запитань;
- інформаційне забезпечення проведення допиту;
- визначення доцільності залучення спеціаліста;
- технічна підготовка до допиту;
- визначення часу, способу та місця здійснення зазначеної

слідчої дії.

Д. Айков, К. Сейгер, У. Фонсторх поділяють комп'ютерних злочинців на три категорії в залежності від мотивів вчинення злочинів: взломщики (головне переконання – проникнення в систему), злочинці (головне переконання – вигода), вандали (головне переконання – нанесення шкоди) [1].

В.Б. Вехов виділяє такі три групи комп'ютерних злочинців: особи, особливістю яких є стійке сполучення професіоналізму у сфері комп'ютерної техніки та програмування з елементами своєрідного фанатизму та винахідливості; особи, які страждають на новий вид психічних захворювань – інформаційні хвороби (комп'ютерні фобії); професійні комп'ютерні злочинці з яскраво вираженою корисливою метою [3].

Якщо особа, яка вчинила кіберзлочин має певні психічні захворювання, вона потребує призначення психіатричної експертизи та особливий процес здійснення допиту.

Тому, слідчий повинен розробити перелік стандартних питань допиту осіб, віднесених до всіх трьох груп. Для розуміння до якої групи особа належить слід зібрати максимально багато інформації, яка характеризує особу та поставити стандартні запитання в сфері кіберзлочинності, такі як: наявність освіти в сфері комп'ютерних технологій; рівень комп'ютерних навиків; рівень технічної підготовки; наявність психічних захворювань або про такі в минулому; мотиви вчинення кіберзлочину; наявність інформації в соціальних мережах, їх

актуальність і правдивість; кількість та тривалість вчинення кіберзлочинів.

Важливим є факт визнання або ж невизнання підозрюваним вини. Так як, слідчий повинен врахувати цей факт та розробити декілька тактичних варіантів побудови допиту.

Для побудови тактики допиту потерпілого та свідка, як і підозрюваного, необхідно встановити особу-потерпілого, свідка та їх характеристику.

Етапи допиту потерпілих та свідків не відрізняються від етапів допиту підозрюваного запропонованих вище.

Основними завданнями допиту потерпілого та свідків є: з'ясування правдивості інформації, яка дає підстави вважати потерпілих та свідків такими, а також, іншу інформацію стосовно події злочину.

Для вирішення зазначених завдань слідчий під час допиту потерпілих та свідків повинен з'ясувати, чи:

- хтось виявляв зацікавленість до комп'ютерної інформації, програмного забезпечення, комп'ютерних засобів даного підприємства, організації, установи чи компанії;

- сторонні особи мали доступ до кімнат, де розташовані комп'ютерні засоби;

- випадки зловживання службовим становищем мали місце;

- мали місце збої в роботі програмного забезпечення;

- сталося викрадення носіїв даних та інших комп'ютерних пристроїв;

- мали місце збої в роботі обладнання, мереж, засобів комп'ютерного захисту інформації [6].

В тому випадку, якщо потерпілою є юридична особа, то тактика допиту слідчим повинна будуватися з врахуванням того факту, що працівники або особи, які надають послуги пов'язані з комп'ютерною технікою, програмним забезпеченням цій юридичній особі можуть бути причетні до кіберзлочинності.

Науковцями пропонується перелік питань, які повинен з'ясувати слідчий у свідків, які мають відношення до потерпілої юридичної особи:

- вид діяльності і місцезнаходження юридичної особи;

- наявність реєстраційних документів, ліцензій;

- режим роботи юридичної особи (наявність охорони, засобів сигналізації, спостереження, пропускового режиму; вимоги внутрішнього трудового розпорядку, штатного кадрового розкладу; посадових інструкцій та інше);

- об'єм роботи, характер і наявність укладених договорів, їх види, зміст і умови, найменування та місцезнаходження контрагентів;

- сутність і об'єм інформації, що зберігається в комп'ютері, наявність доступу до неї, кодів та паролей;

– документальне підтвердження наявності, характер і об'єм спричиненого злочином шкоди, умови його спричинення;
– хто із співробітників вступав в контакт з потенційними злочинцями;

– думка кожної категорії допитуваних про механізм вчиненого злочину, а також причинах і умовах настання злочинного результату [7].

При допиті будь-якої категорії осіб важливим є встановлення психологічного контакту з допитуваною особою. Такий можливий лише при особистому допиті. Враховуючи особливість кіберзлочину, що місцем вчинення може бути навіть інша країна, а потерпілі можуть бути громадяни інших держав, не завжди слідчий може провести його особисто.

На особистих допитах набагато легше налагодити контакт з людиною, це особлива форма спілкування, простіше посередницької діяльності, і кіберзлочинці дещо віддаляються від звичної маріонетки маніпулювання інформаційним середовищем, до якого вони звикли. Особисті співбесіди дуже вигідні, оскільки вони виводять учасника за межі типового середовища, до якого вони звикли [4].

Тактика допиту залежить від багатьох чинників, основними з яких є: механізм вчинення злочину; характеристика особи-злочинця, потерпілого, свідка; наявність у слідчого достатніх спеціальних знань; визнання вини підозрюваним; місце вчинення кіберзлочину; кількість суб'єктів, що вчинили злочин; потерпілим є фізична особи чи юридична та інші.

Тому, вважаємо, що слідчий повинен мати набір стандартних запитань, відповідно до конкретної групи осіб (підозрюваного, потерпілого, свідка) з врахуванням зазначених вище чинників.

Проблематика тактики допиту в розслідуванні кіберзлочинності є динамічною і потребує постійного дослідження та оновлення, так як ІТ-технології розвиваються, відповідно виникають нові напрямки кіберзлочинності, які потребують ефективного розслідування.

Список використаних джерел

1. Айков Д. Компьютерные преступления : Руководство по борьбе с компьютерными преступлениями / Д. Айков, К. Сейгер, У. Фонсторх. – Москва : Мир, 1999. – 90 с.

2. Borges E. Cyber Crime Investigation Tools and Techniques Explained [Електронний ресурс] / E. Borges. – 2016. – Режим доступу до ресурсу : <https://securitytrails.com/blog/cyber-crime-investigation>.

3. Верхов В. Б. Компьютерные преступления. Способы совершения, методики расследования / В. Б. Верхов. – Москва: Право и закон, 1996. – 182 с.

4. Hutchings A. Interviewing cybercrime offenders [Електронний ресурс] / Hutchings A., Holt T. J. // Journal of Qualitative Criminal Justice and Criminology. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://doi.org/10.17863/CAM.24191>.

6. Polivanyuk V. Interrogation of Suspects in Investigating Computer Crime [Електронний ресурс] / V. Polivanyuk – Режим доступу до ресурсу: <http://www.crime-research.org/library/Polivan1003eng.html>.

7. Смирнова И. Г. Тактические особенности производства допроса по делам о преступлениях в сфере компьютерной информации [Електронний ресурс] / И. Г. Смирнова, В. В. Коломинов // 2015. – № 3. – Режим доступу до ресурсу: <https://bit.ly/3oKfVDi>.

8. Шевченко Е. С. Социально-технологические детерминанты следственных действий при расследовании киберпреступлений / Е. С. Шевченко // Актуальные проблемы российского права. – 2016. – № 10. – С. 160–169.

Курята Леонід Леонідович,

здобувач кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ

ОБСТАВИНИ, ЯКІ ПІДЛЯГАЮТЬ ВСТАНОВЛЕННЮ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ШАХРАЙСТВА

Об'єктивними факторами погіршення криміногенної ситуації у сфері економічної діяльності можна визначити: підвищення рівня корупції; послаблення державного контролю в сфері економіки; маскування злочинцями своїх неправомірних дій під цивільно-правові відносини; нестабільна економічна ситуація, в тому числі зумовлена подіями, пов'язаними із введенням обмежень у період із пандемії; ускладнення правила ведення підприємницької діяльності; постійне оновлення нормативної бази у сфері фінансово-господарської діяльності; тощо. Саме тому, дедалі частішими є факти виявлення непоодиноких шахрайських дій у різних сферах, а проблема боротьби із шахрайством є однією із найбільш актуальних у сучасних умовах.

Дослідженням актуальних положень методики розслідування шахрайства, займались такі вчені як: С.М. Астапкина, В.П. Бахін, Д.В. Березін, А.Ф. Волобуєв, О.В. Волохова, В.Ю. Голубовський, О.В. Журавльов, О.Н. Колісниченка, В.Є. Коновалова, В.П. Лавров, В.Д. Ларичев, О.І. Лученка, Г.А. Матусовський, О.С. Овчинський, В.І. Отряхин, Т.А. Пазинич, М.В. Салтевський, Р.С. Сатуєв, С.С. Чернявський, С. Ю. Шаров, В.Ю. Шепітько, та ін.

Методика розслідування шахрайства структурно поєднує у собі систему елементів, які містять суттєві ознаки, відомості, прийоми та методи, спрямовані на отримання криміналістично значущої інформації під час кримінального провадження.

До структури методики розслідування шахрайства, на нашу думку, доцільно включити наступні елементи

– криміналістична характеристика шахрайства та її типові елементи;

- обставини, що підлягають встановленню під час розслідування шахрайства на початковому етапі;
- особливості початку кримінального провадження;
- типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування шахрайства та напрямки їх вирішення;
- побудова та перевірка криміналістичних версій;
- тактика проведення окремих слідчих (розшукових) дій;
- особливості подальшого етапу розслідування;
- взаємодія слідчого із громадськістю та засобами масової інформації;
- використання спеціальних знань та призначення судових експертиз під час розслідування;
- профілактична діяльність слідчого.

Вкрай важливим елементом методики розслідування шахрайства є сукупність обставин які підлягають встановленню на початковому етапі розслідування.

Своєчасне визначення та побудова такого кола обставин, в межах яких слідчому необхідно отримати інформацію під час розслідування, дозволить правильно спланувати весь процес розслідування, побудувати криміналістичні версії та визначити шляхи їх перевірки.

Водночас, необхідно зазначити, що коло обставин, які підлягають встановленню, пропорційно залежать від ситуації, яка склалась під час вчинення кримінального правопорушення (слідча ситуація).

Слідча ситуація – це характеристика положення розслідування злочину, обумовлена наявністю (відсутністю) доказової і оперативно-розшукової інформації про обставини предмету доказування, і компоненти криміналістичної характеристики, що обумовлює систему безпосередніх задач і напрямків розслідування [1, 46].

У криміналістиці основними обставинами, які підлягають встановленню під час розслідування шахрайства є: факт заволодіння майном; місце, час та умови вчинення; предмет шахрайства, його вартість, особливі ознаки; спосіб учинення шахрайства; засоби, які були застосовані для вчинення шахрайства, підготовки до нього або для приховування злочинного результату; тривалість перебування і конкретні дії злочинця на місці події; суб'єкт шахрайства (ким її вчинено), мотиви його поведінки; наявність злочинної групи, попередньої змови між її учасниками на предмет вчинення шахрайства та роль кожного з її членів; спосіб, час і місце збуту майна, яким заволоділи шахраї; обставини, що сприяли вчиненню шахрайства; обставини, що впливають на ступінь і характер вини. На нашу думку, встановлення зазначених обставин має вирішальне значення для забезпечення якісного розслідування кримінальних проваджень за фактами вчинення крадіжок групою осіб.

Разом з тим, хочемо звернути увагу, що запропонований перелік обставин має швидше орієнтуюче значення, та не забезпечує вичерпності необхідної інформації під час розслідування, тому повинен доповнюватись в залежності від обраного напрямку розслідування. Також необхідно відзначити, що особливості розслідування злочинів, які мають таку кваліфікуючу обставину, як вчинення злочину групою осіб (організованою групою осіб), обумовлені не тільки більш активною протидією, але й більш широким предметом доказування [3, 281].

Процес формування нових і вдосконалення існуючих криміналістичних методик розслідування окремих видів злочинів має здійснюватись на підставі аналізу потреб судово-слідчої практики, міжнародного досвіду, прогностичного бачення ймовірних шляхів розвитку та структурних змін злочинних проявів, застосування ситуаційного підходу, новітніх інформаційних технологій та алгоритмічних схем.

Список використаних джерел

1. Колесниченко А. Н. Криминалистическая характеристика преступлений : [учеб. пособ.] / А.Н. Колесниченко, В.Е. Коновалова. Харків. : , 1985. 93 с.
2. Криміналістика: підручник / В.В. Пясковський, Ю.М. Черноус, А.В. Іщенко та ін. Київ, 2015. 704 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. №4651-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/4651>. (Дата звернення 05.11.2020 р.).
4. Мироська А.В., Синоверський А.І. Особливості розслідування злочинів, учинених організованими групами // Актуальні проблеми криміналістики та судової експертології [Текст] : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 22 листоп. 2018 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2018. с.279-281.

Лапкін Андрій Васильович,
доцент кафедри судоустрою
та прокурорської діяльності Національного
юридичного університету імені Ярослава
Мудрого, кандидат юридичних наук, доцент

ЗДІЙСНЕННЯ ПРОКУРОРОМ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ДОСУДОВИМ РОЗСЛІДУВАННЯМ

Покладення на прокурора функції організації та процесуального керівництва досудовим розслідуванням (п. 2 ч. 1 ст. 131-1 Конституції України) загострило проблему визначення місця і ролі прокурора у досудовому кримінальному провадженні, а також його взаємодії з іншими учасниками досудового розслідування. Уявляється, що теоретичні прогалини у цій сфері можна подолати, застосувавши до

розуміння управлінських аспектів прокурорської діяльності окремі напрацювання теорії менеджменту. Ця категорія може бути застосована й відносно досудового розслідування в цілому, яке, як і будь-яка спільна діяльність різних осіб, спрямована на досягнення єдиної мети, потребує узгодження, впорядкування й спрямування. В якості такого керівного центру на конституційному рівні визначена прокуратура. Тож роль прокурора як організатора і процесуального керівника досудового розслідування зумовлює необхідність прийняття ним відповідних управлінських рішень відносно об'єктів процесуального керівництва: слідчих (дознавачів), керівників органів досудового розслідування та оперативних підрозділів. Тому у змісті організації і процесуального керівництва досудовим розслідуванням, яке здійснюється прокурором, відбувається поєднання процесуальних та управлінських аспектів. Це дозволяє розглядати процедури процесуального керівництва з точки зору процесу управління (менеджменту).

З функціональної точки зору менеджмент розглядається як процес планування, організування, мотивування, контролювання та регулювання, покликаний забезпечити формування та досягнення цілей. Особливістю менеджменту, який здійснюється прокурором відносно досудового розслідування, є те, що його суб'єкт і об'єкти не перебувають між собою у відносинах службової залежності й адміністративного підпорядкування. Органи досудового розслідування й оперативні підрозділи організаційно відокремлені від прокуратури, мають власну управлінську структуру і керівництво, тому їх залежність від прокурорів є суто процесуальною. Однак, зважаючи на специфіку, складність і соціальну важливість правовідносин у сфері досудового розслідування, суто процесуальні за юридичною природою взаємозв'язки між прокурорами і цими органами набувають певних якостей організаційно-управлінських, що робить можливим застосування до них категорій, закономірностей і принципів менеджменту, який у цій ситуації можна назвати «процесуальним».

Менеджмент досудовим розслідуванням можна визначити як діяльність прокурора, що полягає у вжитті комплексу управлінських та процесуальних заходів до забезпечення проведення всебічного, повного і об'єктивного досудового розслідування у визначені законом строки шляхом об'єднання, мобілізації і спрямування зусиль органів досудового розслідування й оперативних підрозділів на виконання завдань кримінального провадження, налагодження і впорядкування їх діяльності. Предметом цієї діяльності є досудове розслідування як сукупність процесуальних дій, здійснюваних органами досудового розслідування в особі слідчого, дознавача, керівників органу досудового розслідування та органу дізнання, оперативними підрозділами та прокурором.

Виходячи із того, що алгоритми менеджменту є типовими для будь-яких сфер його застосування, та інтерпретуючі основні його

положення до здійснення прокурором процесуального керівництва досудовим розслідуванням, можна виділити такі його складові: (1) вивчення прокурором кримінального провадження і стану досудового розслідування у ньому (вивчення матеріалів кримінального провадження, знайомство зі слідчим тощо); (2) визначення методів і засобів здійснення процесуального керівництва у цьому кримінальному провадженні (обрання з арсеналу наданих прокуророві повноважень найбільш дієвих у відповідному кримінальному провадженні, оптимальне їх поєднання і своєчасне застосування); (3) прийняття прокурором процесуальних та організаційних рішень у кримінальному провадженні (надання вказівок слідчому, створення слідчо-оперативної групи тощо); (4) керівництво досудовим розслідуванням шляхом його спрямування у визначеному прокурором напрямку тощо.

Необхідною запорукою ефективного менеджменту досудовим розслідуванням є володіння прокурором всією повнотою інформації відносно кримінального провадження. Джерелами такої інформації є ЄРДР; матеріали кримінального провадження, з якими прокурор може знайомитися на підставі п. 2 ст. 36 КПК України; скарги з боку учасників кримінального провадження та інших осіб; відомості, отримані під час участі прокурора у процесуальних діях або при спілкуванні з учасниками кримінального провадження та іншими особами тощо. При цьому для отримання повної, всебічної і неупередженої картини досудового розслідування прокурор має використовувати різні джерела, зіставляти їх з метою встановлення достовірності, надаючи перевагу «первинним» джерелам інформації. Загалом, ефективне здійснення його повноважень вимагає, щоб прокурор став своєрідним центром, до якого своєчасно надходить вся інформація відносно досудового розслідування та який зосереджує в своїх руках найбільший масив відомостей з цих питань. Це означає, що прокурор має володіти найширшими можливостями щодо одержання такої інформації, які ніким і нічим не можуть обмежуватися. Це потребує надання прокурору необхідного рівня допуску до інформації з обмеженим доступом, а також встановлення гарантій її збереження.

Для здійснення менеджменту досудовим розслідуванням прокурор також має встановити контакти з об'єктами своєї управлінської діяльності: слідчим, дізнавачем, керівниками органу досудового розслідування та органу дізнання, керівником оперативного підрозділу. Оскільки відносини з керівниками відповідних органів і підрозділів є здебільшого прерогативою керівників органів прокуратури, то з боку процесуального прокурора основної уваги заслуговує слідчий, який веде досудове розслідування. При цьому прокурор має вивчити показники його роботи та рівень навантаження, спеціалізацію слідчого, з'ясувати стан дисциплінарної практики щодо нього, типові порушення, які він допускає тощо. Це є необхідним для вироблення прокурором певної моделі процесуального

керівництва, яка є індивідуальною для кожного кримінального провадження. Загалом, встановлення і підтримання належних робочих відносин зі слідчим є запорукою ефективного менеджменту досудовим розслідуванням. Разом з тим, вироблення універсально ефективною моделі їх взаємовідносин навряд чи можливе, оскільки залежить як від об'єктивних факторів (наприклад, обставин кримінального провадження чи показників навантаження), так і від суб'єктивних характеристик особистості слідчого та прокурора. В одних випадках ефективною буде модель партнерських відносин, коли прокурор та слідчий, незважаючи на відмінності у процесуальному статусі, позиціонують себе як рівні суб'єкти, які працюють на спільний результат. В інших випадках прокурор має дотримуватися авторитарного стилю керівництва, суворо реагуючи на допущені слідчим порушення.

Важливим елементом менеджменту досудовим розслідуванням є його планування, яке можна віднести до оперативних планів роботи прокуратури, що передбачає визначення шляхів розкриття злочинів, окреслення обставин, які підлягають з'ясуванню, а також встановлення строків проведення необхідних слідчих (розшукових) дій. При цьому найбільш ефективною та розповсюдженою формою є планування, в якому вихідними даними є криміналістичні версії, які визначають пошукову і пізнавальну діяльність слідчого, основні завдання і мету розслідування. Плануючи хід досудового розслідування, прокурор має визначити основні заходи, які мають бути вжиті у ньому, до яких відносяться переважно процесуальні, а також деякі організаційні дії (наприклад, створення слідчо-оперативної групи, проведення зустрічей зі слідчим, нарад та ін.). Вказану роботу він повинен розподілити між виконавцями, якими виступають слідчий, співробітники оперативних підрозділів та сам прокурор. Для реалізації кожного заходу у плані повинен бути передбачений конкретний строк (для процесуальних дій він визначається в межах процесуальних строків, закріплених в КПК України). На основі складеного плану прокурор повинен проводити свою діяльність у досудовому розслідуванні та контролювати діяльність слідчого. Відставання у планових заходах є підставою для вжиття прокурором додаткових заходів щодо процесуального керівництва. Ураховуючи, що певний прокурор виступає процесуальним керівником по багатьох кримінальних провадженнях, планування участі у кожному з них має корегуватися з відповідною діяльністю у інших кримінальних провадженнях.

Визначення методів і засобів здійснення менеджменту досудовим розслідуванням у конкретному кримінальному провадженні передбачає обрання з арсеналу наданих прокуророві повноважень найбільш дієвих у відповідному кримінальному провадженні, оптимальне їх поєднання і своєчасне застосування. Вони знаходять втілення у прийнятих прокурором процесуальних та організаційних

рішеннях, якими він спрямовує досудове розслідування у визначеному напрямку, узгоджує роботу слідчих і оперативних підрозділів, забезпечує додержання прав і законних інтересів учасників кримінального провадження.

Левицький Андрій Олегович,
заступник начальника територіального
управління Служби судової охорони
у Миколаївській області, кандидат
юридичних наук

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ПІЗНАНЬ СПІВРОБІТНИКАМИ СЛУЖБИ СУДОВОЇ ОХОРОНИ

4 квітня 2019 року Рішенням Вищої ради правосуддя затверджено «Положення про Службу судової охорони», чим розпочалася історія даного державного органу в системі правосуддя [1]. За досить короткий час Служба судової охорони стрімко розвивається та набирає обертів з кожним послідуєчим місяцем. На теперішній час вже 415 установ системи правосуддя (адміністративні будівлі судів, органів та установ системи правосуддя) перебувають під надійною охороною новоствореної Служби.

Слід зазначити, що за результатами ретельного конкурсного відбору до лав Служби судової охорони прийняті на службу співробітники, які гідно виконують покладені на них обов'язки. Головними критеріями до співробітників ставиться: високий професіоналізм, відданість роботі, добросовісність та порядність. Високий професіоналізм визнається у знанні нормативних актів за напрямком роботи, володінні табельною вогнепальною зброєю, спеціальними засобами, прийомами рукопашного бою та прийомами самозахисту.

Для виконання покладених на Службу судової охорони завдань, співробітниками Служби судової охорони під час виконання службових обов'язків, немаловажним залишається питання володіння даними співробітниками спеціальними пізнаннями у галузі криміналістики та судової експертизи. Дані пізнання необхідні для створення безпечних умов перебування на об'єкті охорони працівників суду, органу та установи системи правосуддя, перешкоджанню неправомочному проникненню на об'єкт та перебуванню на його території сторонніх осіб, без службової необхідності, своєчасному виявленню, попереджанню, припиненню протиправних дій, недопущенню занесення (винесення) майна без відповідного дозволу, реагування на ускладнення ситуації під час судового засідання. Також дані пізнання стануть в користі для забезпечення особистої безпеки та безпеки осіб, які знаходяться під охороною.

Відповідаючи на питання, які саме спеціальні пізнання необхідні для несення служби співробітникам Служби судової

охорони, то необхідно зазначити наступні пізнання: знання про документів, які посвідчують особу (види даних документів, ступені захисту, ознаки підробки); знання про предмети, які мають ознаки вогнепальної та холодної зброї (предмети які заборонені для носіння та зберігання без відповідного дозволу, або знаходяться в забороні для використання на території нашої держави); знання про правила складання словесного портрету; пізнання, якими користуються при вербальному та невербальному спілкуванні (ведення комунікації); знання про правила фіксації протиправних дій або дій направлених на порушення громадського порядку. Далі більш детальноше запинимось на деяких спеціальних пізнаннях.

Слід розуміти що існують наступні документи, що посвідчують особу: паспорт громадянина України, паспорт громадянина України для виїзду за кордон, національне посвідчення водія України, пенсійне посвідчення, інший офіційний документ, що містить фотокартку особи та печатку установи, яка видала документ.

На сьогоднішній день існують наступні способи підробки документів. Повна підробка: виготовлення документа або його бланка; внесення в документ неправдивих відомостей; підробка підпису особи, яка засвідчує документ; підробка відбитків печаток і штампів.

Часткова підробка документів: механічне видалення частини тексту; видалення тексту хімічними реактивами та різними розчинниками; внесення в документ нових слів, фраз або окремих знаків; вклейка окремих аркушів, заміна аркушів; переклеювання фотокартки.

Таким чином при перевірці документа, що посвідчує особу, співробітник Служби судової охорони повинен звертати увагу на:

наявність слідів втручання у цілісність документу за допомогою офісної техніки (сканер, принтер) або підручних засобів (лезо, хімічні речовини, клей, праска);

наявності вклейки іншого фото на місце оригінального (із застосуванням видалення оригінального фото, зачистки частки документу і фіксації нового фото). З метою захисту від даної підробки передбачається проставлення печаток таким чином щоби відбиток печатки був розташований на частках фото та листа документу. Порівняння цілісності і послідовності тексту на відбитку печатки надає можливість встановити її оригінальність. Крім того, необхідно звернути увагу на контури фотографії стосовно наявності залишків клею, нерівних контурів фото, розбіжності розмірів фото з лініями на місці вклейки. Оглянути лист з фото на просвіт з метою встановлення слідів механічної дії і залишків старого клею;

перевірити непошкодженість захисної сітки у місці розташування фотокартки та документу у цілому;

перевірити відбитки штампів і печаток на документі з метою встановлення можливості їх виготовлення за допомогою кольорової печаті. Оригінальні печатки та штампи наносяться шляхом тиску

печаткою (штампом) на документ з фарбуванням тексту та інших елементів чорнилами. Відповідно на документі залишаються фарбувальні речовини, які на тонкому листі просочуються на зворотній бік. Підроблена печатка (штамп) на кольоровому принтері не залишає вказаних слідів;

перевірити підписи на документі. У випадку виготовлення підпису за допомогою сканеру і принтеру механізм розпізнання наведений вище;

перевірити внесення в текст змін або доповнень. Фрагменти тексту видаляють (підчищають) шляхом гострого предмету. Особливістю даної підробки є наявність помітних пошкоджень паперу, неоднорідності кольору і якості паперу. Також перевірити наявність фактів додрукування тексту, букв, цифр. Підроблені символи розміщують в інтервалах поміж оригінальних надписів, при цьому необхідно звертати увагу на їх товщину, колір, інтервал;

перевірити документ на предмет його розкріплення та вставлення на місце оригінальних листів підроблених. У такому документі в місцях повторного скріплення залишаються старі отвори від степлера або швидкозшивача, які не співпадають по діаметру і розміщенню з новими [2, с. 130].

Якщо під час візуального огляду речей, які перебували у певної особи, було виявлено предмет та встановлено, що він має загальні криміналістичні ознаки холодної зброї, необхідно викликати наряд поліції. Зупинимося далі на ознаках до клинкової холодної зброї, які необхідні для того, що даний ніж був віднесених до категорії холодної зброї. На ножі, які є холодною зброєю повинен бути виписаний дозвіл (дозвільною системою Національної поліції) на право носіння та зберігання.

Загальні криміналістичні ознаки клинкової холодної зброї, на які у першу чергу слід звернути увагу під час візуального огляду:

- мінімальна довжина клинка – не менше, як 90 мм. Довжина клинків визначається вимірюванням відстані від вістря до обмежувача або утику руків'я по прямій хорді (при вигині обмежувача або утику в бік клинка, довжина їх не враховується);

- мінімальна товщина клинка – не менше, як 2,6 мм. Вимірювання товщини клинка проводиться у найтовщому його місці;

- виступання обмежувача або утика хоча б з однієї сторони над держакром руків'я – не менше 5 мм;

- висота утику з однієї чи з двох сторін (сумарне) над держакром руків'я – не менше 5 мм;

- глибина підпальцевої виїмки, якщо вона на держакру одна - не менше 5 мм;

- глибина підпальцевих виїмок, якщо їх на держакру декілька - не менше 4 мм хоча б однієї [3].

Таким чином ми з Вами розібрали лише спеціальні пізнання, якими повинні володіти співробітники Служби судової охорони в

двох напрямках, але з вищезазначеної інформації стає зрозумілим про важливість у вивченні вищеперелічених спеціальних пізнань в галузі криміналістики та судової експертизи співробітникам Служби судової охорони в системі професійної підготовки даних співробітників.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Положення про Службу судової охорони : рішення Вищої ради правосуддя від 04 квіт. 2019 р. № 1051/0/15-19. Київ, 2019 : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1051910-19#Text>.

2. Будзієвський М.Ю. Криміналістика (курс лекцій) : навчальний посібник / М. Ю. Будзієвський, О. В. Лускатов, І. В. Пиріг, В. М. Плетенець, К. О. Чаплинський, Ю. А. Чаплинська. Д. : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. 397 с. 2013.

3. Рибалко Я.В. Методика криміналістичного дослідження холодної зброї та конструктивно схожих з нею виробів : затв. науковою координаційно-методичною радою МІО України, протокол від 15.01.1999. Київ : ДНДЕКЦ, 1999.

Лісіцький Андрій Валерійович,

здобувач наукового ступеня доктора
філософії кафедри криміналістики
та судової медицини Національної академії
внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Стосовно тлумачення терміну «спеціальні знання», форм їх застосування в кримінальному провадженні, серед вчених та практичних працівників існують різні точки зору. Кримінальний процесуальний кодекс України [1] передбачає використання спеціальних знань у формі проведення експертизи, участі спеціаліста у слідчих (розшукових) діях.

Відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22 листопада 2018 року [2], з 1 липня 2020 року досудове розслідування кримінальних проступків здійснюється у формі дізнання, із залученням таких нових форм використання спеціальних знань у кримінальному провадженні як проведення медичного освідування та отримання висновку спеціаліста і зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису (ч. 3 ст. 214 КПК України).

Однак, наведені законодавчі положення не надають цілісного уявлення про інститут спеціальних знань у кримінальному провадженні.

Окрім того, варто зазначити про непроцесуальні форми використання спеціальних знань, які використовуються під час кримінального провадження, у тому числі й проведення спеціалістом попередніх (експрес) досліджень. Об'єктами попереднього дослідження є сліди рук, ніг, знарядь злочину, транспортних засобів, виділення людського організму, наркотичні засоби тощо. Попереднє дослідження здійснюють за допомогою засобів криміналістичної техніки, із залученням пересувних криміналістичних лабораторій, які оснащені новими технічними засобами, наборами хімічних реактивів. Окремої уваги також заслуговує консультативна діяльність спеціаліста.

Таким чином, неврегульованість у законі низки питань стосовно змісту та особливостей використання спеціальних знань ускладнює процес їх залучення до кримінального провадження. Варто розглянути це питання детальніше.

Ряд вчених акцентує увагу на професійному спрямуванні спеціальних знань, їх відмежуванні від загальновідомих. Так, на думку В. Г. Гончаренка, спеціальні знання – це знання про науку, техніку, мистецтво чи ремесло, що застосовують для одержання доказової інформації [3].

Згідно точки зору В. К. Лисиченка, В. В. Циркаля, спеціальними знаннями є не загальновідомі в судочинстві наукові, технічні та практичні знання, отримані внаслідок професійного навчання або роботи за певною спеціальністю особою, залученою як спеціаліст з метою сприяння слідчому чи прокурору в з'ясуванні обставин справи або дачі висновку з питань, для вирішення яких потрібно їх використання [4, с. 22].

Науковці вважають, що спеціальними знаннями є такими, якими не володіє суб'єкт доказування. Так, М. В. Салтевський зазначав, що знання, отримані особою в процесі навчання та практики, є професійними. Для слідчого професійними є всі юридичні знання, зокрема в галузі криміналістики. Спеціальними знаннями для нього є такі знання, що відрізняються від одержаних у процесі професійної підготовки [5, с. 134–135].

Таким чином, аналізуючи думки вчених щодо визначення поняття «спеціальні знання», можна підсумувати, що погляди науковців відрізняються. Ми поділяємо думку про те, що спеціальні знання не є загальновідомими.

На підставі результатів вивчення думок науковців з досліджуваного питання поняття «спеціальні знання» можна охарактеризувати як знання і навички їх застосування в певній галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла, що отримані в процесі освітньої підготовки та професійної діяльності особами, яких залучають відповідно до норм кримінального процесуального законодавства з метою досягнення завдань кримінального провадження.

Можна визначити такі основні функції, які реалізуються спеціалістом як носієм спеціальних знань під час кримінального провадження: пізнавальна – полягає у наданні допомоги слідчому у пізнанні події кримінального правопорушення; технічна – полягає в допомозі щодо виявлення, вилучення й фіксації слідової інформації та речових доказів; консультаційна – полягає в наданні порад суб'єктам кримінального провадження; довідкова – полягає у роз'ясненні термінів, понять, реквізитів документів; інформаційна – виражається у інформуванні учасників кримінального провадження; організаційно-технічна – полягає в допомозі щодо підготовки процесуальних документів, схем, планів.

Вимогами до спеціальних знань, які використовують у кримінальному провадженні, є законність, науковість, ефективність, етичність, безпечність.

Спеціальні знання у кримінальному провадженні можуть бути класифіковані за такою підставою, як наука, знання якої використовують. Зорієнтуватися у цьому питанні допоможе Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» від 29 квітня 2015 року № 266 [6, с. 8, 9; 7]. Отож, слід акцентувати увагу на необхідності уточнення галузі знань і спеціальності, якими володіє спеціаліст, що залучається до проведення слідчих (розшукових) дій. За відсутності у спеціаліста, якого залучали до проведення слідчих (розшукових) дій, відповідних спеціальних знань, що підтверджують документами про отримання освіти, може поставати питання про допустимість доказів, отриманих у кримінальному провадженні.

КПК України зобов'язує враховувати ці дані під час залучення експерта і проведення експертизи. Так, згідно з ч. 2 ст. 101 КПК України, кожна сторона кримінального провадження має право надати суду висновок експерта, який ґрунтується на його наукових, технічних або інших спеціальних знаннях. Відповідно до ч. 4 ст. 101 КПК України, запитання, які ставлять експертові, і його висновок щодо них не можуть виходити за межі спеціальних знань експерта. У ст. 102 КПК України «Зміст висновку експерта» визначено, що у висновок експерта мають бути зазначені, поряд з іншими важливими відомостями, дані про особу експерта, що проводив дослідження, а саме його ім'я, освіта, спеціальність, свідоцтво про присвоєння кваліфікації судового експерта, стаж експертної роботи, науковий ступінь, учене звання, посада експерта [1].

Таким чином, необхідно з'ясувати необхідні дані, а саме освіту і спеціальність, відомості про досвід роботи, у спеціаліста, спеціальні знання якого використовуються у кримінальному провадженні. З'ясування вказаних питань важливо як за процесуальної форми використання спеціальних знань, так і непроцесуальної.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
2. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22 листопада 2018 року № 2617-VIII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#Text>.
3. Гончаренко В. И. Использование данных естественных и технических наук в уголовном судопроизводстве: (методологические вопросы). Киев: Вишашк., 1980. 156 с.
4. Лисиченко В. К., Циркаль В. В. Использование специальных познаний в следственной и судебной практике. Киев: Киев. гос. ун-т им. Т. Г. Шевченко, 1987. 100 с.
5. Салтевский М. В. Проблема соотношения специальных и профессиональных знаний, используемых при производстве следственных действий. Становление и развитие органов внутренних дел Украинской ССР. Киев, 1973. С. 134–135.
6. Даніч Є. О. Використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2019. 20 с.
7. Про документи про вищу освіту (наукові ступені) державного зразка : Постанова Кабінету Міністрів України від 31 берез. 2015 р. № 193. Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/193-2015-%D0%BF>.

Лісогор Віталій Григорович,

доцент кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ

Сучасні тенденції розвитку криміналістики мають такі напрями: використання криміналістичних знань на різних стадіях кримінального процесу;

ураховання останніх досягнень фізико-хімічних наук у розробці криміналістичних методик дослідження різноманітних об'єктів та пристосування їх до потреб криміналістичної діяльності з метою забезпечення достовірності та надійного зберігання інформації про сліди;

поповнення криміналістичних обліків такими новими видами, як фіксація райдужної сітчатки ока, відеокomp'ютерне розпізнавання людини за зображенням її особи, рентгенограма тулуба й геномні портрети;

подальші наукові дослідження таких криміналістичних понять, як стратегія, тактика й технологія та розмежування їх сутності;
розробка криміналістичних рекомендацій із розслідування окремих видів кримінальних правопорушень [1, с. 39].

Актуальним є питання впровадження інновацій в практичну діяльність з розслідування кримінальних правопорушень. Це здійснюється за такими напрямками:

розроблення та використання науково-технічних засобів для виявлення, збирання та дослідження доказів;

пропонування новітніх інформаційних технологій та їх використання в роботі слідчого;

створення (розроблення) і пропонування до застосування нових прийомів, методів, методик проведення слідчих (розшукових) дій і розслідування кримінальних правопорушень у цілому [2, с. 831].

Під час підготовки фахівців для органів досудового розслідування та експертних підрозділів у Національній академії внутрішніх справ значна увага приділяється практичній складовій навчання, формуванню криміналістичних знань, умінь і навичок. Сьогодні обов'язковим є використання інноваційних методів криміналістичної підготовки здобувачів вищої освіти. При вирішенні вказаних завдань враховуються наступні чинники:

приведення змісту навчальних планів підготовки здобувачів вищої освіти до змін у законодавстві та процесів реформування системи правоохоронних органів, узгодження структурно-логічної схеми викладання навчальних дисциплін у закладі вищої освіти;

врахування вказаних обставин під час формування навчальних програм та робочих навчальних програм з навчальних дисциплін із криміналістики;

орієнтація на формування професійної компетентності працівників Національної поліції, слідчих, працівників підрозділів криміналістичного забезпечення органів досудового розслідування та судових експертів та ін.;

розробка і впровадження сучасних освітніх технологій, удосконалення змісту і методів викладання;

посилення практичної складової під час викладання навчальних дисциплін із криміналістики, а саме: проведення практичних бінарних занять, тактико-спеціальних навчань з залученням працівників МВС України, Національної поліції України, Експертної служби МВС України та ін. [3, с. 135, 136].

Отже, криміналістика має динамічно розвиватися і як наука, і як навчальна дисципліна. Вона повинна своєчасно відповідати на запити практики. А це, відповідно, вимагає високої підготовки як майбутніх практичних співробітників, так і науковців.

Список використаних джерел

1. Сокурєнко В. В. Сучасні тенденції розвитку криміналістики та судової експертизи // Сучасні тенденції розвитку криміналістики та

кримінального процесу : тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. до 100-річчя від дня народження проф. М. В. Салтєвського (м. Харків, 8 листоп. 2017 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. С. 38, 39.

2. Правова система України : історія, стан та перспективи : у 5 т. Х.: Право, 2008. Т. 5: Кримінально-правові науки. Актуальні проблеми боротьби зі злочинністю в Україні / за заг. ред. В. В. Сташиса. С. 831.

3. Чернявський С. С., Черноус Ю. М., Саковський А. А. Інноваційні методи криміналістичної підготовки здобувачів вищої освіти у Національній академії внутрішніх справ // Інноваційні методи та цифрові технології в криміналістиці, судовій експертизі та юридичній практиці : матеріали міжнар. «круглого столу» (Харків, 12 груд. 2019 р.) / редкол.: В. Ю. Шепітько (голов. ред.), В. А. Журавель, В. М. Шевчук, Г. К. Авдєєва. Х.: Право, 2019. С. 134–138.

Літвінова Ірина Феофанівна,

доцент кафедри кримінального права
і процесу Національного авіаційного
університету, кандидат юридичних наук,
доцент

АВТОМАТИЗОВАНІ ЕЛЕКТРОННІ БАНКИ ДАНИХ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО Й ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОГО ПРИЗНАЧЕННЯ: ВІДОМОСТІ, КОЛЕКЦІЇ, КАРТОТЕКИ, ФОНДИ

Інформаційні обліки в системі органів Національної поліції створюються для криміналістичного і оперативно-розшукового інформаційного забезпечення службової діяльності всіх підрозділів правоохоронних органів: від міських, районних, лінійних органів (далі – міськрайлінорганів) до загальнодержавних (МВС України, поліції, експертної служби тощо).

У межах міжвідомчих інформаційних підсистем галузевими службами формуються такі основні первинні фонди інформації:

1) підрозділами Департаменту інформатизації МВС України: заяви та повідомлення про вчинені злочини та пригоди; затримані та зареєстровані особи; невідкладні дії чергового при отриманні повідомлень про правопорушення та пригоди, ведення оперативних планів тощо; табельна зброя, спеціальні засоби, засоби індивідуального захисту та активної оборони; оперативна інформація щодо осіб, які підозрюються в вчиненні злочинів, осіб певних категорій, членів злочинних угруповань; криміногенні об'єкти; вилучені та викрадені речі та інше;

2) карним розшуком: особи криміногенних категорій, члени злочинних угруповань та інші, які становлять оперативний інтерес; особи, які оголошені в розшук; невіпізнані трупи та невідомі хворі;

викрадені та вилучені номерні речі, автомобототранспорт, зброя; криміногенні об'єкти; оперативна інформація та інше;

3) підрозділами бюро економічної безпеки: оперативна інформація щодо осіб, підозрюваних у вчиненні злочинів, які займаються незаконними валютними операціями, виготовленням фальшивих монет тощо; способи вчинення розкрадань, злочинів у валютній та кредитно-фінансовій сферах; об'єкти господарської діяльності, які потребують оперативного нагляду; вилучений та викрадений автомобототранспорт та інше;

4) слідчими органами: особи, що притягуються до кримінальної відповідальності; кримінальні справи та їх рух; речові докази та інше;

5) експертно-криміналістичною службою: сліди, вилучені з місць подій, та знаряддя вчинення злочинів; фотороботи підозрюваних осіб; дактилоскопія; фото- та відеотеки; вилучена фальшива валюта; кулегільзотека та інше;

6) службою громадської безпеки: розташовування сил та засобів; індивідуальна та відомча зброя; об'єкти дозвільної системи; адмінправопорушення; паспортні дані громадян; особи, які відбули покарання в місцях позбавлення волі згідно з чинним законодавством та інше;

7) службою патрульної поліції: зареєстрований автомобототранспорт; викрадений та вилучений автомобототранспорт; власники посвідчень водія; дорожньо-транспортні пригоди; адмінправопорушення тощо;

8) державною службою охорони: стан та характеристики об'єктів, що охороняються;

9) службою виконання покарань: спецконтингент; оперативна інформація; порушення режиму утримання; результати перевірок явок з повинною та інше.

Порядок формування інформаційних фондів галузевими службами, відповідальність за їх актуальність, достовірність та використання регламентуються відповідними нормативно-правовими документами.

У складі електронних банків даних регіонального рівня накопичується інформація, яка надходить з міськрайлінорганів та установ виконання покарань, має регіональний зміст та містить дані про: надзвичайні події; злочини та адміністративні правопорушення; підприємства, організації та установи, що становлять оперативний інтерес; зареєстрований автомобототранспорт; зареєстровану вогнепальну та газову зброю; викрадені, загублені та вилучені предмети злочинного посягання, у тому числі: номерні та безномерні речі; антикваріат; автомобототранспорт; незареєстровану вогнепальну та газову зброю; документи; криміналістичні обліки (кулегільзотеки, слідотеки, відбитки пальців рук тощо); осіб таких категорій: які вчинили злочини та оголошених у розшук; які вчинили адміністративні правопорушення; наркоманів; які зникли безвісти,

невпізнаних трупів та невідомих хворих; які становлять оперативний інтерес; обліки адресних бюро; обліки оперативно-довідкових та дактилоскопічних картотек; обліки адміністративно-управлінського призначення (законодавчо-нормативні акти, розпорядчі документи, накази); обліки спеціалізованого призначення галузевих служб (кадрові, господарчі, бухгалтерські тощо), архівів та спецфондів.

На центральному рівні управління в МВС України накопичується інформація, що використовується при аналізі, плануванні, прийнятті рішень та проведенні в межах України оперативно-розшукових, слідчих та інших спеціальних заходів по боротьбі зі злочинністю. До складу інформаційних фондів першого рівня входять: банки кримінологічної інформації, що містять відомості про: надзвичайні події; нерозкриті тяжкі та резонансні злочини; викрадені, загублені та вилучені предмети, знаряддя вчинення злочинів, речові докази, у тому числі: номерні речі; антикваріат; автотототранспорт; вогнепальну зброю; документи; криміналістичні обліки; викрадені та вилучені наркотичні речовини; об'єкти виготовлення, переробки, зберігання та використання наркотичних речовин; осіб таких категорій: особливо небезпечних рецидивістів; злочинців-«гастролерів»; злочинців, оголошених у міждержавний розшук; організаторів і членів злочинних угруповань, кілерів; які були засуджені за злочини, пов'язані з наркотиками, торговців та розповсюджувачів наркотичних речовин з міжрегіональними та міжнародними зв'язками; схильних до вчинення злочинів, пов'язаних з посяганнями на інтереси держави; що зникли безвісти; невізнаних трупів та невідомих хворих; електронний банк оперативно-довідкової інформації, що містить дані алфавітного та дактилоскопічного фондів раніше засуджених осіб; електронний банк статистичної інформації про стан злочинності та результати боротьби з нею; електронний банк спеціальної інформації, що містить повідомлення спецапарату та іншу оперативну інформацію загальновідомчого значення; електронний банк паспортних даних громадян; електронний банк з інформацією про зареєстрований автотранспорт; електронний банк з інформацією про зареєстровану вогнепальну зброю; електронні банки даних адміністративно-управлінського призначення; електронні банки даних спеціалізованого призначення галузевих служб; електронні банки даних архівів, спеціальних фондів та інші.

Повнота даних на кожному рівні за категоріями обліку визначається відповідними нормативними документами.

Список використаних джерел

1. Біленчук П.Д. Електронна цивілізація: інноваційне майбутнє України: монографія. / П.Д. Біленчук, М.М. Близнюк, О.Л. Кобилянський, М.І. Малій, Ю.О. Пілюков, О.В. Соболев; за заг. ред. П.Д. Біленчука. – К.: УкрДГРІ, 2019. –284 с.
2. Біленчук П.Д. Е-суспільство: цифрове майбутнє України. Монографія. / П.Д. Біленчук, О.Л. Кобилянський, М.І. Малій, та ін.; за

заг ред. П.Д. Біленчука. – 2-ге вид. переробл. – Київ: УкрДГПІ, 2019. – 292 с.

3. Біленчук П.Д., Кофанов А.В., Кобилянський О.Л., Міщенко В.Б. Системна інформатизація діяльності органів дізнання та досудового слідства: системологія, кібернетика, консолідована аналітика, безпека. – Монографія. – Київ: КИИ, 2010. – С. 29-33

4. Про Національну програму інформатизації: Закон України від 4 лютого 1998 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 27–28. – Ст. 181.

5. Саницький В.А., Карацюба А.М., Святобог В.В. та ін. Система інформаційного забезпечення ОВС України: Навчально-практичний посібник / За ред. Л.В. Бородича. – К., 2000. – 144 с: іл., табл.

Лозова Світлана Миколаївна,

доцент кафедри кримінального процесу,
криміналістики та експертології
Харківського національного університету
внутрішніх справ, кандидат психологічних
наук, доцент;

Жоко́рін О́лег Володи́мирович,

заступник директора Харківського НДЕКЦ
МВС України, завідувач відділу
криміналістичних видів досліджень;

Лозовий Андрій Олександрович,

завідувач сектору моніторингу
та інформаційного забезпечення відділу
забезпечення діяльності центру
Харківського НДЕКЦ МВС України

ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ЗАСОБІВ ОСВІТЛЕННЯ ПІД ЧАС ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ

Використання різноманітних засобів освітлення для пошуку доказової інформації під час огляду місця події застосовується вже довгий час. З давніх-давен засоби освітлення (від найпростіших свічок і ліхтариків до надсучасних джерел експертного світла) використовувалися для пошуку та виявлення різних слідів.

Найпоширенішою слідчою (розшуковою) дією під час розслідування будь-яких категорій злочинів є огляд місця події. Огляд місця події – це невідкладна слідча дія, направлена на встановлення, фіксацію і дослідження обстановки місця події, слідів злочину і злочинця та інших фактичних даних, що мають значення для кримінального провадження. При огляді місця події слідчий безпосередньо сприймає, досліджує, фіксує, оцінює об'єкти на місцевості або в приміщенні, де виявлені ознаки злочину [1, с. 283]. Загальним завданням огляду місця події є виявлення фактичних даних,

за якими можна встановити механізм злочину у всіх деталях. Для вирішення цього завдання потрібно максимально уважно і повно оглянути місце події, виявити всі можливі сліди злочину, інші докази, зафіксувати їх, правильно вилучити і в подальшому відправити на експертне дослідження. За загальними правилами не допускається проведення слідчих дій, в тому числі огляду місця події в нічний час (з 22 години до 6 години), за винятком невідкладних випадків, коли затримка в їх проведенні може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі підозрюваного (ч. 4 ст. 223 КПК України) [2].

Огляд приміщення нерідко проводиться в несприятливих умовах освітлення. Тому потрібні додаткові джерела освітлення для вивчення обстановки місця події, виявлення слабо видимих і невидимих слідів, плям, речовин і іншого. Освітлювальні прилади можна поділити на:

засоби освітлення у видимій частині спектру (електроліхтарі, переносні софіти, свічка, електроосвітлювачі тощо);

засоби освітлення у невидимій частині спектра (ультрафіолетові освітлювачі, електронно-оптичні прилади).

Всі ці джерела світла мають автономне (від акумулятора або сухих елементів), мережеве або універсальне живлення [3, с. 81].

Саме для вирішення завдань більш повного виявлення слідової інформації використовуються освітлювальні прилади.

Засоби освітлення – це різноманітні прилади, що дозволяють створити загальне розсіяне, спрямоване, моно- і поліхроматичне освітлення. Як джерела світла використовуються переносні фотоосвітлювачі, побутові ліхтарики, електронні фотоспалахи й інша освітлювальна апаратура, найважливішими частинами якої є розсіювачі, відбивачі, світлофільтри, захисні екрани, що впливають на напрямок, інтенсивність, хвильовий діапазон і інші характеристики світлового потоку. До спеціальних джерел відносяться ультрафіолетові освітлювачі, що дозволяють знайти слабовидимі або невидимі сліди крові, сперми, поту й інших виділень людини, деяких хімічних речовин (нафтопродуктів, клею й ін.). Під дією ультрафіолетових променів деякі з цих об'єктів люмінесціюють або сильно відрізняються за відтінку від об'єкта-носія. Однак, варто пам'ятати, що дія ультрафіолету повинна бути короткочасною (не більш 5 сек.), оскільки він може викликати необоротні зміни об'єкта. Засоби освітлення (освітлювальна техніка) застосовують для штучного освітлення ділянок місцевості, закритих приміщень, предметів і людей під час огляду місця події. Для цього використовують стаціонарні й переносні джерела освітлення побутового та спеціального призначення. Нині застосовують переважно прилади та пристрої електричного й газорозрядного освітлення (лампи розжарювання, газорозрядні люмінесцентні) – прилади розсіяного світла (звичайні лампи без арматури); прилади спрямованого освітлення, що мають арматуру-

відбивачі (плоскі, кутові, сферичні, параболічні), – софіти, прожектори, імпульсні лампи-спалахи, переносні електричні ліхтарі та ін.; пристрої точкового освітлення, що дають змогу концентрувати світловий пучок. Такі засоби застосовують для виявлення маловидимих і невидимих слідів, мікрочасток [4, с. 17, 18].

Завдяки стрімкому розвитку технічного прогресу з'являється також велика кількість нових засобів освітлення, які можуть бути використані при пошуку слідів під час огляду місця події. Експертами Харківського НДЕКЦ МВС України використовується джерело експертного світла OFK-8000A.

ОПТИМАХ™ Multi-Lite™ – комплект світлодіодних ліхтарів для збору доказів та лабораторних криміналістичних досліджень. Має бездротовий, міцний корпус з чорного анодованого алюмінію і вісім змінних світлодіодних головок Qwik-Connect™ з вбудованим купольним об'єктивом: УФ-А (365 нм), фіолетовий, синій, блакитний, зелений, янтарний, червоний і білий світ (400-700нм). У комплект входять чотири пари окулярів (поглинають ультрафіолетове випромінювання, що контрастують з жовтим, помаранчевим і червоним кольором). Також в комплекті є три контрастних фільтра (жовтий, помаранчевий і червоний), що дозволяє експертам використовувати ліхтарі без необхідності носити захисні окуляри.

За допомогою джерела експертного світла OFK-8000A можуть бути виявлені: плями речовин біологічного походження, невидимі або мало видимі відбитки пальців рук, синці, гематоми, сліди укусів, волосся і волокна, жир, масло, нафтові плями, підробки в документах. Наприклад, використання фіолетової насадки з жовтими окулярами допоможе при необхідності знайти кров на темних поверхнях. Використання синього кольору з жовтими або помаранчевими окулярами дає можливість виявлення таких речовин біологічного походження як кров, слина, сперма, сеча, які на білому тлі світяться жовтим. Чорна насадка (ультрафіолетове випромінювання) використовується при розслідуванні насильницьких злочинів (вбивств, зґвалтувань, нанесення тілесних ушкоджень різного ступеню тяжкості), допомагаючи виявляти місця укусів, забоїв, синці, поранення, оскільки кров поглинає ультрафіолет і здається чорною. Також може використовуватися при проведенні технічної експертизи документів (наприклад, для виявлення ознак травлення, підчистки). Блакитна насадка з використанням контрастних помаранчевих фільтрів або окулярів допомагає при розкритті багатьох злочинів, в тому числі і корисливої спрямованості (крадіжки, шахрайство, хабарництво), надаючи можливість виявляти хімічні пастки (певні предмети, гроші, марковані родаміном). Неможна переоцінити її використання для пошуку слідів пальців рук при розслідуванні будь-яких злочинів, виявлених за допомогою індандіону. Індандіон є флуоресцентною речовиною і при освітленні блакитною насадкою

OFK-8000A, яка випромінює зеленувато-блакитне світло, відбитки стають видимими.

Використання інноваційних засобів освітлення сприяє більш ефективному й повному виявленню і фіксації слідової інформації під час проведення огляду: від різноманітних слідів біологічного походження при розслідуванні насильницьких злочинів, хімічних пасток при розслідуванні злочинів корисливої спрямованості до виявлення ознак підробки при розслідуванні майже будь-яких злочинів.

Список використаних джерел

1. Криміналістика: підручник за заг. ред. д.ю.н., професора А.Ф. Волобуєва. Х.: ХНУВС, 2011. 666 с.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 12 квітня 2012 року № 4651-VI.URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

3. Лозова С.М. Специфіка огляду місця події в темну пору доби. Матеріали науково-практичного семінару «Актуальні проблеми криміналістики, кримінального процесу, судової експертизи, оперативно-розшукової діяльності», присвяченого 95-річчю з дня народження професора М.В. Салтєвського. Х.: ХНУВС, 2013. С. 80–83.

4. Процесуальний порядок та тактичні особливості здійснення слідчих (розшукових) дій: науково-методичні рекомендації / В.В. Кікінчук, К.Л. Бугайчук, В.О. Малярова, Т.П. Матюшкова. Харків: ХНУВС.2018. 101с.

Лось Юлія Романівна,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ;

Мировська Анна Всеволодівна,

професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ВИКОРИСТАННЯ ДАКТИЛОСКОПІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

Сучасний стан криміналістики дає можливість із високою достовірністю встановити особу за слідами її долонь чи пальців рук. Більше того, ідентифікація є цілком можливою і за відсутності повних відбитків і навіть невеликих уривків папілярних ліній – з використанням пороскопії й еджеоскопії, тобто визначення особливостей будови вихідних протоків потових залоз у папілярних лініях та конфігурації країв самих папілярних ліній, їх початків і закінчень. Для ідентифікації можуть використовуватися й відбитки окремих ділянок долонь. Сліди рук, що виявлені на місці події, є незаперечним доказом того, що певна особа знаходилася на цьому місці.

Дактилоскопична експертиза, як і раніше, залишається найпоширенішим видом спеціального дослідження, зважаючи на те, що відбитки пальців рук – це «традиційна складова» місця події за багатьма видами злочинів. З огляду на це напням потребує активного розвитку з метою підвищення ефективності діяльності експертів.

Однією з найгостріших проблем залишається забезпечення належної якості досудового розслідування. Основною метою криміналістики є наукове забезпечення практичної діяльності органів досудового розслідування по боротьбі із злочинністю. Потрібно сказати, що швидке і повне розкриття злочинів досягається в ході саме досудового розслідування. Використовуючи досягнення природних і технічних наук, вивчаючи і узагальнюючи практику розкриття злочинів, криміналісти створюють нові, досконаліші методи і засоби боротьби із злочинністю [5, с. 175].

Значна кількість злочинів, розкритих з допомогою дактилокарток, привела до певної ейфорії і зміщення акцентів в сторону інформаційно-пошукової діяльності та ідентифікаційних дактилоскопичних досліджень. Пріоритетним став розвиток АДІС, їх методичної і технічної бази, а процеси виявлення, вилучення, експертизи слідів рук, в якійсь мірі, відійшли на задній план. І цілком закономірно, що це не могло не позначитись на стані дактилоскопичної експертизи.

Автоматична ідентифікаційна дактилоскопична система (далі – АДІС) аналізує ознаки в закодованих слідах, перевіряє їх по десятках тисяч відбитків, внесених до масиву та видає список найбільш схожих відбитків, які потім перевіряються оператором власноруч. За даними дактилоскопичної реєстрації є можливість встановити особу невідомого трупу, розшукати осіб, що зникли безвісти, встановити особу, причетну до вчинення кримінального правопорушення. Особливу увагу практичних працівників органів досудового розслідування та прокуратури націлено на якість збору і обробки дактилоскопичної інформації осіб, причетних до учинення злочину при огляді місця події та в лабораторних умовах [7, с. 294]. Але іноді в базі АДІС наявна велика кількість непотрібних слідів рук та непричетних осіб, що ускладнює роботу дактилоскопичного дослідження. Причиною цього є те, що при призначенні дактилоскопичних експертиз слідчі не вважають за необхідне перевіряти сліди рук, визнані придатними для ідентифікації, за відбитками рук зазначених осіб. Лише мала частка судово-дактилоскопичних експертиз, що призначаються ставити завданням перевірку слідів рук за дактилокартами потерпілих, а з прийняттям змін у законодавстві, що стосуються порядку призначення судових експертиз (призначення ухвалою слідчого судді) ця частка стала ще меншою. Друга причина – ненадання слідчими дактилокарт потерпілих буває те, що останні відмовляються надавати свої відбитки рук, боючися, можливо, що

вони можуть бути використані неправомірно або, що розкриються якісь факти з їх кримінального минулого.

Існують випадки, коли слідчому та оперативному працівнику цілком достатньо знання криміналістичної техніки для проведення попереднього дослідження предметів, яке передбачає вміння виявляти, оглядати, аналізувати, вилучати, фіксувати, готувати порівняльні зразки, порівнювати і робити в ході порівняння відповідні висновки. Так, аналізуючи малюнок повного і чітко видимого відбитка пальця, виявленого на місці події, слідчий може визначити, що він є дуговим. Якщо ніхто з осіб, причетних до злочину, дугових узорів на пальцях рук не має, то зроблений слідчим з проведеного порівняльного дослідження висновок спонукає до певних наслідків. Слідчий не буде призначати експертизу, а направить свої зусилля на виявлення осіб, причетних до злочину, які мають дугові узорів на пальцях рук. Припустимо, що внаслідок вжитих заходів виявлено особу, причетну до злочину, яка має на пальцях рук дугові узорів. Якщо відбиток чіткий, ясний, повний, то слідчий може вирішити питання, чи не даною особою залишений слід. Отриманий результат буде використаний для встановлення нових доказів, наприклад, для розшуку викраденого. Одночасно слідчий призначить дактилоскопічну експертизу, оскільки факт виявлення слідів рук особи на місці злочину завжди виступає серйозним доказом у провадженні [6, с. 80]. Для того, щоб слідчий зміг ефективно здійснити вищезазначені дії, потрібно застосувати певні засоби, прийоми та методи, які, на мій погляд, потрібно постійно удосконалювати.

Отже, складність і багатоаспектність проблеми збирання, дослідження і використання дактилоскопічної інформації в процесі розслідування та розкриття злочинів зумовлюють необхідність подальшої розробки наукових і правових основ діяльності органів прокуратури та слідства, експертів, удосконалення засобів, прийомів, методів роботи з дактилоскопічною інформацією.

Список використаних джерел

1. Криміналістика: підручник / В.В. Пясковський, Ю.М. Чорноус, А.В. Іщенко та ін. Київ, 2015. 704 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. №4651-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/4651>. (Дата звернення 01.11.2020).
3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001, редакція від 25.09.2020. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/4651>. (Дата звернення 01.11.2020).
4. Береговець Я.Р. Важливість загальнообов'язкового дактилоскопіювання населення в розкритті злочинів і встановленні осіб невідомих трупів. 2018. URL: http://univd.edu.ua/general/publishing/konf/21_11_2018/pdf/12.pdf.

5. Логвиненко А.О. Проблеми використання дактилоскопічної інформації в розслідуванні злочинів. Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. 2017. № 1. С. 174–178.

6. Криміналістика: Навчальний посібник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. в 2-х частинах. Частина I: Вступ до курсу криміналістики. Криміналістична техніка. Київ: Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського. 2017. 374 с.

7. Рогатюк І.В. Напрями удосконалення використання дактилоскопічної інформації в діяльності органів досудового розслідування та прокуратури. Часопис Київського університету права. 2014. № 1. С. 292–296.

Лук'янчиков Борис Євгенович,
заступник начальника кафедри Національної безпеки Міжрегіональної академії управління персоналом, кандидат юридичних наук, доцент;
Микитенко Ольга Борисівна,
здобувач ступеня вищої освіти Університету економіки, права та інформаційних технологій «КРОК»

АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ В РОЗСЛІДУВАННІ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ ЗБРОЇ, БОЄПРИПАСІВ І ВИБУХІВКИ

Стан злочинності в сфері незаконного обігу зброї та вибухових речовин попри всіх заходів, які запроваджує уряд, залишається достатньо високим. Так, за офіційною статистикою оприлюдненою на сайті Офісу Генерального прокурора у 2015 році кількість зареєстрованих злочинів пов'язаних з незаконним обігом зброї та вибухових речовин склала – 7409, у 2016 році – 6307, у 2017 році – 8002, у 2018 році – 7466, у 2019 році – 6204 і лише за дев'ять місяців 2020 – 4547 [1]. Зрозуміло, що фактична кількість кримінальних правопорушень в цій галузі набагато більша, оскільки слід враховувати, що даний вид злочинної діяльності надприбутковий і доволі латентний. Також, цьому сприяють бойові дії на сході нашої країни, та відсутність надійних кордонів із сусідніми країнами.

Успіх у боротьбі з даним видом злочинів напряму залежить від професіоналізму всіх працівників правоохоронних органів, їх вміння використовувати спеціальні знання і новітню криміналістичну техніку, та методичні рекомендації проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих розшукових дій як самостійно, так і з залученням відповідних спеціалістів.

Основними засобами збирання криміналістичної інформації про злочин і особу, що його вчинила, є слідчі (розшукові дії) дії, порядок провадження яких передбачено кримінально-процесуальним

законодавством. Огляд належить саме до таких слідчих (розшукових) дій.

Аналіз поняття огляду дозволяє дійти висновку, що реалізація даної слідчої (розшукової) дії забезпечується примусовими заходами, які полягають в дослідженні місцевості, будівель, приміщень, транспортних засобів, громадян, трупів та предметів і спрямовані на встановлення, фіксацію та дослідження обстановки злочину, відшукування і вилучення слідів злочину, предметів та злочинців і інших фактичних даних, які дозволяють у сукупності з іншими доказами зробити висновок щодо механізму злочину та інших обставин досліджуваної події [2, с. 82].

Як свідчить практика, необхідність проведення огляду у всіх випадках, незалежно від того чи здійснювалось документування перебігу вчинення злочину (продаж зброї та вибухівки і затримання злочинців) чи ні, полягає у тому, що при проведенні огляду відбувається процес пізнання механізму вчинення злочину, виявлення слідів злочину (знаряддя, пакувальний матеріал і т.і.). Навіть при відсутності будь-яких речових доказів результати огляду відображені в протоколі допоможуть слідчому, прокурору та суду правильно уявити й оцінити обстановку злочину (лісосмуга, покинута будівля і т.д.) [3, с. 46].

Необхідність проведення огляду зазвичай виникає у таких ситуаціях: існує оперативна інформація про незаконні оборудки зі зброєю, боєприпасами та вибухівкою; відомо про крадіжку зброї, боєприпасів, та вибухових пристроїв з військових частин, державних підприємств, або безпосередньо з тимчасово не підконтрольних Україні території; у випадках, коли отримані фактичні данні прямо вказують на необхідність проведення огляду речових доказів.

Місцем події може бути будь-яке приміщення, (житло приватної особи, військова частина, і ін.) – по кримінальним провадженням про незаконне заволодіння зброєю, боєприпасами, та вибуховими речовинами шляхом крадіжки або розбійного нападу, а також за фактами перевезення, збуту зброї, боєприпасів та вибухових речовин, організацію виготовлення і переробки зазначених об'єктів; транспортний засіб, установа транспорту або зв'язку – у провадженнях про незаконне перевезення зброї, боєприпасів, вибухових пристроїв та речовин.

Перелік основних об'єктів пошуку при огляді місця події залежить від характеру розслідуваного злочину. При розслідуванні незаконного виготовлення, придбання, збереження, реалізації, боєприпасів та вибухових речовин, важливими об'єктами пошуку являються: зброя, боєприпаси, вибухівка, їх компоненти, сировина, технічні засоби виготовлення (порох, селітра, кислота та ін.); прилади, зокрема форми із залишками вибухової речовини; предмети, які використовують для пресування, прилади для спорядження боєприпасів, ваги.

Криміналістичне значення можуть мати відходи у вигляді, металевих ошурків, обрізків труб, нарубані цвяхи, прутки арматури, гільзи, побічні продукти, які утворюються в процесі синтезу вибухових речовин. Не слід забувати і про засоби маскування вибухівки – різноманітні контейнери у вигляді звичайних побутових речей (книги, іграшки та ін.), замаскована зброя (у вигляді запальнички, трості, ручки, парасольки та ін.), пристосування для набивки гільз порохом зарядом; сліди проведених випробувань зброї (залишки на руках, одязі, кіптява, кулі, гільзи та частини вибухових пристроїв, пакувальна тара від зброї, боєприпасів та вибухівки та ін.); бинти, марля, інша тканина, яка може бути просічена горючими речовинами (вогнепровідний шнур для запалювання вибухової речовини). Варто враховувати і цінності, які могли використовуватись в якості плати за зброю, боєприпаси та вибухівку, поштово-телеграфну кореспонденцію, мобільні телефони, записники, інші документи, у яких може міститися інформація про зв'язки між злочинцями і клієнтурою.

На підготовчому етапі огляду складського або лабораторного приміщення, де зберігається або виготовлюється і випробується зброя, боєприпаси та вибухівка, необхідно заздалегідь зібрати інформацію про власника, тому, що саме від цього залежать організаційні заходи та тактичні прийоми проведення огляду та напрям подальшого розслідування. У кримінальних провадженнях досліджуваної категорії така слідча (розшукова) дія, як огляд є первинною та незамінною. Саме вона дозволяє отримати первинну достовірну інформацію про розслідувану подію. Слід пам'ятати, що доволі часто слідчий огляд являється єдиною можливістю зібрати та задокументувати доказову базу, оскільки незаконні лабораторії підлягають обов'язковому знищенню. Саме тому, проведення даної слідчої (розшукової) дії вимагає від слідчого ретельної підготовки, та чіткого поетапного планування дій осіб, які будуть брати участь у її проведенні. В обов'язковому порядку необхідно залучити спеціаліста в галузі зброєзнавства, а також вибухотехніки, та роз'яснити їм мету та завдання огляду. Не слід нехтувати важливістю підбору понятих, оскільки специфіка даного виду злочинів передбачає можливість пересування слідчої групи на тривалий час у віддалені, важко доступні та малонаселені місця.

В ході огляду неможливо залишати поза увагою такі аспекти, як: місце розташування і площу ділянки де розташована прихована лабораторія, склад (закинута державне підприємство, військова частина, заповідна територія і т.і.); відстань до населених пунктів, наявність доріг, водних шляхів; прилегла територія, чи ведуться на ній будь які роботи тощо; характер виготовленої зброї боєприпасів, та вибухових пристроїв, їх вид (заводська або саморобна); стан (заряджена, зібрана або навпаки, кількість, вага вибухівки; трасологічні сліди (транспортних засобів, тварин, ніг людини, пальців

рук які залишаються, як на упаковці, так і безпосереднього на зброї, боєприпасах та вибухівці, і на супутніх знаряддях за допомогою яких здійснюється виготовлення і налаштування зброї, боєприпасів та вибухових пристроїв; сліди випробувань (пристрілка, перевірка вибуховості, вимірювання часу займання вибухової речовини тощо); наявність на місці огляду або поруч технічних знарядь, станків та інших загублених або кинутих, злочинцем речей (недопалки, особисті речі, залишки продуктів, ганчірки й ін.).

Враховуючи зазначене можна з впевненістю стверджувати, що досконале знання та дотримання криміналістичних рекомендацій і процесуальних правил, а також обов'язкове залучення спеціалістів відповідної кваліфікації до підготовки і проведення огляду сприятиме підвищенню результативності розслідування злочинів, які пов'язані з незаконним обігом зброї, боєприпасів та вибухових речовин.

Список використаних джерел

1. Генеральна прокуратура України. Статистична інформація. URL:

https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112653&libid=100820&c=edit&_c=fo# (дата звернення 7.10.20)

2. Лук'янчиков Б.Є., Лук'янчиков Є.Д. Сліди злочину як джерело криміналістичної інформації. Науковий вісник НАВСУ. 1999. № 4 С. 79–85.

3. Лук'янчиков Б.Є., Усенко О.В. Взаємодія прокурора з працівниками поліції та спеціалістами при проведенні огляду у кримінальних провадженнях пов'язаних із незаконним обігом вогнепальної зброї. Оперативно-розшукова діяльність Національної поліції: проблеми теорії та практики: матеріали Всеукр. наук.- практ. конф. (Дніпро, 19 жовт. 2018 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. Ч. 1. С. 44–47.

Ляун Ніна Миколаївна,

головний судовий експерт відділу
товарознавчих та гемологічних досліджень
Харківського НДЕКЦ МВС України;

Коваленко Нонна Володимирівна,

судовий експерт відділу товарознавчих
та гемологічних досліджень Харківського
НДЕКЦ МВС України

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ТОВАРІВ І ВИЗНАЧЕННЯ ФАЛЬСИФІКАЦІЇ ПРОДУКЦІЇ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Під час судової товарознавчої експертизи роботу розпочинають з проведення огляду об'єкту дослідження, для вивчення властивостей та встановлення характеристик товарів, а також визначення автентичності та виявлення фальсифікованого майна. Проведення

ідентифікації товару є першочерговим кроком при оцінці якості та визначення їх відповідності еталонам та нормативним вимогам.

Найширше ці питання висвітлені в наукових працях наступних фахівців у сфері товарознавства, як А.А. Дубініна, Т.М. Артюх, І. А. Петрова, С.А. Вилкова, Л. Галун, В.А. Павлова, І.С. Полікарпов, Н.І. Осипенко [1–9], та інших статтях, нормативних та навчальних виданнях.

Термін «ідентифікація» (від лат. *identifico* – ототожнюю) – трактується як встановлення відповідності товару, наявності збігу чогось з чимось.

До об'єктів ідентифікації можливо віднести товари, послуги, цінні папери, інформація та інші об'єкти комерційної діяльності.

Ідентифікація виконує наступні функції:

показова – яка зіставляє представлений на дослідження об'єкт з еталонам та інформацією відносно його найменування, марки, а також товарною партією;

інформаційна – яка представляє інформацію суб'єктам ринкових відносин;

підтверджувальна – встановлення відповідності зазначених на товарі характеристик до інформації зазначеної на маркувальних позначках та в товаросупровідних документах;

управлінська – яка є одним з елементів системи якості товару.

Як критерії ідентифікації необхідно обрати показники, які відповідають таким вимогам:

1. Типовість, яка може характеризуватися комплексними або одиничними показниками, що доповнюють один одного і відрізняються різним ступенем ймовірності.

2. Об'єктивність, яка не залежати від професіоналізму, компетентності; а також умов проведення дослідження спеціалістом (експертом).

3. Повторний огляд, що дає можливість при перевірках в інших лабораторіях, незалежно від суб'єктів, засобів і умов проведення ідентифікації отримати подібні або з невеликою різницею результати.

4. Складність фальсифікації товару за певними критеріями можуть бути гарантом надійності ідентифікації.

Ідентифікація є інструментом визначення фальсифікації.

Фальсифікація (від лат. *falsifico* — підробляю), та відповідно до ст. 1 Закону України «Про захист прав споживачів», «фальсифікована продукція – продукція, виготовлена з порушенням технології або неправомірним використанням знака для товарів та послуг, чи копіюванням форми, упаковки, зовнішнього оформлення, а так само неправомірним відтворенням товару іншої особи» [10].

Асортиментною фальсифікацією можливо вважати повну чи часткову заміну майна товарами іншого сорту, виду або найменування, при умові збереженості частини ідентифікаційних характеристик.

Якісна фальсифікація, це імітація товарів за допомогою харчових або нехарчових добавок, для поліпшення зовнішніх характеристик, в результаті чого інші споживчі властивості втрачаються, що призводить до зниження гатунку майна.

Вартісна фальсифікація, це введення споживача в оману шляхом продажу товарів низької якості за цінами високоякісних товарів. Цей вид фальсифікації присутній в кожному вищезазначеному виді.

Отже, ідентифікація товарів та виявлення фальсифікації є найважливішою метою судової товарознавчої експертизи, проведення кількісних і якісних оцінок основних характеристик товару під час його дослідження, а також процесів, що впливають на ці характеристики, але найчастіше не піддаються безпосередньому виміру і ґрунтуються на судженнях експертів.

Товарознавчі експертизи при визначенні фактів фальсифікації виробів повинні проводитися диференційовано з огляду на особливості окремих видів фальсифікації, зокрема інформаційної.

Ідентифікація товарів повинна мати характер комплексного дослідження, за якого найбільше значення мають типові критерії, які важко піддати фальсифікації.

Список використаних джерел

1. Дубініна А.А., Овчиннікова І.Ф., Дубініна С.О. та ін. Методи визначення фальсифікації товарів. Підручник. Київ: «Видавничий дім «Професіонал», 2010. 272 с.
2. Артюх Т.М., Григоренко І.В. Теоретичні основи товарознавства: навч. посібник. Київ: НУХТ, 2014. 263 с.
3. Петрова І. А., Петров С.О., Кричківська Л.В., Дубонос В.Л. Загальні методи визначення якості та безпеки споживчих товарів: навч.-практ. посібник. Харків: ФОП Крамаренко Ю.М., 2017. 233 с.
4. Вилкова С.А. Експертиза потребительських товарів: учебник. Москва: Дашков и Ко, 2007. 252 с.
5. Галун Л., Лисовская Д., Ловкис З. Теоретические основы товароведения и экспертиза: уч. пособие. Минск: ИВЦ Минфина, 2007. 352 с.
6. Павлова В.А., Титаренко Л.Д., Малигіна В.Д. Ідентифікація та фальсифікація продовольчих товарів: навч. посібник. Київ: ЦУЛ, 2006. 190 с.
7. Полікарпов І.С., Закусілов А.П. Ідентифікація товарів: підручник. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 344 с.
8. Полікарпов І.С., Шумський О.В. Товарна інформація: підручник. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 616 с.
9. Осипенко Н.І. Інформаційна фальсифікація товарів і комплексне інформаційне забезпечення як захист від неї: Вісник Львівської комерційної академії. Серія товарознавча. 2011. Вип. 12. С. 26–29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlca_2011_12_7.

10. Про захист прав споживачів: Закон України від 12 травня 1991р. № 1023-ХІІ / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text>.

Мазур Марина Іванівна,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
ННІ № 3 Національної академії внутрішніх
справ

Науковий керівник: Антонюк П. Є.,

професор кафедри криміналістики
та судової медицини Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ВИЯВЛЕННЯ І ВИЛУЧЕННЯ ЗАПАХОВИХ СЛІДІВ ЛЮДИНИ НА МІСЦІ ПОДІЇ

На місці вчинення кримінального правопорушення для правопорушника першочерговим завданням є знищення, маскування або приховування слідів. З метою введення слідства в оману правопорушник ретельно готується до свого діяння, аналізуючи можливе місце залишення своїх слідів та способи їх знищення. Однак запах людини залишається завжди, незалежно від бажання особи. Тому дослідження закономірностей утворення та функціонування запахових слідів є дуже актуальним, а розроблення наукових основ встановлення особи по слідах запаху сприяє ефективному та своєчасному розслідуванню кримінальних правопорушень.

Велике значення у криміналістичному дослідженні слідів запаху відіграє те, що кожна людина має тільки свій індивідуальний запах, що характеризується властивостями стійкості і відносної незмінності, завдяки чому ідентифікаційна значущість слідів запаху аналогічна слідам рук. Але на відміну від слідів рук, сліди запаху візуально не сприймаються людиною і, відповідно, не контролюється процес їх залишення та зберігання. Правопорушник також не сприймає свій запах, не контролює його, відповідно, не намагається його знищити. Також запахові сліди відрізняються від інших слідів тим, що вони невидимі, не мають певної зовнішньої форми, нестандартні за своїми властивостями, а прийом і засоби виявлення їх дуже специфічні [1].

Одорологія – галузь криміналістичної техніки, що вивчає природу і механізм утворення запахових слідів, засоби та методи їх збирання і використання під час розслідування кримінальних правопорушень. Як наукове вчення одорологія почала формуватися в 50-х роках ХХ століття в результаті розвитку молекулярної біології, хімії та інших природничих наук [4, с. 304].

В залежності від способів вилучення, аналізу та реєстрації запахової інформації виділяють біологічні (кінологічні) та

інструментальні методи дослідження для отримання криміналістично значущої інформації.

На початку зародження одорології багато хто з вчених-криміналістів дещо скептично сприймав можливість використання результатів одорологічних досліджень в процесі доказування у зв'язку з участю біологічних детекторів – спеціально підготовлених собак в ході дослідження запахових слідів. Наприклад, М.В. Салтевський зазначав, що дії собаки як інструмента дослідження в руках спеціаліста подібні до дії «чорної скриньки». Тобто наявний результат, але не маємо можливості отримати знання щодо механізму його одержання. Тому результати вибірки запахових слідів тривалий час використовувалися лише в оперативних і організаційних цілях.

З розвитком наукових знань щодо механізму утворення запахових слідів, закономірностей їх існування, а також розроблення науково обґрунтованих методик проведення одорологічних досліджень за участю собак, скептицизм щодо достовірності отриманих результатів розчинився та не викликає сумніву Наукою доведено, що результати дослідження запахових слідів як біологічними, так й інструментальними методами є достовірними, тому висновки експертів з одорологічних досліджень цілком можуть виступати джерелами доказів в кримінальному провадженні [2, с. 18].

Джерелами запаху на місці події є матеріальні об'єкти або їх частини, які пов'язані з діями правопорушника. Такими матеріальними об'єктами можуть бути:

1) відокремлені від тіла людини тверді і рідкі частки: шматочки тканини, волосся, кров, сперма, слина й інші виділення;

2) предмети, що знаходяться в постійному контакті з людиною: одяг, взуття, особисті речі;

3) об'єкти тимчасового контакту з тілом людини: знаряддя вчинення кримінального правопорушення, предмети праці і інструменти, які знаходилися в руках правопорушника [3].

При пошуку предметів на місці події, які несуть на собі запахову інформацію, необхідно пам'ятати, що відносно добре вбирають в себе та зберігають запахову інформацію м'які, пористі поверхні: тканини, дерево, папір, сніг, трава. Гірше вбирають та зберігають запахову інформацію гладкі поверхні: скло, асфальтове покриття, пластмас, металеві вироби, покриті лаком або поліровані поверхні.

Визначивши ймовірні місця знаходження запахових слідів, фахівець накриває сорбентом (стерильна марлева або фланелева серветка) кожне місце або предмет. Після цього тканина притискається фольгою, що скріплюється липкою стрічкою, і залишається на час, необхідний для вбирання запахового сліду. Але якщо на місці знаходження запаху можуть знаходитись і інші сліди, то в такому випадку накладення сорбенту і його притиснення здійснюються так, щоб не порушити ці сліди. Як правило, сорбент усмоктує запаховий

слід увесь час, поки триває огляд місця події. Після цього, видаливши фольгу, сорбент пінцетом обережно знімається з об'єкта і поміщається в банку, що герметично закривається (консервується) [5]. Наприклад, якщо на місці події правопорушник залишив плями рідкої крові, то зразки відбираються на 4–5 шарову серветку стерильного бинта, шляхом вмочування крові. Марля або одяг зі слідами крові повинні бути обов'язково просушені при кімнатній температурі, тому що кров, що загнила, не придатна для одорологічного дослідження.

В подальшому всі зібрані сліди, при наявності порівняльного матеріалу, направляються для проведення одорологічної експертизи для вирішення ідентифікаційних та неідентифікаційних завдань.

Крім того, використання спеціально підготовлених собак при огляді місця події та правильному виявленні місць знаходження запахових слідів дозволяє оперативно, «по гарячих слідах», проводити розшук та затримання осіб, причетних до вчинення кримінальних правопорушень.

Отже, одорологічні дослідження є одним з способів ідентифікації осіб, який сприяє швидкому та ефективному розслідуванню кримінальних правопорушень, розшуку правопорушників та осіб, зниклих безвісти. Запорукою успішного запровадження в практику боротьби з кримінально протиправною діяльністю сучасних напрацювань одорології є компетентні дії суб'єкта розслідування по виявленню до вилученню запахової інформації на місці події та розуміння важливості такої діяльності.

Список використаних джерел

1. Басай В.Д. Основи криміналістичної одорології: монографія. Івано-Франківськ : Вид-во Плай, 2002. 482 с.
2. Салтевский М.В. Использование запахových следов для раскрытия и расследования преступлений: [лекция]. Киев: НИ и РИО КВШ МВД СССР им. Ф.Э. Дзержинского, 1982. 52 с.
3. Гусева В.О. Використання результатів одорологічного дослідження як доказів у кримінальному провадженні [Електронний ресурс]. Право і безпека. № 3. 2015. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/353/HUSIEV_A.pdf?sequence=2&isAllowed=y.
4. Криміналістика: підручник / [В.В. Пяковський, Ю.М. Черноус, А.В. Самодін та ін.]; за заг. ред. В.В. Пяковського. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Філія вид-ва «Право», 2020. 752 с.
5. Кудра І.А. Одорологічне дослідження запахових слідів. Молодіжний науковий юридичний форум: [Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції до Дня науки, м. Київ, Національний авіаційний університет, 16–17 травня 2019 р.] Том 1. Тернопіль: Вектор. С. 305–307.

Максимчук Іван Миколайович,
ад'юнкт кафедри криміналістики та судової
медицини Національної академії внутрішніх
справ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ТА ЕКСПЕРТИЗИ ОТРУЙНИХ РЕЧОВИН

Ідентифікація, виявлення та вилучення отруйних речовин, починаючи з огляду місця події, залучення спеціаліста та під час призначення і проведення судової експертизи у ході досудового слідства є актуальною проблемою як для правоохоронних органів, так і для суспільства в цілому. А самий обіг отруйних речовин в Україні на теперішній час є, без перебільшення, прямою загрозою для національної безпеки. Більш детально обґрунтування такої позиції нами розглянуто у попередній публікації [1, с. 316–324].

Відповідно до теперішнього стану реагування на виявлення, вилучення та знешкодження отруйних речовин в Україні, ми змушені констатувати факт, що правоохоронна система до якісних дій за даним напрямком практично не готова.

Починаючи з огляду місця події, де може виникнути підозра щодо застосування (використання) отруйних речовин задля досягнення злочинної мети під час вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів, правоохоронці практично позбавлені можливості виявити та ідентифікувати їх з тієї причини, що в їхньому розпорядженні відсутня необхідна спеціальна техніка. Мова йде про виявлення небезпечних хімічних (отруйних) речовин, за допомогою або з використанням яких, як правило, вчиняються злочини що спрямовані на завдання шкоди життю та здоров'ю потенційної жертви.

Вдалим прикладом, на нашу думку, може бути застосування сполук талію або ртуті як в рідкому, так і в сипучому або газоподібному станах, для завдання шкоди здоров'ю чи вчинення вбивства людини або інших живих істот [2, с. 21–22]. Здебільшого такі злочини є латентними та ретельно маскуються особами, які їх вчиняють.

Щодо вивчення та дослідження питань шкідливості ртуті і, зокрема, її впливу на організм людини, вченими присвячено чимало праць, які заслуговують додаткової уваги як з боку правоохоронців так і представників експертних установ під час проведення експертних досліджень [3–7].

Для правоохоронних органів, які здійснюють досудове розслідування важливим та необхідним, у даному випадку, є виявлення та ідентифікація отруйної речовини саме на місці події та фіксація слідів її застосування, а також призначення і проведення у подальшому судової експертизи. Актуальним питанням при цьому залишається і особиста безпека учасників огляду місця події, т.я. алгоритм дій та стан матеріально-технічного забезпечення під час

виконання робіт, пов'язаних з отруйними речовинами, у правоохоронній сфері залишається не дослідженим та на вкрай низькому рівні.

Відповідно до відомих нормативно-правових актів, у даному випадку доцільним є призначення експертизи сильнотіючих і отруйних речовин, яка відноситься до такого підвиду криміналістичної експертизи, як експертиза матеріалів, речовин та виробів [8].

Актуальним питанням під час призначення та проведення такої експертизи є практична «несамостійність» та неспроможність державних експертних установ при виконанні такого виду експертизи. При дослідженні вказаної проблематики нами отримано відповіді від уповноважених експертних установ про неможливість проведення повноцінної експертизи отруйних речовин у зв'язку з відсутністю технічних можливостей та атестованих судових експертів за спеціальністю «Дослідження сильнотіючих і отруйних речовин» [9–15].

Слідчому або прокурору під час призначення такої експертизи, зокрема, з метою подальшого використання її результатів під час організації і проведення слідчих, у т.ч. і негласних слідчих (розшукових) дій, вкрай важливим є отримати відповідь на питання щодо хімічного складу отруйної речовини, її сполук. Якісна відповідь на дане питання беззаперечно звузить коло пошуку підозрюваних осіб, т.я. у разі повноцінного позитивного проведення експертизи, а саме встановлення всіх родових ознак отруйної речовини, її сполук, з'явиться можливість встановлення джерела походження та збільшиться ймовірність виявлення осіб, які причетні до несанкціонованого доступу (вкрадення) отруйної речовини.

При цьому, основна проблема полягає у неможливості експертів не лише при визначенні та ідентифікації сполук отруйної речовини, а й під час визначення конкретизованої назви, що являється вкрай важливим та визначальним фактором для органів досудового слідства при встановленні джерела походження та сфери застосування такої речовини.

Окремим питанням актуальності та особливості проведення експертизи отруйних речовин, пропонується виділити «експертизу бойових отруйних речовин», яка в останні роки, у зв'язку зі стрімким розвитком суспільно-політичної ситуації не лише в Україні, а й у світі, набуває особливого значення. Мається на увазі несанкціоноване застосування заборонених хімічних бойових отруйних речовин, серед яких речовина типу «Новачок» та інші, маловідомі та недосліджені у частині наслідків їх впливу на живі організми речовини.

У зв'язку з цим, нами пропонується зосередити увагу уповноважених відомств, вчених та фахівців у галузі «судової експертології» саме на якості та повноцінності проведення експертизи отруйних речовин, яка принципово відрізняється від інших підвидів експертиз матеріалів, речовин та виробів, а саме: розділити експертизу

сильнодіючих і отруйних речовин на окремі підвиди, тобто окремо встановити експертизу сильнодіючих речовин, яка більш відноситься до лікарських засобів та окремо встановити експертизу отруйних речовин, які використовуються, здебільшого, за своїм призначенням, у промисловості та повинні підлягати особливому суворому контролю з боку держави; додатково визнати такий підвид, як експертиза бойових отруйних речовин, які несанкціоновано застосовуються під час вчинення злочинів та за своїм складом не призначені для використання з іншою метою.

Список використаних джерел

1. Максимчук І.М. Отруйні речовини як елемент криміналістичної характеристики окремих кримінальних правопорушень. Науковий вісник публічного та приватного права: Збірник наукових праць. Випуск 4. Т. 1. К.: Науково-дослідний інститут публічного права, 2019. 332 с.

2. Комаха В.О., Іоржев Ю.Б., Стрілець Г.О. Тактичні особливості проведення слідчого огляду: Монографія; за заг. ред. Комахи В.О. Ізмаїл, 2006. 210 с.

3. Зербино Д.Д. Экологическая патология: проблема превентивной медицины. Концепция первичной профилактики. Часть 10. Болезни, вызываемые тяжелыми металлами. Ртутная болезнь. Мистецтво лікування. 2010. № 6. С. 80–84.

4. Андрусишина І.М., Демченко В.Ф., Лампека О.Г., Голуб І.О. Інформативна значимість визначення важких металів у біологічних середовищах людини при оцінці їх канцерогенної дії. Актуальні питання гігієни та екологічної безпеки в Україні: матеріали наук.-практ. конф. Київ, 2008. С. 119–120.

5. Короленко Т.К., Краснокутская Л.М. Особенности кардиотоксического действия соединений тяжелых металлов – свинца, ртути и марганца – с учетом возрастных реакций организма. Актуальні проблеми транспортної медицини (додаток до журналу). 2010. № 3 (21). С. 70–71.

6. Трахтенберг И.М. Токсикология, химия, судебная медицина: из летописи прошлого к реалиям настоящего. Современные проблемы токсикологии. 2010. № 1. С. 96–108.

7. Трахтенберг И.М. Проблема ртутной опасности и ее предупреждение. Ліки України. 2009. № 5 (131). С. 76–82.

8. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>.

9. Лист Дніпропетровського науково-дослідного інституту судових експертиз № М-31/09-02/04/20 від 15.05.2020.

10. Лист Донецького науково-дослідного інституту судових експертиз № 224/07-45 від 14.05.2020.

11. Лист Львівського науково-дослідного інституту судових експертиз № 2168/02/1349-02-2020 від 07.05.2020.

12. Лист Полтавського відділення Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса № 478/19-22/2020 від 05.05.2020.

13. Лист Херсонського відділення Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз № 09-25/М-1-вих. від 08.05.2020.

14. Лист Волинського відділення Львівського науково-дослідного інституту судових експертиз № 477-12-20 від 05.05.2020.

15. Лист Чернігівського відділення Київського науково-дослідного інституту судових експертиз № 24/10-16/738-20 від 05.05.2020.

Малярчук Оксана Миколаївна,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
ННІ № 2 Національної академії внутрішніх
справ

Науковий керівник: Приходько Ю. П.,
доцент кафедри криміналістичного
забезпечення та судових експертиз ННІ № 2
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

МОЖЛИВОСТІ СУЧАСНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ СУДОВО-БАЛІСТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Криміналістичне дослідження зброї в широкому розумінні спрямоване на виявлення, фіксацію, дослідження слідів вчинення кримінального правопорушення. Застосування вогнепальної зброї при вчиненні кримінального правопорушення призводить до появи численних слідів на місці події, що в подальшому розслідуванні допомагають правоохоронним органам дійти до істини та покарати винних. Значну роль у розслідуванні кримінальних правопорушень, особливо вбивств, терористичних актів, військових злочинів та інших, відіграє судово-балістична експертиза. Це зумовлено тим, що на сьогоднішній день в Україні вогнепальна зброя стала більш доступною для звичайних громадян через нестабільну політичну ситуацію, воєнний конфлікт на сході країни.

Нині судова балістика сформувалась як галузь науки криміналістики, вона має свій предмет, методи, завдання, об'єкти дослідження.

Судова балістика – це галузь криміналістичної техніки, що вивчає ручну вогнепальну зброю, бойові припаси, їх складові частини та елементи, сліди їх дії, а також закономірності відображення та

отримання інформації про такі об'єкти, та розробляє на цій основі прийоми, методи і засоби збирання та дослідження вогнепальної зброї, бойових припасів і слідів їх застосування з метою розслідування та попередження кримінальних правопорушень.

На основі галузі криміналістичної техніки балістики, сформувався ще один напрям судових експертиз – судово-балістична експертиза, що допомагає правоохоронним органам в розслідуванні кримінальних правопорушень пов'язаних з використанням вогнепальної зброї та боєприпасів до неї. Вивченням питань, пов'язаних з проведенням судово-балістичних експертиз, займалися такі дослідники, як В.В. Арешонков, В. Є. Бергер, В. Ю. Владимиров, Б. М. Єрмоленко, М. М. Зюскін, А.В. Кофанов, Б. М. Комаринець, Ю. М. Кубицький, С. Д. Кустанович, В. Н. Ладін, В. С. Мітричев, В. М. Плескачевський, Г. А. Самсонов, І. О. Сапожніков, Є. М. Тіхонов, В. Ф. Черваков та ін.

Судово-балістична експертиза призначається для вирішення значного кола питань ідентифікаційного, класифікаційного, ситуаційного та діагностичного характеру, пов'язаних із дослідженням вогнепальної зброї, бойових припасів, слідів пострілу, які можуть бути виявлені на самій зброї чи елементах патронів, на пошкоджених перешкодах, потерпілому або особі, яка стріляла.

Судово-балістична експертиза – це дослідження вогнепальної зброї, боєприпасів і слідів пострілу, здійснюване особами (експертами), що мають спеціальні знання в галузі судової балістики та були залучені для проведення дослідження об'єктів балістичного походження.

До основних завдань досліджень вогнепальної зброї та бойових припасів до неї належать:

- установлення належності об'єктів до вогнепальної зброї або конструктивно подібних до неї стріляючих виробів;

- установлення належності об'єктів до боєприпасів вогнепальної стрілецької зброї або конструктивно подібних до них виробів;

- визначення виду, системи (моделі) та калібру вогнепальної зброї та боєприпасів до неї, а також конструктивно подібних до них виробів;

- визначення стану (справності) зброї, боєприпасів до неї та придатності їх до стрільби;

- установлення способу виготовлення або факту переробки вогнепальної зброї, боєприпасів до неї та конструктивно подібних до них виробів;

- встановлення належності об'єктів до частин (деталей) вогнепальної зброї тощо.

Об'єктами досліджень судово-балістичної експертизи є вогнепальна зброя та подібні до неї стріляючі пристрої з ураженням цілі за рахунок кінетичної енергії стріляного снаряда як фізичного тіла, а також бойові припаси до вогнепальної зброї. Якщо конкретизувати та розглянути питання об'єктів судово-балістичної

експертизи більш детально, то їх слід поділити на дві великі групи: основні та додаткові.

Тож, аналізуючи все вищезазначене, можна ще раз наголосити на тому, що судово-балістична експертиза є досить важливим та інформаційним дослідженням, що призначається для вирішення широкого кола питань кримінальних проваджень. Саме завдяки балістичній експертизі щодня розкриваються сотні правопорушень, а злочинці несуть покарання відповідно до чинного кримінального законодавства.

Список використаних джерел

1. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-ХІІ.
2. Криміналістика: підручник / за заг. ред. В. В. Пяковського. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Філія вид-ва «Право», 2020. С. 304–318.
3. Салтевский М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник. К.: Кондор, 2005. 588 с.
4. Криміналістична техніка: підручник / А.В. Кофанов, О.Л. Кобилянський, О.С. Кофанова, О.В. Літвінова та ін. Книга перша. Київ: КИЙ, 2006. 456 с.
5. Кофанов А.В., Кобилянський О.Л., Арешонков В.В. Судово-балістичні дослідження. К.: УкрДГРІ, 2015. 278 с.

Мамедова Лейла Шахмарізна,

аспірант кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ

ФОРМУВАННЯ ОКРЕМОЇ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ КІБЕРЗЛОЧИНІВ

Сьогодні однією із основних проблем у світі є стрімке та постійне зростання рівня кіберзлочинності. Сучасні тенденції розвитку інформаційних і телекомунікаційних технологій не тільки покращують та поліпшують якість повсякденного життя людини, але й створюють сприятливі умови для вчинення кіберзлочинів.

Дослідження Команди реагування на інциденти з безпеки в лабораторіях F5(F5 Labs Security Incident Response Team) показує значне збільшення кібератак під час пандемії COVID-19, зокрема зросла кількість атак на комп'ютерні системи з наміром зробити комп'ютерні ресурси недоступними для користувачів [1].

Міжнародний розробник антивірусного програмного забезпечення, експерт в області кіберзахисту – компанія ESET оприлюднила основні тенденції поширення Інтернет-загроз за третій квартал 2020 року. У звіті компанії ESET зазначено, що кількість спроб атак на протокол віддаленого робочого столу (Remote Desktop

Protocol) зросла на 140 % у порівнянні з попереднім кварталом, адже, кількість інфікованих COVID-19 постійно зростає, а більшість компаній в усьому світі продовжують працювати у віддаленому режимі [2].

Для ефективного розкриття, розслідування та попередження кіберзлочинів необхідно розробити та узагальнити окрему методику їх розслідування (так звану позавидову (міжвидову) методику), оскільки якість та дієвість роботи працівників правоохоронних органів залежить насамперед від їх рівня професійної підготовки у профільних навчальних закладах (отримання вищої освіти, підвищення кваліфікації тощо).

Методика розслідування злочинів може розглядатися у двох напрямках – практичному й теоретичному – методика розслідування злочинів виявляє своє призначення, сприяючи розробці наукових рекомендацій і запровадженню їх у практику розслідування злочинів [3].

Аналізуючи підходи до розуміння сутності криміналістичної методики як розділу науки криміналістики необхідно звернути увагу на позицію І.Ф. Герасимова, який зауважує, що методика розслідування окремих видів і груп злочинів є структурною частиною криміналістики, у якій на підстав і загальних принципів положень розглядаються методи та засоби, які застосовуються під час розслідування конкретних видів злочинів з урахуванням їх криміналістичної характеристики і типових слідчих ситуацій [4, с. 325].

Окрема криміналістична методика – це система наукових положень та розроблених на їх основі практичних рекомендацій, що покликані сприяти підвищенню ефективності розслідування, розкриття та профілактики злочинів певної групи, виду [5, с. 17].

У літературі висловлювалася думка про те, що методика розслідування окремих видів злочинів розробляється тільки на підставі криміналістичної класифікації злочинів [6, с. 62]. Однак більш доречним є положення про те, що криміналістична класифікація злочинів будується на основі поєднання кримінально-правових та криміналістичних критеріїв. В основі такої класифікації злочинів за класами, групами, підгрупами, видами та різновидами мають бути перш за все кримінально-правові ознаки [3]. Відповідно до криміналістичних критеріїв злочину виокремлюють групи окремих криміналістичних методик: а) за особою злочинця; б) за часом учинення злочину; в) за місцем учинення злочину; г) за особою потерпілого [6, с. 63].

Незважаючи на доволі різні підходи до визначення класифікації криміналістичних методик, все ж таки можна погодитися з тим, що на сьогодні найбільш усталеною є чотирирівнева класифікація, яка виділяє наступні рівні: видові криміналістичні методики; внутрішньовидові криміналістичні методики; міжвидові (або групові,

комплексні) криміналістичні методики розслідування злочинів; позазавидові криміналістичні методики [7, с. 426–427].

Запропонована класифікація дозволяє не тільки чітко розподілити криміналістичні методики за ступенем узагальнення, рівнем конкретизації окремих методичних рекомендацій, а й визначити різні підходи до технології їх утворення [8, с. 185].

Крім того, обов'язковою умовою успішного формування нових і модернізації наявних криміналістичних методичних рекомендацій є визначення концептуальних підходів стосовно технології створення самих методик [7, с. 426].

У науці криміналістиці вченими вже розроблені окремі методики розслідування злочинів, передбачених розділом XVI Кримінального кодексу України (зазвичай вченими-криміналістами використовуються такі назви методик розслідування зазначеної категорії злочинів як «Розслідування злочинів у сфері використання ЕОМ (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку», «Особливості розслідування злочинів у сфері використання комп'ютерних технологій» або «Розслідування комп'ютерних злочинів»), проте сформовано методичні рекомендації лише для частини злочинів, які можна віднести до кіберзлочинів.

З урахуванням вищезазначеного доцільно виділити окрему методику розслідування кіберзлочинів на основі загальних положень криміналістичної методики, аналізу потреб судово-слідчої практики та міжнародного досвіду, а також з метою підвищення ефективності досудового розслідування зазначеної категорії злочинів.

Для цього необхідно виокремити сучасні наукові положення криміналістики, що використовуються під час розслідування кіберзлочинів; розробити класифікацію кіберзлочинів; конкретизувати способи їх використання під час досудового розслідування; дослідити та запропонувати науково-практичні рекомендації розслідування кіберзлочинів, які в подальшому можуть бути використані як в навчальному процесі, так і в практичній діяльності суб'єктів кримінального провадження.

Список використаних джерел

1. COVID-19 SparksBigDDoSandPasswordLoginAttackSurge.
URL: <https://itsupplychain.com/covid-19-sparks-big-ddos-and-password-login-attack-surge/>(дата звернення: 30.10.2020).

2. Рейтинг Інтернет-загроз: кількість атак на RDP активно зростає.URL: <https://eset.ua/ua/news/view/840/rejting-internet-ugroz-kolichestvo-atak-na-rdp-aktivno-rastet>(дата звернення: 30.10.2020).

3. Шепітько В.Ю. Криміналістика: підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти. 2 вид., переробл. і допов. Київ, 2004. 728 с. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/1_DISK1/KRIM/html/content.htm(дата звернення: 29.10.2020).

4. Герасимов И.Ф., Драпкина Л.Я. Криминалистика: учебник. Москва: Высш. шк., 1994. 528 с.

5. Бишивець О.В., Погорецький М.А., Сергеева Д.Б. та ін. Розслідування окремих видів злочинів: навч. посібник. Київ: Алерта, 2015. 536 с.

6. Малюга В. Структура методики розслідування окремих видів злочинів і місце в ній взаємодії слідчого. Підприємництво, господарство і право. 2015. № 8. С. 61–65. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2015_8_15 (дата звернення: 29.10.2020).

7. Пяковський В.В., Черноус Ю.М., Іщенко А.В., Алексеев О.О. та ін. Криміналістика: підручник. Київ : «Центр учбової літератури», 2015. 544 с.

Марков Михайло Миколайович,

професор кафедри оперативно-розшукової діяльності Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

Тишкевич Анастасія Іванівна,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра Національної академії внутрішніх справ

ТАКТИКА РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, УЧИНЕНИХ ОРГАНІЗОВАНИМИ ГРУПАМИ

Організована злочинність, як і злочинність взагалі, завжди займала одне з перших місць серед найбільш гострих проблем, що непокоїть суспільство.

Під організованою злочинністю слід розуміти негативне соціальне явище, що має цілеспрямований, стійкий, системний та планомірний характер і характеризується сукупністю суспільно-небезпечних та взаємозалежних організованих злочинних угруповань, які функціонують тривалий час на певній території з метою отримання значних злочинних прибутків [1, с. 20].

Визначаючи тактичні прийоми щодо провадження слідчих (розшукових) дій, спрямованих на розслідування злочинів, вчинених організованими злочинними угрупованнями, необхідно: 1) вивчити функціональну й психологічну структуру злочинної групи: міжособистісні взаємини; особисті якості виявлених членів; поведінку підозрюваних у період розслідування; 2) вжити заходів щодо одержання додаткової інформації для побудови криміналістичної моделі особистості лідера (організатора) за допомогою: висування й перевірки слідчих версій; урахування інформації, що відобразилася в композиційних портретах, пошукових орієнтуваннях, документах, що містять відомості про членів організованих злочинних структур; 3) зібрати докази для обвинувачення в організаторській діяльності, а саме: про організаторсько-управлінські функції; про пошук учасників, розподіл ролей; про характер розпоряджень, вимог, порад під час підготовки до вчинення злочинів, розподіл доходів; про створення системи протидії правоохоронним органам та ін.; 4) під час

проведення слідчих (розшукових) дій використовувати: суперечності у свідченнях співучасників; різний обсяг відомостей, що повідомляються за приводу тих самих обставин; наявність у групі конфліктів для одержання правдивих свідчень; прийом компрометації організатора в очах членів злочинної групи тощо [2, с. 518].

Тактика розслідування злочинів, вчинених організованими злочинними групами, ґрунтується на криміналістичній характеристиці і до уваги беруться такі обставини: у групі доступні такі способи вчинення злочинів, які не може використати злочинець-одинак; члени організованої групи психологічно підтримують один одного, відтак кожен почуває себе у групі впевненіше, а це, своєю чергою, зумовлює відомий феномен – рішення, що ухвалюється колективно, відчайдушніші порівняно з індивідуальними, бо відповідальність за наслідки несе не одна людина – вона розподіляється між усіма членами групи; злочинну діяльність групи може бути легко розширено і у часі (не обов'язково усі члени групи діють одночасно), і у просторі (члени групи мають можливість діяти самостійно у різних місцях); в організованій групі зростає можливість приховувати вчинені злочини та їхні сліди, захист її членів від правоохоронних органів, а також надання допомоги заарештованим співучасникам і членам їх сімей.

Як показує слідча практика, допит є основним засобом отримання доказової інформації.

Необхідно відзначити, що окрема група тактичних прийомів допиту належить до слідчих хитрощів, у той самий час навряд чи можна це вважати правильним визначенням. Тут присутній тактичний прийом допиту, в якому домінує психологічний аспект. Найчастіше до таких прийомів зараховують «використання чинника несподіваності», «непрямої допит», «створення у допитуваного перебільшеного уявлення про обізнаність слідчого».

У розслідуванні злочинів, які вчиняють організовані злочинні групи, важливе місце посідає обшук, що сприяє виявленню доказової та орієнтувальної інформації. У процесі обшуку триває пошук схованих об'єктів (зброя злочину, речових доказів, трупів та ін.). Відповідно до ст. 234 КПК України, обшук здійснюється у випадках, коли є достатні підстави вважати, що зброя злочину, речі й цінності, здобуті злочинним шляхом, а також інші предмети та документи, які мають значення для встановлення істини у провадженні чи забезпеченні цивільного позову, знаходяться у певному приміщенні або місці чи в конкретній особі. Так, наприклад, тактичні прийоми і рекомендації покликані забезпечити як найповніше і найефективніше застосування у процесі розслідування кримінальних проваджень прийомів і засобів криміналістичної техніки [2, с. 520].

Роблячи висновки важливо зазначити, що розслідування злочинів, вчинених організованими злочинними групами, передбачає застосування слідчих(розшукових) дій у певному комплексному взаємозв'язку, що дає змогу виконувати необхідні завдання

розслідування зазначених злочинів. Розслідування має здійснюватися на основі складеного плану з передбаченням послідовності проведення слідчих (розшукових) дій з визначенням тактики проведення допиту основних фігурантів (лідерів, організаторів, виконавців) та обшуків.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України. 2013, № 9–10, № 11–12, № 13, ст. 88.

2. Гула Л.Ф. Використання тактичних прийомів у розслідуванні злочинів, вчинених організованими злочинними групами. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки». Львів, 2016. С. 515–522.

3. Мінка П.Я., Чаплинський К.О. Тактика розслідування злочинів, вчинених організованими групами та злочинними організаціями: навч. посіб. Дніпропетровськ, 2007. 223 с.

Мировська Анна Всеволодівна,

професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ІНСПЕКТОРА-КРИМІНАЛІСТА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

На тлі реформування правоохоронної системи України відбуваються зміни як у законодавчій сфері, так і безпосередньо в структурі органів внутрішніх справ. Тому цілком закономірно, що в законодавстві залишаються певні прогалини: прийняті нормативні акти не відповідають чинним, або, навпаки, необхідний акт ще не прийнято, а підрозділ чи посаду вже створено.

З набранням чинності Закону України «Про Національну поліцію»[1] працівники міліції, які пройшли переатестацію, почали адаптуватися до служби в реформованій структурі МВС України або новостворених підрозділах поліції. З метою забезпечення дотримання вимог Кримінального процесуального кодексу України (далі КПК) щодо належного забезпечення слідчих (розшукових) дій наказом МВС України від 19.08.2015 р. № 993 «Про внесення змін до наказу МВС від 17 грудня 2009 року № 530дск» у структурі слідчих відділів (відділень) поліції створено сектори техніко-криміналістичного забезпечення слідчих (розшукових) дій. Для забезпечення техніко-криміналістичного супроводження досудового розслідування введено посади поліцейських: начальника сектору (для відділу), старшого інспектора-криміналіста, інспектора-криміналіста, техніко-криміналіста. З огляду на це виникла потреба упорядкувати процедуру їх залучення до слідчих (розшукових) дій як спеціалістів.

Наказом МВС від 03.11.2015 № 1339 «Про затвердження Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події» пунктом 3 розділу 1 визначено: спеціалісти – інспектори-криміналісти, старші інспектори-криміналісти, техніки-криміналісти, а в разі утворення секторів техніко-криміналістичного забезпечення слідчих дій – керівники зазначених секторів, які входять до структури відповідних органів досудового розслідування (далі – інспектори-криміналісти), та працівники Експертної служби МВС у складі спеціалізованої пересувної лабораторії, які володіють спеціальними знаннями та можуть надавати консультації під час досудового розслідування з питань, що потребують спеціальних знань і навичок та залучені як спеціалісти для надання безпосередньої технічної допомоги сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування[2].

Наказом МВС України від 06.07.2017 № 570 «Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України» зокрема визначено, що інспектор-криміналіст (технік-криміналіст) у кримінальному провадженні – особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і як спеціаліст бере участь у проведенні слідчих (розшукових) дій та надає практичну допомогу слідчим в організації їх проведення.

Інспектор-криміналіст (технік-криміналіст) у своїй діяльності безпосередньо підпорядковується та підзвітний начальникові слідчого підрозділу.

Також визначено основні функції інспектора-криміналіста (техніка-криміналіста), зокрема:

1) надає під час досудового розслідування консультації слідчому з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок;

2) з використанням спеціальних знань та навичок, науково-технічних засобів і спеціального обладнання проводить вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складає плани і схеми, виготовляє графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей, забезпечує оформлення фото-, звуко- та відеоматеріалів після завершення слідчих (розшукових) дій;

3) виявляє, фіксує, здійснює вилучення та пакування матеріальних об'єктів, які несуть на собі слідову інформацію вчиненого правопорушення;

4) проводить експрес-аналіз за зовнішніми характеристиками вилучених об'єктів (без надання письмового висновку), звертає увагу

слідчого на фактичні дані, що мають значення для розслідування обставин кримінального правопорушення;

5) є відповідальним за якісну фіксацію всієї слідчої інформації, повноту відображених даних у протоколі огляду та схемі (плані) до нього;

б) надає пояснення слідчому та учасникам слідчих (розшукових) дій з приводу застосування криміналістичної техніки, умов виявлення слідів та інших обставин, які потребують роз'яснення [3].

Таким чином, в зазначених вище нормативних документах інспектори-криміналісти та техніки-криміналісти виконують функції спеціалістів при проведенні слідчих (розшукових) дій і на яких покладаються певні обов'язки, які визначені в ч. 5 ст. КПК України, наказі МВС України від 06.07.2017 №570 «Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України», Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, затвердженій наказом МВС України від 07.07.2017 р. № 575, Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події затвердженій наказом МВС України від 03.11.2015 № 1339 та іншими відомчими нормативними актами.

Однак, перелік обов'язків в зазначених нормативних документах не розділяє обов'язки інспектора-криміналіста та техника-криміналіста і не визначає їхніх кваліфікаційних ознак, хоча інспектор-криміналіст має повну вищу освіту, а техник-криміналіст середню спеціальну.

Аналізуючи класифікатор професій України за кодом 2423 визначено назву посади – спеціаліст – криміналіст [4], а посади інспектор-криміналіст та техник-криміналіст взагалі не передбачено.

Станом на сьогоднішній день це питання в деякій мірі вирішується. Так постановою Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2020 року №865 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 11 листопада 2015 р. № 988» встановлені посади спеціаліста-криміналіста. Однак посада техника-криміналіста залишилась поза увагою. Інші нормативні документи, які б урегулювали дане питання також відсутні [5].

Загалом розділ 2 класифікатора вміщує професії, що передбачають високий рівень знань у галузі фізичних, математичних, технічних, біологічних, агрономічних, медичних чи гуманітарних наук. Професійні завдання полягають у збільшенні існуючого фонду (обсягу) знань, застосуванні певних концепцій, теорій та методів для розв'язання певних проблем чи в систематизованому викладенні

відповідних дисциплін у повному обсязі. До цього розділу належать професії, що вимагають від працівника (з урахуванням кола та складності певних професійних завдань та обов'язків) кваліфікації за: дипломом про повну вищу освіту, що відповідає рівню спеціаліста, магістра; дипломом про присудження наукового ступеня кандидата наук тощо.

На нашу думку це досить високі вимоги для виконання завдань, що можуть бути покладені на техніка – криміналіста. З урахуванням тенденції зміни назви посади (від технічного працівника у складі оперативних підрозділів до інспекторів – спеціалістів та ін.) настає час коли потрібно раз і назавжди визначитись із правовим статусом посади працівників поліції, що забезпечують техніко-криміналістичне забезпечення слідчих (розшукових) дій та місцем їх у кримінальному процесі. Адже, залучення спеціалістів (у контексті пошуку та фіксації джерел інформації про правопорушення) – це не лише доцільна форма застосування спеціальних знань і технічних засобів під час проведення слідчих (розшукових) дій, але й гарантія якісного та ефективного виконання слідчим усього спектра своїх професійних обов'язків в конкретних умовах.

Список використаних джерел

1. Про Національну поліцію: Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/580-19>. (Дата звернення 02.11.2020 р.).

2. Про затвердження Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події: Наказ МВС України від 03 лист.2015 р. № 1339 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15>.(Дата звернення 02.11.2020 р.).

3. Про організацію діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України: Наказ МВС України від 6 лип. 2017 р. № 570. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17>. (Дата звернення 02.11.2020 р.)

4. Класифікатор професій: Наказ державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 27 лип. 2010р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va327609-10>. (Дата звернення 02.11.2020 р.)

5. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 11 листопада 2015 р. № 988: Постанова Кабінету Міністрів від 23 вер. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/865-2020-%D0%BF>.(Дата звернення 02.11.2020 р.).

Моргун Надія Сергіївна,

професор кафедри економічної безпеки та фінансових розслідувань Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук;

Моргун Аліна Дмитрівна,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра ННІЗДН Національної академії внутрішніх справ

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ЗАВОЛОДІННЯ ТРАНСПОРТНИМ ЗАСОБОМ

На сучасному етапі розвитку суспільства результати протидії злочинності безпосередньо залежать від застосування досягнень науки й техніки в практиці розкриття та розслідування кримінальних правопорушень. Провідну роль у цьому відіграють спеціальні знання.

За сучасною юридичною доктриною спеціальні знання – це незагальновідомі знання, що не мають масового поширення та якими володіє обмежене коло фахівців (фахівець – загальне поняття для позначення особи, яка володіє спеціальними знаннями), тому застосування спеціальних знань у досудовому розслідуванні ґрунтується, насамперед, на залученні до процесу розслідування спеціаліста й експерта, тобто осіб, які володіють такими спеціальними знаннями та навичками [1, с. 210].

В. М. Галкін визначає спеціальні пізнання як знання, набуті в результаті фахової освіти чи професійного досвіду [2, с. 8].

На думку Г. М. Надгорного, спеціальними знаннями є знання, що отримані в результаті професійної підготовки з наукових, інженерних, виробничих спеціальностей, а також інші загальновідомі знання, необхідні для вирішення питань у справі [3, с. 42]. Такий підхід до розуміння терміна «спеціальні пізнання» також не розкриває повною мірою його змісту, оскільки в ньому не йдеться про галузі, в яких вони застосовуються, і про відмінність цих знань від усіх інших.

Як зауважує А. А. Ейсман, спеціальні знання – це знання не загальновідомі, не загальнодоступні, такі, що не мають масового поширення; іншими словами, це знання, якими володіє обмежене коло спеціалістів, причому очевидно, що глибокі знання в галузі, наприклад фізики, є у зазначеному значенні спеціальними для біолога [4, с. 91].

З використанням спеціальних знань у кримінальному провадженні за фактами незаконного заволодіння транспортом деякі вчені пов'язують загалом застосування науково-технічних і техніко-криміналістичних засобів На думку П. С. Елькінда, науково-технічні засоби мають нормативне закріплення у формі дозволу на їхнє застосування; про це свідчить відсутність заборони їх використання нормами права [5, с. 113]. Як зазначає С. С. Алексеев, загальна

заборона поширюється на діяльність службових осіб й органів, наділених державно-владними повноваженнями, до яких, безумовно, належать особи, які здійснюють кримінальне провадження [6, с. 47]. Тому суб'єкти кримінального провадження вправі застосовувати лише ті науково-технічні засоби, що прямо передбачені в законі або дозволені ним.

У законі не закріплені техніко-криміналістичні засоби, а тому, на нашу думку, їх можна застосовувати, якщо це не суперечить йому. Проте пряме відображення таких засобів у законодавстві не є обов'язковою умовою використання в кримінальному процесі всіх техніко-криміналістичних засобів.

У науковій літературі немає однозначного вирішення питання щодо форм використання спеціальних знань у процесі розслідування незаконного заволодіння транспортним засобом. Ми підтримуємо думки деяких авторів, які до основних форм застосування спеціальних знань і технічних засобів у межах розслідування аналогічних злочинів відносять: 1) безпосереднє використання суб'єктом кримінально-процесуальної діяльності при виконанні своїх процесуальних функцій щодо збирання, дослідження й оцінки доказів; 2) участь спеціалістів при провадженні слідчих дій; 3) призначення і провадження судових експертиз [7, с. 50–51].

У кримінальних провадженнях щодо незаконного заволодіння транспортом основними завданнями застосування спеціальних знань є повне, усебічне дослідження доказів, виявлених у процесі проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій: надання консультацій та безпосередньої технічної допомоги (ст. 71 КПК України), витребування та отримання висновків ревізій та актів перевірок (ч. 2 ст. 93 КПК України), призначення експертиз (ст. 242 КПК України).

Потреба в допомозі спеціаліста-консультанта виникає на початковому етапі розслідування, коли слідчому необхідно одержати консультацію з транспортних категорій, транспортного механізму, транспортної оцінки, дослідженні підроблених документів на автотransпортні засоби.

Судова експертиза – це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового та судового слідства (ст. 1 Закону України «Про судову експертизу»). Сутність експертизи полягає у проведенні досвідченою особою (експертом) за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду, на основі його спеціальних пізнань самостійного дослідження, необхідного для з'ясування обставин, які мають значення для кримінального провадження, що відображено у висновку експерта. Такий висновок вважається окремим процесуальним джерелом доказів (ч. 2 ст. 84, ст. 101, 102 КПК України).

Під час розслідування незаконного заволодіння транспортним засобом може бути призначено ряд експертиз: портретну, технічну, дактилоскопічну, фоноскопічну, автотоварознавчу, трасологічну. Перелічені види експертиз, які можуть призначатись у таких кримінальних провадженнях, не є вичерпними. Ми згодні з класифікацією, наданою С.С. Петровим. Проведений ним аналіз слідчої практики показав, що у кримінальних провадженнях про незаконне заволодіння транспортними засобами, найпоширеніші види судових експертиз можна умовно об'єднати у такі групи: 1. Експертизи, що вирішують питання, пов'язані з визначенням характеру події, яка мала місце (пожежно-технічна та інші); 2. Експертизи, що пояснюють механізм певної події та вирішують ідентифікаційні завдання (дактилоскопічна, експертиза слідів взуття, експертиза знарядь та інструментів, експертиза слідів транспортних засобів); 3. Експертизи, що вирішують питання, пов'язані з предметом злочинного посягання (судово-автотехнічна); 4. Експертизи, пов'язані з дослідженням документів (почеркознавча, техніко-криміналістична експертиза документів) [8, с. 149–151].

Отже, основними формами використання спеціальних знань у кримінальних провадженнях щодо незаконного заволодіння транспортним засобом є отримання консультації від спеціаліста щодо питань, які потребують спеціальних знань; призначення судових експертиз; участь спеціаліста під час проведення слідчих (розшукових) дій.

Список використаних джерел

1. Гора І. В. Проблеми використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві України. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2013. № 1. С. 209–214.
2. Галкин В. М. Средства доказывания в советском уголовном процессе. Москва: ВНИИСЭ. 1968. Ч. 2. С. 8–15. 68 с.
3. Надгорный Г. М. Гносеологические аспекты понятия «специальные знания» Криминалистика и судебная экспертиза. Киев: Вышш. шк., 1980. Вып. 21. С. 35–43.
4. Эйсмэн А. А. Заключение эксперта. Структура и научное обоснование. Москва: Юрид. лит., 1967. 147 с.
5. Элькин П. С. Цели и средства их достижения в советском уголовном процессе: учеб. пособие. Ленинград: Изд-во Ленингр. гос. ун-та, 1976. 143 с.
6. Алексеев С. С. Общие дозволения и общие запреты в советском праве: учеб. пособие. Москва: Юрид. лит., 1989. 288 с.
7. Лисиченко В. К., Циркаль В. В. Использование специальных знаний в следственной и судебной практике: учеб. пособие. Киев: КГУ, 1987. 100 с.
8. Петров С. С. Розслідування незаконного заволодіння автотранспортними засобами : дис...канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2009. 243 с.

Нагайник Тарас Григорович,
старший викладач кафедри криміналістики
та судової медицини Національної академії
внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТА ІННОВАЦІЙНІ РІШЕННЯ У ВИКЛАДАННІ СУДОВОЇ МЕДИЦИНИ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ МВС УКРАЇНИ

Судова медицина – галузь медичної науки, що вивчає питання медичного, біологічного, медико-криміналістичного характеру для потреб правосуддя, законодавства та охорони здоров'я. Метою дисципліни «Судова медицина» є: засвоєння базових теоретичних положень судової медицини, оволодіння практичними навичками, які необхідні для правильного використання речових доказів біологічного походження в розкритті, розслідуванні та попередженні злочинів. Основні завдання під час вивчення предмета полягають у засвоєнні постулатів танатології, судово-медичної травматології, а також розуміння судово-медичного значення трупних явищ, давності настання смерті, критеріїв тілесних ушкоджень, опису характеру ушкоджень та їхнього механогенезу.

Судова медицина постійно розвивається і вдосконалюється на основі досягнень морфологічних, клінічних, теоретичних та інших медичних дисциплін, також на її розвиток впливають і правові науки, зокрема криміналістика.

Сьогодні викладання судової медицини на юридичних факультетах потребує методичного забезпечення, що відповідало б новим педагогічним методикам та надавало інтегративності й цілісності навчальному процесу. Під час вивчення даної дисципліни слід приділяти увагу не лише різнобічності отриманих знань, а і їх глибині. Як свідчить експертна практика, у сфері правознавства доцільним є висвітлення хоча б основних розділів тих наук, які необхідні для проведення та оцінки результатів судово-медичних експертиз.

Практично жоден випадок розслідування кримінальних правопорушень не відбувається без використання спеціальних знань із залученням спеціалістів чи судових експертів. Це пов'язано перш за все з тим, що розслідування кримінальних правопорушень здійснюють фахівці, які здобули освіту в юридичних навчальних закладах, під час стажування в правоохоронних органах, на курсах перепідготовки, а також у результаті власної практики.

Огляд є однією із основних слідчих (розшукових) дій, що проводиться під час досудового розслідування кримінальних правопорушень. Через особливості застосовуваних методів пізнання огляд має подібні риси з деякими іншими слідчими (розшуковими) діями. Однак яким би високоосвіченим та добре підготовленим за

своєю спеціальністю не був суб'єкт діяльності з розслідування кримінальних правопорушень, він завжди залишається фахівцем вузького профілю. Широкий спектр сучасних наукових знань, нових гіпотез, теорій, технічних відкриттів і методів дослідження практику майже нерезально повною мірою охопити.

Ось чому реформування правоохоронної системи України неможливе без якісної підготовки кадрів на основі поглибленого вивчення тільки правових дисциплін. Передбачається, що після засвоєння курсу «Судова медицина», при здійсненні своєї професійної діяльності працівник поліції повинен володіти базовими знаннями з судової медицини, знати сучасні можливості судово-медичної експертизи та методи дослідження об'єктів і використовувати ці знання на практиці.

Належний рівень підготовки працівників поліції із судової медицини надає можливість грамотно проводити слідчі дії, які забезпечать розкриття злочинів проти життя та здоров'я людини, статевих злочинів, та злочинів, пов'язаних з професійною діяльністю медичних працівників. Знання в галузі судової медицини дозволяють виключити помилки при проведенні слідчих дій, що сприяє досягненню мети слідчими органами та мінімізує вірогідність помилок під час проведення слідчих дій.

Закономірно, що під час навчання в закладах вищої освіти МВС України акцентується увага на зв'язку навчального процесу із практикою. Так, проводяться бінарні заняття із залученням практичних працівників, деякі заняття з криміналістики та судової медицини проходять безпосередньо на базі практичних підрозділів Національної поліції України, Експертної служби МВС України та ін. локаціях. У цей спосіб забезпечується поєднання науки та практики, повне й ефективне застосування всіх елементів освітнього процесу з використанням нових інформаційних та комп'ютерних технологій, набуті теоретичні знання застосовуються до виконання конкретних практичних завдань.

Враховуючи вище зазначене, а також виходячи з можливостей та матеріально-технічного забезпечення кафедри криміналістики та судової медицини, було впроваджено відпрацювання практичних навичок майбутніх поліцейських, використовуючи полігони академії. Під час роботи на криміналістичних полігонах з імітацією місця події (вбивства, самогубства), курсанти фіксують та описують манекен, що імітує труп потерпілого. Всі дії проводяться з дотриманням вимог законодавства, а також з оформленням процесуальних документів.

Використання всіх зазначених методів і засобів навчання сприяє активізації пізнавального процесу, дає можливість викладачеві ширше й об'єктивніше оцінювати кожного студента індивідуально. Адже розширюються можливості аналізувати рівень засвоєння знань і стандартизувати процедуру оцінювання з кожного виду навчально-

теоретичної діяльності та практичних навичок, що передбачені програмою. Такий системний підхід під час усього періоду навчання забезпечує базові знання з предмета, вирішує питання міжпредметної інтеграції та виконання в повному обсязі вимог програм і навчальних планів.

Негребецький Владислав Валерійович,
доцент кафедри криміналістики
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, кандидат
юридичних наук, доцент

БИОМЕТРИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ В КРИМІНАЛІСТИЦІ: ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ

Події 11 вересня 2001 р. ознаменували новий етап у розвитку й застосуванні біометричних технологій. Відповідно й у криміналістиці застосування біометричних технологій теж набирає оберти.

Так, широке поширення набули автоматизовані дактилоскопічні ідентифікаційні системи (АДІС), що використовуються в кримінальній реєстрації. Наприклад, у Харкові в 2002 році була введена в експлуатацію АДІС «Дакто-2000» [1, с.142]. Перевага такої системи, стало очевидним, коли в період із серпня 2002 р. по березень 2010 р. завдяки використанню цієї системи було встановлено 988 осіб, причетних до нерозкритих злочинів, установлені особи 629 невідомих трупів, 164 випадку приховання особами своїх анкетних даних, об'єднано 27 кримінальних проваджень.

Взагалі в експертній службі МВС України за роки існування функціонувало біля 10 різних видів і версій АДІС («Папілон», «Дактомат», «Монна Ліза», «Сонда», «Сонда+», «DEX», «УкрDEX» та ін.) [2, с. 1081].

В 2017 році Уряд України затвердив Положення про національну систему біометричної верифікації та ідентифікації громадян України, іноземців та осіб без громадянства [3]. Документом визначено, що це автоматизована система, створена в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини, за допомогою якої забезпечується встановлення особи іноземця та особи без громадянства, які в'їжджають в Україну, виїжджають з України, здійснення контролю за додержанням ними правил перебування на території нашої держави. Система фіксації біометричних даних має посилити безпеку перетинання кордону, запобігти в'їзду в країну небажаних елементів, удосконалити та прискорити прикордонний контроль. Інформація з цієї системи передаватиметься до Національної системи верифікації та ідентифікації громадян України, іноземних держав та осіб без громадянства, що й слугуватиме посиленню безпекового чинника.

Ідея створення біометричних систем була пов'язана з необхідністю створення систем безпеки до стратегічних об'єктів. Така технологія потрібна для того, щоб в автоматичному режимі розпізнати конкретну особу, якій у випадку підтвердження особи буде наданий доступ до об'єкта [4, с. 39]. Таким чином, біометрична технологія – це методи й засоби автоматичної ідентифікації й підтвердження особи людини, засновані на фізіологічних або поведінкових характеристиках. Для того, щоб технологія була біометричною, необхідно, щоб вона була придатна для використання автоматизованими засобами, тобто без участі людини – контролера. Розпізнавання повинне відбуватися швидко в реальному часі.

Іншою немаловажною характеристикою біометричної технології є здатність одержання так званого біометричного зразка (або вибірки) з наданих для аналізу ознак об'єкта. Наприклад, в автоматизованих системах дактилоскопічної реєстрації спочатку отримують дактилокарту, яка далі перетворюється в цифровий графічний файл. Далі система в автоматичному режимі аналізує й розпізнає ідентифікаційні ознаки будови папілярних ліній. У результаті на екрані комп'ютера відображається дактилокарта з розпізнаними ознаками. Далі оператор має можливість підкорегувати розміщення ідентифікаційної ознаки на графічному зображенні, якщо відбулася помилка розпізнавання. Після підтвердження оператором правильності дій програма зберігає біометричний зразок.

Якщо технологія біометрична, то до зразка пред'являються такі вимоги: він не повинен займати багато місця. Згідно з існуючими у світі стандартами для різних біометричних технологій – це декілька кілобайт. Це пов'язане з тим, що біометричний зразок може бути переданий по каналах зв'язку, і важлива швидкість такої системи. Чим менше місця займає зразок у біометричній базі, тем менше сама база й швидше проводиться пошук. Наприклад, в Австрії звичайний патрульний автомобіль поліції підключений до системи дактилоскопічної реєстрації. Завдяки встановленому в автомобілі дактилоскопічному сканеру в затриманого можна відібрати зразки його слідів рук і відразу ж перевірити по картотеці.

Необхідною характеристикою біометричної системи є ступінь стійкості до помилок [5, с. 102]. Це означає низький відсоток помилок, які можуть бути допущені при розпізнаванні. Причому мова йде про два різновиди помилок: 1) помилка неправильної відмови (FRR – FalseRejectRate); 2) помилка неправильного пропуску (FAR – FalseAcceptRate). Помилка неправильної відмови виникає у випадку, якщо система не розпізнала об'єкт по наявному зразку, а помилка неправильного пропуску – у випадку, якщо система розпізнала об'єкт, який не відповідає зразку. Однак, біометрична система допускає лише невеликий відсоток помилок, тому характеризується підвищеною точністю. Таким чином, використання такої системи у боротьбі зі злочинністю є перспективним і інновацією.

На нашу думку, біометричні технології в криміналістиці можуть використовуватися в таких областях:

1. В автоматизованих системах кримінальної реєстрації.
2. У біометричних документах, що використовуються для посвідчення особи (наприклад, біометричний паспорт).
3. При проведенні деяких видів судових експертиз (наприклад, судово-фоноскопична експертиза, ДНК-аналіз).
4. В автоматизованих системах пошуку злочинців і терористів за геометрією обличчя. Зручно те, що для одержання цифрового зображення особи людини придатна звичайна відеокамера або фотоапарат, які можуть бути встановлені в громадських місцях.

У науково-дослідній літературі звертається увага на необхідність залучення вітчизняних виробників до розробки біометричних систем[6, с. 183].

Ще однією важливою передумовою розвитку й використання біометричних систем у криміналістиці є підготовка кваліфікованих кадрів. Як правило, усі ці системи є високотехнологічними, тому необхідна відповідна підготовка персоналу.

Список використаних джерел

1. Удовиченко О. А. Функціонування регіонального дактилоскопічного обліку в Науково-дослідному експертно-криміналістичному центрі при ГУМВС України в Харківській області. Криміналістичний вісник. 2010. №2. С.140–144.
2. Хахановський В. Г. Автоматизація експертних дактилоскопічних досліджень. Форум права. 2011. № 1. С.1078–1084.
3. Положення про національну систему біометричної верифікації та ідентифікації громадян України, іноземців та осіб без громадянства. Постанова Кабінету Міністрів України №1073 від 27.12.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1073-2017-p#Text>. (дата звернення 28.10.2020).
4. Мороз А.О. Біометричні технології ідентифікації людини: огляд систем. Математичні машини і системи. 2011. № 1. С.39–45.
5. Швець В.А., Фесенко А.А. Основные биометрические характеристики, современные системы и технологии биометрической аутентификации. Безпека інформації (Ukrainian Scientific Journal of Information Security). 2013. №19. С. 99–111.
6. Мовчан А.В, Мовчан Д.А. Зарубіжний досвід застосування біометричної ідентифікації людини у протидії транснаціональній. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. 2009. № 1. С. 179–184.

Несен Ольга Олександрівна,
професор кафедри криміналістики
та судової медицини Національної академії
внутрішніх справ, кандидат медичних наук,
доцент

ПСИХІЧНИЙ СТАН ОСОБИ, ЯКА ВЧИНЯЄ САМОГУБСТВО

У практиці судово-психіатричної експертизи зустрічається необхідність оцінити психічний стан особи, яка закінчила життя самогубством. З правової точки зору важливим є судження слідчого або судді про самогубство. При цьому експертний висновок відіграє важливу роль для з'ясування обставин, що характеризують особу і його психічний стан в період, що передував смерті. До факторів, що впливають на ризик самогубства належать: психічні розлади, зловживання наркотиками, психологічні розлади, культурні, сімейні та соціальні ситуації, а також генетика. Психічні розлади часто є причиною спроб скоєння самогубства, на них припадає від 27 % до 90 % випадків. Для пацієнтів психіатричного відділення ризик скоєння самогубства знаходиться на рівні 8,6 %.

Набагато частіше в практиці посмертної експертизи зустрічаються випадки, коли факт доведення до самогубства шляхом погроз, жорстокого поводження або систематичного приниження людської гідності потерпілого не встановлений, а доведено тільки власне самогубство.

Призначення посмертної судово-психіатричної експертизи за фактом доведеного самогубства висуває особливі вимоги до матеріалів кримінального провадження. Експерти повинні робити дослідження виходячи лише з клінічного і психологічного аналізу кримінального провадження і долучених до нього матеріалів, які в цих випадках є єдиним джерелом інформації про особу суїцидента і його психічного стану в період, що передував самогубству. Слідчим потрібно зібрати матеріали, які по можливості повинні містити відомості про психічний розвиток особи та її індивідуально-психологічні особливості, про структуру і динаміку його психічного стану в період перед суїцидом. Важливі відомості про характер його індивідуального реагування на стреси, конфліктні ситуації, особливо в останні дні та години перед самогубством. Безумовно, необхідно вивчити всю наявну медичну документацію загиблого. Тільки за наявності повних матеріалів кримінального провадження та медичної документації психолого-психіатричний аналіз дозволить дати певну кваліфікацію психічного стану, визначити його виникнення і динаміку розвитку в період, що передував самогубству.

Кваліфікація актуального психічного стану включає в себе визначення індивідуально-психологічних особливостей, його клінічну і психологічну діагностику. Експертне дослідження індивідуально-психологічних особливостей має включати етичний і психологічний

аналіз (оскільки суїцидальні дії завжди акт морального вибору), діагностику особливостей самосвідомості, визначення структури особистості та характеру особистісного реагування.

Мотивів і приводів для зазначеного саморуїнування багато: особистісно-сімейні конфлікти, проблеми психічного і фізичного здоров'я, побоювання судової відповідальності, страх ганьби і покарання, конфлікти у професійній та навчальній діяльності, матеріальні труднощі. Мета суїциду – пошук рішення, а його основне завдання – припинення свідомості. Стимулом до скоєння самогубства є втеча від нестерпних емоцій та неприйнятних страждань. Люди, що здійснюють самогубство, відчують подвійне ставлення як до життя, так і до смерті. У той момент, коли кінчають своє життя самогубством, вони бажають померти і одночасно хочуть, щоб їх врятували. Їх стан можна кваліфікувати як звуження свідомості. Можна констатувати різке обмеження вибору варіантів поведінки, які доступні свідомості людини в конкретній ситуації.

Закономірно, що суїцидальна поведінка відповідає загальному стилю життя. Особистість можуть характеризувати: амбівалентність, відчуття безнадійності, безпорадності, виснаження, виражене відчуття тривоги і провини, відчуття неможливості відновити порядок, нездатність побачити альтернативні варіанти поведінки, втрата інтересів до повсякденного життя. З'являються переживання у вигляді роздумів про відсутність сенсу життя. Потім виникають уявлення і фантазії на тему власної смерті. Активна форма проявів суїцидальної готовності – задуми, тенденції до самогубства, глибина яких наростає паралельно ступеня реалізації намірів. Вольовий компонент спонукає до безпосередньої реалізації наміру. Весь цей період називають пресуїцидом, він буває гострим або хронічним.

Необхідно кваліфікувати тип самогубства – раціональний або афективний. У разі констатації так званого раціонального самогубства відбувається тривале його обдумування, рішення покінчити з собою формується поступово, плануються способи самогубства, місце і час здійснення наміру. Іноді зустрічаються і такі випадки, коли виникає рішення покінчити не тільки з собою, але і зі своїми близькими (так зване розширене самогубство). У цих осіб може відзначатися туга, пригніченість, тривога, страх, апатія, безрадісність, нудьга, вони звинувачують себе у всіх смертних гріхах, вважають, що через них відчувають страждання та їхні родичі. Здійснюючи розширене самогубство, вони позбавляють себе і своїх близьких від здаються мук і спокутують уявну провину. Афективні самогубства відрізняються імпульсивністю, коли рішення приймається безпосередньо під впливом інтенсивних і значущих почуттів. У суїцидентів легко розвивається почуття безнадії, тривоги, сорому і ганьби. Цим особам найчастіше властиві патологічно підвищена чутливість, низька самооцінка, вразливість щодо стресу. Зазначені типи мотивів можуть визначати поведінку суїцидента в ситуації стресу і фрустрації – втрата

роботи, смерть близької людини, сімейний розлад, приниження, арешт.

Аналізуючи матеріал за фактом самогубства, слід з'ясувати особливості особистості суїцидента при наявності незавершених спроб самогубства в минулому. Психічна ригідність, підвищена вимогливість до себе, низькі самооцінка і самоповагу посилюють дезадаптацію після кожної спроби самогубства і, як правило, ведуть до нових спроб. Перераховані особистісні особливості можуть бути результатом неправильного виховання, наслідком перенесених захворювань, а також обумовлюватися конституціонально. Тому становлення особистості та сфера міжособистісних відносин, наявність у ній глибоких конфліктів повинні бути ретельно проаналізовані. У сім'ях, де між членами встановилися ворожі відносини, де суїцидальні спроби здійснювали батьки, є ймовірність того, що підлітки також можуть здійснювати аналогічні спроби. У деяких випадках перші спроби самогубства робляться для того, щоб будь-яким чином впливати на навколишніх, маніпулювати ними, привернути до себе увагу, позбутися тих чи інших неприємностей. У інших ситуаціях це можуть бути демонстративні афективні дії. Після таких спроб можливі й обдумані сплановані рішення покінчити з собою. Механізмом суїцидальної поведінки, особливо властивого молодим людям, є наслідування іншим суїцидентам.

Дослідження свідчать, що тільки деяка частина самогубств відбувається особами з вираженими психічними розладами і знаходиться в безпосередній залежності від цих страждань. У таких випадках психіатри-експерти за матеріалами справи приходять до висновку, що в цей період у особи був психічний розлад і були порушення процесів сприйняття, мислення, настрої, поведінки.

Завдання психіатрів-експертів полегшується в тих випадках, коли є достовірні дані про госпіталізацію в психіатричні стаціонари чи про лікування в позалікарняних психіатричних закладах, покази свідків, дійсно вказують на ознаки загострення психічного захворювання в період, що передував самогубству. Необхідна інформація про зміну психічного стану, внутрішніх хворобливих переживань може бути отримана з листів, щоденників, малюнків та ін. Особливу увагу слід приділяти даними про зміну ціннісних орієнтирів, інтересів, схильностей людини. Іноді констатація помітних змін дозволяє припустити наявність психічного розладу. Хворобливі психічні порушення, коли виникають думки про нікчемності і безперспективності, неприйнятті реального світу, невмотивована вина перед оточуючими, можуть бути прямими причинами самогубства.

Для вирішення експертних завдань важливі також відомості про зміни в емоційній сфері людини, який покінчив з собою, особливостях його настрою і реагування, схильності до виникнення депресії. Проте слід пам'ятати, що між психічним станом людини і самогубством є тільки імовірнісний зв'язок, оскільки не існує таких психічних станів,

які неминуче призводять до самогубства. На підставі аналізу матеріалів про особу, психіатри можуть вирішити такі основні експертні завдання:

в якому психічному стані знаходилася особа, яке покінчило життя самогубством, в період, що передував смерті;

які причини розвитку цього стану;

які індивідуально-психологічні особливості особи могли зробити істотний вплив на його поведінку в момент здійснення самогубства.

Нечеснюк Михайло Віталійович,
провідний науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії з проблем
криміналістичного забезпечення та судової
експертології ННІ № 2 Національної
академії внутрішніх справ

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ТЕХНІЧНОЇ ЗАХИЩЕНОСТІ ДОКУМЕНТІВ

Дані офіційної статистики Державної прикордонної служби України демонструють значну кількість правопорушень, пов'язаних із підробленням документів. Так, упродовж 2015 року затримано 388 осіб, у 2016 – 476 осіб із підробними документами [1, с. 1]. А вже згідно даних за результатами службової діяльності Державної прикордонної служби України у 2019 році виявлена 1621 особа з підробленими та чужими документами, що намагалася перетнути кордон України [2].

Відсутність єдиних підходів до виготовлення документів та їх елементів захисту, неналежна обізнаність правоохоронних органів у встановленні ознак підробки, неналежний обмін між країнами інформацією щодо захисних елементів та способів підробки документів підвищують ризики нерегульованої міграції, транснаціональної злочинності та тероризму і тому держави-члени ЄС розглядають її як особливо важливий аспект їх спільних інтересів.

Беручи до уваги вимоги, зазначені у попередніх своїх резолюціях від 23 червня 1981 року, 30 червня 1982 року, 14 липня 1986 року та 10 липня 1995 року представники урядів держав-членів ЄС, зустрічаючись з Радою, 17 жовтня 2000 року затвердили резолюцію щодо захисних характеристик паспортів та інших проїзних документів. Зокрема встановлені мінімальні вимоги до документів ЄС:

1. Функції захисту паперу, що використовується для сторінок проїзного документа: відсутність оптичних підбілювачів; принаймні двоколірні водяні знаки; захисні реагенти для захисту від спроб втручання шляхом хімічного стирання. Крім того, також слід включити кольорові волокна (частково видимі, частково флуоресцентні під ультрафіолетовим світлом). Водяний знак може бути розподілений у папері, який використовується для внутрішньої

сторони обкладинки. У випадку наклейок та карток відсутність захисних знаків у матеріалах повинна бути компенсована заходами друку з використанням оптично змінних пристроїв (OVD) або технікою видачі.

2. Техніка безпечного друку:

а) двоколірні друківані малюнки, райдужне забарвлення, де можливо флуоресцентне, УФ-флуоресцентний наклад, ефективні мотиви проти підробки (особливо на сторінці біографічних даних), з не обов'язковим використанням мікродруку, на паперових сторінках паспорту та наклейках слід використовувати реактивні фарби.

б) друк форми – з інтегрованим мікродруком (якщо це вже не включено у фоновий друк).

в) нумерація на всіх внутрішніх сторінках паспорта, надруковані (там, де це можливо, із особливим стилем малюнків або гарнітури та ультрафіолетовими флуоресцентними фарбами), або перфоровані, або, на картках, вставлених у паспорт, інтегровані з використанням тієї ж техніки, що і для введення біоданих.

Макет сторінки біографічних даних повинен бути таким, щоб її можна було відрізнити від інших сторінок паспорту.

Якщо для біографічних даних використовуються наклейки або неламінований папір на внутрішніх сторінках, слід також використовувати глибокий друк із ефектом прихованого зображення, мікротекстом та оптично змінною фарбою. Додаткові оптично змінні захисні пристрої також слід використовувати на паспортних картках, повністю виготовлених із пластику, принаймні завдяки використанню оптично змінних чорнил або еквівалентних мірок.

3. Захист від копіювання. Акцентувати увагу на безпеці сторінки біографічних даних на основі незалежної складної технології OVD або інших рівноцінних пристроїв, що доповнюють інші методи безпеки.

Відповідна інтеграція компонентів OVD або інших еквівалентних пристроїв у шарувату структуру сторінки біографічних даних повинна певною мірою захищати дані від підробки, особливо коли ступінь інтеграції даних та носіїв даних вимагає додаткові запобіжні заходи та ламінатні матеріали, які будуть використовуватися, повинні бути ефективно захищені від імітації.

За умови дотримання мінімальних стандартів, ОВД, що використовуються на сторінці біографічних даних, можуть мати наступні форми: дифракційні мікроструктури, які змінюються при розгляді з різних сторін (DOVID = дифракційний оптично змінний пристрій зображення з високою роздільною здатністю), інтегровані в гарячезакритий ламінат або як накладка OVD, або на наклейках або неламінованому папері всередині сторінки, як металізований ОВД (з глибоким надрукуванням).

Якщо пластикова картка персоналізована за допомогою лазерного гравірування і в неї включено мінливе лазерне зображення

(CLI), рекомендується застосовувати дифракційний ОВД, принаймні у формі розташованого металізованого DOVID, для досягнення посиленого захисту від відтворення.

4. Техніка видачі. Щоб забезпечити належне захист даних від спроб підробки, потрібно інтегрувати біографічні дані, включаючи фотографію, підпис власника, якщо вони містяться на сторінці біографічних даних та інші основні дані, в основний матеріал документа. Звичайні методи прикріплення фотографії більше не слід використовувати.

Щоб забезпечити належний захист біографічних даних від фальсифікації, ламінування гарячим ущільненням захисним ламінатом OVD повинно стати обов'язковим там, де використовувались лазерний друк, термотрансфер або фотографії. У будь-якому випадку внутрішня титульна сторінка більше не повинна використовуватися для біографічних даних.

Проїзні документи повинні видаватися у машиночитаній формі. Сторінка біографічних даних повинна відповідати документу ІКАО 9303, частина 1 та частина 3, а техніка видачі повинна відповідати вимогам, встановленим для машиночитаних документів. [3]

Згідно із рекомендаціями Міжнародної організації цивільно-громадянської авіації (ІКАО) до 1 квітня 2010 р. 189 держав – членів цієї організації (серед них і Україна) узяли на себе зобов'язання розпочати видачу своїм громадянам так званих біометричних закордонних паспортів. [4, с. 292–298].

Однак це питання в Україні тривалий час практично не вирішувалось. І тільки із прийняттям 20 листопада 2012 року Закону України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» це питання почалось втілюватись у практичну діяльність. Зазначеним Законом встановлені назви та види документів, що оформляються із застосуванням засобів Єдиного державного демографічного реєстру до яких увійшли:

1) документи, що посвідчують особу та підтверджують громадянство України: паспорт громадянина України, паспорт громадянина України для виїзду за кордон, дипломатичний паспорт України, службовий паспорт України, посвідчення особи моряка, посвідчення члена екіпажу, посвідчення особи на повернення в Україну, тимчасове посвідчення громадянина України.

2) документи, що посвідчують особу та підтверджують її спеціальний статус: посвідчення водія, посвідчення особи без громадянства для виїзду за кордон, посвідка на постійне проживання, посвідка на тимчасове проживання, картка мігранта, посвідчення біженця, проїзний документ біженця, посвідчення особи, яка потребує додаткового захисту. [5]

Також цим Законом встановлені основні вимоги до бланків документів:

1. Паспорт громадянина України, паспорт громадянина України для виїзду за кордон, дипломатичний паспорт України, службовий паспорт України, посвідчення особи моряка, посвідчення члена екіпажу, посвідчення особи без громадянства для виїзду за кордон, посвідка на постійне проживання, посвідка на тимчасове проживання, посвідчення біженця, проїзний документ біженця, посвідчення особи, яка потребує додаткового захисту, проїзний документ особи, якій надано додатковий захист, картка мігранта містять безконтактний електронний носій.

2. Документи залежно від змісту та обсягу інформації, яка вноситься до них, виготовляються у формі книжечки або картки, крім посвідчення на повернення в Україну, що виготовляється у формі буклета.

3. Документи у формі книжечки на всіх паперових сторінках та на верхній частині обкладинки повинні мати серію та номер документа, виконані за технологією лазерної перфорації.

4. Персоналізація документів у формі книжечки здійснюється за технологією лазерного гравіювання та лазерної перфорації. Персоналізація документів у формі картки виконується за технологією термодруку або лазерного гравіювання. Персоналізація документів здійснюється централізовано у Державному центрі персоналізації документів.

5. Відцифрований образ обличчя особи в документах у формі книжечки розміщується на сторінці даних і виконується за технологією лазерного гравіювання та дублюється в центрі сторінки даних за технологією лазерної перфорації.

6. Бланки документів, які містять безконтактний електронний носій, виготовляються відповідно до вимог з урахуванням рекомендацій Міжнародної організації цивільної авіації (ІСАО) і повинні мати ступінь захисту, що унеможливило їх підроблення.

7. Бланки документів у формі книжечки за конструкцією є щитою обрізною книжечкою обсягом від 8 до 64 сторінок із вшитою сторінкою даних між лівим форзацом та першим паперовим аркушем.

8. Паперові аркуші бланка документа у формі книжечки, починаючи з другої сторінки, повинні мати нумерацію сторінок, а перша сторінка повинна містити порядковий номер бланка, які виконуються друкарським способом.

9. Бланки документів, в які імплантовано безконтактний електронний носій для внесення персональних даних, біометричних даних, параметрів та іншої інформації про особу, повинні бути виконані багатокomпонентним захисним друком, містити символ електронного документа, інформацію про підприємство, на якому виготовлено бланк документа, зображення малого Державного Герба України.

10. Бланки документів у формі картки виготовляються з полімерних матеріалів, які за фізичними характеристиками підлягають лазерній персоналізації і гравіюванню відповідно до чинного законодавства, і містять безконтактний електронний носій (у випадках, передбачених цим Законом) та номер бланка.

Протягом 2014–2019 року були прийняті окремі постанови КМУ, які затверджують зразки паспортів та інших проїзних документів, а також процедури їх видачі. В результаті чого були внесені зміни у правову базу, зафіксовані технічні вимоги до проїзних документів. У січні 2015 року розпочато видачу біометричних паспортів, що відповідають вимогами ІКАО. У даний час поступово вносяться зміни до інших типів біометричних проїзних документів.

Однак, в усіх постановах Кабінету Міністрів України зазначено, що попередні документи, видані до запровадження нових зразків є дійсними протягом строку, на який їх було видано. То ж, як бачимо, окремі документи старих зразків можливо буде використовувати ще протягом п'яти-восьми років. І якщо паспорт громадянина України, паспорт громадянина України для виїзду почали активно видавати, то, як показує практика, інші документи (посвідчення члена екіпажу, посвідчення особи моряка тощо) видаються на старих бланках. Враховуючи розвиток науково-технічного прогресу можливо припустити, що підробка таких документів стане набагато доступнішою. А це в свою чергу може суттєво впливати на зростання латентних правопорушень, ускладненню системи управління ідентифікації особи, ускладненню стійкого безвізового режиму для громадян України тощо.

Тому бажано, щоб проїзні документи, які затверджуються та видаються громадянам України, відповідали найвищим можливим вимогам щодо захисту від підробки, а конструкція документів та захисних пристроїв, які вони містять, забезпечувала ефективне розпізнавання спроб підробки під час паспортного чи іншого контролю. Ухвалюючи черговий новий документ, законодавець зобов'язаний суттєво покращувати його захист, ознайомившись перед цим зі світовими досягненнями у цій сфері та міжнародними рекомендаціями з їх виготовлення та встановлення захисних елементів з метою забезпечення сумісності, спрощення, зміцнення впевненості у їх надійності, а також з метою сприяння національній та міжнародній безпеці.

Список використаних джерел

1. Тальянчук Л.С. Криміналістичне дослідження документів, що посвідчують особу при перетині державного кордону України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2016. 22 с.

2. Державна прикордонна служба України.
URL:<https://dpsu.gov.ua/ua/activity/ohorona-kordonu/>. (дата звернення: 21.10.2020).

3. Резолюція представників урядів держав-членів на засіданні Ради від 17 жовтня 2000 р., що доповнює резолюції від 23 червня 1981 р., 30 червня 1982 р., 14 липня 1986 р. та 10 липня 1995 р. щодо захисних характеристик паспортів та інших проїзних документів. Офіційний вісник Ради Європи. С 310, 28/10/2000. P.0001–0004.URL:<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:42000X1028>.(дата звернення: 23.10.2020).

4. Тихонова В.І., Захарова Т.О. Дослідження документів, виготовлених за новітніми технологіями. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики:зб. наук. праць. Харків, 2010. С. 292–298.

5. Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус: Закон України від 20.11. 2012 р. № 5492-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 51. С. 716.URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5492-17>. (дата звернення: 21.10.2020).

Нікітіна-Дудікова Ганна Юрївна,

доцент кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ ДІТЕЙ

Проблеми криміналістичної методики розслідування злочинів традиційно перебувають у центрі уваги вчених-криміналістів та практичних працівників у сфері правоохоронної діяльності.

Сьогодні злочинність набуває нових кількісних та якісних ознак, удосконалюються способи і методи злочинної діяльності, заподіюється значна шкода суспільним інтересам та правам громадян. Відповідно, виникає потреба формування сучасних криміналістичних методик розслідування злочинів, які будуть максимально враховувати потреби практичної діяльності у боротьбі зі злочинністю. Вказане стосується злочинів проти статевої свободи на недоторканості дітей, адже вказані злочинні діяння завдають непоправної шкоди дитині, суспільству, державі.

Україна послідовно рухається до високих демократичних стандартів згідно із євроінтеграційним напрямом розвитку. Наша держава зобов'язалася забезпечити максимальне дотримання прав і свобод дітей, а у випадку вчинення відносно них злочинів – гарантувати виконання завдань кримінального провадження – а саме здійснити захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, гарантувати охорону прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечити швидке, повне та неупереджене розслідування і судовий розгляд з тим,

щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура (ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України) [1].

Вважаємо об'єктивно необхідною потребу наукової розробки, формування теоретичних положень та практичних рекомендацій щодо розслідування злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей, тобто, – розробки відповідної криміналістичної методики.

Вказана криміналістична методика повинна будуватися як комплексна, адже критерієм для її виокремлення є кримінально-правові та криміналістично значущі ознаки. Вони знаходять свій теоретичний зміст та практичний вираз у всіх структурних елементах вказаної криміналістичної методики – від криміналістичної характеристики до профілактичної діяльності щодо запобігання даним злочинам.

Важливо врахувати, що криміналістична методика розслідування злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей повинна ґрунтуватися на міцному фундаменті – тобто, напрацюваннях провідних вчених, які у своїх працях визначили основи криміналістичної методики як структурної частини науки криміналістики, частини навчального курсу та системи криміналістичних рекомендацій з розслідування злочинів.

Фундаментальні засади криміналістичної методики розкриті у наукових працях українських вчених-криміналістів: Ю. П. Аленіна, Л. І. Аркуші, В. П. Бахіна, А. Ф. Волобуєва, В. Г. Гончаренка, В. Я. Горбачевського, В. А. Журавля, А. П. Запотоцького, А. В. Іщенка, О. Н. Колесніченка, В. П. Колмакова, В. О. Коновалової, В. С. Кузьмічова, В. В. Лисенка, О. В. Одерія, М. А. Погорецького, М. В. Салтєвського, О. А. Самойленко, Д. Б. Сергєєвої, В. В. Тіщенко, Л. Д. Удалової, П. В. Цимбала, К. О. Чаплинського, Ю. М. Черноус, С. С. Чернявського, В. Ю. Шепітька, Б. В. Щура та ін.

Домінуючим є практичне спрямування криміналістичної методики розслідування злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей. З даного приводу слід навести слова Б. В. Щура, що змістовну частину криміналістичної методики складають методичні рекомендації, які є комплексами взаємопов'язаних типових порад, апробованих слідчою практикою, і пропонує до застосування в розслідуванні окремих видів злочинів, що спрямовані на оптимізацію слідчої діяльності [2, с. 8, 9].

Саме за змістом криміналістичної методики, як особливого розділу науки криміналістики, аналізується накопичений досвід слідчої, експертної, судової практики, відшукуються найефективніші

прийоми, методи та засоби розслідування та попередження різних категорій злочинів. Розроблені наукою криміналістичні рекомендації є важливим інструментарієм слідчого, інших компетентних суб'єктів, що залучені до кримінального провадження – своєрідним алгоритмом дій у типових слідчих ситуаціях [3, с. 567].

Визначаючи структуру та зміст криміналістичної методики розслідування злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей, вважаємо за доцільне прийняти за основу думку В. В. Тіщенко, який запропонував такий підхід до визначення елементів окремих методик розслідування: 1) криміналістичний аналіз відповідної категорії злочинів (їх криміналістична класифікація та характеристика); 2) обставини, що підлягають з'ясуванню й установленню; 3) аналіз та оцінювання вихідних ситуацій на перевірному етапі розслідування; 4) типові слідчі ситуації, типові версії, завдання й засоби їх перевірки та вирішення (криміналістичні програми) на перевірному й початковому етапах розслідування; 5) слідчі ситуації, завдання та програми їх вирішення на наступному й заключному етапах розслідування; 6) тактичні й організаційні особливості проведення слідчих дій і тактичних операцій [4, с. 375]. Ці елементи деталізують і наповнюють відповідним змістом за кожною конкретною методикою розслідування. Вказані положення будуть враховані під час побудови криміналістичної методики розслідування злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей.

Приймаючи за основу наукові погляди вчених, хочемо зауважити, що враховуючи особливості криміналістичної характеристики злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей, вважаємо за доцільне включити до складу досліджуваної криміналістичної методики такі елементи як організаційно-тактичні засади взаємодії слідчого із іншими суб'єктами (відповідно до внутрішніх і зовнішніх видів взаємодії у процесуальних та непроцесуальних формах) під час кримінального провадження, а також організаційно-тактичні засади використання спеціальних знань.

Враховуючи, що у ряді випадків злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей виходять за межі кордонів країни, адже злочинець та потерпіла дитина можуть бути громадянами різних держав, спосіб вчинення злочину може бути пов'язаний із поширенням інформації через мережу Інтернет та ін., вважаємо за потрібне включити до складу розроблюваної криміналістичної методики питання міжнародного співробітництва між державами та їх компетентними органами, а також із залучення міжнародних правоохоронних та громадських організацій до вирішення поставлених завдань.

Не менш важливим структурним елементом розроблюваної криміналістичної методики є профілактична діяльність щодо злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей. Як свідчить вивчення розроблених криміналістичних методик, нині питання

профілактики у криміналістичних дослідженнях висвітлюється недостатньо. Це спричиняє наявність проблемних питань у роботі практичних працівників і негативно позначається на стані боротьби зі злочинами, які посягають на права та свободи дітей.

Проблеми розслідування злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей були і є предметом наукових досліджень у науці кримінального права, кримінології, кримінального процесу, судової експертизи, оперативно-розшукової діяльності, юридичної психології. На нашу думку, враховуючи наявні надбання, нині є потреба побудови комплексної криміналістичної методики розслідування злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. Верховна Рада України. : [сайт]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-172>.

2. Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик : автореф. дис. ... доктора юрид. наук : спец. 12.00.09. Харків, 2011. 32 с.

3. Криміналістика : підручник / [В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Самодін та ін.] ; за заг. ред. В. В. Пясковського. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Право, 2020. 752 с.

4. Тіщенко В. В. Виникнення, розвиток і сучасний стан криміналістичної методики розслідування. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія» : зб. наук. пр. Одеса, 2017. Т. XIX. С. 361–381.

Обшаров Сергій Володимирович,

декан факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧОГО ТА ПРАЦІВНИКА ОПЕРАТИВНОГО ПІДРОЗДІЛУ В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ТЕОРЕТИКО- ПРАКСЕОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

Однією з головних завдань діяльності правоохоронних органів України є повне й швидке розкриття і розслідування кримінальних правопорушень, викриття винних у злочинній діяльності та притягнення їх до кримінальної відповідальності. Втім, останнім часом динамічні зміни у характері злочинності і умовах боротьби з нею наочно демонструють недостатність старих засобів й методів правової, організаційної, технічної і тактичної протидії злочинності і необхідність їх істотного оновлення, удосконалення та розвитку з

урахуванням сучасних потреб правоохоронної практики. На сьогодні спостерігається досить стала тенденція до зміни структури й характеру злочинності, насамперед організованої. Суттєво зросла професійність та жорсткість злочинців. Зважаючи на це, одним із основних завдань, які повинна вирішувати наука у вказаному напрямі – актуалізація наукового та методичного забезпечення боротьби зі злочинністю, підвищення її результативності шляхом впровадження у діяльність правоохоронних органів, насамперед підрозділів Національної поліції України, найновіших і апробованих наукових досліджень, розробок та передового досвіду.

Важливим напрямом покращення діяльності з розкриття та розслідування кримінальних правопорушень є підвищення рівня й якості взаємодії між підрозділами, що здійснюють таку діяльність.

Вирішення існуючих проблем взаємодії слідчого та працівника оперативного підрозділу можливе за допомогою запровадження у діяльність правоохоронних органів сучасних положень із забезпечення кримінального судочинства оперативно-розшуковою складовою. Зазначене створить умови вирішення таких напрямів діяльності суб'єктів кримінального провадження, як 1) виявлення фактів, що мають значення для встановлення обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні; 2) закріплення слідів кримінального правопорушення, речових та інших доказових даних; 3) проведення технічного документування фактичних даних, які мають значення для кримінального провадження; 4) забезпечення можливості використання отриманих первинних даних у кримінальному судочинстві.

Актуальним проблемним питанням щодо попередження, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, визначення при цьому, поняття, форм та принципів взаємодії слідчих та працівників оперативних підрозділів приділяли свою увагу К. В. Антонов, Р. С. Белкін, В. І. Василичук, Б. А. Вікторов, В. В. Дараган, О. Ф. Долженков, Г. О. Душейко, В. В. Іванов, І. П. Козаченко, В. С. Кузьмічов, О. І. Козаченко, А. Г. Лекарь, Є. В. Лизогубенко, Є. Д. Лук'яничков, Д. Й. Никифорчук, М. А. Погорецький, В. В. Пясковський, К. О. Чаплинський, С. С. Чернявський, Ю. М. Черноус, В. В. Шендрик, М. Є. Шумило, Л. Д. Удалова та інші вчені.

Проте, слід зазначити, що практика останніх років показала, що найкращою формою взаємодії слідчих з органами оперативними підрозділами було закріплення одного або декількох співробітників відповідної служби для постійної допомоги слідчому протягом усієї роботи у кримінальному провадженні. Така форма взаємодії, при керівній ролі слідчого була до прийняття КПК та звільняла останнього від необхідності писати безліч доручень, дозволяла оптимально використовувати методи і засоби, які є на озброєнні оперативно-розшукових підрозділів, і тим самим збільшувати можливість більш ефективно проводити роботу з розкриття кримінальних

правопорушень та викриття осіб, які їх вчинили. Підтримуючи існуючу думку багатьох науковців, вважаємо, що цю форму співпраці слідчих підрозділів і оперативних працівників необхідно враховувати, розвивати й удосконалювати.

Так, відповідно до статті 41 КПК України, певним чином обмежується діяльність оперативних підрозділів у кримінальному провадженні, регламентуючи їх дії лише за письмовим дорученням слідчого, прокурора [1] та позбавляє оперативного працівника розумної ініціативи у розслідуванні кримінального правопорушення. Використання ж можливостей внутрішніх відомчих наказів не завжди застосовується, оскільки є не досить ефективними в організації та здійсненні належної взаємодії [2].

Питання співпраці між слідчим та працівником оперативного підрозділу переходять із площини взаємодії у підпорядкування, що унеможливує використання повного спектру оперативно-розшукових можливостей, у кримінальному провадженні зокрема. Взаємодія слідчого та оперативного працівника повинна передбачати дотримання умов використання оперативних сил, засобів та методів. Але цілком природно, що оперативно-розшукові засоби і методи в рамках кримінального провадження, повинні застосовуватися лише у випадку крайньої необхідності. Перед тим, як звернутися за допомогою до оперативного працівника, доцільно з'ясувати, чи не простіше отримати ці самі дані процесуальним шляхом, через те, що доцільне застосування слідчих та оперативно-розшукових засобів і методів передбачає економічне їх використання, отримання кращих результатів з найменшими витратами. У свою чергу, прийняття законних і обґрунтованих процесуальних рішень можливо лише тоді, коли вони ґрунтуються на перевірених та правильно оцінених відомостях, одержаних у відповідності до вимог кримінального процесуального закону. Статті 91–94 КПК України регламентують питання доказування у кримінальному провадженні [1]. Помилка суб'єкта доказування під час оцінки доказів та їх джерел може привести до прийняття незаконних рішень, порушення прав і свобод громадян, покаранню невинуватого або виправдання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. У зв'язку з цим, правильна оцінка доказів та їх джерел набуває ключового значення у діяльності слідчих та оперативних підрозділів Національної поліції України.

Також потрібно зазначити, що застосування оперативних засобів і методів вимагає забезпечення правильного поєднання слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів. Саме комплексний підхід використання наявних можливостей слідчого та оперативного працівника може надати змогу більш якісного, швидкого та неупередженого розслідування кримінального правопорушення.

Для його ефективного забезпечення, працівник оперативного підрозділу, ще до початку кримінального провадження повинен систематизувати наявні оперативні дані, здобуті в ході

документування злочинної діяльності обґрунтовано підозрюваних осіб [3]. Необхідність такої взаємодії зумовлена, по-перше, спільністю поставленого завдання, направленою на посилення боротьби зі злочинністю, від вирішення якого ніхто не повинен стояти осторонь; по-друге, тим, що слідчий та оперативний працівник мають різні засоби і методи діяльності, використання яких в єдиному комплексі взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих один одного цілеспрямованих заходів дозволяє забезпечити більш ефективний і високий рівень попередження та розслідування кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р. № 4651-VL. URL:<http://www.zakon.rada.gov.ua.html>. (дата звернення 23.09.2020).

2. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні: наказ МВС України від 07.07.2017 № 575.URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#Text>.

3. Швидкий О.Г. Взаємодія слідчих та оперативних підрозділів при розслідуванні квартирних крадіжок: проблеми й перспективи. Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ: Збірник наукових праць. 2005. Спеціальний випуск № 1 (23) «Актуальні питання кримінально-правових наук». С. 187–192.

Павлик Микола Петрович,

аспірант кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ

ОБСТАНОВКА Й УМОВИ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ НАДАННЯМ ПОСЛУГ ЩОДО ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ЗА КОРДОНОМ

Говорячи про обстановку та умови вчинення злочинів у сфері працевлаштування за кордоном, не можна залишати без уваги соціально-економічні та правові аспекти.

Слід зауважити, що, не маючи можливості знайти в Україні роботу, яка б відповідала кваліфікаційним характеристикам та забезпечувала достатню заробітну плату, останнім часом велика частина населення постійно мігрує в пошуках кращого життя та високооплачуваної роботи за кордон і з кожним роком масштаби трудової міграції збільшуються. Серед найпопулярніших країн стали Польща, Угорщина, Чехія, Італія, Іспанія, Фінляндія та Німеччина, що визначає географічне поширення кримінально каранних посягань в цих регіонах.

Не останню роль в популярності деяких європейських країн, зокрема, Чехії та Німеччини, відіграє спрощення ними процедур працевлаштування іноземців [1]. Наприклад, у Чехії з 2016 року діє програма «Режим Україна», в рамках якої запроваджена спрощена процедура працевлаштування робітників на чеських підприємствах. Ця програма передбачає можливість подання заяв на робочу карту до Генерального консульства ЧР у Львові у спрощеному режимі – без реєстрації в електронній системі Visapoint [2]. З 1 березня 2020 року набули чинності нові правила імміграції кваліфікованих робітників й у Німеччині. Зокрема, при наймі на роботу громадяни Німеччини та інших країн ЄС втраять пріоритет перед іноземцями з країн, що не входять в ЄС. Тобто німецький роботодавець може найняти працівника з України і йому перед цим не треба подавати вакансію в ФРН і ЄС та чекати, поки на неї не відгукнуться. Людина, що володіє визнаною у Німеччині кваліфікацією і німецькою мовою, зможе за робочою візою їхати в Німеччину і півроку шукати там роботу. Крім того, влада ФРН, за новим законом, має намір полегшити процедуру визнання зарубіжних дипломів та інших документів про отримання вищої або професійно-технічної освіти [3].

Щодо сезонності, то все залежить від попиту в певний проміжок часу на робітників для виконання певних видів работ. Так, наприклад, в Фінляндії основним видом зайнятості є сезонний збір ягід та грибів, який розпочинається з липня і закінчується у вересні. Іспанія випереджає всі держави за рівнем імпортування фруктів, а попит на робітників для збору врожаю розпочинається з жовтня по травень. В пік туристичних сезонів у курортних державах зростає попит на кількість офіціантів і барменів, аніматорів та ін.

Діяльність щодо виїзду за кордон з метою працевлаштування регулюється низкою нормативних актів як вітчизняного, так і міжнародного характеру. Втім, основні трудові права працівників як на території України, так і за її межами охороняються Законом України «Про працю» та Конституцією України. Водночас, в сучасних складних соціально-економічних умовах, коли українці масово виїжджають за кордон для працевлаштування, міжнародні нормативно-правові акти з питань охорони та забезпечення інтересів українських працівників виходять ледь не на перший план. Міжнародно-правове регулювання праці становить собою регламентацію за допомогою міждержавних угод відносин з приводу застосування найманої праці, поліпшення її умов, охорони праці, захисту індивідуальних і колективних інтересів працівників [4].

З цього виходить, що правовий режим діяльності з працевлаштування за кордоном пропорційно може мати вплив на обстанок вчинення злочину, оскільки злочинці швидко пристосовуються до змін в законодавство та використовують законодавчі пробіли задля досягнення злочинної мети. Потреба у науковому вивченні об'єктивної обстановки, що склалася у сфері

працевлаштування, враховуючи правовий режим функціонування правовідносин у цій сфері та його вплив на інші елементи криміналістичної характеристики є вкрай актуальною.

Великий попит на роботу за кордоном зумовлює низку пропозицій, у тому числі з боку недобросовісних суб'єктів, які вчиняють злочинні дії, починаючи з шахрайства, нелегальної міграції з метою працевлаштування, грубого порушення угоди про працю, і поступово підвищуючи рівень суспільної небезпеки незаконних дій. Разом з тим, прогресивні зміни у структурі злочинності та поява нових сучасних способів дій, у тому числі і у сфері працевлаштування, ускладнили можливість держави повною мірою захищати вищевказані права громадян, внаслідок чого низка суб'єктів стають потерпілими від дій несумлінних посередників та роботодавців.

Певною проблемою на заводі захисту прав українців за кордоном стає прагнення громадян працевлаштуватися поза офіційним контролем. Загалом, існує два шляхи виїзду та працевлаштування українців за кордоном: легальний та нелегальний.

Однак, згідно статистичних даних лише незначна частина українців (близько 2 %) працевлаштовані за кордоном на законних підставах, за сприяння суб'єктів господарювання. Більшість же українців боячись потрапити до рук аферистів з рекрутингових агенцій та бути ошуканими, досить часто обирають саме нелегальні схеми виїзду за кордон, в т.ч. під виглядом туристичних поїздок [5, с. 104].

За статистикою частіше громадяни України стають постраждалими від таких форм трудової експлуатації, як: експлуатація в сільському господарстві; експлуатація на будівництві; експлуатація моряків; експлуатація у сфері обслуговування (гувернантки, няні, офіціанти та ін.).

Водночас, основними країнами призначення для вивезення з України осіб, постраждалих від торгівлі людьми, є Росія, Туреччина, Чехія, Об'єднані Арабські Емірати, Польща, Італія, Ізраїль, Німеччина, Болгарія та Греція. Більшість українських постраждалих від торгівлі людьми з метою трудової експлуатації складають чоловіки, яких піддають експлуатації в Росії, Чехії та Польщі, де вони працюють переважно на виробництвах, будівництвах та у сільському господарстві [6, с. 34].

Головна роль в протидії такому явищу, як торгівля людьми, належить Департаменту боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми Національної поліції України, а сектор боротьби зі злочинами у сфері працевлаштування за кордоном безпосередньо веде роботу щодо попередження, припинення та розкриття злочинів у цьому напрямку. Проте, як свідчить практика, не дивлячись на постійне вживання заходів щодо запобігання торгівлі людьми, факти трудової експлуатації залишаються у чималій кількості, що, на нашу думку, пов'язано з рядом причин.

По-перше, громадяни, які бажають отримати роботу за кордоном, достатньо легковажно відносяться до обрання посередника, не перевіряють ліцензію, реєстраційні та інші документи, що підтверджують законну діяльність із надання послуг з працевлаштування за кордоном, не цікавляться репутацією такого суб'єкта підприємницької діяльності.

По-друге, потенційні «заробітчани», отримуючи пропозицію роботи у певній країні, не завжди цікавляться місцевим ринком праці у цій країні і вимогами до іноземних співробітників, особливостями культури та менталітету населення цієї країни.

По-четверте, громадяни недостатньо докладно дізнаються про умови майбутньої роботи, розмір заробітної плати та систему штрафів, умови проживання, інформацію про роботодавця.

По-третє, підписування документів без детального вивчення їх змісту, а також підписання порожніх аркушів, або документів із неповним змістом.

По-четверте, відмова від укладання трудового договору з іноземним роботодавцем, що ускладнює захист своїх прав в рамках законодавства про працю країни перебування.

По-п'яте, відкриття замість робочої – туристичної візи. Слід сказати, що працевлаштування за туристичною або будь-якою іншою візою заборонене і робітник, який працює за такою візою вважається нелегалом. Саме робітники-нелегали стають залежними від іноземного роботодавця і можуть стати жертвою трудової експлуатації.

По-шосте, громадяни віддають в руки посередникам або роботодавцям особисті документи та паспорти, що стає причиною їх вилучення і безправності у країні працевлаштування тощо.

Отже, обстановка вчинення злочинів у сфері працевлаштування за кордоном включає в себе просторово-часові, соціально-економічні, та соціально-психологічні фактори, що впливають на обрання суб'єктами часу, місця та певного механізму злочинних дій. Значною мірою на обстановку впливає й правова система та відповідні зміни у законодавстві, що чинять суттєвий вплив на поведінку злочинця та створюють певні умови для вчинення злочинних дій.

Список використаних джерел

1. Ліцензія на посередництво у працевлаштуванні за кордоном. URL: <https://legalaid.ua/ua/>. (дата звернення 26 жовтня 2020 р.).
2. Працевлаштування в Чехії – програма «Режим Україна». URL: https://biz.ligazakon.net/Content/_pics/platformaHeaderImage/logo_liga_zakon.svg.(дата звернення 19 жовтня 2020 р.).
3. Посольство Федеративної Республіки Німеччина: Веб-сайт. URL:<https://kiew.diplo.de/ua-uk/service/05-VisaEinreise/-/2253078>.(дата звернення 19 жовтня 2020 р.).
4. Болотіна Н. Б. Трудове право України: підручник. 5-те вид., перероб. і доп. К.: Знання, 2008. 860 с.

URL: http://pidruchniki.com/1566021258193/pravo/mizhnarodnopravove_reguluvannya_pratsi. (дата звернення 12 жовтня 2020 р.).

5. Кучменко Н. Легальні та нелегальні канали трудової міграції українців: правові та етнологічні аспекти. Етнічна історія народів Європи. 2010. Вип. 31. С. 100–105. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eine_2010_31_16. (дата звернення 12 жовтня 2020 р.).

6. Дубина В.І. Аналіз діяльності підрозділів боротьби з злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми МВС України у період з 2005 по 2014 роки. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2015. № 2. С. 33–41.

Павлова Наталя Валеріївна,

доцент кафедри криміналістики та домедичної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

Рудницька Кароліна Сергіївна,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ДОСВІД КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У СФЕРІ ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

Проблема підвищення ефективності боротьби зі злочинністю в сучасних умовах української держави стає особливо гострою, незважаючи на триваючу реформу всієї вітчизняної правоохоронної системи. Одним із шляхів її вирішення є впровадження в Україні новітніх технічних криміналістичних інструментів, прийомів, методів, призначених для збору, дослідження та використання доказів з метою розкриття і розслідування злочинів та встановлення істини в усіх обставинах кримінального провадження.

В цей же час національні правоохоронні органи в розвинених країнах світу за останні десятиліття збагатилися новими криміналістичними знаннями, значно розширили свій технічний і науковий арсенал (кошти, прийоми і методи) боротьби зі злочинністю, а також провели якісні організаційні і структурні перетворення. Тому аналіз зарубіжної практики був би дуже корисним для пошуку шляхів вдосконалення технічного криміналістичного забезпечення (далі – ТКЗ) по розкриттю і розслідуванню кримінальних правопорушень.

Почнемо огляд системи ТКЗ від провідної країни Європейського Союзу – Федеративної Республіки Німеччина.

Слід зазначити, що в німецькій криміналістиці криміналістична техніка розуміється як розділ криміналістичної науки, який формує сукупність природно-технічних висновків і методів, а також технічних засобів і прийомів на їх основі і направлений на пошук, зберігання і використання слідів для отримання доказів з метою виявлення, розкриття і запобігання злочинам та іншим криміналістично важливим подіям [1, с. 24].

Основними суб'єктами застосування криміналістичних технологій в Німеччині є технічні криміналістичні установи, представлені переважно в структурі поліції, хоча такі установи є і в інших державних органах, а також у приватній сфері. Перш за все, в сфері ТКЗ в Німеччині відповідальні криміналістичні підрозділи (установи, департаменти, лабораторії) є частиною Федерального управління у кримінальних справах, а також Митного кримінального департаменту Міністерства фінансів, федеральної поліції і інших органів внутрішніх справ.

Інститут судово-криміналістичних досліджень є провідною науково-дослідною установою німецької кримінальної поліції. Зокрема, Інститут має науковий координаційний центр, завданням якого є моніторинг ринку прикладних технологій і наукових розробок, в тому числі в області комп'ютерної і технічної експертизи і методів збору і аналізу цифрових доказів (наприклад, методів фіксації змісту веб-сайту з метою подальшого використання цифрових даних в кримінальному провадженні). На базі Інституту організовуються курси підвищення кваліфікації для різних категорій працівників експертної сфери, включаючи судових експертів. Для них проводяться семінари, тренінги та інші навчально-практичні заходи [2, с. 48].

Наступним підрозділом є Інститут технологій і судових експертиз, головним завданням якого є надання всебічної наукової та координаційної допомоги в розкритті злочинів і подання доказів у суді. Даний інститут має передові технології проведення судових експертиз, сучасні криміналістичні методи і необхідний науковий потенціал своїх працівників.

Інститут судових експертиз відповідає за підтримання високих стандартів криміналістичних технологій в Федерації і її землях (адміністративно-територіальні одиниці в Федеративній Республіці Німеччина).

Також варто відзначити, що досвід Нідерландів надзвичайно є надзвичайно інформативним для вдосконалення вітчизняної моделі ТКЗ по боротьбі зі злочинністю. Оскільки Нідерландський криміналістичний інститут – НКІ є інноваційним центром криміналістичних досліджень не тільки в своїй країні, але і в цілому в Європейському Союзі [3, с. 132].

Однією з пріоритетних дослідницьких програм НКІ є розробка нау-хау і технологій для забезпечення проведення судових експертиз за результатами розслідування місця злочину, зокрема, для полегшення процесу пошуку, виявлення, фіксації та збереження відповідних слідів. Ця програма зосереджена на розробці спеціалізованого криміналістичного обладнання для використання на місці злочину або поблизу нього. Наприклад, мікроскопи, спектроскопи і мініатюрні версії криміналістичних інструментів і технологій, а також техніки та технології для відновлення обставин злочинної події і візуалізації прихованих слідів.

Варто відзначити, що впровадження в роботу голландських судових експертів найсучасніших методів і технологій відкриває нові можливості для вивчення слідів і речових доказів. Наприклад, в умовах функціонування лабораторії НКІ можна робити 3D сканування місця злочину, відстежувати і фіксувати показники температури і біологічні сліди, робити записи про навколишнє середовище за допомогою спеціальних окулярів і додавати отримані дані і коментарі використання технологій доповненої реальності (додаток до об'єктів реального світу уявними об'єктами). Всі ці дані за допомогою таких технологій можуть стати видимими в віртуальному середовищі лабораторії [3, с. 154].

Отже, можна відзначити надзвичайно високий рівень розвитку криміналістичних інститутів в країнах ЄС, що дозволяє точно та своєчасно виявляти та досліджувати сліди кримінального правопорушення. Сфера криміналістичної науки в Україні потребує кількісного та якісного реформування як стосовно законодавства, так і у щодо матеріально-технічного забезпечення для більш швидкої та якісної роботи вітчизняних криміналістів.

Список використаних джерел

1. Криміналістика: підручник, В. В. Пяковський, Ю. М. Черноус, А. В. Самодін та ін., за заг. ред. В. В. Пяковського. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Філія вид-ва «Право», 2020. 752 с.
2. Любченко С. О., Нізовцев Ю. Ю., Парфило О. А. Система забезпечення судово-експертної діяльності в державах – членах НАТО: наук.-практ. огляд за заг. ред. О. А. Парфила. Київ, 2015. 56 с.
3. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів: монографія Ю. М. Черноус. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 492 с.

Падалка Лілія Олегівна,

аспірант кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЯК МЕТОД ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У СФЕРІ ОПОДАТКУВАННЯ

Протидія злочинності була, є і буде залишатись однією із ключових проблем не тільки України, а й всього міжнародного співтовариства. Організована злочинність набула масового, динамічного і транснаціонального характеру. При цьому зростають масштаби злочинної діяльності, удосконалюються вміння та навички злочинців, способи вчинення та приховування злочинів стають все більш інтелектуальними. Зазначене сприяє зростанню рівня економічної злочинності, фінансового шахрайства, злочинів у сфері розкрадання бюджетних коштів та оподаткування.

Пошук нових прийомів, методів і моделей діяльності правоохоронних органів у боротьбі із організованими злочинними групами, міжнародне співробітництво та обмін найкращими світовими практиками у цьому питанні набуває особливої актуальності.

«Поліцейська діяльність, керована розвідувальною аналітикою» (Intelligence-led Policing (ILP)) є визнаною сучасною моделлю протидії організованій злочинності. Її ефективність підтверджена позитивним досвідом європейських країн.

Intelligence-led Policing заснована на застосуванні методики кримінального аналізу та кримінальної розвідки у діяльності правоохоронних органів.

Натомість, питання інформаційно-аналітичної діяльності правоохоронних органів, кримінального аналізу, кримінальної розвідки, їх поняття, зміст, правова основа, етапи впровадження залишаються дослідженими не в повній мірі і потребують подальшого ретельного вивчення.

Певні наукові розробки у цій сфері були предметом дослідження таких вчених, як С.В. Албул, Д.С. Афонін, А.М. Бабенко, О.М. Бандурка, О.Ю. Бусол, О.В. Власюк, В.С. Гуславський, О.Ф. Доложенков, В.В. Єрофеев, Ю.А. Задорожний, О.М. Заєць, К.Ю. Ісмайлов, О.В. Калиновський, О.Є. Користін, Д.В. Лісніченко, А.В. Махнюк, В.І. Мельник, А.В. Мовчан, В.А. Некрасов, Д.Й. Никифорчук, А.С. Овчинський, Д.О. Пєфтєєв, С.В. Пєньков, І.В. Проценко, Б.Г. Розовський, С.В. Сенік, В.Ю. Струков, Д.Ю. Узлов, В.Г. Хахановський, О.Ю. Шостко, А.Ю. Шумілов та ін.

Стосовно визначення кримінального аналізу, підходи науковців у цьому питанні характеризуються своєю спорідненістю. Наприклад, Власюк О.В. вважав кримінальний аналіз специфічним видом інформаційно-аналітичної діяльності, яка полягає в ідентифікації та якомога більш точному визначенні внутрішніх зв'язків між інформаціями (відомостями, даними), що стосуються злочину, і будь-якими іншими даними, отриманими з різних джерел, їх використанням в інтересах ведення оперативно-розшукової та слідчої діяльності, їх аналітичної підтримки [1, с. 82].

На думку Калиновського О.В. доцільною є наступна дефініція терміну «кримінальний аналіз» – мисленнєва діяльність працівників правоохоронних органів (аналітиків), що полягає у перевірці, оцінці та інтерпретації інформації про протиправні, кримінально карані діяння окремих осіб та груп, яка отримана в ході проведення оперативно-розшукової діяльності чи під час досудового розслідування, а також у встановленні суттєвих зв'язків між вищевказаною інформацією з метою їх подальшого використання для визначення тактичних і стратегічних напрямів протидії та запобіганню злочинності [2, с. 301].

Схоже визначення було запропоноване Інтерполом, згідно з яким кримінальний аналіз – це ідентифікація та забезпечення спостереження взаємозв'язків між даними щодо злочинів та іншими відомостями, потенційно пов'язаними зі злочинами, у практичній діяльності поліції та судових органів з метою надання допомоги особами, які приймають рішення щодо протидії злочинності, у подоланні невизначеності, а також забезпечення вчасного відвернення загроз й аналітична підтримка оперативної діяльності [3].

Слід погодитися з твердженням, зазначеним О. Є. Користіним, Д. О. Пефтієвим, А. М. Бабенком, О. М. Зайцем, В. А. Некрасовим та іншими, відповідно до якого сутність кримінального аналізу полягає в ідентифікації та якомога більш точному визначенні внутрішніх зв'язків між інформаціями (відомостями, даними), що стосуються кримінальних правопорушень, і будь-якими іншими даними, які використовуються в інтересах ведення оперативно-розшукової та слідчої діяльності, їх аналітичної підтримки, а також розроблення тактичних та стратегічних заходів із протидії правопорушенням. З методологічної точки зору зазначені науковці визначають кримінальний аналіз як комплекс методів, які використовуються для збирання, оцінки, аналізу та реалізації інформації при розслідуванні кримінальних правопорушень, а також з метою їх використання у розробленні тактичних та стратегічних засад у протидії злочинності [4, с. 7, 8].

З аналізу наведених науковцями підходів вбачається відсутність явних протиріч у підходах до розуміння кримінального аналізу як діяльності та методу протидії кримінальним правопорушенням.

Метою застосування кримінального аналізу при протидії злочинам є: напрацювання нових напрямів у досудовому розслідуванні кримінального провадження; якісне планування окремих слідчих (розшукових) дій; аналітичне супроводження оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування; аналіз стану та ефективності досудового розслідування, оперативно-розшукової та превентивної діяльності у протидії злочинності; оброблення великого обсягу інформації, з відстеженням та пов'язуванням фактів за допомогою спеціальних аналітичних методів; аналіз складної і розгалуженої структури зв'язків об'єктів оперативно-розшукової справи або кримінального провадження; виявлення ризиків, тенденцій майбутнього розвитку злочинності та, у подальшому, запобігання їй; вирішення більш масштабних довгострокових проблем і цілей, для виявлення ключових фігур злочинного світу або синдикатів, прогнозування зростання видів злочинної діяльності та встановлення пріоритетів діяльності правоохоронних органів; аналіз інформації, спрямованої на виявлення тенденцій, закономірностей, прогнозування розвитку за великий період часу [4, с. 8].

Основи методу кримінального аналізу вже застосовуються певними підрозділами Національної поліції, однак ефективність такого застосування потребує подальшого його впровадження та забезпечення відповідного правового підґрунтя.

Результати кримінального аналізу (аналітичні продукти) можуть використовувати: працівники органів державної безпеки з метою підвищення рівня поінформованості та своєчасного попередження кримінальних проявів; працівники правоохоронних органів для підвищення рівня поінформованості про операційну ситуацію та динаміку криміногенних зон; слідчі та оперативні працівники для запобігання та виявлення злочинів та осіб, які проявляють кримінальну активність; керівники для того, щоб приймати обґрунтовані рішення щодо маневрування силами та засобами на території юрисдикції та ефективно оцінювати результати діяльності [5, с. 16].

В Україні Intelligence-led Policing (ILP) не використовується в повній мірі так, як в країнах Європейського Союзу, вона є концепцією, що розвивається.

Однак, позитивним кроком є те, що основи правоохоронної діяльності, керованої аналітикою, на законодавчому рівні вже знайшли своє відображення у прийнятому Верховною Радою України в першому читанні проєкті Закону «Про Бюро економічної безпеки України» (реєстр. № 3087-д від 02.07.2020), яким визначаються мета, принципи, правові та організаційні засади створення та діяльності Бюро економічної безпеки України як правоохоронного органу, на який покладається виявлення, припинення, розслідування та розкриття кримінальних правопорушень у сфері економіки та оподаткування, що

створюють загрозу життєво важливим інтересам України, а також запобігання їх вчиненню у майбутньому. Проектом закону визначаються завдання та повноваження Бюро економічної безпеки України, контроль за його діяльністю, правовий статус, обов'язки та відповідальність працівників Бюро економічної безпеки України, основи його співпраці з державними органами, підприємствами, установами та організаціями, компетентними органами інших держав та міжнародними організаціями, юридичними та фізичними особами та закладаються основи правоохоронної діяльності, керованої аналітикою [6].

Підсумовуючи наведене, слід наголосити щодо необхідності подальшого впровадження використання можливостей кримінального аналізу в діяльності правоохоронних органів України, забезпечення неналежного рівня використання можливостей кримінального аналізу та подальшої розбудови відповідної нормативно-правової бази. Поліцейська діяльність, керована розвідувальною аналітикою, результати кримінального аналізу та кримінальної розвідки мають величезне значення для протидії та боротьби правоохоронців зі злочинами у сфері економіки та оподаткування.

Список використаних джерел

1. Власюк О.В. Роль і місце кримінального аналізу у розкритті та розслідуванні злочинів на державному кордоні України. Матеріали постійно діючого науково-практичного семінару. Х.: Інститут підготовки юрид. кадрів для СБУ Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого, 2011. Вип. 3. Ч. 1. С. 82–85.
2. Калиновський О.В., Школьніков В.І. Використання методу кримінального аналізу для протидії організованій злочинності. Часопис Київського університету права. 2017. № 1. С. 300–303.
3. Criminal Intelligence Analysis. URL: <https://www.interpol.int/INTERPOLExpertise/Criminal-Intelligence-analysis>.
4. Основи кримінального аналізу: підручник / Бабенко А.М., Заєць О.М., Некрасов В.А., Ісмайлов К.Ю., Пефтієв Д.О. та ін.; за заг. ред. Користіна О.Є., 2019. 296 с.
5. Тактичний кримінальний аналіз: теорія та практика: навчальний посібник/ О.Є. Користін, Н.П. Свиридюк, О.М. Цільмак, О.М. Заєць, К.Ю. Ісмайлов, В.А. Некрасов; МВС України, ДНДІ, ОДУВС. Одеса: РВВ ОДУВС, 2019. 216 с.
6. Гетманцев Д.О., Василевська-Смаглюк О.М., Аллахвердієва І.В. та інші, проєкт Закону України «Про Бюро економічної безпеки України» (реєстр. № 3087-д від 02.07.2020). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69331.

Патик Андрій Анатолійович,
начальник науково-дослідної лабораторії
з проблем криміналістичного забезпечення
та судової експертології Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук

СТАН ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНСПЕКТОРІВ-КРИМІНАЛІСТІВ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ

Проведення огляду місця події (далі – ОМП) невід’ємно пов’язане із використанням науково-технічних засобів фіксації, виявлення та вилучення криміналістично значущої інформації. Так, інспектори-криміналісти, які залучені до участі у проведенні ОМП, повинні мати при собі комплект необхідних технічних засобів, призначених для фіксації обстановки на місці події, виявлення, фіксації, вилучення та упакування слідової та іншої криміналістично значущої інформації [1].

У свою чергу, керівництво слідчих підрозділів забезпечує контроль за якістю роботи спеціалістів під час проведення ОМП і вживає заходів, спрямованих на підвищення ефективності використання ними техніко-криміналістичних засобів [1]. А це означає, що має здійснюватися своєчасна заміна чи придбання відповідних технічних засобів.

Науково-технічні засоби криміналістики – це сукупність приладів, пристосувань, інструментів, матеріалів, що застосовуються з метою зокрема збирання і дослідження доказів або створення умов, що утрудняють учинення злочинів [2, с. 58, 59].

У кримінально-процесуальному законодавстві чіткого переліку науково-технічних засобів, які мають використовувати інспектори-криміналісти під час ОМП немає. Однак, є вимоги до таких засобів, зокрема це дотримання таких принципів як: законність, етичність, науковість, безпечність, збереження об’єктів та ефективність використання.

До науково-технічних засобів, які мають бути у спеціаліста, який проводить ОМП належать: 1) ті, що призначені для фіксації обстановки на місці події (технічні засоби фото-, аудіо-, відео фіксації та безпосередньо носії інформації (оптичний диск, флеш-накопичувач тощо)); 2) ті, що призначені для виявлення, фіксації та вилучення криміналістично значущої інформації (засоби виявлення невидимих, мало видимих слідів і об’єктів; пошукові засоби; засоби одержання інформації в невидимих променях спектра; засоби для одержання відбитків пальців; засоби фіксування; засоби комп’ютеризації й автоматизації; засоби закріплення і вилучення слідів) [3, с. 41]; 3) ті, що призначені для упакування вилученої криміналістично значущої інформації.

Інспектори-криміналісти виїжджають на місце події із криміналістичною валізою (ще її називають універсальною), до комплектації якої є питання. Справа в тім, що вони існують дещо різної комплектації, хоча мають єдину мету – забезпечити виявлення, фіксацію та вилучення криміналістично значущої інформації на місці події. Досі існує проблема поповнення відповідними матеріалами такої валізи, на жаль це відбувається невчасно, і самі спеціалісти змушені за власні кошти докуповувати матеріали, що використали під час ОМП.

До якості фото-, відеокамер, якими забезпечені інспектори-криміналісти, якими здійснюється фіксація місця події також є питання. Справа в тім, що фотозображення мають бути належної якості, з чітким зображенням, роздільною здатністю тощо. Це важливо, насамперед тому, що іноді по зображенням можливо розглядіти важливі для розслідування дрібні деталі, на які під час ОМП в силу різних причин, не звернули увагу або ж мало зосередили на певному об'єкті уваги. Поряд з цим, зображення мають бути настільки якісними, щоб по ним, за необхідності, можна було провести відповідний вид судових експертиз або ж здійснити реконструкцію місця події для подальшого проведення слідчого експерименту тощо. Не забуваймо, що після проведення ОМП обстановка злочину порушується, а фото-, відео фіксація є важливою для її відтворення. Тому, доволі значним є не лише навик інспектора-криміналіста щодо судової фотографії та відеозйомки, але велике значення має якість та можливості самого апарату, яким здійснюється така фіксація.

Звичайно, існує проблема забезпечення інспекторів-криміналістів відповідним комп'ютерним обладнанням для виготовлення фототаблиць (ілюстративних таблиць), фотознімків, схем, ескізів, які у подальшому долучатимуться як додатки до протоколу ОМП. Не просто має бути у розпорядженні спеціаліста комп'ютер, а має бути оснащений більш менш сучасним програмним забезпеченням, яке уможливить виконати поставлені завдання.

Отже, з метою якісного проведення огляду місця події інспектори-криміналісти мають бути забезпечені не лише криміналістичними валізами із значним вмістом технічних засобів, але й якісними фото-, відеокамерами та мати відповідне комп'ютерне обладнання для виготовлення фототаблиць (ілюстративних таблиць), фотознімків, схем, ескізів, які у подальшому долучатимуться як додатки до протоколу ОМП.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події: Наказ від 03 лист. 2015 р. № 1339. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15#Text>.

2. Криміналістика: підручник для студентів юрид. спец, вищих закладів освіти / В.М. Глібоко та ін. / за ред. В.Ю. Шепітька. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. 684 с.

3. Участь спеціаліста-криміналіста під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій: навчальний посібник / Є.Ю. Свобода, А.В. Кофанов, А.В. Самодін та ін. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2018. 432 с.

Патик Леся Леонідівна,

доцент кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ПИТАННЯ ДОСТОВІРНОСТІ ЗРАЗКІВ ДЛЯ ПОРІВНЯЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СУДОВО-ПОЧЕРКОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Як свідчить експертна практика, що під час призначення судово-почеркознавчої експертизи виникає низка питань, оскільки часто матеріали, які їм надсилають не відповідають встановленим вимогам. Так, для проведення судово-почеркознавчого дослідження рукописних записів та підписів, окрім об'єкта дослідження (оригіналів документів), слід надавати вільні, умовно-вільні та експериментальні зразки почерку, цифрових записів та підписів особи, яка ідентифікується. Відповідно до розділу IV. п. 2. Наказу МВС України № 591 від 17.07.2017 р., отримавши надані на судову експертизу матеріали експерт має встановити їх достатність, якість та порівнюваність, а також вирішити низку інших питань [1].

Відповідно до Методики судово-почеркознавчої експертизи означені вище зразки мають відповідати певним вимогам, зокрема таким як: 1) достовірність; 2) достатність для проведення порівняльного дослідження; 3) відповідність об'єктам дослідження за: писемністю і мовою документу, часом виконання, матеріалами письма, способом та умовами виконання рукопису, типом, видом документу та його цільовим призначенням [2, с. 7].

Особливе значення серед перерахованих вище вимог має достовірність наданих зразків, тобто безсумнівність належності особі, зразки почерку якої надаються на дослідження. І ось тут виникає питання, хто має забезпечити достовірність зразків наданих на судово-почеркознавчу експертизу? Відповідно до ч. 4 ст. 69 КПК України, експерт не має права за власною ініціативою збирати матеріали для проведення експертизи [3]. А тому ніякого відношення до зразків він немає. Відповідно до ч. 1 ст. 245 КПК України у разі необхідності отримання зразків для проведення експертизи вони відбираються стороною кримінального провадження, яка звернулася за проведенням експертизи або за клопотанням якої експертиза призначена слідчим суддею. У випадку, якщо проведення експертизи доручено судом,

відібрання зразків для її проведення здійснюється судом або за його дорученням залученим спеціалістом [3]. Звідси випливає, що ініціатор проведення експертизи і має забезпечити принцип достовірності зразків почерку для порівняльного дослідження.

Перевірити чи достовірні надані зразки почерку (підпису, цифрових записів) експерт в змозі порівнявши їх між собою. Однак, він може встановити лише що вони написані однією або різними особами, а встановити чи вони написані саме конкретною особою, на яку вказує ініціатор судової експертизи не має змоги. Тому він змушений приймати до уваги їх як зразки цієї особи.

На стадії роздільного дослідження судовим експертом проводиться вивчення властивостей та ознак почерку (підпису, цифрових записів) у досліджуваному документі (документах) та зразках. Сумнів у достовірності порівняльних зразків може виникнути під час вивчення та порівняння ознак почерку, підпису в наданих матеріалах. Найбільш поширені такі експертні ситуації: 1) порівнюючи між собою вільні зразки підписів (почерку, цифрових записів) встановлено, що вони усі або їх частина різні за виробленістю, будовою та транскрипцією; 2) порівнюючи між собою експериментальні зразки почерку (підпису) виявлені різні загальні їх ознаки. Наприклад, якщо у одному документі високо вироблений почерк, а в іншому – середньої виробленості, то вже можна припустити, що писали різні особи і з'являється сумнів у достовірності наданих експериментальних зразків. Однак, також можна припустити, що особа, яка писала володіє різними технічними навиками письма, може писати обома руками, змінювати свій почерк тощо; 3) порівнюючи між собою вільні та експериментальні зразки виявлено суттєві відмінності. Наприклад, якщо у вільних зразках високо вироблений почерк, а у експериментальних – середня або нижче середньої виробленість. Тоді можна припустити, що писали різні особи або ж одна але вона зазнала травми чи перенесла хворобу, яка вплинула на писемно-руховий навик. У такому разі, експерт дає запит для встановлення медичних відомостей чи особа не мала травм верхніх кінцівок. Перелік ситуацій не є вичерпним, оскільки кожна експертиза досліджує різні матеріали, і має свої особливості і потребує індивідуального підходу експерта.

Питання встановлення достовірності не входить у компетенцію експерта, тому він має констатувати те, що бачить, що виявив у процесі дослідження. Якщо у експерта є сумнів, або у разі виявлення різного за ознаками почеркового матеріалу між наданими на дослідження зразками, або йому не вистачає необхідного комплексу ознак у наданих зразках для проведення ідентифікації, тоді він має клопотати про надання додаткових зразків.

Отже, достовірність наданих зразків для порівняльного дослідження при проведенні судово-почеркознавчої експертизи відіграє важливу роль для встановлення ідентифікації особи за

почерком. Ініціатори проведення судових експертиз мають неухильно дотримуватися усіх визначених вимог, що висуваються до зразків для експертного дослідження, а особливо за дотриманням принципу достовірності, інакше експерт не в змозі буде провести експертизу і буде вимушений або клопотати про надання додаткових зразків або сформулювати висновок про неможливість проведення експертизи.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Інструкції з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України: Наказ МВС України від 17 лип. 2017 р. № 591. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1024-17#Text>.

2. Методика судово-почеркознавчої експертизи (загальна частина) / ДНДЕКЦ МВС України / уклад. К.М. Ковальов, З.С. Меленевська, Н.Г. Шпакович. К., 2008. 34 с.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекси України за станом на 2013 р. зі змінами від 21.07.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

Перушко Максим Олександрович,

здобувач ступеня вищої освіти магістра ННІ № 1
Національної академії внутрішніх справ

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ПОРУШЕННЯМ ПРАВ У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Для правильної кваліфікації діянь, передбачених ст.176 Кримінального кодексу України (далі – КК України) «Порушення авторського права і суміжних прав», ст. 177 КК України «Порушення прав на винахід, корисну модель, промисловий зразок, топографію інтегральної мікросхеми, сорт рослин, раціоналізаторську пропозицію», ст. 229 КК України «Незаконне використання знака для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого значення походження товару» визначальним є встановлення розміру завданої матеріальної шкоди [2].

В усіх перелічених правопорушеннях предметом злочинного посягання є об'єкт права інтелектуальної власності (далі – ІВ): товарний знак, корисна модель, фірмове найменування, промисловий зразок тощо.

Щодо способу вчинення, то неправомірне використання об'єкта права ІВ може бути наслідком, як правопорушення (делікту), так й наслідком дій/бездіяльності сторони за договором. Важливим аспектом є розуміння того, що при неправомірному використанні об'єкта права ІВ завдається як пряма матеріальна шкода, так і збитки (недоотриманий прибуток, упущена вигода).

Алгоритм визначення розміру матеріальної шкоди (збитку) наведено у Порядку взаємодії між органами державної контрольно-ревізійної служби та органами прокуратури, внутрішніх справ і Служби безпеки України (далі – Порядок), затвердженого спільним наказом від 19 жовтня 2006 р. № 346/1025/685/53, та становить: вартість втрачених активів або недоотриманих доходів, яка визначається за даними бухгалтерського обліку і фінансової звітності об'єкта контролю або експертною оцінкою та іншими визначеними законодавством способами[5].

Втрата активів, відповідно до цього Порядку, це безповоротне зменшення активів через: перерахування (сплату) коштів; відчуження, недостачу, знищення (псування) чи придбання неліквідного (зіпсованого) майна; втрату боржника в зобов'язанні; зменшення частки державної (комунальної) власності в статутному фонді господарського товариства.

Особливістю складових матеріальної шкоди (збитку) при неправомірному використанні саме об'єкта права ІВ є те, що вони фактично не включають втрату активів, оскільки об'єкт права інтелектуальної власності у дійсності не зникає, на відміну від матеріальних об'єктів, які можуть бути знищені (зіпсовані). Тобто «актив» в розумінні наведеного Порядку не втрачається, а отже його вартість не може включатися до розміру матеріальної шкоди (збитку).

В той же час, згідно з п. 26 Національного стандарту № 4 «Оцінка майнових прав інтелектуальної власності» розмір збитків за неправомірне використання об'єкта права інтелектуальної власності визначається станом на дату оцінки із застосуванням оціночної процедури накопичення прибутку (доходу), який не отримав суб'єкт права інтелектуальної власності та/або ліцензіат внаслідок неправомірного використання об'єкта права інтелектуальної власності, виходячи з обсягів виробництва та/або реалізації контрафактної продукції [4].

Зазначене дозволяє зробити висновок, що матеріальна шкода (її розмір), завдана неправомірним використанням об'єкта права ІВ, є зменшенням вартості майнових прав, що виражені у вигляді:

витрат, які суб'єкт права інтелектуальної власності зробив або мусить зробити для відновлення своїх порушених майнових прав на певні об'єкти права інтелектуальної власності (реальні збитки/реальна матеріальна шкода);

доходів або (прибутків, роялті, паушального чи комбінованого платежів), які суб'єкт права інтелектуальної власності міг би реально одержати за звичайних обставин, якби його майнові права на певні об'єкти права інтелектуальної власності не були порушені при здійсненні договірних зобов'язань або при виникненні недоговірних (деліктних) правовідносин (упущена вигода).

Крім того необхідно зазначити, що процедура закупки контрафактної продукції, яку передбачає Національний стандарт № 4

«Оцінка майнових прав інтелектуальної власності» при визначенні розміру збитків, окремо законодавцем не передбачена і може реалізуватися лише в порядку контрольованої закупки, яка передбачена п. 2 ч. 1 ст. 271 кримінального процесуального кодексу України. Така процесуальна дія віднесена до негласних слідчих (розшукових) дій і проводиться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких та особливо тяжких злочинів. Тому, наприклад, надання фактичних доказів про реалізацію контрафактної продукції в порядку цивільного, господарського судочинства апріорі є неможливими, а отже і належне визначення розміру збитків є спірним в таких випадках [1].

Проведений аналіз нормативно-правових актів дає підстави стверджувати, що упущена вигода (недоотримані прибутки) є одним із складових компонентів при визначенні розміру матеріальної шкоди при розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних з порушенням прав у сфері інтелектуальної власності.

В той же час аналіз вироків судів у справах з неправомірного використання об'єктів права інтелектуальної власності за останні 2 роки демонструє, що при здійсненні судочинства у кримінальних провадженнях, пов'язаних з порушенням прав у сфері інтелектуальної власності, було винесено близько 30 вироків, які в подальшому набули законної сили [6; 7]. При цьому розмір завданої матеріальної шкоди обраховувався та зазначався лише внаслідок завдання реальних збитків власникам об'єктів права інтелектуальної власності, тобто – без врахування упущеної вигоди (недоотриманих прибутків). Така ситуація пояснюється як відсутністю належної методики для експертної оцінки розміру матеріальної шкоди при порушенні права у сфері інтелектуальної власності, так і неправильним розумінням поняття «матеріальна шкода» у суб'єкта розслідування, який здійснює провадження у даних правопорушеннях [3].

Результатом неправильного визначення розміру матеріальної шкоди, завданої в результаті порушення права у сфері інтелектуальної власності, є неправильна кримінально-правова кваліфікація даних кримінальних правопорушень. В свою чергу, це не лише негативно впливає на ефективність процесу розслідування зазначених кримінальних правопорушень, але й ставить під сумнів виконання завдань кримінального та кримінально-процесуального законодавства.

Отже, поняття «матеріальна шкода» визначена у п. 26 Національного стандарту № 4 «Оцінка майнових прав інтелектуальної власності». Сама ж матеріальна шкода може бути визначена за двома показниками: реальні збитки та упущена вигода. З врахуванням реальних збитків загалом питань не виникає, адже це здійснюється на підставі договорів, бухгалтерських обліків і т.д. А от питання вирахування «упущеної вигоди» та завданої шкоди самому «бренду» – досі відкрите та нерегульоване національним законодавством, що

змушує теперішніх підприємців слідкувати за конкурентами та вчасно реагувати на розповсюдження контрафактного продукту, при цьому – не сподіваючись на компенсацію шкоди, завданої їхнім «брендам».

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України.
URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#n2444>.
2. Кримінальний кодекс України.
URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/conv#n1336>.
3. Лавровська І.Б. Матеріальна шкода та упущена вигода в судовій практиці про злочини у сфері інтелектуальної власності. Вісник Верховного Суду України. 2013. №7. С.35–47.
4. Про затвердження Національного стандарту № 4 «Оцінка майнових прав інтелектуальної власності»:постанова Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2007 р. № 1185.
URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1185-2007-%D0%BF#Text>.
5. Про затвердження Порядку взаємодії органів державної контрольно-ревізійної служби, органів прокуратури, внутрішніх справ, Служби безпеки України:наказ Головного контрольно-ревізійного управління України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Генеральної прокуратури України від 19.10.2006 № 346/1025/685/53.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1166-06#Text>.
6. Судове провадження № 1-кп/590/104/20. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87981382>.
7. Судове провадження 1-кп/944/736/20.
URL:<http://reyestr.court.gov.ua/Review/89499319>.

Письменний Дмитро Петрович,

професор кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, професор

**СЛІДЧО-ОПЕРАТИВНА ГРУПА: ОКРЕМІ ПИТАННЯ
СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ**

Відповідно до Кримінального процесуального кодексу України (п. 5 ч.1 ст.3) досудове розслідування є стадією кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Швидке, повне та неупереджене розслідування кримінальних правопорушень є одним із завдань кримінального провадження з тим,

щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура (ст. 2 КПК України).

Організація взаємодії органів досудового розслідування з іншими підрозділами Національної поліції України передбачає спільні зусилля в запобіганні кримінальних правопорушень, їх виявленні та розслідуванні шляхом поєднання наявних у них можливостей, при чіткому розподілі їх повноважень.

Підвищенню якості досудового розслідування в значній мірі сприяє своєчасне вирішення питання про взаємодію органів досудового слідства з іншими підрозділами Національної поліції України, зокрема в складі слідчо-оперативної групи (далі – СОГ), як найбільш вдалої та універсальної форми взаємодії при розслідуванні тяжких та особливо тяжких злочинів, вчинених в умовах неочевидності, окремих кримінальних правопорушень, що набули суспільного резонансу або вчинені на території декількох адміністративно-територіальних органів України.

Окремі організаційні питання розслідування злочинів слідчо-оперативними групами розглядалися у роботах українських вчених-процесуалістів: А.Я. Дубинського, Ю.І. Шостака, В.М. Тертишника, С.В. Слінька, О.М. Подопрелова, В.М. Федченка, Л.Д. Удалової, Ю.В. Сухомлин, А.С. Симчука, М.Й. Кулик, В.В. Зарубей [1, с. 7; 2, с. 12; 3, с. 17; 4, с. 242; 5, с. 7].

Зазначимо, чинний КПК України (ч. 4 ст. 38) передбачає, що досудове розслідування здійснюють слідчі, дізнавачі одноособово або слідчою групою, групою дізнавачів.

На законодавчому рівні, тільки в проєкті КПК України, підготовленому робочою групою Верховної Ради України та внесеному на друге читання (2005 р.), в ст. 223 передбачалося, що досудове розслідування могло проводитися не тільки групою слідчих, а й слідчо-оперативною групою та вказувалися процесуальні підстави створення і діяльності вказаних груп [6, с. 117–118].

На жаль, в КПК України (2012 р.) не зафіксовано створення та порядок організації роботи СОГ, її повноважень та особливостей взаємодії членів слідчо-оперативної групи.

На нашу думку, підставами для створення СОГ є наступні: 1) необхідність проведення інтенсивних та тривалих оперативно-розшукових заходів співробітниками оперативного підрозділу у ході розкриття та розслідування слідчим складного кримінального провадження з великим обсягом роботи; 2) необхідність у проведенні негласних слідчих (розшукових) дій під час розкриття та розслідування слідчим тяжких та особливо тяжких злочинів «по гарячих слідах»; 3) необхідність проведення НС(Р)Д за матеріалами

перевірки інформації про завуальовані злочинні діяння, оскільки даних, що містяться у матеріалах, які перебувають на розгляді у слідчого, недостатньо для прийняття по ним рішення про порушення кримінального провадження.

Мусимо констатувати, що оскільки КПК України не передбачає створення слідчо-оперативної групи чи групи дізнавачів, то ці питання знайшли свою регламентацію у відповідних наказах МВС України [7, с. 4–7; 8, с. 3, 22].

Таким чином, слідчо-оперативна група (СОГ) визначається як організаційна форма взаємодії слідчих (дізнавачів), працівників оперативних та інших підрозділів поліції з метою виявлення, фіксації, вилучення слідів кримінального правопорушення, речових доказів, встановлення свідків та потерпілих, встановлення осіб, які його вчинили, з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження.

Метою створення та діяльності СОГ є здійснення ефективної взаємодії слідчих та працівників оперативних підрозділів поліції для повного і неупередженого досудового розслідування у складних та великих за обсягом кримінальних провадженнях, а також щодо тяжких та особливо тяжких злочинів, учинених в умовах неочевидності, які набули суспільного резонансу або учинені на території декількох адміністративно-територіальних одиниць України.

Виходячи з зазначених особливостей створення СОГ, до організаційних засад розслідування названих злочинів такою слідчо-оперативною групою необхідно віднести: 1) своєчасне створення СОГ та внесення змін до її складу; 2) правильне визначення складу групи та раціональний розподіл роботи між її учасниками; 3) узгоджене планування слідчих (розшукових) дій при розслідуванні конкретного кримінального провадження; 4) доцільна організація надання інформації всередині СОГ про хід та особливості досудового розслідування, з відповідною координацією роботи учасників цієї групи.

Припинення діяльності СОГ та її розформування до закінчення досудового розслідування необхідно розглядати як один із різновидів зміни формату її діяльності, а тому обов'язково мати відповідне процесуальне оформлення.

Зазначимо, що розглянуті окремі питання створення та діяльності слідчо-оперативної групи будуть сприяти вирішенню завдань кримінального провадження (ст. 2 КПК України).

Список використаних джерел

1. Дубинский А.Я., Шостак Ю.И. Организация и деятельность следственно-оперативной группы: учеб. пособие. Киев, 1981. 49 с.
2. Тертышник В.М., Слинько С.В. Взаимодействие следователя с иными подразделениями органов внутренних дел при расследовании преступлений. Харьков: Юридический университет Министерства внутренних дел, 1995. 66 с.

3. Подопрелов А.М. Создание и деятельность следственно-оперативной группы: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Киев: Академия МВД Украин, 1991. 283 с.

4. Федченко В.М. Слідчі та слідчо-оперативні групи: підстави їх створення і діяльності. Науковий вісник НАВСУ. Київ, 2001. № 5. С. 241–247.

5. Організація роботи слідчо-оперативної групи: навчальний посібник [Л.Д. Удалова, Ю.В. Сухомлин, А.С. Симчук, М.Й. Кулик, В.В. Зарубей]. Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2020. 504 с.

6. Проект нового КПК України, підготовлений робочою групою Верховної Ради України (реєстр. № 3456-Д). Київ, 2005. 308 с.

7. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні: наказ МВС України від 07.07.2017 № 575.

8. Про затвердження Інструкції з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні: наказ МВС України від 27.04.2020 № 357.

Плетенецька Аліна Олександрівна,
доцент кафедри судової медицини
та медичного права Національного медичного
університету імені О. О. Богомольця, лікар –
судово-медичний експерт ДСУ «Головне
бюро судово-медичної експертизи
МОЗ України», кандидат медичних наук

ПОСТТРАВМАТИЧНИЙ СТРЕСОВИЙ РОЗЛАД У ПРАЦІВНИКІВ СИЛОВИХ СТРУКТУР. СУДОВО-МЕДИЧНА ОЦІНКА

За останні роки в Україні збільшилась кількість судово-медичних експертиз щодо визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень у потерпілих з посттравматичним стресовим розладом (ПТСР). Серед них, як правило, військовослужбовці та працівники правоохоронних органів, що отримали травми в умовах бойових дій на сході України.

Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) – це хронічне порушення психічного стану, що може розвинути після травматичної події. За даними МОЗ України близько 8% чоловіків та 20% жінок, що пережили травматичні події, мають ПТСР.

Розвивається він у людей, що пережили неординарну, загрозову для життя чи гідності ситуацію [1].

Посттравматичний стресовий розлад (PTSD, ПТСР, посттравматичний синдром, «комбатантський синдром», «в'єтнамський синдром», «афганський синдром», «східний синдром» тощо) – це психічний розлад, різновид неврозу, що виникає в результаті переживання однієї чи кількох психотравмуючих подій, таких як, наприклад, військові дії, теракти, аварії чи стихійні лиха, катастрофи, важка фізична травма, побутове чи статеве насильство, загроза смерті або перебування свідком або заповідювачем чужої смерті.

ПТСР проявляється як довготермінова реакція на стрес і за визначенням лікарів його дія спостерігається щонайменше після чотирьох тижнів після травматичної події [2].

За даними власних досліджень полковника медичної служби В. С. Стеблока, станом на 2016 рік, розповсюдженість ПТСР серед військовослужбовців на території військових дій на Донбасі складала 10–15% [3]. Станом на червень 2017 року в Україні 280 тис. осіб мали статус учасників бойових дій; за даними прокуратури 500 учасників війни на Донбасі скоїли самогубство після повернення з зони бойових дій.

Згідно міжнародної класифікації хвороб (МКХ-10), класифікація психічних і поведінкових розладів, розділ F4 (Невротичні, пов'язані зі стресом і соматоформні розлади), в якому, підрозділ F43 «Реакція на важкий стрес і порушення адаптації»; F43.0 «Гостра реакція на стрес»; F43.1 «Посттравматичний стресовий розлад».

При ПТСР спостерігають уникнення, гіперзбудженість (проблемами із сном, може виявлятися у ризиковій поведінці, відчутті непереможності), переживання, проблеми із пам'яттю та емоційною сферою (наприклад, відчуття обрізаності власного життя, ізоляваності від людей). Із часом симптоми ПТСР мають тенденцію посилюватись. До вторинних симптомів ПТСР відносять: депресію, тривогу, імпульсивну поведінку, алкоголізм, соматичні проблеми, порушення «Его»-функціонування тощо.

Головною проблемою при проведенні диференційної діагностики постраждалого є можливість спостереження поряд із клінічною картиною ПТСР, симптомів, спровокованих порушеннями, що належать до інших типів неврозу (та) чи депресії.

В даний час багато робіт присвячено проблемі ПТСР у учасників бойових дій [4], втім майже немає інформації про те, що військовослужбовці та працівники правоохоронних органів навіть у мирний час стикаються з психотравмуючими ситуаціями під час виконання своїх професійних обов'язків. Особливо це стосується працівників спеціальних підрозділів силових структур, які безпосередньо задіяні в забезпеченні охорони громадського порядку

під час акцій громадянського протесту, збройних нападів, затримань підозрюваних тощо.

Так тільки за поточний рік по Україні було травмовано більше 100 правоохоронців, хоча офіційна статистика не ведеться. Втім слід враховувати, що ПТСР значно впливає на якість життя людини і виконання нею своїх обов'язків. Особи з ПТСР можуть у певних випадках спричинити шкоду не тільки собі, а і оточуючим.

А отже, серед таких людей слід регулярно проводити медичні огляди за участі медичного психолога і психіатра, а у випадках серйозної травми – проводити судово-психіатричну експертизу. Не слід плутати хронічний стрес з ПТСР, який виникає при надсильній психічній або психосоматичній травмі, і, безперечно, є тілесним ушкодженням.

При проведенні судово-медичних експертиз щодо визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень у потерпілих з ПТСР судово-медичні експерти зазнають інколи труднощів, тому що діючі «Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень» не дають чіткого переліку станів, що входять до критерію «душевної хвороби». Втім, у п. 2.1.5. зазначено, що «...під душевну хворобу належить розуміти психічне захворювання (психічну хворобу). До психічних захворювань не можна відносити пов'язані з ушкодженням реактивні стани (психози, неврози). Ушкодження кваліфікується як тяжке тільки тоді, коли воно потягло за собою розвиток психічного захворювання, незалежно від його тривалості і ступеня вилікованості. Ступінь тяжкості ушкодження, що викликало реактивний стан нервової системи, визначається за ознакою тривалості розладу здоров'я.

Діагноз психічного захворювання і причинно-наслідковий зв'язок між ушкодженням і психічним захворюванням, що розвинулося, встановлюється психіатричною експертизою. Ступінь тяжкості такого тілесного ушкодження визначається судово-медичним експертом з урахуванням висновків цієї експертизи».

Отже, судово-медична експертиза ступеня тяжкості тілесних ушкоджень у випадках ПТСР повинна базуватися на висновку судово-психіатричної експертизи. У останньому повинен бути обґрунтований діагноз (з урахуванням критеріїв ПТСР), а також бути встановлений причинний зв'язок діагнозу з перенесеною травмою. Оскільки ПТСР піддається лікуванню, він не може бути віднесений до критеріїв тяжких тілесних ушкоджень відповідно «Правил судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень». [5]

І хоча ПТСР не має ознак тяжких тілесних ушкоджень, проте повинен розцінюватися за тривалістю розладу здоров'я. Отже, у залежності від неї ПТСР може бути або легким тілесним ушкодженням, або тілесним ушкодженням середнього ступеня тяжкості.

Список використаних джерел

1. Що треба знати про посттравматичний стресовий розлад. МОЗ України. 2020. URL: <https://moz.gov.ua/article/health/scho-treba-znati-pro-posttravmatichnij-stresovij-rozlad> (дата звернення: 27.10.2020).
2. Friedman, M. J., Schnurr, P. P., McDonagh-Coyle, A. Post-traumatic stress disorder in the military veteran. *Psychiatric clinics of North America*. v. 17. No. 2.P. 265–277.
3. Стратегія гібридного миру. Українська правда.2017. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2017/06/22/7147619/>(дата звернення: 27.10.2020).
4. Посттравматичний стресовий розлад у військовослужбовців – учасників бойових дій. Сумський обласний наркологічний диспансер. 2020.URL:<https://narkosumy.lic.org.ua/statti/posttravmatychnyj-stresovyj-rozlad-u-vijskovosluzhbovtsiv-uchasnykiv-bojovyh-dij/> (дата звернення: 27.10.2020).
5. Про розвиток і вдосконалення судово-медичної служби України: Наказ МОЗ України № 6 від 17.01.1995 року. Київ, 1995. 7 с.

Плосконос Артем Ігорович,
начальник управління превентивної
діяльності ГУНП у Запорізькій області

ЛЖЕСВІДЧЕННЯ ТА НЕПРАВДИВІ ПОКАЗАННЯ ЯК ФОРМИ ПРОТИДІЇ РОЗСЛІДУВАННЮ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО ВЧИНЯЮТЬ ОРГАНІЗОВАНІ ГРУПИ

Істотну роль у механізмі протидії розслідуванню відіграють повідомлення неправдивих показань і лжесвідчення. У криміналістичній літературі зазначається, що серед способів приховування злочинів фігурують такі, у яких визначальним елементом є неправдива вербальна інформація або відмова від повідомлення слідчому взагалі будь-якої інформації, що стосується розслідуваної події: утаювання, неправдивий донос, неправдиві показання, самообмова.

Повідомленню неправдивих показань свідками (потерпілими) можуть сприяти дії членів організованої злочинної групи, які виявляються в погрозах, шантажі або підкупі.

Засоби подолання протидії розслідуванню організованої злочинної діяльності за допомогою потерпілих та свідків, які змінюють або дають свої показання на користь злочинців, що повинні застосовуватися правоохоронними органами в таких випадках, залежать від причин, які штовхнули свідків та потерпілих на свідому допомогу ОЗГ. Якщо це пов'язано з загрозами життям свідків та потерпілих, таку ситуацію необхідно вирішити будь-яким можливим способом, навіть за допомогою складних і дорогих засобів їх захисту.

Особливе значення для подолання протидії слідству має робота слідчого з викриття лжесвідчення. Слід зазначити, що раніше криміналістика та слідча практика не розглядали свідків і потерпілих як потенційних суб'єктів протидії слідству, не розробляли особливої тактики слідчої роботи в таких випадках. Але особливості самої організованої злочинної діяльності, процесу розслідування такі, що слідчий для припинення протидії слідству шляхом організації лжесвідчення найчастіше повинен активно користуватися оперативними та процесуальними можливостями й тактичними рекомендаціями криміналістики, застосовуваними до недобросовісних допитуваних.

У зв'язку з незаконним впливом на свідків зацікавлених осіб вони в ряді випадків вдаються до відмови від дачі показань. З огляду на це важливого значення набуває розгляд проблеми свідочького імунітету. Імунітет свідка – надане свідкові право відмовитися від давання показань у певних випадках. Звільнення від обов'язку давати показання може стосуватися випадків надання відомостей стосовно членів сім'ї або близьких родичів. Стаття 63 Конституції України регламентує, що особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення стосовно себе, членів сім'ї або близьких родичів, коло яких визначається законом.

Певну специфіку має одержання показань у підозрюваних, які є лідерами або членами ОЗГ. Типові різновиди поведінки підозрюваних, а згодом і обвинувачених часто зводяться до відмови від дачі будь-яких показань, малопереконливого заперечення своєї вини. Така позиція пояснюється прагненням виждати час, довідатися за допомогою контактів між собою в місцях тримання під вартою, через захисників та іншими можливими способами сутність доказів, які є в слідчого, та з урахуванням цього скорегувати свою позицію. Відмова від дачі показань використовується членами організованих злочинних груп як засіб виграти час, продумати пояснення та доводи, які свідчать про власну невинність, а також затягти слідство і дотягти до закінчення процесуальних строків перебування під вартою або затримання. Одночасно відмова від дачі показань розглядається злочинцями як засіб продемонструвати прихильність нормам поведінки злочинного світу в надії одержати допомогу, а в майбутньому й подяку від лідерів організованої злочинної групи. Така позиція, як правило, підкріплюється протидією інших членів злочинної групи – і затриманих, і тих, хто перебуває на волі.

Члени ОЗГ під час їх допитів можуть давати і неправдиві показання. До найбільш типових мотивів, що є специфічними для підозрюваного, які приховують правду, звичайно відносять: 1) страх покарання, бажання запобігти розголосу вчиненого кримінального правопорушення шляхом його заперечення, сором від усвідомлення

ганебності своєї поведінки; 2) прагнення приховати співучасників кримінального правопорушення, страх помсти з їх боку; 3) непевність у можливості розкриття органами слідства дійсних обставин кримінального провадження; 4) прагнення звільнити від відповідальності дійсного винуватця кримінального правопорушення; 5) прагнення уникнути відповідальності за інший, більш тяжке кримінальне правопорушення; 6) бажання заплутати та затягти слідство, щоб ускладнити розкриття кримінального правопорушення; 7) недовіра до особи, яка проводить допит, особиста ворожість до неї або бажання одержати від неї будь-які вигоди (зміна запобіжного заходу, поліпшення умов тримання під вартою, одержання побачення тощо).

Виявлення неправди в показаннях вимагає зіставлення їх з іншою інформацією, застосування всього арсеналу тактичних прийомів викриття неправди (у тому числі використання специфічних прийомів, характерних для розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняються ОЗГ: виявлення "слабкої ланки" у групі, з якого і починаються допити, провокування конфлікту в групі та його використання при допиті, повідомлення інформації про непотрібність допитуваного іншим членам ОЗГ, повідомлення про те, що інші члени ОЗГ уже повідомили інформацію та ін.). Завдання слідства в даній ситуації полягає в тому, щоб зміцнити впевненості підозрюваного у вигідності для нього особисто, для його родини співробітництва зі слідством, не на словах, а реальними діями забезпечити безпеку самого підозрюваного, його родини, майна підозрюваного. Значну роль при цьому відіграє активний збір доказів, які підтверджують показання підозрюваного.

Список використаних джерел

1. Бахін В.П. Тактика допиту : [навч. посіб.] / В.П. Бахін, В.К. Весельський. – К. : Правник, 1997. – 64 с.
2. Шепитько В. Ю. Тактика расследования преступлений, совершаемых организованными группами и преступными организациями. – Х., 2000. – 88 с.
3. Яблоков Н. П. Расследование организованной преступной деятельности: Практ. пособие. – М.: Юрист, 2002. – 172 с.

Примак Роман Миколайович,
в.о. завідувача кафедри криміналістичного
забезпечення та судових експертиз ННІ № 2
Національної академії внутрішніх справ;
Приходько Юрій Павлович,
доцент кафедри криміналістичного
забезпечення та судових експертиз ННІ № 2
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

СУЧАСНІ МОЖЛИВОСТІ ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВИХ СИСТЕМ У ТРАСОЛОГІЧНІЙ ЕКСПЕРТИЗІ ЗАМКІВ І ЗАПИРАЮЧИХ ПРИСТРОЇВ

На даний період часу в нашій державі швидкими темпами відбувається розвиток науки і техніки та інформаційних технологій. Аналізуючи стан інноваційної системи України відносно світового рівня є очевидним те, що Україна має високий освітній та науковий потенціал, здатний реалізовувати різноманітні нововведення у вигляді ідей, наукових розробок, патентів. Однак, останніми роками через недостатність фінансування, зокрема державного, та через відсутність налагоджених комунікацій між науковцями і замовниками інноваційних продуктів поступово погіршується переважна кількість показників, що характеризують інноваційну діяльність в Україні [1].

Найбільш ефективним на сьогодні є використання комп'ютерних систем, які являють собою банки даних та мають інформаційно-пошукову функцію у автоматичному режимі.

Інформаційне забезпечення судових експертиз трасологічних досліджень, на нашу думку, можна визначити як комплекс структурованої інформації, яка дозволяє експерту-трасологу обробляти та аналізувати у ході дослідження інформацію отриману про об'єкти та процеси, що відбуваються з ними. Сучасною формою реалізації інформаційного забезпечення можуть бути спеціалізовані банки даних (електронні каталоги), а саме: банк окремих методик трасологічного дослідження замків та механізмів секретності до них; банк зображень робочої частини знарядь зламу та інструментів, що використовується для зламу замків та предметів масового виробництва (кутники, арматура, пруті); каталог речовин, що використовуються для відкриття замків (копіювальні пасти, мастила, агресивні кислоти та їх суміші тощо); банк висновків експерта чи довідок спеціаліста про результати попередніх досліджень об'єктів трасологічного походження; банк типових моделей заміщення реальних об'єктів та процесів (імітаційних програм), що не підлягають вилученню.

З огляду на різноманіття об'єктів трасологічного походження, ми вважаємо, що побудова спеціалізованих програмних засобів таких інформаційних систем має здійснюватися за модульним принципом. Наприклад, типовий склад програмних модулів Автоматизованого

робочого місця (АРМ) спеціаліста-трасолога, на нашу думку, має містити: “Програму введення та обробки зображень конкретних об’єктів дослідження”; “Програму введення та обробки зображень слідів знарядь зламу”; “Програму діагностичного (ситуаційного) дослідження замків та замикаючих пристроїв” тощо. Відповідно, зазначені програмні модулі повинні мати свої банки даних конкретних об’єктів дослідження у кожній з названих груп об’єктів.

Криміналістичні картотеки, колекції й інші довідкові матеріали для того щоб ефективно працювати, повинні відповідати наступним вимогам:

- актуальності збереженої інформації;
- швидкості та простоті використання;
- формалізації інформації, що реєструється;
- повноті та вірогідності даної інформації.

Повною мірою ці вимоги відносяться і до довідкових матеріалів, застосованих при проведенні на місці події попередніх криміналістичних досліджень замків. Актуальність у даному випадку означає, що використаний обсяг інформації повинен відбивати існуючий стан на ринку сучасних замків, у зв’язку з цим вчасно поповнюватися даними про нові концептуальні розробки та удосконалення існуючих моделей. Але, у той же час, містити мінімально можливе і необхідне число об’єктів. Наприклад, при використанні каталогів, що дозволяють визначити групову приналежність замка, особливості механізму секретності, необхідно виключати з робочого обсягу інформаційного масиву матеріали, що стосуються спеціальних замків, що доступні лише для фінансово-кредитних установ (банків, казначейств, великих торговельних закладів тощо).

Швидкість і простота користування інформацією забезпечується її систематизацією і класифікацією, застосуванням для роботи з нею різних технічних засобів. Наприклад, систематизація інформації в таблицях, застосування як носіїв інформації CD-дисків, карт пам’яті тощо.

Повнота і вірогідність збереженого обсягу інформації досягається ретельним добором об’єктів, що поміщаються у електронні каталоги. Причому тільки об’єктів відомого походження, на відміну від інформації рекламного характеру чи отриманої із загальнодоступних сайтів Internet-мережі. А також включенням в обсяг інформації усіх відповідних зведень (наприклад, щорічних статистичних даних у звітах ДНДЕКЦ МВС України).

Для зручності використання й оперативності одержання необхідної інформації довідкові матеріали, що застосовуються при проведенні на місцях подій попередніх криміналістичних досліджень, повинні в основному будуватися за принципом інформаційної системи слід-інформація про людину, або об’єкт. Такі системи досить добре відомі з криміналістичної літератури.

З метою вирішення проблеми, ми вважаємо за доцільне, включати відповідні довідкові матеріали (у якості обов'язкових складових) у набори техніко-криміналістичних засобів, призначених для роботи спеціаліста-трасолога на місці події. При цьому комплекти довідкових матеріалів повинні складатися виходячи з обсягу і призначення набору техніко-криміналістичних засобів з комплектів загального і спеціального призначення. Комплекти загального призначення для відпрацювання майнових злочинів (квартирні крадіжки, крадіжки з автомобілів та торговельних точок). Комплект спеціального призначення для оглядів місць подій, пов'язаних з вибухами, терористичними актами чи проникненнями до режимних охоронюваних об'єктів.

Так, при використанні мобільних картотек, в них можуть міститися зображення замків, кінематичні схеми їх механізмів, порівняльні таблиці ступенів секретності, відомості про додаткові захисні елементи, дані про ймовірні засоби їх кримінального відкриття тощо. До того ж перераховані довідкові матеріали, зафіксовані на картах пам'яті, зручно використовувати на портативних комп'ютерах типу Noutbook при роботі на місці події.

Список використаних джерел

1. Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 р. №526-р. Київ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80>
2. Хахановський В. Г. Теорія і практика криміналістичної інформатики: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. К., 2011. 28 с.
3. Шепітько В. Ю., Авдєєва Г. К. Інновації в діяльності органів кримінальної юстиції // Криміналістика и судебная экспертиза. 2014. Вып. 59. С. 3–11.
4. Семенов В. В., Терешкевич А. І. Використання новітніх технологій та досягнень науки і техніки в кримінальному провадженні // Криміналістика и судебная экспертиза. 2015. Вып. 60. С. 117–125.

Проценко Анна Миколаївна,
суддя Чернігівського районного суду
Запорізької області

ОДНОЧАСНИЙ ДОПИТ ДЕКІЛЬКОХ ЕКСПЕРТІВ У СУДІ

Відповідно до ч. 4 ст. 356 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України в суді може бути проведений «одночасний допит двох чи більше експертів для з'ясування причин розбіжності в їхніх висновках, що стосуються одного і того самого предмета чи питання дослідження». Оскільки висновки експертів є джерелом доказів у кримінальному провадженні, то цілком очевидна

значущість встановлення серед декількох висновків саме того, який містить достовірну інформацію про обставини злочину.

Перш за все слід звернути увагу на неточність формулювання норми щодо одночасного допиту експертів. Конкретним предметом експертизи є фактичні дані, що встановлюються експертом на основі досліджень, і який визначається питаннями, що ставляться перед експертом. [1, с. 335]. Таким чином, у ч. 4 ст. 356 КПК України ціль одночасного допиту експертів визначена, по-суті, двома тотожними термінами – «предметом» та «питаннями» досліджень.

Процесуальними передумовами одночасного допиту експертів є: а) наявність декількох висновків з розбіжностями після проведення комісійної експертизи, коли умовиводи членів комісії не співпали; б) наявність висновків з розбіжностями після проведення первинної та наступної (наступних) експертиз. Додатковими причинами допиту експертів є результати одноосібних роздільних допитів експертів, за якими не вдалося з'ясувати причин розбіжностей у наданих ними висновках. Сутністю розбіжностей у результатах досліджень експертів є різні за формою й змістом умовиводи: категоричні-ймовірні, позитивні-негативні, умовні-безумовні та ін.).

Оскільки у статті 356 КПК України йдеться про одночасний допит двох або більше експертів щодо наданих ними висновків, в яких є розбіжності, то як вказано вище одною з ситуацій є проведення експертиз, в яких вирішувались однакові питання. Наведена ситуація відповідає проведенню первинної та повторної експертиз, хоча таких термінів КПК України від 2012 р. не містить. Для характеристики повторної експертизи недостатньо вказати на збіг її предмета із предметом первинної експертизи. Характерною відмінністю експертиз (первинних та повторних), з приводу провадження яких можуть одночасно допитуватися експерти є збіг як предмету (питань), так й досліджуваних об'єктів [2, с. 38]. Тому ч. 4 ст. 356 КПК України вимагає уточнення й заміни «предмета чи питання дослідження» на «предмета та об'єктів дослідження».

Між одночасним допитом експертів та інших учасників кримінального провадження (ч. 15 ст. 352 КПК України) є суттєві відмінності, які полягають у наступному:

1) предметом одночасного допиту раніше допитаних обвинувачених, потерпілих, свідків є обставини кримінального правопорушення, що сприймалися органами почуттів учасниками кримінального провадження, у показаннях яких встановлені розбіжності. Предметом одночасного допиту експертів є фактичні дані, що встановлені під час експертного дослідження, проведеного із застосуванням спеціальних знань різними експертами однієї спеціальності;

2) розбіжності між показаннями обвинувачених, свідків, потерпілих встановлюються після проведення попередніх допитів. Розбіжності або протиріччя між висновками експертів встановлюються після проведення ними досліджень;

3) розбіжності встановлюються співставленням показань обвинувачених, свідків, потерпілих, а розбіжності у дослідженнях експертів – після оцінки наданих ними процесуальних документів. Слід уточнити, що розбіжності можуть бути встановлені не тільки між висновками двох чи більше експертів, що передбачено законодавцем, але й висновками та повідомленнями про неможливість провести експертизу, декількома повідомленнями про неможливість провести експертизу тощо;

4) розбіжності в показаннях обвинувачених, свідків, потерпілих встановлюються тільки між свідченнями, наданими цими особами у різних поєднаннях (обвинувачений-обвинувачений, обвинувачений-потерпілий, обвинувачений-свідок, потерпілий-свідок та ін.). У експертів розбіжності виникають тільки між наданими результатами досліджень, що відбиваються у висновках;

5) для усунення розбіжностей між показаннями обвинуваченого, потерпілого або свідка і встановленими експертом фактами неможливо провести одночасний допит експерта з іншими особами, оскільки предмети допитів вказаних осіб не співпадають.

Таким чином, предмет одночасного допиту експертів, який торкається виключно предмету проведених досліджень, та процесуальний статус експертів передбачає й особливу процедуру їх спілкування із суддею, учасниками судового розгляду та між собою.

Організація та проведення одночасного допиту експертів вимагає рішення низки питань: чи потрібно перед одночасним допитом дотримуватися процедури попереднього допиту кожного експерта окремо, в якому порядку проголошувати висновки та допитувати експертів, чи можуть вони ставити питання один одному та ін. На нашу думку процедура допиту декількох експертів повинна мати таку послідовність. Спочатку необхідно обов'язково провести одноосібний допит всіх експертів, яких передбачається допитувати одночасно. Вважаємо, що експерти, які проводили комісійну експертизу, первинні та наступні (повторні) експертизи повинні всі разом знаходитися в приміщенні, де проходить одноосібний допит. Це можна пояснити тим, що, по-перше, відповідно до п. 3 ч. 3 ст. 69 КПК України експерт має право бути присутнім під час вчинення процесуальних дій, що стосуються предметів та об'єктів дослідження. По-друге, на відміну від свідків, які можуть змінити свої показання під впливом свідчень інших свідків і тому повинні допитуватися порізно (ч. 4 ст. 352 КПК України), експерт свої показання обґрунтовує змістом наданого ним висновку та спеціальними знаннями, змінити які

неможливо. По-третє, присутній експерт сприймає висловлювання опонентів, аргументацію їх умовиводів, критику на адресу проведеної ним експертизи і готує відповіді на них.

Вважаємо, що порядок одноосібних допитів експертів для допиту учасників комісійної експертизи не має значення, а для первинної та повторної експертиз повинен співпадати із черговістю їх проведення. Спочатку експерту ставить питання сторона, за ініціативою якої проводилось експертне дослідження (прямий допит). Потім йому ставлять питання інша сторона, потерпілий і суд, інші учасники процесу (перехресний допит) згідно із частинами 2, 3 ст. 365 КПК України. На нашу думку, інші присутні експерти з дозволу головуючого також мають право «ставити запитання, що стосуються предмета та об'єктів дослідження, особам, які беруть участь у кримінальному провадженні» згідно п. 5 ч. 3 ст. 69 КПК України. Після першого експерта допитується інший експерт, який проводив наступну експертизу, і так далі.

Після завершення одноосібних допитів експертів здійснюється одночасний допит декількох експертів, коли питання ставляться всім присутнім експертам (шаховий допит). Можна погодитися із пропозицією, що першому доцільно ставити питання експерту, який на думку суду дав правильний, обґрунтований, ясний висновок [3, с. 34]. Після того, як на всі питання сторін та суду надані відповіді, експерти вправі задавати питання один одному. У процесі ретельного, докладного з'ясування всіх особливостей проведених досліджень, причин виниклих протиріч між висновками експертів в ході допиту, в якому беруть участь суд, учасники процесу та експерти, знаходить реальне відображення принцип змагальності кримінального провадження. Визначення достовірного висновку встановлюється шляхом одночасного допиту експертів сторонами, судом, іншими учасниками з можливістю експертів ставити питання один одному.

Список використаних джерел

1. Энциклопедия судебной экспертизы / под. ред. Т. В. Аверьяновой, Е.Р. Россинской. Москва: Юристь, 1999. 552 с.
2. Щербаківський М.Г. Призначення та проведення судових експертиз: посібник. Харків: Фактор, 2011. 400 с.
3. Коваленко В.В. Допит експерта в суді за новим кримінальним процесуальним кодексом України. Сучасні тенденції розвитку судової експертизи: мат. міжн. наук.-прак. конф. (Сімферополь, 20–21 вересня 2012 р.). Сімферополь: ВД «АРІАЛ», 2012. С. 32–34.

Пряха Анастасія Олександрівна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
ННІ № 1 Національної академії внутрішніх
справ
Науковий керівник: Антонюк П.Є.,
професор кафедри криміналістики
та судової медицини НАВС, кандидат
юридичних наук

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВOPУШЕНЬ У СФЕРІ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ

Криміналістична характеристика кримінального правопорушення – це певна сукупність інформації про типові криміналістично значимі ознаки і властивості конкретного виду (групи) кримінальних правопорушень, що дозволяє розпізнавати їх і визначати ефективний напрямок розслідування.

Криміналістична характеристика є головним елементом методики розслідування та має магістральну функцію при визначенні напрямку розслідування конкретного кримінального правопорушення.

Обіг наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів охоплює такі види діяльності як: культивування рослин; розроблення, виробництво, виготовлення, зберігання, перевезення, пересилання, придбання, реалізацію, ввезення на територію України, вивезення з території України, транзиту через територію України, використання, знищення наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів наркотичних засобів [1].

Наркотичними засобами є: рослини, сировина або речовина природного, синтетичного та напівсинтетичного походження, – що мають властивість впливати на центральну нервову систему, призводять до стану особливого сп'яніння та наркотичної залежності, класифікуються в міжнародних конвенціях, спеціальних нормативних актах і віднесені до зазначеної категорії Комітетом з контролю наркотиків Міністерства охорони здоров'я України, а зловживання ними ставить під загрозу народне здоров'я.

Предметом злочинного посягання в кримінальних провадженнях у сфері незаконного обігу наркотичних засобів є психотропні речовини, наркотичні засоби, прекурсори та аналоги наркотичних засобів.

Типовими способами вчинення зазначених кримінальних правопорушень є: 1) контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів; 2) незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів; 3) організація та утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин та

прекурсорів; 4) незаконна видача рецепта на право придбання наркотичних засобів або психотропних речовин [2, с. 306].

Залежно від способу перевезення наркотичних засобів виникають певного виду сліди, що вказують на нього [3, с. 32].

Встановлення особистості правопорушника є надважливим завданням, що сприяє ефективному розслідуванню кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів і психотропних речовин. Зважаючи на наявність різних складів кримінальних правопорушень, та, відповідно, численність способів їх вчинення, доцільно класифікувати осіб, які вчинили кримінальне правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, на певні групи:

для виробництва наркотичних засобів – особи, які володіють технологією перероблення нарковмісних культур чи синтезу хімічних сполук на предмети незаконного обігу. Часто це особи, які мають хімічну чи біологічну освіту, а самі зазвичай не вживають наркотичних засобів, за винятком тих випадків, коли виготовлення здійснюється для власного вживання без мети збуту;

для збуту наркотичних засобів – особи віком до 40 років, яких можна також класифікувати на групи: 1) продавці (неповнолітні, молоді люди або студенти, які ведуть «нічний» спосіб життя; 2) роздрібні продавці, які збувають наркотичні речовини власного виробництва у невеликих кількостях; 3) оптові продавці (зазвичай є учасниками злочинних угруповань, мають налагоджені зв'язки; 4) продавці сімейного типу, в яких беруть участь декілька членів сім'ї однієї родини, в якій може бути функціональний розподіл за місцем, часом збуту, видом і кількістю наркотичних засобів, деякі з цих осіб можуть бути наркозалежними;

для перевезення наркотичних засобів – особи, які є посередниками між виробником і реалізатором. Часто ці особи до перевезення наркотичних засобів можуть залучити через обман чи зловживання довірою своїх родичів чи знайомих, безумовно, не повідомивши про специфіку вантажу;

для зберігання наркотичних засобів без мети збуту – особи, які епізодично, періодично або систематично вживають наркотичні засоби;

для видачі рецепта на право придбання наркотичних засобів або психотропних речовин – медичні працівники [2, с. 307, 308].

Місце, час і обстановка вчинення кримінальних правопорушень залежить від їх способів. Зокрема, для збуту наркотиків правопорушники використовують стандартні місця розваг, зосередження шкільної, студентської та так званої «альтернативної» молоді (бари, дискотеки, нічні клуби, більярди тощо). Також наркотики збуваються біля аптек, кінотеатрів, закусточних, на ринках, у парках. В даний час все більшою популярністю користується збут наркотичних засобів через мережу Інтернет шляхом так званих «закладок». Даний

спосіб вчинення кримінальних правопорушень виключає безпосередні зустрічі, тим самим ускладнюючи виявлення та припинення вказаних правопорушень. Пора року пов'язана з періодом визрівання наркотиковмісних рослин, надходженням товару на «нар кориннок» тощо. Час доби пов'язаний з часом роботи місць розваги, тобто вечірній та нічний час [4].

Слідова картина кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів та психотропних речовин представлена матеріальними слідами, які можна згрупувати в такі комплекси:

сліди на особі, яка вчинила кримінальне правопорушення: сліди наркотичного засобу або сировини, з якої його виготовляють; сліди вживання наркотичного засобу (сліди ін'єкцій; наркотичний засіб, прихований в одязі, білизні; ознаки наркотичного сп'яніння чи абстинентного синдрому в особи тощо;

сліди на місці кримінального правопорушення: сліди виготовлення наркотичних засобів – хімічні речовини, розчинники, рослинна сировина для виготовлення наркотичних засобів, посуд із залишками наркотичної речовини, розфасовані пакети або наповнені шприци наркотичної речовини для збуту, марлі та бинти, просякнуті наркотичною речовиною; сліди збуту – наркотичний засіб, який став предметом збуту, гроші, одержані кримінально-протиправним шляхом; сліди вживання – використані шприци, сліди пальців рук; сліди перевезення (зберігання) наркотичних речовин у транспортному засобі, приміщенні; підроблені рецепти на право придбання наркотичних засобів або психотропних речовин [2, с. 308, 309].

Проблема протидії наркозлочинності є однією з найгостріших соціальних і правових проблем, тому потребує комплексного підходу: збільшення матеріальних та людських ресурсів та посилення координації діяльності правоохоронних органів у боротьбі з наркозлочинністю. Ефективність протидії прямо пропорційно залежить від криміналістичного забезпечення процесу розслідування кримінальних правопорушень даного виду: науково обґрунтованих криміналістичних рекомендацій, розроблених з урахуванням криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, доступних для використання працівниками правоохоронних органів.

Список використаних джерел

1. Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори: Закон України від 15.02.1995 р. № 60/95 ВР. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/60/95-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Організація роботи слідчо–оперативної групи: навчальний посібник/ Л.Д. Удалова, Ю.В. Сухомлин, А.С. Симчук, М.Й. Кулик, В.В. Зарубей. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. 504 с.
3. Пиріг І.В. Теорія і практика розслідування незаконного перевезення наркотичних засобів залізничним транспортом:

монографія / І.В. Пиріг, О.А. Чернецька. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 156 с.

4. Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів: тактика проведення окремих слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій: методичні рекомендації / С.В. Албул, С.В. Андрусенко. Одеса: ОДУВС, 2018. 100 с.

Пяковський Вадим Валерійович,

професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

Бистрицький Богдан Юрійович,

заступник начальника навчально-методичного відділу Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ХАРАКТЕРИСТИКА СПОСОБІВ УЧИНЕННЯ НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ

Правоохоронна практика показує, що найбільш розповсюдженими насильницькими злочинами проти власності щодо неповнолітніх є насильницький грабіж, розбій та вимагання, тому на саме на способах даних кримінальних правопорушень ми сконцентруємо свою увагу. В зазначених складах злочинів законодавець не встановлює такої кваліфікуючої обставини, як неповнолітній вік потерпілого, проте значна кількість насильницьких злочинів проти власності вчиняється саме щодо неповнолітніх, при цьому їх розслідування має певні складнощі, що не дозволяє залишити без уваги дану проблему. У цьому ж контексті треба відзначити і латентний характер значної кількості розглядуваних злочинів, пов'язаний в основному із залякуванням злочинцями дітей.

Проведене нами дослідження дозволило класифікувати способи вчинення насильницьких злочинів проти власності щодо неповнолітніх залежно від особи злочинця: злочинне посягання щодо неповнолітнього, вчинене групою неповнолітніх та злочинне посягання щодо неповнолітнього, вчинене дорослою особою.

Стосовно до першої групи способів учинення насильницьких злочинів проти власності щодо неповнолітніх, звичайно, досить складно говорити про добре спланований підготовчий етап. Однак, аналіз матеріалів кримінальних проваджень свідчить про те, що нерідко до вчинення таких злочинів неповнолітні все ж таки готуються. Безсумнівно, повністю продумати весь сценарій злочинних дій неповнолітнім практично не під силу, особливо якщо мова йде про вперше вчинений злочин. Інша справа, коли злочинна група, що

складається з неповнолітніх, вчиняє злочинне посягання вже не вперше і у них є певний злочинний досвід.

Як правило, злочинців-неповнолітніх двоє або троє, рідко коли більше. Розглядувані злочини вони вчиняють у вечірній або нічний час. Вибір майбутнього потерпілого в певній мірі є випадковим. Злочинці можуть очікувати на свою жертву в місцях ймовірної появи дітей, майно яких може стати предметом злочинного посягання (наприклад, на зупинках громадського транспорту, біля під'їздів, шкіл або секцій тощо), супроводжувати до зручного для вчинення злочину місця, після чого вчинити грабіж, розбій або вимагання.

Дуже часто умисел на вчинення насильницького злочину проти власності щодо неповнолітньої особи виникає раптово, при появі жертви (дитини) в той час, коли у неповнолітніх-злочинців є нагальна потреба в матеріальних засобах для придбання або спиртних напоїв, або наркотичних засобів тощо. У зв'язку з короткочасністю підготовчого етапу такого злочину, план безпосереднього вчинення злочинного посягання ретельно підготувати не вдається. У такій ситуації трапляються випадки, коли звичайне відірання грошей або інших матеріальних засобів у неповнолітнього переростає в більш тяжкий злочин, який не входив до планів нападників.

Розглянуті діяння на етапі приховання злочину зводяться до того, що потерпілий від нападу залишається на місці вчинення насильницького викрадення, а неповнолітні нападники не чинять особливих зусиль до приховання слідів кримінального правопорушення. І дещо інша ситуація, коли злочинці-неповнолітні вчиняють насильство за підготовленим злочинним планом. Щоб приховати сліди злочину, напад здійснюється в малолюдних місцях, а в подальшому на адресу потерпілого обов'язково висловлюються погрози заподіяння нового насильства, якщо він розповість кому-небудь про те, що трапилось.

Якщо вести мову про дорослих осіб, які вчиняють насильницькі злочини проти власності щодо неповнолітніх, то вони характеризуються тим, що раніше вже вчиняли подібні діяння, за що або притягувалися до кримінальної відповідальності, або, що ускладнює їх встановлення, не притягувалися і навіть не потрапили в поле зору правоохоронних органів.

На підготовчому етапі розглядуваних насильницьких злочинних посягань на неповнолітнього дорослий злочинець може здійснювати наступні дії: цілеспрямовано підшукувати жертву для вчинення насильницького розкрадання; після того як дитина потрапить в його поле зору, здійснювати за нею спостереження, яке, однак, триває короткий час і, в основному, тільки для того, щоб дочекатися моменту, коли жертва залишиться сама в безлюдному місці. Іноді злочинець підшукує місце для вчинення злочину, знаряддя, підручні та інші засоби; планує свої дії, розробляє неправдиве алібі, готує засоби, пов'язані з маскуванням злочину і своєї участі в ньому; визначає

шляхи відходу і приховування слідів злочину. Визначившись з майбутньою жертвою, дорослий злочинець відразу ж намагається встановити з нею психологічний контакт (знайомиться, входить в довіру, пригощає чимось тощо).

Іноді злочинці визначаються з жертвою не лише для того, щоб вчинити насильницьке викрадення наявних у неї матеріальних цінностей, а й згвалтування або інші насильницькі дії сексуального характеру.

Також, злочинець, попередньо оцінивши ситуацію, може вчинити насильницький злочин проти власності одночасно відразу щодо двох дітей. Пояснюється це явною фізичною перевагою дорослого перед дітьми і раптовістю нападу.

Етап безпосереднього вчинення кримінального правопорушення характеризується тим, що злочинець не використовує будь-які знаряддя і засоби для досягнення корисливої мети. Не має значення і час, коли вчиняти напад, та, навіть, ступінь розвитку дитини. Як свідчить правоохоронна практика, найважливішою обставиною вчинення кримінальних правопорушень розглядуваного виду є місце. Це обов'язково має бути безлюдне місце, де злочинець в повній мірі може реалізувати свою перевагу над дитиною. На підставі викладеного можна провести кореляційний зв'язок між часом вчинення і місцем кримінального правопорушення. У робочі дні в ранковий та денний час характерні напади на дітей, які залишилися вдома самі; в денний та вечірній час – в парках, скверах, на вулицях, у дворах будинків, шкіл тощо.

Після вчинення кримінального правопорушення дорослі злочинці серйозно не замислюються над приховуванням слідів злочину і своєї причетності до нього. Нападники розраховують на те, що раптовість нападу, швидке залишення місця події, вчинення злочинних дій в умовах стресової ситуації для дитини, що супроводжується висловленням погроз фізичної розправи або нанесенням ударів по різним частинам тіла, а також слабка здатність дитини до запам'ятовування не дозволять в подальшому встановити їх особу.

Резюмуючи викладене, відзначимо, що типові способи насильницьких злочинів проти власності щодо неповнолітніх за своїм зовнішнім проявом практично повторюють типові способи інших насильницьких злочинів, учинених щодо неповнолітніх.

Рец Віолетта Володимирівна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ
Науковий керівник: Павлова Н. В., доцент
кафедри криміналістики та домедичної
підготовки Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, доцент

ВСТУП ДО МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ДОВЕДЕННЯ ДО САМОГУБСТВА ШЛЯХОМ ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРНЕТ- ТЕХНОЛОГІЙ

Поширення мережі Інтернет створило безліч можливостей для активного спілкування та багатовекторного обміну інформацією у всіх сферах життєдіяльності суспільства. І хоча людство до сьогодні бачить у функціоналі Інтернет-технологій виключно позитивні складові, варто звернути увагу на негативні явища, породжені віртуальним світом. Зокрема, набувають поширення способи доведення до самогубства шляхом використання Інтернет-технологій, внаслідок чого злочинці озброюються «безконтактними знаряддями» та опановують алгоритми нейролінгвістичного впливу на людей. Швидко та цинічно агресивні злочинці у дистанційному форматі розповсюджують інформацію мільйонам людей у всьому світі. Так само не один рік поспіль велика кількість держав світу потерпають від «невидимих вбивць» – адміністраторів «груп смерті», які прийомами маніпулювання вчиняють доведення до самогубства.

Доведення до самогубства шляхом використання Інтернет-технологій звичайно здійснюється з метою залучення потенційних жертв до спільнот, які пропонують пройти квест із певною кількістю завдань (традиційно близько 50). Ця діяльність носить латентний та організований характер, тому розслідується зі складнощами, що обумовлені анонімним, віртуальним суб'єктом та не менш складним знаряддям – спеціальними технічними засобами. У випадку вчинення даного злочину автоматично виникає потреба у залученні ІТ-спеціаліста для розуміння всіх обставин ситуації та правильного оформлення первинних матеріалів провадження. У Єдиному реєстрі судових рішень немає жодного вироку за ст. 120 КК України, де особу було доведено до самогубства шляхом використання Інтернет-технологій [1]. Це зовсім не означає, що в Україні не використовуються злочинцями такі способи доведення особи до самокалічення або самостійного позбавлення життя. Це свідчить скоріше про те, що сьогодні відсутня методика організації розслідування доведень до самогубства шляхом використання Інтернет-технологій та необхідних професійних навичок у слідчих, які

можуть навіть не розглядати даний спосіб доведення особи до самогубства.

Слід зауважити, що механізм доведення до самогубства шляхом використання Інтернет-технологій проявляється у психологічному впливі. Поняття «психологічний вплив» тлумачать як умисне й цілеспрямоване втручання у процеси психічного відображення дійсності; вплив на людей, що здійснюється з метою зміни ідеологічних і психологічних структур їх свідомості або підсвідомості, трансформації емоційних станів, стимулювання певних видів поведінки [2; 3].

Психологами сьогодні виокремлено багато видів психологічного впливу і можна стверджувати, що доведення до самогубства через мережу Інтернет здійснюється за допомогою інформаційно-психологічного впливу, тобто впливу словом, як це робиться екзаменатором у «смертельній групі» «Синій кит» або інших подібних спільнотах тощо. Проте доцільно схилитися до нейролінгвістичного виду психологічного впливу, адже саме за допомогою зміни мотивації людини або внесення до її свідомості спеціальних лінгвістичних програм встановлюється так звана «психологічна сигналізація» на вчинення конкретних дій. В якості аргументу на підтримку цієї гіпотези слід навести механізм доведення до самогубства у будь-якій «групі смерті». Особа, яка приєднується до спільноти, не відразу розуміє реальні наслідки та не відчуває потенційну небезпеку, але щодалі завдання стають більш жорстокішими до тієї межі, що людині вже несила звільнитися від потужного впливу на її свідомість. Саме тому психологічна робота адміністратора «групи смерті» – це спланована діяльність, якою передбачено конкретні результати.

Виходячи із вищевикладеного, слід зауважити, що таким же організованим та професійним має бути підхід до збору фактичних даних, оформлення первинної інформації та подальшого розслідування кримінальної події. Що стосується методики розслідування доведення до самогубства шляхом використання Інтернет-технологій, то вона має багато чого спільного із загальною методикою розкриття будь-якого злочину, яка теоретично покладена в основу кожного кримінального провадження. Проте встановлення обставин кримінального правопорушення, пов'язаного із залученням ІТ-технологій, має ряд особливостей.

Зокрема, слідчий під час збору первинної інформації про обставини кримінального правопорушення повинен розуміти, що основним у розслідуванні доведення до самогубства шляхом використання Інтернет-технологій є початковий етап.

Саме від першочергових дій слідчо-оперативної групи на місці події залежить подальше розгортання досудового розслідування факту доведення до самогубства. У попередніх дослідженнях нами було

зазначено, що переважно жертвами «груп смерті» у соціальних мережах стають неповнолітні особи, які доведені до самогубства прийомом психологічного маніпулювання. Під час отримання повідомлення про самогубство, вчинене неповнолітньою особою, питання про спосіб доведення особи до самокалічення через Інтернет часто не розглядається. Сучасні реалії вимагають дещо іншого підходу до організації розслідування даних випадків та обов'язкового залучення ІТ-спеціаліста та психологів. Такі кроки оптимізують протидію поширенню віртуальної злочинності.

Варто зауважити, що при розслідуванні самогубства при підозрі негативного впливу на загиблу особу через мережу Інтернет, початковими слідчими (розшуковими) діями є огляд місця події та огляд комп'ютерної техніки, що вимагає максимально тісної взаємодії всіх учасників та правильного вилучення всіх предметів, які в подальшому можуть стати доказами у конкретному кримінальному провадженні. У зв'язку з тим, що вилучення та огляд інформації, що міститься в електронному вигляді, та самої комп'ютерної техніки вимагає спеціальних знань існує необхідність залучення відповідного спеціаліста.

Отже, з поширенням Інтернет-технологій з'явилися нові способи вчинення злочинів. Випадки доведення до самогубства через мережу Інтернет не є поодинокими. Вони набули широкого розповсюдження і потребують особливого підходу до організації їх розслідування. Саме тому під час збору первинних матеріалів за даним фактом існує необхідність залучення ІТ-спеціаліста для правильного збору предметних доказів, психолога тощо.

Список використаних джерел

1. Єдиний реєстр судових рішень: офіційний веб-сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення: 23.10.2020).
2. Енгаличев В.Ф. Проблематика протиправного психологічного впливу у програмі освітньої підготовки юридичних психологів (рос. мовою). URL: www.politik.org.ua/vid/bookscontent.php (дата звернення: 23.10.2020).
3. Крисько В. Г. Соціальна психологія: словник-довідник (рос. мовою). Мінськ : Харвест; М.: АСТ, 2001. С. 397.

Руденька Ірина Олександрівна,
старший судовий експерт відділу
товарознавчих та гемологічних досліджень
лабораторії товарознавчих, гемологічних,
економічних, будівельних, земельних
досліджень та оціночної діяльності
Дніпропетровського НДЕКЦ МВС України

СУДОВО-ГЕМОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА: ПОНЯТТЯ, СУТНІСТЬ І ЗАВДАННЯ

Останнім часом вітчизняними та зарубіжними науковцями та практиками активізувалась робота з приводу розробки експертних методик, методичних рекомендацій щодо проведення судово-гемологічних експертиз. У працях провідних вітчизняних і зарубіжних вчених: Т.В. Авер'янової, І.А. Алієва, Л.Ю. Ароцкера, В.Д. Арсеньєва, В.Д. Басая, А.І. Вінберга, В.Г. Гончаренка, Г.І. Грамовича, Г.Л. Грановського, Ф.М. Джавадова, А.В. Дулова, С.В. Євдокіменко, О.О. Ейсмана, О.М. Зініна, А.В. Іщенко, Н.І. Клименко, М.В. Костицького, В.К. Лисиченка, О.М. Моїсєєва, Г.М. Надгорного, І.В. Пирога, О.Р. Россинської, М.Я. Сега, Е.Б. Сімакової-Єфреман, Г.М. Соколовського, І.Я. Фрідмана, О.Р. Шляхова, М.Г. Щербаковського та інших не розглядалися проблеми гемологічних досліджень. Експертна практика в останні роки запровадила у межах товарознавчої експертизи дослідження коштовного каміння. Поява значної кількості правопорушень у сфері незаконного обігу коштовного каміння обумовила появу досліджень з проблем здійснення судово-гемологічної експертизи. Як показало наше дослідження, однією із проблем є недостатнє забезпечення інформацією відповідних судових та правоохоронних органів про існування судово-гемологічної експертизи та про її можливості. Крім того, за результатами опитування, які наводить у своїй монографії І. В. Пиріг, 58 % опитаних слідчих і 35 % експертів зазначили дефіцит інформації щодо нових видів експертиз і особливостей їх призначення. На його думку, це можливо усунути семінарами для слідчих за участю провідних експертів з ретельним аналізом проведених досліджень, демонстрацією експертної та спеціальної техніки [1, с. 233].

Судово-гемологічна експертиза має на меті встановлення природи каменів, їх найменування, віднесення до груп коштовних, напівкоштовних і обробних, визначення складу і технології виробництва їх синтетичних аналогів та імітацій, встановлення наявності слідів коштовних каменів на об'єктах-носіях, придатності використання каменів у ювелірних виробках, а також джерела походження (родовища) каменів [2]. Вона використовує комплекс науково-дослідних методів для визначення кількісно-якісних характеристик ювелірних матеріалів та виробів із них, дорогоцінного

каміння, колекційних об'єктів для визначення їх економічних, технічних і естетичних аспектів.

Гемологія (від лат. *gemma* – «самоцвіт, дорогоцінний камінь» та грецьк. *λόγος* – «слово, розум») як наука про дорогоцінне каміння, сукупність даних 180 про їх фізичні властивості, особливості хімічного складу, декоративно художні переваги мінералів і мінеральних агрегатів, що використовуються в ювелірному і каменерізному виробництві, має давні коріння. Однією з перших вітчизняних робіт вважається трактат Ф. Прокоповича «Про камені й геми» (1705–1709 рр.), де описано ряд дорогоцінного, напівдорогоцінного та виробного каміння. І лише з появою точних методів дослідження мінеральної речовини починають формуватися сучасні уявлення про гемологію (кінець XIX ст.), згодом будуть сформульовані цілі та завдання гемологічної науки [3, 4].

Об'єктами гемологічної експертизи є дорогоцінне каміння, діаманти, дорогоцінне каміння органогенного походження, напівдорогоцінне каміння, декоративне каміння та вироби з нього, ювелірні вироби зі вставками каміння та сировина (алмазна, бурштинова тощо), а основними завданнями є визначення:

- класифікаційних характеристик каміння (виробів з каміння та вставок з каміння в ювелірних виробах);
- якісних характеристик каміння, виробів з каміння та ювелірних виробів зі вставками з каміння;
- походження каміння;
- облагородження каміння;
- країни походження для бурштину;
- родовища декоративного каміння;
- відповідності маркування каміння його дійсним товарним характеристикам;
- відповідності маркування та пакування виробів з каміння нормативно-технічній документації;
- відповідності якості виробів з каміння стандартам, технічним умовам [5].

Отже, поява нових видів судово-експертних досліджень є незворотнім процесом, який постійно розвивається та має надзвичайні перспективи. Судово-гемологічна експертиза є одним із перспективних напрямків для підвищення ефективності розслідування злочинів у сфері незаконного обігу дорогоцінних металів, дорогоцінного та напівдорогоцінного каміння. При цьому необхідно більш широко та своєчасно створювати гемологічні лабораторії, які забезпечити сучасним обладнанням, зокрема, прилад *DiamondView*.

Список використаних джерел

1. Пиріг І. В. Теоретичні основи експертної діяльності органів внутрішніх справ: монограф. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2011. 312 с.

2. Експертизи в судочинстві України: наук.-практ. посіб. / за заг. ред. В.Г. Гончаренка, І.В. Гори.К.: Юрінком Інтер, 2015.504 с.

3. Баранов П.М. Наукові основи гемології. Науковий вісник НГА України. 2001. № 1. Дніпропетровськ: НГА України. С. 63–67.

4. Баранов П.Н. Современные представления о геммологии. Науковий вісник НГУ України. 2003. № 9. Дніпропетровськ: НГУ. С. 57–60.

5. Зміни до Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ Міністерства юстиції України 10 січ. 2019 р. № 83/5. *Офіційний вісник України*. 03.12.1998. № 46. С. 172.

Рудницька Каріна Геннадіївна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
Науковий керівник: Новицька І. В.,
викладач кафедри гуманітарних дисциплін
та психології поліцейської діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИЯВУ ІНТЕРЕСУ ДО ДІЯЛЬНОСТІ СЕРІЙНИХ УБИВЦЬ

На сьогоднішній день інтерес до серійних вбивць дедалі зростає як серед молоді, так і серед дорослих людей. Проте постає питання, чи можна вважати цей процес нормальним явищем, чи, можливо, це стане причиною становлення нового покоління вбивць? Щоби відповісти на дане питання, треба розібратися в причинах популярності образу маніяка.

Розквіт популярності серійних вбивць припав на середину 1970-х років, коли термін «серійний вбивця» тільки з'явився і почав широко використовуватись у засобах масової інформації. Журналісти, в свою чергу, бажаючи більшою мірою зацікавити читача, аніж просто донести інформацію, часто могли романтизувати чи демонізувати героя сюжету. Потім їхню роботу продовжували письменники, яких вражала історія, та режисери, чії фільми ставали дуже популярними. В результаті цього реальні вбивці, такі як Джеффри Дамер, та вигадані, такі як Ганнібал «Канібал» Лектор, стали «взаємозамінними» в свідомості багатьох людей. Так сформувався «архетипічний» образ маніяка, риси якого так чи інакше «приписуються» різним серійним убивцям.

Існує декілька можливих пояснень того факту, що люди цікавляться серійними вбивцями. По-перше, маніяки з'являються відносно нечасто, тобто вбивства такого типу трапляються не кожен день, тому вони викликають різні реакції: починаючи від простого зацікавлення, до бажання провести власне дослідження чи розслідування. По-друге, поведінка серійних убивць часто здається

незрозумілою та без конкретного мотиву (ревнощі, люті). Ними керують «внутрішні демони», яких навіть самі вбивці не завжди розуміють, що викликає ще більший інтерес зі сторони населення. По-третє, інтерес до серійних убивць зумовлений пошуком нових гострих відчуттів, а саме: страху та адреналіну. Його можна порівняти з «емоційним струсом» від фільму жахів, коли найбільший страх тепер не персонаж фільму, а реальна жива людина, жертвою якої можна стати.

Історик Маккоррістін вважає, що зближення із жорстокими злочинцями – це спосіб відчутти подих смерті, не ставши її жертвою, і таким чином мати владу над нею. З його думкою погоджується відомий художник та режисер Джо Коулман, що зображає серійних вбивць. Він також мимоволі співчуває злочинцям та вважає, що якась частина них живе у всіх нас, а частина нас – у них, і якщо ми припинимо співчувати їм, то людство приречене[3].

Зацікавленість серійними вбивцями може проявлятися у різних формах, зокрема й у злочинній поведінці. Спробуємо виділити основні форми прояву інтересу до маніяків. Окрім вищезгаданих письменників та режисерів, що описують діяльність серійних вбивць, та споживачів їхньої творчості, також можна виділити підтип людей, які не просто цікавляться маніяками, а й прагнуть мати хоча б якусь річ, пов'язану із ними. Зазвичай, вони мають на меті отримати рештки так званого «кумира», наприклад, шкіру, волосся або нігті. Існують навіть крамниці та аукціони, що спеціалізуються на продажі особистих речей, листів, малюнків серійних вбивць.

Проте, цю категорію «колекціонерів» ні в якому разі не можна порівнювати з так званими «наслідувачами»(той, хто наслідує чий-небудь погляди, дотримується якогось учення; послідовник) [4], адже останні самі є потенційними серійними вбивцями.

За однією з ранніх теорій становлення маніяка – «Тріадою Макдональда» – до якостей, що проявляли в дитинстві маніяки, відносять: 1) зоосадизм (жорстоке поводження з тваринами), 2) піроманію (схильність до підпалів) та енурез (мимовільне сечовипускання). За більш пізніми моделями становлення серійного вбивці визначальними факторами є: дитяча травма(побачена наяву, або ж пережита самостійно), травми голови, соціальна нестабільність, погана обстановка в родині, викривлене сприйняття реальності: хорошого та поганого [2; 6; 7].

Таким чином, можна припустити, що люди з певними особистісними передумовами, які демонструють інтерес до діяльності маніяків, можуть самі стати маніяками, наслідуючи свого кумира.

Яскравим прикладом наслідувача є Володимир Муханкін, на рахунок якого 22 злочини, 8 з яких – вбивства(доведені). Він копіював відомого маніяка Андрія Чикатило. Ще з дитинства у нього були проблеми із матір'ю, що могло зіграти певну роль у його становленні як серійного вбивці. На перше вбивство Муханкіна підговорила подруга, вмовивши вбити свого співмешканця. Це могло стати другим

формуючим фактором кримінальної спрямованості. Муханкін зрозумів, що таким способом можна виплеснути агресію, накопичену роками за образу на матір, а також задовольнити своє еґо. Вже будучи спійманим, він називав себе «учнем Чикатило», що перевершив свого вчителя.

Другим прикладом наслідувача, який розглядається у цих тезах, є Андрій Пічущкін, що також копіював Чикатило. На його рахунок 61 жертва. Після проведеного суду над Чикатилом, про який писали у ЗМІ, наслідувач зрозумів, що хоче вбивати. «Вбивця із шаховою дошкою», як його ще прозвали, довго планував перше вбивство, адже у його планах було забрати життя 64 осіб (рівно стільки клітинок на шаховій дошці). Захоплюючись Чикатилом, він зберігав вирізки статей про нього, а також носив сорочки у клітинку, як його кумир. Можна припустити, що формуючими факторами його злочинної спрямованості стали: неповна родинна (відсутність батька), а також дитяча черепно-мозкова травма. Хоча «почерк» у кожного з убивць був різним, але схожість між Чикатило та Пічущкіним все ж простежувалася [4; 5].

Ще однією формою прояву зацікавленості маніяками є прагнення познайомитися з ними, вступити в тюремну переписку або безпосередньо поспілкуватися. В подальшому такі «захисники» наполягають на невинуватості злочинця та навіть допомагають із апеляціями особі, засудженій за багатосерійне вбивство. Прикладом такої поведінки є фанатки Теда Банді, відомого серійного вбивці 70-х років, кількість доведених вбивств якого налічує – 30. Справа набула великого розголосу у ЗМІ, через велику кількість безвісно зниклих жінок. Але ще більш резонансним цей випадок став вже після появи на екранах Теда, який доводив свою невинність і вважався «красунчиком, який ну точно не міг скоїти такого». Вражені зовнішністю та харизмою Банді, жінки ставали на його захист, ігноруючи наявні докази та результати розслідування[1].

Можна стверджувати, що інтерес до серійних вбивць проявляється у різних формах. Безперечно, найбільш небезпечними є наслідувачі. Попереднє дослідження біографій наслідувачів показало, що вони самі мають особистісні властивості, притаманні маніякам, що може згодом вплинути на формування злочинної спрямованості. Так, у 2 із 3 наведених прикладів наслідки «фанатизму» були суспільно небезпечними. В той же час третій приклад – фанати-«захисники» – не несе в собі такої сильної загрози для суспільства, проте він був масовим, на відмінну від попередніх. Отже, проведений пошуковий аналіз не дає остаточної відповіді на питання про безпеку «фанатів» серійних убивць, проте зумовлює інтерес до подальшого дослідження теми.

Список використаних джерел

1. Американский психопат: Тед Банди как самый медийный убийца США <https://batenka.ru/worship/dictator/ted-bundy/>.

2. Антонян Ю.М. Типология убийц. Вестник МГОУ. Серия: Юриспруденция. 2016. №3. С. 15–28.

3. Бонд М. Чим нас захоплюють серійні вбивці? URL: https://www.bbc.com/ukrainian/vert_fut/2016/05/160524_vert_fut_killers_v_p. (дата звернення: 9.10.20).

4. Машинистова Д. А., Тищенко О. В., Шевчук Е. Р. Криминологический аспект эффекта подражания (на примере серийных убийц СССР и России). Novum.ru. 2016. № 18. С. 423–426.

5. Медведев В. С., Левенець О. А. Кримінально-психологічна характеристика умисного серійного вбивці. Юридична психологія. 2018. № 1(18). С. 151–160.

6. Протасевич А. А., Телишова Л. В. Особенности личности преступника в контексте криминалистической характеристики серийных убийств. Сборник научных трудов БГУЭП. 2015. Вып. 28(2). С. 181–192.

7. Chan H. C. Understanding sexual homicide offenders. Springer, 2015. 179 p.

Савчук Аліна Ігорівна,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
ННІ № 3 Національної академії внутрішніх
справ

Науковий керівник: Антонюк П. Є.,

професор кафедри криміналістики
та судової медицини Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Одним з основних елементів криміналістичної характеристики кримінального правопорушення є особа злочинця. Криміналістичне дослідження особи злочинця проводиться з метою отримання необхідних даних для успішного розслідування кримінально протиправного діяння, вибору та застосування найбільш ефективної тактики, здійснення необхідного виховного впливу на правопорушника.

В цілому, завдання розслідування кримінальних правопорушень можна сформулювати як ідентифікацію особи, яка вчинила правопорушення. В ході цієї складної діяльності за допомогою криміналістичних методів та засобів виявлення, фіксації та вивчення інформативних властивостей та характеристик людини, що мають значення для розслідування, відбувається ототожнення особи, що здійснила кримінально протиправну діяльність. Ідентифікація, як завдання розслідування, передбачає побудову моделі шуканої особи на основі зібраної та дослідженої інформації та організацію

процесуальної діяльності та оперативних заходів з метою встановлення цієї особи.

Із наведеного вище розуміння процесу розслідування випливає, що особа злочинця – це широке поняття, що виражає соціальну сутність людини: її ознаки, властивості, зв'язки, відносини, її моральний і духовний світ, сформований у процесі розвитку та взаємодії із соціальними та індивідуальними умовами життя, що певною мірою й визначило вчинення кримінального правопорушення.

В науках кримінального циклу традиційно існують два напрямки вивчення особистості правопорушника. Перший напрямок передбачає отримання інформації про особу за слідами, залишеними на місці події, як матеріальними, так і ідеальними. Виявлені сліди дозволяють швидко знайти та затримати правопорушника та потім встановити його особистість. Другий – передбачає вивчення особи правопорушника на досудовому розслідуванні з метою встановлення вичерпних криміналістичних характеристик особистості суб'єкта.

Перший підхід передбачає, що розглядається не невідомий правопорушник в матеріальному та ідеальному плані, а особа, яка нібито вчинила кримінальне правопорушення. Другий вивчає особу підозрюваного, припускаючи, що кримінальне правопорушення вчинила саме ця особа. Традиційні підходи до вивчення особистості правопорушника не дозволяють надійно побудувати цілісну модель. Оскільки при першому підході, з усією різноманітністю відображених матеріальних та ідеальних слідів, ми можемо зробити лише приблизні висновки щодо деяких ознак, властивостей особи, яка потенційно вчинила кримінальне правопорушення. Недолік другого підходу обумовлений лише приблизним, неточним висновком про особу підозрюваного, та особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, і знову ж таки не дозволяє пов'язувати інформацію про особливості особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, з реальними характеристиками людини. Деякі вчені, розглядаючи традиційні підходи до вивчення особистості злочинця, виділяє третій напрямок у дослідженні особи правопорушника. На їх думку, дослідженню підлягають властивості осіб засуджених, по яким вирок суду набрав законної сили, а також підозрювані [1, с. 27–29]. Цей підхід набуває форми ретроспективного аналізу (спрямованого в минуле), тобто вивчення вже вчинених кримінальних правопорушень та винних осіб. В його основі лежать статистичні, системні методи, методи узагальнення характеристик тощо.

Значення цього напрямку полягає, насамперед, у розробці теоретичних основ загальної типової моделі та структури особистості правопорушника, а на її основі – типової моделі ідентичності злочинця з певних видів кримінальних правопорушень. Саме третій підхід до вивчення особи злочинця, на наш погляд, дозволить вирішити проблему формування цілісної моделі особи правопорушника з більш високим ступенем надійності. Для ідентифікації правопорушника широко використовуються сліди рук, крові, слини, сперми та інших

виділень людського тіла, а також особливості його зовнішнього вигляду, різні фізичні дані, професійні навички та характеристики, відображені на об'єктах матеріального середовища. Зазначення місць можливого виявлення цих слідів, їх фіксація та напрямки використання відображаються в криміналістичній характеристиці певних видів кримінальних правопорушень. Але набагато важливішими для криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень є соціальні, соціально-демографічні та соціально-психологічні характеристики злочинця, які вказують на особистість, що індивідуалізує і одночасно характеризує його. Сюди входять біографічна інформація, особисті дані (ППП, стать, вік, національність, освіта, сімейний стан, рід занять тощо); інформація, що характеризує прояви особистості в основних сферах життя суспільства, способу життя (участь у трудовій та соціальній діяльності, поведінка в повсякденному житті та відпочинку); соціально-психологічні властивості особистості (темперамент, воля, емоції), які накладають відбиток і певною мірою регулюють усі прояви особистості. Важливою особливістю злочинця, що має особливе значення для визначення криміналістичних характеристик кримінальних правопорушень, є встановлення причетності цього суб'єкта до кримінальних правопорушень, його правової поведінки в нормі та патології, встановлення наявності або відсутності фактів асоціальної та протиправної поведінки підозрюваного в минулому (затримання та виправдання, попередні судимості, припинені справи з не реабілітаційних підстав тощо).

Лише цілісна модель особи правопорушника, сформована в результаті аналізу всіх наявних слідів його діяльності (матеріальних та ідеальних), як елемент криміналістичної характеристики кримінального правопорушення, дозволить, на підставі наявних кореляційних зв'язків між її елементами, правильно організувати та спланувати діяльність по ідентифікації особи правопорушника, що обумовлює ефективність процесу розслідування.

Список використаних джерел

1. Мальхіна Н.И. Личность преступника как объект исследования в криминалистике. Следователь. 2004. № 8. С. 27.

Саєнко Галина Юрївна,

помічник судді Касаційного кримінального суду в складі Верховного Суду, кандидат юридичних наук

ОЦІНКА СУДОМ ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА ЯК ДЖЕРЕЛА ДОКАЗІВ

В Україні надалі діє складний процес реформ, котрий торкається сфер правового регулювання як досудового розслідування кримінального провадження, так і рівня оцінки доказів як результатів

такого розслідування різними процесуальними суб'єктами. Водночас з розвитком процесів диференціації наукових знань до потреб суспільства, необхідності вирішення відповідних задач, практикою створюються нові види експертиз, ускладнюються поставлені завдання перед інститутом експертного дослідження.

Одним із процесуальних джерел доказів, який визначено ч. 2 ст. 84 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) є висновки експертів [1].

Кожний висновок експерта в кримінальному провадженні є самостійним джерелом інформації, котра може підтверджувати або спростовувати причетність обвинуваченої особи до вчиненого кримінального правопорушення.

Розглядаючи вимоги, які визначено процесуальними нормами КПК до висновку експерта, належить звернути увагу на положення статей 101,102 КПК якими розкривається поняття висновку експерта та його зміст. Зокрема, сама процесуальна форма висновку експерта чітко визначена ст. 102 КПК, якою регламентовано вимоги до структури його змісту, котрий має містити висновки з урахуванням поставлених завдань перед експертом. Сам висновок повинен ґрунтуватися на об'єктивних даних досліджених самим експертом із використанням науково-обґрунтованих методик та спеціальних технічних засобів.

Сформульовані висновки експерта, як результат його дослідження, повинні містити відповіді на поставлені перед ним запитання та базуватися на інформації, яку експерт безпосередньо сприймав, або до якої він дійшов особисто в ході експертного дослідження матеріалів, які надавалися йому для оцінки.

Варто зауважити, що нормою ч. 10 ст. 101 КПК наголошується, що висновок експерта не є обов'язковим для особи або органу, яка здійснює провадження, але незгода з висновком експерта повинна бути вмотивована у відповідній постанові, ухвалі, вироку[1]. Суб'єктами оцінювання висновку експерта як доказу за своїм внутрішнім переконанням виступають слідчий, прокурор, слідчий суддя та суд.

Ми зупинимось саме на процесуальній діяльності суду, як суб'єкта оцінювання висновку експерта в рамках кримінального провадження.

Тлумачачи термін «оцінка висновку експерта» В.Ю. Шепітько у Великій Українській юридичній енциклопедії описав, це – «складна розумова діяльність, яка охоплює: 1) аналіз дотримання процесуального порядку доручення та проведення судової експертизи; 2) визначення відповідності висновку експерта завданню; 3) встановлення повноти та наукової обґрунтованості висновку експерта; 4) визначення відповідності висновку експерта іншим зібраним під час провадження доказам; 5) перевірку належності (віднесення до кримінального провадження) даних, які містяться у висновку [2, с. 577, 578].

Це тлумачення влучно передає обставини які перевіряються судом в рамках оцінки окремого доказу (в нашому випадку висновку експерта) та в сукупності усіх зібраних доказів з точки зору їх достатності та взаємозв'язку в конкретному кримінальному провадженні.

Зокрема, оцінюючи висновок експерта, суд має переконатися, що було додержано вимоги законодавства при призначенні та проведенні експертизи, перевірити відсутність обставин, які виключали участь експерта у кримінальному провадженні, професійний рівень підготовки експерта (наскільки він компетентний у галузі необхідних знань і чи не вийшов за межі своїх повноважень). Зазначені обставини суд перевіряє в рамках вимог статей 42, 69, 79 КПК. Так, на оцінку якості висновку експерта впливатиме чи дотримався слідчий усіх процесуальних вимог щодо забезпечення прав обвинуваченої особи при призначенні та проведенні експертизи, чи роз'яснено експерту його права та обов'язки, законодавчі обмеження, а також попереджено його про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий висновок та відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків.

Окрім наведеного, судом перевіряється достатність поданих об'єктів для дослідження, повнота відповідей експерта на поставлені питання та відповідність їх іншим фактичним даним у справі. Важливо суду встановити чіткість змісту висновку експерта між його дослідницькою та підсумковою частинами, обґрунтованість самих висновків, їх логічність та узгодженість з іншими матеріалами кримінального провадження та доказами.

З точки зору підходу до оцінки висновку експерта, у випадках коли проведено декілька експертиз щодо одного і того самого предмета дослідження, у тому числі комплексну, комісійну, додаткову чи повторну, кожний висновок експерта повинен оцінюватися з точки зору всебічності, повноти й об'єктивності експертного дослідження [3, с. 444-453].

Ураховуючи ту обставину, що в висновку експерта встановлюються нові доказові факти на підставі вже відомих, суду необхідно дійти до власного умовиводу при оцінці висновку (або висновків) як окремого джерела доказу, окрім того, оцінити цей доказ у сукупності з іншими доказами які зібрано в кримінальному провадженні та мотивовано викласти свої висновки у власному процесуальному рішенні.

Така оцінка судом проводиться з метою використання висновку експерта як процесуального доказу в справі, суд повинен переконатися, що дані які містяться у висновку, є фактами котрі важливі для предмету доказування в конкретному кримінальному провадженні. Оцінюючи докази суд керується внутрішнім переконанням яке відображається у його компетенції здійснювати правові висновки на підставі їх аналізу та встановлює доведеність чи відсутність факту злочинного діяння.

На нашу думку, складність при оцінці висновку експерта судом полягає в оцінюванні достатності матеріалу який надавався експерту для дослідження, а також наукової обґрунтованості самого висновку з урахуванням конкретної методики дослідження, яку застосовував експерт. Це обумовлюється тим, що суд не в достатній мірі може володіти необхідним знанням у сфері наукових засад та методик експертного дослідження, відповідно і науковою термінологією, яку використовував експерт у наданому висновку. Тому, коли в судді виникають запитання при дослідженні доказів у справі, або за клопотанням сторін кримінального провадження, експерт викликається для допиту з метою перевірки й оцінки наданого ним висновку.

Здійснення такої процесуальної дії як допит експерта, дає можливість розв'язати не лише незрозумілі питання які можуть виникати при дослідженні висновку експерта, а також доповнити й уточнити його висновок. Саме шляхом допиту експерта сторонами кримінального провадження і судом, можна розтлумачити незрозумілу термінологію та застосування конкретних методів дослідження експертом, подолати сумніви й розбіжності у розумінні та висновках суду.

З урахуванням цієї обставини, на нашу думку, суду необхідно поглиблювати своє знання в розумінні рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз, методів експертного дослідження, ознайомлюватися з їхніми новітніми науковими розробками, щоб вдосконалити свою компетентність при аналізі висновків експертів, як джерела доказу.

З метою забезпечення такої спеціальної підготовки суддів, пропонуємо ввести в Національній школі суддів України спеціальний курс програми підготовки суддів «Особливості дослідження висновку експерта, як доказу в кримінальному провадженні», який би охоплював собою окреслену проблематику.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Відомості ВРУ. 2013. №№ 9–10. С. 474. Ст. 88.

2. Шепітько В.Ю. Оцінка висновку експерта. – в кн. Велика українська юридична енциклопедія. Т.20 Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія / редкол.: В.Ю. Шепітько (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2018. 952 с.

3. Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30.05.1997 № 8 (із змінами, внесеними постановою № 15 від 25.05.1998 р. Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах: 1973-2005рр. Х.: Одісей, 2006. С. 444–453.

Свириденко Сергій Миколайович,
головний судовий експерт відділу
фототехнічних та портретних досліджень
лабораторії досліджень у сфері
інформаційних технологій
ДНДЕКЦ МВС України

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ У ГАЛУЗІ ФОТОТЕХНІКИ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Розвиток систем фото- та відеозйомки, досягнення в сфері обробки, фіксації та передачі цієї інформації засобами цифрових технологій обумовило широке їх застосування в різних галузях суспільного життя: системах спостереження та охорони, контролю за технологічними процесами, дорожнім рухом тощо [1, с. 6]. Однак аналізуючи сучасний стан інформаційних технологій можна зазначити, що існує певне протиріччя між високими технічними можливостями фіксації та обробки даних, з можливістю та тактикою використання цих технологій в кримінальному процесі України.

Практично кожен випадок розслідування кримінальних правопорушень, не відбувається без використання спеціальних знань, тобто залучення спеціалістів чи судових експертів [2, с. 410]. У кримінальній процесуальній діяльності, спеціальні знання у галузі фототехніки використовуються у двох основних формах: залучення спеціалістів до участі в проведенні окремих слідчих (розшукових) та судових дій, а також проведення судових експертиз.

Спеціаліста у галузі фототехнічних знань можливо залучити для якісного відібрання порівняльного матеріалу перед призначенням судових експертиз. Останній, володіючи зазначеними знаннями, може здійснити відбір порівняльного матеріалу без порушень, в достатній кількості та у відповідних умовах, що в подальшому надає змогу якісно провести дослідження.

На етапі призначення судової експертизи у суб'єкта діяльності з розслідування кримінальних правопорушень виникають питання: «яку експертизу необхідно призначити?» та «яку інформацію для розслідування кримінальних правопорушень вона мені може дати?». Досить часто про існування та можливості фототехнічної експертизи особи, які здійснюють розслідування, дізнаються лише перед її призначенням. В цих випадках, у більшості випадків призначення таких експертиз, наявні докази були отримані з тими чи іншими порушеннями, а порівняльних зразків не достатньо чи вони взагалі відсутні. Дані чинники ускладнюють, а іноді й унеможливають проведення фототехнічних експертиз.

Досвід виконання фототехнічних експертиз дозволив визначити завдання, які найчастіше можливо вирішити з їх допомогою:

встановлення державного реєстраційного номерного знаку транспортного засобу при дослідженні фотознімків (цифрових, аналогових) та при дослідженні відеозаписів(кадри відеозапису);

встановлення марки, моделі транспортного засобу при дослідженні фотознімків (цифрових, аналогових) та при дослідженні відеозаписів(кадри відеозапису);

встановлення часу, який подолав (від точки «А» до точки «Б») об'єкт дослідження у відеозаписі (кадрах відеозапису);

визначення швидкості руху транспортного засобу у відеозаписі (кадрах відеозапису);

встановлення пристрою, з використанням якого було створено цифровий фотознімок;

визначення зросту зафіксованих осіб при дослідженні фотознімків (цифрових, аналогових) та при дослідженні відеозаписів(кадри відеозапису);

визначення розмірів та розташування зафіксованих об'єктів при дослідженні фотознімків (цифрових, аналогових) та при дослідженні відеозаписів(кадри відеозапису);

встановлення ознак монтажу на цифрових та аналогових фотознімках;

покращення якості зображення в цілому та конкретно зафіксованих об'єктів на фотознімках (цифрових) та у відеозаписах (кадрах відеозаписів).

Тому знання можливостей використання спеціальних знань в галузі фототехнічних знань є важливим чинником, що впливає на ефективність їх проведення, а, в кінцевому рахунку, і всього розслідування. Всі зазначені вище обставини визначають актуальність проблематики й переконують у важливості наукового дослідження можливостей використання спеціальних знань у галузі фототехніки під час розслідування кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел

1. Тимко Є.М.Розробка методики досліджень цифрових зображень та засобів їх виготовлення. Звіт про науково-дослідну роботу. К.: Київський науково-дослідний інститут судових експертиз, 2013.122 с.

2. Криміналістика: підручник / В.В. Пяковський, Ю.М. Черноус, А.В. Іщенко, О.О. Алексєєв та ін. К.: «Центр учбової літератури», 2015. 544 с.

Свобода Євгенія Юрїївна,
професор кафедри криміналістичного
забезпечення та судових експертиз ННІ № 2
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент;
Михальчук Тетяна Володимирівна,
старший викладач кафедри
криміналістичного забезпечення та судових
експертиз ННІ № 2 Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ПОРЯДОК ВИЛУЧЕННЯ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ І ПРЕКУРСОРІВ

Дії з виявлення, фіксації та вилучення об'єктів у кримінальних провадженнях про незаконний обіг наркотичних засобів вимагають від слідчих гарної професійної підготовки, ретельності, уважності та зібраності.

У процесі огляду місця події, який проводиться за фактами незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, за допомогою спеціаліста слід відібрати зразки наркотиковмісних рослин, які слід запакувати і відправити на експертизу.

Так, під час огляду місця події, за фактами незаконного посіву та/або вирощування снодійного маку чи конопель, вилучаються зразки рослин снодійного маку чи конопель, з метою подальшого їх направлення для проведення судових експертиз.

Вилучення об'єктів, що підлягатимуть дослідженню, та відбирання зразків рослин оформлюються протоколом. У протоколі крім загальних реквізитів встановлених Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України) для таких документів, зазначаються які саме зразки рослин були вилучені або відібрані, їх кількість, докладно описуються умови відбору або вилучення, а також інші обставини, що мають значення для вирішення питань, які можуть бути поставлені при призначенні судової експертизи.

Для участі в огляді місць незаконного посіву та/або незаконного вирощування снодійного маку чи конопель, відбирання зразків, з метою подальшого їх направлення для проведення судових експертиз, слідчий, відповідно до частини третьої статті 237 КПК України може залучити інших спеціалістів [1].

При відборі або вилученні зразків рослин снодійного маку чи конопель такі дії фіксуються за допомогою фотографування або відеозапису, про що зазначається у протоколі.

Спеціаліст-криміналіст, залучений як спеціаліст для надання допомоги сторонам кримінального провадження під час досудового розслідування, з метою відбору зразків за фактом виявлення

незаконного посіву та/або вирощування снодійного маку чи конопель на земельній ділянці повинен:

зафіксувати розміщення земельної ділянки відносно стійких орієнтирів, на місцевості, а також за системою координат GPS (англ. Global Positioning System) загальний вигляд посіву та зовнішній вигляд рослин із застосуванням фото- та/або відеозйомки;

відібрати не менше ніж із п'яти місць посіву по 20–25 рослин снодійного маку або по 5–10 рослин коноплі з чотирьох протилежних сторін та з центру земельної ділянки (з урахуванням кількості рослин), для направлення їх для проведення експертного дослідження;

забезпечити направлення до відповідних камер речових доказів (без направлення до експертних установ) решти усіх вилучених з незаконного обігу нарковмісних рослин маку або конопель до прийняття відповідного судового рішення із обов'язковим зазначенням їх кількості у протоколі огляду;

відібрані зразки, які в подальшому направляються на експертні дослідження, упаковувати з урахуванням вимог частини третьої статті 105 КПК України.

Мікрочастинки або мікросліди наркотичних засобів доцільно направляти на експертизу безпосередньо на об'єктах-носіях, на яких вони виявлені або можуть бути виявлені (наприклад, на робочій поверхні вагів, на поверхні посуду та пляшок, на поверхні трубки тощо) [2, с. 7].

При цьому необхідно враховувати, що з огляду на нестійкість більшості органічних компонентів наркотичних засобів, об'єкти-носії мають доставлятися до експертної установи в максимально короткі строки. Під час зберігання та транспортування на дослідження різного роду розчинів, екстрактів, вони повинні бути упаковані в тару, яка запобігає змінам речовини (випаровування, висихання тощо). При направленні на дослідження рідких, а також сипучих форм наркотичних засобів для вирішення ідентифікаційних завдань важливе значення має правильний відбір проб. У цьому випадку об'єкти необхідно надавати на експертизу цілком і в тому вигляді, в якому вони виявлені. Якщо вилучено велику кількість наркотичних засобів, психотропних речовин чи прекурсорів, на експертизу надаються частини (зразки) виявлених мас, що відображають властивості всієї маси об'єкта щодо компонентного складу, особливостей фракційного складу, морфології тощо. З цієї метою із зазначених мас відбираються чотири-п'ять зразків з різних місць (по 10–20 г), а також середня проба (50–100 г), відібрана з різної глибини та з різних місць (з кожного кута і з центру). Рідкі форми (екстракти, настоянки) об'єктів перед відбором проб попередньо ретельно перемішуються [2, с. 7].

Кожен об'єкт-носіє і зразки досліджуваних речовин, щоб уникнути контакту, повинні бути упаковані в окрему герметичну тару. Якщо наркотичні засоби рослинного походження недостатньо сухі, то їх потрібно попередньо просушити, оскільки надання на дослідження

їх у вологому стані може призвести до псування об'єктів (гниття тощо). Якщо просушування за браком часу неможливе, то об'єкти рослинного походження повинні надаватися на експертизу у паперовій або картонній упаковці.

З метою вирішення завдань щодо встановлення видової належності рослин конопель і маку, експерту повинні представлятися рослини зі збереженням усіх вегетативних частин (стебел, листя, суцвіть).

Під час огляду та вилучення вищезазначених об'єктів потрібно неухильно виконувати правила техніки безпеки.

З метою виключення випадків зараження тяжкими хворобами (ВІЛ, туберкульоз, гепатит та ін.) при вилученні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів або їхніх слідових кількостей у шприцах із голками та можливості проведення подальших дактилоскопічних експертиз, необхідно:

при виявленні й огляді подібних об'єктів рекомендується одягнути на руки медичні рукавички (бажано потовщені), а самі об'єкти при упаковці загорнути в щільний папір і вмістити в коробку (картонну, пластикову, дерев'яну чи іншу). Необхідно також робити відповідні написи про небезпечні об'єкти на зовнішній стороні упаковок (при можливості червоним барвником);

перед вилученням шприців із голками бажано обережно зняти голку і помістити її до спеціального контейнера для безпечної утилізації використаних голок. Такі контейнери в подальшому транспортуються до місць зберігання й утилізації. У разі відсутності спеціального контейнера всі медичні голки, що вилучаються, необхідно помістити в пластикові футляри та загорнути в окремий паперовий пакет (для виключення випадкового уколу голкою) із нанесенням відповідних записів (при можливості червоним барвником);

якщо шприц заповнений рідиною, потрібно попередньо обережно (не торкаючись корпусу циліндра шприца задля збереження слідів пальців рук та слідів біологічного походження) поршнем відтягнути рідину з голки та вихідного отвору шприца до рівня нульової позначки. Вихідний отвір шприца з полімерного матеріалу необхідно розплавити в полум'ї (від сірника чи запальнички), а потім стиснути в місці плавлення пінцетом, дочекавшись остаточного затвердіння розплавленого матеріалу. При контрольному натисканні на поршень шприца рідина не повинна витікати через вихідний отвір. У випадку недостатньої герметизації процедуру необхідно повторити;

найкращим засобом для забезпечення роботи з такими об'єктами може бути наконечник до голки шприца, який потрібно обрізати ближче до закритого кінця, а потім закріпити на вихідному отворі шприца. При цьому наконечник повинен щільно прилягати до вихідного отвору шприца та надійно забезпечувати його герметизацію.

Під час вилучення наркотичних засобів і предметів із їхніми слідами доцільно мати такі інструменти та матеріали: скальпель, пінцет, шпатель, пензлик, ножиці, сірники, запальничку.

Дотримання зазначених рекомендацій сприятиме запобіганню нещасних випадків при поводженні з небезпечними для життя і здоров'я об'єктами.

При аналізі слідчої та експертної практики були визначено, що основними недоліками при пакуванні речових доказів є використання рулонної «стретч-плівки» та липкої стрічки типу «скотч», які не запобігають несанкціонованому доступу до об'єктів дослідження.

Також при пакуванні об'єктів використовуються полімерні пакети (для побутового сміття чи пакети для господарських потреб) з тонкого матеріалу, що викликає пошкодження упаковки при транспортуванні до експертних підрозділів.

При опечатуванні та прикріпленні паперової бирки на об'єкти дослідження вона не надійно закріплюється (проклеюється), в наслідок чого можлива її втрата (загублення). Одним з недоліків є те, що на бирці не вказується необхідна інформація про об'єкти, які надані на дослідження.

Спосіб упаковки повинен забезпечувати неможливість підміни або зміни вмісту без порушення її цілісності та схоронності об'єктів від пошкодження, псування, погіршення або втрати властивостей, завдяки яким вони мають доказове значення.

У випадку використання для пакування картонних коробок, всі місця з'єднання сторін (клапанів) коробок повинні бути обклеєні паперовою стрічкою клейовим способом та скріплені печаткою відповідного органу.

Кожне пакування повинно опечатуватися биркою, посвідченою відповідними написами про місце, час та обставини вилучення об'єкта і підписами особи, у якої вилучені речі, понятих, та слідчого, які скріплюються печаткою відповідного органу.

На речові докази, які не можуть бути належним чином упаковані через громіздкість, бирка з пояснювальним написом прикріплюється у такий спосіб, що унеможливить її зняття, зміну або пошкодження.

Не допускається використання рулонної «стретч-плівки» та липкої стрічки типу «скотч» при пакуванні і закріпленні паперових бирок з пояснювальними написами.

Пояснювальний напис здійснюється рукописним, друкованим або комбінованим способом з однієї сторони паперової бирки і повинен містити наступні обов'язкові реквізити:

назва та характерні особливості предмета, що вилучається (колір, розмір, матеріал, вага, та ін.);
номер кримінального провадження;
фабула події або прізвище особи, у якої був вилучений об'єкт;
місце (або адреса), дата і час вилучення;

посада, ПІБ та особистий підпис слідчого;
ПІБ та особисті підписи двох понять, які були присутні під час вилучення і пакування.

Горловина пакету міцно обв'язується шовковою ниткою, і фіксується двома подвійними простими вузлами, які розміщують на діаметрально протилежних краях обв'язки.

Вільні кінці шовкової нитки зв'язуються подвійним простим вузлом і приклеюються до зворотної сторони паперової бирки з пояснювальним написом. Поверх ниток наклеюється фрагмент цигаркового паперу з нанесеним відбитком печатки.

З метою запобігання несанкціонованого доступу до об'єктів, відстань від обв'язки до паперової бирки не повинна перевищувати 10 мм.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012.
URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/4651-17>.

2. Особливості підготовки матеріалів для призначення судових експертиз: навч. наоч. посібник для працівників правоохоронних органів / Укладачі: О.П. Угровецький, В.В. Аброськін, І.Р. Шинкаренко та ін. Харків: ХНДІСЕ; Промінь, 2019. 180 с.

Сезонов Віктор Станіславович,
старший судовий експерт Харківського
НДЕКЦ МВС України, кандидат юридичних
наук

ОСОБЛИВОСТІ ОТРИМАННЯ ЗРАЗКІВ ДЛЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ДОКУМЕНТІВ, ВИГОТОВЛЕНИХ ЗА ДОПОМОГОЮ ЗАСОБІВ КОМП'ЮТЕРНОЇ ТЕХНІКИ

Відомо, що доказове значення мають результати застосування спеціальних знань саме у процесуальній формі. Однією із найпоширеніших процесуальних форм використання спеціальних знань наука та практика визнають призначення судових експертиз.

Об'єкти експертного дослідження виявляються у процесі проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій. В окремих випадках це відбувається не плановано, а в інших – це цілеспрямований процес отримання речових доказів і порівняльних зразків для експертного дослідження. Однак і в першому, і в другому випадку робота із вказаними об'єктами повинна здійснюватися у відповідності до процесуальних і тактичних вимог.

На відміну від речових доказів, зразки для порівняльного дослідження не пов'язані з розслідуваною подією і, безсумнівно, походять від конкретного об'єкта. Повнота висновку експерта залежить від якості порівняльного матеріалу [1, с. 23]. Одержання зразків для експертного дослідження – це захід процесуального

примусу, процесуальна дія, змістом якої є одержання відображення будь-яких предметів матеріального світу, що відображають певні властивості та надаються експертів для проведення дослідження та формулювання висновків [2, с. 6].

Так, ст. 245 КПК України передбачає у разі необхідності можливість отримання зразків для проведення експертизи. Вони відбираються стороною кримінального провадження, яка звернулась за проведенням експертизи або за клопотання якої експертиза призначена слідчим суддею. У випадку, якщо проведення експертизи доручено судом, відібрання зразків для її проведення здійснюється судом або за його дорученням залученим спеціалістом. Порядок відібрання зразків з речей і документів встановлюється згідно з положеннями про тимчасовий доступ до речей і документів [3].

Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень визначають порядок отримання порівняльних матеріалів для окремих видів експертиз. Так, наприклад, для ідентифікації засобів копіювально-розмножувальної техніки повинні надаватися виготовлені за їх допомогою експериментальні відбитки не менш ніж у п'яти примірниках та вільні, порівняні за часом виготовлення із наданими для дослідження документами. При призначенні експертиз стосовно документів, виготовлених за допомогою копіювально-розмножувальної техніки, необхідно вжити заходів для збереження її у такому стані, у якому вона перебувала на час вилучення. Не дозволяється здійснювати будь-які операції з такою технікою до її направлення на експертизу.

Для розв'язання ідентифікаційних завдань щодо документів, виготовлених за допомогою комп'ютерної техніки, ця техніка надається в комплекті (системний блок комп'ютера, інсталяційний диск із драйвером принтера або багатофункціонального пристрою, з'єднувальні та мережеві кабелі, принтер). До направлення комп'ютерної техніки на експертизу будь-яка робота на ній не дозволяється. Вирішення ідентифікаційних питань проводиться в межах комплексної комп'ютерно-технічної експертизи та технічної експертизи документів за наявності електронного оригіналу документа (файлу). Вилучення комп'ютерної техніки, її огляд мають проводитися за участю спеціаліста у галузі комп'ютерно-технічних досліджень. Принтери (особливо струменеві) слід направляти на експертизу у найкоротший термін, оскільки застигання барвника може призвести до змін у вигляді та характері нанесення барвника на папір. Це положення вбачається спірним в сенсі нескладності відновлення барвника та особливостей технології проведення експертизи, висновки якої мінімально залежать від яскравості барвника.

При призначенні експертиз стосовно документів, виготовлених за допомогою комп'ютерної техніки, необхідно з'ясувати, чи змінювались знімні частини (картриджі) або чи піддавались ремонту

які-небудь вузли принтерів. Якщо картриджі лазерних принтерів змінювались, необхідно вжити заходів щодо розшуку відпрацьованих картриджів та подати їх на дослідження. Для проведення експертизи необхідно також вилучити вільні зразки, які були виготовлені на вилученому принтері в період, що відповідає періоду виготовлення досліджувальних документів [4].

Слід зазначити про необхідність удосконалення методик проведення вищезазначених експертиз, особливо щодо експертизи документів, надрукованих лазерними принтерами. Струменеві принтери на сьогодні є застарілим обладнанням, але наявність експертних методик щодо визначення справжності документів, виготовлених за їх допомогою, змушує фінансові установи їх використовувати. Що стосується лазерних принтерів, то, на жаль, технологія експертного дослідження сьогодні дає змогу визначити тип принтера. Ідентифікація принтера можлива лише як виключення (у разі наявності несправності барабана та характерних слідів на папері після його використання).

Список використаних джерел

1. Примусовий відбір зразків у особи для проведення експертизи: методичні рекомендації для практичних підрозділів / О.В. Лускатов та ін. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 36 с.

2. Козак О. В. Одержання зразків для експертного дослідження у кримінальному судочинстві України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. Ірпінь, 2011. 20 с.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9-13. Ст. 88. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 01.06.2020).

4. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: затв. наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53/5. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення: 14.05.2020).

Семенов Віктор Васильович,

доцент кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ПРОФЕСІЙНА СПРЯМОВАНІСТЬ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Кадровий потенціал правоохоронних органів – це одна із складових ефективності правоохоронної діяльності, тому постійне, відповідне умовам сьогодення підвищення професіоналізму працівників правоохоронних органів є одним із пріоритетних завдань

навчальних закладів системи МВС України. Криміналістична підготовка – це невід’ємна складова навчання слідчого, криміналіста, дізнавача, оперативного працівника, дільничного офіцера поліції, патрульного поліцейського. Криміналістична освіта, як і будь-яке інше, – це формування особистості професіонала, і у зв’язку із цим має дві функції: по-перше – розвиток людини як особистості; по-друге – професійну підготовку, що забезпечує можливості вирішення криміналістичних завдань відповідно до посадових обов’язків і конкретної ситуації правоохоронній діяльності.

Прийоми криміналістичного навчання повинні розроблятися й реалізовуватися на основі загальних принципів і методів педагогіки, тому що «проблеми юридичної освіти ніяким способом не можуть бути вирішені винятково педагогікою, оскільки зміст навчання завжди істотно впливає на його процес». Зокрема, ні в педагогіці, ні в психології проблема необхідних працівнику поліції умінь і навичок не розглядається, оскільки вони тісно пов’язані зі змістовною стороною науки криміналістики, а саме криміналістичної техніки, тактики та методики розслідування злочинів. Оскільки в науці криміналістиці також не досліджуються конкретні навички й уміння, якими повинні володіти працівники правоохоронних органів, утворюється розрив між змістом криміналістичних рекомендацій та практикою їх застосування.

Якість криміналістичної підготовки та процес її вдосконалення можна розглянути як систему, що складається з чотирьох елементів: а) змісту навчання; б) умов процесу навчання; в) тих, кого навчають (курсантів, студентів); г) викладачів (науково-педагогічних працівників). Оптимізація цього процесу можлива лише при забезпеченні відповідних змін усіх цих складових у їхньому взаємозв’язку та взаємодії. Рішення проблем однієї зі складових не може гарантувати поліпшення підготовки в цілому, але впливає на якісні зміни інших.

Для того, щоб визначити зміст навчання, тобто, які криміналістичні знання, уміння, навички і якості потрібні, необхідно, з’ясувати співвідношення понять «система науки криміналістики» й «система навчальної дисципліни «Криміналістика». Це різні, і в той же час, близькі поняття. Система науки криміналістики складається із сукупності частин, які перейняті внутрішньою єдністю, обумовленою об’єктами пізнання, і що перебувають в органічно нерозривних взаємозв’язках, відображаючи структуру даної науки. Криміналістика як наука і навчальна дисципліна нероздільні й взаємозалежні, було би невірним не розглянути зміст науки через призму криміналістичної підготовки кадрів, а також не застосовувати закономірності, виявлені сучасною психологією й педагогікою, з метою задоволення потреб науки криміналістики та правоохоронній діяльності.

У зв’язку з цим необхідно розглянути розходження в змісті криміналістики як науки і як навчальної дисципліни, зокрема: а) зміст дисципліни повинен складатися з вироблених і апробованих наукою

криміналістичних знань, що мають практичне значення для його безпосереднього застосування, або ж для формування криміналістичних знань, умінь, навичок у того, хто вивчає дисципліну. Наука ж досліджує та виявляє невідомі раніше закономірності; б) систематизація навчальної дисципліни «Криміналістика» може відрізнятись від системи науки у зв'язку із здійсненням завдань навчання, його адаптацією до психології ефективного сприйняття навчального матеріалу для різних категорій працівників правоохоронних органів.

Таким чином, орієнтуючись на традиційну систему криміналістики та на зміст практичної діяльності, представляється можливим виділити наступні компоненти криміналістичної підготовки працівників правоохоронних органів, найбільш важливими з яких є:

1. Криміналістичні знання, які являють собою поінформованість про закономірності механізму злочину, виявлення, дослідження й використання інформації з метою розкриття та розслідування злочинів. Це переважно фундаментальні, тобто науково апробовані, підтверджені практикою закономірності, адаптовані по можливостях їх застосування до специфіки практичної діяльності.

2. Криміналістичні вміння та навички, які являють собою засвоєні способи практичного застосування криміналістичних знань у практичній діяльності. Криміналістичні вміння та навички поділяються на чотири групи, що відповідають розділам навчальної дисципліни «Криміналістика»: а) техніко-криміналістичні вміння й навички по володінню засобами виявлення, збору, дослідження матеріальних джерел криміналістичне значущої інформації; б) тактико-психологічні вміння й навички проведення слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів; в) аналітико-криміналістичні вміння й навички по виділенню значимої криміналістичної інформації в процесі розкриття та розслідування, оцінки її ролі; г) організаційно-методичні криміналістичні вміння й навички по поведінці слідчого, дізнавача, оперативного працівника, що має організаційно-методичне значення при проведенні слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів, і розслідування злочину в цілому.

В умовах карантину та запровадження посиленних протиепідемічних заходів виникає можливість втрати якості набуття криміналістичних вмінь та навичок внаслідок погіршення умов процесу навчання – одного з чотирьох елементів системи криміналістичної підготовки.

Ефективне проведення занять в дистанційній формі неможливе без використання дистанційних технологій – платформ Zoom, Moodle Мудл, месенджерів Telegram, Skype та інших. Для їх використання учасники навчального процесу повинні мати відповідне технічне та методичне забезпечення.

Практика проведення занять в дистанційної формі показала, що робоче місце викладача повинне бути обладнане десктопом або ноутбуком з доступом до дротового або швидкісного мобільного інтернету. Кращій варіант – наявність двох комп'ютерів, що дозволяє на одному організувати віддалений конференц-зв'язок з аудиторією, на іншому мати оперативний доступ до навчальних та методичних матеріалів, використовувати можливості пошукових систем для надання довідкової інформації, ілюстрації навчальних питань (завдань) теми заняття. Наявність одного комп'ютера та двох моніторів дозволяє використовувати показ мультимедійних презентацій, інших відеоматеріалів у форматі, коли на одному екрані надається зображення для аудиторії, а на другому залишається доступ викладачу для методичних матеріалів. Це не відволікає на управління режимами конференц-зв'язку.

Курсант(студент) повинен мати доступ до дротового або швидкісного мобільного інтернету та комунікатор з відповідним програмним забезпеченням. В якості комунікатора бажано мати комп'ютер –десктоп, ноутбук або планшет. Використання смартфона небажане через недолік, притаманний йому конструктивно-відносно невеликий розмір дисплея (екрану). Це ускладнює сприйняття візуальної інформації, що надається викладачем, яка на мою думку, є основою навчального матеріалу при проведенні занять в дистанційної формі.

Для надання курсантам(студентам) методичних матеріалів з теми заняття – плану проведення заняття, текстів ситуаційних завдань, навчальних (практичних) відео фрагментів, фільмів, вони повинні бути підготовлені у зручному для використання в віддаленому конференц-зв'язку електронному форматі. Практика проведення занять показала ефективність використання електронних тестових завдань з навчальної дисципліни «Криміналістика» в інтернет-платформі Googleforms, запроваджених на кафедрі криміналістики та судової медицини НАВС професором кафедри В.В. Пясковським. В них закладена можливість оперативного аналізу засвоєння навчального матеріалу, виявлення складних для розуміння курсантами(студентами) питань, що дозволяє викладачу персонально, або для всієї аудиторії їх пояснити, підштовхнути для самостійного виявлення помилки з використанням навчальної літератури з теми заняття.

Комплексне використання можливостей новітніх інформаційних технологій надає можливість і в складних умовах карантинних обмежень ефективно виконувати завдання з набуття професійних навичок майбутніми правоохоронцями.

Сербін Микола Миколайович,
провідний фахівець з організації наукової
роботи Запорізького НДЕКЦ МВС України,
кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОДНОЧАСНОГО ДОПИТУ ДВОХ ЧИ БІЛЬШЕ ВЖЕ ДОПИТАНИХ ОСІБ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ВТЕЧІ З МІСЦЯ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб прийнято розглядати як різновид допиту, що зовсім не виключає визнання його самостійною слідчою (розшуковою) дією, безпосередні цілі й процесуальний порядок проведення якого окремо встановлюються нормами кримінально-процесуального закону.

Так, ч. 9 ст. 224 Кримінального процесуального кодексу України передбачає можливість одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей у їхніх показаннях [1].

Сутність одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, на відміну від інших слідчих (розшукових) дій, пов'язаних із отриманням показань, полягає в тому, що спільний допит осіб, які раніше дали суперечливі показання, дозволяє використовувати позитивний психологічний вплив правдивих та повних показань одного з учасників на зміну несумлінної позиції у кримінальному провадженні іншого учасника.

Одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб під час розслідування втечі з місця позбавлення волі (ст. 393 Кримінального кодексу України) [2], не є єдиним способом усунення (подолання) таких суперечностей. Тому, щоразу перед його проведенням слідчий зобов'язаний вирішити два взаємопов'язаних тактичних завдання: чи варто проводити одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб у даній ситуації розслідування (надійність досягнення її цілей) і які можливі негативні наслідки її проведення (врахування ступеня тактичного ризику) [3, с. 69].

В тактико-криміналістичному контексті доцільно проводити одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб лише тоді, коли є повна переконаність у тому, що показання однієї з допитаних осіб є правдивими, і розголошення показань одного із засуджених перед іншим не призведе до небажаних для розслідування втечі з місця позбавлення волі і діяльності виправної колонії результатів.

В зв'язку з цим, за наявності істотних суперечностей у показаннях свідків або підозрюваних, проведення за їх участю одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб у більшості випадків небажане, а часом і взагалі неприпустиме.

В цілому це пов'язано, насамперед, з тим, що при характерній для сумлінних свідків із числа засуджених нестійкості позиції у кримінальному провадженні ризик її зміни на одночасному допиту двох чи більше вже допитаних осіб з іншим засудженим (найчастіше підозрюваним), дуже значний. Це потрібно враховувати при вирішенні в кожному конкретному випадку питання про тактичну доцільність проведення зазначеної слідчої (розшукової) дії між згаданими особами.

Висновок про ймовірність досягнення цілей майбутнього одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб залежить передусім від наявності в ситуації розслідування умов, які дають підстави вважати, що її сумлінний учасник не змінить своїх правдивих показань.

Для подібного висновку зазвичай недостатньо одержання його добровільної згоди на участь в одночасному допиті двох чи більше вже допитаних осіб.

В першу чергу необхідна всебічна оцінка взаємин, що склалися між можливими учасниками даної слідчої (розшукової) дії в період відбуття покарання у виправній колонії; їх становища в середовищі засуджених (зв'язки в цьому середовищі) та особистих якостей; реальності і характеру несприятливих особистих наслідків, яких може побоюватися свідок (потерпілий) або підозрюваний при дачі правдивих показань на одночасному допиті двох чи більше вже допитаних осіб.

Оцінюючи ймовірну позицію на майбутньому одночасному допиті двох чи більше вже допитаних осіб свідків (потерпілих) та підозрюваних, які дали на попередніх допитах правдиві показання, кожного разу необхідно з'ясувати, яких несприятливих особистих наслідків вони можуть побоюватися. Для цього перед одночасним допитом двох чи більше вже допитаних осіб може проводитися бесіда з засудженим, здійснюватися аналіз матеріалів кримінального провадження чи проведення цільових оперативних заходів.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: прийнятий 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9–10, № 11–12, № 13. – Ст. 88.

2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.

3. Лукашевич В. Г. Тактика общения следователя с участниками отдельных следственных действий: учебное пособие. – К.: НИ и РИО КВШ МВД СССР, 1989. – 88 с.

Сидоренко Олена Володимирівна,
судовий експерт сектору фізико-хімічних
досліджень відділу дослідження матеріалів,
речовин і виробів Харківського НДЕКЦ
МВС України

ДОСЛІДЖЕННЯ СТАБІЛІЗАТОРІВ У СКЛАДІ ПОЛІМЕРНИХ МАТЕРІАЛІВ ЯК ОДНА З ОЗНАК ДЛЯ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ОБ'ЄКТІВ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Під час експертного дослідження об'єктів криміналістичної експертизи для вирішення ідентифікаційних задач слід взяти до уваги, що виявлення і визначення виду стабілізаторів полімерних матеріалів може бути однією з ідентифікаційних ознак, наряду з дослідженням основного типу полімеру та його складових. Адаже в сучасному виробництві полімерних матеріалів стабілізатори широко застосовуються для надання певних характеристик. Без використання стабілізаторів неможливо переробляти в виробі такі полімери, як поліпропілен, поліформальдегід, більшість синтетичних каучуків.

В загальному розумінні стабілізаторами називають органічні та неорганічні сполуки, які здатні уповільнювати процеси, що псують експлуатаційні показники полімерів під дією зовнішніх умов (тепло, світло, дія озону, радіація, механічні навантаження). Під впливом цих факторів знижується еластичність, погіршуються електроізоляційні та інші властивості. Ці явища називаються старінням полімерних матеріалів. Стабільність полімерів можна підвищити лише за рахунок внесення відповідних змін в його хімічну будову за допомогою введення в полімер необхідної кількості спеціальних хімічних речовин – стабілізаторів. Кількість стабілізаторів залежить від їх ефективності. Основні стабілізатори вводять у кількості до 5 %. Для надання полімеру певного комплексу властивостей використовують суміш стабілізаторів.

Системи для стабілізації полімерів в процесі переробки зазвичай класифікують наступним чином:

Первинні стабілізатори – антиоксиданти (феноли з об'ємними замісниками або ароматичні аміни).

Вторинні стабілізатори – вплив на полімер зводиться к видаленню перекисних радикалів та розкладанню гідроперекисей при їх утворенні (сполуки сіри та фосфору – сульфіді, прості тіоєфіри, фосфіти і фосфонати).

Хелатуючі агенти – дезактивація металів, які сприяють деструкції полімеру за рахунок прискорення розкладання гідроперекисей з утворенням активних радикалів (органічні похідні фосфінів і фосфітів, азотовмісні органічні сполуки, наприклад, меламін).

Стабілізатори, що містять галогени – перешкоджають термоокисній, термічній деструкції і процесу дегідрогалогенування (лужні солі свинця, карбоксилати металів, меркаптїди).

Для визначення стабілізаторів у складі полімерних матеріалів найчастіше застосовують такі методи: хімічний аналіз, який включає в себе в основному реакції окислення та відновлення, спектрофотометричне та хроматографічне визначення [1, с. 270].

Отже, при комплексному криміналістичному дослідженні полімерних матеріалів, наряду з вивченням їх основних властивостей, хімічного складу основного компонента, його природи, слід придати значення також дослідженню наповнювачів, зокрема стабілізаторів. Наявність в складі полімеру певних речовин має вагоме значення при вирішенні ідентифікаційних питань, визначенні родової (групової) належності об'єктів при проведенні судових експертиз.

Список використаних джерел

1. Хаслам Дж., Виллис Г.А. Идентификация и анализ полимеров / Дж. Хаслам, Г. А. Виллис; пер. с англ. А. Я. Лазариса. – М.: «ХИМИЯ», 1971. – 432 с.

Синоверська Тетяна Іванівна,

ад'юнкт кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИКИ ОГЛЯДУ ВЕБ-СТОРІНКИ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ З ТВАРИНАМИ

В умовах інформаційно-технологічного прогресу, одним із сучасних методів вчинення злочинів є мережа Інтернет, яка все більше набуває популярності серед осіб, які вчиняють жорстоке поводження з тваринами. Це стає причиною появи нових способів вчинення злочинів, зокрема і жорстокого поводження з тваринами, яке полягає у вчиненні діянь передбачених ст. 299 ККУ із подальшим їх розповсюдженням у глобальній мережі Інтернет.

Таким чином, викладаючи відео жорстокого поводження з тваринами на різноманітні сайти, такі як Ютуб, Фейсбук, тощо, особа не лише публічно демонструє свої злочинні дії, але і поширює серед людей жорстоке та зневажливе ставлення до тварин, яке в подальшому впливає на психіку зокрема неповнолітніх та малолітніх, які є частими відвідувачами таких сайтів, та фактично пропагує та закликає до вчинення жорстокого поводження з тваринами.

Це призвело до появи ще одного різновиду слідчого огляду – огляд веб-сайту, особливості тактики огляду якого в рамках розслідування жорстокого поводження з тваринами на сьогодні не були висвітлені в криміналістичній літературі та залишаються

недостатньо розробленими у практичній діяльності органів досудового розслідування.

Проведення огляду веб-сайту під час розслідування жорстокого поводження з тваринами має свої специфічні особливості, оскільки в даному випадку відсутня традиційна для криміналістичної науки слідова картина злочину, у зв'язку з чим всі наявні знання криміналістичної трасології стають непридатними для дослідження віртуальних слідів.

Стосовно ж визначення поняття «віртуальні сліди», то науковці-криміналісти дають різні їх визначення.

В.А. Мещеряков використовує назву «віртуальні сліди» та розуміє під ними будь-яку зміну стану автоматизованої інформаційної системи, пов'язану з подією злочину і зафіксовану у вигляді комп'ютерної інформації на матеріальному носії, у тому числі й на електромагнітному полі [1].

Ю.Ю. Орлов та С.С. Чернявський пропонують позначати їх більш ширшим терміном «електронні відображення» та визначити їх як цілісну систему відомостей та (або) комп'ютерних інструкцій в інформаційній мережі або на технічному носіїві, яка може бути використана як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження внести відповідні зміни до КПК України [2, с. 21].

Таким чином, для ефективного розслідування поширення фото чи відеозаписів жорстокого поводження з тваринами необхідно виявити і використати віртуальні сліди злочину, з метою встановлення всіх обставин, що характеризують подію злочину та особу злочинця.

Що стосується джерел виявлення віртуальних слідів жорстокого поводження з тваринами, то до них ми можемо віднести:

1) інтернет-сайт. Зазвичай це популярні ресурси в мережі Інтернет, такі як Ютуб;

2) профіль у соціальних мережах («Instagram», «Фейсбук», «Твіттер» та ін.);

3) комп'ютер. Зокрема, це жорсткий диск, на якому може міститися – по-перше: вся інформація, яку було загружено чи збережено за весь час роботи комп'ютера (аудіо, фото та відеоматеріали); по-друге: за наявності збережених логінів та паролів до електронної пошти, веб-ресурсів та соціальних мереж можна отримати доступ до особистих аккаунтів особи злочинця; по-третє, тому їх можна використовувати як джерело доказів у кримінальному процесі

4) мобільний телефон, планшет;

5) фото та відеокамера із зафіксованими на ній фактами вчинення жорстокого поводження з тваринами.

Факт поширення в мережі Інтернет матеріалів жорстокого поводження з тваринами та відкриття на цій основі кримінального

провадження може бути здійснений за повідомленням особи, яка виявила такий фото чи відеозапис, за заявою зоозахисної організації чи об'єднання, ЗМІ чи слідчим за власною ініціативою.

Першочерговою слідчою дією, яку здійснює слідчий при отриманні повідомлення такого характеру є слідчий огляд веб-сайту в порядку, передбаченому ст. 237 КПК України, на предмет наявності чи відсутності факту вчинення кримінального правопорушення.

Під час огляду веб-сайту, у разі відсутності в слідчого спеціальних знань, слідчий повинен залучати до огляду відповідного спеціаліста. У протоколі огляду слід зазначати серійний номер службового комп'ютера, назву та версію операційної системи, яка встановлена на даному комп'ютері, назву та версію програми-браузера, за допомогою якої здійснюється доступ до мережі Інтернет [3, с. 187].

Під час огляду веб-сторінки слідчий повинен зібрати максимально можливий об'єм інформації, який надасть змогу ідентифікувати особу злочинця. Обов'язково в ході огляду слідчий повинен встановити домен сайту, вказати URL веб-сторінки, який завжди є індивідуальним, зазначити стандартні реквізити електронного документа: назву, автора, псевдонім, час створення електронних документів, якщо такі відомі, призначення документа, стислий зміст та викладені в ньому обставини, які мають значення для розслідування злочину. Інформація, що є доступною у мережі Інтернет, у тому числі й та, що міститься на веб-сайтах, фізично розміщена на комп'ютерному обладнанні, об'єднаному каналами зв'язку з цією мережею, і кожне таке обладнання має IP-адресу – ідентифікатор (унікальний номер, який складається з набору чотирьох 8-бітних чисел), що використовується для адресації комп'ютерів у електронній мережі. Домен сайту завжди є відкритим та відомим для будь-якого абонента мережі. На підставі найменування домену сайту слідчий може встановити IP-адресу домену та інтернет-провайдера, його найменування та місцезнаходження серверу, на якому зберігаються дані сайту. Встановлення вищезазначених даних здійснюється за допомогою інтернет-ресурсів «2ip» та «whois», які знаходяться у відкритому доступі, а тому будь-яка людина може самостійно встановити інтернет-провайдера та місцезнаходження будь-якого сайту [4, с. 218].

Після встановлення IP-адреси домену, найменування інтернет-провайдера, який надає доступ до веб-сайту, та його місцезнаходження керуючись нормами глави 15 КПК України, слідчий повинен отримати тимчасовий доступ до документів, що знаходяться у провайдера телекомунікацій та містять охоронювану законом таємницю, а саме: інформацію про особу, яка зареєструвала веб-сайт, IP-адресу електронно-обчислювальної машини, з якої було здійснено реєстрацію веб-сайту, IP-адресу електронно-обчислювальної машини, з якої

здійснювалось управління веб-сайтом та наповнення веб-сайту забороненим контентом [5, с. 221].

Після цього, у разі задоволення клопотання слідчого про тимчасовий доступ до інформації та документів іншого інтернет-провайдера, він отримує інформацію стосовно персональних даних особи за конкретною IP-адресою. Зокрема, це також дані про місце розташування джерела, дата і час поширення інформації, яка має відношення до факту вчинення жорстокого поводження з тваринами.

Таким чином, в ході проведення огляду веб-сайту, на якому було розміщено вчинення особою жорстокого поводження з тваринами, у слідчого виникає ряд проблем, які по-перше пов'язані із недостатністю професійно-технічних знань, що зумовлює необхідність звернення до спеціалістів; по-друге – перешкоди у доступі до віртуальних слідів злочину, внаслідок широкого застосування злочинцями засобів анонімізації особистих даних, через використання шифрувальних програм; по-третє – брак часу, пов'язаний із необхідністю отримання дозволів на доступ до інформації, що міститься у інтернет-провайдерів. Все це зумовлює необхідність удосконалення тактики огляду веб-сайтів під час розслідування злочинів, зокрема і жорстокого поводження з тваринами.

Список використаних джерел

1. Мещеряков В.А. Следы преступлений в сфере высоких технологий. Веб-сайт. URL: https://msal.ru/common/upload/Shevchenko_E.S.pdf.

2. Орлов Ю.Ю., Чернявський С.С. Електронне відображення як джерело доказів у кримінальному провадженні. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2017. № 1. С. 12–24.

3. Коваленко А.М. Особливості тактики огляду електронних документів під час досудового розслідування посягань на життя та здоров'я журналіста. Вісник Національної академії правових наук України. 2017. № 2 (88). С. 182–191.

4. Хижняк Є.С. Ідентифікація особистості злочинця за віртуальними слідами в мережі інтернет. Підприємство, господарство і право. 2017. №11. С. 217–221.

5. Двойніков О.О. Кримінально-процесуальні особливості встановлення особи, яка вчинила злочин за допомогою Інтернет-сайту. Актуальні питання розслідування кіберзлочинів: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 2013. С. 218–222.

Сленко Богдана Валеріївна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
ННІ № 1 Національної академії внутрішніх
справ
Науковий керівник: Миrowsька А. В.,
професор кафедри криміналістики
та судової медицини Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, доцент

РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ

Згідно закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» домашнє насильство – діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [1].

Аналізуючи науково-практичний коментар до статті 126-1 Кримінального кодексу України сімейне насильство є умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи [2].

На початковому етапі розслідування заподіяння тілесних ушкоджень можуть бути виділені наступні групи слідчих ситуацій з урахуванням наявних даних про окремі елементи криміналістичної характеристики злочину.

Перша група – слідча ситуація, що залежать від того, в якому місці та в який час було вчинено злочин (у даному випадку – потерпілому заподіяно тілесні ушкодження за місцем його проживання).

Друга група – слідчі ситуації, які формуються на основі інформації про нападника, отриманої від потерпілого: 1) потерпілий добре знає, хто заподіяв відносно нього насильство та може надати всю необхідну інформацію про особи.

В цьому випадку необхідно ретельно провести огляд місця події; допитати потерпілого і всіх свідків та призначити судово-медичну і криміналістичні експертизи; 2) потерпілий знає того, хто

заподіяв шкоду, але умисно приховує інформацію від слідчого, відмовляючись від дачі показань. Часто така ситуація трапляється, коли винною особою є близький родич чи знайомий, і потерпілий не бажає притягнення його до кримінальної відповідальності.

В таких випадках слідчому потрібно самостійно шукати необхідні докази для доведення вини підозрюваної особи, і тому доцільним буде проведення наступних слідчих (розшукових) дій: огляду місця події; допиту свідків; слідчого експерименту; призначення різноманітних судових експертиз; 3) потерпілий не може повідомити, хто заподіяв йому тілесні ушкодження, через те, що знаходиться без свідомості або в тяжкому стані.

Третя група – слідчі ситуації, що складаються залежно від позиції підозрюваної особи: 1) особа, підозрювана у вчиненні злочину повністю визнає свою вину. Основне завдання розслідування в такій слідчій ситуації – закріплення та вивчення доказів від вже встановлених джерел; 2) підозрюваний визнає факт застосування незначного насильства до потерпілого, але заперечує свою причетність до наслідків, що настали. У таких випадках підозрюваний пояснює, що мало місце застосування насильства з його боку або потерпілий отримав їх вже після бійки з ним й т.д.; 3) підозрюваний визнає факт насильства, але вказує, що діяв у стані самозахисту або афекту. Основне завдання розслідування в такій ситуації – встановити, чи мало місце насильство або інша провокація відносно підозрюваного, що могло викликати стан сильного душевного хвилювання; 4) підозрюваний відмовляється від факту застосування насильства щодо потерпілого, а факт наявності тілесних та інших ушкоджень у останнього пояснює його необережністю, випадковим збігом обставин або обмовою з боку потерпілого; 5) підозрюваний повністю заперечує свою причетність до заподіяння шкоди потерпілому або відмовляється від дачі показань.[3]

Слід зазначити, що кримінальне провадження щодо домашнього насильства розпочинається стосовно особи, яку вже було тричі визнано винною у вчиненні адміністративного правопорушення, за ст. 173-2 «Вчинення насильства в сім'ї, невиконання захисного припису або непроходження корекційної програми» Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Список використаних джерел

1. Криміналістика: підручник / В.В. Пяковський, Ю.М. Чорноус, А.В. Іщенко та ін. Київ, 2015. 704 с.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. №4651-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/4651>. (Дата звернення 01.11.2020 р.).

3. Мироська А.В. Проблеми правового регулювання використання спеціальних знань у розслідуванні фальшивомонетництва. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2012. № 24. С. 313–319.

4. Мировська А.В. Концептуальні положення використання спеціальних знань при розслідуванні фальшивомонетництва. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2014. № 2. С. 15–19.

Сокиран Федір Михайлович,
професор кафедри криміналістики
та судової медицини Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, доцент

ВИДИ ТА ФОРМИ ВЗАЄМОДІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Загальновідомо, що успішна боротьба зі злочинністю неможлива без тісної взаємодії слідчих, оперативно-розшукових та експертно-криміналістичних підрозділів. Така взаємодія зумовлена тією обставиною, що як слідчий, так і оперативно-розшукові органи і експертно-криміналістичні підрозділи, володіють специфічними, тільки їм властивими засобами і методами розкриття злочинів. Тому вельми важливо, щоб такі засоби й методи використовувалися не розрізнено, а комплексно.

Дослідження практики взаємодії правоохоронних органів здійснюється в криміналістиці за різними напрямками. При розробці видів та форм взаємодії необхідно враховувати особливості різних злочинів, у тому числі тих, що вчиняються організованими групами.

На практиці склалися та застосовуються певні види взаємодії правоохоронних, контролюючих та інших державних органів у боротьбі зі злочинністю.

Найбільш загальним видом взаємодії є координація діяльності правоохоронних органів. Цей вид взаємодії має широкий характер та спрямований на узгодження у вирішенні загальних питань боротьби зі злочинністю, в тому числі розробки стратегії, тактики та практичних рекомендацій по боротьбі зі злочинністю, а також її профілактики. Форми взаємодії в цьому випадку специфічні та мають в основному організаційний характер. До них належить: міжвідомчі оперативні наради, обмін інформацією, розробка спільних доповідей про стан злочинності основні напрямки та результати боротьби з нею.

Взаємодія слідчого та оперативних підрозділів у процесі розкриття та розслідування злочинів є найбільш поширеним і важливим видом взаємодії, необхідною умовою успіху в розкритті злочинів. Форми взаємодії слідчого, органу дізнання та оперативно-розшукових органів поділяються на нормативно-правові, що впливають із положень Кримінального процесуального кодексу України, законів, які регулюють діяльність органів Національної поліції України, Служби безпеки України, прокуратури, інших правоохоронних органів, та організаційно-тактичні.

Перша форма взаємодії стосується питань:

передачі слідчому матеріалів про виявлені шляхом оперативно-розшукових заходів ознаки злочину для вирішення питання про відкриття кримінального провадження;

проведення слідчим слідчих (розшукових) дій одночасно зі здійсненням органом дізнання узгоджених оперативних заходів;

проведення оперативно-розшукових заходів по кримінальному провадженню, в якій не встановлена особа, яка вчинила злочин, після передачі цих матеріалів слідчому;

виконання доручень слідчого щодо проведення розшукових дій;

здійснення заходів щодо встановлення особи, яка підлягає притягненню як обвинувачений після припинення досудового слідства;

отримання інформації та документів про операції, рахунки, внески, внутрішні та зовнішні економічні угоди фізичних і юридичних осіб;

Особливе значення має взаємодія правоохоронних та контролюючих органів при розслідуванні кримінальних правопорушень, що вчиняються організованими злочинними групами. В цих випадках здійснюється один з найважливіших видів взаємодії, який полягає в обміні оперативною інформацією між спеціальними підрозділами по боротьбі з організованою злочинністю органів Національної поліції та Службою безпеки України.

Друга форма взаємодії стосується питань:

спільної розробки версій і узгодженого планування слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів;

організації слідчо-оперативних груп, до складу яких входять слідчі та оперативні працівники. Дана форма взаємодії отримала поширення як одна з найбільш ефективних, особливо, коли йдеться про розслідування складних тяжких злочинів, вчинених організованою групою, багатоепізодної злочинної діяльності.

Поряд з такими нормативно-правовими формами взаємодії як виконання органом дізнання доручень слідчого щодо проведення слідчих (розшукових) дій, сприяння слідчому при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій, передача відповідним спеціальним підрозділам оперативною інформації, документів та інших матеріалів, пов'язаних з організованою злочинністю, слід виділити організаційно-тактичні форми взаємодії, а саме: спільний виїзд слідчого та працівників органів дізнання на місце події, проведення слідчими та працівниками органів дізнання криміналістичних операцій, спільні виїзди слідчих та працівників органів дізнання в інші міста, райони для виконання комплексу слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових та інших заходів. Розслідування злочинів, вчинених організованими злочинними угрупованнями, може викликати також необхідність виїздів до зарубіжних держав.

Отже, ефективність боротьби зі злочинністю безпосереднім чином взаємопов'язана з рівнем взаємодії слідчих, оперативно-розшукових, експертно-криміналістичних та інших підрозділів правоохоронних органів нашої держави. Його успіх полягає в спільній або узгодженій по місцю, часу і способам діяльності вище вказаних суб'єктів.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012р. № 4651-VI. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

2. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні: Затверджена Наказом МВС від 07.07.2017р. № 545. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#Text>.

3. Бондаренко А.А. Зміст і форми взаємодії слідчого та оперативно-розшукових підрозділів. Науковий вісник НАВСУ. 2003. №2. С.245–252.

4. Ляц А.О. Проблеми взаємодії слідчого з оперативними підрозділами ОВС у сучасних умовах. Матеріали НПК. К.: НАВСУ, 2000. С. 126–131.

Сом Карина Сергіївна,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
ННІ № 3 Національної академії внутрішніх
справ

Науковий керівник: Лісогор В.Г., доцент
кафедри криміналістики та судової
медицини НАВС, кандидат юридичних
наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ НАЛЕЖНОСТІ ХОЛОДНОЇ ЗБРОЇ

Як показує статистика, більшість небезпечних кримінальних правопорушень, зокрема розбої, умисні вбивства, вчиняються за допомогою зброї чи інших предметів, які застосовуються як зброя. Особливу небезпеку становлять саме кримінальні правопорушення, під час яких використовують холодну зброю, адже вона є найбільш доступною для широкого кола осіб, поширеною та зручною для носіння й раптового застосування. Тобто звичайний кухонний ніж може бути знаряддям для вчинення кримінального правопорушення, однак не всі ножі є холодною зброєю. Тому для встановлення належності холодної зброї проводиться відповідна експертиза.

Насамперед, необхідно з'ясувати, що вважається холодною зброєю.

У методиці криміналістичного дослідження холодної зброї та конструктивно схожих із нею виробів від 10.04.2009 р. № 22 (далі – методика) визначено, що холодна зброя – це предмети та пристрої, конструктивно призначені та за своїми властивостями придатні для неодноразового завдання тяжких (небезпечних для життя у момент спричинення) і смертельних тілесних ушкоджень, дія яких заснована на використанні м'язової сили людини. За конструкцією та способом нанесення тілесних ушкоджень холодна зброя розподіляється на зброю безпосередньої дії (клинкову, неклинкову, комбіновану) та зброю опосередкованої дії (метальну)[6].

Щодо метальної холодної зброї – це предмети та пристрої, призначені для ураження цілі на відстані. Критерієм визначення належності до холодної зброї є наявність у предмета (пристрою) сукупності загальних криміналістичних ознак: призначеності і придатності для неодноразового ураження цілі (розділ 2, п. 2.1. методики) [3].

Перший критерій дозволяє виділити об'єкт із системи зброї в цілому і визначити його як певний різновид метальної зброї за конкретними конструктивними ознаками. Другий – дозволяє встановити наявність сукупності властивостей, що вказують на можливість використання об'єкта для реального ураження живої цілі на певних відстанях, відокремити досліджуваний об'єкт від кола конструктивно схожих об'єктів побутового або виробничого призначення[5].

Призначеність предмета для ураження цілі визначається за наявністю сукупності конструктивних ознак, які дозволяють віднести його до певного різновиду холодної зброї. До такої сукупності конструктивних ознак входять: наявність елементів певного виду, форм, розмірів та спосіб з'єднання елементів. Призначеність предмета, який досліджується, для ураження цілі визначається в результаті встановлення збігу притаманній йому сукупності конструктивних ознак із сукупністю конструктивних ознак відомого різновиду холодної зброї при порівнянні з відомими аналогами певних різновидів холодної зброї, у якості яких виступають натурні зразки з криміналістичних та інших колекцій, описи та зображення різноманітних зразків холодної зброї в офіційній довідковій та спеціальній літературі, комп'ютерних базах даних та з урахуванням даних фірм-виробників [1].

Придатність для ураження цілей при можливості неодноразового використання об'єкта визначається за наявністю:

конструктивної можливості проведення пострілів із забезпеченням снарядом енергетичних характеристик, достатніх для ураження цілі;

надійності конструкції: придатності її для неодноразового проведення пострілів без руйнування (ушкодження) конструкції [7].

Метальна холодна зброя поділяється на просту метальну холодну зброю (ураження цілі обумовлено її контактом з предметом, який отримав направлений рух внаслідок безпосереднього прикладання до нього м'язового зусилля людини – металльні ножі, сюринкени) та механічну холодну зброю (ураження цілі обумовлено її контактом із снарядом, який отримав направлений рух внаслідок прикладання м'язового зусилля людини до механічного пристрою – луки, арбалети, пращі) [4].

Криміналістична експертиза холодної зброї, як правило, проводиться у тих випадках, коли вилучені предмети виготовлені саморобним способом і не мають чітко визначених ознак холодної зброї. Належність до холодної зброї предметів, виготовлених заводським способом (армійських багнетів, кортиків, шабель, мисливських ножів тощо), може бути встановлена за заводськими клеймами та маркувальними позначеннями без проведення криміналістичної експертизи – шляхом слідчого огляду. Якщо ж для кримінального провадження має значення походження холодної зброї заводського виготовлення, криміналістична експертиза може визначити, до якої зброї за штатом належить даний предмет, у якій країні виготовлено ніж, тощо. До холодної зброї належать знаряддя і пристосування, які відповідають стандартним зразкам або історично виробленим типам, або незвичні предмети, що спричиняють колючий, ріжучий, рубаючий, ударний або роздроблюючий ефект і призначені для нападу та активного захисту [2].

Отже, холодну зброю визначають як предмет або пристрій, за своїми властивості придатний для нанесення тяжких або особливо тяжких тілесних ушкоджень за допомогою механічної роботи руки. Метальна зброя, як вид холодної зброї, призначена для ураження цілі на відстані. Для того, щоб визначити належність до цього чи іншого виду зброї необхідна наявність у метальної холодної зброї сукупності двох основних критеріїв – призначеність та придатність для ураження цілі.

Список використаних джерел

1. Гуменський О. А. Методичне забезпечення судових експертиз з віднесенням об'єктів, які є результатом інженерно-технічної діяльності людини, до предметів злочину. Криміналістика і судова експертиза: матеріали до міжвідомчого наук.-метод. збірника. Вип. 61. К., 2016. – URL: file:///C:/Users/admin/Downloads/krise_2016_61_11.pdf (дата звернення: 25.10.2020).

2. Експертизи у судочинстві України : наук.-практ. посіб. / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, І. В. Гори. К.: Юрінком Інтер, 2015. URL: https://pidru4niki.com/74895/pravo/ekspertiza_holodnoyi_zbroyi (дата звернення: 25.10.2020).

3. Кобилянський О. Л. Експертиза холодної зброї: проблеми теорії та практики. Криміналістика і судова експертиза: матеріали до міжвідомчого наук.-метод. збірника. Вип. 60. Київ, 2015. URL:

file:///C:/Users/admin/Downloads/krise_2015_60_33%20(2).pdf (дата звернення: 25.10.2020).

4. Криміналістика у питаннях і відповідях : навч. посіб. / А. В. Іщенко, В. В. Пясковський, А. В. Самодін, Ю. М. Чорноус та ін. К. : ТОВ “Видавництво “Центр учбової літератури”, 2016. URL: https://pidru4niki.com/89331/pravo/ponyattya_holodnoyi_zbroyi_klasifikat_siya_budova (дата звернення: 25.10.2020).

5. Криміналістичне дослідження металної холодної зброї: навч. посіб. / Кобилянський О. Л. та ін. Київ: НАВС, 2015. URL: <https://arm.naiu.kiev.ua/books/xolodna-zbroya/index.html> (дата звернення: 25.10.2020).

6. Методика криміналістичного дослідження холодної зброї та конструктивно схожих з нею виробів: затв. рішенням розшир. засід. секції НКМР Мінюсту України з проблем трасології та суд. балістики із залуч. членів Координаційної ради з питань суд експертизи: протокол від 15.01.1999 року. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002320-99#Text> (дата звернення: 25.10.2020).

7. Скоробагатько М. А. Сучасні можливості вдосконалення технічного забезпечення проведення динамічних випробування під час виконання судово-балістичних досліджень. Сучасна спеціальна техніка. 2015. № 4(43). – URL: file:///C:/Users/admin/Downloads/ssst_2015_4_8.pdf (дата звернення: 25.10.2020).

Сорока Ірина Вікторівна,

викладач кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ ЗА ФАКТАМИ КРАДІЖОК МАЙНА ГРОМАДЯН, УЧИНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІМИ

Серед слідчих (розшукових) дій, що проводяться при розслідуванні крадіжок, у тому числі вчинених неповнолітніми, однією з найбільш інформативних є огляд місця події. Огляд місця події, як зазначає Є.І. Макаренко, є невідкладною слідчою дією, спрямованою на дослідження території (помешкання або споруди), де сталася подія, що містить ознаки злочину [1, с. 8].

Невідкладний візді на місце крадіжки, оптимальний вибір і уміла реалізація названих дій створюють можливість вже на самому початку розслідування виявити відомості щодо осіб, причетних до квартирної крадіжки, зібрати початкові дані щодо викраденого майна та його відмітних ознак і на основі зібраного фактичного матеріалу (доказової та орієнтуючої інформації) сформувані словесну модель вірогідного злочинця, встановити і затримати винного.

Очевидно, що навіть незначне зволікання або невміла організація початкових слідчих дій і оперативно-розшукових заходів можуть спричинити зворотні наслідки.

Так, аналіз слідчої практики у справах про квартирні крадіжки показує, що нерідко зустрічаються і невчасний виїзд на місце крадіжки, і формальне проведення названих заходів, і локальний (в межах одного адміністративного району) характер пошукової роботи по встановленню винних в крадіжці, і розрахунок на застарілу схему доказування, засновану на самовикриваючих показаннях підозрюваної особи, яка в нинішніх умовах не спрацьовує, оскільки на початковій стадії розслідування захисник підозрюваного констатує і вміло використовує на користь останнього будь-які промахи слідчого у кримінальному провадженні. Тому, вирішальне значення для розкриття крадіжки має оперативність, тобто уміння йти по «гарячих» слідах, швидко і разом з тим якісне проведення невідкладних слідчих дій і заходів оперативно-розшукового характеру одразу ж після отримання телефонного чи іншого повідомлення про крадіжку [2, с. 37].

Своєчасність та належний рівень проведення огляду впливає на те, чи буде в ході досудового розслідування встановлена особа, яка вчинила суспільно-небезпечне діяння і з якими затратами сил та засобів.

Слід звернути увагу на те, що у більшості випадків поверхневий огляд є однією з причин, які впливають на те, що у розслідуваних кримінальних провадженнях не встановлено злочинців.

Варто наголосити на тому, що серед типових недоліків проведення огляду місця події є: а) неповний опис обстановки місця події; б) огляд місця події проводиться недостатньо уважно, наслідком чого є втрата значної кількості слідів та іншої речової інформації; в) відсутні вимірювання; г) неповно і неточно описані виявлені на місці проведення огляду сліди; д) при огляді місця події не беруть участь спеціалісти; е) не проводяться всі рекомендовані криміналістичною технікою види фотозйомки на місці події або взагалі фотозйомка не проводиться; и) виявлені та зазначені у протоколі огляду місця події відбитки пальців рук, слідів взуття не вилучені; є) плани та схеми огляду місця події відсутні [3, с. 19].

Серед помилок також виступають необґрунтоване зменшення обсягу, площі та кількості об'єктів дослідження. У результаті цього залишаються невиявленими, недослідженими певна кількість джерел інформації. У ході пошуку інформації деякі з джерел залишаються пропущеними внаслідок неуважності, використання неефективних прийомів та засобів. Наприклад, при використанні прийому вибіркового огляду місця події деякі зі слідів можуть залишитись невиявленими, що за рядом випадків не дозволяє встановити всі обставини, які підлягають доказуванню [4, с. 7].

Як свідчить практика, слідчі відмовляються від проведення огляду місця події, переважно у тих випадках, коли пройшов значний проміжок часу з моменту вчинення до виявлення факту крадіжки. Серед причин відмови називається те, що з часом виявити придатні для ідентифікації сліди кримінального правопорушення вже майже неможливо. Однак, вказана позиція є помилковою, оскільки втрачається інформація орієнтуючого характеру. Так, слідчий, оглядаючи місце крадіжки, може визначитись із механізмом вчинення злочину. Аналізуючи складові місця крадіжки можуть бути висунуті обґрунтовані припущення про: обстановку, спосіб, сліди злочину та відповідно особу, а також зв'язок останньої з місцем крадіжки, шляхів підходу та залишення місця злочину, кількість учасників, використані технічні засоби та навички володіння ними тощо.

У подальшому, при проведенні допитів, слідчий одразу визначить невідповідність свідчень місцю вчинення кримінального правопорушення. У результаті цього більш обґрунтовано будуть визначатись хід проведення слідчих (розшукових) дій. Дана позиція збігається з думками інших науковців. Так, як наголошує О.О. Андрійв, важливість попереднього дослідження слідів у ході слідчого огляду з метою одержання орієнтуючої інформації, яка використовується для висування слідчих і розшукових версій про напрямки пошуку злочинця по свіжих слідах, звуження кола осіб, що перевіряються, з'ясування механізму й обставин скоєного злочину [5, с. 15].

Уникнути недоліків проведення огляду місця події можливо шляхом всебічного його дослідження. Необхідно, на думку М.В. Салтевського, провести повне дослідження місця події, оцінити кожен факт окремо і всю їх сукупність, зважити інформацію із процесуальних джерел і тільки після цього змоделювати подію, що сталася, встановити її кримінально-правову сутність, тобто був це злочин чи інша подія [6, с.339].

Враховуючи вищевикладене, можна стверджувати про те, що слідчі недооцінюють можливості отримання доказової та орієнтуючої інформації при проведенні слідчого огляду. Це є однією з причин того, що слідчі не проводять розглядувану процесуальну дію майже за кожним п'ятим фактом вчинення крадіжки. Наслідками цієї позиції правоохоронців є те, що за значною частиною кримінальних правопорушень особи, які їх вчинюють не встановлюються.

Список використаних джерел

1. Макаренко Є.І., Негодченко О.В., Тертишник В.М. Огляд місця події: навч. посібник. Дніпропетровськ: Дніпроп. юрид.ін-т МВС України, 2001. 156 с.

2. Макаренко Є.І. Крадіжки з квартир: мистецтво розслідування: монографія. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр.справ, 2009. 150 с.

3. Соколов А.Б. Расследование краж имущества граждан, совершаемых группами несовершеннолетних: автореф.дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Омск, 2011. 26 с.

4. Карагодин В.Н., Морозова Е.В. Криминалистические проблемы обнаружения и устранения следственных ошибок: учебно-практическое пособие. Екатеринбург: Изд-во Уральского юридического института МВД России, 2003. 22 с.

5. Андреев О.О. Розслідування вбивств, вчинених неповнолітніми: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Х, 2007. 20 с.

6. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному вигляді): підручник. К.: Кондор, 2005. 588 с.

Спасенко Костянтин Олександрович,
асистент кафедри криміналістики
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, кандидат
юридичних наук

АСПЕКТИ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИННИХ ПОРУШЕНЬ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ РОБІТ З ПІДВИЩЕНОЮ НЕБЕЗПЕКОЮ

Питанню визначення категорії «криміналістична характеристика» приділено чимало уваги в наукових публікаціях дослідників останніх років. На сьогодні існують 2 концептуальних підходи до тлумачення розглядуваного поняття. За першим учені-криміналісти трактують криміналістичну характеристику шляхом опису її елементів, за другим – через розкриття її сутності й функціонального призначення.

Неоднозначним видається й питання структури криміналістичної характеристики злочинів. Серед його дослідників неодноразово здійснювалися спроби узагальнити наявні у науковій криміналістичній літературі позиції стосовно цього питання. Зокрема, С. І. Коновалов побудував так звану ієрархію структурних елементів криміналістичної характеристики злочинів за ознакою частоти їх застосування в наукових джерелах: спосіб учинення злочину; суб'єкт злочину (особливості особи злочинця); обстановка вчинення злочину; об'єкт (предмет) злочинного посягання; сліди злочину (механізм слідоутворення); зв'язки між структурними елементами; особа жертви (віктимологічний аспект); мотив, мета; умови вчинення злочину; злочинні зв'язки (комунікативний аспект); типові зв'язки вчинення злочину; особливості приховування злочину; механізм злочину; характер вихідних даних та особливості їх виявлення; зв'язок з іншими видами злочинів; знаряддя й засоби злочинної діяльності; поширеність злочинного діяння; результат злочинної діяльності [1, с. 84, 85].

У свою чергу Р. С. Белкін, здійснивши комплексний аналіз точок зору науковців-криміналістів щодо цієї проблематики, а саме І. О. Возгріна, О. Н. Колесніченка, С. П. Мітричева, В. О. Образцова, М. О. Селіванова та інших, запропонував авторський уніфікований перелік елементів криміналістичної характеристики злочину, що охоплює: характеристику вихідної інформації; систему даних про спосіб вчинення та приховування злочину; типові наслідки їх застосування; особистість імовірного злочинця і ймовірних мотивів і цілей злочину; деякі обставини вчинення злочину (місце, час, обстановка) [2, с. 306].

Слід погодитися з точкою зору про те, що не всі з вищезазначених елементів можуть розглядатися як елементи криміналістичної характеристики. Її структура в основному повинна відповідати структурі механізму досліджуваної злочинної діяльності (виду або групи злочинів), включати в себе блоки типових відомостей про різні елементи механізму вчинення злочину, їх взаємозв'язки й залежності між ними [3, с. 121].

Принципового значення набуває проблема відсутності однозначного погляду на елементи криміналістичної характеристики злочинних порушень правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою.

Перш за все слід звернути увагу на позицію І. О. Кучеркова, який, досліджуючи злочинні порушення правил безпеки при виконанні будівельних робіт, типовими елементами криміналістичної характеристики зазначеного злочину називає:

- особливості виявлення зазначених злочинів;
- способи вчинення і приховування порушення правил безпеки;
- механізм злочину;
- обставини, що характеризують матеріальну сторону злочину (місце, час, обстановка, наслідки);
- відомості про особу злочинця;
- відомості про особу потерпілого;
- причини вчинення злочину [4, с. 40].

Що стосується криміналістичної характеристики суміжного складу злочину, а саме порушення вимог законодавства про охорону праці (ст. 271 КК України), то О. В. Таран підкреслює, що систему її елементів утворюють комплексні відомості про спосіб учинення злочину, особу злочинця, особу потерпілого, обстановку вчинення злочину, сліди й ознаки злочинів [5, с. 9, 10].

З огляду на викладене, а також з урахуванням результатів узагальнення судово-слідчої практики, вважаємо за необхідне у структурі криміналістичної характеристики злочинних порушень правил безпеки виокремити такі елементи: способи (форми) порушення правил безпеки; обстановку злочину; час вчинення злочину; місце порушення правил безпеки; особу потерпілого; особу злочинця; наслідки порушення правил безпеки; типові сліди злочину.

Список використаних джерел

1. Коновалов С.И. Теоретико-методологические проблемы криминалистики. Ростов на/Д, 2001. 204 с.
2. Курс криминалистики: криминалистические средства, приемы и рекомендации. В 3-х т. Т. III. М.: Юристъ, 1997. 480 с.
3. Головин А. Ю. Криминалистическая систематика. М.: ЛексЭст, 2002. 308 с.
4. Кучерков И.А. Расследование преступных нарушений правил безопасности при проведении строительных работ: дис. ... канд. юрид. наук.: 12.00.09. М., 2003. 230 с.
5. Таран О.В. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням вимог законодавства про охорону праці: автореферат дис. на здоб. наук. ступ. д-ра юрид. наук: 12.00.09. К.: Б. в., 2013. 34 с.

Степанова Діана Олександрівна,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
ННІ № 3 Національної академії внутрішніх
справ

Науковий керівник: Антонюк П. Є.,

професор кафедри криміналістики
та судової медицини Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ЗМІСТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ФІКСАЦІЇ ДОКАЗОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Криміналістична фіксація – це об'єктивне, науково-достовірне закріплення будь-яких фактів або матеріальних об'єктів, їх стану й ознак, слідів кримінальних правопорушень з метою з'ясування істини та отримання доказової інформації для їх розслідування.

Фіксація дозволяє визначити точні розміри предметів, їх форму, зовнішні ознаки, місце у просторі, взаєморозташування та індивідуальні особливості. У кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України) в ст. 224, 228, 232, 234, 237, 238, 240, 241, 104 визначаються окремі прийоми і засоби фіксації речових доказів при проведенні огляду місця події та інших слідчих (розшукових) дій. У ст.ст. 103, 107 КПК України передбачено процедуру фіксування судового процесу технічними засобами. На сьогоднішній день рівень технологічного розвитку та різноманіття технічних засобів відкриває широкі можливості для вирішення завдань із виявлення, фіксації дослідження, подання і демонстрації доказів.

На практиці розрізняють і використовують такі форми фіксації: вербальна, графічна, предметна, наочно-образна.

Вербальна форма фіксації криміналістично значущої інформації – це форма фіксації усних повідомлень (заяв, свідчень про обставини,

які мають значення для провадження), найпоширеніша форма фіксації фактичних даних. Технічними прийомами при вербальній формі фіксації слугують: протоколювання та звукозапис.

В основі протоколювання лежить опис як метод фіксації. При протоколюванні опис одержує вираження у вигляді письмової мови. Оскільки протокол – процесуальний документ, закон встановлює до його змісту та процесу складання визначені вимоги, порушення яких може потягнути за собою втрати ним юридичної сили як джерела доказів чи засобу посвідчення факту (ст. 104 КПК України). Вимогами до змісту протоколу є: однозначність, точність, зрозумілість, лінгвістична правильність, доцільність та стислість.

Звукозапис дозволяє зафіксувати не лише зміст показань, але й акустичну сторону допиту, яка містить більшу кількість інформації, ніж протокол допиту, але не одержує свого закріплення в протоколі допиту. Також є певні вимоги до звукозаписуючої апаратури, що використовується в Національній поліції України а саме: малі габарити і невелика вага, що дозволяє зручно її маскувати транспортувати і використовувати; технічні характеристики, які забезпечують використання її у будь-який момент протягом тривалого часу; універсальне електроживлення для забезпечення можливості застосування в різних умовах.

Щодо графічної форми фіксації доказів, то вона здійснюється шляхом замальовки об'єктів, складання планів та схем та виготовлення креслень.

Замальовка, як прийом фіксації, найчастіше здійснюється в аварійних ситуаціях, коли через будь-які причини не має можливості застосувати технічні засоби закріплення зовнішніх ознак об'єкту. Замальовка зберігає своє значення як засіб матеріалізації образу, що залишився в пам'яті, який містить доказову інформацію.

Складання планів та схем може виконуватися як особою, яка передає інформацію суб'єкту доказування (свідком, потерпілим, обвинуваченим, спеціалістом та ін.), так і самим суб'єктом розслідування при опосередкованому чи безпосередньому описуванні.

Виготовлення креслень є ефективним у випадках складного розташування характерних особливостей на об'єкті. Креслення часто відіграє роль графічної моделі відсутнього об'єкту і слугує джерелом доказової інформації в силу своєї точності.

У слідчій та експертній практиці все більшого поширення набуває предметна фіксація. Основними прийомами якої є: копіювання та одержання зліпків, предметне моделювання зовнішнього образу людини, одержання зразків для порівняльного дослідження та реконструкція як прийом предметної фіксації.

При копіюванні відбувається перенесення інформації з об'єкту-носія на штучну основу – слідкопіювальну плівку, спеціально підготовлений для цього папір, а при копіюванні документів – на звичайний чи спеціальний папір. При одержанні зліпків та відбитків

інформація переноситься на об'ємне відображення, що найчастіше виготовляється з гіпсу та інших матеріалів.

Предметне моделювання зовнішнього образу людини як прийом фіксації взаємопов'язаний із графічною формою фіксації, у випадках відтворення зовнішності людини шляхом малювання образу, який залишився в пам'яті. Відмінністю є те, що портрети виготовляються за допомогою спеціальних технічних засобів. Портрети, виготовлені художником чи за допомогою спеціальних технічних засобів, у ході процедури, не передбаченої процесуальним законом (за допомогою фоторобота) є засобом фіксації не доказової, а орієнтуючої інформації.

Наглядно-образна форма фіксації доказової інформації дозволяє закріпити чуттєво сприйнятий образ об'єкту чи його ознаки і властивості, які недоступні для звичайного безпосереднього сприйняття. Прийомами реалізації цієї форми криміналістичної фіксації є фотографування, кіно- та відеозапис, голографія. Основною ознакою цієї форми фіксації доказів є наочність результатів фіксації. Ст. 107 КПК України передбачає можливість застосування технічних засобів фіксації при проведенні процесуальних, в тому числі й слідчих (розшукових) дій (проведення огляду, обшуку, слідчого експерименту тощо).

Оперативна (фіксує) фотографія – це вид криміналістичної фотографії, що являє собою систему прийомів застосування фототехнічних засобів і методів фотографічної фіксації об'єктів, осіб, трупів, слідчих (розшукових) дій при розслідуванні кримінальних правопорушень. Існує велика кількість різних методів фотографування. Певний метод застосовується в залежності від мети і завдання криміналістичної фотографії.

Криміналістичний відеозапис – це процес фіксації динамічних властивостей об'єктів, подій слідчих (розшукових) дій за допомогою відеокамери. Такий спосіб криміналістичної фіксації сприяє вирішенню багатьох завдань дослідження об'єктів. Основним завданнями є зберігання інформації про динамічні ознаки об'єктів та відтворення її в суді; фіксація та вивчення недоступних для людського зору швидкоплинних процесів (наприклад, польоту кулі); фіксація події одночасно в динаміці та за часом, що дозволяє вираховувати момент конкретних дій, швидкість руху або кількість подій за одиницю часу.

Отже, криміналістична фіксація являє собою об'єктивне та достовірне закріплення індивідуальних ознак, розмірів та форми досліджуваного об'єкту, його місце розташування у просторі відносно нерухомих об'єктів, що надає достовірну інформацію для розслідування кримінальних правопорушень та здійснення процесу доказування.

Список використаних джерел

1. Криміналістика: підручник / [В.В. Пяковський, Ю.М. Чорноус, А.В. Самодін та ін.]; за заг. ред. В.В. Пяковського. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Філія вид-ва «Право», 2020. 752 с.

2. Маркусъ В.О.Криміналістика:навчальний посібник. К.: Кондор, 2007. 558 с.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: постатейна систематизація окремих правових позицій Верховного Суду / І.В. Гловюк, Д.В. Пономаренко, М.І. Пашковський. Київ: Фенікс, 2019. 960 с.

Стужук Аліна Олегівна,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
ННІ № 3 Національної академії внутрішніх
справ

Науковий керівник: Лісогор В.Г., доцент
кафедри криміналістики та судової
медицини НАВС, кандидат юридичних
наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ОСОБИ ЗА ОЗНАКАМИ ЗОВНІШНОСТІ

Ідентифікація особи за ознаками її зовнішнього вигляду здійснюється в різний спосіб, зокрема, шляхом опису людини та її зображення. Зміст цієї інформації залежить від джерел її походження, видів використаних методів виявлення, накопичення та аналізу, умов здійснення процесу ідентифікації, підготовленості суб'єктів ідентифікації до її проведення й достовірності отриманих результатів.

Діяльність щодо встановлення певної особи здійснюється поетапно, шляхом використання різних видів ідентифікації з точки зору не тільки повноти інформації, а й права суб'єктів ідентифікації здійснювати цю діяльність. Встановлення особи є одним із завдань суб'єктів правозастосування, для вирішення якого використовуються різні засоби і методи ідентифікації з урахуванням повноважень цих суб'єктів. Залежно від цього оцінюються результати ідентифікації.

Стосовно до мети встановлення особи істотне, якщо не вирішальне, значення має інформація про ознаки зовнішності людини. Вона персоніфікує особу, дозволяючи відповісти на питання, що саме ця людина є або підозрюваним, або потерпілим.

Розглянемо більш докладно складову процесу ідентифікації за ознаками зовнішності особи. Носіями такої інформації є: словесний портрет, суб'єктивний портрет, фотознімок, кадри відеозапису. В ідеалі всі ці носії дозволяють повно і достовірно відображати зовнішній вигляд людини. Людина впізнає особу, яку раніше бачила, з уявного образу, який сформувався в її пам'яті.

Словесний портрет дозволяє пізнати людину по її опису під час оперативно-розшукового заходу, при роботі з обліками. Суб'єктивний портрет дозволяє звзити коло пошуку, знайти схожих осіб. Фотознімок – загально визнаний об'єктивний носій інформації, максимально достовірно відображає зовнішній вигляд особи [1, с. 74].

Кадри відеозапису дозволяють запам'ятати не тільки анатомічні, а й функціональні ознаки зовнішності людини (хода, жестикуляція та ін.).

Однак на практиці ці носії інформації не завжди дозволяють провести ідентифікацію, досягнувши рівня ототожнення. У кращому випадку дають можливість прийти до ймовірного висновку про тотожність.

Уявний образ нерідко буває вкрай бідний і не дає змоги не тільки провести ідентифікацію, але навіть здійснити попередній пошук осіб, які перевіряються. Крім того, на його зміст впливають фактори формування уявлення про зовнішній вигляд особи, які і є змістом уявного образу.

Словесний портрет був запропонований і розроблений А. Бертильоном для опису людини з натури або по фотознімку. Він повинен бути досить докладним, упорядкованим і однаковим.

Однак однаковості не досягається – різні укладачі словесного портрета по-різному оцінюють одну і ту саму ознаку, оскільки більшість ознак відрізняються середніми, звичайними значеннями для певної групи людей і крім того, самі правила визначення ознак орієнтовані на подання про норму ознаки, а вона суб'єктивна у різних людей. У підсумку словесний портрет однієї людини, складений різними особами, відрізняється при його порівнянні.

Крім того, методика словесного портрета використовується для всіх ситуацій ідентифікації, хоча вона була розрахована для реєстрації людини з натури. Очевидно, що докладний опис дрібних ознак зовнішності навряд чи потрібен для впізнання людини в умовах дефіциту часу, наприклад, при перевірці документів. Тут потрібна інша система ознак зовнішності, орієнтована на ситуацію.

Суб'єктивний портрет найбільшою мірою залежить від змісту уявного образу і від уміння співробітника «розшифрувати» цей зміст. Нерідко суб'єктивні портрети настільки далекі від оригіналу – зовнішнього вигляду розшукуваної особи, що можна погодитися з багатьма оперативними працівниками про марність таких портретів. Багато факторів впливають на зміст суб'єктивного портрета [2, с. 49–57, 85–91].

Сигналетичний (впізнавальний) фотознімок, правила виготовлення якого були розроблені ще А. Бертильоном, найбільш надійний, достовірний носій інформації про ознаки зовнішності людини при дотриманні певних правил і умов його отримання [2, с. 34, 35].

Однак на практиці доводиться мати справу з фотознімками, виготовленими з використанням апаратури, не призначеної для фіксації особи з метою її ідентифікації, і в умовах, що не відповідають цим цілям.

У даний час особливу популярність набирають різні косметологічні втручання не тільки серед жінок, ай серед чоловіків,

тому перед співробітниками поліції виникає ряд проблем ідентифікації осіб за ознаками зовнішнього вигляду. У зв'язку із цим в експертній практиці почастішали випадки дослідження фотознімків осіб, зовнішній вигляд яких змінений шляхом косметологічних і хірургічних процедур.

Використання досягнень косметології для маскуванню зовнішніх даних про особу відбувається за двома основними напрямками.

У першому випадку вдаються до косметологічних процедур для маскуванню особливостей особи, які можуть бути використані в якості особливих прикмет під час розшуку.

В іншому випадку проведення різних косметологічних маніпуляцій на обличчі здійснюється з метою зміни статевих ознак.

Ось кілька основних процедур, які найбільш часто користуються попитом у косметологічних центрах або клініках: біоревіталізація; мезотерапія; стек гілокліфтинг; моделювання обличчя особи філерами; ін'єкції ботоксу.

Біоревіталізація – процедура, призначена для насичення глибоких шарів шкіри за допомогою гіалуронової кислоти. Зазвичай біоревіталізацію застосовують при сухості і зневодненні шкіри; при появі дрібних зморшок, викликаному пошкодженням за допомогою ультрафіолету, курінням, стресу тощо.

При травмованості шкіри гіалуронова кислота допомагає прискорити відновлення клітин шкіри. Біоревіталізація підвищує антиоксидантний захист гіперпігментованої зони і сприяє відновленню її кольору, в результаті чого зникають нездоровий колір шкіри, тьмянний її відтінок, пігментні плями, темні кола під очима.

Стек гілок ліфтинг – це процедура, при якій лікар-косметолог шляхом проколу шкіри обличчя вводить під неї різні типи ниток. Нитки зроблені зі спеціальних біологічних матеріалів і бувають такі, які розсмоктуються (вони розпадаються з часом на складові частини і виводяться з організму), і такі, які не розсмоктуються (виконані з матеріалів, що не піддаються процесу розпаду, забезпечують більш виражений ефект і залишаються в шкірі).

Моделювання обличчя філерами. Вікові зміни проявляються не тільки у вигляді зморшок, опущення шкірних покривів або втрати здорового кольору і вологості шкіри, ай у втраті обсягів підшкірно-жирової клітковини на обличчі. Моделювання обличчя дозволяє відновити обсяг у верхніх виличних і скроневиx ділянках, проводити корекцію в нижній ділянці обличчя.

Ін'єкції ботоксу використовуються для усунення мимічних зморшок. Найчастіше вони з'являються на лобі, між бровами, в куточках очей. Препарат вводять в м'яз, де він блокує його сприйнятливість до нервових імпульсів, після чого м'яз перестає рухатися і зморшки в цьому місці починають розгладжуватися. Цей перелік процедур далеко не вичерпний, і в косметології існує ще безліч різних варіантів зміни зовнішності.

Таким чином, ідентифікація особи за ознаками її зовнішнього вигляду є досить складним процесом, в якому можуть бути задіяні різні носії інформації, різні суб'єкти ідентифікації та різні ситуації проведення.

Список використаних джерел

1. Криміналістика [текст]: підручник / В. В. Пясковський, Ю. М. Черноус, А. В. Іщенко, О. О. Алексєєв та ін. К. : Центр учбової літератури, 2015. 544 с.

2. Зинин А.М. Фоторобот: монографія. М.: Юрлитинформ, 2016. 103 с.

Сьомін Олександр Євгенович,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
ННІ № 2 Національної академії внутрішніх
справ

Науковий керівник: Мировська А. В.,

професор кафедри криміналістики
та судової медицини Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, доцент

РОЛЬ ДАКТИЛОСКОПІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

З наукових праць Р. Гендлія та Е. Локара відомо, що основні положення дактилоскопії базуються на досвіді століть. Дактилоскопічна наука з'явилася, як мінімум, на 500 років раніше за утворення самого найдавнішого європейського університету. У загальних рисах історію дактилоскопії Е. Локар зазначав, що на узори папілярних ліній звертали увагу ще доісторичні люди. Проте тільки в країнах Сходу (наприклад, Вавилоні та Ніневії) або Дальнього Сходу (наприклад, Китаю та Японії) це спостереження продовжило свій шлях та втілювалося у використання папілярних узорів при засвідченні договорів та, навіть, фігурування слідів пальців рук у кримінальних справах. Застосування відбитків пальців для засвідчення тотожності особи відбувалося швидше за все у зв'язку із містичними уявленнями про них, ніж чим правильним розумінням їх значення для ідентифікації [4].

Законодавче закріплення залучення фахівців із різних галузей знань до процесу розслідування злочину має майже 200 річну історію. Так, ще у 1832 р. Микола I затвердив Звід законів Російської імперії. До XV тому зазначеного історичного документу увійшли упорядковані закони під назвою «Про судочинство по злочинах», що регулювали кримінально-процесуальні відносини.

Ще у далекому 1892 році вперше застосували дактилоскопічну експертизу у кримінальному провадженні. Так, Франциска Рохас, жінка з міста Некочеа, що в Аргентині, вбила своїх двох дітей і

звинуватила в цьому сусіда. Вона була знайдена пораненою на узбіччі дороги, тому правоохоронні органи спочатку повірили її історії. Однак згодом з'ясувалося, що вона вчинила вбивство, намагаючись підставити сусіда, Педро Рамона Веласкеса, який за її словами, був колишнім коханцем.

Франциска Рохас був розкритий після того, як кривавий відбиток було виявлено на дверях в її будинку. Оскільки Рохас стверджувала, що не чіпала дітей, коли виявила їх мертвими, поліція вважала, що відбиток пальця повинен був належати Веласкесу. Проте в результаті дослідження слідчі виявили, що відбиток насправді належав Рохас. Після того, як вона зіткнулася з судовою експертизою, вона зізналася у всьому злочині і увійшла в історію як перша людина, яку визнали винною за допомогою використання дактилоскопічної експертизи у кримінальному провадженні [1].

На даний час, висновок експертизи, у тому числі дактилоскопічної має доказове значення згідно ч. 2 ст. 84, 101, 102 КПК України. Згідно ч. 1 ст. 242 КПК України експертиза проводиться експертною установою, експертом або експертами, яких залучають сторони кримінального провадження або слідчий суддя за клопотанням сторони захисту, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання [2].

Так, дактилоскопічна експертиза – це найбільш поширений вид криміналістичної експертизи, яка вирішує питання виявлення слідів рук, встановлення осіб, що їх залишили. Вона є найпоширенішою тому, що збирання таких слідів, для подальшого дослідження, не вимагає використання спеціальних технічних засобів для вилучення його і до того ж такі сліди майже завжди можна знайти на місці вчинення злочину, лише в окремих коли злочинець був в рукавицях або банально стер сліди з поверхні.

Крім уже зазначених переваг, слід розуміти, що у забезпеченості результативності дактилоскопічних експертиз важливе місце займає тактично-вірне проведення огляду місця події та безумовне правильне вилучення слідів рук. Основною метою огляду місця події, що виступає однією з первинних і невідкладних слідчих дій, є виявлення слідів злочину та інших речових джерел доказової інформації, з'ясування обстановки події, висунення версій про подію злочину та особу правопорушника, а також інших обставин, що мають значення для справи.

Також важливим елементом у проведенні експертизи є строки, що є найбільшим її недоліком. Так, відповідно до п. 1.13 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, де строк проведення експертизи встановлюється в залежності від складності, кількості об'єктів дослідження та питань для вирішення, урахуванням навантаження експерта (наявність у нього інших експертиз), встановлюється в межах від 10-ти до 90-ти

календарних днів [3]. І постає питання в тому, що слідчому не рідко потрібно як найшвидше отримати результати експертизи щоб встановити особу злочинця та розкрити справу, але він не в змозі цього зробити так як експерт може фізично не встигати, оскільки на виконанні може знаходитися більше 20-ти експертиз.

Отже, дактилоскопічна експертиза є одна з найпоширеніших та найефективніших експертиз у кримінальному провадженні, яка має своє місце майже у кожній справі. Але для ефективного застосування її результатів у провадженні необхідно збільшити кількість експертів, щоб розгрузувати кожного з них, для надання вчасних висновків.

Список використаних джерел

1. Криміналістика: підручник / В.В. Пясовський, Ю.М. Чорноус, А.В. Іщенко та ін. Київ, 2015. 704 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квіт. 2012 р. №4651-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/4651>. (Дата звернення 01.11.2020 р.).
3. Мировська А.В. Проблеми правового регулювання використання спеціальних знань у розслідуванні фальшивомонетництва. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). № 24. 2012. С. 313–319.
4. Мировська А.В. Концептуальні положення використання спеціальних знань при розслідуванні фальшивомонетництва. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). № 2. 2014. С. 15–19.

Тальянчук Леся Сергіївна,

завідувач сектору почеркознавчих досліджень, технічного дослідження документів та обліку Вінницького НДЕКЦ МВС України, кандидат юридичних наук

ТИПОВІ ПОМИЛКИ, ЩО ТРАПЛЯЮТЬСЯ В ПОСТАНОВАХ ПРО ПРИЗНАЧЕННЯ ПОЧЕРКОЗНАВЧИХ ЕКСПЕРТИЗ І СУПРОВІДНИХ ДОКУМЕНТАХ ДО НИХ

Аналіз наданих до Вінницького науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України постанов про призначення судових почеркознавчих експертиз та супровідних документів до них, свідчить про невідповідності їх встановленим державним стандартам та чинному законодавству, наявність в їх текстах граматичних та пунктуаційних помилок, невірного зазначення реквізитів (дати документів, номерів проваджень, ініціалів учасників тощо).

Помилка в етимологічному словнику визначається як «неправильність у діях і думках» [1, с. 420]. Філософський словник описує помилку «як результат неправильної дії, вчинку, що не досягає поставленої мети» [2, с. 72]. За Новим тлумачним словником української мови, помилка – це «неправильна думка, хибне уявлення

про когось, щось» [3, с. 247]. В «Міжнародній поліцейській енциклопедії» зазначено, що термін «правотворча помилка – це результат недотримання правотворчим органом будь-яких загальноприйнятих правил, стандартів, вимог» [4, с. 801].

Для кращого висвітлення проблеми таких помилок у юридичних документах, доречно зупинитись на їх класифікації. Так, наприклад, Ю. М. Бондар вказує на такі види помилок як: 1) за логічною послідовністю застосування права: пізнавальні; логічні; неправильний зв'язок між елементами розумового процесу; фактичні; помилки в юридично значущій діяльності; 2) залежно від ступеня пізнання й усунення: встановлені (виявлені), невстановлені (приховані, латентні); 3) за особливостями виявлення і доведення: спірні, безспірні; 4) за обсягом: повні, часткові [4, с. 801–803].

Р. С. Белкін, Н. І. Клименко, А. Ю. Краснобаєва [5; 6; 7] дотримуються точки зору, що походження помилок може бути зумовлене такими факторами: об'єктивними, що не залежать від особи, і суб'єктивними, які навмисно вчинені виконавцем.

Погоджуємось із думкою А. В. Красницької, що виділяє помилки в юридичних документах за такими групами: а) помилки процесуального характеру; б) логічні; в) фактичні; г) мовностилістичні; г) логіко-лінгвістичні; д) помилки технічного характеру; е) помилки структурного характеру, які у свою чергу, можуть ще бути диференційованими на окремі підвиди [8, с. 28–33].

Проаналізуємо зазначені вище види помилок на прикладі документів, які направляються до Вінницького НДЕКЦ МВС, а саме: постанов про призначення судових почеркознавчих експертиз та супровідних документів до них. Такими недоліками при оформленні цих документів є:

невірне зазначення виду експертизи у постанові про призначення (наприклад, вказано графологічна експертиза замість почеркознавчої);

неспівпадіння назви судової експертизи в постанові та супровідному листі до неї;

різні номери кримінальних проваджень в постанові та супровідному листі до неї;

невірно зазначені реквізити у наданих ініціатором досліджуваних документах: назва документа, його номер, дата, місце розміщення об'єктів, що підлягають дослідженню (рукописних текстів, записів та підписів) тощо;

невірні назви матеріалів для порівняльного дослідження (наприклад, довільні або умовно-довільні замість вільних);

в постанові не зазначено аркуші та сторінки матеріалів кримінального провадження, де розміщуються досліджувані об'єкти та зразки, які експерт має право брати в якості порівняльного матеріалу;

нечітко та некоректно ставлять завдання (запитання) експерту в постановах («Чи виконаний підпис в графі «Виконавець» проти

прізвища Іванов І. І. у наказі від 01.01.2020 № 3 чи іншою особою?» або запитують за підпис у графі документа, яка взагалі відсутня);

вміст конверта з об'єктами не відповідає написам на конвертах, пакетах, супровідних документах про що складається акт про невідповідність.

Для недопущення в подальшому зазначених вище помилок пропонуємо:

організувати проведення лекційних та консультаційних занять у підрозділах щодо правил оформлення документів про призначення судових експертиз;

проведення курсів підвищення кваліфікації практичних працівників щодо правил оформлення документів про призначення судових експертиз;

здійснювати організацію та проведення круглих столів, спільних семінарів із практичними працівниками різних підрозділів правоохоронних органів, суду та експертами з питань оформлення процесуальних документів.

Враховуючи наведені вище пропозиції, щодо поглибленого вивчення практичними працівниками правил оформлення документів, надасть їм можливість уникати допущення будь-яких таких помилок. Відповідно до вимог складений процесуальний документ є запорукою успішного розслідування та розгляду справ, захисту порушених прав громадян.

Список використаних джерел

1. Кондаков Н.И. Логический словарь справочник: 2-е изд., испр. и доп. Москва: Наука, 1975. 720 с.

2. Фролова И.Т. Философский словарь. Москва, МГУ, 1987. 183 с.

3. Новий тлумачний словник української мови / уклад.: В.В. Яременко, О.М. Сліпущко. Київ, 1999. Т. 3. С. 556.

4. Бондар Ю.М. Правозастосовчі помилки. Міжнародна поліцейська енциклопедія / за ред. Ю.І. Римаренко, Я.Ю. Кондратьєв, Ю.С. Шемшученко. Київ, 2003. Т. 1. С. 801–803.

5. Белкин Р.С. Понятие экспертных ошибок и их классификация. Общетеоретические, правовые и организационные основы судебной экспертизы: сб. научн. трудов. Москва: ВНИИСЭ, 1987. С. 59–66.

6. Клименко Н.И. Экспертные ошибки и их причины. Криминалистика и судебная экспертиза. Респ. межведомственный научно-методический сборник. Киев: Вища школа, 1988. Вып. 37. С.35–38.

7. Краснобаева А.Ю. Экспертные ошибки: причины, последствия, профилактика: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Волгоград, 1997. 25 с.

8. Красницька А.В. Правозастосовні помилки у текстах процесуальних актів кримінального судочинства. Судова апеляція. 2009. № 1 (14). С. 28–33.

Титаренко Катерина Ігорівна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
ННІ № 1 Національної академії внутрішніх
справ
Науковий керівник: Миrowsька А. В.,
професор кафедри криміналістики
та судової медицини Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, доцент

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛІГРАФА В ПРОТИДІІ ЗЛОЧИННОСТІ

Нині нетрадиційні криміналістичні засоби, які можна було б використовувати для ефективного виявлення, фіксації, вилучення, дослідження та використання доказів при розслідуванні злочинів набувають особливу важливість та активно впроваджуються правоохоронними органами в слідчій та оперативно-розшуковій діяльності. Одним із завдань науки криміналістики є розроблення таких засобів або їх пристосування до вирішення завдань кримінального судочинства, а також рекомендації щодо їх використання.

Криміналістика активно розвивається і використовує все нові та нетрадиційні методи дослідження слідів злочину, методи вдосконалюються за рахунок: 1) використання цінних наукових знань, здобутих в результаті досліджень в сфері біології та анатомії; 2) застосування комп'ютерної та іншої сучасної апаратури, яка дозволяє максимально точно фіксувати показники фізіологічного стану особи та аналізувати їх [2].

Останнім часом працівниками Національної поліції, а саме слідчими та оперативними працівниками усе частіше при розслідуванні злочинів використовується науково-технічні засоби інструментальної діагностики емоційної напруги, тобто поліграф.

Питання доцільності використання поліграфа у кримінальному провадженні є достатньо актуальними, не позбавлені дискусійного забарвлення та активно досліджуються в Україні у працях таких вчених як В. І. Василичук, О. І. Козаченко, В. В. Матвійчук, О. І. Мотлях, Д. Й. Никифорчук, С. І. Ніколаюк, Ю. Ю. Орлов, М. С. Строгович, С. С. Чернявський.

Поліграф – технічний засіб, який використовується при проведенні інструментального психофізіологічного дослідження, для синхронної реєстрації в аналоговій чи цифровій формі фізіологічних параметрів людини (дихання, серцево-судинної активності, електричного опору шкіри та ін.) й інформації, яка повідомляється (запитання і відповіді на запитання) [1, с. 110]. У особи, яка вчинила злочин, через страх бути викритим, відбуваються певні зміни фізіологічних функцій. Саме це дає змогу використовувати даний

технічний засіб, для швидкого виявлення осіб, які причетні до вчинення злочину або володіють певною інформацією про нього.

Загострюючи увагу на проблематиці проведення криміналістичного дослідження із використанням поліграфа, слід зауважити на наступному: 1) недосконалість апаратури, яка використовується українськими експертами; 2) висока залежність якості проведеного дослідження від кваліфікації поліграфолога; 3) наявність великої кількості чинників, які ускладнюють проведення дослідження та ставлять запитання про істинність висновку.

Також потрібно враховувати такі практичні аспекти, які ускладнюють проведення криміналістичного дослідження з використанням поліграфа в:

Особа може навмисно відволікатися, абстрагуватися від запитань і, не зосереджуючись на них, відповідати «так» або «ні». За таких умов поліграф фіксуватиме емоційний стан людини, який не зумовлений запитаннями, а спричинений іншими факторами.

Людина може в умі ставити собі протилежні почутому питання і свідомо відповідати саме на свої запитання, в результаті чого поліграф показуватиме протилежні істинним показники.

Людина, в силу особливостей свого психоемоційного стану, характеру, темпераменту, здатності керувати своїми почуттями, може настільки контролювати або навпаки – надто емоційно реагувати на запитання, що показники поліграфа будуть суперечливими, через що їхній аналіз яких буде ускладнений [2].

Тому я вважаю, що треба усвідомлювати, що свідчення отриманні в результаті використання поліграфа не є основними, а факультативними при встановленні істини.

Отже, дослідивши проблематику та основні аспекти застосування поліграфа доречно було б запровадити декілька державних навчальних закладів, які будуть здійснювати підготовку поліграфологів, а також потрібно розробити закон, який би врегулював процес проведення поліграфного опитування під час кримінального провадження та внести відповідні зміни до Кримінального процесуального кодексу.

Список використаних джерел

1. Волобуєв А. Ф. Про використання поліграфа при розслідуванні злочинів. Криміналістика XXI століття: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25–26 листоп. 2010 р.). Харків, 2010. С. 110–113.

2. Науковий блог: Проведення експертно-криміналістичних досліджень із використанням поліграфа у кримінальному провадженні: переваги та практичні проблеми. URL: <https://naub.oa.edu.ua/>. (Дата звернення 02.11.2020 р.).

3. Інструкція щодо застосування комп'ютерних поліграфів у роботі з персоналом органів внутрішніх справ України: наказ МВС України від 28 лип. 2004 № 842. URL:

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1373-04>. (Дата звернення 02.11.2020 р.).

4. Мотлях О.І. Ефективність використання поліграфа у розслідуванні нерозкритих злочинів минулих років. Порівняльно-аналітичне право: зб. наук.-практ. матеріалів. 2015. С. 206–209.

5. Половникова Ж.Ю. Применение полиграфа в системе МВД Украины. URL: <http://www.poligraph.com.ua/crimpol/article2.htm>.

Усаткін Денис Геннадійович,
аспірант кафедри криміналістики
та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

СУТНІСТЬ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ГРУПОВОГО ПОРУШЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ

Криміналістична характеристики є відносно новою складовою методики розслідування кримінальних правопорушень. Тому до цього часу існує ряд суперечностей з приводу її сутності, поняття та структури. В той же час, при розслідуванні групового порушення громадського порядку досліджувана наукова категорія буде мати певні особливості.

Як було зазначено, єдиного твердження стосовно сутності криміналістичної характеристики у науковців немає. Наприклад, А. В. Старушкевич формулює її як засновану на практиці правоохоронних органів та криміналістичних досліджень модель системи зведених відомостей про криміналістично значущі ознаки виду, групи або конкретного злочину, яка має на меті оптимізацію процесу розслідування злочинів. І, в свою чергу формулюючи зазначене поняття, автор визначав криміналістичну характеристику як модель системи зведених відомостей про криміналістично значимі ознаки виду, групи або конкретного злочину [4, с. 9]. Інші вчені-криміналісти в цьому розрізі визначають, що завданням методики розслідування окремих видів злочинів озброєння слідчих необхідним для їх професійної діяльності науково-методичним комплексом знань та навичок з розкриття, розслідування та попередження окремих видів злочинів у різних слідчих ситуаціях, що виникають у процесі здійснення такої діяльності [5, с. 141]. Тобто формування криміналістичної характеристики в певній мірі забезпечує розслідування окремих видів кримінальних правопорушень.

Обов'язково необхідно звернутися до праці Л. О. Сергєєва, який одним з перших досліджував вказану наукову категорію. Автор, аналізуючи питання методики розслідування розкрадань майна у сфері будівництва, звернув увагу і підкреслив виключно важливе значення для розслідування знань про способи вчинення розкрадань; умови, в яких вони вчиняються і особливості обстановки; особливості

безпосереднього об'єкту посягання; особливості суб'єкту і суб'єктивної сторони злочинів; зв'язок розкрадань з іншими злочинами і діями, що не тягнуть кримінального покарання; взаємозв'язки між названими групами обставин [3, с. 4–5].

Продовжуючи мову про криміналістичну характеристику наведемо позицію О. Н. Колесніченка та В. Є. Коновалової, які акцентували увагу на тому, що, по-перше, криміналістична характеристика – це відомості про криміналістично значущі ознаки злочинів певного виду. По-друге, це система відомостей, яка спирається на структуру складу злочину (кримінальне право) та відповідну структуру предмету доказування (кримінально-процесуальне право). По-третє, це система відомостей, яка включає дані про закономірні зв'язки статистичного характеру між ознаками злочинів певного виду. По-четверте, це система відомостей, яка слугує побудові і перевірці слідчих версій. Саме з урахуванням цих положень вченими було сформульовано визначення поняття криміналістичної характеристики як системи відомостей (інформації) про криміналістично значущі ознаки злочинів певного виду, яка відбиває закономірні зв'язки між ними і слугує побудові і перевірці слідчих версій в розслідуванні конкретних злочинів [2, с. 16–20].

Цікавою зі сторони практичної діяльності є думка Є. П. Іщенка, який наголошує на тому, що, працюючи по конкретній кримінальній справі, слідчий нерідко зустрічається з труднощами в з'ясуванні криміналістичних особливостей того або іншого виду чи групи злочинів, а також у виборі оптимальних підходів до їхнього розкриття і розслідування. Іншими словами, йому необхідна, образно кажучи, криміналістична матриця розслідування, наклавши яку на сформовану (або вихідну) слідчу ситуацію, він міг би чітко зорієнтуватися, що і як йому слід зробити для встановлення і викриття винних осіб і виправдання невинних, якщо вони через обставини, що склалися, виявилися під підозрою [1, с. 120–121].

Підводячи підсумок зазначимо, криміналістична характеристика групового порушення громадського порядку є важливою складовою методики його розслідування. Побудова дієвої криміналістичної характеристики забезпечить більш ефективний початковий етап розслідування в розрізі висунення слідчих версій та в цілому планування розслідування.

Список використаних джерел

1. Ищенко Е.П. Проблемы криминалистической характеристики преступлений. 50 лет в криминалистике. К 80-летию со дня рождения Р.С. Белкина: матер. межд. науч. конф. Воронеж: Воронеж. гос. ун-т, 2002. С. 120–121.
2. Колесніченко А.Н., Коновалова В.Е. Криминалістическая характеристика преступлений: учеб. пособие. Харьков: Юрид. ин-т, 1985. 93 с.

3. Сергеев Л.А. Расследование и предупреждение хищений, совершаемых при производстве строительных работ: автореферат дисс... кандидата юрид. наук: 12.00.09. М., 1966. 24 с.

4. Старушкевич А.В. Криміналістична характеристика злочинів: навч. посібник. К., 1997. 44 с.

5. Яблоков Н.П., Головин А.Ю. Криминалистика: природа и система. М.: Юристь, 2005. 174 с.

Фазан Вікторія Миколаївна,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
ННІ № 3 Національної академії внутрішніх
справ

Науковий керівник: Антонюк П. Є.,

професор кафедри криміналістики
та судової медицини Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

РОЗУМІННЯ ТРАСОЛОГІЇ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ НАУКИ

Вчинення кримінальних правопорушень супроводжується певними змінами у навколишньому матеріальному середовищі. Такі зміни прийнято називати слідами кримінального правопорушення. Слід являє собою відображення кримінально протиправних дій, окремих елементів механізму кримінально протиправного діяння.

Кваліфіковане дослідження матеріальних слідів, залишених в результаті кримінального правопорушення, дозволяє отримати фактичні дані не лише про саму подію правопорушення й тим самим встановити її механізм, а й ідентифікувати осіб, що вчинили кримінально протиправні дії.

Одним із способів отримання фактичних даних про подію правопорушення із матеріального середовища є проведення судових експертиз матеріальних об'єктів (слідів), залишених в результаті вчинення кримінально протиправної діяльності.

У широкому розумінні, слід – це результат будь-якої матеріальної зміни первинної обстановки внаслідок учинення кримінального правопорушення: матеріально-фіксований вплив одного об'єкта на інший; поява чи зникнення тих чи інших предметів, порушення первинного положення, місцезнаходження, стану різних об'єктів (наприклад, загублені особою на місці події власні речі, уламки розбитого віконного скла).

Механізм слідоутворення – це система компонентів процесу утворення слідів. Такий механізм може бути різним: слідоутворення може здійснюватися в результаті фізичних, хімічних, біологічних та інших процесів.

Матеріально-фіксовані сліди виникають у результаті механічної контактної взаємодії двох об'єктів: один об'єкт утворює слід (той,

який залишив слід) – слідоутворюючий об'єкт, інший – сприймає змінення (на якому утворився слід) – слідосприймаючий. Ділянки поверхні об'єктів, якими вони стикаються під час утворення сліду, називаються контактними поверхнями, а факт взаємодії – слідовим контактом. Сліди завжди залишаються на слідосприймаючих об'єктах.

Криміналістика всебічно досліджує сліди, що залишаються після вчинення кримінального правопорушення, з метою швидшого його розслідування, виявлення правопорушників, встановлення істини.

Трасологія – це галузь криміналістичної техніки, яка вивчає матеріально-фіксовані сліди, тобто сліди-відображення.

Трасологія базується на таких наукових положеннях:

об'єкти матеріального світу індивідуальні. Кожний об'єкт індивідуальний і тотожний тільки самому собі. Індивідуалізація об'єкта здійснюється за сукупністю загальних і окремих ознак;

за певних умов зовнішня будова одного об'єкта може відбитися на іншому. Точність відображення залежить від фізичних властивостей слідоутворюючого і слідосприймаючого об'єктів, механізму слідоутворення. За матеріально-фіксованими слідами можлива ідентифікація (встановлення тотожності) об'єкта, який їх залишив;

відносна стійкість об'єктів. Залишати сліди-відображення в результаті механічної контактної взаємодії можуть тільки відносно тверді тіла, які мають достатньо стійкі зовнішні ознаки;

відображення у сліді зовнішньої будови предмета є перетвореним (має вид негативу). У сліді ознаки зовнішньої будови предмета переважно мають дзеркальне відображення (конформні).

В трасології, залежно від механізму утворення, розрізняють сліди: об'ємні та поверхневі; статичні й динамічні; локальні та периферичні.

Об'ємні (вдавнені) сліди відображають зовнішню будову слідоутворюючого об'єкта в об'ємі, тобто у всіх трьох його вимірах – за довжиною, шириною і глибиною.

Поверхневі (площинні) сліди виникають в результаті змін, що відбуваються на поверхні слідосприймаючого об'єкта (за двома вимірами – довжиною і шириною). Обидва об'єкти, що беруть участь у слідоутворенні, за твердістю приблизно однакові. До поверхневих слідів можуть бути віднесені, наприклад, сліди пальців рук на поверхні меблів, сліди босих ніг на паркетній підлозі, сліди протектора транспортного засобу на асфальті.

Статичні сліди виникають в момент спокою (статики), який настає під час механічної взаємодії слідоутворюючого і слідосприймаючого об'єктів, які контактують у взаємоперпендикулярному напрямку. У більшості випадків такі сліди зберігають зовнішні ознаки слідоутворюючого об'єкта, відображають його без істотних перекручувань. Типовими прикладами статичного сліду є відбиток пальця руки з відображенням папілярного візерунка та відбиток підошви взуття на ґрунті. Різновидом статичних слідів є

сліди кочення, які утворюються при прокатуванні слідоутворюючого об'єкта по слідосприймаючому (наприклад, слід протектора транспортного засобу, утворений при поступально-обертальному русі по якій-небудь поверхні).

Динамічні сліди виникають в результаті самого руху одного або обох об'єктів, що приймають участь в механізмі слідоутворення. Кожна точка слідоутворюючої поверхні залишає слід у вигляді лінії (траси). До динамічних можуть бути віднесені сліди розрубу, розпилу, ковзання, свердління, різання, тертя тощо.

Локальні сліди виникають у межах контакту взаємодіючих об'єктів (наприклад, слід босої ноги в межах контакту з поверхнею дерев'яної підлоги). Навколо локального сліду поверхня слідосприймаючого об'єкта залишається незмінною.

Периферичні сліди виникають за межами контактної взаємодії слідоутворюючого і слідосприймаючого об'єктів (наприклад, слід від забрудненого борошном (цементом, пилюкою) верху взуття, утворений «на периферії», навколо взуття, за межами підошви).

Саме таке розуміння наукових засад трасології, на наш погляд, покладено в основу виділення певних експертних спеціальностей та визначення кола експертних завдань, що можуть вирішуватися в межах виділених спеціальностей. А правильне розуміння механізму слідоутворення та значення кожного об'єкта, що входить до цієї складної системи, за нашим переконанням, повинне закладатися в основу побудови та формування експертних методик дослідження матеріальних об'єктів та забезпечувати певну уніфікацію криміналістичної термінології незалежно від галузі спеціальних знань.

Список використаних джерел

1. Криміналістика: підручник / [В.В. Пясковський, Ю.М. Чорноус, А.В. Самодін та ін.]; за заг. ред. В.В. Пясковського. – 2-ге вид., перероб. і допов. – Київ: Філія вид-ва «Право», 2020. – 752 с.
2. Криміналістика у питаннях та відповідях: Навчальний посібник [Текст] / [А.В. Іщенко, В.В. Пясковський, А.В. Самодін, Ю.М. Чорноус та ін.]. – К.: ТОВ «Видавництво «Центр учбової літератури», 2016. – 118 с.
3. Криміналістична техніка: Книга друга (частина II): навч. посіб. / А. В. Кофанов, О. Л. Кобилянський, С. В. Хільченко, Т. В. Михальчук та ін. Київ: КИЙ, 2011. 352 с.
4. Чорноус Ю.М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів: монографія / МВС України, НАВС. – Вінниця: «Нілан-ЛТД», 2017. – 491 с.

Файєр Ігор Васильович,

здобувач наукового ступеня доктора
філософії кафедри криміналістики
та судової медицини Національної академії
внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ

Корисливо-насильницькі злочини є «ярдом» загальнокримінальної злочинності. Удосконалюються способи підготовки, вчинення, приховування злочинів, що викликає проблеми їх розслідування. Корисливо-насильницькі злочини є предметом дослідження різних юридичних наук.

За змістом Енциклопедії Сучасної України М.І. Мельник вказує, що корисливо-насильницькі злочини це суспільно небезпечні діяння, що характеризуються корисливою мотивацією і насильницьким способом вчинення. Серед корисливих і насильницьких злочинів корисливо-насильницькі становлять найнебезпечнішу групу посягань. Їхня підвищена суспільна небезпечність зумовлена тим, що вони одночасно посягають на кілька об'єктів кримінально-правової охорони – на власність і особу (здоров'я, особисту свободу, гідність, життя). Посягання на особу при вчиненні корисливо-насильницьких злочинів є засобом досягнення корисливої мети для заволодіння майном, правом на нього, примушування до вчинення інших дій майнового характеру. Насильство, яке застосовується при вчиненні корисливо-насильницькі злочинів, може бути фізичним або психічним. Суб'єктивна сторона корисливо-насильницьких злочинів характеризується умисною формою вини у вигляді прямого умислу і корисливим мотивом. Суб'єктом цих злочинів можуть бути особи, яким на момент вчинення злочину виповнилося 14 років. Більшість корисливо-насильницьких злочинів віднесено законом до категорії тяжких та особливо тяжких злочинів (ст. 12 КК України) [1].

За предметною своєрідністю цілеутворення корисливо-насильницькі злочини розподіляються на майнові і немайнові. Підгрупу майнових злочинів складають посягання, предметом яких є майно і майнові права. Серед немайнових корисливих насильницьких злочинів слід виділити незаконне позбавлення волі або викрадення людини.

Насильство за даних умов можна охарактеризувати як цілеспрямовану форму поведінку, що операційно здійснюється у фізичному та психічному впливі на тілесну і психічну сферу потерпілого. Фізичне насильство передбачає протиправний вплив на організм іншої людини, вчинений проти її волі. Психічне насильство полягає в погрозі застосувати фізичний вплив негайно або в майбутньому.

Виокремлюються три основні групи корисливо-наси́льницьких злочинів за спрямованістю посягань: 1) проти життя та здоров'я особи (вбивства з корисливих мотивів, вбивства за замовлення); 2) проти власності (грабежі, розбої, вимагання); 3) проти громадської безпеки (бандитизм). Питома вага вказаних груп злочинів у вибіркового масиві становить 92,4 %, що відображає структуру генеральної сукупності [2, с. 113].

Отже, на підставі вивчення праць вчених, статистичних даних та у результаті проведених емпіричних досліджень, до найбільш поширених корисливо-наси́льницьких злочинів можна віднести: грабiж, поєднаний з насильством (ч. 2 ст. 186 КК України), вбивство з корисливих мотивів (п. 6 ч. 2 ст. 115 КК України), розбiй (ст. 187 КК України), вимагання (ст. 189 КК України), бандитизм (ст. 257 КК України), які мають на меті злочинне збагачення. Окрім цього слід вказати й інші злочини, що віднесено до корисливо-наси́льницьких: незаконне заволодіння транспортним засобом, поєднане з насильством, із корисливих цілей (ст. 289 КК України); незаконне позбавлення волі або викрадення людини, вчинене за тих самих кваліфікуючих ознак (ст. 146 КК України) та інші.

Фундаментальним засадам розслідування корисливо-наси́льницьких злочинів присвячене дослідження В. В. Тіщенко «Концептуальні основи розслідування корисливо-наси́льницьких злочинів» (Одеса, 2003) [3]. У результаті проведених досліджень автором охарактеризовані корисливо-наси́льницькі злочини та їх криміналістична класифікація, надана криміналістична характеристика корисливо-наси́льницьких злочинів, розкриті теоретичні передумови побудови методики розслідування корисливо-наси́льницьких злочинів, сформовані наукові основи криміналістичної методики розслідування, надані положення щодо теоретичних основ планування й організації розслідування корисливо-наси́льницьких злочинів, наведені засади програмування початкового і наступного етапів розслідування корисливо-наси́льницьких злочинів.

Важливим структурним елементом криміналістичної методики розслідування злочинів є криміналістична характеристика – питання про зміст і завдання котрої і сьогодні викликають дискусії у науковій літературі.

В. А. Журавель, за результатами проведеного дослідження, підсумовує, криміналістична характеристика займає ключову позицію і останню слід розглядати як інформаційну модель, в якій відбиваються якісно-кількісні показники ретроспективної спрямованості про типові ознаки, тобто ті, що притаманні даному масиву злочинів, і специфічні, котрі дозволяють відокремити його від інших груп злочинів. При цьому головною відмінністю цієї моделі є те, що всі елементи, які входять до її складу, становлять певну систему і розглядати їх один від одного недоцільно [4, с. 155–156].

На підставі проведених досліджень В. В. Тіщенко, А. А. Барцицька підсумовують, що криміналістична характеристика як структурний елемент окремих методик розслідування злочинів заслуговує подальшого теоретичного дослідження [5, с. 151].

Сьогодні криміналістична характеристика злочину тлумачиться як система узагальнених даних про найбільш типові ознаки певного виду (групи) злочинів, що проявляються у способі і механізмі діяння, обстановці його вчинення, особі суб'єкта злочину, інших обставинах, закономірний зв'язок яких слугує основою наукового і практичного вирішення завдань розкриття та розслідування злочинів [6, с. 154].

Вважаємо думки вчених цілком переконливими, слід підкреслити вагомe значення криміналістичної характеристики для методики розслідування, у тому числі й корисливо-насильницьких злочинів, які сьогодні є загрозливо поширені у структурі злочинності.

У науковій та навчальній літературі висловлюються різні точки зору щодо структури криміналістичної характеристики. Ми дотримуємося традиційної точки зору, згідно з якою до основних елементів криміналістичної характеристики відносяться: предмет злочинного посягання; спосіб вчинення злочину; обстановка вчинення злочину; слідова картина злочину; особа злочинця; особа потерпілого. Саме згідно з вказаною структурою, на нашу думку, доцільно розглядати криміналістичну характеристику корисливо-насильницьких злочинів.

Список використаних джерел

1. Мельник М. І. Корисливо-насильницькі злочини. *Енциклопедія Сучасної України* : [сайт]. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=364
2. Головкін Б. М. Корислива насильницька злочинність в Україні : феномен, детермінація, запобігання : монографія. Харків : Право, 2011. 432 с.
3. Тіщенко В. В. Концептуальні основи розслідування корисливо-насильницьких злочинів : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2003. 34 с.
4. Журавель В. А. Криміналістичні методики : сучасні наукові концепції : монографія. Харків : Апостіль, 2012. 304 с.
5. Тіщенко В. В., Барцицька А. А. Теоретичні засади формування технологічного підходу в криміналістиці : монографія. Одеса : Фенікс, 2012. 198 с.
6. Криміналістичне забезпечення розкриття і розслідування злочинів : курс лекцій [В. К. Весельський, А. В. Іщенко, В. С. Кузьмічов та ін.]. Київ : ХмНЦП, 2011. 178 с

Федоренко Оксана Анатоліївна,
молодший науковий співробітник наукової
лабораторії з проблем протидії злочинності
ННІ № 1 Національної академії внутрішніх
справ

ДІЯЛЬНІСТЬ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ У ВИЯВЛЕННІ ЗЛОЧИНІВ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ

Забезпечення потреб державних органів та органів місцевого самоврядування досягається шляхом проведення особливої процедури – публічних закупівель, яка має на меті забезпечити ефективне і прозоре використання коштів державного й місцевих бюджетів усіх рівнів.

Публічними закупівлями є суми грошей, витрачені на товари та послуги, що безкоштовно надаються населенню. Тому своєчасне виявлення відхилень від прийнятих стандартів, порушень принципів законності, ефективності, доцільності й економічності управління фінансовими ресурсами дасть змогу підвищити рівень відповідальності уповноважених осіб, отримати відшкодування збитків і попередити повторення порушень

Тактика пошукової діяльності оперативних підрозділів у сфері економіки має певні відмінності від тактики пошуку, що використовується іншими оперативними апаратами, і ґрунтується на знанні оперативними працівником специфіки діяльності об'єкта, що обслуговується (лінії роботи), способів вчинення і приховування економічних злочинів, тактики їх виявлення [1].

Виявлення злочинів розпочинається з отримання первинної інформації, що містить відомості про ознаки злочину.

Основним завданням оперативних підрозділів є своєчасне виявлення, якісне документування таких злочинів, забезпечення повного, всебічного та об'єктивного їх розслідування, притягнення винних осіб до встановленої законом відповідальності, відшкодування заподіяної злочинами шкоди, відновлення порушених прав громадян [2].

Процес розпізнання злочинного явища в конкретному випадку зумовлений обсягом знань оперативного працівника та досвідом його оперативної роботи (коли ототожнювання відбувається не усвідомлено, на рівні інтуїції).

Своєчасне виявлення злочинів під час здійснення публічних закупівель здебільшого залежить від оперативності отримання інформації і гласним, і негласним шляхом про початковий стан злочину.

Надходження цієї інформації ймовірно завдяки таким чинникам:

належній організації оперативного обслуговування щодо здійснення публічних закупівель;

оптимальному використанню джерел оперативної інформації щодо здійснення публічних закупівель;

грунтовному знанню працівниками особливостей здійснення публічних закупівель, фінансових, податкових установ та підприємницьких структур, які виконують замовлення;

обізнаності щодо найпоширеніших причин і умов, що сприяють учиненню зазначених злочинів;

знанню контингенту осіб, які за видом діяльності чи потенційно схильні до вчинення таких злочинів, а також їхніх зв'язків;

тісній взаємодії оперативних підрозділів із іншими суб'єктами протидії економічним і службовим злочинам;

широкому використанню методу економічного аналізу, що передбачає вивчення актів ревізій, інвентаризацій, перевірок тощо;

зверненням громадян і юридичних осіб, а також публікаціям у засобах масової інформації тощо.

Основні напрями діяльності оперативних підрозділів із виявлення злочинів під час публічних закупівель:

виявлення типових правопорушень у процесі організації та проведення тендерних процедур публічних закупівель;

виявлення правопорушень під час здійснення публічних закупівель за завищеними цінами;

заходи із викриття факту визначення переможцем тендера підставних осіб (фіктивних підприємницьких структур), які не відповідають кваліфікаційним вимогам проведення тендера та умовам тендерної документації при здійсненні публічних закупівель;

заходи із викриття факту отримання та передачі неправомірної вигоди з метою отримання переваг, визначення переможця конкурсних торгів під час організації публічних закупівель [3].

Організація і виявлення правопорушень у сфері публічних закупівель залежить від знань співробітниками механізмів вчинених правопорушень і документів які складають у процесі тендерних торгів з ознаками фальсифікації.

У механізмі злочинів у сфері публічних закупівель часто використовуються фіктивні підприємства як посередники для штучного завищення цін на товари, роботи або послуги, а також для приховання злочину. Також можуть бути використані підроблені документи щодо відповідності учасника кваліфікаційним критеріям учасника конкурсних торгів або щодо забезпечення пропозиції конкурсних торгів (поруки, гарантійних листів, застави, завдатку), якості чи комплектності товарів, які планується постачати [4].

Виявлення злочинів у сфері державних закупівель вимагає окремої уваги, і ґрунтується на знанні оперативними працівником специфіки діяльності об'єкта, та обсягом знань, досвідом його

оперативної роботи щодо процесу проведення тендерних процедур та виконання договірних зобов'язань. Своєчасне виявлення та протидія злочинам у сфері державних закупівель важлива у підвищення ефективності використання державних фінансових ресурсів та стабільної економічної системи держави.

Список використаних джерел

1. Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред.: В. В. Коваленко, Є. М. Моїсєєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. К.: Атіка, 2010. Т. IV. Оперативно-розшукова діяльність поліції (міліції). 1128 с.
2. Доманчук В. І. Оцінка оперативно-службової діяльності підрозділів ДСБЕЗ в процесі протидії економічним злочинам та шляхи її удосконалення. Організація інформаційно-аналітичної роботи підрозділів ДСБЕЗ МВС України у протидії економічним злочинам: доповіді провідних вчених, представників громадськості, державних службовців та працівників підрозділів ДСБЕЗ на міжвідомчому семінарі-наradі / відп. ред. Л. П. Скалозуб, В. І. Василичук, В. Д. Сапсай. К., 2009. С. 198–203.
3. Долиновський Ю. С. Особливості виявлення та розслідування злочинів, що вчиняються під час здійснення публічних закупівель у сфері охорони здоров'я: дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2018. 258 с.
4. Виявлення та розслідування злочинів, пов'язаних із зміною ціни при проведенні державних закупівель: навч. посібник / О. В. Авраменко, І. Б. Висоцька, М. Ю. Ковальська, О. З. Мармура, О. Ф. Пасека. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 104 с

Федченко Володимир Михайлович,
професор кафедри кримінального процесу
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, доцент

ДЕЯКІ АСПЕКТИ РОЗСЛІДУВАННЯ СЛІДЧО- ОПЕРАТИВНОЮ ГРУПОЮ

Досвід органів внутрішніх справ щодо розкриття та розслідування кримінальних правопорушень складається в цілому з сукупності методів, прийомів, навичок роботи окремих співробітників та підрозділів. Під час розслідування злочинів слідчо-оперативною групою (далі СОГ) провадження у справі має характерні властиві саме йому закономірності, які пов'язані з такими аспектами як: територія розслідування, суб'єкт, спосіб, рівень організованості вчинення злочинів, предмет посягання та інших обставин [1, с. 95; 2, с. 145].

До 2012 року однією з форм процесуальної взаємодії слідчих з оперативними підрозділами ОВС була діяльність у складі СОГ, яка

регламентувалася рядом наказів МВС України згідно яких передбачалося створення чергових, постійно діючих та міжрегіональних слідчо-оперативних груп. Підставами створення та діяльності СОГ було: 1) провадження у особливо складних справах; 2) розкриття навмисних убивств; 3) розкриття й розслідування тяжких і особливо тяжких злочинів, коли це пов'язано з великим обсягом провадження слідчих дій та оперативно-розшукових заходів; 4) розкриття та розслідування злочинів минулих років [3]

Після ж прийняття нового КПК України законодавець з вказаного питання у ст. 38 цього Кодексу визначив, що досудове розслідування здійснюють слідчі органу досудового розслідування одноособово або слідчою групою. Крім того, ст. 571 КПК визначено, щодля проведення досудового розслідування обставин кримінальних правопорушень, вчинених на територіях декількох держав, або якщо порушуються інтереси цих держав, можуть створюватися спільні слідчі групи.

З вказаного випливає, що регламентація та діяльність СОГ чинним КПК не передбачена. Водночас, зрозуміло, що для більш щільної взаємодії слідчого з оперативними підрозділами та ефективного розслідування складних, великих за обсягом тощо кримінальних проваджень, не можливо обійтися без створення СОГ. І тому, не випадково на сьогодні, Інструкцією з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні. Затвердженій Наказом МВС України N 575 від 07.07.2017 року в залежності від підстав їх створення визначено декілька різновидів СОГ. Так, цим Наказом, на керівників органу досудового розслідування в підрозділах національної поліції покладаються повноваження щодо формування чергових СОГ, з числа працівників поліції. Вказані СОГ, відповідно до графіка чергування, затвердженого керівником відповідного органу національної поліції, знаходяться при чергових частинах. Безпосереднім завданням таких чергових груп є оперативний виїзд на місце пригоди, з метою виявлення, фіксації, вилучення слідів злочину, предметів та речей, що можуть мати доказове значення, встановлення очевидців, свідків, потерпілих, а також з'ясування інших обставин, що підлягають доказуванню та мають значення для всебічного, повного і неупередженого розслідування та встановлення осіб, які вчинили кримінальне правопорушення.

У кримінальних провадженнях, у яких здійснення досудового розслідування доручено Генеральним прокурором, його заступниками, або керівниками регіональних прокуратур. Але таке досудове розслідування проваджується неефективно, то з метою підвищення його ефективності, яка полягає у більш щільній взаємодії працівників оперативних підрозділів зі слідчими національної поліції передбачене

створення СОГ з метою покращення такої взаємодії і підвищення ефективності розслідування.

Якщо ж, кримінальне провадження здійснюється щодо особливо тяжких, тяжких кримінальних правопорушень, але минулих років, то для організації вказаної категорії проваджень створюються спеціалізовані постійно діючі СОГ, за наказом керівника територіального органу, підрозділу поліції, погодженим з керівником органу досудового розслідування.

Для досудового розслідування кримінальних правопорушень, учинених на території декількох районів області (міста), наказом начальника ГУНП, погодженим з начальником слідчого управління ГУНП, передбачене створення СОГ Головного управління Національної поліції.

Для досудового розслідування кримінальних правопорушень, учинених на території декількох областей (регіонів), наказом Голови Національної поліції України або заступника Голови Національної поліції України – начальника Головного слідчого управління передбачене створення міжрегіональної СОГ.

Для розслідування вбивств з обтяжливими обставинами чи кримінальних правопорушень проти особи, що викликали суспільний резонанс, стосовно або за участю представників центральних органів виконавчої влади і місцевого самоврядування, засобів масової інформації, депутатів усіх рівнів, суддів та працівників правоохоронних органів, створюються постійно діючі СОГ [4] .

З вище зазначеного випливає, що положеннями КПК України не передбачено підстави для створення та діяльності СОГ, не кажучи вже про види СОГ, але передбачено відомчими наказами.

Такими видами СОГ та підставами їх створення є: 1) «Чергова СОГ» – для виявлення, фіксації, вилучення та пакування слідів кримінального правопорушення, речових доказів, установлення свідків та потерпілих, з'ясування обставин кримінального правопорушення, що мають значення для всебічного, повного і неупередженого їх дослідження та встановлення осіб, які його вчинили; 2) «СОГ, що створена у кримінальних провадженнях за дорученням керівника регіональної прокуратури, заступника Генерального прокурора, Генеральним прокурором України» – для здійснення ефективної взаємодії слідчих та працівників оперативних підрозділів поліції під час досудового розслідування у разі попередньо неефективного розслідування у цьому провадженні; 3) «Спеціалізована постійно діюча СОГ» – для розслідування тяжких та особливо тяжких злочинів, учинених у минулі роки; 4) «СОГ Головного управління Національної поліції» – для досудового розслідування кримінальних правопорушень, учинених на території декількох районів області (міста); 5) «Міжрегіональна СОГ» – для досудового розслідування кримінальних правопорушень, учинених на території декількох областей (регіонів); 6) «Постійно діюча СОГ» – для розслідування

вбивств з обтяжливими обставинами чи кримінальних правопорушень проти особи, що викликали суспільний резонанс, стосовно або за участю представників центральних органів виконавчої влади і місцевого самоврядування, засобів масової інформації, депутатів усіх рівнів, суддів та працівників правоохоронних органів.

Між тим, зазначена кількість підстав створення та діяльності слідчо-оперативної групи не враховує необхідність її створення у випадку, коли існує необхідність проведення значної за обсягом та невідкладної слідчої (розшукової) дії, яку одному слідчому виконати у встановлені строки не під силу. Наприклад щодо проведення огляду місця події в наслідок авіакатастрофи, техногенної аварії тощо [5, с. 275]. Або необхідності проведення обшуку на об'єкті, який займає значну за обсягом територію.

Вказаний огляд місця події та обшук є дуже трудомістким, вимагає залучення до складу слідчо-оперативної групи не одного а декількох слідчих та спеціалістів і значної кількості сил та засобів для ефективного його проведення у найкоротші строки.

Проведення розслідування слідчо-оперативною групою залежно від підстав її створення починаючи з моменту надходження заяв, повідомлень про кримінальне правопорушення та внесення відомостей до ЄРДР і завершуючи прийняттям рішення про направлення матеріалів кримінального провадження до суду, має свою специфіку та особливості, які підлягають подальшому дослідженню з урахуванням основних положень Конституції України, засад Кримінального провадження, Міжнародних правових актів ратифікованих Україною з питань надання правової допомоги у кримінальних провадженнях та прав учасників кримінального процесу.

Список використаних джерел

1. Іщенко А.В., Красюк І.П., Матвієнко В.В. Проблеми криміналістичного забезпечення розслідування злочинів. К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2002. 212 с.
2. Аленин Ю.П. Процессуальные особенности производства следственных действий. Одесса, 2002. 264 с.
3. Про організацію діяльності органів досудового слідства системи Міністерства внутрішніх справ України: Наказ МВС України № 1600 від 25.12.2003 року. К., 2003. 75с.
4. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні. Затверджена Наказом МВС України № 575 від 7 липня 2017 року. К., 2017. 32с.
5. Федченко В.М. Питання взаємодії слідчої групи зі спеціальними комісіями на початковому етапі розслідування у справах про авіакатастрофу. Науковий вісник Юридичної академії МВС України. 2005. № 1. С. 272–278.

Фурман Ярослав Володимирович,
старший науковий співробітник науково-
дослідної лабораторії з проблем
криміналістичного забезпечення та судової
експертології ННІ № 2 Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, старший науковий
співробітник

ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ, ЩО ВИКОРИСТОВУЮТЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ ВИБУХОВИХ МАТЕРІАЛІВ (ПРИСТРОІВ) У ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Протидія кримінальним правопорушенням є одним із важливих напрямів діяльності держави. Тому на сучасному етапі органи державної влади і уряд України вимагають постійного вдосконалення роботи правоохоронних органів.

Протягом останніх років учені-криміналісти та співробітники органів правопорядку вказують на низький рівень оснащення органів правопорядку новими науково-технічними засобами та інноваційними продуктами [1]. За останні роки в Україні істотно збільшилась кількість злочинів, які вчиняються з допомогою вибухових матеріалів (пристроїв). Застосування вибухових матеріалів (пристроїв) відрізняється від інших протиправних дій особливою жорстокістю, направленістю проти життя людей, приватної та державної власності, об'єктів господарського значення. Вони спричиняють не лише матеріальні збитки, а й моральну і політичну шкоду суспільству, ускладнюють та дестабілізують оперативний стан в державі.

Статистичні показники злочинів, які вчинюються із застосуванням вибухових матеріалів (пристроїв), є невтішними: майже в кожній державі світу фіксується ріст даної категорії злочинів, збільшується число загиблих та постраждалих в результаті вибухів, особливо це стосується України, на території якої відбуваються активні бойові дії. Згідно зі статистичними даними Генеральної прокуратури України: в Україні спостерігається збільшення кількості тяжких та особливо тяжких злочинів, які вчиняються з використанням зброї, бойових припасів, вибухових речовин та вибухових пристроїв [2].

У криміналістиці науково-технічними засобами є «розроблені з орієнтацією на потреби слідчої, експертної, судової та оперативно-розшукової практики прилади, пристосування та матеріали, які використовуються для збирання, дослідження та використання доказів або створення умов, що ускладнюють вчинення злочинів» [3]. Такими

засобами є прилади, апаратура, обладнання, інструменти, матеріали, спеціалізовані комплекти техніко-криміналістичних засобів тощо.

Однак аналіз численних публікацій щодо використання науково-технічних засобів показав, що проблеми безпосереднього розроблення та впровадження науково-технічних засобів, що використовуються при розслідуванні злочинів, пов'язаних з використанням вибухових матеріалів (пристроїв) не достатньо висвітлені в наукових публікаціях. У даних публікаціях вкрай рідко містяться докладні описи конкретних новітніх технічних засобів та інноваційних продуктів, методики їх практичного застосування. Також відсутній аналіз вірогідності появи помилок щодо використання приладів при вимірах окремих показників. Тобто науковці недостатню увагу приділяють експериментальній роботі та розробленню реальних інноваційних продуктів для їх використання у роботі вибухотехнічних підрозділів Національної поліції України.

Дослідження матеріалів 432 кримінальних проваджень дозволило виокремити низку проблем, що обумовили низький рівень використання науково-технічних засобів та інноваційних продуктів при провадженні слідчих (розшукових) дій. Так, установлено відсутність оновлення техніко-криміналістичних засобів; втрату професійного ядра співробітників слідчого апарату і оперативних підрозділів Національної поліції України; недостатність наявних тактичних засобів здійснення слідчої діяльності в сучасних умовах; складнощі у залученні спеціалістів різних експертних спеціальностей до участі у слідчих (розшукових) діях; наявність проблем взаємодії слідчого з обізнаними особами; недостатність інформації про розслідувану подію через переважаність слідчих і нестачу часу; недостатність надійних джерел отримання інформації; наявність протидії розслідуванню з боку зацікавлених осіб та ін.

Підвищення ефективності розслідування даної категорії кримінальних правопорушень неможливо без використання останніх досягнень науки і техніки, у зв'язку з цим особливого значення набуває розробка способів реалізації науково-технічних досягнень у протидії злочинності, розширення можливостей використання їх у процесі розслідування і запобіганні кримінальним правопорушенням. Нині значно зросли можливості науки і техніки, що є важливим резервом підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів. Сучасні науково-технічні досягнення розроблені та запатентовані Національною академією внутрішніх справ зумовили розвиток теоретичних та практичних основ використання науково-технічних засобів, розширили можливості кримінального судочинства щодо ефективного та всебічного судового розслідування кримінальних проваджень.

Так у 2018 році авторським колективом Національної академії внутрішніх справ (Ю.Ю. Орлов, К.С. Золотухін, В.К. Гончар, Я.В. Фурман, Ю.П. Приходько, Д.В. Дерігін), створено та

запатентовано «Пристрій пошуковий вибухотехнічний» [4; 5, с. 40], який призначений для огляду об'єктів у важкодоступних місцях, що складається з штанги, на якій змонтована ручка, оглядове дзеркало, яке відрізняється тим, що оглядовою частиною дзеркала служить чорна глянцева поверхня дзеркала, протилежна частина дзеркальна, кріплення дзеркала до штанги має згин.

Рис. Експериментальний зразок винаходу

Корисна модель відноситься до оборонної сфери, до області виявлення боєприпасів з натяжними або обривними датчиками.

Підсумовуючи викладене слід зазначити, що подолання існуючих проблем розроблення і впровадження науково-технічних засобів у практику протидії злочинності є можливим шляхом впровадження інновацій у навчальний процес всіх рівнів освіти та практичну діяльність органів і підрозділів Національної поліції України за умови системної державної підтримки, яка передбачає тісну співпрацю розробників і користувачів інноваційних продуктів та державне фінансування процесів розроблення і впровадження інновацій у практику протидії злочинності.

Список використаних джерел

1. Інноваційні засади техніко-криміналістичного забезпечення діяльності органів кримінальної юстиції : монографія / кол. авт.: В. Ю. Шепітько, В. А. Журавель, Г. К. Авдеева та ін.; за заг. ред. В. Ю. Шепітька, В. А. Журавля. Харків : Апостіль, 2017. 238 с.

2. Статистична інформація про стан злочинності та результати прокурорсько-слідчої діяльності. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>.

3. Криміналістика : підручник : у 2 т. Т. 1 / В. Ю. Шепітько, В. А. Журавель, В. О. Коновалова та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Право, 2019. С. 38.

4. Патент на корисну модель № 122401. Пристрій пошуковий вибухотехнічний / Ю. Ю. Орлов, К. С. Золотухін, В. К. Гончар, Я. В. Фурман, Ю. П. Приходько, Д. В. Дерігін; Нац. акад. внутр. справ. № 122401; заяв. від 13.06.2017 ; зареєстр. 10.01.2018.

5. Фурман Я. В., Юсупов В. В., Приходько Ю. П., І. М. Максимчук. Огляд науково-технічних засобів, що використовуються при розслідуванні злочинів, пов'язаних з використанням вибухових матеріалів (пристроїв). Довідкове видання. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. 64 с.

Хованова Діана Олексіївна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
Науковий керівник: Крижановський О. М.,
старший викладач кафедри кримінального
права та кримінології Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ

КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ ШАХРАЙСТВУ В БАНКІВСЬКІЙ СФЕРІ

Україна постійно перебуває у динаміці законодавчих змін, але залишається стала щодо положень, які відтворюють зміст концептуальних засад Конституції України [1, с. 1]. Відповідно до статті 41 Основного Закону «Кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю», будь-яке незаконне посягання на власність, карається відповідно до Кримінального кодексу України [2, с. 3]. Одним з розповсюджених злочинів проти власності є шахрайство, так за даними Генеральної прокуратури України в період з 2016 по 2020 роки загальна кількість зареєстрованих шахрайств складає 142 406 [3].

Технологічний прогрес і як наслідок впровадження банківських платіжних карток наштотували шахраїв на вдосконалення старих та ініціювання нових методів вчинення шахрайства, що призводить до збільшення кількості шахрайств у банківській сфері. За цих умов механізми протидії шахрайствам із використанням банківських платіжних карток потребують вдосконалення з урахуванням вимог сьогодення [4, с. 5]. Одним з найбільш поширених видів шахрайства у банківській сфері є фішинг (виловлювання на живця). Суть його полягає в тому, що шахрай, частіше за все, по телефону видає себе за працівника технічного відділу банку і, посилаючись на проблеми у інформаційній системі, що призвели до втрати даних, просить вказати реквізити карткового рахунку, а саме: CVV2/CVC2 та ПІНВ код

клієнта банку. Крім, цього приводом для зв'язку з особою може бути повідомлення їй про перемогу у конкурсі або отримання спадщини, але обов'язковим елементом отримання бажаного особою є передання даних своєї банківської картки. З метою протидії даному виду шахрайств, рекомендується суворо дотримуватися правил забезпечення конфіденційності інформації, якщо у потерпілого, виникла підозра щодо правомірності використання наданої інформації, негайно слід вжити заходів щодо блокування такої картки банком.

Використання підроблених Інтернет ресурсів, як вид шахрайства у банківській сфері, передбачає створення штучного сайту, який в більшості випадків має аналогічну конструкцію доменного імені з відомим Інтернет ресурсом, який спеціалізується на продажу товарів або послуг. Шахраї за допомогою цього сайту здійснюють збір даних реквізитів банківської карти особи, шляхом обману, адже фактично послуга або товар не надається. Для запобігання даному виду шахрайств рекомендується бути більш уважним при обранні Інтернет ресурсу у якому планується зробити покупку. Перед тим, як купувати товар у Інтернет-магазині, поцікавтеся відгуками клієнтів, які вже скористалися послугами цього магазину. Необхідно користуватися сторінками з захищеним з'єднанням, а саме з протоколом https.

Також, шахраї використовують несправжні або непридатні банкомати шляхом встановлення їх у людних місцях з метою отримання реквізитів картки. Різниця між легальним і фальшивим апаратом у тому, що після вводу ПІНВ коду картки, шахрайський банкомат повідомляє про неможливість видачі готівки та попереджає що це через технічну помилку або через брак(відсутність) коштів. Чи не єдиним способом захисту від даного виду шахрайств є використання банківських платіжних карток із чипами, які унеможливають виготовлення дублікату картки [5, с. 84].

Отже, ми розглянули найбільш популярні види шахрайств у банківській сфері та окреслили основні заходи щодо попередження їх вчинення. Крім цього, найголовнішим напрямком віктимологічної профілактики цього способу вчинення шахрайства є сповіщення усіх клієнтів банківських установ про суворо дотримання правил конфіденційності та термінове повідомлення банку про підозрілі маніпуляції з кредитної картою її власника.

Список використаних джерел

1. Конституція України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – Ст. 141 (дата звернення 04.10.2020).
2. Кримінальний кодекс України: Кодекс України, Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25–26, Ст. 131.
3. Статистична інформація – Генеральна прокуратура України URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html> (дата звернення 04.10.2020).

4. Іллюк Ф. Дорога життя. *Юридичний вісник України*. 2006. URL: <http://www.minjust.gov.ua/7825> (дата звернення: 06.10.2020).

5. Шепета О. Перспективні напрями протидії шахрайству із використанням банківських платіжних карток. *Підприємство, господарство і право*. 2014. № 4. С. 77. URL: http://pgr-journal.kiev.ua/archive/2014/04_2014.pdf (дата звернення: 06.10.2020).

Ходанович Віталій Олександрович,
провідний науковий співробітник Науково-
організаційного центру Національної
академії Служби безпеки України, кандидат
юридичних наук

АСПЕКТИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Здійснювана наразі реформа передбачає для СБ України виконання таких функцій і повноважень, що дозволяють їй окремо та у взаємодії з іншими складовими сектору безпеки і оборони ефективно протидіяти загрозам національній безпеці України, а також забезпечувати державну безпеку, використовуючи для цього передбачений чинним законодавством арсенал таких спеціальних видів діяльності як оперативно-розшукова, контррозвідальна, кримінально-процесуальна, діяльність з питань охорони державної таємниці, протидії тероризму. Відповідно до законодавства та практики правового регулювання діяльності органів внутрішньої безпеки європейських держав, а також з огляду на сучасні виклики і загрози національній безпеці України, реформована Служба безпеки України має зберегти функцію досудового розслідування, в першу чергу – злочинів проти основ національної безпеки України, окремих злочинів проти миру, безпеки людства і міжнародного правопорядку.

Останніми роками спостерігається значне зростання кількості злочинів проти основ національної безпеки. Порівняно з рівнем 2013 р., коли було зареєстровано лише 8 злочинів даної категорії, у 2014 р. відбувається їх зростання у 65 разів – до 527 злочинів, що є найвищим показником за всю історію незалежної України. Якщо у 2014 р. найбільш питому вагу мали посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110 КК України) і дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади (ст. 109 КК), то у 2016 р. найбільш поширеною виявилася державна зрада (ст. 111 КК України), питома вага якої сягнула 40,3% порівняно з 12,3% у 2014 р. та 16% у 2015 р. Про зростання кількості таких злочинів як державна зрада й шпигунство свідчить офіційна статистика СБ України. Так, з 2014 р. по жовтень 2018 р. слідчими СБ України здійснювалось досудове

розслідування в 429 кримінальних провадженнях за ознаками вчинення державної зради та шпигунства.

Важливе місце у викритті, припиненні й розслідуванні таких злочинів посідають результати контррозвідувальної та оперативно-розшукової діяльності, задля отримання яких здійснюються гласні й негласні заходи з документування й фіксації злочинної діяльності на стадії підготовки, замаху або вчинення.

Безпосередніми завданнями стадії досудового розслідування, провадження в якій розпочинається і здійснюється за фактами вчинення злочинів проти основ національної безпеки, слід вважати швидке, повне та неупереджене встановлення наявності чи відсутності фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження й підлягають доказуванню. Вирішення на стадії досудового розслідування в ході досудового слідства означених завдань дозволяє прокурору й слідчому дійти висновків щодо наявності чи відсутності події кримінального правопорушення, про осіб, які причетні чи не причетні до його вчинення та прийняти на підставі сукупності достатніх і взаємопов'язаних доказів процесуальні рішення про закриття кримінального провадження чи про повідомлення особі про підозру. На це звертається увага у рішенні РНБО України «Про заходи щодо посилення боротьби зі злочинністю в Україні» від 06 травня 2015 р., затвердженому Указом Президента України від 16 червня 2015 р. № 341/2015, визначено, що СБ України мають «ужити вичерпних заходів щодо забезпечення якісного досудового розслідування і передачі до суду наявних найбільш резонансних кримінальних проваджень» [1].

Досудове розслідування злочинів проти основ національної безпеки у главі 24-1 КПК України визначено до розслідування за спеціальною процесуальною процедурою. Вітчизняними науковцями виокремлюються характерні ознаки спеціального досудового розслідування, зокрема: 1) процесуальний порядок здійснення спеціального досудового розслідування регламентований окремою главою КПК України; 2) здійснюється щодо особи, яка набула статус підозрюваного; 3) можливе в кримінальних провадженнях щодо вичерпного переліку злочинів, визначеного в КПК України; 4) здійснюється стосовно підозрюваного, який переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності й оголошений у міжнародний та/або міждержавний розшук; 5) не може здійснюватися щодо неповнолітньої особи; 6) встановлений особливий порядок надсилання повісток про виклик і вручення процесуальних документів; 7) передбачає необхідність постановлення слідчим суддею окремого процесуального рішення (ухвали) про його здійснення; 8) обов'язковість участі захисника; 9) передбачені окремі підстави та умови його здійснення стосовно осіб, які перебувають на тимчасово окупованій території України, в

районі проведення антитерористичної операції, за межами України [2, с. 14, 15].

Необхідно зазначити, що здійснення спеціального досудового розслідування злочинів проти основ національної безпеки є досить поширеним в практиці СБ України. Пояснення вказаному, на наш погляд, криється у специфіці тих категорій злочинів, розслідування яких дозволено проводити в особливій процесуальній формі спеціального досудового розслідування. У свою чергу, ці злочини є тяжкими або особливо тяжкими, а отримати інформацію неможливо інакше як шляхом проведення контррозвідувальних та оперативно-розшукових заходів. Саме тому, слідчі судді при наданні дозволу на проведення спеціального досудового розслідування, перевіряючи, зокрема, обґрунтованість підозри, зазвичай, послуговуються даними, отриманими в результаті проведення оперативно-розшукових заходів.

Серйозний вплив на якість кримінальної процесуальної діяльності з розслідування більшості злочинів проти основ національної безпеки здійснює такий чинник, як широке використання результатів контррозвідувальної та оперативно-розшукової діяльності. Використання результатів контррозвідувальної та оперативно-розшукової діяльності у досудовому розслідуванні злочинів – це особливий вид процесуальної діяльності, яка здійснюється органами досудового розслідування з введення контррозвідувальної та оперативно-розшукової інформації в процес досудового розслідування та вирішення за їх допомогою завдань кримінального провадження. Таке введення може полягати у фактичному отриманні органом досудового розслідування матеріалів як результатів контррозвідувальної та оперативно-розшукової діяльності, їх дослідженні, вжитті заходів з метою зашифрування джерел, сил та засобів отримання таких матеріалів (за необхідності), прийняття рішення щодо напрямів та способів використання в кримінальному провадженні тощо.

Необхідно зазначити, що результати контррозвідувальної та оперативно-розшукової діяльності в досудовому розслідуванні злочинів проти основ національної безпеки можуть використовуватися як: приводи та підстави для початку досудового розслідування злочинів, передбачених статтями 109–114-1 КК України (для внесення відомостей до ЄРДР (ст. 257 КПК); приводи і підстави для проведення СРД та НСРД (при вирішенні питання про доцільність та виправданість проведення гласних слідчих (розшукових) дій (зокрема, обшуків, оглядів); для отримання фактичних даних, що можуть бути використані в кримінальному провадженні як докази; для отримання фактичних даних, що можуть бути використані у кримінальному провадженні лише в організаційно-тактичних цілях (при вирішенні питання про надання дозволу на здійснення спеціального досудового розслідування); приводи та підстави для застосування заходів

забезпечення кримінального провадження (запобіжних заходів, відсторонення від посади, тимчасового доступу до речей і документів, арешту майна); приводи та підстави для застосування заходів безпеки учасників кримінального провадження.

Список використаних джерел

1. Указ Президента України «Про заходи щодо посилення боротьби зі злочинністю в Україні» від 16.06.2015. № 341/2015 [Електронний ресурс]. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/3412015-19136>.

2. Нагорнюк-Данилюк О.О. Спеціальне кримінальне провадження в кримінальному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Київ, 2016. 19 с.

Циганюк Юлія Володимирівна,
завідувач кафедри права та правоохоронної діяльності Хмельницького інституту Міжрегіональної Академії управління персоналом, кандидат юридичних наук, доцент

СПІВВІДНОШЕННЯ ЗАЛУЧЕННЯ ЕКСПЕРТА ТА СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Часто практики та й теоретики піддають сумніву залучення експерта в розумінні того, що це слідча (розшукова) дія (далі – С(Р)Д). Критично оцінюючи це, необхідно навести аргументи за і проти, щоби з'ясувати чи є місце залученню експерта в компоненті слідчих (розшукових) дій. Відмінність полягає в такому. С(Р)Д, як правило, слідчий здійснює самостійно, або доручає їхнє проведення відповідним оперативним підрозділам, а при залученні експерта видається процесуальний документ – постанова (а до жовтня 2019 року слідчий (прокурор) складав клопотання й залучення експерта під час досудового розслідування відбувалося слідчим суддею) і сама експертиза виконується експертом або експертною установою. Також слідчі, як правило, участі під час проведення експертизи не беруть. Є випадки коли слідчі беруть участь у дослідній частині проведення експертизи. Однак якщо слідчий присутній при проведенні експертизи, то відсутня самостійність слідчого в такій процесуальній діяльності. Процесуальна самостійність слідчого проявляється лише в ухваленні рішення про необхідність проведення судової експертизи та її видів, а також у переліку питань, які ставляться на вирішення експерта та вибору експертної установи або судового експерта в межах його компетенції, а також ухваленні рішення про відкликання постанови про залучення експерта, видання коригуючої постанови тощо.

Водночас, чинне законодавство передбачило ще одну істотну відмінність, яка ризнітиться із загальними положеннями про С(Р)Д:

можливість залучити експерта чи експертну установу стороною захисту, а також слідчим суддею. Інші слідчі (розшукові) дії стороною захисту здійснити не може. Слідчий суддя може санкціонувати обшук та огляд житла чи іншого володіння особи. Примітно, що потерпілий також не включений до поняття стороною кримінального провадження й дещо дискримінується за можливістю подати, як процесуальне джерело доказів, висновок експерта, що отриманий ним на підставі договору.

Норма закону, яка зобов'язує слідчого або прокурора забезпечити проведення експертизи у випадках, що передбачені ч. 2 ст. 242 КПК України також обмежує самостійність у своїй процесуальній діяльності слідчого, що також є нетиповим при проведенні інших С(Р)Д.

Спільним між С(Р)Д та залученням експерта є вимоги, що передбачені в ст. 223 КПК України як те, що слідчі (розшукові) дії є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні (ч. 1 ст. 223 КПК України); підставами для проведення слідчої (розшукової) дії є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети (ч. 2 ст. 223 КПК України) [1].

Що ж до положень ч. 3 ст. 223 КПК України, згідно з якою слідчий, прокурор вживає належних заходів для забезпечення присутності під час проведення слідчої (розшукової) дії осіб, чий права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені, то це здебільшого стосується судово-медичної експертизи живих осіб. А щодо того, що перед проведенням слідчої (розшукової) дії особам, які беруть у ній участь, роз'яснюються їхні права й обов'язки, передбачені КПК України, а також відповідальність, встановлена законом, то більшість постанов про призначення експертиз містять лише інформативне попередження про кримінальну відповідальність експерта за завідомо неправдивий висновок та відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків.

Також спільним є те, що передбачено у ч. 8 ст. 223 КПК України, зокрема, що слідчі (розшукові) дії не можуть проводитися після закінчення строків досудового розслідування, крім їх проведення за дорученням суду у випадках, передбачених частиною третьою статті 333 КПК України [1]. Водночас, у автора на практиці виникла наступна ситуація: експерт у кримінальному провадженні залучений за ухвалою слідчого судді, оскільки слідчий у кримінальному провадженні відмовив у залученні експерта, і досудове розслідування слідчим було завершено. Водночас експертиза на момент завершення досудового розслідування не виконана. Звідси висновок: залучення експерта у кримінальному провадженні стороною захисту можливе під час досудового розслідування, а отримання висновку експерта – після такого розслідування. У цьому контексті варто погодитись із авторським колективом науково-практичного посібника «Судові експертизи», що питання процесуальних норм судової експертизи для

правильного і більш доступного сприйняття потребують певної систематизації та інтерпретації [2, с. 4].

З цього випливає висновок, що виокремити норми про залучення експерта чи експертної установи в кримінальному провадженні в окрему главу потрібно та можливо. Змістовно це може бути глава 20-1, адже відмінності об'єкта, суб'єктів та змісту залучення експерта чи експертної установи дозволяють вести мову про виділення в окрему групу норм, які регулюють таку діяльність під час досудового розслідування.

Окрім того, аналіз норм КПК України, який регулює порядок залучення експерта або експертної установи дозволив звернути увагу на особливість того, що потерпілий, згідно норм чинного КПК України процесуально позбавлений права залучити експерта у кримінальному провадженні. З метою урегулювання цього питання необхідно внести зміни до КПК України. Частина 1 ст. 242 КПК України необхідно викласти у такій редакції: «1. Експертиза проводиться експертною установою, експертом або експертами, яких залучають сторони кримінального провадження, потерпілий або його представник, або слідчий суддя за клопотанням сторони захисту, або потерпілого у випадках та порядку, передбачених статтею 244 цього Кодексу, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Не допускається проведення експертизи для з'ясування питань права», а частину 1 ст. 244 КПК України після слів «Сторона захисту...» доповнити словом «потерпілий», а п. 2 ч. 1 ст. 244 КПК України викласти у такій редакції «2) сторона захисту, потерпілий не може залучити експерта самостійно через відсутність коштів чи з інших об'єктивних причин».

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
2. Аксенов С. А., Дмитриев Е. Г., Зосимов С. М., Колкутин В. В. и др. Судебные экспертизы. Научно-практическое пособие. 3-е изд., доп. Москва.: Юрлитинформ, 2008. 296 с.

Чорний Микола Васильович,

доцент кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат медичних наук, доцент;

Терьошина Олена Миколаївна,

судовий експерт відділу дактилоскопічних досліджень Київського НДЕКЦ МВС України

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ НАСИЛЬСТВО В СІМ'І

На сьогодні в Україні відсутнє комплексне репрезентативне дослідження щодо особи, яка вчинила насильство в сім'ї. Проте,

окремі науковці у своїх роботах ставлять за мету, серед іншого, вивчення осіб, які вчинили насильство в сім'ї, визначення їх характеристик та створення узагальненого соціального портрету особи, яка вчинила насильство в сім'ї.

Серед основних критеріїв нашого аналізу – стать; вік; соціальне становище і рід занять; освіта; галузь виробництва, де працює правопорушник; проживання; громадянство; сімейний стан; стан особи на момент вчинення правопорушення (наявність/відсутність алкогольного сп'яніння або наркотичного збудження); адміністративне правопорушення вчинене: самостійно, в групі; наявність/відсутність притягнення особи до адміністративної відповідальності за вчинення подібних правопорушень протягом року; наявність/відсутність судимості; час вчинення правопорушення, стан здоров'я.

У результаті проведення аналізу отримані наступні результати.

Більшість таких правопорушень вчиняється чоловіками (92 %), тільки 8 % – жінками. За віковою групою значну частину становлять особи у віці 30–39 (39 %) та 40–49 (28 %) років, або ж кожен третій, всього 7 % та 13 % у віці 16–24 та 25–29 років відповідно, 8 % у віці 50–59 років, 5 % у віці 60 років і старше. Половина (51 %) правопорушників не працює, кожний третій (36 %) зайнятий на робітничих професіях, серед яких: 49 % в галузі промисловості, 24 % на будівництві, 8% на транспорті, 1% в освіті, у галузі обслуговування населення (переважно торгівлі та харчуванні) 18 %. За рівнем освіти: більше половини (56 %) мають середню та нижче освіту, кожний третій (36 %) – середню спеціальну, 3 % – незакінчену вищу, 5 % – вищу. Цей факт свідчить про превентивну роль освіти: чим вища у громадянина освіта, тим нижчий рівень вчинення такого виду правопорушень. За допомогою освіти, а це головним чином процес виховання, особа досягає загальноприйнятних для всього суспільства принципів і правил поведінки, належного культурного рівня. Лише 4 % адміністративних правопорушень вчиняється мешканцями села, що перебувають у місті в гостях, у відпустці або ж працюють на постійній основі. Такий ж невеликий відсоток й іноземців (2 %). Серед правопорушників майже половина одружені (46 %): у таких випадках має місце насилля чоловіка щодо своєї дружини, її близьких родичів; 15 % – розлучені: в більшості випадків конфлікт виникає між колишніми чоловіком і дружиною, рідше – колишнім чоловіком і близькими родичами дружини; 37 %, або ж більше 1/3 – неодружені: насильство зазвичай вчиняється сином щодо свого батька (вітчима) або ж матері (мачухи), племінником – стосовно своєї тітки, онуком щодо своєї бабці чи діда. Слід підкреслити, що постраждалою стороною в більшості випадків є жінка. 3/4 (74 %) таких правопорушень вчиняється у стані алкогольного сп'яніння, що призводить до виникнення конфліктної ситуації між родичами [1].

Вияв насильницької та агресивної поведінки часто залежить від здоров'я особи, яка вчиняє насильство в сім'ї. Це пов'язано з

наслідками черепно-мозкових травм, гормональним дисбалансом в організмі, порушенням обміну речовин в організмі людини, психічними захворюваннями. Черепно-мозкові травми викликають часто незворотні зміни в поведінці людини, оскільки порушують рефлекси і реакції людини.

Часто зміна афекту відбувалася як під впливом психотравмуючої ситуації, так і спонтанно. Відмічалася схильність до експлозивних реакцій та дисфоричних станів тощо. На роботі такі працівники характеризувалися посередньо – в характеристиках відмічалася їхня конфліктність, брутальність, непокірність[2].

Як показує наукове дослідження «Сімейно-побутові конфлікти в системі детермінації умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень» найбільш типовими емоційно-вольовими рисами злочинців були: запальність, імпульсивність, агресивність – більше третини; грубість, жорстокість – у 20%; конфліктність, ревновість – у 40 % [3].

З метою визначення біохімічних аспектів у нейрорегуляції психоемоційної сфери, в осіб схильних до насильства й агресивного поведіння, доцільно визначення ряду нейротрансміттерів й інших біологічно активних речовин (БАР). Як відомо, існують цілі групи нейротрансміттерів, які відповідають за психоемоційну сферу людини. Так, серотонін відповідає за емоційну стабільність, самовладання, режим сну; ацетилхолін – контроль над системами м'язів й органів, пам'ять, мислення, зосередження уваги. А гальмовий медіатор ГАМК (гама-аміноасляна кислота) – відповідає за самовладання. Ендогенні опіати забезпечують контроль фізичного й емоційного болю. При цьому, ендорфіни відповідають за почуття благополуччя, а енкефаліни забезпечують адекватну реакцію на стрес. Дофамін відповідає за позитивні почуття до інших, почуття задоволення, радості. Норадреналін або норепінефрин забезпечує енергійність, спонукання до дії, нейрогормональний контроль, реакції готовності, зібраності. Таким чином, дослідження рівню та активності цих нейромедіаторів та нейромодуляторів, у ряді випадків дозволить виявити серед агресорів тих осіб, які страждають на певні захворювання центральної нервової системи. Це дозволить або призначити їм курс лікування у відповідних фахівців, або (при наявності генетично детермінованих порушень) за можливістю проводити превентивне використання нейрокоректуючих засобів у їх нащадків.

Список використаних джерел

1. Омелянчик С.В. Адміністративно-деліктологічна характеристика особи правопорушника, що посягає на громадський порядок і громадську безпеку: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Ірпінь,2010. 18 с.
2. Чорний М.В Особистісний та клініко-психопатологічний аспекти завершених самогубств серед співробітників органів внутрішніх справ України та їх профілактика: автореф. дис. ... канд. мед. наук: спец. 14.01.16. Київ,2001. 20 с.

3. Головкін Богдан Миколайович. Сімейно-побутові конфлікти в системі детермінації умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Х., 2003. 20с.

Чуприна Олена Віталіївна,
професор кафедри криміналістики
та судової медицини Національної академії
внутрішніх справ, кандидат медичних наук,
доцент

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВО-ПСИХІАТРИЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ СТАНІВ ЗАЛЕЖНОСТІ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Психічні розлади внаслідок зловживання психоактивними речовинами багато років поспіль займають перше місце в структурі захворюваності й поширеності розладів психіки та поведінки серед населення України [5, с. 37].

Даний факт спричиняє погіршення криміногенної ситуації в Україні – рівень агресивності населення значно підвищується при перебуванні людини в стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння, що збільшує ризик скоєння кримінальних правопорушень [1, с. 123].

Аналіз структури та особливостей скоєння протиправних діянь підтвердив, що особи з алкогольною залежністю переважно здійснюють агресивні суспільно небезпечні діяння проти життя і здоров'я інших осіб (вбивства, тілесні ушкодження різного ступеня тяжкості, тортури). Особи із залежністю від наркотичних речовин притягуються до кримінальної відповідальності здебільшого за майнові злочини, незаконні операції з наркотиками, хуліганство [7, с. 502].

Проблема судово-психіатричної оцінки станів залежності від психоактивних речовин в кримінальному провадженні набула актуальності після введення в українське законодавство юридичної категорії обмеженої осудності. Це викликало потребу у зміні експертних підходів до оцінки станів залежності в кримінальному провадженні [2, с. 41].

Про необхідність дослідження мотиваційної сфери особистості, порушення якої можуть виступати обґрунтуванням визнання особи обмежено осудною, в різні періоди зазначали судові психологи та психіатри (І.І. Семенкова, 2004; О.А. Ревенок, Х. Пшеголінська та ін. 2008; О.В. Радзевілова, 2018; Н.В. Завязкіна, 2019).

Юридичне значення алкоголізму та наркоманії визначається передбаченою законодавством України можливістю застосування до осіб, які вчинили кримінальне правопорушення на ґрунті зловживання психоактивними речовинами, примусового лікування залежно від міри кримінального покарання, відповідно у місцях позбавлення волі або спеціальних медичних закладах [3, с. 157].

Тому, визнання підозрюваного хворим на алкоголізм або наркоманію має для нього суттєве значення. Так, до осіб, яким поряд з покаранням призначено заходи примусового лікування, не може бути застосовано звільнення від відбування покарання з випробуванням. Те ж саме стосується й умовно-дострокового звільнення від відбування покарання та заміни не відбутої частини покарання більш м'яким. Така суворість законодавства щодо осіб, які зловживають психоактивними речовинами, базується на визнанні їх підвищеної суспільної небезпеки. Тому позбавлення особи будь-яких сподівань щодо пом'якшення покарання робить для неї призначення ч.2 ст.20 КК України небажаною і спонукає до приховання ознак хвороби, тобто до дисимуляції.

Судово-психіатричні експертизи відносно осіб, які зловживають психоактивними речовинами, є складними, оскільки наявні психічні порушення не завжди позначаються на інтелектуальній або вольовій складовій юридичного критерію осудності, тобто здатності особи усвідомлювати значення своїх дій і керувати ними. Залежність від психоактивних речовин значним чином впливає на його вольові процеси [6, с. 25].

Фактичними підставами для призначення судово-психіатричної експертизи є дані про систематичне вживання підозрюваною особою алкоголю, наркотичних речовин; дані про наркотичне (алкогольне) сп'яніння; дані судово-медичної експертизи щодо ушкоджень шкіри в типових місцях та дані лабораторного дослідження біологічних середовищ організму (крові, сечі, поту, слини) для документального закріплення факту наявності в організмі наркотичної речовини та її метаболітів.

Проведення останніх досліджень слід вважати обов'язковими не тільки для осіб, які затримані за незаконні операції з психоактивними речовинами, але й для тих, які вчинили інші протиправні дії, якщо в них візуально виявляються ознаки сп'яніння або характерні зміни організму. Таким чином, по-перше, об'єктивно встановлюється важливий для суду факт стану сп'яніння в період скоєння діяння та по-друге, виявляються підстави для призначення стаціонарної судово-психіатричної експертизи [4, с. 45].

У кримінальному провадженні судово-психіатрична експертиза з'ясовує наявність стану сп'яніння особи під час скоєння кримінального правопорушення, наявність ознак алкоголізму, наркоманії або токсикоманії та необхідність застосування до підекспертного лікарських заходів примусового характеру. До компетенції експерта не входить робити висновки про обтяжуючий вину характер сп'яніння та про характер примусового лікування [3, с. 158].

Основні питання, які мають цікавити слідство при призначенні судово-психіатричної експертизи в даних випадках.

Чи знаходився підозрюваний у стані сп'яніння у проміжок часу, до якого відносяться інкриміновані йому діяння?

Ця обставина має юридичне значення, яке передбачає вчинення кримінального правопорушення особою, яка перебуває в стані сп'яніння, в якості обставини, що обтяжує її відповідальність.

Чи страждає підозрюваний на алкоголізм (наркоманію)?

Ця обставина має юридичне значення, як передумова встановлення причинно-наслідкового зв'язку між цією хворобою і скоєним кримінальним правопорушенням, та як підстава до застосування примусового лікування.

Чи потребує підозрюваний лікування від алкоголізму (наркоманії)?

Ця обставина передбачає можливість визнання такої особи обмежено дієздатною та встановленням над нею піклування.

Чи є ознаки причинно-наслідковий зв'язок між алкоголізмом або наркоманією у підозрюваного та скоєним кримінальним правопорушенням?

Ця обставина передбачає застосування примусового лікування до обвинуваченого, якщо злочин вчинено на ґрунті алкоголізму або наркоманії.

Чи є необхідність застосування примусового лікування щодо підозрюваного?

Високі показники повторності (рецидивів) кримінальних правопорушень серед осіб із залежністю від психоактивних речовин, негативна динаміка їх кримінального досвіду свідчать про неефективність існуючих профілактично-виправних заходів, необхідність розробки і впровадження нових підходів до психосоціальної реабілітації таких осіб з метою попередження повторності кримінальних правопорушень, що відповідає вимогам Стратегії державної політики щодо наркотиків та європейському досвіду.

Список використаних джерел

1. Васильєва Н.Ю. Вплив алкоголю та інших психоактивних речовин на формування агресивної поведінки у жінок // Архів психіатрії. – 2014. – Т. 20, № 1. – С. 120–124.

2. Завязкіна Н.В. Клініко-психологічна діагностика в судовій експертології обмеженої осудності та дієздатності. – Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.04 – медична психологія. – Національна академія педагогічних наук. інститут психології імені Г.С. Костюка. – Київ, 2019. – 42 с.

3. Наркологія: навчальний посібник / [Западнюк Б. В., Стеблюк В.В., Галан Н. В. та ін.] ; за ред. О. М. Джужі. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2011. – 210 с.

4. Олійник О.П. Судово-психіатрична оцінка станів залежності в кримінальному провадженні / О.П. Олійник // Архів психіатрії. – 2019. – Т. 25, № 1 (96). – С. 45–48.

5. Пінчук І.Я. Аналіз статистичних показників розладів психіки та поведінки внаслідок уживання психоактивних речовин у 2015–2017 роках / І. Я. Пінчук, О. О. Петриченко, О. В. Колодежний, І. Ф. Здорик, Ю. В. Ячнік // Архів психіатрії. – 2018. – Т. 24, №1 (92). – С. 32–42.

6. Радзевілова О.В. Психологічні особливості жінок, які скоїли суспільно-небезпечні діяння проти особистості (медико-психологічний та судово-експертний аспекти):автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.04 – медична психологія. – Харківська медична академія післядипломної освіти МОЗ України. – Харків, 2018. – 26 с.

7. Ревенок О. А. Чинники ризику та структура кримінальної агресії жінок / О. А. Ревенок, Н. Ю. Васильєва // Криміналістика и судебная экспертиза. – 2015. – № 60. – С. 498–509.

Чучко Віталій Віталійович,
ад'юнкт кафедри криміналістики
та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПЛАНУВАННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ШАХРАЙСТВА ПІД ЧАС КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ ТОВАРІВ ЧЕРЕЗ МЕРЕЖУ ІНТЕРНЕТ

Розслідування кримінальних правопорушень потребує швидкого та ефективного реагування на повідомлення про їх вчинення працівниками правоохоронних органів. В тих випадках, коли суспільно-небезпечні діяння вчиняються на відкритих місцях або в людних приміщеннях важливим є своєчасний виїзд на місце події для забезпечення вилучення доказової інформації з матеріальних джерел. Вчинення хуліганських дій під час виборчого процесу в Україні якраз й характеризується визначеними особливостями. Тому відповідний аналіз первинної інформації, послідовні дії на початковому етапі розслідування забезпечать максимально якісну доказову базу в кримінальному провадженні для направлення його до суду з обвинувальним актом.

Загалом, безпосередніми завданнями стадії початкового етапу розслідування, як доречно вказує Є.Г. Коваленко, є швидке встановлення наявності або відсутності достатніх даних, що вказують на ознаки злочину, а також обставин, що виключають кримінальне провадження, у зв'язку з чим вся робота на цій стадії спрямовується на збирання фактичних даних, які в подальшому має бути визнано достатніми для прийняття рішення по справі [2, с. 225]. В свою чергу, Б.В. Щур наголошує на тому те, що одним із шляхів підвищення

ефективності розслідування злочинів є впровадження в криміналістичну практику алгоритмізованих методик, які охоплюють програму застосування науково-технічних засобів. Зміст таких методик визначається криміналістичним алгоритмом, який у загальному становить засновану на законі систему послідовно виконуваних обов'язкових і рекомендаційних приписів, спрямованих на ефективне вирішення завдань у сфері боротьби зі злочинністю [7, с. 240]. Саме тому ми й визначаємо обставини, що підлягають встановленню, а в подальшому – типові слідчі ситуації розслідування та алгоритми дій працівників поліції відповідно до кожної з них.

Ми підтримуємо позицію О.Н. Колісниченка, який вказує, що за змістом планування – це пізнавальний процес, який має на меті виявити всі необхідні обставини події, що розслідується, встановити істину в справі. Розкриття кожного злочину породжує необхідність розв'язання не тільки загальних завдань, які очевидні з вимог кримінально-процесуального закону і певної кримінально-правової кваліфікації, а й конкретних, що визначаються характером і обсягом інформації, наявної до початку розслідування і на окремих його етапах [3, с. 178].

Дещо по іншому визначають цю категорію окремі науковці – як визначення шляхів розкриття злочинів, окреслення обставин, які підлягають з'ясуванню, а також встановлення найдоцільніших строків проведення необхідних слідчих дій та оперативно-розшукових заходів [4, с. 25]. Поділяючи їх позиції, ми вважаємо планування необхідною складовою початкового етапу розслідування хуліганства, вчиненого під час виборчого процесу в Україні.

Стосовно теорія доказів слід зазначити, що більшість науковців вважають її частиною науки кримінального процесу, а саме тією частиною, яка вивчає процес доказування під час досудового розслідування та розгляду справи у суді. Зокрема, С.М. Стахівський акцентує увагу на тому, що метою кримінально-процесуального доказування є встановлення об'єктивної істини, а її досягнення можливе лише тоді, коли під час провадження у кримінальній справі з достатньою повнотою і достовірністю будуть встановлені усі факти і обставини, які мають значення для правильного вирішення цієї справи. Сукупність таких фактів і обставин утворюють предмет доказування у кримінальній справі [5, с. 18].

Планування розслідування та доказування вини певної особи повинно бути чітко організоване відповідно до особливостей конкретного провадження. Зокрема, Р.С. Белкін зазначає, що організація розслідування – це збірне поняття, що характеризує різні рівні організації діяльності з розкриття, розслідування злочинів і запобігання їм. Воно містить чотири рівні. Перший, вищий рівень організації розслідування, – це система заходів, що забезпечують ефективність функціонування елементів системи і досягнення цілей.

Єдність системи обумовлена єдністю цілей, процесуальних і криміналістичних основ функціонування її елементів. Об'єктом першого рівня організації розслідування є розслідування злочинів, як специфічна форма діяльності всіх компетентних органів держави, тобто органів дізнання і досудового слідства. Другий рівень організації розслідування – управлінський. Це комплекс заходів, що забезпечують оптимальну структуру органів розслідування, рівень управління ними, ефективність їхньої діяльності й удосконалювання її засобів і методів. Організація розслідування в цьому випадку виступає як основна функція одного відомства. Третій рівень, методичний, – це організація розслідування конкретного злочину; комплекс заходів з метою створення оптимальних умов для визначення і застосування найбільш ефективних і доцільних у певній слідчій ситуації рекомендацій криміналістичної методики. Четвертий рівень організації розслідування – тактичний. Це організація проведення окремих слідчих дій чи організаційно-технічних заходів у межах конкретного акту розслідування; комплекс заходів, що забезпечують вибір і застосування у певній слідчій ситуації найбільш ефективних і доцільних техніко-криміналістичних засобів і тактичних прийомів для досягнення цілей слідчої дії чи заходу [1, с. 147, 148].

На початковому етапі розслідування кримінального правопорушення повинно вирішуватись ряд завдань, серед яких В.В. Тіщенко визначає наступні:

- виявлення і фіксація доказової інформації щодо злочину, який розслідується по «гарячих слідах»;
- вжиття заходів для запобігання втраті доказової інформації, що міститься в слідах, документах, інших об'єктах, її своєчасне виявлення та фіксація;
- з'ясування й оцінка сформованої після порушення кримінальної справи слідчої ситуації;
- виявлення джерел інформації про розслідуваний злочин;
- визначення напряму розслідування і розробка плану розслідування;
- обрання форми і методів взаємодії з органами і службами, що здійснюють оперативно-розшукову роботу;
- пошук і одержання інформації про механізм і обстановку вчиненого злочину;
- збирання і вивчення відомостей про особистість потерпілого;
- пошук, одержання й аналіз інформації про осіб, що вчинили злочин, їхній розшук і затримання [6, с. 137].

Підводячи підсумок, зазначимо, що аналіз первинної інформації про протиправні дії досліджуваної категорії дії є вирішальним аспектом на початковому етапі кримінального провадження. Після ознайомлення з визначеними даними з відповідних джерел працівники Національної поліції зобов'язані відразу провести усі вищезазначені заходи.

Список використаних джерел

1. Белкин Р.С. Криминалистическая энциклопедия. 2-е изд. доп. М.: Мегатрон XXI, 2000. 334 с.
2. Коваленко Є.Г., Маляренко В.Т. Кримінальний процес України: підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Юрінком Інтер, 2008. 712 с.
3. Радянська криміналістика. Криміналістична техніка і слідча тактика: підручник / за ред. В. П. Колмакова. К.: Вища школа, 1973. 296 с.
4. Настільна книга слідчого Національної поліції України: практичний посібник. К.: «Центр учбової літератури», 2017. 480 с.
5. Стахівський С.М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування: монографія. К., 2005. 272 с.
6. Тіщенко В.В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів: монографія. Одеса: Фенікс, 2007. 260 с.
7. Щур Б.В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик: монографія. Х.: Харків юридичний, 2010. 320 с.

Шарай Людмила Григорівна,

адвокат, керівник адвокатського бюро,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ У ЗМАГАЛЬНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Проблеми використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві є предметом досліджень вчених у галузі криміналістики та теорії кримінального процесу, оскільки від них залежить ефективність процесу пізнання істини в межах кримінального судочинства.

Особливої актуальності проблеми використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві України набули сьогодні – під час проведення судової реформи в Україні, адже одним із основних її напрямів є розширення змагальних засад кримінального процесу.

Ще в Давньому Римі існувала юридична формула «*Audiamur et altera pars*» (нехай буде вислухана й друга сторона). Це стосувалося розгляду як *causa civilis*, так і *causa criminalis*.

Актуальною наразі є позиція К. П. Победоносцева, який зазначав, що у нас у багатьох випадках зовсім забулось поняття про те, що суд є змаганням двох сторін і що неможливо задовольнити одну сторону, не вислухавши іншої [1, с. 36].

Змагальність сторін потрібна як гарантія реалізації принципу всебічного, повного і об'єктивного дослідження обставин справи і захисту, які є необхідними для повноцінного змагання на всіх стадіях процесу. Змагальність сторін також є гарантією для утвердження законності і справедливості при винесенні судових рішень [2, с. 87].

Відповідно до ч. 3 ст. 69 Римського статуту міжнародного кримінального суду сторони можуть самостійно надавати докази [3]. Тобто, міжнародні стандарти справедливого правосуддя передбачають реалізацію принципу змагальності сторін, в тому числі й надання доказів, отриманих шляхом залучення експерта.

Загальновідомо, що ефективність вітчизняного правосуддя, судочинства та правопорядку багато в чому безпосередньо залежить від рівня застосування потенціалу новітніх знань у галузі судових експертиз, а також своєчасного їх проведення та досконалого використання. Володіючи спеціальними професійними знаннями, що представляють акумуляцію пристосованих для цілей пізнання та доказування фактів правопорушень досягнень науково-технічного прогресу, експерти здатні внести неоціненний внесок у діяльність із встановлення обставин розслідуваних злочинів[4, с. 448].

Однак, як свідчить судово-слідча та адвокатська практика, на жаль, сторони кримінального провадження в Україні не мають рівних процесуальних прав і можливостей щодо збирання доказів шляхом використання спеціальних знань. Розглянемо окремі із них. Так, з прийняттям у 2012 році в Україні Кримінального процесуального кодексу України:

- значно обмежено коло осіб, які можуть залучатися до кримінального провадження як судові експерти (ст. 102 КПК України), адже всім зазначеним вимогам відповідає менше 1% експертів державних спеціалізованих експертних установ України, які працюють на посаді експерта і, зокрема, мають наукові ступені, вчені знання;

- сторона захисту фактично позбавлена права на проведення незалежної експертизи речових доказів у зв'язку з відсутністю доступу до них (ст. 168 КПК України);

- коло суб'єктів призначення експертизи (залучення експерта) збільшилося і сторона захисту має право самостійно залучати експертів на договірних умовах для проведення експертизи, у тому числі і обов'язкової (ст. 243 КПК України), але реалізувати дане право на практиці дуже складно, адже не розроблено механізм здійснення цієї процесуальної дії стороною захисту.

Зазначені прогалини у законодавстві України утруднюють реалізацію принципу змагальності судочинства. Як справедливо наголошує В. Ю. Шепітько, перехід на реальні рейки змагального процесу, впровадження принципу «рівності сторін судочинства» вимагають законодавчого встановлення рівності процесуальних можливостей сторін – державного обвинувачення та професійного захисту [5, с. 120].

Із наведеного випливає, що по-перше, перехід до змагального процесу вимагає узагальнення судової, слідчої, експертної та адвокатської практики й розробки конкретних рекомендацій щодо усунення прогалин та недоліків у сфері процесуального законодавства щодо судово-експертної діяльності; по-друге, проголошений в КПК

України принцип змагальності в частині проведення експертиз викликає утруднення у правозастосовній практиці в зв'язку з реальною відсутністю рівності між сторонами кримінального провадження; потреба реалізації принципу змагальності сторін у вітчизняному судочинстві при наданні ними доказів шляхом використання спеціальних знань сприятиме адаптації кримінального процесу України до міжнародних стандартів справедливого правосуддя.

Список використаних джерел

1. Победоносцев К.П. Передовые статьи о судебной реформе. Сочинения. СПб., 1996. 512 с.
2. Сердюк В.В. Змагальність сторін як засада судочинства в Україні. Часопис цивільного і кримінального судочинства. 2016. № 2. С. 85–93. URL:file:///C:/Users/1/Documents/Chcks_2016_2_6.pdf.
3. Римський статут міжнародного кримінального суду. Редакція від 16.01.2002. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588.
4. Кофанов А.В. Сучасний стан та перспективи розвитку Експертної служби України в ХХІ столітті. Часопис Київського університету права. Київ, 2016. № 4. С. 447–449.
5. Шепітько В.Ю. Використання спеціальних знань в умовах сучасного кримінального судочинства. Інноваційні засади техніко-криміналістичного забезпечення діяльності органів кримінальної юстиції: монографія / кол. авт. В. Ю. Шепітько, В. А. Журавель, Г. К. Авдеева та ін.; за заг. ред. В. Ю. Шепітька, В. А. Журавля. Харків. Вид. агенція «Апостіль». 2017. 238 с.

Шарай Єгор Валентинович,
завідувач сектору інформаційного
забезпечення, планування та контролю
відділу забезпечення діяльності ДНДЕКЦ
МВС України

ФОРМИ ЗАЛУЧЕННЯ ПРАЦІВНИКІВ ЕКСПЕРТНОЇ СЛУЖБИ МВС УКРАЇНИ ДО ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Однією із обов'язкових умов ефективного розслідування злочинів та подальшого їх судового розгляду є не лише фаховість та професійний досвід органів, які здійснюють кримінальне провадження, а й необхідність використання спеціальних знань різних галузей (медицини, бухгалтерії, автотехніки тощо) [1, с. 278]. Всебічність, повнота та об'єктивність розслідування злочинів зумовлена організацією слідчими залучення до досудового розслідування працівників Експертної служби МВС України, які володіють спеціальними знаннями і дає змогу об'єднати та ефективно використовувати їх процесуальні можливості для вирішення завдань кримінального судочинства.

За сучасною юридичною доктриною спеціальні знання – це знання які не мають масового поширення і якими володіє обмежене коло фахівців, тому застосування спеціальних знань у досудовому розслідуванні базується, насамперед, на залученні до процесу розслідування спеціаліста й експерта, тобто осіб, які володіють такими спеціальними знаннями та навичками.

Ми підтримуємо позицію В. Г. Гончаренка, який зазначав, що застосування спеціальних знань у кримінальному провадженні зумовлює розмежування їх у наукознавчому та процесуальному значеннях [2, с. 22]. Як показало вивчення криміналістичних літературних джерел, у наукознавчому аспекті вчені-криміналісти та процесуалісти мають різний підхід щодо розуміння поняття, сутності та форм застосування спеціальних знань. Зокрема, на думку П. Д. Біленчука спеціальні знання у кримінальному судочинстві використовується шляхом залучення особи, що ними володіє та сприяє слідчому і суду у встановленні істини, у справі, у випадках і формах, встановлених законом [3, с. 78]. Підтримуючи цю думку, хочемо наголосити, що залучення експертів Експертної служби МВС України до досудового розслідування – це не лише доцільна форма застосування спеціальних знань і технічних засобів під час досудового розслідування, але й гарантія якісного та ефективного виконання слідчим усього спектра своїх професійних обов'язків у конкретних умовах.

Беручи до уваги наявні в юридичній літературі позиції щодо форм взаємодії, а також ураховуючи норми чинного законодавства, з практичної точки зору залучення працівників Експертної служби МВС України до досудового розслідування доречно класифікувати в залежності від правової регламентації. У межах такого критерію можна виділити три основні групи:

1) процесуальна – безпосередньо врегульована положеннями КПК України. Особливістю цієї групи є її чітка правова регламентація, а заходи, що проводяться в її межах, пов'язані з отриманням доказової інформації, яка свідчить про причетність особи до вчинення конкретного злочину. Згідно з КПК України, до зазначеної форми відноситься проведення різного виду експертиз, допит експерта (спеціаліста);

2) непроцесуальна (організаційна) – урегульована іншими законодавчими актами України (закони та відомчі нормативно-правові акти), що регулюють діяльність органів і підрозділів, які залучаються під час проведення досудового розслідування (участь експерта в слідчо-оперативній групі, участь спеціаліста в слідчих (розшукових) діях, залучення спеціалізованої пересувної лабораторії для участі у проведенні огляду місця події, обмін інформацією між підрозділами МВС України, зокрема Національною поліцією та Експертною службою МВС, використання слідчим обліків, які ведуться підрозділами Експертної служби МВС України, отримання слідчим

якісно зібрану криміналістично значущу інформацію, консультації з питань, що потребують спеціальних знань тощо) [4].

Наведене дає підстави для висновку про те, що основним правовим підґрунтям застосування спеціальних знань у кримінальному провадженні та залучення працівників Експертної служби МВС України до досудового розслідування є КПК України, де передбачено процесуальну форму використання спеціальних знань (призначення експертизи, допит експерта, участь спеціаліста в проведенні слідчої (розшукової) дії) та не процесуальна форма використання спеціальних знань (консультативна допомога спеціаліста, експерта, надання довідкової інформації тощо). Залучення працівників Експертної служби МВС України до досудового розслідування є одним із засобів забезпечення повноти доказів з метою встановлення істини у справі та захисту осіб, суспільства і держави від кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел

1. Мединська Л. В. Використання спеціальних знань у кримінальному провадженні України. *Прикарпатський юридичний вісник*. Івано-Франківськ. Вип. 2(5). 2014. С. 278–286.

2. Гончаренко В. Г. Спеціальні знання : генезис, предмет, рівні, форми використання в доказуванні / В. Г. Гончаренко, В. В. Курдюков, К. В. Легких // *Вісник Академії адвокатури*. 2007. Вип. 9. С. 22–32.

3. Біленчук П. Д. Криміналістика в питаннях і відповідях : посібник / П. Д. Біленчук. – К. : Паливода А. В. [вид.]. – 2011. – 184 с.

4. Про затвердження Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 3 листопада 2015 р. № 1339. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15>.

Шведова Олена Вікторівна,

доцент кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз ННІ № 2 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук;

Луценко Вікторія Анатоліївна,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра ННІ № 2 Національної академії внутрішніх справ

ВИЗНАЧЕННЯ РУКИ І ПАЛЬЦЯ, ЯКИМИ ЗАЛИШЕНІ СЛІДИ

Найчастіше спеціалісту-криміналісту доводиться стикатися на місці події з вивченням (з урахуванням механізму слідоутворення) матеріальних об'єктів для визначення місць можливого знаходження слідів рук на їх поверхнях.

У випадках коли версія про особу, що залишила слід, ще не висунута, а також якщо слідчий вважає за потрібне встановити, чи є на предметах обстановки місця події невидимі або слабовидимі сліди, перед криміналістом може постати питання про наявність такого роду слідів і їх придатність для ідентифікації особи [4].

Крім визначення механізму слідоутворення, спеціаліст може встановити й особливості будови руки, яка залишила слід. Тому дуже часто виникає питання, якою рукою і якими пальцями залишені сліди рук.

Своєчасне і правильне визначення руки і пальця, якими залишені сліди, необхідне для:

перевірки за слідами рук конкретних осіб;
відбору дактилоскопічних зразків для проведення порівняльного дослідження;
визначення механізму слідоутворення при вчиненні кримінальних правопорушень і можливої реконструкції дій злочинця;
виконання дактилоскопічних експертиз і досліджень;
перевірки за дактилоскопічними обліками;
діагностики особи злочинця;
проведення оперативно-розшукових заходів і слідчих дій, спрямованих на розшук злочинця за гарячими слідами, а також на початковій стадії розслідування тощо [1, с. 154].

Незнання і неправильне використання методики визначення руки і пальця особи, що залишила сліди, іноді призводять до необґрунтованого віднесення слідів до певної групи. Ці сліди помилково можуть вважатися пов'язаними загальним походженням без достатніх для цього підстав.

Визначивши, якою рукою і якими пальцями залишені сліди, можна провести перевірку, з метою встановлення злочинця, по десятипальцевій дактилоскопічній картотечі, якщо є сприятлива для такої перевірки комбінація слідів пальців рук: сліди усіх пальців правої руки або двох-трьох пальців правої руки й одночасно – двох-трьох пальців лівої руки [1, с. 154].

Проведення будь-якого дактилоскопічного порівняльного дослідження вимагає попереднього визначення, якою рукою і якими пальцями досліджувані сліди залишені. Це дає можливість конкретизувати об'єкти, що підлягають ідентифікації (порівняння сліду, залишеного великим пальцем правої руки, саме з відбитком великого пальця правої руки обвинувачуваного і т.д.), і, таким чином, висновки стають більш обґрунтованими [2, с. 152].

Вирішення питання про те, якою рукою і якими пальцями залишені сліди, вимагає всебічного дослідження цих слідів. У зазначених цілях вивчаються такі ознаки:

- а) контури слідів пальців: їх розміри і форма;
- б) взаємне розташування слідів пальців. При дослідженні доцільно враховувати і взаєморозміщення таких елементів, як дельта,

центр візерунка, окремі потоки тощо. Ця ознака використовується в дактилоскопічних картотеках для групування візерунків.

в) напрямок папілярних ліній у внутрішньому малюнку візерунка, відображеного в сліді. Внутрішній малюнок розташований у центральній частині візерунка і може мати форму петель, овалів, кіл, спіралей і ін.;

г) нахил вісі папілярного візерунка. Наприклад, в слідах дугових візерунків лівої руки вісь буде нахилена ліворуч відносно основи візерунку, а в слідах правої руки – праворуч, проте винятком є вказівний палець;

д) напрямок папілярних ліній у зовнішньому малюнку візерунка. Візерунки одного типу й одного різновиду можуть розрізнятися за загальним напрямком окремих потоків папілярних ліній. Наприклад, в одному петлевому візерунку петля може бути вертикальною, в іншому – майже горизонтальною щодо нижніх периферичних ліній;

е) ушкодження на шкірі пальців. Шрами від порізів у слідах папілярних візерунків нерідко зовні нагадують слід “білої лінії”, що перериває, але не змінює напрямку папілярних ліній. У деяких випадках папілярні лінії в місці розриву їх шрамом (рубцем) утворюють нові злами, вигини, уривки і крапки. Після розрізів часто краї рани, перед тим, як зарубцюватися, приєднуються з деяким зсувом. Це викликає зміни у взаємному розташуванні папілярних ліній, оскільки більшість із них стають продовженням тих ліній, які до утворення рубця були розташовані поруч з ними.

За наявності відображень декількох пальців у всю їх довжину важливо вивчити сліди не тільки нігтьових, але й середніх та основних фаланг пальців та складок між ними (довжина фаланг, відносне розташування складок) [3, с. 416].

За наявності відображення всієї руки, але без великого пальця, важливо досліджувати також відображення долоні (форму країв, наявність білих ліній біля одного з країв сліда і т.д.) [1, с. 156].

При вивченні перерахованих ознак у всіх випадках треба враховувати, на якому предметі сліди залишені, у якому місці цього предмета, як на ньому розташовані сліди (їх топографія) і, за можливості, треба з'ясувати походження слідів пальців рук: в результаті яких саме дій вони залишені.

Список використаних джерел

1. Шведова О.В. Дактилоскопічні дослідження : навч. посіб. Київ : КНТ, 2010. 152 с.

2. Дубовий О. П., Лукашенко В. Я., Рибалко Я. В. Криміналістичне дослідження слідів рук: наук.-практ. посіб.; за ред. Я. Ю. Кондратьєва. К.: Атіка, 2000. 152 с.

3. Криміналістика: підруч. / Біленчук П. Д., Дубовий О. П., Салтевський М. В., Тимошенко П. Ю.; за ред. акад. П.Д. Біленчука. Київ: АТКА, 1998. 416 с.

4. Про внесення змін та доповнень до Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз, затверджених наказом Міністерства юстиції України: Наказ МЮ України від 08.10.98 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0061-05#Text>.

Шрамко Олександр Михайлович,
директор Тернопільського
НДЕКЦ МВС України

ЗАВДАННЯ РЕВІЗІЙ ТА ПЕРЕВІРОК ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Ревізії та перевірки віднесені до різновиду окремої форми використання спеціальних знань у кримінальному провадженні, за допомогою яких виявляються факти розкрадань товарно-матеріальних цінностей і грошових коштів, підтверджуються факти зловживань службовим становищем посадових осіб, встановлюються учасники злочинних дій.

Виходячи зі змісту ч. 2 ст. 93 КПК України, висновки ревізій і перевірок, як документи у кримінальному провадженні є процесуальними джерелами доказів [2].

Ревізії та перевірки можуть розглядатись на двох рівнях. До першого рівня відносять: державний, відомчий та незалежний контроль.

Другий рівень контролю, здійснюється у межах кримінального провадження і є одним з способів встановлення обставин правопорушення [1 с. 285-286].

Типовою слідчою ситуацією, при розслідуванні корупційного правопорушення є ситуація коли відомості про подію отримані за результатами планових ревізій чи перевірок, що передбачені у плані роботи органу державного фінансового контролю. В таких випадках, матеріали ревізій обов'язково передаються правоохоронним органам. Слідчий, отримавши результати перевірок чи ревізій, вносить відомості про вчинення корупційного правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР) та приступає до досудового розслідування в загальному порядку [3].

Інша ситуація виникає, коли ревізію чи перевірку потрібно провести поза планом. Частинами 5, 7, 13 ст. 11 Закону України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» передбачено, що позаплановою виїзною ревізією вважається ревізія, яка не передбачена в планах роботи органу державного фінансового контролю і проводиться на підставі звернення правоохоронного органу, який володіє фактами, що свідчать про

порушення підконтрольними установами законів України на підставі рішення суду, ухваленим у кримінальному провадженні.

До об'єктів аналізу під час проведення ревізій та перевірок у кримінальних провадженнях про корупційні кримінальні правопорушення відносяться:

- службові документи – облікові, звітні, реєстраційні, фінансові та інші акти, накази організаційно-розпорядчого характеру, пов'язані із господарською, виробничою, адміністративною діяльністю підконтрольних установ. Як правило, у відповідних документах бухгалтерського та податкового обліку, в облікових регістрах та фінансових звітностях залишаються сліди злочинної діяльності осіб, причетних до розкрадання;

- предмети (матеріальні об'єкти) – обладнання, інструменти, сировина, готова продукція, товари, гроші та інші матеріальні цінності;

- матеріальні комплекси, приміщення, споруди, виробничі ділянки, системи безпеки, ділянки місцевості тощо;

Найбільш поширеними завданнями ревізії (перевірки) у корупційному кримінальному провадженні є: встановлення фактів розкрадання, нецільового використання бюджетних коштів; виявлення порушень вимог чинного законодавства щодо завищення обсягів та вартості виконаних робіт за угодами, укладеними уповноваженими посадовими особами, розмір виявлених збитків; невідповідностей бухгалтерських облікових регістрів з даними бухгалтерських звітів; приховування і маскуванню незаконного походження коштів; встановлення фактів незаконного перерахування грошових коштів на розрахункові банківські рахунки інших юридичних осіб та інші [1, с. 312–319].

При оцінці доказів, здобутих під час проведення ревізій та перевірок у кримінальному провадженні про корупційні правопорушення, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд керуються положеннями ст. 94 КПК України, яке ґрунтується за їх внутрішнім переконанням на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності та достатності [2].

Проведення ревізій та документальних перевірок є ефективним засобом виявлення деяких способів приховування корупційних кримінальних правопорушень, зокрема: фальсифікації та (або) знищення документальних джерел інформації, утаювання та (або) маскуванню інформації тощо.

Таким чином завданням планових та позапланових ревізій (перевірок) під час розслідування корупційних правопорушень є встановлення фактичних даних, що свідчать про порушення конкретними посадовими особами чинного законодавства при здійсненні фінансово-господарської діяльності підприємствами, установами та організаціями.

Список використаних джерел

1. Камлик М. І. Судова бухгалтерія. Підручник. Вид. 4-те, доп. та перероб. – К.: Атіка, 2003. 592
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Наук.-практ. коментар / за заг. ред. професорів В. Г. Гончаренка В. Т. Нора, М. Є. Шумила. К., Юстиніан, 2012. 1224 с.
3. Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні : Закон України від 26 січ. 1993 р. № 2939-ХІІ. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/rada/show/2939-12>.

Шульга Олександр Володимирович,
головний судовий експерт сектору
трасологічних досліджень відділу
криміналістичних видів досліджень
Запорізького НДЕКЦ МВС України

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ СПРАВНОСТІ ЗАМКІВ ІЗ ДВОХСТОРОННІМИ ЦИЛІНДРОВИМИ МЕХАНІЗМАМИ

З огляду на несприятливі економічні умови, зокрема на загальносвітову економічну кризу, яка сприяє погіршенню криміногенної ситуації, за останні роки збільшилась кількість злочинів, вчинення яких пов'язане з кримінальним зломом та відкриттям замків. Про це свідчить кримінальна статистика. При розслідуванні таких злочинів велику роль відіграє експертиза замків [1, с. 335].

Під час проведення огляду місця події спеціалістами – криміналістами нерідко вилучаються замки з двохсторонніми циліндровими механізмами або самі двохсторонні циліндрові механізми замка та ключі-оригінали до них.

При призначенні судових експертиз за цими об'єктами перед судовими експертами ініціатори досліджень нерідко виносять питання, серед яких є, зокрема: «Чи в справному стані знаходиться замок?»; «Чи в справному стані знаходиться двохсторонній циліндровий механізм замка?».

Слід зазначити, що поняття «справність» характеризує той стан замка, при якому забезпечується його відмикання і запирання штатним ключем у повній відповідності з конструкцією, при цьому, необхідними умовами є: цілісність корпусу і відсутність у ньому отворів і зазорів, що дозволяють впливати на засув, минаючи шпару для ключа; наявність у замку всіх деталей замикаючого механізму; відсутність їх поломок, деформацій, правильне їх сполучення; надійна фіксація засува замка в замкненому його положенні.

Варто нагадати, що експлуатаційні несправності виникають внаслідок тривалої експлуатації замку через знос ділянок деталей, активно взаємодіючих в процесі відмикання/замикання: стійки

(штифта) ригеля, крайок вирізів в сувальдних вікнах, повідця циліндра, вирізів на ригелі, штифтів циліндра і т. д.

Всі ці факти встановлюються експертом при дослідженні як зовнішніх поверхонь замка, так і після його розбирання. При дотриманні зазначених умов проводиться експертний експеримент по відмиканню і запиранню замка штатним ключем.

Про це, зокрема йдеться в п.п. 1.11.5. Оцінка результатів проведеного дослідження і формулювання висновку експерта Методики трасологічного дослідження замків (далі по тексту – Методика), а саме: «Встановлення справності замка та причин несправності, якщо вони є, можливо у разі наявності ключа до замка, що досліджується. Замок може бути визнаний справним у разі одночасної наявності наступних умов: а) вільно відмикається і замикається, тобто відповідні його деталі рухливі і механізм забезпечує їх переміщення, яке пов'язане з відмиканням і замиканням; б) не має дефектів, які б негативно впливали на надійність його роботи, що передбачена конструкцією механізму» [2].

Тобто, при вирішенні подібних запитань перед судовими експертами виникає ряд труднощів, які потребують обов'язкової наявності штатного ключа, при чому занурення останнього в шпарину не дозволяється.

Згідно п. 1.11.3. Експертний експеримент Методики: «У циліндрових замках дія ключа або відмички перевіряється безпосереднім оглядом у розібраному вигляді, а також за допомогою просвічування рентгенівськими променями в зібраному вигляді».

Перевірка справності замків (двохсторонніх циліндрових механізмів замків) при їх дослідженні, згідно зазначених положень Методики [2], повинна проводитись у розібраному виді, адже мала вірогідність того, що в спеціалізованих трасологічних лабораторіях науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів наявні пристрої для просвічування рентгенівськими променями замків (циліндрових механізмів замків) у зібраному вигляді.

При цьому, експерт навіть у разі просвічування рентгенівськими променями в зібраному вигляді та при візуальному огляді циліндрових механізмів замків, буде в змозі категорично стверджувати лише те, що всі деталі двухстороннього циліндрового механізму (кожного з циліндрів) є в наявності та знаходяться на своїх місцях, механічних ушкоджень, або сторонніх предметів «металу, деревини, паперу, полімерного матеріалу, фольги тощо», які б перешкоджали їх штатній роботі, не мають, чи навпаки – деякі деталі циліндрів механізму знаходяться не на своїх місцях, або відсутні чи мають механічні ушкодження, які перешкоджають їх штатній роботі.

Цілком зрозуміло, що, не завжди їх можна виявити в ході огляду замка (циліндрового механізму замка) у зібраному стані. Однак, якщо сторонні предмети у замковій шпарині все ж таки візуально

проглядаються, то в даному випадку, на нашу думку, слід вважати замок (циліндровий механізм замка) несправним.

Отже, якщо на експертизу представлений штатний ключ, то доцільно проводити оцінку справності двостороннього циліндрового механізму, з обох сторін штатним ключем, представленим на експертизу, де необхідною умовою визнання замка справним є відмикання-замикання, що забезпечується штатним ключем, тобто деталі механізму є рухливими, взаємодіють штатно, при впливі ключа на механізм відбувається переміщення деталей, що забезпечує відмикання і замикання замку.

Проведене дослідження дає можливість дійти висновку, що двосторонній циліндровий механізм надійшов на експертизу в справному та придатному для замикання/відмикання стані при цьому ключ, прикладений до циліндровому механізму, призначений для відмикання/замикання замку, частиною якого є даний механізм.

На підставі вищевикладеного вважаємо, що вирішення питання справності циліндрового механізму замка без проведення експертного експерименту – введення штатного ключа до ключовою шпарини, є вкрай необхідним, оскільки, за інших обставин, можливим є вирішення лише одного з питань, поставлених перед експертом, а саме: «Чи справний циліндровий механізм замка» або «Чи відчинявся циліндровий механізм сторонніми предметами».

Список використаних джерел

1. Якименко Р. В. Щодо важливості етапу порівняльного дослідження конформних слідів на деталях механічних сувальдних замків /Криміналістика і судова експертиза: міжвідом. наук.-метод. збірник., присвяч. 105-річчю заснування судової експертизи в Україні /Київський НДІ судових експертиз; редкол.: О. Г. Рувін (голов. ред.) та ін. – Київ : Видавництво Ліра-К, 2018. – Вип. 63, ч. 1. – 424 с.

2. Методика трасологічного дослідження замків. Експертна спеціальність 4.2 «Дослідження знарядь, агрегатів, інструментів і залишених ними слідів, ідентифікація цілого за частинами» / [укл. Коструб А.М., Грищенко О.В., Щирба Д.Є., Іваник С.І., Чашницька Т.Г.]. – К. : ДНДЕКЦ МВС України, 2015. 41 с.: іл. Реєстраційний код згідно з Реєстром методик проведення судових експертиз – 4.2.34.

Щербанюк Василина Михайлівна,
ад'юнкт кафедри криміналістики та судової
медицини Національної академії внутрішніх
справ

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ДО СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ВТЕЧІ З МІСЦЬ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ АБО З-ПІД ВАРТИ

Слідчий експеримент – це слідча (розшукова) дія, яка проводиться слідчим, прокурором з метою перевірки і уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань [1].

Аналіз практики розслідування втеч з місць позбавлення волі або з-під варті свідчить про те, що непоодинокими є випадки, коли під час проведення слідчого експерименту допускаються помилки, які не дозволяють використовувати його результати в суді. Саме тому під час підготовки до слідчого експерименту при розслідуванні розглядуваних злочинів слід звернути увагу на вирішення деяких проблемних питань, що можуть виникнути.

Так, однією з основних тактичних рекомендацій щодо проведення слідчого експерименту, вироблених криміналістичною наукою та практикою, є положення про те, що експеримент проводиться в обстановці, тотожній або максимально наближеній до тієї, в якій відбувалася подія (у тому ж місці – у певній будівлі, на конкретній ділянці відкритої місцевості, в ту ж саме пору року чи час доби тощо) [2, с. 348]. Враховуючи дану рекомендацію, слідчий експеримент при розслідуванні втеч, вчинених вночі, доцільно проводити у темну пору доби, однак при цьому потрібно мати на увазі, що виведення ув'язнених і засуджених з камер на побачення, а також за викликами забороняється під час прийому-здачі чергування (не більше однієї години), прийому їжі (сніданок, обід, вечеря) згідно з розпорядком дня, а також у нічний час [3, с. 68]. Відповідно до Типового розпорядку дня засуджених, сніданок триває з 06:50 до 07:10 год., обід – з 12:30 до 13:00 год., вечеря – з 19:00 до 19:30 год., а час для безперервного сну – з 22:00 до 06:00 год [4]. Крім того, відповідно до ст. 223 КПК України, проведення слідчих (розшукових) дій у період часу з 22:00 до 06:00 год. також не допускається, за винятком невідкладних випадків, коли затримка в їх проведенні може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі підозрюваного[1]. Тому, вважаємо, що в окремих випадках, коли, наприклад, встановити факт можливості бачити дії втікача у нічний час працівником охорони і нагляду, який ніс службу на вищій, що розташована по периметру основного загородження установи виконання покарань чи попереднього ув'язнення, не представляється

можливим інакше, як шляхом проведення слідчого експерименту, вказану слідчу (розшукову) дію потрібно проводити при відповідному освітленні, але намагатися закінчити її до настання визначеного законодавством часу.

Також під час підготовки до слідчого експерименту необхідно вирішити питання забезпечення безпеки проведення слідчої (розшукової) дії, адже відповідно до ч. 4 ст. 240 КПК України проведення слідчого експерименту допускається за умови, що при цьому не створюється небезпека для життя і здоров'я осіб, які беруть у ньому участь, чи оточуючих, не принижуються їхні честь і гідність, не завдається шкода [1]. В зв'язку з цим, потрібно заздалегідь продумати алгоритм дій учасників слідчого експерименту для того, щоб виключити можливість настання ситуацій, в яких може виникнути небезпека для життя та здоров'я учасників даної слідчої (розшукової) дії та сторонніх осіб, а також унеможливити спроби вчинення повторної втечі підозрюваним шляхом забезпечення присутності озброєних працівників установи виконання покарань, попереднього ув'язнення чи конвойної служби поблизу місця, де проводиться слідчий експеримент. Крім того, доцільно розглянути можливість залучення до проведення слідчої (розшукової) дії замість підозрюваного статистів (спеціально підібраних осіб, які схожі за своїми анатомічними та функціональними ознаками з підозрюваним).

Під час вибору місця для проведення слідчого експерименту слід враховувати, що територія установ виконання покарань чи попереднього ув'язнення поділяється на різноманітні ділянки (житлова, промислова зона тощо), на окремих з яких може перебувати значна частина засуджених чи взятих під варту осіб. Враховуючи те, що під час проведення слідчого експерименту в більшості випадків демонструється спосіб учинення втечі, доступ сторонніх осіб до місця проведення слідчої (розшукової) дії має бути обмежений. Також з метою виключення можливості появи у засуджених чи взятих під варту осіб нової інформації про хід та результати розслідування кримінального правопорушення не допустимо їх залучення до участі в слідчому експерименті як його учасників [5, с. 84].

Наступним проблемним питанням, яке може виникнути під час підготовки до слідчого експерименту в установах виконання покарань чи попереднього ув'язнення, є виконання вимоги ст. 223 КПК України щодо проведення даної слідчої (розшукової) дії за участі понятих. У разі проведення слідчого експерименту на території установи виконання покарань чи попереднього ув'язнення, доступ до якої стороннім особам обмежений через режимні вимоги, пошук та залучення понятих викликає суттєві труднощі. Зазначимо, що чинне законодавство не забороняє залучати понятими засуджених чи взятих під варту осіб, за умови, що вони є незацікавленими особами. Однак, як ми зазначали вище, з метою недопущення розголошення інформації про хід розслідування, залучати понятими осіб, які взяті під варту або

відбувають покарання, навіть якщо вони не порушують порядок та позитивно характеризуються адміністрацією установи, є недопустимим. В даному випадку як понятих можливо залучати осіб з числа вільнонайманих працівників установи виконання покарань чи попереднього ув'язнення (поварів, приборальників, медичного персоналу), а також осіб, які прибули на довготривале побачення [6, с. 234]. Однак, в першу чергу, слід розглянути можливість застосування безперервного відеозапису ходу проведення слідчого експерименту, за умови якого участь понятих є не обов'язковою.

Загалом, достовірність результатів слідчого експерименту, а також правильність їх оцінки безпосередньо залежать від того, наскільки ретельно він був підготовлений та проведений. Специфіка розслідування втеч з місць позбавлення волі або з-під варти вимагає вирішення перед проведенням слідчого експерименту ряду організаційних і тактичних питань, а також зосередження особливої уваги на недопущення спроби повторної втечі підозрюваного під час його проведення, що вимагає відповідної кваліфікації слідчого.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку із прийняттям Кримінального процесуального кодексу України». – К. : Юрінком Інтер, 2012. – 376 с.

2. Криміналістика: підручник: у 2 т. Т. 1 / [А.Ф. Волобуєв, М.В. Даньшин, А.В. Іщенко та ін.]; за заг. ред. А.Ф. Волобуєва, Р.Л. Степанюка, В.О. Малярової. Харків, 2018. 384 с.

3. Права людини за ґратами: практич. посіб. / О.О. Федорук, І.С. Яковець. К.: Асоціація УМДПЛ, 2016. 256 с.

4. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань: Наказ Міністерства юстиції України № 2823/5 від 28.08.2018 р. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-18#Text>. (Дата звернення 12.10.2020 р.).

5. Вольф Н.Д. Особенности производства следственного эксперимента по делам о побегах из исправительных учреждений. Проблемы и перспективы развития уголовно-исполнительной системы России на современном этапе: материалы Всероссийской научной конференции адъюнктов, аспирантов, курсантов и студентов с международным участием. Самара: Самарский юридический институт ФСИН России. 2020. С. 83–85.

6. Худяков М.А., Владимиров С.В. Особенности производства следственного эксперимента в условиях исправительного учреждения. Проблемы и перспективы развития уголовно-исполнительной системы России на современном этапе: материалы Всероссийской научной конференции адъюнктов, аспирантов, курсантов и студентов с международным участием. Самара: Самарский юридический институт ФСИН России. 2019. С. 233–235.

Юнацький Олександр Володимирович,
Національний університет «Запорізька
політехніка», кандидат юридичних наук,
доцент

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПОШУКОВОЇ МОДЕЛІ ЗЛОЧИНЦЯ

У теперішній час використання термінів «модель», «інформаційна модель», «моделювання», «ситуаційне моделювання» є поширеним і стало модним. Це пов'язано, перш за все, з успішним використанням методу моделювання в різноманітних сферах практичної і теоретичної діяльності людини, в тому числі, і в пошуково-пізнавальній діяльності органів досудового розслідування та суду.

Слід зазначити, що моделювання як науковий метод пізнання має виражену функціональну спрямованість. У кримінальному судочинстві цей метод найчастіше використовується в ситуаціях, коли інформацію про ті чи інші об'єкти, що опинилися в сфері кримінального процесу, неможливо або небажано отримати шляхом їх безпосереднього вивчення.

Отримана при цьому інформація використовується для прийняття різноманітних рішень: процесуальних, стратегічних щодо подальших дій у пошуково-пізнавальній діяльності слідчого, тактичних, а також рішень організаційного або іншого, наприклад, технічного характеру. Можна сказати, що основне завдання, яке вирішує слідчий при використанні можливостей методу моделювання, це – створення належної інформаційної бази для прийняття обґрунтованих рішень [1, с. 81, 82].

Як показує практика, метод моделювання доцільно використовувати при розслідуванні неочевидних злочинів для встановлення злочинця, у випадку недостатності або відсутності відомостей про особу (осіб), що його вчинила. У цій ситуації можливо на підставі наявної інформації про спосіб вчинення злочину, механізм злочинного діяння і т.ін., а також по залишеним матеріальним та ідеальним слідам створити модель особистості невстановленого злочинця.

Очевидно, що специфіка особистості як об'єкта моделювання дозволяє говорити про особливий різновид цього методу – моделювання особистості злочинця, яка в свою чергу, є підсистемою моделі кримінальної ситуації [2, с. 159].

Моделювання особистості злочинця можна визначити як метод практичної діяльності в сфері розслідування злочинів, процедура реалізації якого включає формування і вивчення уявної або матеріальної моделі злочинця, за допомогою якої можливо визначити напрямки пошуку, а також здійснити прогнозування щодо подальшої його поведінки [3, с. 17].

На цій підставі можна визначити модель особистості злочинця як уявний образ певної особи, що відбиває ту або іншу міру подібності

з оригіналом. Основу моделі особистості невстановленого злочинця, назвемо її пошуковою моделлю (портретом) злочинця, складають відомості з різних компонентів, що встановлені на момент її формування [2, с. 160, 161]. Крім того, далеко не усі ці відомості можна назвати безперечними. Інколи пошукові портрети злочинця формуються лише з одних припущень, що потребують перевірки.

Однак у всіх випадках головне їх призначення – бути засобом пошуку і виявлення осіб, що зникли з місця події після вчинення злочинів. Причому ефективність реалізації пошукової моделі злочинця залежить не стільки від повноти її інформаційного масиву, кількості відбитих у ній ознак, скільки від пошукової, зокрема розпізнавальної, значимості її елементів.

Також слід зазначити, що ситуації ефективної реалізації моделі особистості злочинця існують навіть у випадках обмеженості кількості особистих ознак, якщо серед них є істотні з позиції відмінностей та відокремлення цих ознак серед інших об'єктів (особливі та помітні прикмети). Чим більш індивідуальною є ознака, чим рідше вона зустрічається, надійніше запам'ятовується, тим швидше і легше виявити й ідентифікувати злочинця.

Основу при формуванні моделі особистості злочинця, як правило, утворює типовий образ людини. Конкретизація, структурування, визначення елементного складу окремих блоків ознак здійснюється на основі криміналістичних описів, типових характеристик злочинця (словесний портрет, психологічний портрет тощо) та розглядається з позиції його зовнішніх ознак і внутрішнього змісту у вигляді матеріального елементу навколишнього світу, як слідоутворюючий та слідоприймаючий об'єкт [4, с. 76, 77].

Деякі з пошукових ознак можуть мати ідентифікаційне значення і використовуватися з метою виявлення, а потім ототожнення особи, що розшукується. Проте не усі ідентифікаційні ознаки, що встановлені у кримінальному провадженні, навіть з категорії особливих прикмет, можуть бути використані в пошукових цілях. Мова йде про елементи різних типових блоків ознак людини, які визначають її соціально-демографічний, морально-психологічний, правовий, анатомічний, біологічний, функціонально-динамічний, психічний та фізичний стан, а також про ознаки супутніх речей.

Як показує практика, для створення пошукових моделей злочинців найбільш вагомими є такі ознаки: соціальний статус та спосіб життя; рівень інтелекту та ступінь освіченості; статеві, вікова, расова, національна, професійна приналежність; зріст, статура, фізичний розвиток, психічні особливості, стан здоров'я; мовні особливості; кримінальний досвід; одяг, прикраси, інші супутні речі; зачіска, колір, довжина, густина волосся на голові; ушкодження й інші сліди на тілі та одязі; особливі прикмети; відношення до предмету посягання, до даної місцевості (місцевий або приїжджий) та місця вчинення злочину [5, с. 127, 128].

Характеризуючи джерела інформації про анатомічні ознаки злочинця, в першу чергу, треба відзначити матеріальні сліди, що залишені злочинцем на місці події (сліди рук, ніг, зубів, мікросліди). Серед джерел інформації про функціональні ознаки злочинця, необхідно приділити увагу: матеріальним слідам (наприклад, доріжці слідів ніг); різного роду документам, що відбивають ознаки почерку; відео та аудіо матеріалам, що закарбували функціональні ознаки суб'єкта злочину тощо; ідеальним слідам, що були отримані у ході допиту потерпілого або свідків-очевидців злочину.

До джерел інформації про соціальні й інтелектуальні ознаки злочинця, насамперед, варто віднести: сліди і предмети, залишені на місці події; особисті документи злочинця, що знаходяться в різних установах; відомості, що можуть бути отримані за місцем його роботи, проживання, навчання.

Отже, у залежності від інформаційного компоненту можна виділити наступні типові ситуації формування пошукової моделі злочинця: повна відсутність орієнтуючих даних про злочинця; наявність даних про деякі зовнішні ознаки злочинця; наявність матеріальних слідів, що відображають властивості особи.

На цій підставі, проаналізувавши та оцінивши початкову ситуацію розслідування, слідчий визначає систему невідкладних слідчих (розшукових) дій, організаційних заходів, проведення яких спрямоване на отримання додаткової інформації про злочин та особу злочинця. Така ситуація ще характеризується тим, що на основі встановленої інформації поступово формується модель кримінальної ситуації, що тісно пов'язана з так званим ситуаційним аналізом події. Такого роду аналіз дозволяє на основі комплексного використання криміналістичних та інших спеціальних знань прийняти обґрунтовані рішення та зробити висновки про послідовність дій учасників події, що розслідується та їх ознаки.

Список використаних джерел

1. Степаненко. Д. А. К вопросу об использовании метода моделирования в следственной и судебной практике. Актуальные проблемы использования ситуационного подхода в юридической науке и правоприменительной деятельности: материалы Междунар. науч.-практ. конф. Калининград: Изд-во БФУ им. И. Канта, 2012. 696 с.

2. Волчецкая Т. С. Криминалістическая ситуалогія: монографія / под ред. проф. Н. П. Яблокова. М.; Калининград, 1997. 248 с.

3. Дяблова Ю.Л. Информационные технологии моделирования личности неустановленного преступника при расследовании неочевидных преступлений: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Тула, 2008. 21 с.

4. Игошев К. Е. Типология личности преступника и мотивация преступного поведения: учебное пособие. Горький, 1974. 168 с.

5. Лукашевич В. Г., Юнацький О. В. Моделювання у криміналістиці та пізнавальній діяльності слідчого: монографія. К.: КНТ, 2008. 184 с.

Ящук Володимир Олегович,
здобувач наукового ступеня доктора
філософії кафедри криміналістики
та судової медицини Національної академії
внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ ЗАПАХОВИХ СЛІДІВ У КРИМІНАЛІСТИЦІ

Запахові сліди використовуються для розкриття та розслідування злочинів з давніх-давен. Передусім людьми були помічені унікальні здібності деяких видів тварин, комах та інших істот розрізняти по запаху своїх представників. Особливо зацікавило людей тонке нюхове чуття собак, їхнє вміння переслідувати по запаховому сліду свою здобич. Цей природний дарунок домашньої тварини з успіхом використовували мисливці. Нюхові здібності собак знайшли своє застосування і в інших областях людського життя.

Встановити точну дату початку використання запахової інформації в боротьбі зі злочинами досить складно. Вчені вказують, що ймовірно така діяльність бере початок десь після 1896 року, коли з ініціативи видатного криміналіста Ганса Гроса вперше була створена служба собак, навчених нести патрульно-постову службу. 1908 року в Петербурзі утворилося «Всероссийское общество поощрения использования собак в полиции и в сторожевой службе» [1, с. 6]. Від того часу відбувся значний розвиток кінологічної служби й особливостей використання запахових слідів під час виявлення, розкриття, розслідування злочинів та затримання злочинців.

Однак, і до сьогодні немає єдиного визначення поняття «запаховий слід». Поряд із поняттям «запаховий слід» використовуються поняття «одорологічний слід». Отож, метою наукового повідомлення є аналіз точок зору вчених і практиків щодо визначення поняття та сутності запахових слідів, їх значення у діяльності з розкриття та розслідування злочинів.

Одорологія як наука виникла в 50-х роках ХХ століття в результаті розвитку природних наук. Сам цей термін походить від латинського слова *odor* – «запах, почувати запах» і грецького слова *logos* – «навчання, наука». Отже, у буквальному значенні під одорологією варто розуміти науку, що вивчає закономірності утворення, виділення, поширення і сприйняття запаху.

Об'єктом вивчення криміналістичної одорології є запах. Під ним розуміють властивість речовини, яка випаровується у повітрі, викликати у живих організмів специфічні подразнення нервових закінчень органів нюху.

Запах людини – генетично обумовлені за своїм складом і постійно вироблювані організмом леткі речовини, які виявляються в крові людини та потожирових виділеннях.

Предметом вивчення криміналістичної одорології є закономірності, пов'язані з використанням запахових слідів у боротьбі

зі злочинністю, а саме: 1) процес формування запаху; 2) властивості запаху; 3) психофізіо-логічна природа нюху [2, с. 71].

Основними завданнями криміналістичної одорології є: 1) вивчення структури запахового букета; 2) розроблення нових методів аналізу та синтезу молекул запаху; 3) створення приладів-детекторів, що реагують на монозапахи та метаболіти; 4) дослідження природи нюху (процесів сприйняття та розпізнання запаху); 5) вивчення закономірностей впливу запаху на фізіологію людини та тварини [2, с. 72].

На думку М.В. Салтевського, запах – це природна властивість матеріальних тіл. Цей термін застосовується у двох значеннях. У першому ним позначають об'єктивну властивість фізичних тіл, що полягає в безперервному відділенні в зовнішнє середовище їх речовин – молекул, які утворюють запаховий слід. У другому – це суб'єктивне відчуття (відображення, мислений образ), що виникає у людини або тварини внаслідок взаємодії частинок пахучої речовини з рецепторами нюху [3, с. 46].

У криміналістиці термін «запах» визначають як матеріальний слід. У трасології тверді тіла, що мають стійку зовнішню форму, утворюють клас «сліди-предмети», а рідкі і газоподібні речовини відносяться до класу «сліди-речовини». Внаслідок взаємодії об'єктів, при вчиненні злочину, виникає запах, що відтворює властивості й ознаки матеріальних тіл, виконуючи функцію сліду в його трасологічному значенні. Дані матеріальні газоутворення називають слідами запаху, або запаховими слідами. Вказані запахові сліди є предметом вивчення такої галузі криміналістичної техніки як криміналістична одорологія. Так, криміналістична одорологія – це галузь криміналістичної техніки, що вивчає природу і механізм утворення запахових слідів, засоби та методи їх збирання і використання під час розслідування кримінальних правопорушень [4, с. 304].

Нині у вітчизняній криміналістиці досліджуються такі основні напрями використання запаху:

- розшук особи, що вчинила суспільно-небезпечне діяння, по її запаховому сліду;
- відшукування предметів злочинного посягання чи предметів-речових доказів, що зберегли індивідуальний запах злочинця чи потерпілого;
- встановлення групової приналежності джерела походження твердих, рідких і сипучих речовин, що володіють властивостями запаху;
- ідентифікація особи за її запаховими слідами.

Дані завдання вирішуються як шляхом залучення кінолога із службовою собакою, так і використанням інструментальних лабораторних методів.

Таким чином, можна зробити висновок, що одорологія – це порівняно молода й перспективна галузь наукового знання щодо дослідження запахових слідів. Вказані питання охоплюються предметом криміналістики як науки про закономірності механізму кримінального правопорушення, виникнення інформації про кримінальне правопорушення та його учасників, закономірності збирання, дослідження, оцінки та використання доказів, та заснованих на пізнанні цих закономірностей спеціальних засобах і методах досудового розслідування, судового розгляду і попередження кримінальних правопорушень [4, с. 31].

Адже як слушно зазначає О.І. Онисько, з розвитком науково-технічної бази криміналістики, об'єктами її дослідження стали не тільки трасологічні сліди, але і сліди запаху, що відокремилися від взаємодіючих об'єктів, мікрочастки і навіть генетичні відбитки людини. Це допомогло не тільки розширити саме поняття сліду, але й внести зміни у формування методик криміналістичного дослідження речових доказів, важливих елементів теоретичних основ криміналістичної техніки, якими є загальне вчення про криміналістичні сліди [5, с. 28].

Таким чином, слід підкреслити, що сліди запаху – це важливе джерело інформації у діяльності з виявлення, розкриття, розслідування, попередження злочинів та розшуку злочинця за «гарячими слідами». Є необхідність наукової розробки цього напрямку з метою формування теоретичного розуміння запахових слідів у криміналістиці та надання практичним працівникам правоохоронних органів рекомендацій в цій сфері.

Список використаних джерел

1. Кисин М. В., Петранек Г., Сулимов К. Т. и др. Использование консервированного запаха в раскрытии преступлений ; под общ. ред. М. В. Кисина. Москва-Берлин, 1983. 120 с.

2. Застосування спеціальних знань і техніко-криміналістичних засобів під час проведення слідчого огляду: метод. рекомендації / укл. Р. І. Благута, О. В. Захарова, М. Ю. Ковальська та ін. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 104 с.

3. Салтевский М. В. Использование запаховых следов для раскрытия и расследования преступлений : лекция. Киев : НИ и РИО КВШ МВД СССР им. Ф. Э. Дзержинского, 1982. 52 с.

4. Криміналістика : підручник / [В. В. Пясковський, Ю. М. Черноус, А. В. Самодін та ін.] ; за заг. ред. В. В. Пясковського. – 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2020. 752 с.

5. Онисько О. І. Види слідів та використання їх при розслідуванні незаконного перетинання державного кордону (за матеріалами органів дізнання Прикордонних військ України) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2003. 199 с.

Наукове видання

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ ТА СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Матеріали
Всеукраїнської науково-практичної конференції
(Київ, 19 листопада 2020 року)

Відповідальний упорядник – *Віктор Корольчук*

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного
реєстру видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції

Дк № 4155 від 13.09.2011.

Підписано до друку 19.10.2020. Формат 60x84/16. Папір офсетний.

Обл.-вид. арк. 21,0. Ум. друк. арк. 19,53.

Тираж 20 прим.
